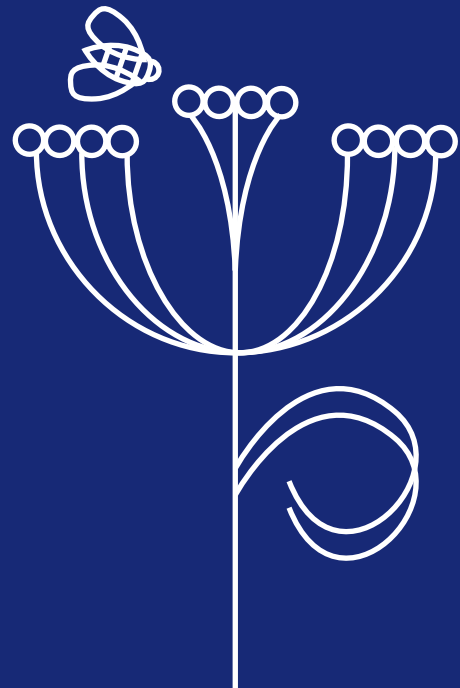

Plantes silvestres de les comarques de Girona

Manual per reconèixer fàcilment les flors
silvestres més comunes de les nostres comarques

Lluís Vilar Sais i Jordi Bou Manobens

Plantes silvestres de les comarques de Girona

Manual per reconèixer fàcilment les flors silvestres

més comunes de les nostres comarques

Lluís Vilar Sais i Jordi Bou Manobens

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement 3.0 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, la distribució, la comunicació pública i la transformació per generar una obra derivada, sense restricció sempre que se'n citi el titular dels drets (Universitat de Girona). La llicència completa es pot consultar a:

<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/legalcode.ca>

© dels textos: els autors, Autors: Lluís Vilar Sais i Jordi Bou Manobens

Amb la col·laboració de Joan Font, Josep Gesti i Gabriel Mercadal

Unitat de Botànica, Universitat de Girona

Edita: Universitat de Girona – Servei de Publicacions

ISBN: 978 84 8458 580 0

Girona, març de 2021

Presentació

Aquesta obra vol ser una guia per reconèixer fàcilment les plantes amb flors i les coníferes, que creixen espontàniament a les comarques de Girona. Són les plantes que fan llavors, dites també plantes espermatofítiques, els organismes vegetals més complexos i dominants a la superfície terrestre. Va destinada a tots els amants de la natura que vulguin conèixer plantes, a mestres i estudiants que necessitin una obra de consulta senzilla i propera al medi on fan la docència, i també als tècnics de grau superior en medi ambient que vulguin aprofundir en la diversitat biològica de casa nostra.

Tal com diu el títol, l'obra només inclou les espècies més comunes que creixen espontàniament, per tant no hi figuren les plantes cultivades ni les plantades als parcs i jardins, tret de les que han esdevingut subespontànies; tampoc inclou totes les plantes que es fan a les nostres comarques, ja que hauria sortit un treball massa voluminós i difícil de manejar; per a qui vulgui saber més pot consultar altres obres més especialitzades. Tot i que es fa esment dels usos més freqüents que tenen les plantes a casa nostra, aquest llibre no és pas una guia d'usos de plantes ni una guia de plantes medicinals; consulteu la bibliografia si voleu ampliar alguns d'aquests temes.

El llibre indica les localitats on es fan les plantes, però generalment sempre de forma genèrica, per no fer-ne pesada la lectura ni provocar repeticions innecessàries. A la bibliografia trobareu els treballs concrets que s'han realitzat a les nostres comarques on es poden consultar les citacions concretes i les indicacions d'on se sap que viu cada planta.

Agraïm a tots la seva consulta i n'esperem els comentaris que la puguin millorar en les properes edicions.

Els autors.

Índex

Presentació.....	i
Índex	iii
Introducció	1
Vegetals, plantes i plantes que fan flors	1
El nom de les plantes	2
Com consultar el llibre	3
Com utilitzar les claus dicotòmiques.....	4
Els caràcters morfològics.....	5
Gimnosperma i angiosperma	5
Tipus i disposició de les fulles sobre les tiges.....	6
Conus o estròbils, les estructures reproductores de les gimnospermes	8
La flor	9
Flor hermafrodita i flor unisexual.....	13
Les inflorescències	15
Abreviacions emprades al text.....	17
La descripció de la planta	17
Planta anual, planta perenne	18
Planta herbàcia, planta llenyosa.....	18

Hàbitat, localitat i altitud	19
Època de floració	19
Grau d'abundància a les CCGG	19
Ordenació de les famílies	20
Emmarcament biogeogràfic de les Comarques de Girona	20
Claus de determinació i descripcions de la flora	23
Gimnospermes	23
Angiospermes monocotiledònies.....	26
Angiospermes dicotiledònies.....	86
Glossari.....	301
Situació i abast que es dona en el text als topònims geogràfics	325
Índex.....	329
Índex de taules	329
Índex de figures	329
Índex de famílies	333
Bibliografia recomanada.....	341

Introducció

Vegetals, plantes i plantes que fan flors

La gran diversitat d'éssers vius que existeix ha portat al fet que es facin grups segons les seves semblances morfològiques, el tipus de vida que fan, la reproducció que presenten i les substàncies orgàniques que sintetitzen. Hom parla de **vegetals** per incloure els éssers vius pertanyents al **regne de les plantes**, els organismes que tenen clorofil·la, fan fotosíntesi i solen ser de color verd (= plantes verdes); aquest grup comprèn el FITOPLÀNCTON, les ALGUES MARINES i les d'aigua dolça (el LLOT), les MOLSES, les FALGUERES, les gimnospermes i les angiospermes. Les gimnospermes (AVETS, PINS, XIPRERS, GINEBRES...) i les angiospermes (les plantes que fan FLORS) són objecte d'estudi en aquesta obra; se les coneix també amb el nom de plantes superiors, perquè tenen una organització estructural i reproductora més complexa que les altres plantes i són molt abundants a tots els ambients terrestres. Més concretament, gimnospermes i angiospermes són les plantes que es reproduïxen per llavors (= espermatòfits) i no pas, com ho fan la resta, per espores, un tipus de reproducció més senzilla, ja que una espora tan sols conté una cèl·lula i una coberta protectora i és de mida molt petita. Una llavor, en canvi, és una estructura complexa que conté l'embrió (de fet ja una planta petita), un teixit de nutrició i unes cobertes protectores gruixudes.

Els individus de cada grup de plantes, com per exemple els ESPERMATÒFITS, que són el cas que ens ocupa, s'ordenen en grups més petits segons les seves similituds morfològiques: ordres, famílies i gèneres. Les famílies i els gèneres són els grups que

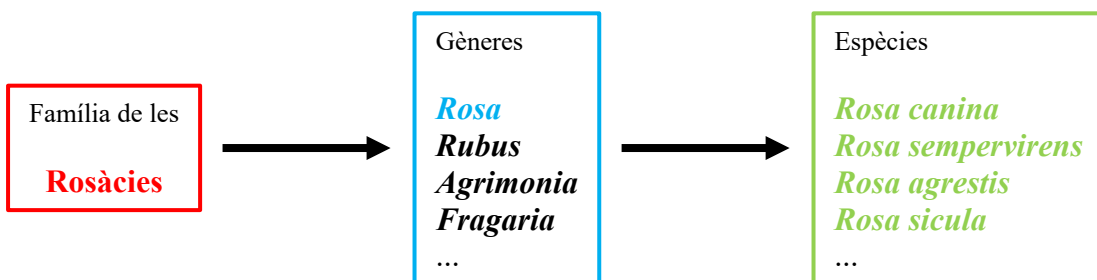

Figura 1. Exemple per les rosàcies de la taxonomia emprada en aquesta obra: les famílies inclouen un o més gèneres i els gèneres inclouen una o més espècies.

fan servir en aquest llibre. Tal com es pot observar en l'exemple de la Figura 1, les diferents menes de rosers, tots més o menys semblants però no pas idèntics, s'agrupen en el gènere *Rosa* que, juntament amb d'altres gèneres propers com el dels esbarzers (*Rubus*), el de les maduixeres (*Fragaria*) o el de l'agrimònia (*Agrimonia*), s'inclouen a la família de les rosàcies.

El nom de les plantes

Tot i que pugui semblar estrany, no totes les plantes que es fan a casa nostra tenen un nom popular català i moltes s'anomenen amb un nom català oficial proposat pels botànics fa només uns pocs anys. Els noms en les diferents llengües europees tampoc solen ser coincidents i sovint porten a confusions, tal com passa amb l'ordi (gèn. *Hordeum*) i la civada (gen. *Avena*), anomenats en castellà, respectivament, *cebada* i *avena*.

Per evitar confusions, ja des de l'època de Linné, hom designa cada plantat amb un nom oficial en llatí que consta de dues paraules, una de genèrica, el **gènere**, p.ex. *Rosa*, i l'altre d'específic, l'**espècie**, p.ex. *canina*; *Rosa canina*, doncs, és el nom del roser caní donat per Linné ja al 1753 (i que a casa nostra també rep els noms de rosa de pastor, gavarrera, gavarnera o tapacul (vegeu pàg. 131). I tal com podeu observar en aquesta obra, els noms llatins de les plantes sempre s'escriuen en lletra cursiva, o en el seu defecte subratllats, i la primera paraula, la del gènere en majúscula i la segona, el nom específic en minúscula.

D'altra banda, cal tenir en compte que entre organismes que pertanyen a una mateixa espècie molt sovint hi ha diferències petites, i llavors, aquestes diferències s'han fet servir per reconèixer grups ben definits, les anomenades **subespècies**. I encara es fan altres subdivisions de nivell més petit que el de la subespècie que, tot i que no les indiquem al llibre, si que tenen una gran difusió en la vida normal: són la **varietat** i la **raça**, especialment útils en plantes cultivades.

Així a les comarques de Girona, el nombre de famílies i de gèneres de plantes amb llavors seria el següent:

Grup	Comarques de Girona	Catalunya
ESPERMATÒFITS (plantes amb llavors)	143 famílies	> 163 famílies
GIMONSPERMES (coníferes o resinoses)	4 famílies	4 famílies
	6 gèneres	6 gèneres
	10 espècies	16 espècies
ANGIOSPERMES (plantes amb flors)	> 139 famílies	> 149 famílies
	> 907 gèneres	> 948 gèneres
	> 2584 espècies	> 3484 espècies

Taula 1. Nombre aproximat de famílies, gèneres i espècies de plantes amb llavors que creixen espontàniament a les comarques de Girona; les xifres són orientatives ja que depenen de la classificació emprada algunes famílies antigues com les escrofulariàcies o les liliàcies, ara s'han separat en diverses famílies. I també ho és el nombre d'espècies, ja que la taxonomia actual separa tàxons propers en espècies diferents, però que en aquesta obra es reuneixen en una sola espècie.

Com consultar el llibre

El llibre consta d'unes senzilles claus dicotòmiques d'identificació que parteixen del nivell de família. Si no sabem a quina família pertany la nostra planta es pot consultar el web de flora catalana (<http://www.floracatalana.cat>), on hi ha claus gràfiques d'identificació fins a nivell de família. Per saber exactament quina és la planta que tenim al davant, caldrà observar-la atentament i seguir les explicacions de la clau dicotòmica corresponent, les quals indiquen com se separen els diferents gèneres d'una mateixa família, i les diferents espècies d'un mateix gènere. Així, per exemple, a les nostres comarques hi ha 16 espècies diferents de rosers (gèn. *Rosa*), 12 dels quals figuren a la present guia, les que els autors consideren més comunes. A l'exemple dels rosers, doncs, amb la clau dicotòmica podrem separar el roser caní, l'englantina, el roser de flor petita...

Com s'ha dit, el lector ha de tenir present que no sempre es pot refiar dels noms populars de les plantes. A tall d'exemple, allò que anomenem MALVES, no només comprenen diverses espècies del gèn. *Malva*, sinó que també reben aquest nom espècies del gènere *Lavatera* (també de la fam. de les malvàcies); com que són semblants, per això reben el mateix nom vulgar. D'altra banda, una il·lustració no sempre pot servir per diferenciar plantes de fesomia semblant, com el cas de les diferents menes de rosers, o bé les diferents espècies de ginestes, ginestells, argelagues o gatoses, que pertanyen a gèneres diferents. Per tots aquests casos cal examinar atentament la planta que es té al davant, a ser possible amb flors i fruits, i seguir la clau dicotòmica corresponent. Quan l'exemplar que s'examina no és florit, no es poden utilitzar les claus dicotòmiques des d'un bon començament, però si se sap a quina família o a quin gènere pertany la nostra planta, les claus corresponents poden donar indicacions suficients per trobar l'espècie que cerquem.

Com que en una població no sempre es troben plegats individus amb flors i fruits ben madurs, per a una correcta determinació caldrà cercar atentament diverses plantes a la zona i així disposar de tots els caràcters necessaris per a la seva identificació.

Com utilitzar les claus dicotòmiques

Tal com indica el seu nom, una clau dicotòmica és una clau amb dues accepcions (excepcionalment tres), que ens permet trobar la família, el gènere o l'espècie que cerquem. Cal fixar-se bé amb la planta que tenim al davant i triar una de les dues opcions que es plantegen i així successivament fins a trobar l'espècie. Quan els caràcters que es demanin no siguin de bon observar, mesurar o bé el moment en el qual estudiem la planta no siguin visibles, caldrà tenir en compte la zona on es fa la planta, l'alçada, l'època de floració..., i comparar amb les altres plantes de clau, i que en conjunt ens donaran unes indicacions molt precises que la planta que cerquem ha de complir.

Com ja s'ha dit, per poder trobar una planta en aquesta guia cal, generalment, disposar de les seves flors i els seus fruits, ja que són les característiques morfològiques

d'aquests parts les que més ens permeten separar les diferents espècies. Algunes plantes fan flors i/o fruits molt petits, difícils d'observar sense una bona lupa binocular, per la qual cosa en aquests casos s'han indicat també altres caràcters morfològics més visibles; en qualsevol cas, però, per la correcta determinació d'aquestes caldrà consultar una guia especialitzada (vegeu bibliografia).

Els caràcters morfològics

Per tal de facilitar la consulta del llibre hem procurat, tant com ha estat possible, fer servir els caràcters morfològics fàcilment observables i una nomenclatura a l'abast de tothom. No obstant això, a la pàg. 301, hi ha un glossari on s'especifica el significat dels termes que el lector desconegui. Per a la utilització de les claus dicotòmiques i poder reconèixer les plantes, és indispensable disposar de la flor i del fruit i saber distingir les peces d'una flor típica i la seva disposició, També és necessari observar el tipus de fulla i la seva disposició damunt la tija, i saber reconèixer quan una planta és anual, és a dir, viu només uns mesos, o si és perenne, que vol dir que viu dos o més anys.

Gimnosperma i angiosperma

Les gimnospermes són les plantes llenyoses que fan llavors que no són tancades dins d'un ovari, d'aquí el nom, del grec llavor nua. Les seves estructures reproductores són un agregat de bràctees (fulles modificades) i tenen forma de conus, les pinyes, i d'aquí que també se les conegui com a coníferes. Les gimnospermes no fan flors ni tampoc els veritables fruits de les angiospermes, si per fruit entenem l'ovari que conté els òvuls que un cop fecundats creix i es transforma en un fruit amb les llavors al seu interior.

Les angiospermes, en canvi, sí que fan flors típiques i els òvuls són tancats dins d'un ovari, d'aquí el seu nom, del grec *aggeion*, vas. Les angiospermes han tingut un gran èxit evolutiu, i es creu que superen les 300 000 espècies, mentre que tan sols hi ha 1 057 espècies de gimnospermes; tanmateix les coníferes són presents i fins i tot dominants en molts hàbitats.

Tipus i disposició de les fulles sobre les tiges

Tal com es pot apreciar a la Figura 2, les fulles consten d'una làmina ampla i d'un pecíol estret que les uneix a la tija, a la base del qual hi pot haver una petita peça verda anomenada estípula; una fulla pot ser entera, dentada (Figura 2) o dividida (Figura 3). Cal examinar atentament les fulles per veure si són dividides i no confondre una de les divisions (els anomenats folíols) amb una fulla entera; el pecíol té la base un xic eixamplada, mentre que un folíol no.

Pel que fa a la disposició, les fulles damunt de la tija es poden presentar de forma alterna, oposada o verticil·lada, és a dir d'una en una, dues en un mateix nivell o més de dues (Figura 4).

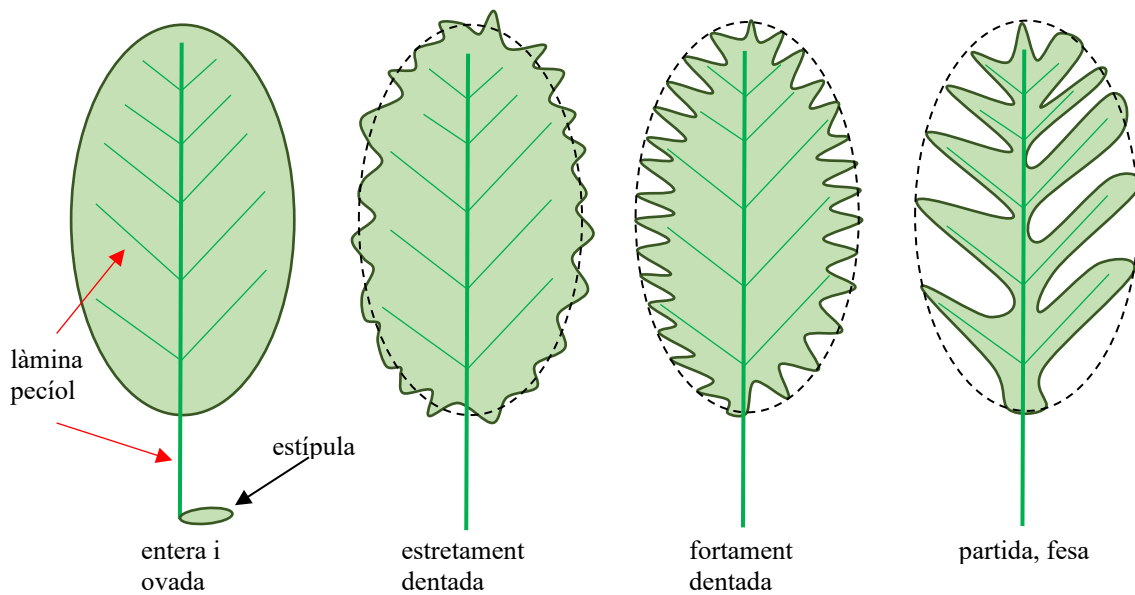

Figura 2. Esquema d'una fulla entera, dentada i partida (en aquest darrer cas encara no completament dividida).

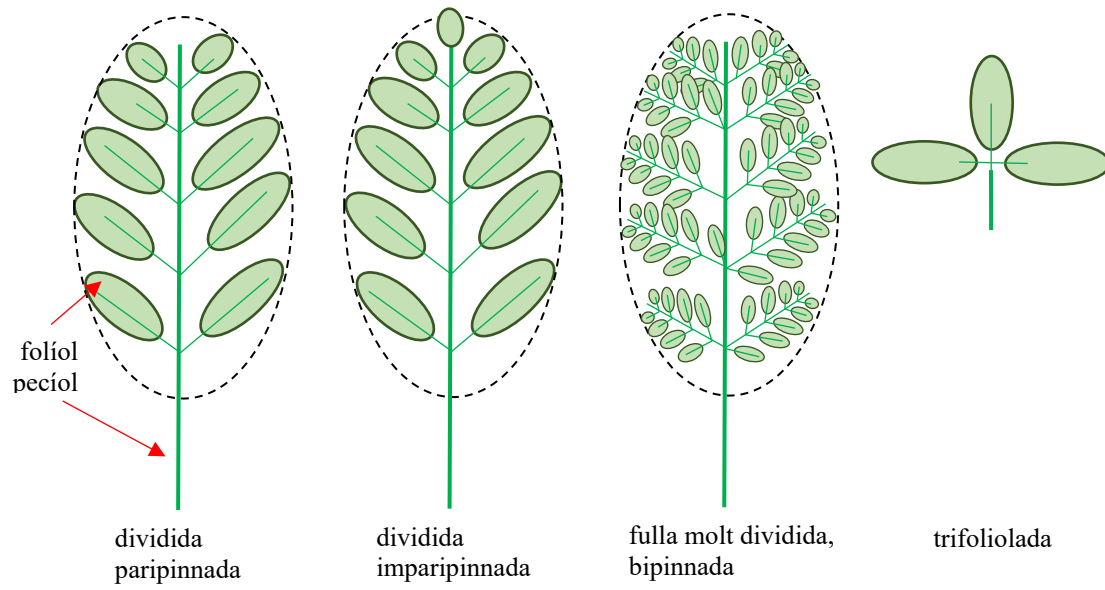

Figura 3. Esquema de fulles dividides.

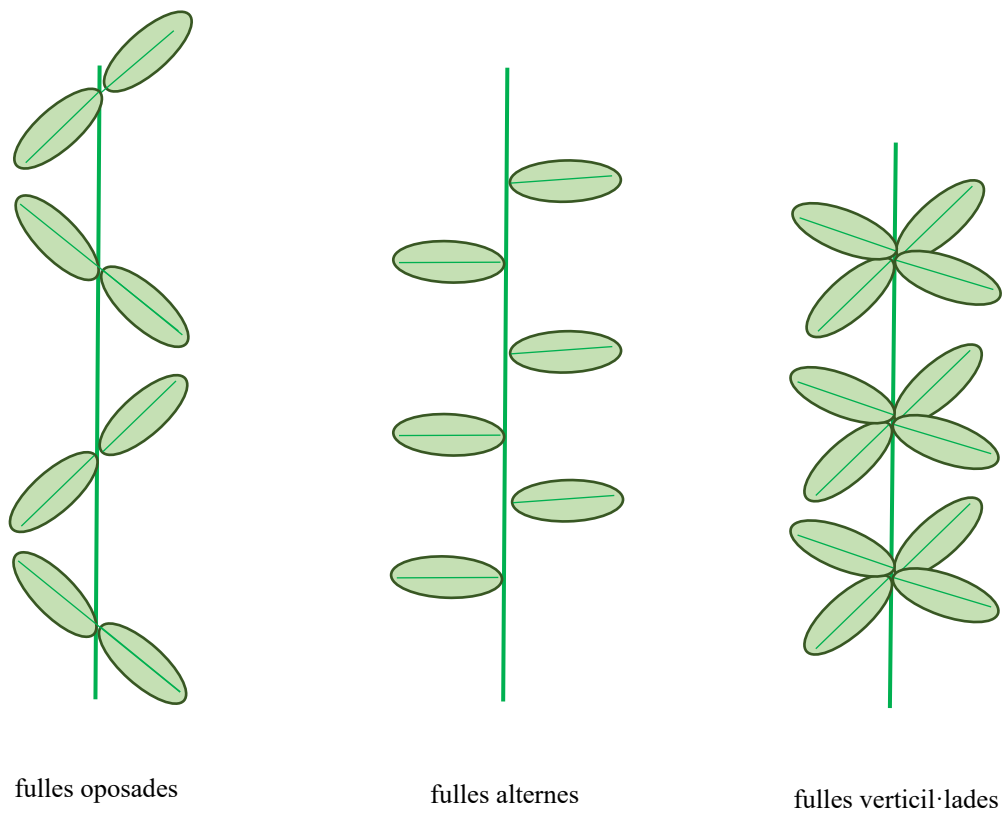

Figura 4. Esquema de la disposició de les fulles a les tiges.

Conus o estròbils, les estructures reproductores de les gimnospermes

Com s'ha dit les gimnospermes no fan flors ni tampoc veritables fruits. Els grans de pol·len (la cèl·lula sexual masculina) es formen als sacs pol·línics a finals d'hivern i principis de primavera, els quals s'agrupen en gran nombre en unes estructures anomenades estròbils o conus masculins, situats al capdamunt de les branques. Un cop han alliberat el pol·len s'assequen i cauen. Pel que fa als òvuls es formen a la base d'una bràctea fèrtil (esquama ovulífera o esquama seminífera), les quals es reuneixen en gran nombre en una estructura anomenada conus o estròbil femení; un cop s'ha produït la fecundació el conus creix, les bràctees se solden i es forma la pinya, a l'interior de la qual hi ha els òvul fecundats i ben protegits que s'alliberaran al cap d'un o 3 anys (Figura 5). Des d'un punt de vista botànic, doncs, a les gimnospermes no hi ha carpels i tampoc podem parlar, doncs, de veritables fruits.

Figura 5. Estructures reproductores de gimnospermes. A dalt a l'esquerra estròbil masculí, a la dreta estròbil femení de primer any i a baix del tercer any.

La flor

En una flor típica d'angiosperma (Figura 6) hi ha un conjunt de peces dites estèrils, els SÈPALS i els PÈTALS, i unes altres fèrtils, els ESTAMS i els CARPELS, que formen els quatre verticils florals i que no totes les flors tenen; aquestes peces s'insereixen al capdamunt del pedicel floral, en el que es coneix com a receptacle floral. Els sèpals solen ser de color verd i tenen la missió de protegir les altres peces florals mentre la poncella va creixent. Els pètals, en canvi, solen ser acolorits i fan la flor bonica i atraient per als insectes. El conjunt dels sèpals i dels pètals s'anomena periant, i a les flors que no tenen pètals es diu que tenen un periant simple, no pas doble com si tenen les flors típiques.

Quan aquestes peces són iguals en forma i mida, s'anomenen tèpals, i poden ser verdes o ben acolorides com a les tulipes (Figura 7). A més aquestes peces poden ser lliures entre si (cas dels ranuncles o de les roses) i aleshores quan la flor es marceix cauen d'una en una, o soldades entre si (cas del romaní o dels gladiols) i llavors cau la corol·la sencera amb tots els pètals enganxats.

D'altres vegades, el periant simple és petit i no acolorit, format pels sèpals verds; i encara hi ha el darrer cas de les flors que no tenen periant i només consten d'estams i carpels (Figura 8).

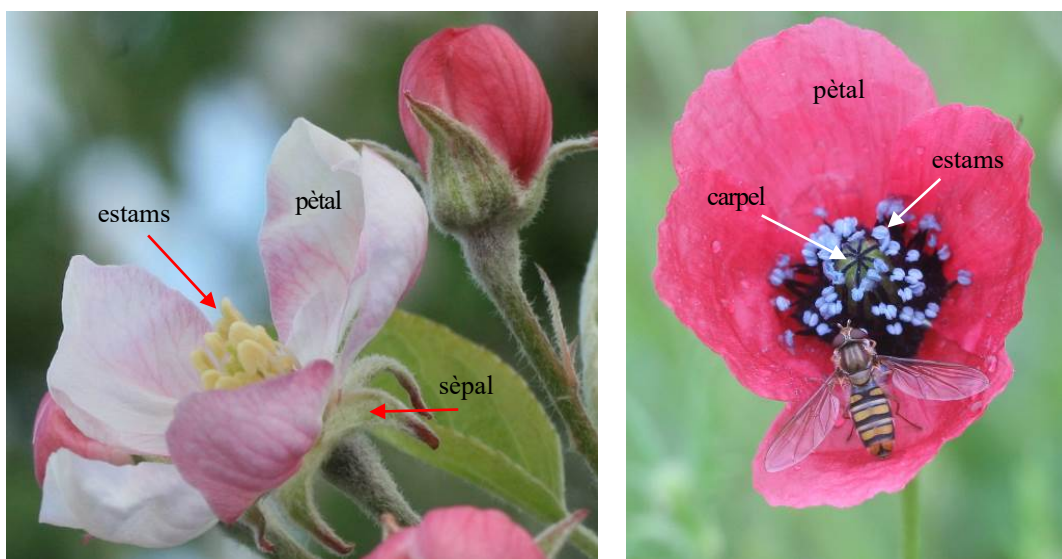

Figura 6. Flor de la pomera (*Pyrus malus*), esquerra, i de la rosella hispida (*Papaver hybridum*), dreta, ambdues de periant doble, amb sèpals i pètals, lliures entre si; les peces de cada verticil són totes de la mateixa mida, color i forma i per això es parla d'una flor amb simetria regular.

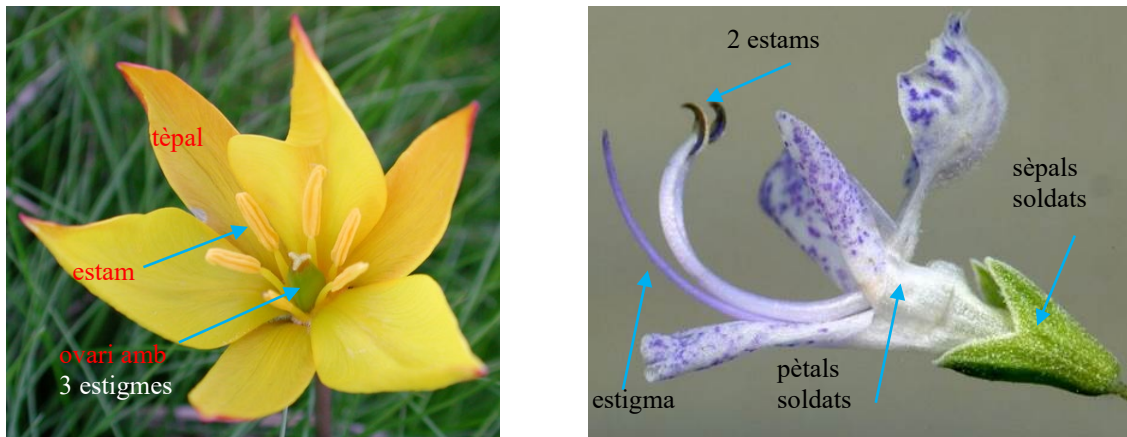

Figura 7. A la esquerra flor de tulipa (*Tulipa sylvestris*) de periant simple, amb tèpals, lliures entre si, 6 estams i 3 carpels soldats, ja que hi ha 3 estigmes blanquinosos al capdamunt de l'ovari; també és una flor de simetria regular. A la dreta flor de romaní (*Rosmarinus officinalis*), de periant doble, però amb els sèpals i pètals soldats; els pètals, a més, són de mida i forma diferent, la qual cosa dóna una flor de simetria irregular. Font: <http://www.floracatalana.cat>.

Figura 8. Exemples de flors amb periant simple (A i B) i sense periant (C). A: pimpinella (*Sanguisorba minor*); B: *Ludwigia palustris*; C: freixe (*Fraxinus angustifolia*). Font: <http://www.floracatalana.cat>.

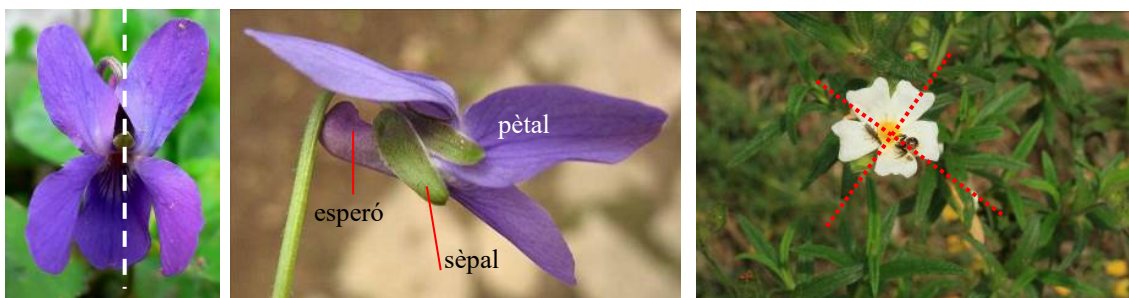

Figura 9. Flora irregular de la violeta, on els pètals no tenen la mateixa forma ni la mateixa mida, i per això és una flor bilateral amb un sol pla de simetria. Font: <http://www.floracatalana.cat>. A la dreta flor regular de l'estepa negra (*Cistus monspeliensis*), on les peces de cada verticil floral són de la mateixa forma i mida i la flor té diversos plans de simetria.

Quan tots els sèpals i/o tots els pètals són iguals en forma, mida i color, es diu que aquella flor és regular (= actinomorfa), com ara als rosers, la tulipa..., però si hi ha algun pètal més gran que els altres i/o amb formes i colors diferents, es diu que la flor és irregular (= zigomorfa), com és el cas del romaní o de les violetes (Figura 9).

Els estams consten d'un filament i dues anteres al capdamunt on es formen els grans de pol·len, uns petits granets generalment de color groc, a dins dels quals hi ha la cèl·lula fèrtil masculina. El gra de pol·len emès pels estams és disseminat cap a d'altres flors de la mateixa espècie a través dels insectes (cas de les flors típiques acolorides), del vent (aleshores les flors solen ser petites, poc vistoses i sense pètals) o de l'aigua (cas d'algunes plantes aquàtiques).

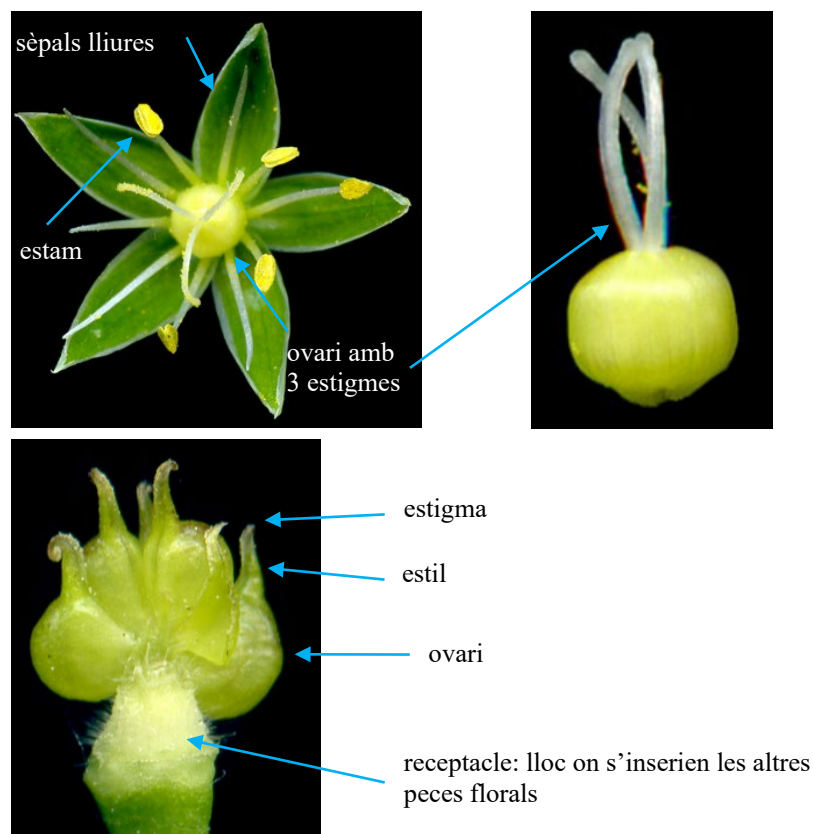

Figura 10. A baix a l'esquerra flor ja passada del ranuncle on han caigut els sèpals, els pètals i els estams i només queden els carpels, en aquest cas de disposició lliure i cadascun es desprèn independentment quan són madurs. A dalt a flor de la revola (*Stellaria holostea*) on s'han tret els pètals i es poden veure els estams amb les anteres grogues al capdamunt, i l'ovari amb 3 estigmes, la qual cosa indica que l'ovari és format per 3 carpels soldats; observeu que als estigmes hi ha grans de pol·len, segurament provinents d'una altra flor i que han estat portats per un insecte pol·linitzador. Font:

<http://www.floracatalana.cat>.

Els carpels porten els primordis seminals (dits també òvuls), dins dels quals hi ha la cèl·lula fèrtil femenina. De carpels a cada flor n'hi pot haver un de sol o diversos; en aquest darrer cas poden ser lliures o soldats en una única peça. És molt important examinar la part interna d'una flor i comprovar si consta de diverses peces (en aquest cas té els carpels lliures) o bé d'una sola peça (en aquest cas o hi ha un sol carpel o diversos de soldats); en flors petites i en les que els carpels són de mal observar és millor fixar-se en una flor ja passada en la qual el carpel ja es comenci a convertir en fruit.

Un carpel consta de tres parts: l'ovari a la part basal, l'estil al centre (que a vegades és molt curt) i l'estigma apical, tot plegat amb una forma de mà de morter que ha portat que es conegui també amb el nom de pistil, el nom llatí d'aquest estri. L'estigma té la missió de captar els grans de pol·len; allí hi germinen, i els dos nuclis fèrtils despresos de cada gra avancen per l'estil fins arribar als primordis seminals que hi ha a l'interior de l'ovari. El procés pel qual el gra de pol·len emès pels estams arriba fins a l'òvul s'anomena pol·linització que, com s'ha dit, la solen fer els insectes o el vent. Quan els nuclis arriben fins als òvuls es produeix la fecundació i comença el procés pel qual l'òvul es convertirà en llavor i el pistil (el carpel o conjunt de carpels) en fruit.

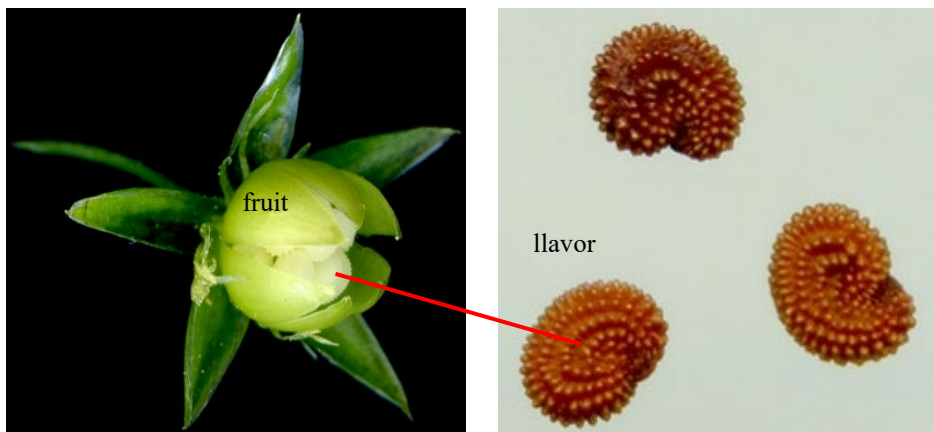

Figura 11. Flor de la rèvola (*Stellaria holostea*) ja passada i per això ja han caigut els pètals i els estams; l'ovari s'ha transformat en el fruit i els òvuls fecundats donen les llavors. Font: <http://www.floracatalana.cat>.

A més d'observar el nombre i disposició de les peces florals, les claus dicotòmiques empren un altre caràcter molt distintiu: la posició de l'ovari en relació amb les altres peces florals; aquesta posició (vegeu Figura 12) pot ser per sobre (ovari súper), ja que l'ovari és la darrera peça que hom pot observar de fora a dins de la flor, com el cas de les TULIPES, o per sota (ovari ífer), ja que és la primera peça de la flor que ens apareix de baix a dalt, tal com passa al NARCÍS o a les NADALES

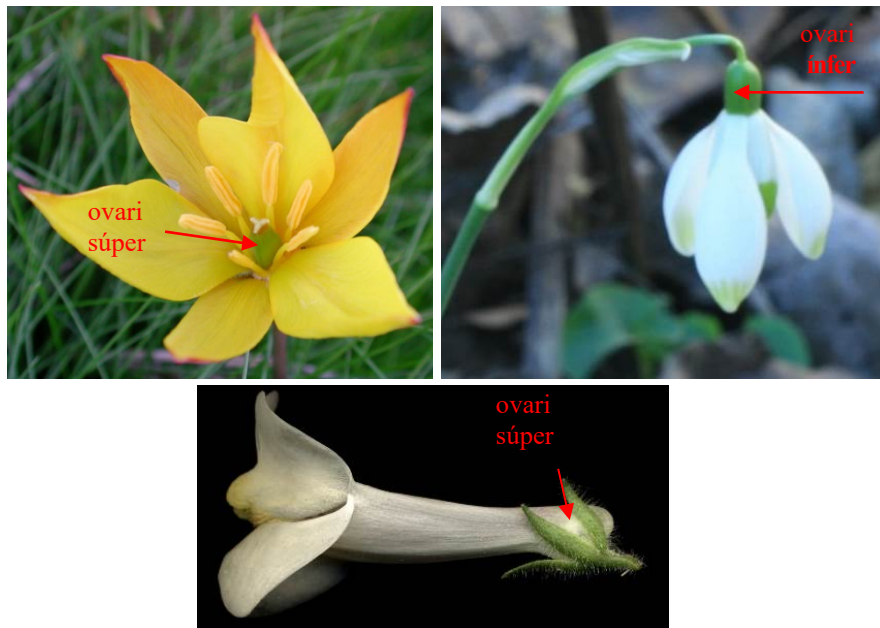

Figura 12. Exemples de flors amb ovari súper i amb ovari ífer. A baix, flor de l'asarina (*Antirrhinum asarina*, *Asarina procumbens* amb ovari súper, per sobre de la resta de peces florals, i per això no visible, ja que és dins a la base de la corol·la. Al dalt a l'esquerre, flor de la tulipa (*Tulipa sylvestris*), on de baix a dalt primer trobem els tètals i els estams i l'ovari és la peça floral més interna. Font: <http://www.floracatalana.cat>. A la dreta ovari ífer al lliri de neu (*Galanthus nivalis*), on de baix a dalt del peduncle floral primer hi ha l'ovari i la resta de peces florals se situen per sobre.

Flor hermafrodita i flor unisexual

Quan en una mateixa flor hi ha estams que produeixen pol·len i carpels que porten els primordis seminals o òvuls, és a dir les peces fèrtils, és diu que la flor és hermafrodita, tal com es pot observar a les Figura 13. Però hi ha flors que només tenen o bé estams, o bé carpels (Figures 13 i 14). Quan els dos tipus de flors es troben en un mateix individu hom parla de **planta unisexual monoica**, mentre que quan hi ha individus que només fan flors amb estams, i d'altres que només en fan amb carpels, diem que és una **planta unisexual dioica**.

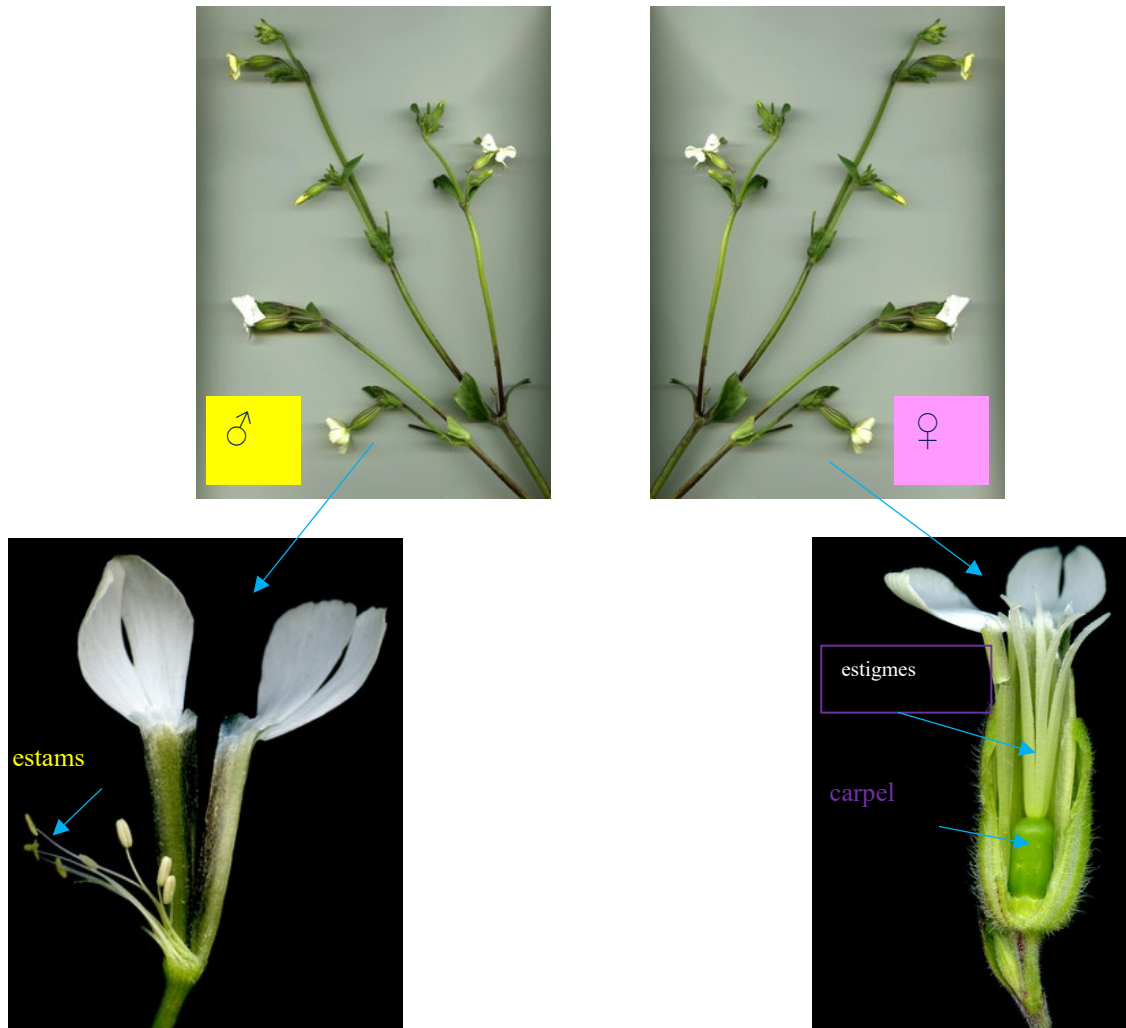

Figura 13. El melandri blanc (*Silene latifolia*) és un exemple de planta dioica: hi ha individus les flors dels quals només fan estams (esquerra) i d'altres idèntics en mida i forma que només fan flors amb carpels (dreta, on s'observa l'ovari formats per 5 carpels soldats, ja que al capdamunt porta 5 estigmes).
Font: <http://www.floracatalana.cat>.

Figura 14. Les gimnospermes són un grup de plantes unisexuals. A l'esquerra branca de pi roig (*Pinus sylvestris*), planta unisexual monoica amb pinyes masculines a dalt i femenines portadores de pinyons a baix; i a la dreta el càdec (*Juniperus oxycedrus*), planta unisexual dioica, on un individu només fa o estructures portadores de pol·len (imatge del centre) o portadores de llavors (imatge de la dreta). Font: <http://www.floracatalana.cat>.

També es fa servir aquesta nomenclatura a les gimnospermes, i així quan un mateix individu fa pinyes masculines que porten pol·len i pinyes femenines portadores de pinyons, com ara els pins o el xiprer, es parla d'un arbre monoic, però al ginebre un individu només fa, o bé estructures portadores de pol·len o una pinya que esdevé un xic carnosa portadora de llavors, i és, doncs, una planta dioica (Figura 14).

Les inflorescències

Cada planta sempre fa unes quantes flors; a vegades cadascuna de les flors és portada per una tija llarga i llavors hom diu que la planta fa flors solitàries, com per exemple a la ROSELLA. Però en general, les plantes tendeixen a reunir les flors en grups més o menys densos que fan un conjunt ben atractiu, sense necessitat de fer la flor molt grossa: d'aquests grups de flors se'n diuen inflorescències.

La gran diversitat de formes florals ha portat que també hi hagin molts tipus de inflorescències diferents que ens serveixen per diferenciar gèneres i famílies, per la qual cosa apareixen a les claus dicotòmiques. Les més comunes són dibuixades a la Figura 15, Figura 16 i Figura 17.

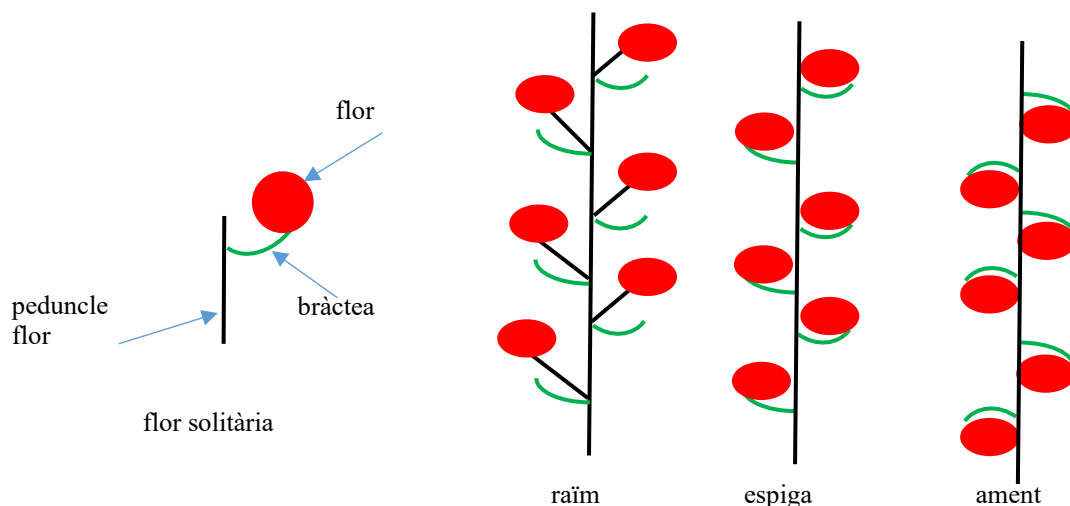

Figura 15. En els esquemes d'inflorescències, s'assenyala la flor amb un cercle, la fulla propera a la flor, dita bràctea (que de vegades falta) i el peduncle floral. A la figura s'indica el **raïm**, on les flors se situen una sobre l'altre, l'**espiga** amb flors sense peduncle, i l'**ament**, com una espiga penjant i pròpia dels arbres que fan flors sense pètals i es pol·linitzen pel vent.

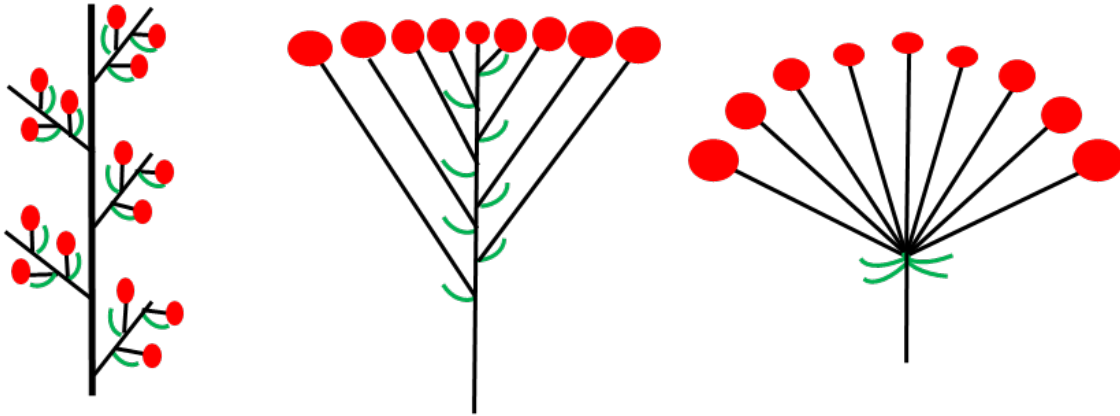

Figura 16. Esquema de les inflorescències tipus **panícula**, un raïm de raïms, **corimbe**, on les flors arriben a una mateixa alçada tot i que els peduncles neixen a nivells diferents i **umbel·la**, on els peduncles de totes les flors neixen al mateix nivell

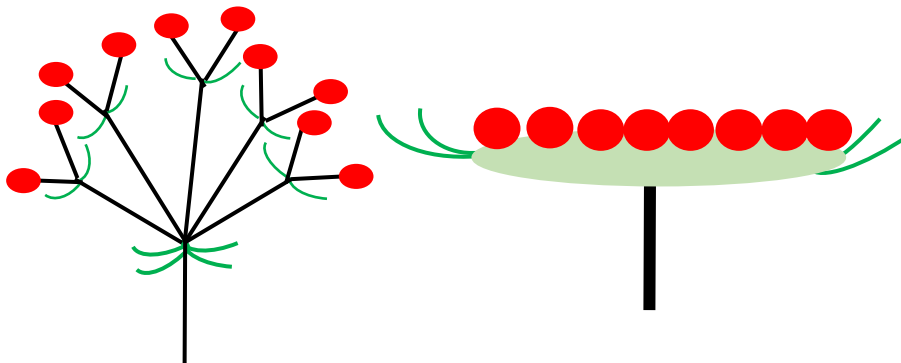

Figura 17. Esquema de les inflorescències tipus **umbel·la composta**, on les flors neixen damunt d'una umbel·la secundària, i del **capítol**, on les flors es disposen al mateix nivell damunt d'un receptacle que sol ser gruixut.

Cal recordar que un cop marcida la flor, normalment cauen totes les peces florals excepte els carpels, els quals van madurant i es converteixen en el fruit. Dins del fruit hi ha els primordis seminals fecundats que es convertiran en llavors. El tipus de fruit és també molt important per diferenciar una planta de l'altra i, en general, és necessari per seguir les claus dicotòmiques. Bàsicament hi ha dos gran tipus de fruits, els secs i els carnosos. Els primers, quan són madurs, s'acaben assecant, mentre que els carnosos s'acolorixen i s'omplen de substàncies nutritives que els animals cerquen àvidament, disseminant així les llavors que contenen. Cal tenir en compte que alguns fruits carnosos són tòxics per l'home, i que d'alguns fruits carnosos el que de fet consumim és la llavor del seu interior (cas de la nou o de l'ametlla). Finalment val la pena saber que alguns fruits carnosos són complexes, és a dir són formats per els carpels madurs

i alguna altra part de la flor o del peduncle floral: són les anomenades infructescències, com és el cas de les figures de la FIGUERA o de les mores de la MORERA.

Abreviacions emprades al text

De vegades es fan servir abreviacions per facilitar la lectura i escurçar les frases de les claus dicotòmiques. Les utilitzades són les següents:

cm: centímetres

mm: mil·límetres

m: metres

fig.: figura

pàg.: pàgina

gèn.: gènere

fam.: família

subsp.: subespècie

La descripció de la planta

Cada planta és descrita seguint un mateix model, la qual cosa facilita la consulta ràpida i la comparació entre espècies properes. Tal com es pot veure en l'exemple següent:

AVET (*Abies alba*).

Arbre alt i de port piramidal. Fulles de 2-3 cm típicament escotades a la punta, disposades en 2 rengles i amb 2 línies blanques a la cara inferior. Pinyes allargades de 10-20 cm, erectes. Boscos montans i alpins al Montseny i als Pirineus (1 000 - 2 000 m), r.

La fusta és lleugera i de bona qualitat; antigament se n'aprofitava la resina com a balsàmica i vulnerària. De vegades plantat als parcs i jardins.

Els éssers vius, però, són molt variables i tan les mides com les formes per a una mateixa espècie presenten una gran variabilitat. Per això quan s'observa una planta cal fixar-se en els diversos exemplars de la població, i no prendre en consideració exemplars poc representatius, com per exemple els raquítics que viuen en ambients magres o massa ombrívols, els trepitjats o els menjats pel bestiar..., els quals poden tenir mides o flors de colors diferents als que s'indiquen en el text. Les següents indicacions han de ser d'utilitat.

Planta anual, planta perenne

Una planta que viu només uns mesos es diu que és una espècie anual, com ara els MORRONS i altres males herbes dels horts de l'hivern i de la primavera o les VERDOLAGUES i les PANISSELES que són males herbes d'estiu i tardor. En canvi les que viuen molts anys són plantes perennes, el cas de tots els arbres i arbusts, les mates, les plantes que surten d'un bulb o d'un rizoma (la "cabessa"), però també moltes plantes de port baix que passen l'hivern (o l'estiu) en estat latent conservant algunes fulles basals (com l'ORENGA, l'AGRIMÒNIA...). Entremig hi haurien les plantes bianuals, les quals germinen i creixen en el primer any i floreixen en el segon, com ara la PASTANAGA.

Moltes plantes anuals, com ara els BLETS, poden assolir unes dimensions notables i fer pensar a un observador novell que es tracta d'una espècie perenne. En canvi, una planta de port ben baix, com el CRESPINELL *Sedum acre*, és perenne. Per no confondre's, en aquests casos caldrà fer un seguiment, i comprovar si a l'hivern (o a l'estiu) la nostra planta és viva o no.

Planta herbàcia, planta llenyosa

Com s'ha dit, totes les plantes llenyoses són espècies perennes, però no totes les herbàcies han de ser anuals. Una planta herbàcia és aquella que no té ni rels ni tiges

gruixudes que acabin essent llenyoses. Moltes mates i arbusts baixos, però, és tornen llenyosos a la base, tot i fer tiges d'aspecte herbaci. Cal tenir-ho en compte, doncs, en la determinació dels exemplars.

Hàbitat, localitat i altitud

L'ambient on es fa la planta és un indicador molt important i diferenciador entre espècies properes: consulteu el glossari si desconeu el significat dels termes que s'indiquen i dubteu de la vostra determinació si la planta que observeu no es fa en l'ambient, localitat i alçada que diu el text. Pel que fa a la localitat, s'indica de manera general o més precisa, segons la planta tingui una distribució àmplia o localitzada a les nostres comarques. El rang altitudinal, finalment, respon a la informació de què disposem: tot i que sempre hi pot haver imprecisions, és un dels caràcters que recomanem tenir més en compte.

Època de floració

S'indica l'estació o estacions en què sol florir la planta. Per a les espècies de muntanya, la indicació sol ser ben segura, però per les que es fan al litoral, hi poden haver variacions notables, a causa de la benignitat del clima; efectivament, en anys poc freds, plantes que al pla de Girona, o al d'Olot no floreixen fins a la primavera, al litoral se'n poden trobar de florides ja al febrer; caldrà tenir-ho en compte, doncs, en la consulta d'aquesta dada.

Grau d'abundància a les CCGG

Per a cada planta s'indica l'abundància, segons sigui molt rara (**rr**), rara (**r**), comuna (**c**) o molt comuna (**cc**). El grau indicat té en compte l'àrea considerada, de manera que una planta rara pot arribar a ser localment abundant; n'és un bon exemple l'HERBA

DE SANT SEGIMON, restringida al Montseny, on és força comuna a partir de 600 m, però que en el conjunt de l'àrea estudiada seria rara.

Ordenació de les famílies

Les famílies són ordenades evolutivament, seguint els dos grans grups de plantes amb llavors, gimnospermes i angiospermes i per aquest darrer segons les famílies de monocotiledònies i de dicotiledònies. Pensem que és la manera més fàcil per la consulta de l'obra en no contenir una clau general de famílies.

Emmarcament biogeogràfic de les Comarques de Girona

El que es coneix com a Comarques de Girona engloba les terres compreses entre els Pirineus Orientals i el mar, és a dir un territori des de terra baixa a l'alta muntanya que inclou una gran diversitat d'hàbitats i d'espècies diferents de plantes. Cal tenir en compte que quan es puja d'altitud, a les muntanyes varien les condicions ambientals i, per això, la vegetació es disposa en feixes o bandes que es succeeixen regularment, el que s'anomena **zonació**. De baix a dalt d'una muntanya, doncs, cada zona se'n diu un **estatge de vegetació** o cintura de vegetació i li correspon un ambient i doncs una **zona de vegetació** concreta. Els estatges que tenim a les nostres muntanyes són: **basal** o **terra baixa**, **montà**, **subalpí**, **alpí** i **subnival**.

D'altra banda, a casa nostra, quan pugem en alçada i canviem d'estatge altitudinal, anem trobant ambients semblants als que hi a Europa quan augmentem de latitud, de manera que algunes plantes que al centre d'Europa es fan a poca altitud (el que seria la nostra terra baixa mediterrània), aquí les trobem a l'estatge montà, i d'altres plantes comunes al litoral de les terres fredes del nord d'Europa, aquí es fan als estatges subalpí i alpí de la nostra alta muntanya. Consulteu la bibliografia recomanada per conèixer el clima i les condicions de relleu i tipus substrat de cada estatge.

Moltes plantes del C i del N d'Europa, doncs, s'arriben a fer als Pirineus i territoris veïns perquè també hi troben els ambients favorables. Llavors, a més dels estatges altitudinals, hom parla de **regions biogeogràfiques**, que són grans àrees del continent europeu, amb independència de l'altitud que ens situem. Als PPCC, situats dins el **reialme holàrtic**, hi ha 3 **regions biogeogràfiques** (Taula 2).

Plantes d'una mateixa família o d'un mateix gènere, semblants morfològicament, poden viure en ambients i zones diferents, per la qual cosa, cal tenir present on hem collit o observat la nostra planta.

Reialme holàrtic	Denominació	Tipus de vegetació principal
Regió biogeogràfica mediterrània	Estatge basal, TERRA BAIXA (0-[500] 700 [900] m)	Vegetació mediterrània amb boscos perennifolis d'alzinars, suredes i pinedes
Reg. biog. eurosiberiana	Estatge montà, MUNTANYA MITJANA (600-1700 m)	Vegetació medioeuropea o eurosiberiana amb boscos caducifolis de rouredes i fagedes, i alzinar muntanyenc i pineda de pi roig
Reg. biog. bòreo-alpina	Estatges alpí i subalpí, ALTA MUNTANYA (> 1700 [1600] m)	Boscos aciculifolis de coníferes (pinedes de pi negre i avetoses); matollar de ginebró i neret, i prats alpins

Taula 2. Ambients i zones de vegetació de les Comarques de Girona.

Claus de determinació i descripcions de la flora

Gimnospermes

Plantes amb conus (les pinyes); fulles aciculars o esquamiformes

1. Mata baixa de tiges verdes i nuoses (= articulades); fulles petites i poc visibles	EFEDRÀCIES
1. Arbre o arbust de tiges no articulades i fulles verdes	
2. Fulles esquamoses (com una petita esquama)	CUPRESSÀCIES [XIPRER]
2. Fulles aciculars (llargues i estretes)	
3. Fulles en fascicles de 2 o 3	PINÀCIES [PINS]
3. Fulles solitàries	
4. Fulles punxents a tot volt de la tija (disposició verticil·lada); fructificacions
carnoses (els <u>gàlbuls</u>); planta dioica	CUPRESSÀCIES [GINEBRE i CÀDEC]
4. Fulles no punxents disposades en un sol pla	
5. Fulles amb 2 dents petites a la punta, disposades en 2 rengles i amb 2
línies blanques a la cara inferior; arbre monoic amb pinyes erectes	PINÀCIES [AVET]
5. Fulles sense dents a l'extrem ni línies blanques a la cara inferior; arbre
dioic sense pinyes	TAXÀCIES

FAM. DE LES CUPRESSÀCIES [del llatí i del grec *kyparissos*, nom del xiprer; 2 gèneres].

1. Fulles esquamoses i pinyes llenyoses; planta monoica	XIPRER
1. Fulles aciculars i agudes; sense pinyes típiques, sinó amb unes fructificacions carneses
(els <u>gàlbuls</u>); planta dioica (hi ha individus masculins i d'altres de femenins)	GINEBRE i CÀDEC

XIPRER, xifrer (*Cupressus sempervirens*).

Arbre alt i columnar (hi ha, però, formes de capçada oberta). Fulles esquamoses triangulars d'1 mm i pinyes arrodonides de 2-4 cm d'un bru grisenc. Plantat als parcs i jardins com a arbre ornamental, i també per fer tanques, com a paravent i en repoblacions forestals als massís del Montgrí.

La fusta és molt aromàtica, resistent i no es corca, per la qual cosa s'ha fet servir en la construcció. Les pinyes tenen molts tanins i s'utilitzaven per a la diarrea, les hemorroides i també per adobar la pell. Emprat popularment també per alleujar el mal de queixal, per combatre afeccions de la pròstata, i per cicatritzar ferides.

També es planten en les repoblacions forestals el **XIPRER DE LAMBERT** o **XIPRER DE MONTERREY** (*Cupressus macrocarpa*) [dedicat al botànic anglès A.B. Lambert (1761-1842)], originari del sud de Califòrnia, amb fulles de 2 mm i pinyes d'un bru vermellós, i *C. lusitanica*, originari de Mèxic, amb pinyes que tenen esquames acabades en punta.

GINEBRE i CÀDEC (*Juniperus*) [3 espècies].

1. Fulles amb una línia blanca a la cara inferior. Gàlbuls
de 6-9 mm de color negre blavós quan són madurs	GINEBRE
1. Fulles amb dues línies blanques a la cara inferior. Gàlbuls
de 6-15 mm, de color rogenc quan són madurs	CÀDEC

GINEBRE, ginebró (*Juniperus communis*) – Boscos i matollars a totes les comarques (0 - 2 500 m), c.

A les parts culminals del Montseny i als Pirineus creix la subsp. *nana* (GINEBRÓ), de port arbustiu i fulles més petites.

Entre d'altres utilitats i usos, els gàlbuls (popularment anomenats boles), s'empren en l'elaboració de licors; a muntanya l'oli de ginebre rep el nom de brea.

CÀDEC, ginebró fals (*Juniperus oxycedrus*) – Brolles i boscos clars de terra baixa (0 - 600 m), c.

De la fusta i dels gèlbulos se'n treu un oli antisèptic i vulnerari, antigament emprat en les dermatosis, contra la sarna i pels refredats.

Altres cupressàcies cultivades.- Als jardins es planten, entre d'altres, el XIPRER BLAU (*Cupressus arizonica*) d'un fullatge verd blavós intens, i les TUIES (*Thuja plicata*, *Platycladus orientalis*...), originàries d'Amèrica del N i del C d'Àsia, que es diferencien del xiprer perquè les branques són aplanades i les fructificacions més petites, d'1-2 cm (el nom prové del grec *thya*, *thyon*, nom que Teofrast donà al XIPRER QUADRIVALVE (*Tetraclinis articulata*) que a la península Ibèrica només es fa a la serra de Cartagena (Múrcia).

FAM. DE LES EFEDRÀCIES [1 gènere i 1 espècie].

TROMPERA, èfedra (*Ephedra distachya*) [èfedra era el nom llatí clàssic d'una planta trepadora, derivat del grec *ephedra*, *ephedros*, nom d'aquestes plantes i de les cues de cavall o equisets (pteridòfits que no fan flors sinó que es reproduïen per espores i per això no figuren en aquest llibre); 1 espècie]

Mata dioica, ajaguda de fins 0,5 m d'alçària, amb tiges verdes, fulles esquamoses i fructificacions femenines de 5-7 mm, carneses, de color vermell quan són madures. Sorralles de les platges de Pals, de Torroella i de Castelló, rr.

Antiga planta medicinal que s'havia fet servir en medicina popular. Conté l'alcaloide efedrina que actua sobre els centres nerviosos respiratoris; amb l'efedrina, que s'extreu d'espècies xineses, es fan preparats antiastmàtics i antitussígens.

FAM. DE LES PINÀCIES [2 gèneres].

1. Fulles solitàries	AVET
1. Fulles agrupades en feixos de 2 o 3	PINS

AVET (*Abies alba*).

Arbre alt i de port piramidal. Fulles de 2-3 cm típicament escotades a la punta, disposades en 2 rengles i amb 2 línies blanques a la cara inferior. Pinyes allargades de 10-20 cm, erectes. Boscos montans i alpins al Montseny i als Pirineus (1 000 - 2 000 m), r.

La fusta és lleugera i de bona qualitat i, entre d'altres usos, s'empra en la construcció d'instruments musicals; antigament se n'aprofitava la resina com a balsàmica i vulnerària. De vegades plantat als parcs i jardins.

PINS (*Pinus*) [6 espècies]. Plantes medicinals emprades com anticatarrals, antitussígenes i antisèptiques, i també per elaborar xarops i licors. Del pi blanc i del pinastre se n'aprofita la resina, la qual es destil·la i s'obté l'essència de trementina emprada per fer aiguarràs i del residu sòlid resultant la pega o colofònia que es fa servir en perfumeria; per combustió lenta de la fusta també s'obtenia la pega o quitrà que tenia una gran capacitat d'impermeabilització, per la qual cosa s'emprava molt per a impermeabilitzar les botes o els vaixells.

1. Fulles curtes (3-8 cm) i pinyes petites (3-7 cm)	
2. Arbre d'alta muntanya d'escorça grisa. Fulles d'un color verd fosc; bràctees de les pinyes acabades en forma de ganxo	PI NEGRE
2. Arbre d'escorça vermelloso. Fulles d'un color verd blavós; bràctees de les pinyes no acabades en ganxo	PI ROIG
1. Fulles llargues (> 8 cm)	
3. Pinyes petites (4-8 cm)	PINASSA
3. Pinyes més grosses	
4. Fulles d'un verd clar, de 6-10 (15) cm; pinyes de 5-12 cm, pedunculades i que resten a l'arbre un cop s'han obert i han caigut els pinyons	PI BLANC
4. Fulles d'un verd més fosc, més llargues (> 10 cm); pinyes més grosses	

(> 12 cm), no pedunculades

5. Arbre adult de capçada piramidal; fulles gruixudes (2-2,5 mm) i rígides;
pinyes allargades amb pinyons petits (6-8 mm sense comptar l'ala) PI PINASTRE
5. Arbre adult de capçada en forma de para-sol; fulles d'1-2 mm de gruix;
pinyes globoses amb pinyons més grossos (> 1 cm) PI PINYER

PI NEGRE (*Pinus uncinata*, *P. mugo* subsp. *uncinata*) – Boscos d'alta muntanya i algun cop plantat a cotes inferiors (1 600 - 2 600 m), c.

PI ROIG, rojalet, pi ros, pi rojal, pi rojalet, pi vermell, pi melis, pi Flandes (*Pinus sylvestris*) – Boscos montans, sobretot a les zones calcàries (plantat a terra baixa) (500 - 1 800 m), cc.
Plantat extensament sobretot a les zones montanes i més rarament a terra baixa.

PINASSA, pina (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*) – Plantat a totes les comarques (0 - 1 500 m), r.

PI BLANC, pi bord, pi garriguenc, sapina (*Pinus halepensis*) – Boscos de terra baixa, però rar a la plana de la Selva i al vessant interior de les Gavarres (0 - 600 m), cc.
Dit bord perquè fa una pinya petita dita pinyaca, i perquè la fusta no és bona per fer carbó. Antigament emprat a terra baixa per fabricar esclops.

PINASTRE, pi marítim, pi gallec, pi resiner (*Pinus pinaster*) – Plantat arreu i subespontani a les Gavarres, a la Selva i zones veïnes (0 - 600 m), cc.
Pinastre prové del llatí *pinaster*, nom d'un pi silvestre en llatí; marítim fa referència a l'antic nom llatí de l'espècie. Les pinyes són un bon combustible i per això s'anomenen pinyes d'encendre.

PI PINYER, pinyer, pi de llei (*Pinus pinea*) – Boscos de terra baixa, però rar a les zones calcàries (0 - 600 m), cc.
Dit de llei perquè fa pinyes amb pinyons comestibles i molt apreciats; antigament l'escorça s'havia fet servir per tenyir. Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

Altres pinàcies cultivades.- L'avet cultivat com a arbre de Nadal ha rebut el nom d'*Abies ×masjoanis*, probablement un híbrid entre *A. alba* i *A. pinsapo* (PINSAP); el PINSAP és propi de la Serrania de Ronda (Andalusia oriental) i té les fulles més curtes que l'avet, disposades tot volt de la tija i bandes blanques a les dues cares de la fulla (dit així perquè a Màlaga rep el nom popular de *pinsapo*).

Als jardins es planten també l'AVET ROIG o PÍCEA (*Picea abies*), originari del C i N d'Europa, que es diferencia de l'avet perquè les fulles no són escotades i les pinyes són penjants i no pas erectes com en els avets, i els CEDRES (*Cedrus atlantica* (*C. libani*)) que té fulles de 1-2,5 cm de llarg, i *C. deodara*, amb fulles de 2-5 cm), amb fulles en feixos i pinyes arrodonides en forma de bóta (nom llatí del cedre derivat del grec *cedros*, cedre i també ginebre).

Pel que fa a les explotacions forestals es planta, a banda del cedre, l'AVET DE DOUGLAS (*Pseudotsuga menziesii*), que fa pinyes on s'observen dos tipus de bràctees (ja naturalitzat al Montseny), el PI INSIGNE (*Pinus radiata*), que té fulles agrupades de 3 en 3 (dit així perquè és esvelt i per l'antic nom llatí d'aquesta espècie), ambdós originaris d'Amèrica del N, i també el LÀRIX (*Larix ×marschlinsii*, híbrid entre *L. decidua* i *L. kaempferi*) una gimnosperma caducifòlia que es queda sense fulles a l'hivern i que sembla que es comença a naturalitzar al Ripollès (làrix era el nom llatí de l'arbre que provindria d'una llengua indogermànica).

FAM. DE LES TAXÀCIES [1 gènere i 1 espècie].

TEIX, quiner (*Taxus baccata*) [nom llatí clàssic del teix, potser derivat del grec *toxon*, arc, ja que la fusta es feia servir per fer arcs, o de *toxikon*, verí o de *taxare*, castigar; 1 espècie]

Arbre dioic de fullatge verd fosc, amb fulles d'1-3 cm, lluents, sense una escotadura a la punta ni bandes blanques a la cara inferior. Fructificacions solitàries amb una sola llavor i una coberta carnosa vermella, l'aril. Boscos montans des del Montseny fins als Pirineus (500 - 1 600 m), rr.

Tota la planta, excepte l'aril, és molt tòxica ja que conté l'alcaloide taxina que actua sobre el sistema nerviós, i ja era emprada pels Celtes per enverinar les fletxes; emprat també per curar cremades, per al mal de queixal i els furúncols.

Angiospermes monocotiledònies

FAM. DE LES ARÀCIES [2 gèneres] [del grec *aron*, nom d'una planta que es menjava i que no correspon a cap d'aquesta família]. Plantes herbàcies, tuberoses, amb flors petites, sense sèpals ni pètals, reunides en una inflorescència tipus espàdix, on les flors són embolcallades completament per una bràctea o espata que pot tenir aspecte de flor, i com que el conjunt fa olor de substàncies en descomposició, atreu petits dípters que queden retinguts a l'interior durant unes hores i així efectuen la pol·linització de les flors; fruit carnós tipus baia. Diverses espècies es cultiven en jardineria, com ara el LLIRI D'AIGUA (LLIRI DE CORPUS) (*Zantedeschia aethiopica*), originària d'Àfrica del S, amb l'espata de color blanc i en forma d'embut, i que a vegades es troba subespontània al litoral, i popularment es fa servir per curar les ferides i els talls.

1. Fulles de 10-35 cm amb venes blanques, però sense taques fosques al pecíol.

Espata de 10-40 cm en forma de paperina (fesa fins a la base) i de color verd groguenc **XERRIES**

1. Fulles de 6-12 cm sense venes blanques, però amb taques fosques al pecíol.

Espata de 3-5 cm en forma de caputxa (soldada) i amb venes rogenques **FRARE CUGOT**

XERRIES, SARRIASSA, xàrries, xarriassa, sàrria, herba del cremat (*Arum italicum*) – Planta herbàcia tuberosa, amb fulles grans (15-35 cm) que neixen a la tardor, d'un verd intens i amb venes blanques. Espata d'un blanc verdós, oberta, i part superior de l'espàdix interior groc. Fruit carnós, vermell quan és madur (en ple estiu, quan ja les fulles són marcides). Boscos de ribera de terra baixa (0 - 900 m). Primavera (estiu), cc.

Tot i que el fruit és molt tòxic si es consumeixen, popularment se'n prepara un oli que es fa servir per malalties de la pell, punxades i picades; les fulles i el rizoma també es fan servir per als penellons, les cremades i els grans infectats, per les hemorroides...; popularment emprada a les Gavarres com antihemorroïdal.

La SARRIASSA DE MUNTANYA (*A. maculatum*) és semblant, però les fulles noves surten a la primavera i no tenen venes blanques; només es fa en boscos caducifolis molt humits de l'Albera, de la Garrotxa i del Ripollès, on és molt rara.

FRARE CUGOT, apagallums (*Arisarum vulgare*) – Planta herbàcia tuberosa, amb fulles de 6-12 cm que neixen a la tardor. Espata amb taques vermelloses, tancada en forma de caputxa i amb la part superior de l'espàdix interior verd o rogenç. Fruit carnós, verd quan és madur. Llocs rocosos, màquies i brolles del litoral (0 - 300 m). Tardor (primavera), c.

Hom hi diferencia dos tàxons:

- subsp. *vulgare* (*A. vulgare*), que fa inflorescències més llargues que les fulles i on la part final de l'espàdix sobresurt de l'espata
- subsp. *simorrhinum* (*A. simorrhinum*), que fa inflorescències més curtes que les fulles i la part final de l'espàdix no sobresurt de l'espata

Anomenada frare cugot perquè la flor sembla un cucurutxo de la caputxa d'un frare i apagallums perquè s'assembla a l'estri d'apagar els ciris. Tot i que antigament s'havia fet servir per la febre quartana (febre palúdica que es presenta cada 4 dies), és una planta tòxica, ja que els bulbs contenen l'alcaloide imiina, una hepatotoxina.

FAM. DE LES LEMNÀCIES [3 gèneres actualment inclosos dins la fam. de les aràcies] [nom grec d'una planta aquàtica, potser de *limno*, estany]. Plantes aquàtiques flotants, no arrelades, molt petites (1-5 mm), constituïdes per una sola peça (la fronda verda que té forma de lletia) i una única arrel blanca d'1-3 cm. Creixen fent grans masses sobre l'aigua ja que es solen reproduir vegetativament; flors reduïdes sense sèpals ni pètals no visibles a simple vista.

LLENTIA D'AIGUA (*Lemna*) [3 espècies]

1. Planta molt petita: els frondes fan 1-2 mm i tenen un sol nervi molt poc visible (lupa!)

i que no arriba al final de la fronda *Lemna minuta*

1. Frondes sovint de > 2 mm

2. Frondes gruixuts amb la part inferior de forma convexa (agafeu-la entre dos dits!)

i sense nervis *Lemna gibba*

2. Frondes prims amb la part inferior planera i amb 3 nervis molt poc visibles (lupa!) *Lemna minor*

Lemna minuta – Basses, canals, safareigs i cursos fluvials (allà on l'aigua no té corrent) de terra baixa (0 - 500 m). Estiu- tardor, cc.

A aquesta espècie originària d'Amèrica sembla que corresponen les lleties d'aigua de mida molt petita que trobem a les nostres comarques.

Lemna gibba – Basses, canals, safareigs i cursos fluvials (allà on l'aigua no té corrent) de terra baixa (0 – 1 500 m). Estiu- tardor, cc.

Lemna minor – Basses, canals, safareigs i cursos fluvials (allà on l'aigua no té corrent) de terra baixa (0 – 1 500 m). Estiu- tardor, rr.

FAM. DE LES ALISMATÀCIES [1 gènere].

PLANTATGE D'AIGUA, alisma (*Alisma plantago-aquatica*) [1 espècie] [del celta *alis*, aigua, perquè és una planta aquàtica; nom grec i llatí d'una planta aquàtica].

Planta herbàcia aquàtica arrelada dins l'aigua, de fins 1 m d'alçada, amb fulles de peciol llarg i limbe de 10-30 cm. Flors de 3-7 mm amb 3 sèpals i 3 pètals blancs o rosacis, 6 estams i nombrosos carpels lliures. Estanys, basses i recs d'aigua permanent (0 - 1 600 m). Estiu, c.

Planta variable on hom hi diferencia dues subespècies: la ssp. *plantago-aquatica* amb la fulla ± auriculada a la base i fruit de 2-2,5 mm, i la ssp. *lanceolatum* (*A. lanceolatum*) amb fulles ± arrodonides a la base i fruits de 2,5-3 mm.

Planta medicinal antigament emprada externament com a vesicant; la rel té propietats antiinflamatòries i fa baixar el nivell de colesterol a la sang.

FAM. DE LES NAIADÀCIES [1 gènere].

Najas marina subsp. *marina* [3 espècies] [del grec *naias*, nàiade o nimfa d'aigua, perquè és una planta aquàtica]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les hidrocaritàcies.

Planta herbàcia submergida, amb fulles estretes (1-3 mm d'amplada) i d'1-4 cm de llarg. Dioica, amb flors petites sense sèpals ni pètals. Basses i estanys d'aigua dolça o salabrosa de terra baixa, (0 - 200 m). Estiu-tardor, r.

Actualment només coneguda de l'estany de Banyoles.

N. minor i *N. gracillima* presents en arrossars de l'Empordà i canals entremig dels camps, són plantes monoiques i amb fulles més estretes (1 mm d'amplada).

FAM. DE LES JUNCAGINÀCIES [de *juncago*, nom que donaven a aquestes plantes els botànics prelinneans; 1 gènere].

TRIGLOQUIN (*Triglochin*) [3 espècies] [del grec *glochis*, punta, perquè el fruit té 3 puntes].

1. Planta de sòls salins del litoral de l'Empordà; flors de 3-4 mm amb 6 estigmes ... *Triglochin maritimum*

1. Planta de molleres d'alta muntanya; flors d'1-1,5 mm amb 3 estigmes *Triglochin palustre*

Triglochin maritimum (*T. maritima*) – Jonqueres i prats salats del litoral de l'Empordà. Primavera-estiu, rr.

Triglochin bulbosum ssp. *barrelieri* (*T. barrelieri*, *T. bulbosa* ssp. *barrelieri*) és semblant però les flors són petites i tenen 3 estigmes; només es fa a la maresma de les Llaunes a Castelló d'Empúries.

Triglochin palustre (*T. palustris*) – Molleres d'alta muntanya (1 100 - 2 200 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES ZANNIQUELLIÀCIES [2 gèneres] [dedicada al naturalista venecià J.J. Zannichellii (1662-1729)].

1. Planta marina amb fulles de > 20 cm de llarg	ALGUERÓ NUÓS
1. Planta d'aigües dolces de terra baixa o salabroses del litoral amb fulles més curtes	<i>Zannichellia</i>

ALGUERÓ NUÓS (*Cymodocea nodosa*) – Fons marins arenosos o fangosos fins a 40 m de fondària. A la sorra de la platja es poden trobar trossos de la planta, que són clarament nuosos (d'aquí el seu nom) c.
Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les cimodoceàcies.

Zannichellia palustris [incl. *Z. peltata* i *Z. pedunculata*] – Basses, recs, estanys i rius de terra baixa (0 - 800 m). Primavera-tardor, c.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.
Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les potamogetonàcies.

FAM. DE LES ZOSTERÀCIES [1 gènere] [família de plantes que viuen submergides i arrelades al fons del mar; a la sorra de la platja es poden trobar trossos de fulles d'aquestes plantes].

ZOSTERA MARINA (*Zostera marina*) [1 espècie] [del grec *zoster*, cintura, corretja, per la forma de les fulles].
Planta herbàcia rizomatosa, amb fulles en forma de cinta de > 20 cm de llarg, 3-10 mm d'amplada i amb 5-9 nervis. Flors petites sense sèpals ni pètals. Fons marins fangosos del cap de Creus fins a 10 m de fondària, rr.
L'ALGUERÓ NAN (*Z. noltii*) és semblant i es fa als mateixos indrets però té fulles més curtes de fins 1,5 mm d'amplada.

FAM. DE LES POSIDONIÀCIES [1 gènere] [família de plantes que viuen submergides i arrelades al fons del mar; a la sorra de la platja es poden trobar trossos de fulles i també unes boles molt característiques que són restes de les fibres del rizoma].

POSIDÒNIA, alga dels vidriers (*Posidonia oceanica*) [1 espècie] [del grec *Poseidon*, Neptú, déu del mar].
Planta herbàcia rizomatosa, amb fulles en forma de cinta amb 10-17 nervis. Flors petites sense sèpals ni pètals; fruit carnós (OLIVA DE MAR) d'1 cm. Praderies marines submergides, els ALGUERS, fins a 35 m de fondària, c.
Antiga planta medicinal antigament emprada com a astringent, vulnerària i com insecticida contra les xinxes fent matalassos i coixins. Les fulles seques de la platja s'havien fet servir per protegir el transport de materials delicats com el vidre, d'aquí el nom de la planta.

FAM. DE LES POTAMOGETONÀCIES [2 gèneres].

POTAMOGETON, espiga d'aigua, llengua d'oca (*Potamogeton*) [12 espècies] [del grec i del llatí, nom d'una planta aquàtica, de *potamos*, riu i *geton*, veí; espiga d'aigua perquè les flors s'agrupen en una inflorescència allargada com una espiga que a vegades surt fora de l'aigua].

1. Fulles estretes, linears (< 3 mm d'amplada)	<i>Potamogeton pectinatus</i>
1. Fulles més amples	
2. Planta amb fulles flotants i clarament peciolades	LLENGUA D'OCA
2. Planta amb la majoria de fulles submergides i sense peciol o amb peciol curt	
3. Fulles arrodonides i que abracen la tija	POTAMOGETON PERFOLIAT
3. Fulles allargades i que abracen o no a la tija	
4. Tija amb 4 angles; fulles alternes i ± arrugades	POTAMOGETON CRESP
4. Tija circular; algunes fulles oposades i mai arrugades	POTAMOGETON DENS

Potamogeton pectinatus – Basses, recs, estanys i rius de terra baixa (0 - 800 m). Primavera-tardor, c.
Són semblants, tot i que menys freqüents, *P. trichoides* (fulles amb 1 nervi i fruits amb alguna berruga), *P. pusillus* (amb fruits

llisos) i *P. berchtoldii* (fulles amb 3 nervis i fruits llisos, que només es fa als Pirineus). *Potamogeton pectinatus* té fulles amb 1-3 nervis, fruits llisos i no es fa a alta muntanya.

LLENGUA D'OCA (*Potamogeton nodosus*) – Basses, estanys i rius de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-tardor, c.

P. coloratus és semblant, però té fulles arrodonides i no pas allargades com la LLENGUA D'OCA; només es fa a l'Estany de Banyoles i en alguna riera de l'Alt Empordà.

P. natans té una articulació flexible i de color pàl·lid, a la base del limbe foliar que les altres dues espècies no tenen; recentment s'ha trobat en basses de reg de la Selva.

POTAMOGÈTON PERFOLIAT (*Potamogeton perfoliatus*) – Estany de Banyoles i recs de sortida del llac. Primavera-tardor, rr.

Perfoliat vol dir que les fulles semblen com atravesades per la tija.

POTAMOGÈTON CRESP (*Potamogeton crispus*) – Basses, recs, estanys i rius de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-tardor, c.

Cresp significa arrugat, perquè les fulles ho són.

POTAMOGÈTON DENS (*Potamogeton densus*, *Groenlandia densa*) – Basses, recs i estanys de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-tardor, r.

FAM. DE LES RUPIÀCIES [1 gènere]

RÚPIA (*Ruppia maritima*) [2 espècies] [planta dedicada a H.-B. Rupp (1688-1719), botànic alemany de Jena].

Planta herbàcia que viu submergida dins l'aigua i arrelada al fons, amb fulles linears de 4-15 cm de llarg. Flors petites sense sèpals ni pètals. Estanys salabrosos de l'Empordà. De la primavera a la tardor, rr.

Hom diferencia la subsp. *maritima* on les anteres dels estams mesuren 0,4-0,7 i els peduncles del fruit < 3 cm, i la subsp. *spiralis* (*Ruppia cirrhosa*) on les anteres fan 1-2 mm i el peduncle 3-8 cm.

FAM. DE LES DIOSCOREÀCIES [del gènere *Dioscorea*, dedicat a Dioscòrides; 1 gènere].

GATMAIMÓ, maimó (*Tamus communis*, *Dioscorea communis*) [1 espècie] [el nom català té un significat incert, ja que maimó deriva del persa o del turc *maimon*, simi; maimó potser faria referència al nom català antic de mona, com un gat que s'enfila com un simi, just el contrari del significat més comú de la paraula, dit de la persona o d'un animal lent].

Planta tuberosa de tiges enfiladisses fins a 5 m o més, amb fulles alternes en forma de cor, i que s'assequen a l'hivern. Espècie dioica, amb flors groguenques de 3-6 mm; fruit carnós de 8-12 mm, vermell quan és madur. Boscos caducifolis i bardisses des de terra baixa als Pirineus (50 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Els fruits i la planta són tòxics; popularment emprada al Ripollès com a vasotònic i antivaricós; en homeopatia es fa servir externament contra el reumatisme.

FAM. DE LES ESMILACÀCIES [1 gènere]. [del gènere *Smilax*, nom grec de la planta; 1 gènere].

ARÍTJOL, arínjol, aríjol, sarsaparrella, romeguera de pastor (*Smilax aspera*) [1 espècie] [el nom català provindria de l'àrab *arix*, parra; sarsaparrella, en canvi, seria una deformació del castellà *zarzaparilla* feta pels herbolaris antics, ja que antigament espècies americanes d'aquest gènere van ser molt utilitzades com a medicinals per combatre la sífilis].

Planta espinosa enfiladissa fins a 5 m o més, amb circells i amb fulles alternes en forma de cor. Flors unisexuals, flairoses, d'uns 5 mm; fruit carnós de 5-8 mm, vermell quan és madur. Boscos perennifolis, brolles i garrigues de terra baixa (0 – 950 m). Estiu-tardor, cc.

Planta medicinal: la rel es fa servir en afeccions renals i respiratòries i popularment per a les berrugues, els brians...; els fruits són comestibles, però de les llavors se'n fa una oli pels talls i les cremades.

FAM. DE LES LILIÀCIES [del gènere *Lilium*, el marcòlic; 32 gèneres] Família de plantes herbàcies, a vegades bulboses o rizomatoses, poc piloses o gens i amb fulles enteres. Flors regulars amb els sèpals i els pètals de la mateixa mida i color i per això hom els anomena tèpals. 6 estams i ovari súper format per 3 carpels soldats que donen un fruit sec o carnós en baia. No les confonguem amb les espècies de les famílies amaril·lidàcies (que tenen l'ovari infer) ni amb les de la família iridàcies (que tenen l'ovari infer i només 3 estams); actualment la família s'ha descomposat en diverses noves famílies i la majoria de gèneres ja no són inclosos dins les liliàcies.

1. Plantes ± espinoses	
2. Planta del litoral. Fulles suculentas amb el marge espinós; flors ataronjades; fruit sec	ÀLOE
2. Tiges verdes amb forma de fulla; flors petites (< 5 mm) i fruit carnós, vermell	GALLERANC
1. Plantes no espinoses	
3. Flors blaves o liles	
4. Planta sense bulb, amb les tiges verdes semblants a les d'un jonc	JONÇA
4. Planta bulbosa i amb totes les fulles a la base	
5. Tèpals soldats entre si	CALABRUIXA
5. Tèpals lliures	
6. 1-3 flors grosses (> 3 cm) que neixen directament del bulb, quan encara no hi ha les fulles	CÒLQUIC
	(si la flor té 1 estil i 3 estigmes i la planta ja té les fulles, vegeu el BULBOCODI)
	(si la planta té 2 fulles oposades a la base i tacades, i la flor girada cap avall, vegeu el DENT-DE-CA)
6. Flors més petites i més nombroses que són portades per una tija	ESCILLA
	(cap d'aquestes plantes fa olor d'all; si la vostra en fa, vegeu aquest gènere)
3. Flors d'un altre color: blanques, verdoses, grogues, rosades o vermelles	
7. 3-6 fulles ovades al mateix nivell de la tija i una sola flor al capdamunt	RAÏM DE GUINEU
7. Planta diferent	
8. Planta que fa olor d'all (aixafeu una mica una fulla i oloreu-vos els dits!)	ALL
8. Planta que no fa olor d'all	
9. Flors solitàries (a vegades 2-3)	
10. Flor que neix directament del bulb, amb 1 estil i 3 estigmes	BULBOCODI
	(si la flor té 3 estils i surt quan encara no hi ha les fulles, vegeu el CÒLQUIC)
10. Flor que neix damunt d'una tija, amb 3 estils	
11. Tija amb 2 fulles oposades i tacades; flor girada cap avall	DENT-DE-CA
11. Totes les fulles a la base; flor sense taques i dreta	TULIPA
9. Flors nombroses	
12. Tèpals soldats a la base	
13. Planta amb aspecte d'all (però no en fa l'olor!). Flors un xic flairoses, dretes i reunides en una inflorescència tipus umbel·la amb bràctees a la base	ALL D'OLOR
13. Planta diferent	
14. 2 fulles ovades per planta. Flors blanques molt flairoses, que miren cap avall, amb els tèpals girats	MUGUET
14. Fulles allargades i més nombroses. Flors que no fan olor, mai blanques	
15. Fulles de > 1 cm d'amplada i flors de > 3 cm, ataronjades	LLIRI D'UN DIA
15. Fulles més estretes i flors més petites de color verdós brunenc	MARCET
12. Tèpals lliures entre si	
16. Planta baixa (< 30 cm) amb fulles estretes (< 5 mm d'amplada)	
17. Planta de molleres i fonts dels Pirineus; flors petites (< 5 mm) reunides en una raïm ± dens i amb un pedicel curt (1-3 mm)	TOFIÈLDIA
17. Planta de prats; flors més grans reunides en umbel·la o corimbe i portades per un pedicel llarg	XARVIÓ
16. Planta diferent i més alta	
18. Planta d'1 m o més amb fulles arrodonides, grosses (10-40 cm); flors verdoses reunides en una inflorescència densa	VELADRE
18. Planta diferent	
19. Tija amb fulles (o planta amb aspecte d'esperguera); flors grogues, vermelles o blanques	
20. Planta amb fulles reduïdes i tiges estretes semblants a fulles	ESPARREGUERA
20. Planta amb fulles normals i ovades	

21. Planta d'alta muntanya amb flors solitàries portades per un peduncle llarg i articulat; fruit carnós	ESTRÈTOPUS
21. Planta diferent	
22. Flors grogues o vermelles al capdamunt de la tija	MARCÒLIC
22. Flors blanques entremig de les fulles de la tija	SEGELL DE SALOMÓ
19. Totes les fulles a la base; flors blanques o verdoses	
23. Flors nombroses en una tija alta (> 1 m) i que surt a finals d'estiu, quan encara no hi ha les fulles	CEBA MARINA
23. Planta amb fulles al moment de la florida	
24. Planta de muntanya amb flors grosses (tèpals 3-5 cm)	PARADÍSIA
24. Flors més petites	
25. Planta bulbosa amb 3-12 fulles	ORNITÒGAL
25. Planta sense bulb i amb fulles més nombroses	
26. Flors blanques amb un nervi verd o brunenc	CEBOLLÍ, ASFÒDEL
26. Flors d'un blanc pur i pètals sense nervi verd	LLIRI DE SANT BRU

ÀLOE MACULAT, bàlsam (*Aloe* (o *Aloë*) *maculata*, *A. saponaria*) [1 espècie] [antic nom grec de la planta medicinal *Aloe vera*, introduïda a l'illa d'Andros pels fenicis, potser derivat de l'hebreu *ahalim*, nom que provindria de l'índic antic *agaru*, àloe]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les xantorroeàcies.

Planta crassa perenne de fins 70 cm d'alçada, amb fulles suculentas de 20-30 cm que tenen taques blanques i espines al marge. Flors ataronjades de 3-4 cm. Cultivada com a ornamental i subespontània pels penya-segats litorals. Hivern-primavera, r.

Planta originària d'Àfrica del Sud. Maculat fa referència a les taques blanques de les fulles.

Popularment emprada per curar les cremades i les llagues.

Aloe arborescens, *A. framesii*, *A. ciliaris* i d'altres espècies semblants que no tenen taques a les fulles, popularment anomenats POPS, es cultiven com a ornamentals i es troben naturalitzades en alguns punts del litoral.

GALLERANC, **galleran**, **gallaran**, **galzeran**, **gatzeran**, **gallaring** **gallarang**, **brusca**, **boix marí** (*Ruscus aculeatus*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les ruscàcies o a la de les asparagàcies.

Mata de fins 1,5 m d'alçada, amb fulles reduïdes a esquames petites i tiges verdes amb aspecte de fulles (els cladodis) acabats en una espina. Flors situades sota els cladodis, just on hi ha la veritable fulla, de color gris i petites (5 mm); fruit carnós, tipus baia, vermell quan és madur. Boscos perennifolis i rouredes des del litoral al Ripollès (0 – 1 000 m). Sobretot a l'hivern-primavera, cc.

Planta medicinal: el rizoma és vasoconstrictor i antiinflamatori i es fa servir en insuficiències venoses com hemorroides i varius, ja que enforteix els capil·lars sanguinis. Antigament també s'havia fet servir com aperitiva i diürètica; els brots tendres són comestibles i les tiges amb els fruits vermells es fan servir com a decoració nadalenca.

Als parcs i jardins es cultiva l'híbrid *Ruscus ×microglossus*.

JONÇA, junça, llonça, pa de pastor (*Aphyllanthes monspeliensis*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asparagàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 40 cm d'alçada, amb fulles petites i poc aparents que envolten la base de les tiges. Tiges verdes semblants a les d'un jonc (d'aquí el seu nom), que porten 1-3 flors blaves al capdamunt d'1-2 cm envoltades per diverses bràctees. Prats secs, sobre substrat calcari, a totes les comarques (0 – 1 700 m). Primavera-estiu, cc.

Les flors contenen molt de nèctar i es poden xuclar i/o menjar-ne els pètals; popularment emprada al Ripollès per a la circulació.

CALABRUIXA, calabruilla, alls de bruixes, alls de serp (*Muscari* [incl. *Leopoldia*]) [2 espècies]. Tot i que les flors es poden menjar confitades, són plantes tòxiques; fan olor de mesc, i tindrien propietats afrodisíacues. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asparagàcies.

1. Fulles de > 7 mm d'amplada. Tija amb 2 tipus de flors: les superiors estèrils, dretes i acolorides (violàcies) i les inferiors fèrtils i d'un color brunenc CALABRUIXA GROSSA
1. Fulles de 2-7 mm d'amplada. Totes les flors ± de la mateixa mida i color (tanmateix les superiors poden ser estèrils) CALABRUIXA PETITA

CALABRUIXA GROSSA (*Muscari comosum* [incl. *M. matritensis*, *Leopoldia matritensis*]) – Prats i herbassars a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia 2 espècies, *M. comosum* que té les flors fèrtils immadures i les estèrils del mateix color, violetes o blaves, i *M. matritensis*, amb flors fèrtils de color gris amb els lòbuls grocs, i les estèrils violetes o blaves.

CALABRUIXA PETITA, all de bruixa (*Muscari neglectum* [incl. *M. baeticum* i *M. atlanticum*]) – Prats i herbassars a totes les comarques (0 – 1 800 m). Hivern-estiu, c.

La CALABRUIXA PETITA comprendria 3 tàxons:

- bulb envoltat per > 6 bulbils, i flors d'un blau violeta o violetes; comú i present arreu . . . *M. neglectum*
- bulb envoltat de només 2 bulbils, i flors d'un blau violeta o violetes
 - o planta de pastures i roquissars de muntanya; inflorescència ± ovoide i densa, amb < 36% de flors estèrils que tenen els estams inclusos (no visibles) *M. baeticum*
 - o planta de brolles, garrigues i roquissars; inflorescència cilíndrica i poc densa, amb > 30 % de flors estèrils que tenen els estams inclusos, però visibles *M. atlanticum*

CÒLQUIC (també veladre, safrà bord i safranera borda a la Cerdanya) (*Colchicum autumnale*) [1 espècie] [de Còlquida, ciutat grega al costat de la Mar Negra, regió del sud del Càucus on hi ha nombroses plantes tòxiques i d'on era la bruixa emmetzinadora Medea]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les colquicàcies.

Planta bulbosa de fins 20 cm d'alçada, amb fulles allargades i de 2-7 cm d'amplada. Flors liloses (o blanques) de 4-6 cm, amb tres estils, que surten a la tardor quan encara no ho han fet les fulles. Prats i herbassars al Puigsacalm i als Pirineus (800 – 1 700 m). Tardor, rr.

Planta metzinosa que conté l'alcaloide colquicina (l'arseni vegetal), substància molt tòxica que inhibeix la divisió cel·lular i és base per a la preparació de diversos medicaments.

ESCIL·LA (*Scilla* [incl. *Prospero* i *Tractema*])) [2 espècies] [del grec i el llatí *skilla*, nom de l'esciHa oficial, la CEBA MARINA]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les hiacintàcies o també a les asparagàcies.

1. Planta de prats secs i brolles de terra baixa amb fulles de < 5 mm d'amplada; les flors surten a finals d'estiu-tardor, quan encara no hi ha les fulles ESCIELLA TARDORAL
1. Planta de fagedes amb fulles de > 1 cm d'amplada; fulles presents al moment de la florida JOLIU

ESCIELLA TARDORAL (*Scilla autumnalis*, *Prospero autumnale*) – Prats secs i brolles de terra baixa (0 – 1 300 m). Estiu-tardor, c.

JOLIU (*Scilla lilio-hyacinthus*, *Tractema lilio-hyacinthus*) – Fagedes molt humides a Rocacorba i de la Garrotxa als Pirineus (400 – 1 600 m). Primavera, c.

RAÏM DE GUINEU (*Paris quadrifolia*) [1 espècie] [dedicada a Paris, fill dels reis de Troia]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les melantiàcies.

Planta herbàcia rizomatosa, de fins 40 cm d'alçada, amb un grup de 3-6 fulles ovades al mateix nivell de la tija de 5-16 cm i una única flor terminal; Flors amb 4-6 sèpals i 4-6 pètals verd groguencs; fruit carnós negre quan és madur semblant a un petit raïm. Boscos caducifolis humits, sobretot fagedes, a la Garrotxa i als Pirineus (1 000 – 2 150 m). Primavera-estiu, r.

Planta tòxica narcòtica i antiespasmòdica, emprada en homeopatia.

ALL (*Allium*) [14 espècies] [plantes medicinals amb nombroses propietats (hipotensores, antisèptiques, expectorants, hipoglucemics, diürètics...), especialment les espècies cultivades *Allium sativum* (l'ALL) i *A. cepa* (la CEBA)]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les amaril·lidàcies.

1. Planta baixa (< 10 cm d'alçada) que només es fan en prats secs de l'Empordà	ALL NAN
1. Planta més alta	
2. Inflorescència sense flors, només amb bulbs petits	
3. Presència de 2 fulles allargades a sota dels bulbs petits, de mida diferent i persistents	ALL OLERACI
3. 1 o cap fulla allargada a sota dels bulbs petits, caduca	ALL DE VINYA
2. Inflorescència amb flors (a vegades també amb bulbs petits)	
4. Planta que no es fa a terra baixa. 2-3 fulles clarament peciolades, ± ovades, amples (3-8 cm)	
5. Totes les fulles basals. Flors blanques de 9-12 mm i estams més curts que els pètals ..	ALL URSÍ
5. Part inferior de la tija amb fulles. Flors d'un blanc verdós groguenc de 4-7 mm; estams més llargs que els pètals	A. VICTORIAL
4. Fulles sense peciòl, allargades, a vegades ja seques quan floreix la planta	
6. Fulles planeres, alguna o totes de > 5 mm d'amplada	
7. Tija floral amb 3 costats; flors blanques amb un nervi verd penjants	VITRAC
7. Tija floral arrodonida	
8a. Flors d'un blanc pur amb tèpals de 7-12 mm i estams senzills	ALL NAPOLITÀ
8b. Flors blanquinoses (rarament rosades o purpúries, mai d'un blanc pur); tèpals de 3-6 mm i estams amb 2 filaments a cada costat (esquinceu una flor!)	PORRADELL
8c. Flors rosades amb tèpals de 7-15 mm i estams senzills	ALL DE BRUIXA
6. Fulles cilíndriques, sovint de < 5 mm d'amplada	
9. Amb bulbs petits entremig de les flors	
10. 1 o cap fulla allargada sota les flors que són blanquinoses o rosades	ALL DE VINYA
10. 2 fulles sota les flors que són de color brunenc o grisenc	ALL OLERACI
9. Sense bulbs petits entremig de les flors	
11. Inflorescència amb dues bràctees més llargues que les flors. Pedicel floral molt més llarg que la flor (alguns > 2 vegades); pètals arrodonits a la punta i estams senzills i de la mateixa mida que els tèpals que fan 4-7 mm	ALL PANICULAT
11. Pedicel floral no més de 2 vegades més llarg que la flor; estams més llargs que els tèpals	
12. Planta de muntanya de 40 cm d'alçada. Bulbs en grups de 2-4. Totes les fulles a la base; tèpals lilosos de 3,5-6,5 mm; estams senzills	ALL COLOMBÍ
12. Planta que no reuneix aquestes característiques	
13. Planta d'alta muntanya. Flors rosades amb el pedicel més curt que la flor; estams senzills i més curts que els tèpals que fan de 7-15 mm ..	ALL JUNCIFORME
13. Flors purpúries (d'un rosa viu); pedicel floral igual o més llarg que la flor; estams amb 2 filaments a cada costat (esquinceu una flor!) i més llargs que els tèpals que fan de 3-7 mm	ALL VERMELL

ALL NAN (*Allium chamaemoly*) – Prats secs sobre substrat calcari de l'Empordà (0 – 400 m). Hivern (primavera), r.

ALL OLERACI, all de serp (*Allium oleraceum*) – Prats, herbassars, marges de bosc i també llocs rocosos a totes les comarques (0 – 2000 m). Estiu, c.

Oleraci significa propi de les hortes, perquè s'hi sol fer, o bé que s'assembla a una verdura, del llatí (*h*)*olus*, verdura, col.

ALL DE VINYA, all de colobra, allassa (*Allium vineale*) – Conreus de secà (a les vinyes), prats i herbassars, sobretot a terra baixa (0 – 1100 m). Estiu, c.

ALL URSÍ, all de bruixa (*Allium ursinum*) – Fagedes humides de la Garrotxa i del Ripollès (400 – 1500 m). Primavera-estiu, r.

És l'all d'ós dels botànics antics, anomenat així perquè viu a les bosquíries de les muntanyes. Les fulles són comestibles.

ALL VICTORIAL (*Allium victorialis*) – Herbassars megafòrbics al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (1200 – 2300 m). Estiu, c.

Victorinal fa referència a la victòria en el combat, ja que al renaixement els soldats portaven com a amulet un bulb d'aquesta planta.

VITRAC (*Allium triquetrum*) – Cultivada com a ornamental i naturalitzada pels marges i pels herbassars (0 – 900 m). Primavera, r.

ALL NAPOLITÀ (*Allium neapolitanum*) – Herbassars ± ruderals de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r. Napolità per ser descobert a l'antic reialme de Nàpols.

Allium pyrenaicum (anomenat **PORRASSA** a la Garrotxa) és una espècie endèmica dels Pirineus que també fa flors blanques, però els tèmals tenen un nervi verd. Planta molt rara que només creix a Vilanova de Sau, i en alguns punts de la Garrotxa i del Ripollès (> 700 m).

PORRADELL (*Allium ampeloprasum*) – Fenassars i altres prats secs de marges de camps i de camins de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, c.

El **PORRO** (o **ALL PORRO**, nom que donaven els romans a aquest all) és una varietat d'aquesta espècie (dita també *A. ampeloprasum* subsp. *porrum*, *A. porrum*); és semblant però té la part superior dels estams interns més curta que la part basal; al contrari que la subespècie anterior, i és una planta cultivada.

ALL DE BRUIXA (*Allium roseum*) – Fenassars i altres herbassars de terra baixa (0 – 670 m). Primavera-estiu, cc.

ALL PANICULAT (*Allium paniculatum*) – Fenassars i altres prats secs del litoral als Pirineus (0 – 1 500 m). Estiu, c.

Paniculat pel tipus d'inflorescència amb pedicels llargs i de mida diferent, com una panotxa.

ALL COLOMBÍ (*Allium senescens* subsp. *montanum*, *A. lusitanicum*) – Llocs rocosos i pedregosos de muntanya (Montseny, Guàrdies, Albera, Salines, Garrotxa i Pirineus) (400 – 2 200 m). Estiu-tardor, c.

Colombí és el nom amb que es coneix aquest all a la Garrotxa.

ALL JUNCIFORME (*Allium schoenoprasum*) – Llocs rocosos ± humits, prats i també torrents dels Pirineus (1 100 – 2 200 m). Estiu, r.

Una varietat cultivada d'aquest all, anomenat també **PORRADELL** o **CIBULET**, es fa servir com a condiment.

ALL VERMELL, all de bruixa (*Allium sphaerocephalon*) – Prats secs i també llocs rocosos des del litoral als Pirineus (0 – 2 200 m). Estiu, r.

BULBOCODI (*Bulbocodium vernum*) [1 espècie] [del grec *bolbos*, bulb, i *codion*, llana, perquè el bulb és recobert de pèls]. Planta bulbosa d'uns 20 cm d'alçada, amb fulles allargades i estretes de 4-15 mm d'amplada. Flors rosades (o blanques) de 4-6 cm que surten quan hi ha les fulles, amb un sol estil acabat en tres branques. Prats dels Pirineus (1 300 – 2 300 m). Primavera, r.

DENT-DE-CA (*Erythronium dens-canis*) [1 espècie] [dita així perquè el bulb és allargat i té la forma d'una dent de gos]. Planta bulbosa de 30 cm d'alçada, amb 2 fulles oposades a la base de la tija, tacades i de 2-4 cm. Flors rosades amb taques blanques i grogues de 2-3 cm. Prats, landes i fagedes, sobretot sobre substrat silici, de la Garrotxa als Pirineus (1 280 – 2 300 m). Primavera, r.

TULIPA (*Tulipa sylvestris* subsp. *australis*) [1 espècie] [del persa *toliban* i el turcomà *tulbant*, turbant, ja que les flors semblen un turbant persa].

Planta bulbosa d'uns 6 cm d'alçada, amb 2-4 fulles a la base de la tija de < 12 mm d'amplada. Flors grogues de 2-5 cm. Prats secs i llocs rocosos a l'Ardenya, al Montseny, al Cap de Creus, a l'Albera i als Pirineus (400 – 2 200 m). Primavera-estiu, r.

Les tulipes cultivades corresponen a *Tulipa fosteriana*, *T. clusiana* i a l'híbrid *Tulipa* × *gesneriana*.

ALL D'OLOR (*Nothoscordum gracile*, *N. borbonicum*, *Allium fragans*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les amaril·lidàcies.

Planta herbàcia bulbosa amb aspecte d'all, tot i que no en fa olor, de fins 60 cm d'alçada, amb fulles allargades i estretes (< 1 cm d'amplada). Flors blanques flairoses (poden tenir tons rosats o verdosos). Parcs, jardins i prop de les cases a les comarques de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.

Planta d'origen incert, potser un híbrid originat entre dues espècies d'aquest gènere d'Amèrica del Sud.

MUGUET (*Convallaria majalis*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asparagàcies.

Planta herbàcia rizomatosa, d'uns 20 cm d'alçada, amb fulles ovades de 5-20 cm. Flors blanques molt flairoses, girades cap avall i amb els tèpals recorbats; fruit carnós. Relleixos de les roques i boscos humits de la Garroxa als Pirineus (900 – 2000 m). Primavera-estiu, rr.

Muguet ve del francès, i és una alteració de "muscade", moscada, olor de mesc, per analogia amb el perfum.

També cultivada en jardineria. Planta metzinosa amb acció cardiotònica molt forta.

LLIRI D'UN DIA (*Hemerocallis fulva*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les xantorroeàcies o a la de les asfodelàcies.

Planta herbàcia perenne d'1 m d'alçada, amb fulles allargades i d'1-3 cm d'amplada. Tiges amb 6-15 flors de 8-10 cm, ataronjades (o grogues). Cultivada com a ornamental i subespontània en llocs un xic humits, des terra baixa a la Cerdanya (0 – 1000 m). Primavera-Estiu, r.

Planta originària de la Xina.

MARCET (*Dipcadi serotinum*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les hiacintàcies o a la de les asparagàcies.

Planta bulbosa de fins 40 cm d'alçada, amb fulles allargades i estretes de 2-5 mm d'amplada. Flors d'un bru clar d'1,5-2 cm. Fruit sec d'1-1,5 cm. Prats secs i llocs rocosos a totes les comarques (0 – 1800 m). De la primavera a la tardor, c.

TOFIÈLDIA (*Tofieldia calyculata*) [1 espècie] [dedicada al botànic anglès T. Tofield (1730-1779) pel botànic també anglès W. Hudson (1730-1793), autor de *Flora Anglica* (1762)]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les tofièldiàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 30 cm d'alçada, amb fulles allargades i estretes (< 5 mm d'amplada). Flors reunides en un grup dens, amb els tèpals groguencs o rogencs de 2-4 mm; fruit sec de 3-5 mm. Molleres i fonts d'aigües alcalines dels Pirineus (800 - 2200 m). Estiu, r.

XARVIÓ, xarbions (*Gagea*) [gènere dedicat al noble anglès Sir Thomas Gage (1781-1820) aficionat a la botànica; 2 espècies].

1. Planta d'alta muntanya que es fa en prats molt pasturats jaces i cledes

Tija floral arrodonida i buida per dins; fulles també fistuloses, de 2-4 mm d'amplada ... *Gagea fragifera*

1. Planta de prats secs i sembrats (de terra baixa fins a 1600 m). Tija i fulles plenes

(fulles d'1-2 mm d'amplada) *Gagea villosa*

Gagea fragifera (*G. liotardii*) – Llocs molt pasturats, jaces i cledes dels Pirineus (1800 – 2800 m). Primavera-estiu, c.

A les nostres comarques hi creixen també *G. lutea* i *G. reverchonii*, les quals tenen la tija angulosa i no pas cilíndrica com *G. fragifera*:

G. lutea, té el bulb envoltat d'una túnica de fibres clares, groguenca o grisenca, i fulles de 4-12 mm d'amplada (s'ha citat en boscos i prats humits on hi ha bestiar al Puigsacalm i als Pirineus)

G. reverchonii, té el bulb envoltat per una túnica vermelloso fosca, i fulles d'1,5-5 mm d'amplada

Gagea villosa – Prats secs de terra baixa i conreus dels Pirineus (40 – 1600 m). Primavera, r.

VELADRE, veratre, viladre, peu de llop (*Veratrum album*) [1 espècie] [nom llatí de la planta]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les melantiàcies.

Planta herbàcia perenne alta de fins 1,5 m d'alçada, amb fulles alternes, arrodonides (les basals de 10-30 cm) i sense pecíol (a la base abracen la tija). Flors verdoses d'1,5 cm de Ø reunides en una inflorescència densa. Herbassars humits, molleres, vores de torrents i també pels boscos humits, al Montseny i de l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (700 - 2 400 m). Estiu, c.

Planta metzinosa: la rel conté alcaloides que s'empren contra el reumatisme i l'artritis; popularment s'havia fet servir al Ripollès com antiparasitari.

ESPARREGUERA, esparguera, espargolera (*Asparagus*) [2 espècies] [nom grec i llatí de la planta, derivat del grec *spargan* (que deriva del persa *asparag*), brot, desbordar, sortir amb força; les estructures estretes en forma de fulla són tiges, els anomenats cladodis; els brots joves, els *espàrrecs* o *espàrgols*, són comestibles i diürètics, però és perjudicial consumir-ne si es tenen determinades afeccions renals; ajuden a disminuir el colesterol i prevenir les malalties cardiovasculars]. Es cultiven diverses espècies en jardineria que es poden acabar naturalitzant al litoral, com *A. setaceus*. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asparagàcies.

1. Planta que només es fa als aiguamolls de l'Alt Empordà. Tiges anuals amb les ramificacions blanques i poc rígides. Floració primaveral-estival i fruit vermell	ESPARREGUERA D'HORT
1. Planta de boscos. Tiges perennes amb les ramificacions rígides. Floreix a finals d'estiu i a la tardor; fruit negre	ESPARREGUERA BOSCANA

ESPARREGUERA D'HORT (*Asparagus officinalis*) – Herbassars als aiguamolls de l'Alt Empordà, i també al Clot d'Espolla. Primavera-estiu, rr.

Una varietat és àmpliament cultivada als horts per aprofitar-ne les tiges tendres, els espàrrecs; els fruits, però, són tòxics.

ESPARREGUERA BOSCANA, esparguera de bosc, espargolera de bosc (*Asparagus acutifolius*) – Boscos perennifolis, rouredes seques, brolles i garrigues des del litoral al Ripollès (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, cc.

ESTRÈPTOPUS (*Streptopus amplexifolius*) [1 espècie] [del grec *streptos*, que es recargola o s'inclina fàcilment, perquè les flors pengen].

Planta herbàcia rizomatosa, de fins 60 cm d'alçada, amb fulles ovades de 5-12 cm, acabades en punta i que a la base abracen la tija. Flors solitàries portades per un peduncle llarg i articulat (com colzat) que fa que pengin; tèpals blanquinosos de 6-10 mm; fruit carnós vermell quan és madur. Herbassars megafòrbics al Montseny i al Ripollès (1 800 – 2 300 m). Estiu, rr.

MARCÒLIC (*Lilium*) [2 espècies] [antigament els bulbs s'havien emprats com emol·lients i diürètics].

1. Fulles alternes (solitàries). Flors grogues	MARCÒLI GROC
1. Part mitjana i basal de la tija amb 5-10 fulles al mateix nivell. Flors purpúries amb taques fosques	MARCÒLIC VERMELL

MARCÒLIC GROC, llirga, consolta groga, consolva (*Lilium pyrenaicum*) – Herbassars i barrancs dels Pirineus (800 – 2 400 m). Primavera-estiu, r.

MARCÒLIC VERMELL, consolta, consolta vermella, consolva, consolva de bosc (*Lilium martagon*) – Boscos caducifolis humits (als de ribera a terra baixa) i herbassars humits a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, c.

El nom específic indica la relació que donaven els alquimistes d'aquesta planta amb Mart, pel color rogenc de les flors.

El LLIRI DE SANT JOSEP (*Lilium candidum*), de flors blanques, és cultivat en jardineria i a vegades es troba subespontani pels marges i prop de les cases; planta originària d'Orient.

SEGELL DE SALOMÓ (*Polygonatum*) [3 espècies] [anomenat així per les cicatrius arrodonides que té el rizoma d'aquestes plantes (corresponen a la inserció de la tija de l'any passat) i que recorden a la marca que fa un segell a la cera; plantes tòxiques]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les ruscàcies, o a la de les asparagàcies.

1. Part mitjana i superior de la tija amb 3-8 fulles al mateix nivell (verticil·lades).
 Fulles allargades i estretes (< 2,5 cm d'amplada). Flors inodores de 7-12 mm. Fruits vermells o purpuris SEGELL VERTICIELLAT
1. Totes les fulles alternes (solitàries), ovades (sovint > 2 cm d'amplada). Flors flairoses, més grosses, solitàries o de 2 en 2. Fruit carnós d'un blau negrós SEGELL DE SALOMÓ

SEGELL VERTICIELLAT (*Polygonatum verticillatum*) – Herbassars megafòrbics i boscos humits al Montseny i de l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (1 000 – 2 300 m). Primavera-estiu, r.
 Verticil·lat, perquè les fulles ho són.

SEGELL DE SALOMÓ, liri de bosc, trencaós, llàgrimes de Maria (*Polygonatum odoratum*) – Boscos caducifolis humits des de terra baixa als Pirineus (80 – 1 900 m). Primavera-estiu, c.

El SEGELL NAN (*P. multiflorum*) que molt rara només es fa a la Garrotxa i al Ripollès, és semblant però les flors no fan olor i són en grups de 2-6.

CEBA MARINA (*Urginea maritima*, *Charybdis maritima*, *Charybdis pancration*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les hiacintàcies o a la de les asparagàcies.

Planta bulbosa de fins 1,5 m d'alçada, amb fulles grans (fins a 1 m de llarg), totes a la base i una tija que porta nombroses flors blanques d'1 cm que surt a finals d'estiu, quan encara no hi ha fulles. Cultivada com a ornamental i subespontània en diverses localitat litorals. Estiu-tardor, r.

És una de les plantes medicinals més antigues (la *skilla* dels grecs): el bulb és tòxic perquè conté heteròsids cardiotònics i s'ha fet servir com a tònic cardíac, diürètic i vomitiu; popularment emprada a la vall d'Aro contra la malaltia de la pell de l'erisipela.

Aquesta espècie té la túnica externa del bulb color blanc-verdós; si és de color bru purpuri, podria ser *U. numidica* (*Charybdis numidica*).

PARADÍSIA, liri blanc (*Paradisea liliastrum*) [1 espècie] [dedicada al comte venecià G. Paradisi (1760-1826) protector del botànic G. Mazzucato (1787-1814), potser per la bondat paradisiaca de la flor]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asparagàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm d'alçada, amb fulles allargades i estretes de 3-7 mm d'amplada. Tija amb 4-10 flors blanques en forma de campana totes dirigides cap al mateix costat, amb els tèpals d'un blanc pur de 3-5 cm; fruit sec de 13-15 mm. Prats d'alta muntanya (1 500 – 2 400 m). Estiu, r.

ORNITÒGAL (*Ornithogalum* [incl. *Loncomelos*]) [4 espècies] [del grec *ornitos*, ocell, i *gala*, llet, la planta medicinal llet d'ocell dels antics, potser en al·lusió a que les flors blanques s'assemblen a les femtes d'ocells, dites també llet d'ocell; antigament els bulbs s'havien emprat com emol·lients i diürètics]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les hiacintàcies o a la de les asparagàcies.

1. Tija amb < 20 flors en una inflorescència curta i ampla LLET D'OCELL
1. Tija amb > 20 flors en una inflorescència allargada
2. Fulles verdes quan hi ha les flors. Flors blanques amb el nervi central del tèpal verd;
 tèpal d'11-16 mm PIPIU BLANC
2. Fulles ja seques quan hi ha les flors. Flors verdoses-groguenques;
 tèpal de 8-11 mm ORNITÒGAL PIRINENC

LLET D'OCELL, llet de gallina, all de bruixa, calabruixa, estrelleta de monja – Prats i herbassars a totes les comarques (0 – 2 100 m). Primavera-estiu, c.

Planta molt variable on cal diferenciar-hi les espècies següent:

- *O. divergens* (*O. umbellatum*) plantes amb el bulb principal acompanyat de 7-30 bulbets secundaris més petits; fulles amb una banda blanca visible; peduncle de les flors inferiors 4-12 cm de llarg en el fruit, amb la bràctea que mesura la meitat d'aquest peduncle
- *O. bourgaeianum* (*O. ortophyllum* subsp. *monticolum*, *O. angustifolium*) plantes sense bulbets acompanyants (o només 1-7); fulles amb una banda blanca poc visible; peduncle de les flors inferiors 2-7 cm de llarg en el fruit, ± erectes, amb la bràctea que mesura més de la meitat d'aquest peduncle

PIPIU BLANC (*Ornithogalum narbonense*, *Loncomelos narbonensis*) – Fenassars i altres prats secs de marges de camps i de camins de terra baixa (0 – 900 m). Primavera-estiu, r.

ORNITÒGAL PIRINENC (*Ornithogalum pyrenaicum*, *Loncomelos pyrenaicus*) – Boscos caducifolis, landes, prats i llocs rocosos al Montseny, i de la Garrotxa als Pirineus (1 000 – 2 000 m). Primavera-estiu, r.

EI LLIRI PLANIFOLI (o LLIRI BRU DE SANT JOSEP) (*Simethis mattiazzi*), és una planta amb tiges ramificades, tèpals blancs a la cara superior i rosats a la inferior i amb els filaments dels estams pilosos; només es fa en brolles de bruc d'escombres de la plana de la Selva.

Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les xantorroeciàcies.

CEBOLLÍ, ALBÓ, PORRASSA, porreca, asfòdel (*Asphodelus*) [4 espècies] [nom grec de la planta que segons la mitologia entapissava els prats dels Camps Elisis, en la mitologia grega una mena de purgatori per a les ànimes]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asfodelàcies o a la de les xantorroeciàcies.

1. Fulles cilíndriques de < 5 mm d'amplada, buides per dins; tèpals 7-18 mm i fruit de 4-6 mm	CEBOLLÍ
1. Fulles planeres i més amples (> 1 cm); tèpals > 15 mm i fruit 10-20 mm	PORRASSA i ALBÓ DE MUNTANYA

CEBOLLÍ (*Asphodelus fistulosus*) – Erms, marges de camins i prats secs de terra baixa (0 – 300 m). Hivern-primavera, cc.

Planta tòxica rebutjada pel bestiar.

PORRASSA, porreca, porra (*Asphodelus cerasiferus*) – Garrigues, brolles, llocs rocosos i erms des de terra baixa als Pirineus (50 – 1 700 m). Primavera-estiu, r.

La distinció d'aquesta espècie i les dues següents és difícil. La PORRASSA tindria les bràctees de la base de la flor pàl·lides (a vegades només la part central), la inflorescència sovint ramificada i el fruit rogenc de 10-25 mm, mentre que l'ALBÓ DE MUNTANYA tindria bràctees d'un bru negrenc uniforme, la inflorescència simple o poc ramificada i el fruit verdós de 7-11 mm.

ALBÓ DE MUNTANYA, gamó (*Asphodelus macrocarpus*, *A. albus* subsp. *delphinensis*) – Prats, matollars i llocs rocosos al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (1 000 – 2 200 m). Primavera-estiu, c.

A les nostres comarques l'ALBÓ DE MUNTANYA comprendria dos tàxons diferents:

- *A. macrocarpus*, comú a alta muntanya, amb fruit esfèric (12-18 mm, < d'1,3 vegades més llargues que amples) i pedicels erecto patents en el fruit (separats de l'eix de la inflorescència)
- *A. albus* subsp. *delphinensis*, molt més rar, que es fa al Montseny, l'Alta Garrotxa i l'Albera, amb el fruit ± el·líptic (7-12 mm, 1,3 vegades més llargues que amples) i amb els pedicels erectes (acostats a l'eix de la inflorescència)

Planta tòxica que als Pirineus s'havia fer servir per pescar.

LLIRI DE SANT BRU, lliri de bosc, lliri de França (*Anthericum liliago*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les asparagàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 70 cm d'alçada, amb fulles allargades i estretes de 3-7 mm d'amplada. Tija amb 6-10 flors blanques, tèpals d'un blanc pur d'1,2-3 cm amb 3 nervis; fruit sec de 8-13 mm. Prats secs i matollars al pla de la Selva, al cim del Montseny i de l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (80 – 2 100 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES AGAVÀCIES [1 gènere; actualment aquestes plantes formen part de la fam. de les asparagàcies].

ATZAVARA, figuerassa, atzavarer, pita (*Agave americana*) [1 espècie] [del grec *agaue, agauos*, noble, admirable, pel port majestuós de la planta i també meravellós, del castellà *árbol de maravillas*; atzavara prové de l'àrab *as-sabbár*].

Planta amb totes les fulles a la base, grosses (1-3 m) i espinoses. Només floreix una vegada i després es mor. Tija floral alta (5 m o més) amb nombroses flors d'1 cm; fruit sec en càpsula de 4 cm. Llocs secs i rocosos de terra baixa (0 – 400 m). Estiu, c.

Planta originària de Mèxic.

Antigament emprada com a diürètica i com antisifilítica i per obtenir fibres a partir de les quals es feien cordes i cordills; popularment es fa servir com antiinflamatori, antipneumònic, per malalties de la pell, per fer sabó... També es fa servir per preparar licors i sucus vegetals.

Diverses espècies d'aquest gènere s'han citat subespontànies al litoral de l'Empordà, com ara *A. fourcroydes*, *A. ingens*, *A. lechuguilla*, *A. lophanta*, *A. salmiana* o *A. sisalana*.

La IUCA (*Yucca oloiofolia*) és un arbust de 2-4 m d'alçada, amb diverses tiges i fulles llargues (> 50 cm), erectes i rígides i acabades en una espina; flors blanques reunides en una inflorescència gran (> 50 cm), girades cap avall i fruit carnós. Originària del SE dels Estats Units; plantada com ornamental i subespontània a terra baixa.

També s'ha citat com a subespontània al litoral de l'Alt Empordà *Yucca gigantea* (*Y. elephantipes*) originària d'Amèrica del S i de fulles corbades.

Iuca és el nom caribeny de la mandioca (*Manihot esculenta*, fam. de les euforbiàcies), però per una confusió del botànic anglès del s. XVI, J. Gerard, el nom es va fer servir per anomenar així aquestes espècies.

FAM. DE LES AMARIL·LIDÀCIES [del llatí *Amarysso*, brillar i nom d'una pastora jove cantada per Teòcrit i Virgili; 4 gèneres]. Família de plantes herbàcies bulboses, amb flors regulars de 6 tèpals, 6 estams i ovari infer format per 3 carpels soldats que donen un fruit sec o carnós en baia. No les confongueu amb les espècies de la família de les liliàcies (que tenen l'ovari súper), ni amb les de la família de les iridàcies (que només 3 estams). Aquesta família actualment també inclou els alls (gèn. *Allium*)

1. Tija amb 1 sola flor, amb els tèpals interns tacats de verd. Floració hivernal	LLIRI DE NEU
1. Diverses flors per tija, grogues o blanques i amb una corona interna en forma d'embut o anell	
2. Planta dels sorral marítims. Estams units a la corona de la flor i sortints	LLIRI DE MAR
2. Estams no units a la corona i curts	NARCÍS

LLIRI DE NEU, llàgrimes de Sant Josep (*Galanthus nivalis*) [1 espècie].

Planta bulbosa amb les fulles a la base, allargades i d'1 cm d'amplada. Tija amb 1 sola flor blanca, girada cap avall i amb els tèpals interns tacats de verd. Vernedes i herbassars humits prop dels rius des de terra baixa als Pirineus (50 – 1 900 m). Hivern (primavera), r.

El bulb és tòxic, emètic.

Si la flor té tons blavosos i és erecte i no penjant es tracta de la planta cultivada en jardineria *Tristagma uniflorum* (*Ipheion uniflorum*).

LLIRI DE MAR, lliri de Canet, lliri de Santa Cristina (*Pancratium maritimum*) [1 espècie].

Planta bulbosa amb les fulles a la base, allargades i de 0,7-2 cm d'amplada i de color verd blavós (glauques). Tija amb 3-10 flors blanques de 5-8 cm amb la vora de la corona dividida en dotze lòbuls aguts. Sorral marítims de l'Empordà i dunes continentals fixades. Estiu-tardor, rr.

El bulb és tòxic.

Espècie protegida per la legislació.

NARCÍS (*Narcissus*) [6 espècies] [nom grec de la planta, de *narkoo* i *norké*, narcòtic, entorpir, ensopir, perquè els bulbs són tòxics o potser per la flaira forta de les flors, marejadora; en la mitologia grega era la planta en que fou transformat el bell pastor narcís (fill de la nimfa Liriope de Tèspia i del déu-riu Cèfis), enamorat de la seva pròpia bellesa i que va refusar l'amor de la nimfa Eco; la flor té els tèpals soldats amb una corona interna en forma d'embut o d'anell molt característica; els bulbs són tòxics; els noms de nadala i ninou (any nou) fan referència a la floració hivernal d'algunes espècies d'aquest gènere; popularment anomenats també *junquillos*].

1a. Flors completament blanques	NADALA MENUDA i NINOU TARDÀ
1b. Flors completament grogues	

2. Fulles de > 5 mm d'amplada; flors grosses amb la corona de > 1,5 cm més llarga que els tèpals	NARCÍS DE MUNTANYA
2. Fulles de < 5 mm d'amplada; flors amb la corona de < 6 mm més curta que els tèpals	ALMESQUÍ
1c. Flors blanques amb la corona groga	
3. Corona groga amb la vora vermella o ataronjada; tèpals de 2-3 cm	SATÀLIA, GRANDALLA
3. Corona totalment groga; tèpals d'1-2,2 cm	NADALA
(si és una planta que floreix a la tardor, vegeu el NINOU TARDÀ)	

NADALA MENUDA (*Narcissus dubius*) – Prats secs i llocs rocosos, sempre sobre substrat calcari, a l'Empordà (0 – 250). Hivern-primavera, r.

El NINOU TARDÀ (*N. obsoletus* [incl. *N. serotinus*]) es fa als mateixos ambients, però la tija sol portar 1-2 flors amb la corona groga i floreix a la tardor, quan no hi ha les fulles, les qual són molt estretes (0,2 mm).

NARCÍS DE MUNTANYA (*Narcissus pseudonarcissus* [incl. *N. moschatus* subsp. *molerói*]) – Prats i relleixos de les roques de Bac Grilleria i de la Garrotxa als Pirineus (700 – 2400 m). Primavera-estiu, c.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

ALMESQUÍ, mesquí (*Narcissus assoanus*) – Prats secs, llocs rocosos, brolles i garrigues del litoral al Ripollès (absent però a la Selva) (0 – 1700 m). Hivern-primavera, c.

Derivat de l'àrab *almescat*, potser perquè la planta fa olor d'almesc.

SATÀLIA, grandalla, lliri blanc, lliri de Santa Fe, lliri del Montseny, narcís (*Narcissus poeticus*) – Prats de dall, herbassars i pastures al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (600 – 2000 m). Primavera-estiu, c.

NADALA, lliri de Nadal (*Narcissus tazetta*) – Prats humits i prop dels cursos fluvials de terra baixa. Hivern-primavera, rr.

Diverses varietats es cultiven com a ornamentals.

FAM. DE LES IRIDÀCIES [del grec *iris*, els lliris; 4 gèneres]. Família de plantes herbàcies bulboses o rizomatoses, amb flors de 6 tèpals, 3 estams i ovari infer format per 3 carpels soldats que donen un fruit sec. No les confongueu amb les espècies de la família de les liliàcies (que tenen l'ovari súper) ni amb les de la família amaril·lidàcies (que tenen 6 estams).

1. Planta baixa de < 20 cm, amb les fulles estretes (< 5 mm d'amplada)	
2. Fulles amb una banda blanca tot al llarg i flors de > 2 cm	SAFRÀ
2. Fulles molt estretes (< 1,5 mm d'amplada), sense una banda blanca i flors de < 2 cm	ROMÚLEA
1. Planta més alta i amb les fulles més amples	
3. Flors rosades o purpúries amb els tèpals poc diferents entre si	GLADIOL
3. Flors blanques grogues, blaves o liloses	
4. Flors blanques o grogues obertes i amb tots els pètals semblants de mida semblant	FRÈSIA
4. Flors grogues, blaves o liloses amb 3 tèpals interns estrets i drets, 3 externs amples i girats cap avall, i 3 estils amples del mateix color que els tèpals	IRIS

SAFRÀ (*Crocus*) [2 espècies] [safrà prové de l'àrab *zahafaran*, derivat d'*essoifar*, groc, pel color dels estils de les flors d'aquestes plantes, la part comestible; el safrà s'obté de la SAFRANERA (*Crocus sativus*), espècie cultivada d'origen desconegut i introduïda a la conca Mediterrània des de l'Àsia Menor].

1. Planta que floreix a la tardor i a l'hivern; flors violàcies	SAFRÀ BORD PIRINENC
1. Planta que floreix a la primavera i a l'estiu; flors violàcies o blanques.....	SAFRÀ DE MUNTANYA

SAFRÀ BORD PIRINENC (*Crocus nudiflorus*) – Prats i boscos humits de la Garrotxa als Pirineus (600 – 2300 m). Tardor-hivern, c.

SAFRÀ DE MUNTANYA (*Crocus vernus* subsp. *albiflorus*) – Prats i pastures al puig de Bassegoda i als Pirineus (1 300 – 2 400 m). Primavera-estiu, c.

Hom diferencia la subsp. *albiflorus* que generalment té les flors blanques i els estils més curts que els estams, i la subsp. *vernus*, que fa flors purpúries o liloses i els estil igual o més llargs que els estams.

ROMÚLEA (*Romulea columnae*) [3 espècies] [dedicada a Romulus o a Roma, perquè aquesta planta és abundant prop de la ciutat].

Planta bulbosa baixa (< 20 cm d'alçada), amb fulles allargades i estretes. Tija amb 1-3 flors lilacines i grogues de 8-15 mm, amb les anteres d'1,6-2,5 mm. Sorralis litorals, prats secs i llocs rocosos de terra baixa (0 – 800 m). Hivern-primavera, r.

Al litoral també s'han trobat *R. ramiflora* i *R. bulbocodium*, ambdues espècies amb les flors més llargues (> 15 mm), i anteres de > 3 mm; la primera té la bràctea floral verdosa i els estigmes igual o més curts que els estams, mentre que la segona la té blanquinosa (escariosa), i els estigmes són més llargs que els estams.

FRÈSIA (*Freesia leichtlinii* subsp. *alba*) [1 espècie] [dedicada a F.H. Theodor Freese (1795-1876) metge i naturalista alemany].

Planta bulbosa d'uns 30 cm d'alçada, amb fulles allargades d'1-1,5 cm d'amplada. Tija amb 5-10 flors blanquinoses groguenques amb venes liloses de 2-4 cm, molt flairoses. Cultivada com a ornamental i naturalitzada al litoral. Hivern (primavera), r.

Planta originària d'Àfrica de Sud.

IRIS (*Iris* [incl. *Limniris*, *Xiphion*, *Chamaeiris*]) [6 espècies] [nom grec d'una planta indeterminada, d'*Iris*, arc iris, potser per la gran varietat de colors que tenen les flors d'aquestes plantes; la flor és molt característica amb els tèpals lliures però units a la base fent un tub ± llarg: tèpals interns estrets i drets i els 3 externs amples, girats cap avall i amb un manyoc de pèls; 3 estils amples i del mateix color que els tèpals; el rizoma d'algunes espècies és tòxic, tot i que antigament s'havia fet servir com a purgant i en homeopatia].

1. Flors d'un groc viu	LLIRI GROC
(el LLIRI GROC és una planta que creix prop de l'aigua; si la vostra planta és de llocs secs vegeu el LLIRI MENUT)	
1. Flors blavoses o liloses	
2. Planta que només es fa a muntanya; fulles linears i flors d'un blau intens	LLIRI XIFIOIDE
2. Planta que no es fa a alta muntanya. Fulles en forma d'espasa	
3. Fulles fètidés (fregueu-ne una amb els dits i oloreu-vos-els!)	LLIRI PUDENT
3. Fulles inodores	
4. Planta alta de > 40 cm que es fa en herbassars i marges poc secs	LLIRI BLAU
4. Planta de fins 35 cm que es creix en prats secs i llocs rocosos	LLIRI MENUT

LLIRI GROC (*Iris pseudacorus*, *Limniris pseudacorus*) – Herbassars humits en llocs inundats de vores de basses, estanys, recs i boscos ribera a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

LLIRI XIFIOIDE, lliri dels Pirineus (*Iris latifolia*, *Xiphion latifolium*) – Prats i relleixos de roques al Puigsacalm i als Pirineus (1 000 – 2 300 m). Estiu, r.

Xifioide fa referència a l'antic nom científic de la planta, del grec *xifon*, punyal, per la forma de les fulles.

És una de les flors de lis, d'on s'obtenia un perfum emprat en perfumeria i per elaborar licors; els bulbs, però, són tòxics.

LLIRI PUDENT, gitanes (*Iris foetidissima* [*Chamaeiris foetidissima*]) – Boscos de ribera de terra baixa, tret de la Selva (0 – 400 m). Primavera-estiu, c.

El LLIRI ESPURI (*I. spuria* subsp. *maritima* [*Chamaeiris reichenbachiana*]) és semblant, però les fulles són més estretes (< 1 cm); es fa en herbes ± humits i salabrosos i jonqueres de l'Empordà; espuri, del grec, significa bord, fals.

LLIRI BLAU, lliri de gitana (*Iris ×germanica*) – Cultivada com a ornamental i subespontània prop de les cases, marges i herbassars poc secs a totes les comarques (0 – 1 400 m). Primavera (estiu), r.

Cal incloure en aquesta espècie el lliri de Florència, de flors blanques (*I. germanica* var. *florentina*).

Planta medicinal que s'havia fet servir per el mal d'ulls; a l'Orient Mitjà el rizoma s'utilitza en la cuina, i té una essència aromàtica que s'empra en perfumeria i cosmètica; les fulles són riques en vitamina C, i s'havien emprat pels pintors renaixentistes per preparar un colorant verd.

I. albicans (*I. germanica* subsp. *albicans*) és semblant, però fa flors blanques solitàries (o en parells), portades per tiges no ramificades (o molt poc, de manera que la branca inferior queda amagada per la bràctea) (*I. germanica*, en canvi, fa tiges ramificades i al moment de la florida la branca inferior és més llarga que la bràctea corresponent). *I. albicans* és originària de la pen. Aràbiga i fou introduïda pels musulmans que tenen el costum de plantar-la als cementiris.

Iris × *sambucina* correspon als lliris cultivats.

LLIRI MENUT (*Iris lutescens*) – Prat secs i llocs rocosos des del litoral a la Garrotxa (0 – 1 000 m). Primavera, r. Popularment emprada a les Gavarres per curar ferides.

GLADIOL, espases (*Gladiolus*) [2 espècies] [nom llatí d'una planta indeterminada, diminutiu de *gladius*, espasa, per la forma de les fulles; els GLADIOLS cultivats (*G. × hortulanus*) són originaris d'Àfrica del Sud].

1. Estams amb les anteres (la part que porta el pol·len) de 13-18 mm, més llargues que el filament de l'estam; llavors sense ala (observeu-les ja seques!)	LLIRI DELS BLATS
1. Estams amb les anteres de 5-12 mm, iguals o més curtes que el filament; llavors amb una ala tot el volt	ESPADELLA

LLIRI DELS BLATS, palma, espasa, espaseta (*Gladiolus italicus*, *G. × byzanthinus*) – Sembrats i marges de camps de terra baixa (0 – 600 m). Primavera-estiu, r.

ESPADELLA, espasa (*Gladiolus communis* (*G. communis* subsp. *illyricus*), *G. dubius*) – Brolles, garrigues i herbassars de terra baixa (0 – 800 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES ORQUIDÀCIES [21 gèneres] Plantes herbàcies, amb rels tuberoses o rizomatoses i fulles embeinadores a la base (reduïdes a petites esquames a les espècies micotròfiques, les que no són verdes i no fan fotosíntesi). Flors reunides en inflorescències allargades, amb una bràctea a la base de cada flor, de simetria irregular i amb un aspecte particular; cada flor té 6 tèpals, 3 externs sovint acolorits (dits també sèpals) i 3 interns (dits també pètals), un dels quals sol ser més gros i dirigit cap avall, com un llavi, i rep el nom de label. El label es pot perllongar cap enrere en un esperó on hi ha el nèctar; els estams són soldats a l'estil i els grans de pol·len es desprenen tot junts (pol·linis), sovint enganxats als insectes que pol·linitzen les flors; l'ovari és infer i dona un fruit sec en càpsula que conté nombroses llavors minúscules. Plantes de determinació difícil a causa de la semblança morfològica.

Amb els bulbs dessecats antigament es preparava el salep (de l'àrab *sahlab*, nom de l'ORQUIS MASCLE), una mena de fècula amb propietats digestives i antidiarrièiques, però no pas estimulants ni excitants.

1. Planta que no té color verd (sense clorofil·la) i amb fulles reduïdes a esquames	
2. Tija, fulles i flors de color lilós; flors amb esperó	CLAVELL VIOLACI
2. Tija, fulles i flors de color bru groguenc; flors sense esperó	MAGRANETA BORDA
1. Planta amb fulles verdes	
3. Flors amb esperó llarg (> 3 mm) i visible	
4. Flors blanques, d'un blanc verdós o grogues	
5. Flors blanques o d'un blanc verdós. Label amb esperó molt llarg (> 18 mm), estret (1,5-2,5 mm d'amplada) i sense taques	PLATANTERA
5. Flors grogues (o d'un groc pà·lid). Label amb l'esperó curt (< 15 mm), gruixut i trilobat, de > 3 mm d'amplada i amb taques	ORQUIS
4. Flors rosades o vermelles	
6. Label amb un esperó prim (< 1 mm d'amplada); flors flairoses	
7. Inflorescència densa, cònica i piramidal, amb flors d'un rosa vermellós; label de 6-10 mm	FLOR CAPUTXINA
7. Infloresc. allargada i poc densa; flors rosades; label de 3-5 mm	CAPUTXINA OLOROSA
6. Label amb un esperó gruixut de > 1 mm	
8. Planta robusta: fulles basals amples de > 5 cm i tija de > 5 mm de Ø.	

Floració primerenca (les flors ja surten a finals d'hivern). Flors grosses (label de 18-20 mm) i que fan olor de lliri	MOSQUES GROSSES
8. Fulles basals de < 5 cm d'amplada i tija més prima. Flors més petites	ORQUIS
3. Flors sense esperó o bé curt (< 2 mm) i poc visible	
9. Flors vermelles, rosades, liloses o bé brunes i grogues	
10. Label pilós, com vellutat, però amb una taca central (espèculum) on no hi ha pèls; flors que recorden a un insecte	ABELLERES
10. Label i flors diferents	
11. Inflorescència ovoide amb nombroses flors d'un vermell fosc que fan olor de vainilla; label enter i amb un esperó curt d'1-2 mm	NIGRITEL·LA
11. Inflorescència poc densa, allargada; label sense esperó i amb una constricció central que el divideix en una part basal i una part superior	
12. Planta que fa una roseta de fulles a la base. Label amb una callositat fosca a la base i amb la part basal dirigida cap avall	GALL
12. Planta sense roseta de fulles basals. Label sense callositat i amb la part basal no reflexa	
13. Flors d'un rosa fort o purpúries (tret del label que és ± blanquinós) dirigides cap amunt, sense pedicel; ovari no recargolat	CURRAIÀ VERMELL
13. Flors verdoses o rogenques, girades cap avall i amb pedicel; ovari recargolat	EPIPACTIS
9. Flors clarament blanques, blanc verdoses, d'un blanc rosaci o verd groguenques	
14. Inflorescència recargolada en espiral; flors petites (0,5 cm) i label enter	ESPIRANT
14. Inflorescència no recargolada	
15. Planta que només té 2 fulles oposades i situades a la part mitjana de la tija; flors verdoses o groguenques amb el label de 5-15 mm dividit en 2 lòbuls	LÍSTERA
15. Planta amb més de 2 fulles	
16. Label amb una constricció central que el divideix en una part basal (en forma de cassoleta) i una part superior; ovari recargolat	EPIPACTIS
16. Label sense constricció central ni en forma de cassoleta a la part basal	
17. Flors verdoses (a vegades amb el marge vermellós)	
18. Flors verdoses d'1 cm, amb el label de 5-10 mm dividit en 3 dents a la part final i que porta un esperó curt de 2 mm	ORQUIS VERD
18. Flors verdoses amb el marge vermellós (o vermelloses), amb el label de 10-15 mm profundament partit en 4 lòbuls paral·lels que el fan semblant a un home penjat i sense esperó	FLOR DE L'HOMME PENJAT
17. Flors blanques o d'un blanc rosaci	
19. Fulles amb taques d'un bru violaci; flors petites (label de 3-5 mm i esperó d'1-2 mm) d'un blanc rosaci	CAPUTXINA TACADA
19. Fulles sense taques: flors més grans, blanques i label sense esperó	CURRAIÀ

CLAVELL VIOLACI, limodor abortiu (*Limodorum abortivum*) [1 espècie] [del grec *leimodoron*, dóna del prat, nom emprat per Teofrast per designar una planta paràsita de flor vermella, potser un frare (gèn. *Orobancha*)].

Planta herbàcia de fins 60 cm d'alçada, violàcia i amb fulles curtes que abracen la tija. Flors violàcies de 2-4 cm, amb un esperó de 10-26 mm. Boscos clars, garrigues i brolles des del litoral a la Garrotxa (0 - 700 m). Primavera-estiu, r.

Planta sense clorofil·la i que es nodreix associant-se amb fongs del gènere *Rhizoctonia*; sembla que també pot parasitar els vegetals veïns.

Tradicionalment considerada una planta abortiva, tot i que és una propietat no demostrada científicament; dit abortiu potser perquè és una planta sense fulles.

MAGRANETA BORDA, neòtia (*Neottia nidus-avis*) [1 espècie] [del grec, niu, per les rels disposades en forma de niu d'ocell].

Planta herbàcia de fins 50 cm d'alçada, d'un bru groguenc i amb fulles curtes que abracen la tija. Flors també d'un bru groguenc d'1-1,5 cm amb el label de 9-11 mm i sense esperó. Boscos ombrívols de terra baixa als Pirineus (100 - 1 800 m). Primavera-estiu, r.

Planta sense clorofil·la i que es nodreix associant-se amb fongs.

PLATANTERA (*Platanthera*) [2 espècies]. Label de les flors enter i amb un esperó llarg de > 18 mm, i prim [del grec *platis*, llarg i *anthera*, antera, perquè les anteres dels estams (els pol·linis) són llargues].

1. Flors blanques i flairoses amb el label acabat en punta; pol·linis paral·lels .. PLATANTERA BIFÒLIA
1. Flors d'un blanc verdós i poc flairoses amb el label dilatada a la punta;
pol·linis distants a la base i convergents a l'apex PLATANTERA DE MUNTANYA

PLATANTERA BIFÒLIA (*Platanthera bifolia*) – Boscos i brolles (sobretot en indrets ± humits a terra baixa), landes i prats, des del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, r.
Dita bifòlia perquè només sol tenir dues fulles.

PLATANTERA DE MUNTANYA (*Platanthera clorantha*) – Boscos (sobretot en indrets ± humits a terra baixa), landes i prats humits, des de terra baixa als Pirineus (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.

Himantoglossum hircinum és semblant, però el label no és enter sinó que té 3-5 dents; molt rara s'ha trobat en prats secs de terra baixa (<600 m).

FLOR CAPUTXINA (*Anacamptis pyramidalis*) [1 espècie].

Planta herbàcia bulbosa de fins 50 cm d'alçada, amb les fulles estretes d'1-2 cm d'amplada. Inflorescència densa, cònica i piramidal, amb les flors flairoses d'un rosa vermellós; label de 6-10 mm i esperó de 12-17 mm, molt prim (< 1 mm). Prats secs, brolles i garrigues de terra baixa (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

Dita caputxina potser per la forma cònica de la inflorescència, semblant a una caputxa, o també a la peça cònica que es feia servir per apagar un llum de ble, un ciri..., que rep el nom de caputxí.

CAPUTXINA OLOSOSA (*Gymnadenia conopsea*) [2 espècies].

Planta herbàcia bulbosa de fins 50 cm d'alçada, amb les fulles de la base de 7-20 × 0,5-2,5 cm i les de la tija més petites. Flors rosades de < 1 cm amb el label de 3,5-5 cm acabat en un esperó de 10-15 mm, prim i cargolat. Prats humits, molleres i pastures des de terra baixa (molt rara) als Pirineus (300 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

MOSQUES GROSSES (*Barlia robertiana*, *Himantoglossum robertianum*) [1 espècie].

Planta herbàcia bulbosa de fins 60 cm d'alçada o més amb la tija gruixuda de 5-10 mm de diàmetre. Comença a florir ja a finals d'hivern i fa inflorescències denses amb > 20 flors rosades o violàcies, amb el label de 15-25 mm i l'esperó de 5-6 mm que fan olor de lliri. Prats secs i matollars de terra baixa (0 - 700 m). Primavera-estiu, c.

ORQUIS, botons de gos, flor del simi, abellera i pentecosta (*Orchis* [incl. *Dactylorhiza*, *Neotinea* i *Anacamptis*]) [13 espècies]. Plantes de determinació difícil (consulteu altra bibliografia per a una correcta identificació) [del grec *orchis*, testicle, pels bulbs ovoïdes que tenen diverses espècies que s'hi assemblen].

1. Bràctees de la base de les flors verdes i sovint més llargues que l'ovari
2. Flors grogues que fan olor de saüc; fulles sense taques ORQUIS SAMBUCÍ
2. Flors purpúries, rosades o blanques; fulles sovint amb taques
3. Tija plena i fulles tacades; tèpals laterals externs patents ORQUIS MACULAT
3. Tija buida (aixafeu-la amb els dits); tèpals laterals externs ± erectes
4. Fulles inferiors el·líptiques i amb taques brunes ORQUIS MAGENC
4. Fulles inferiors lanceolades, 4 vegades més llargues que amples i sense taques; inflorescència allargada de > 10 cm de llarg i amb > 30 flors ORQUIS GROS
(si la inflorescència és ovoïde, de 3-6 cm de llarg i conté < 30 flors, vegeu l'ORQUIS SAMBUCÍ)
1. Bràctees membranoses, de color blanquinós pàl·lid
5a. Flors d'un groc pàl·lid o blanquinós; label de 8-13 mm amb pics vermells i esperó de 13-18 mm. Fulles sovint tacades <i>O. provincialis</i>
5b. Flors amb els pètals superiors d'un roig negrós amb la bràctea floral més curta

- que l'ovari; label blanc amb pics purpúris d'uns 5 mm; esperó d'1-2 mm ORQUIS SOCARRAT
- 5c.** Flors rosades, purpúries o violàcies amb l'esperó de > 3 mm
- 6.** Bràctees florals molt més curtes que l'ovari (< 5 mm); label dividit en 4 segments llargs i estrets
- 7.** Segments del label molt primis i recargolats cap amunt FLOR DEL SIMI
- 7.** Segments del label ± ovats i no recargolats ORQUIS MILITAR
- 6.** Bràctees tan llargues o més que l'ovari; label enter o dividit en segments amples
- 8.** Flors d'un vermell vinós amb l'esperó dirigit cap avall ABELLERA OLO ROSA
- 8.** Esperó horitzontal o dirigit cap amunt (observeu diverses flors !)
- 9.** Planta de prats humits i jonqueres. Bràctees de les flors amb 3-7 nervis O. PALUSTRE
- 9.** Planta de prats secs, brolles i landes. Bràctees de les flors amb 1-3 nervis
- 10.** Tèpals superiors acostats formant un casc; esperó de 5-12 mm PENTESCOTA
- 10.** Tèpals patents, separats dels altres tèpals; esperó de > 11 mm ORQUIS MASCLE

ORQUIS SAMBUCÍ (*Orchis sambucina*, *Dactylorhiza sambucina* [incl. *D. insularis*]) – Prats de pastura al Montseny, al Puigsacalm i als Pirineus (950 – 2200 m). Primavera-estiu, r.
Dit sambucí perquè les flors fan olor de saüc.

ORQUIS MACULAT (*Orchis maculata* ssp. *meyeri*, *Dactylorhiza maculata* [incl. *D. fuchsii*]) – Boscos humits, prats, molleres i jonqueres de muntanya (500 – 2100 m). Primavera-estiu, c.
Dit maculat per les fulles tacades.

ORQUIS MAGENC (*Orchis majalis*, *Dactylorhiza majalis*) – Molleres i herbassars humits al Montseny i de l'Albera als Pirineus (800 – 2300 m). Primavera-estiu, c.
Magenc perquè floreix pel maig.

ORQUIS GROS (*Orchis elata* subsp. *sesquipedalis*, *Dactylorhiza elata*) – Jonqueres, aiguamolls i prats higròfils a l'estany de Banyoles i de la Garrotxa als Pirineus (176 – 1600 m). Primavera-estiu, rr.
Orchis incarnata, que es fa als mateixos ambients, és semblant però les fulles superiors ultrapassen la base de la inflorescència i el label mesura de 5-9 mm, mentre que a l'ORQUIS GROS, les fulles superiors no passen la base de la inflorescència i el label fa 9-16 mm. Ha estat citada a l'Albera, a les Salines i al Puigsacalm.

Orchis provincialis – Brolles sobre substrat silici de terra baixa (50 – 800 m). Primavera, r.

ORQUIS SOCARRAT (*Orchis ustulata*, *Neotinea ustulata*) – Prats i pastures de muntanya (300 – 2000 m). Primavera-estiu, r.
Socarrat pel color fosc de la part superior de la inflorescència que sembla cremada.
L'ORQUIS PURPURI (*O. purpurea*) és semblant, però l'esperó mesura 4 mm i la bràctea floral és igual o un xic més curta que l'ovari; es fa pastures i clarianes de bosc de l'Alt Empordà i de la Garrotxa.

FLOR DEL SIMI (*Orchis simia*) – Pastures poc seques, sobretot sobre substrat calcari, de terra baixa al Ripollès (100 – 1300 m). Primavera-estiu, r.
Del llatí *simia*, mona, per la forma del label que s'hi assembla.

ORQUIS MILITAR (*Orchis militaris*) – Prats i aiguamolls sobre substrat calcari de la Garrotxa als Pirineus (200 – 1400 m). Primavera-estiu, rr.
Dit militar perquè els tèpals superiors són acostats en forma de casc de guerrer.
O. tridentata (*O. conica*) és semblant però les fulles no tenen taques; es fa en brolles, tan sobre substrat silici com calcari, de l'Alt Empordà i cap a Maià de Montcal.

ABELLERA OLO ROSA (*Orchis coriophora*, *Anacamptis coriophora*) – Prats, brolles i boscos clars de terra baixa als Pirineus (10 – 1300 m). Primavera-estiu, r.

ORQUIS PALUSTRE (*Orchis laxiflora*, *Anacamptis laxiflora*) – Prats humits i jonqueres a totes les comarques (0 – 1500 m). Primavera-estiu, rr.
Les flors fan olor de bernat pudent (una xinxà).

PENTECOSTA (*Orchis morio*, *Anacamptis morio*) – Prats secs, brolles i landes des del litoral al Montseny i a la Garrotxa (0 – 1100 m). Primavera-estiu, r.

Dita així perquè floreix pels volts de la festivitat cristiana de la Pentecosta, al maig.

ORQUIS MASCLE (*Orchis mascula* [incl. *O. langei* (*O. mascula* ssp. *hispanica*)] – Prats, brolles i landes a totes les comarques (0 – 2 400 m). Primavera-estiu, r.

Del llatí *masculus*, mascle, nom que donaven a la planta els botànics antics, per l'aspecte robust i la forma dels tubercles.

ABELLERES, vespes (*Ophrys*) [13 espècies] El nom d'abelleres i de vespes prové de la semblança que tenen les flors amb aquests insectes i que són els encarregats de pol·linitzar-les. Les flors imiten el color, l'aspecte, la pilositat i fins i tot l'olor de les femelles d'himenòpters, de manera que quan el mascle es posa sobre una flor intenta copular i llavors els pol·linis li queden enganxats al cap o bé a l'abdomen (cas de l'ABELLERA GROGA i l'ABELLERA FOSCA) i quan més tard l'insecte es posa en una altra flor diposita aquests pol·linis a la cavitat estigmàtica de la flor, la qual ja té una forma especial per tal que hi quedin units. Com que cada espècie és pol·linitzada per un insecte diferent, les flors i, sobretot el label (que no té esperó), poden tenir formes, colors i dibuixos particulars que ens serveixen per distingir les diferents espècies del gènere; hom anomena ginostem a l'estructura que porta els dos pol·linis i els pistils, que pot tenir forma de bec (ginostem agut) o no (ginostem obtús) [d'altres obres ho anomenen connectiu] i espèculum a la part central brillant de la taca del label. Gènere molt complex on les hibridacions entre espècies són freqüents: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Tèpals externs (o sèpals) verds	
2. Label amb un marge groc ample i el centre rogenc i papil·lós	ABELLERA GROGA
(si el marge groc del label és molt estret i el camp basal del label és brunenc, vegeu l'ABELLERA VERMELLA)
2. Label que no té color groc	
3. Tèpals laterals interns molt estrets (0,5-1 mm d'amplada) i pilosos; label de 5-10 mm, roig fosc (d'un bru violaci fosc), vellutí, pèndul amb 2 lòbuls laterals estrets i el lòbul final partit	MOSQUERA
3. Tèpals laterals interns de > 1 mm d'amplada, sense pèls; label diferent	
4. Label enter convex, rogenc, amb una taca violàcia o grisenc ± brillant en forma d' H o II ; connectiu de les anteres acabat en un bec agut	ABELLERA ARANYOSA
4. Label trilobal de marge ± recorbat bru groguenc o purpurescent (d'un bru violaci fosc), amb un estret marge groc de 0,8 mm i amb una taca poc brillant ± rectangular d'un blanc gris o en forma de W . Connectiu de les anteres obtús, no acabat en bec	ABELLERA FOSCA
1. Tèpals externs rosats, purpuris (o blanquinosos)	
5. Label amb 2 banyes laterals molt prominents i piloses.	
6. Tèpals laterals interns (o pètals) curts (2-3 mm de llarg); label arrodonit (orbicular i convex), acabat en una punxa verdosa dirigida cap avall i poc visible; connectiu acuminat formant un bec llarg i ± recorbat	ABELLERA VERA
6. Tèpals laterals interns de 3,5-5 mm de llarg. Label allargat acabat en una punxa verdosa dirigida cap amunt, molt visible. Connectiu agut, però sense formar un bec	ABELLERA BECADA
5. Label sense banyes laterals	
7. Tèpals laterals interns (o pètals) triangulars de 3,5-6 mm. Label amb un estret marge groc i amb l'espèculum (taca central) blavenc, gris violaci, situat cap a la part superior, no pas al centre del label, i acabat en una punta ± carnosa, groguenca i amb un floc de pèls verdosos. Connectiu obtús sense fer un bec	ABELLERA VERMELLA
7. Tèpals laterals interns allargats de 5,5-11 mm. Label sense marge groc, roig brunenc i amb una taca central brillant ben delimitada (sense forma d' H), blavenca, violeta o gris. Planta amb 2-4(8) flors; ginostem amb apícul d'1-2 mm; fruit de 2,6-3,1 mm	<i>Ophrys bertolonii</i>
(si la planta té 3-10 flors, el ginostem fa un apícul de 0,5 mm, el fruit mesura de 2-2,5 mm i la taca central del label té forma d' H , vegeu l'ABELLERA ARANYOSA)

ABELLERA GROGA (*Ophrys lutea*) – Brolles i prats, sempre sobre substrat calcari, de terra baixa (0 – 1 000 m). Primavera-estiu, r.

MOSQUERA (*Ophrys insectifera* [incl. *O. insectifera* ssp. *aymoninii*]) – Prats i pastures, sobre substrat calcari, del nord de la Selva, a la Garrotxa i als Pirineus (300 – 1 200 m). Primavera-estiu, r.

ABELLERA ARANYOSA (*Ophrys sphegodes*) – Brolles, prats i herbassars, sobre substrat calcari, de terra baixa al Ripollès (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Dita aranyosa potser per la pilositat i el color fosc de la flor que l'assemblen a una aranya.

Espècie molt variable de la qual s'han descrit fins a 5 tàxons diferents a Catalunya. Consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

ABELLERA FOSCA (*Ophrys fusca*) – Brolles i prats, sobre substrat calcari, de terra baixa al Ripollès (0 – 800 m). Primavera-estiu, r.

Probablement les plantes de les nostres comarques pertanyin al taxon *O. fusca* ssp. *lupercalis* (*O. lupercalis*), que té el màxim de floració pel mes de març. S'ha descrit també la ssp. *arnoldii* (*O. fusca* ssp. *arnoldii*) que té el màxim de floració pel mes de maig. Les MOSQUES BLAVES (*Ophrys speculum*, *O. vernixia*) fan flors amb un label que té un gran espèculum central blau o lluent; s'ha citat de diversos llocs de terra baixa.

ABELLERA VERA (*Ophrys apifera*) – Brolles clares, prats i herbassars, sobretot sobre substrat calcari, de terra baixa (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, r.

Ophrys bertolonii ssp. *catalaunica* – Brolles i pastures, sobre substrat calcari, de terra baixa al Ripollès (200 – 1 200 m). Primavera-estiu, r.

ABELLERA BECADA (*Ophrys scolopax* [incl. *O. santonica*]) – Prats, sobretot sobre substrat calcari, de terra baixa (0 – 1 100 m). Primavera-estiu, r.

Dita becada per la forma del ginostem.

O. santonica, és un tàxon de floració tardana, pel juny o juliol.

ABELLERA VERMELLA (*Ophrys tenthredinifera*) – Brolles i prats secs sobre substrat calcari, i sorral marítim del litoral de l'Empordà (citada també de l'Ardenya) (0 – 200 m). Primavera-estiu, r.

NIGRITEL·LA (*Nigritella nigra* [incl. *N. gabasiana* i *N. austriaca* subsp. *hispanica*], *Gymnadenia austriaca* subsp. *iberica*, *G. nigra*) [1 espècie] [diminutiu del llatí *nigra*, negreta, pel color fosc de les flors].

Planta herbàcia bulbosa de fins 20 cm d'alçada, amb les fulles de la base de 3-20 cm. Flors d'un vermell fosc que fan olor de vainilla de < 1 cm amb el label que té un esperó curt d'1-2 mm. Prats i pastures de muntanya (1 000 – 2 450 m). Primavera-estiu, r.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

GALL (*Serapias lingua*) [3 espècies].

Planta herbàcia bulbosa de fins 40 cm d'alçada, amb les fulles allargades que abracen la tija. Flors purpúries o violàcies amb el label allargat, sense esperó i amb una callositat fosca a la base. Prats i brolles en indrets temporalment ± humits de terra baixa (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Tot i que menys comunes a les nostres comarques també s'hi fan el GALL PARVIFLOR (*S. parviflora*) i el GALL LONGIPÈTAL (*S. vomeracea*), el label dels quals té 2 callositats. El GALL PARVIFLOR té les fulles tacades i fa flors petites (base del label de fins 1 cm de llarg, mentre que el GALL LONGIPÈTAL la base del label mesura > 1, 3 cm de llarg).

CURRAIÀ (*Cephalanthera*) [3 espècies]. Label de les flors sense esperó i amb una constricció central que el divideix en una part basal i una part superior.

1. Flors rosades o purpúries; ovari i tija pilosos	CURRAIÀ VERMELL
1. Flors blanques; ovari i tija sense pèls	
2. Fulles allargades de 7-13 cm; flors d'un blanc pur	CURRAIÀ BLANC
2. Fulles ± arrodonies de 4-9 cm; flors d'un blanc groguenc	CURRAIÀ PÀL·LID

CURRAIÀ VERMELL (*Cephalanthera rubra*) – Boscos, tan als perennifolis com als caducifolis i sobretot sobre substrat calcari, de terra baixa als Pirineus (100 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

CURRAIÀ BLANC (*Cephalanthera longifolia*) – Boscos i marges de bosc a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

CURRAIÀ PÀL·LID (*Cephalanthera damasonium*) – Boscos, sobretot als caducifolis i sobre substrat calcari, de terra baixa als Pirineus (100 – 1 600 m). Primavera-estiu, rr.

EPIPACTIS (*Epipactis*) [5 espècies]. Label de les flors sense esperó i amb una constricció central que el divideix en una part basal i una part superior [del grec, segons Dioscòrides i Plini una mata petita que no correspon pas a aquestes espècies; les fulles s'assemblen a les del veladre (*Veratrum album*), dit també *helleborine*, i per això l'epipactis de fulla ample rep el nom llatí d'*E. helleborine*].

1. Planta de jonqueres i aiguamolls; fulles sovint més llargues que els entrenusos; label amb la part inferior blanca; ovari allargat, 2,5 vegades més llarg que ample E. PALUSTRE   1. Planta de boscos, matollars i herbassars; ovari arrodonit, no més de 2 vegades més llarg que ample; label de color porpra, rosat, verdós groguenc o amb combinació de 2 colors   2. Fulles estretes (< 1 cm d'amplada) i sovint més curtes que els entrenusos . E. DE FULLA ESTRETA   2. Fulles més amples i sovint més llargues que els entrenusos   3. Eix de la inflorescència i ovari pilosos; flors purpúries (tots els tèpals ± del mateix color); label amb protuberàncies rugoses a l'apex <i>Epipactis atrorubens</i>   3. Eix de la inflorescència i ovari poc pilosos o gens; flors amb els tèpals de color diferent; label llis o amb protuberàncies poc rugoses EPIPACTIS DE FULLA AMPLA

EPIPACTIS PALUSTRE (*Epipactis palustris*) – Aiguamolls, jonqueres, molleres i prats molt humits de terra baixa als Pirineus (170 - 1 500 m). Estiu, rr.

EPIPACTIS DE FULLA ESTRETA (*Epipactis microphylla*) – Boscos poc densos i matollars, des del litoral a la Garrotxa (0 - 800 m). Primavera-estiu, r.

Epipactis atrorubens [incl. *E. kleinii* (*E. atrorubens* subsp. *parviflora*)] – Boscos, garrigues i brolles, sobretot sobre substrat calcari, del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). Estiu, r.

Comprèn 2 tàxons:

- *E. atrorubens*, que fa flors porpres amb els tèpals externs de 6-10 mm
- *E. kleinii*, que fa flors groguenques amb els tèpals externs de 4-6 mm

EPIPACTIS DE FULLA AMPLA (*Epipactis helleborine* [incl. *E. tremolsii*, *E. muelleri* i *E. fageticola*]) – Prats, herbassars i boscos clars a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.

Comprèn 3 tàxons:

- eix de la inflorescència poc pilós (< 100 pèls per mm²); part interna del label verda interiorment ... *E. fageticola*
- eix de la inflorescència pilós (> 100 pèls per mm²); part interna del label bruna interiorment
 - o pedicels florals porpres a la base *E. helleborine* [incl. *E. tremolsii*]
 - o pedicels florals verdosos a la base *E. muelleri*

ESPIRANT (*Spiranthes*) [2 espècies] [del grec *speira*, espiral i *anthos*, flor, perquè les flors es reuneixen en una espiga helicoïdal].

ESPIRANT AUTUMNAL (*Spiranthes spiralis*) – Planta herbàcia bulbosa de fins 30 cm d'alçada, amb totes les fulles a la base i tija només amb esquames. Inflorescència recargolada, amb les flors blanques de 0,5 cm, sense esperó i disposades helicoïdalment. Prats, marges i clarianes de bosc del litoral al Ripollès (0 - 1 500 m). Tardor (estiu), r.

L'ESPIRANT ESTIVAL (*Spiranthes aestivalis*), que es fa en jonqueres i altres herbeis humits, a més de fulles basals té també fulles a la base de la tija i floreix a l'estiu; planta molt rara que només es fa al massís d'Ardenya, a les Gavarres i a l'Empordà.

LÍSTERA (*Listera*) [2 espècies] [dedicada al metge i naturalista anglès M. Lister (1638-1712)].

LÍSTERA OVADA (*Listera ovata*, *Neottia ovata*) – Planta herbàcia de fins 50 cm d'alçada, amb 2 fulles ben desenvolupades oposades i d'altres basals que abracen la tija. Inflorescència un xic pilosa que porta flors verdoses o groguenques d'1-2 cm, amb el label de 5-15 mm dividit en dos lòbuls i sense esperó. Boscos caducifolis de terra baixa als Pirineus (100 - 1 800 m). Primavera-estiu, r.

La LÍSTERA CORDIFÒLIA (*Listera cordata*), que només es fa en avetoses, boscos de pi negre i neretars d'alta muntanya és semblant, però les 2 fulles tenen forma de cor, la inflorescència no és pilosa i el label mesura de 3 a 5 mm.

ORQUIS VERD (*Coeloglossum viride*, *Dactylorhiza viridis*) [1 espècie].

Planta herbàcia bulbosa de fins 30 cm d'alçada, amb les fulles de la base de 3-10 cm. Flors d'un verd groguenc d'1 cm, amb el label de 5-10 mm amb 3 dents a la part final i que porta un esperó curt de 2 mm. Prats i pastures de muntanya (500 – 2 000 m). Primavera-estiu, r.

Dit verd pel color de les flors.

FLOR DE L'HOME PENJAT (*Aceras anthropophorum*, *Aceras anthropophorum*, *Orchis anthropophora*) [1 espècie].

Planta herbàcia bulbosa de fins 40 cm d'alçada. Inflorescència densa amb > 20 flors verdoses amb el marge vermellós; label de 10-15 mm profundament partit en 4 lòbuls paral·lels que el fan semblant a un home penjat, i sense esperó. Prats secs i matollars de terra baixa, sobretot sobre substrat calcari (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, r.

CAPUTXINA TACADA (*Neotinea maculata*) [1 espècie].

Planta herbàcia bulbosa de fins 30 cm d'alçada, amb la tija prima i fulles que abracen la tija amb taques d'un bru violaci. Flors d'un blanc rosaci, petites (label de 3-5 mm i esperó d'1-2 mm). Brolles i garrigues de terra baixa (0 – 800 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES PALMES [1 gènere] Dita també **família de les arecàcies**, una de les grans famílies d'angiospermes que inclou les nombroses espècies de palmeres dels països tropicals. Plantes d'aspecte característic amb grans fulles dividides i flors petites reunides en grans inflorescències tipus espàdix, on les flors són embolcallades parcialment per una bràctea o espata; plantes dioiques amb flors de 3 sèpals, 3 pètals i 6 estams; fruit carnós tipus baia, el dàtil.

MARGALLÓ (*Chamaerops humilis*) – Palmera de port arbustiu de fins 3-4 m d'alçada, amb la tija no ramificada. Fulles dividides, grans de fins 80 cm, en forma de ventall i amb el pecíol espinós. Planta dioica; fruits carnosos, els dàtils, bruns vermellosos quan són madurs. Present únicament al massís del Montgrí, on resten tan sols una desena d'individus, potser tots masculins. Primavera-estiu, rr.

Les fulles es poden utilitzar per fer escombres i objectes de cistelleria; els dàtils són astringents i es poden emprar per combatre les diarrees.

Diverses espècies es cultiven en jardineria i algunes es troben subespontànies prop de les cases, sobretot la PALMERA EXCELSA (*Trachycarpus fortunei*), que no té espines al pecíol de les fulles; és originària del centre i l'est de la Xina (excelsa per l'antic nom científic i perquè és fa molt alta).

FAM. DE LES COMMELINÀCIES [del gènere tropical *Commelina*, dedicat als germans botànics holandesos del s. XVII i XVIIIJ. i G. Commelyn (1667-1731); 2 gèneres].

1. Flors amb 2 pètals blavosos dirigits cap amunt i amb 3 estams *Commelina*

1. Flors amb 3 pètals blancs i amb 6 estams amb els filaments pilosos **TRADESCÀNCIA, MISÈRIA**

***Commelina communis*.**

Planta herbàcia anual amb fulles ovades que abracen a la tija, i flors amb 3 sèpals, 2 pètals d'un blau intens i 6 estams. Naturalitzada en marges i prop de les cases a terra baixa. Estiu-tardor, rr.

Planta originària de l'est d'Àsia.

TRADESCÀNCIA, misèria (*Tradescantia fluminensis*) [dedicada als jardiners i botànics anglesos Tradescant dels s. XVI i XVII, pare i fill (el pare va introduir per primer cop una espècie d'aquest gènere a Europa)].

Planta herbàcia perenne, ajaguda i amb fulles que abracen a la tija, la qual té nusos engruixits d'on en surten arrels. Flors blanques d'1 cm amb 3 sèpals, 3 pètals i 6 estams amb els filaments pilosos. Cultivada com a ornamental i naturalitzada en marges i lleres de cursos fluvials de terra baixa. Estiu-tardor, r.

Planta originària d'Amèrica del Sud.

Tradescantia zebrina, és semblant però les fulles són variegades, amb colors del blanquinós al lilós o verdós...; s'ha trobat naturalitzada al litoral de l'Empordà.

FAM. DE LES CANNÀCIES [1 gènere].

CANYA D'ÍNDIA (*Canna indica*) [1 espècie] [del grec i del llatí, canya, potser derivat del nom semític i hebreu de la canya].

Planta herbàcia perenne i rizomatosa, d'1-2 m d'alçada, amb fulles grosses de 15-60 cm. Flors vermelles de 4-7 cm, ovari infer i fruit sec amb berrugues. Cultivada i subespontània a terra baixa. Estiu.

Als jardins sovint es cultiven híbrids de flors més grosses i de color groc, taronja... (*C. ×generalis*).

El rizoma és comestible i en la cultura musulmana les llavors es fan servir com a grans dels rosaris (de fet antigament, també s'havia anomenat lliri del rosari, ja que les granes són negres i recorden els grans de separació emprats en els rosaris).

Planta originària d'Amèrica del Sud.

FAM. DE LES TIFÀCIES [1 gènere] [nom grec d'aquestes plantes]. Plantes herbàcies, perennes, amb fulles llargues i estretes; flors petites, sense sèpals ni pètals, reunides al capdamunt de la tija, les superiors ♂ i les inferiors ♀; fruit sec tipus aqueni amb un plomall de pèls que el vent dispersa.

BALCA, boga (*Typha*) [2 espècies] Les fulles seques es fan servir per embalcar cadires i per enforçar cebes i alls.

1. Fulles d'un verd clar de 4-10 mm d'amplada. Part masculina de l'espiga separada (> 2 cm) de la part basal femenina, que té un color bru clar BALCA DE FULLA ESTRETA
1. Fulles d'un verd fosc (un xic blavós) de 8-20 mm d'amplada. Part masculina de l'espiga poc separada (< 2,5 cm) de la femenina, que té un color bru fosc BALCA DE FULLA AMPLA

BALCA DE FULLA ESTRETA (*Typha dominguensis*) – Vores d'estanys, basses, canals i cursos fluvials a totes les comarques (rara, però a la comarca de la Selva) (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, cc.

T. angustifolia és una espècie semblant, però les bractèoles de les flors femenines són de color bru fosc i no translúcides com a *T. dominguensis* (lupa!); és una planta molt rara que només es fa en aigües netes permanents, de manera que les cites de la BALCA DE FULLA ESTRETA que s'han fet a les nostres comarques, majoritàriament corresponen a *T. dominguensis*.

BALCA DE FULLA AMPLA (*Typha latifolia*) –

Vores d'estanys, basses, canals i cursos fluvials a totes les comarques (0 – 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

FAM. DE LES ESPARGANIÀCIES [1 gènere].

ESPARGANI [2 espècies] [nom grec d'una planta indeterminada de fulles llargues i estretes, de *sparganon*, cinta, banda de tela per embolicar els nens petits, perquè les fulles són llargues i estretes com cintes]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les tifàcies.

ESPARGANI, bova borda (*Sparganium erectum*) – Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçada, amb fulles llargues i estretes, d'un verd clar. Flors petites, sense pètals, reunides en glomèruls esfèrics, els superiors ♂ i a la base els ♀; fruit sec tipus aqueni. Estanys, basses i cursos fluvials (als lloc amb poc corrent) a totes les comarques (0 – 1 650 m). Estiu, r.

Planta variable: hom hi diferencia la subsp. *erectum* de fruits angulosos i aplanats a la part superior, i la subsp. *neglectum*, amb fruits el·lipsoidals a fusiformes aprimats en un bec.

Sparganium angustifolium, que té la inflorescència no ramificada, es fa en estanys i basses d'aigua sense calç d'alta muntanya (> 1600 m).

FAM. DE LES JUNCÀCIES [del llatí *juncus*, els joncs; 2 gèneres].

1. Planta amb aspecte de jonc; fulles sense pèls o bé tiges sense fulles **JONC**
 1. Planta que no té aspecte de jonc, amb fulles planeres i amb pèls blancs llargs **LÚZULA**

JONC, junc (*Juncus*) [24 espècies] [nom llatí d'aquestes plantes, potser de *jongere*, ajuntar, lligar, perquè les tiges serveixen per lligar; plantes amb aspecte de jonc que inclouen moltes espècies difícils de distingir: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació; les flors tenen 6 tèpals bruns o verdosos i fan un fruit sec tipus càpsula, la mida i forma d'ambdós són necessaris per a una correcta determinació; no confongueu el JONC BOVAL (*Scirpus holoschoenus*) i altres espècies de la família de les ciperàcies amb les plantes d'aquest gènere (les flors de la família de les ciperàcies no tenen 6 tèpals)].

1. Planta anual, fàcil d'arrencar (fixeu-vos que les arrels són poc desenvolupades)
 2. Tija molt ramificada que porta flors solitàries o en grups de 2-3, en una inflorescència poc densa; tèpals 3-7,5 mm; fruit 3-6 mm JONC DE GALÀPET
 2. Tija no ramificada que porta 4-8 flors en un glomèrul dens *Juncus capitatus*
 1. Planta perenne, difícil d'arrencar, rizomatosa o amb arrels ben desenvolupades
 3. Planta de prats d'alta muntanya sobre substrat àcid; tija amb 1-5 flors ultrapassades per bràctees semblants a fulles JONC TRÍFID
 3. Planta que es fa en jonqueres, molles i herbassars humits; flors més nombroses
 4. Flors ultrapassades llargament per 3 bràctees semblants a fulles JONC TÈNUE
 4. Flors no ultrapassades per bràctees, o només per 1 que sembla la continuació de la tija
 5. Planta de molles d'alta muntanya (> 1 500 m), tiges primes (< 5 mm Ø)
 6. Planta sense fulles; flors ± ultrapassades per una bràctea JONC PIRINENC
 6. Planta amb fulles; flors no ultrapassades per les bràctees
 7. Planta amb fulles a la base, llises; tija amb 2-5 flors JONC TRIBRACTEAT
 7. Tija amb fulles i nuoses (tenen setpes transversals, passeu-hi els dits!) i que porta diversos glomèruls de 3-9 flors; tèpals arrodonits a la punta d'1,5-3 mm; fruit de 2-3,3 mm J. ALPÍ
 (si els tèpals són punxeguts i mesuren > 3 mm i el fruit fa 3-4 mm, vegeu el JONC ARTICULAT)
 5. Planta de jonqueres i llocs humits que generalment es fa a menys altitud
 8. Planta amb fulles i nuoses (feu-les lliscar amb els dits per observar que hi ha nusos)
 9. Tèpals de 2,2-3,5 mm, acabats en punta i més curts que el fruit que fa 3-4 mm JONC ARTICULAT
 9. Tèpals d'1,5-3 mm arrodonits a la punta; fruit de 2-2,8 mm, no més llarg que els tèpals JONC OBTUSIFLOR
 8. Planta sense fulles o reduïdes a la base, com unes bràctees; flors ultrapassades per una bràctea llarga que sembla la continuació de la tija
 10. Planta d'un color verd blavós. Medul·la central de la tija discontinua (obriu-ne una pel llarg i veureu setpes transversals blancs) JONQUINA GLAUCA
 10. Planta verda. Medul·la de la tija contínua
 11. Planta de jonqueres interiors d'aigua dolça; flors ultrapassades per una bràctea llarga que sembla la continuació de la tija JONC D'ESTORES
 11. Planta de jonqueres halòfiles, penya-segats del litoral i també a l'Estany de Banyoles; la bràctea de la inflorescència és igual o poc més llarga que les flors
 12. Planta molt punxosa. Tèpals d'un bru fosc, més curts que el fruit que fa 4-6 mm JONC AGUT

12. Planta poc punxosa. Tèpals de color de palla, iguals o poc més
curts que el fruit que fa 2-4 mm JONC MARÍTIM

JONC DE GALÀPET (*Juncus bufonius*) – Herbeis humits en llocs temporalment inundats a totes les comarques (0 – 1 750 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable que a les nostres comarques comprèn, pel cap baix, 5 subespècies, les més comunes de les quals són:

- subsp. *hybridus*, que fa flors en grups de 4-8, les externes de 5-6 mm; granes de < 0,35 mm de longitud quan són madures; planta de terra baixa
- subsp. *bufonius* [incl. subsp. *minutulus*], que fa > 10 cm d'alçada, amb la majoria de flors solitàries (o 1-4), les externes de 3,5-6 mm; fruits madurs de 3-3,5 mm i granes de > 0,35 mm de longitud quan madures
- subsp. *ranarius*, que fa flors en grups de 2 o més i granes també de > 0,35 mm és un tàxon halòfil que es fa als Aiguamolls de l'Empordà

Juncus tenageia, que es fa només en substrats silicis, és semblant però té els tèpals externs de 2-2,8 mm, iguals o més curts que el fruit (*J. bufonius* té els pètals més grossos i més llargs que el fruit).

Juncus capitatus – Herbeis humits en llocs inundats temporalment, sobre substrat silici, a la Selva, a l'Empordà i als Pirineus (0 – 1 700 m). Primavera-estiu, r.

Juncus pygmaeus és semblant però té fulles a la tija, mentre que a *J. capitatus* són totes a la base.

JONC TRÍFID, herba prima, herba prima de Rojà (*Juncus trifidus*) – Prats d'alta muntanya de sòl àcid (1 500 – 2 900 m). Estiu, cc.

Dit trifid per les 3 bràctees llargues de la inflorescència.

Popularment emprada al Ripollès com a diürètica.

JONC TÈNUE (*Juncus tenuis*) – Herbeis humits pel mig de camins i marges de boscos caducifolis (100 – 1 300 m). Estiu, rr.

Planta originària d'Amèrica del N.

JONC PIRINENC (*Juncus balticus* subsp. *pyrenaicus*) – Molleres poc àcides dels Pirineus (1 800 – 2 500 m). Estiu, r.

El JONC FILIFORME (*Juncus filiformis*) és semblant i viu al mateix hàbitat, però la inflorescència és situada aparentment cap a la meitat de la tija (rarament cap al terç superior), mentre que al JONC PIRINENC és situada aparentment cap al quart superior de la tija o més amunt.

JONC TRIBRACTEAT (*Juncus triglumis*) – Molleres poc àcides dels Pirineus (1 800 – 2 300 m). Estiu, r.

Dit tribracteat per les bràctees que envolten la base de la inflorescència, generalment en nombre de tres.

JONC ALPÍ (*Juncus alpinoarticulatus*) – Molleres dels Pirineus (1 550 – 2 300 m). Estiu, r.

JONQUET ARTICULAT (*Juncus articulatus*) – Jonqueres i herbassars humits a totes les comarques (0 – 2 300 m). Primavera-estiu, cc.

JONC OBTUSIFLOR (*Juncus subnodulosus*) – Jonqueres, sobretot en substrats calcaris, a totes les comarques, tot i que és rara o nul·la al litoral (0 – 1 400 m). Primavera-estiu, r.

Obtusiflor vol dir que les flors són obtuses, és a dir arrodonides (els tèpals ho són).

El JONC ACUTIFLOR (*Juncus acutiflorus*), que es fa en jonqueres sobre substrat silici de terra baixa al Pirineus, és semblant a les dues darreres espècies, però té els tèpals acabats en punta i recorbats i el fruit fa 2,5-3,5 mm. Acutiflor vol dir que les flors són agudes, és a dir acabades en punta (els tèpals ho són).

JONQUINA GLAUCA (*Juncus inflexus*) – Jonqueres a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

Glauc, vol dir que és d'un color verd blavós.

JONC D'ESTORES (*Juncus effusus*) – Jonqueres a totes les comarques (0 – 1 900 m). Estiu, cc.

Dit d'estores perquè antigament es feia servir per fabricar aquestes peces.

El JONC CLONGLOMERAT (*J. conglomeratus*) que es fa en jonqueres i molleres sobre substrat silici, és semblant però fa una inflorescència més compacta (d'aquí el nom), la tija és mat (verd grisenc) i no pas d'un verd lluent com en el JONC D'ESTORES.

JONC AGUT (*Juncus acutus*) – Jonqueres halòfiles i penya-segats litorals, i també en alguns punts de l'interior com a l'estany de Banyoles i als prats de Sant Sebastià de Caldes de Malavella (0 – 200 m). Primavera-estiu, c.

JONC MARÍTIM (*Juncus maritimus*) – Jonqueres halòfiles litorals i també a l'estany de Banyoles (0 – 200 m). Estiu, c.

LÚZULA (*Luzula*) [10 espècies] [potser de l'italià *lucciola*, verd lluent, o del llatí *lucere*, brillar, perquè les flors d'algunes espècies són lluents].

1. Planta que no es fa a terra baixa; tèpals blancs o grocs	
2. Planta de boscos i matollars de muntanya; tèpals blancs de 4-5 mm	LÚZULA NÍVIA
2. Planta de prats d'alta muntanya; tèpals grocs de 2-3,2 mm	LÚZULA GROGA
1. Tèpals de color de palla o bruns	
3. Flors solitàries portades per un peduncle llarg, algun més llarg que la flor ..	LÚZULA DE FORSTER
3. Flors en grups de ≥ 2 amb el pedicel curt (el de la flor, no el pedicel de la inflorescència!)	
4. Planta de boscos caducifolis humits; fulles de 0,7-2 cm d'amplada;
inflorescència \pm oberta amb grups de 2-5 flors	LÚZULA SELVÀTICA
4. Planta de prats i herbassars; fulles de $< 0,7$ mm d'amplada	
5. Planta d'herbassars megafòrbics; fulles poc piloses o gens;
inflorescència oberta amb grups de 2-5 flors	LÚZULA GLABRA
5. Fulles piloses i inflorescència densa amb grups de > 5 flors, o bé planta sense
pèls i amb un únic grup de flors	
6. Inflorescència dreta, formada per 2-5 grups de flors	LÚZULA CAMPESTRE
6. Inflorescència \pm arquejada, formada per 1 sol grup de flors	
7. Fulles poc piloses d'1-2 mm d'amplada; tèpals d'1,5-3 mm	LÚZULA D'ESPIGA
7. Fulles piloses de 3-8 mm d'amplada; tèpals de 4-5 mm	LÚZULA NUTANT

LÚZULA NÍVIA (*Luzula nivea*) – Fagedes, avetoses i matollars al Montseny i de l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (800 – 2000 m). Estiu, r.
Nívia pel color de les flors, de blanc de neu.

LÚZULA GROGA (*Luzula lutea*) – Pastures d'alta muntanya, sobretot en sòls àcids (1900 – 2900 m). Estiu, c.

LÚZULA DE FORSTER (*Luzula forsteri*) – Boscos, brolles i landes del litoral al Ripollès (0 – 1300 m). Primavera, c.

Dedicada a E. Forster (1765-1849), banquer i botànic anglès que va descobrir aquestes plantes.

La LÚZULA PILOSA (*L. pilosa*), que és molt rara en boscos humits de muntanya, és semblant però té les fulles de 4-10 mm d'amplada (de 2-5 mm a la L. DE FORSTER) i algunes branques de la inflorescència pengen per comptes de ser dretes.

LÚZULA SELVÀTICA (*Luzula sylvatica*) – Boscos caducifolis humits des del pla de Selva, el Montseny, les Guillerries, les Salines i de la Garrotxa als Pirineus (100 – 1900 m). Primavera-estiu, r.

Selvàtica perquè és una planta de boscos.

LÚZULA GLABRA (*Luzula glabrata*) – Herbassars megafòrbics de torrents i fondals dels Pirineus (1700 – 2600 m). Estiu, r.

Glabra vol dir que la planta no té pèls.

LÚZULA CAMPESTRE (*Luzula campestris*) – Prats, brolles i landes a totes les comarques (0 – 2200 m). Primavera-estiu, cc.

Campestre vol dir que es fa en camps i llocs oberts, en oposició a selvàtica, dels boscos.

La LÚZULA MULTIFLORA (*L. multiflora*) és semblant i es fa als mateixos indrets però només es diferencia per la mida de les antereres dels estams i l'estil; les fulles que acompanyen la inflorescència solen ser iguals o més llargues que les flors, mentre que a la LÚZULA CAMPESTRE solen ser iguals o més curtes que les flors.

LÚZULA D'ESPIGA (*Luzula spicata* subsp. *monsignatica*) – Pastures d'alta muntanya en sòls àcids al Montseny i als Pirineus (1600 – 2900 m). Estiu, cc.

LÚZULA NUTANT (*Luzula nutans*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat silici (1 600 – 2 700 m). Estiu, r.
Nutant vol dir que la planta no té pèls.

FAM. DE LES CIPERÀCIES [del gènere *Cyperus*, les serranes; 7 gèneres] [Plantes herbàcies, a vegades de port alt, amb flors poc vistoses (sovint sense periant), amb 3 estams i 2-3 estigmes; les flors se situen a l'axiïlla d'una bràctea que s'anomena gluma i s'agrupen en conjunts anomenats espiguetes o espigues al gènere CÀREX; fruit sec tipus aqueni. Plantes de determinació difícil per a la qual cal utilitzar una lupa binocular. No les confongueu amb plantes de la família de les gramínies que tenen tiges nuoses, buides per dins i circulars: les tiges de les ciperàcies no són nuoses i sovint tenen 3 costats].

1a. Periant de les flors amb pèls llargs i nombrosos, blancs en el fruit	COTONERA
1b. Planta alta (> 1,5 m) amb les fulles molt aspres i tallants	MANSEGA
1c. Planta amb aspecte de jonc de fins 30 cm d'alçada, que es fa a les carenes ventoses d'alta muntanya. Fulles de coloració falba (entre roig i groc). Flors disposades en 1 sola espiga	ÈLINA
1d. Planta amb aspecte de jonc de fins 80 cm d'alçada; les fulles, semblants a bràctees, són totes a la base i d'un color bru fosc; bràctees situades sota la inflorescència negreses ...	JONC NEGRE
1e. Planta amb aspecte de jonc de > 80 cm d'alçada; fulles semblants a bràctees situades a la base i d'un color clar; bràctees situades sota la inflorescència verdes .	JONC BOVAL (gèn. <i>Scirpus</i>)
1f. Planta diferent a les quatre opcions anteriors	
2. Tija arrodonida (feu-la lliscar entre els dits)	ELEÒCARIS
2. Tija amb 3 angles	
3. Espiguetes disposades en dos rengles	SERRANA
3. Espiguetes disposades tot el volt, helicoïdals	
4. Flors unisexuals (masculines [♂] i femenines [♀] situades en espigues diferents o bé unes a la part superior i les altres a la inferior de l'espiga)	CÀREX
4. Flors hermafrodites	ESCIRP

COTONERA (*Eriophorum*) [3 espècies] [el periant de les flors té pèls llargs i nombrosos, blancs en el fruit, que semblen cotó, d'aquí el nom de la planta].

1. Tija trígona (que té 3 costats) només a la part superior. Peduncles que porten les espiguetes llisos (lupa!); fruits d'un bru negrós	COTONERA ANGUSTIFÒLIA
1. Tota la tija trígona. Peduncles ± aspres al tacte; fruits bruns	COTONERA LATIFÒLIA

COTONERA ANGUSTIFÒLIA (*Eriophorum angustifolium*) – Molleres dels Pirineus (700 – 2 400 m). Primavera-estiu, r.

En ambients semblants, a la Cerdanya es fa la **COTONERA EMBEINADORA** (*E. vaginatum*), que té inflorescències amb una sola espiga; dita així perquè la fulla que hi ha sota la inflorescència és ampla.

COTONERA LATIFÒLIA (*Eriophorum latifolium*) – Molleres calcàries dels Pirineus (900 – 1 900 m). Primavera-estiu, r.

MANSEGA (*Cladium mariscus*) [1 espècie].

Planta rizomatosa alta (> 1,5 m) amb la tija trígona a la part superior i fulles allargades de 0,5-1,5 cm d'amplada, aspres i tallants (d'aquí el nom de la planta; passeu-hi els dits amb compte!). Espiguetes brunes de 3-5 mm. Riba de l'estany de Banyoles i llacunes i basses del litoral de l'Empordà. Primavera-estiu, r.

ÈLINA, kobrèsia (*Kobresia myosuroides*, *Carex myosuroides*) [1 espècie] [èlina, l'antic nom científic de la planta, prové del grec i significa envoltar, per la bràctea floral que envolta el fruit; dedicada al botànic d'Augsburg Paul von Cobres (1717-1823)].

Planta amb aspecte de jonc, brunenca, de fins 30 cm d'alçada i amb tiges rodones i primes; fulles de la base amb aspecte de bràctea i les de la tija molt estretes. Inflorescència allargada. Carenes ventoses i serradets batuts pel vent als Pirineus (1 900 – 2 800 m). Estiu, c.

JONC NEGRE (*Schoenus nigricans*) [1 espècie].

Planta amb aspecte de jonc de fins 50 cm d'alçada, amb tiges rodones i fulles a la base de la planta amb aspecte de bràctea i de color fosc. Inflorescència que a la base porta 2 bràctees semblants a fulles també de color fosc. Jonqueres i llocs humits a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

ELEÒCARIS (*Eleocharis*) [3 espècies] [del grec *eleos*, estany i *charis*, joia, alegria d'estany, potser perquè les plantes vesteixen de verdor les vores d'estanys tancats].

1. Tija de 2-8 mm de diàmetre	JONQUET
1. Tija prima de < 2 mm de gruix	ELEÒCARIS PAUCIFLORA

JONQUET (*Eleocharis palustris* [incl. *E. uniglumis*]) – Aiguamolls, basses i prats humits a totes les comarques (0 – 2 200 m). Primavera-estiu, r.

ELEÒCARIS PAUCIFLORA (*Eleocharis quinqueflora*, *E. pauciflora*) – Molleres i jonqueres al Montseny i als Pirineus (500 – 2 300 m). Primavera-estiu, rr.

Dita pauciflora perquè té poques flors a la inflorescència. *E. acicularis* és semblant, però encara té la tija més prima (< 0,5 mm d'amplada); només es fa en alguns punts de terra baixa.

SERRANA (*Cyperus* [incl. *Pycneus*]) [10 espècies] [del grec *kypeiros*, nom de la XUFLERA; potser derivat de *cypris*, Venus, per les propietats afrodisíacques que se li atribueixen; espiguetes amb diverses flors que es disposen en 2 files, agrupades en umbel·les o grups densos i amb una bràctea a la base semblant a una fulla].

1. Inflorescència densa, ja que les espiguetes no tenen peduncle	MANSEGA MARINA
1. Inflorescència oberta amb les espiguetes clarament pedunculades	
2. Planta que només es fa als arrossars de l'Empordà; espiguetes arrodonides	JUNÇA DIFORME
2. Espiguetes clarament allargades	
3. Espiguetes verdes	
4. Planta perenne difícil d'arrencar, sovint de > 30 cm d'alçada; fulles de > 4 mm d'amplada	SERRANA D'AMÈRICA
4. Planta anual sovint de < 30 cm d'alçada; fulles més estretes	SERRANA FLAVESCENT
3. Espiguetes brunes o d'un bru fosc	
5. Planta anual fàcil d'arrencar, sovint de < 30 cm d'alçada; espiguetes d'un bru fosc	S. FOSCA
5. Planta perenne difícil d'arrencar	
6. Mala herba dels horts i camps de regadiu. Planta amb tubercles (quan s'arrenca, surt un tros de tija subterrània sense arrels clares i el tubercle queda dins la terra)	SERRANA RODONA
6. Planta d'aiguamolls, jonqueres i prats humits; sense tubercles	SERRANA DE FULLA LLARGA

MANSEGA MARINA (*Cyperus capitatus*) – Platges sorrenques i dunes al litoral de l'Empordà. Primavera-estiu, rr.

Dita mansega per una certa semblança amb l'espècie *Cladium mariscus* que, com diu el seu nom, sí té les fulles tallants.

JUNÇA DIFORME (*Cyperus difformis*) – Arrossars de l'Empordà. Estiu-tardor, rr.

Diforme vol dir dimorf, potser perquè les inflorescències tenen diverses formes.

Planta d'origen tropical.

SERRANA D'AMÈRICA (*Cyperus eragrostis*) – Herbassars humits, vores de basses i prop dels cursos fluvials de terra baixa (0 – 500 m). Estiu-tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica.

Els PARAIGÜETS (*Cyperus alternifolius* subsp. *flavelliformis*) és una planta més alta (> 1 m), sense fulles i amb una inflorescència de 20-25 radis amb 11-25 bràctees a la base; cultivada i a vegades subspontània a terra baixa; originària d'Àfrica tropical.

SERRANA FLAVESCENT (*Cyperus flavescens*, *Pycreus flavescens*) – Herbeis humits, sovint en sòls temporalment inundats, des de terra baixa als Pirineus (0 – 1 100 m). Estiu-tardor, r.

Del llatí *flavescens*, flavescent, que es torna groguenc, pel color de la inflorescència.

SERRANA FOSCA (*Cyperus fuscus*) – Herbeis humits, sovint en sòls temporalment inundats, des de terra baixa als Pirineus (0 – 1 100 m). Estiu-tardor, r.

SERRANA RODONA, SERRADA (*Cyperus rotundus*) – Horts i conreus de regadiu de terra baixa (0 – 700 m). Estiu-tardor, cc.

Planta medicinal, antiinflamatòria, diürètica i també emprada per afeccions de l'aparell digestiu.

La XUFLERA (*Cyperus esculentus*) és semblant i es fa als mateixos ambients, però les espiguetes són de color bru clar daurat, i no pas fosc.

SERRANA DE FULLA LLARGA, serreta, jónçara (*Cyperus longus*) – Aiguamolls, jonqueres i prats humits de terra baixa (0 – 1 100 m). Primavera-estiu, c.

ESCIRP (*Scirpus* [incl. *Bolboschoenus*, *Isolepis*, *Schoenoplectus*, *Scirpoides* i *Trichophorum*]) [10 espècies] [nom llatí dels joncs].

1. Planta baixa (< 40 cm) amb tiges primes (< 2 mm de Ø); espiguetes amb una bràctea de > 1 cm a la base que sembla la continuació de la tija <i>Scirpus setaceus</i>
1. Planta més alta i amb tiges més gruixudes
2. Tija trígona (passeu-hi els dits i veureu que té 3 costats !)
3. Planta de fins 1,2 m i amb fulles de 4-15 mm d'amplada JONCA MARÍTIMA
3. Planta més alta i sense fulles, d'aigües salabroses i a l'estany de Banyoles JONCA LITORAL
2. Tija arrodonida
4. Tija d'un verd fosc i flors reunides en espiguetes allargades; només es fa en llocs permanentment inundats JONCA D'ESTANY
4. Planta amb aspecte de jonc, amb la tija d'un verd clar i flors reunides en glomèruls esfèrics; pot créixer en llocs només temporalment inundats JONC BOVAL

Scirpus setaceus, *Isolepis setacea* – Llocs temporalment inundats a totes les comarques (0 – 1 600 m). Estiu, c.

S. cernuus (*Isolepis cernua*) és semblant, però sol tenir una sola espigueta per tija i la bràctea de la base fa < 1 cm.

El TRICÒFOR (*Scirpus cespitosus*, *Trichophorum cespitosum*), una planta molt rara als aiguamolls i torberes dels Pirineus, perenne, fa una única espigueta i no té bràctees a la seva base; tricòfor era l'antic nom llatí d'aquesta espècie, del grec *thrix*, *trichos*, cabell, i *phoros*, portar, potser per les fulles llargues i estretes.

JONCA MARÍTIMA, serrada (*Scirpus maritimus*, *Bolboschoenus maritimus* [incl. *B. glaucus*]) – Vores d'aigua en estanys, basses i llocs inundats de terra baixa, que a vegades s'acaben assecant a l'estiu (0 – 400 m). Estiu, r.

JONCA LITORAL (*Scirpus litoralis*, *Schoenoplectus litoralis*) – Estany de Banyoles i aigües salabroses del litoral de l'Alt Empordà. Estiu, r.

JONCA D'ESTANY, jonc gran (*Scirpus lacustris*, *Schoenoplectus lacustris* [incl. *Scirpus tabernaemontani*]) – Estanys, basses i cursos fluvials de terra baixa. Estiu, r.

JONC BOVAL, jonc, jonques (*Scirpus holoschoenus*, *Scirpoides holoschoenus*) – Jonqueres, a vegades en sòl assecats a l'estiu, a totes les comarques (0 – 1 700 m). Estiu, cc.

Popularment emprada per curar els ulls de poll i mal de genives; també es fa servir per lligar enciams i escaroles, i per fer forces d'alls i cebes.

CÀREX (*Carex*) [53 espècies] [nom llatí d'una herba punxosa i aspre com ara el CÀRRITX (una gramínia) o del llatí *carrere*, mancar, ja que sovint l'espiga superior és masculina i no té grans].

Gènere molt nombrós i complex que inclou espècies de morfologia semblant i difícils de distingir entre sí sense una bona lupa binocular. A les comarques de Girona hi són presents més de mig centenar d'espècies, però en aquesta obra només hi figuren les més comunes i fàcils de distingir al camp. Consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Tija amb una sola espiga terminal. Planta dioica (flors masculines [♂] i flors femenines [♀] situades en individus diferents); només es fa a alta muntanya CÀREX DE DAVALL
(vegeu també el comentari sobre el CÀREX RUPESTRE i el CÀREX PIRINENC)
1. Tija amb 2 o més espigues per tija. Planta monoica que fa flors ♂ i ♀ a la mateixa planta
2. Totes les espigues d'aspecte semblant, en mida, forma i color
3. Flors de les espigues femenines amb 3 estigmes (observeu diverses flors per assegurar-vos-en!)
 4. Planta de terra baixa; espigues amb bràctees llargues semblants a les fulles . CÀREX DISTAQUI
 4. Planta de prats dels Pirineus; bràctees de la inflorescència curtes CÀREX CORBAT
3. Flors amb 2 estigmes
 5. Espigues amb flors femenines a l'àpex i masculines a la base (en tocar-les veureu que a baix només hi ha estams i/o que si ja són passades no hi ha fruits)
 6. Planta del bosc de ribera; espigues distants > 7 mm unes de les altres i nombroses (3-10), amb la bràctea de la base més llarga que l'espiga CÀREX REMOT
 6. Planta del molleres del Pirineus; 2-5 espigues poc distants (< 7 mm) CÀREX ESTELLAT
 5. Espigues amb flors femenines a la base i masculines a la part superior
 7. Planta cespitosa (creix fent una tofa arrodonida). Fulles de > 5 mm d'amplada C. CUPRÍ
 7. Fulles més estretes
 8. Planta rizomatosa (arrenqueu-la per trobar el rizoma o bé observeu que creix fent poblacions allargades i no pas tofes arrodonides) CÀREX DIVÍS
 8. Planta cespitosa (fa tofes arrodonides) CÀREX MURICAT
2. Espigues clarament de 2 menes: les superiors, més estretes, són masculines i les inferiors, que solen ser més amples i porten fruits, són femenines
 9. Flors de les espigues femenines amb 2 estigmes i amb les bràctees brunes o negreses; planta de molleres dels Pirineus CÀREX FOSC
 9. Flors de les espigues femenines amb 3 estigmes
 10. 2 o més espigues masculines a la part superior de la tija (observeu diverses plantes ja que a vegades n'hi pot haver 1 de sola)
 11. Planta clarament pilosa; bràctea del fruit verda i pilosa; fruit també pilós CÀREX HIRSUT
 11. Planta de color verd blavós o verd fosc, no pilosa; bràctea del fruit tampoc pilosa, bruna; fruit a vegades un xic pilós (però només visible sota la lupa)
 12. Fulles de 3-6 mm d'amplada de color verd blavós; fruit de 2-4 mm portat per una bràctea bruna amb una ratlla verda al mig CÀREX GLAUC
 12. Fulles de 6-15 mm d'amplada; fruit de 5-6,5 mm; bràctea completament bruna .. C. RIPARI
 10. 1 sola espiga masculina per tija florífera (a vegades n'hi ha 2 però una és petita i reguada)
 13. Fulles de color verd blavós. Bràctea del fruit bruna amb una ratlla verda al mig C. GLAUC
 13. Fulles verdes
 14. Fulles sovint de > 5 mm d'amplada i/o espigues ♀ de > 2 cm de llarg, sovint pèndules
 15. Fulles d'un verd clar. Espiga ♀ de 2-7 cm. Fruit amb bec (amb una part prima al capdamunt) CÀREX SILVÀTIC
(vegeu també el comentari sobre *Carex olbiensis*)
 15. Planta de color verd fosc. Espiga ♀ > 5 cm. Fruit sense bec CÀREX MÀXIM
 14. Fulles sovint més estretes. Espigues més curtes poc pèndules o gens
 - 16a. Planta de jonqueres, aiguamolls, rierols, prats humits...
 17. Fruit amb bec curt CÀREX DISTANT
(vegeu també el comentari sobre el CÀREX EXTENS, el CÀREX PUNTEJAT, el CÀREX PALESCENT, el CÀREX FRÍGID, *Carex panicea* i *C. mairii*)
 17. Fruit amb el bec llarg i ± corbat CÀREX GROC
 - 16b. Planta de boscos, garrigues i brolles de terra baixa. Algunes espigues femenines pedunculades i que neix de la base (si les espigues són al capdamunt de la tija vegeu el CÀREX MONTÀ)
 18. Planta de boscos. Bràctea del fruit rogenca amb una banda verda i acabada en una punta llarga; fruit poc nervat *Carex depressa*
 18. Planta de brolles i garrigues. Bràctea del fruit no aristada i uniformement

- bruna; fruit amb nervis gruixuts *Carex halleriana*
- 16c.** Planta de prats, de terra baixa als Pirineus. Totes les espigues ♀ al capdamunt de la tija
- 19.** Planta baixa de 5-15 cm. Fulles d'1-1,5 mm d'amplada. Espigues femenines amb 2-4 fruits, i embolcallades per una bràctea blanquinosa . CÀREX HUMIL
- 19.** Planta sovint més alta. Fulles d'1-3,5 mm d'amplada. Espigues femenines denses i no embolcallades per les bràctees que són verdes
- 20.** Bràctea de sota l'espiga femenina ampla a la base i molt prima a la part superior, negra i amb una ratlla verda al mig, a l'igual que la del fruit C. MONTÀ
- 20.** Bràctea de l'espiga femenina verda i aprimant-se gradualment a la part superior; bràctea del fruit només bruna CÀREX VERNAL
(vegeu també el comentari sobre el CÀREX OMBRÓS, *C. ericetorum* i *C. ornithopoda*)

CÀREX DE DAVALL (*Carex davalliana*) – Molleres calcàries o poc àcides dels Pirineus (1 300 – 2 100 m). Primavera-estiu, r.

Planta dedicada al botànic anglès E. Davall (1763-1798).

També tenen una sola espiga per tija, però són plantes monoiques, el CÀREX RUPESTRE (*Carex rupestris*), amb fulles planeres d'1,5-2,5 mm d'amplada i que es fa en prats pedregosos i roquissers, i el CÀREX PIRINENC (*Carex pyrenaica*), amb fulles més estretes i que només es fa en congegsters.

CÀREX DISTAQUI (*Carex distachya*) – Alzinars de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, r.

Del grec *di*, dos i *stachys*, dues espigues, tot i que molts individus en tenen més.

És semblant *Carex oedipostyla*, que té bràctees curtes i només es fa a les brugueres de bruc d'escombres de terra baixa.

CÀREX CORBAT (*Carex curvula*) – Prats d'alta muntanya (2 000 – 3 000 m). Estiu, c.

Dit així perquè les tiges i les fulles són corbades.

També es fa en prats dels Pirineus *Carex atrata*, el qual té espigues pedunculades i separades i les fulles són de > 2 mm d'amplada, mentre que el CÀREX CORBAT té fulles més estretes i les espigues són en un glomèrul dens.

CÀREX REMOT (*Carex remota*) – Boscos de ribera del litoral al Ripollès (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Remot vol dir espaïat, per les espigues separades una de l'altra.

CÀREX ESTELLAT (*Carex echinata*) – Molleres d'aigües àcides al Montseny i als Pirineus (800 – 2 300 m). Primavera-estiu, c.

Eriçat, cobert d'espines, perquè els utricles madurs es disposen perpendiculars, i semblen un eriçó.

El CÀREX OVAL (*Carex ovalis*, *C. leporina*), també es fa als mateixos ambients, però té les fulles de 2-4 mm, la bràctea del fruit és bruna i els fruits no es disposen en estel, mentre que el CÀREX ESTELLAT té fulles 1-2 mm i la bràctea del fruit és verda (dit oval per la forma de l'espiga).

CÀREX CUPRÍ, serrada (*Carex crupina*, *C. vulpina* subsp. *cuprina*) – Aiguamolls i herbassars humits del litoral als Pirineus (0 – 1 700 m). Primavera-estiu, r.

Cuprí fa referència a un color verd pàl·lid, com de coure.

CÀREX DIVÍS (*Carex divisa*) – Prats ± humits i fenassars de terra baixa (0 – 600 m). Primavera-estiu, c.

Del llatí *divisus*, dividit, separat, per la inflorescència composta, com separada.

CÀREX MURICAT (*Carex muricata*) – Herbassars, erms i terres remogudes en llocs ± humits, a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, c.

De llatí *muricatus*, cobert de pues, com la closca del gasteròpode marí múrex, pels glomèruls fructífers un xic espinescents, ja que els utricles es disposen patents i les seves puntes semblen pues.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

El CÀREX PANICULAT (*Carex paniculata*), que només es fa en molleres i aiguamolls dels Pirineus és semblant, però les bases foliars que envolten la tija són brunes i l'espiga fa > 4 cm (dit paniculat per la inflorescència densa i piramidal, tipus panícula).

CÀREX FOSC (*Carex fusca*) – Molleres dels Pirineus (1 000 – 2 650 m). Primavera-estiu, cc.

CÀREX HIRSUT (*Carex hirsuta*) – Herbassars humits a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, r.

Del llatí *hirsutus*, pelut, perquè és una planta amb pèls.

CÀREX GLAUC (*Carex flacca*) – Prats, marges i clarianes de bosc del litoral al Ripollès (0 – 1 800 m). Primavera-estiu, cc.

Glauc vol dir que és de color verd blavós.

El CÀREX ROSTRAT (*Carex rostrata*) i el CÀREX FRÍGID (*Carex frigida*) [vegeu pàgina següent], que només es fan en Aiguamolls dels Pirineus, són semblants però la bràctea del fruit no té una ratlla verda al mig com la del CÀREX GLAUC.

Rostrat, del llatí *rostrum*, bec d'ocell, rostrat, punxegut, pels utricles sobtadament acabats en punta.

CÀREX RIPARI, balcalló (*Carex riparia*) – Aiguamolls i herbassars humits de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, r.

Del llatí *ripa*, riba perquè es fa en llocs de ribera; balcalló és el nom que es dona a la planta a la plana de la Selva, potser de balca petita, ja que la planta s'assembla a una balca (gèn. *Typha*).

El CÀREX HÍSPID (*C. hispida*), que té el bec del fruit curt i no pas llarg com en el CÀREX RIPARI i és un xic més alt (fins a 1,5 m), és localment abundant als canyissars de l'estany de Banyoles (dit hispí, del llatí *hispidus*, aspre, pels pèls del fruit).

CÀREX SILVÀTIC (*Carex sylvatica*) – Boscos caducifolis (també als de ribera a terra baixa) a totes les comarques (50 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Del llatí *sylvaticus*, selva, perquè es fa en llocs emboscats.

Carex olbiensis, al contrari que les dues espècies anteriors, té espigues que no pengen, fruits amb nervis gruixuts i les bràctees que els porten acaben en una punxa llarga; planta molt rara d'alzinars de terra baixa.

CÀREX MÀXIM (*Carex pendula*) – Boscos de ribera de terra baixa (0 – 1 000 m). Primavera-estiu, c.

Màxim perquè és una planta grossa i també per l'antic nom científic de la planta.

CÀREX DISTANT (*Carex distans*) – Jonqueres i prats humits a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, r.

Distant perquè les espigues són separades unes de les altres.

El CÀREX DISTANT fa fruits gris verdosos amb el bec pilós; tot i que menys comunes, les següents espècies també es fan en ambients humits

- el CÀREX EXTENS (*C. extensa*), que només es fa en jonqueres i prats ± salats de litoral de l'Empordà (extens potser per la bràctea inferior de la inflorescència llarga)
- el CÀREX PUNTEJAT (*C. punctata*), el CÀREX FRÍGID (*C. frigida*) i *Carex mairii*, es poden diferenciar del CÀREX DISTANT perquè
 - o el CÀREX PUNTEJAT (dit així perquè els fruits són puntejats, amb petits foradets) només es fa en terrenys silícis i té fruits lluentos verdosos amb el bec llis; de terra baixa als Pirineus (0 – 1 300 m)
 - o el CÀREX FRÍGID (del llatí *frigidus*, frígid, fred, perquè la planta viu en llocs freds) té fruits allargats i estrets; només es fa als Pirineus (1 500 – 2 300 m)
- *Carex mairii*, que a diferència de les dues espècies anteriors només es fa en substrats calcaris, té espigues femenines curtes (< 1 cm); es coneix de la Garrotxa i del Ripollès (600 – 1 300 m)
- el CÀREX PALLESCENT (*C. pallescens*) i *Carex panicea*, només es fan en substrats silícis i, a diferència de totes les espècies anteriors, fan fruits sense bec o de < 0,5 mm (lupa!)
 - o el CÀREX PALLESCENT (dit així pel color verd groguenc pàl·lid de la planta), és una planta cespitosa i els fruits són arrodonits al capdamunt (sense bec); de terra baixa als Pirineus (50 – 2 200 m)
 - o *Carex panicea*, és una planta estolonífera i els fruits tenen un bec molt curt de < 0,5 mm; de l'estany de Banyoles i de la Garrotxa als Pirineus (170 – 2 000 m)

CÀREX GROC (*Carex flava*, *C. demissa*) – Aiguamolls i herbeis humits des de terra baixa als Pirineus (50 – 2 500 m). Primavera-estiu, c.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Carex depressa – Suredes i rouredes de terra baixa, sobre substrat silici (0 – 600 m). Primavera-estiu, r.

C. depauperata, que només es fa en rouredes a les Guàrdies i a l'Albera, és semblant, però no té espigues femenines que neixin directament de la base de la planta, com sí té *C. depressa* i l'espècie següent.

C. grioletii, que només es fa en alzinars ombrívols de les Garrotxes i de la Garrotxa, tampoc té espigues femenines que neixin directament de la base de la planta, però les bràctees del fruit no són acabades en una punta llarga.

Carex halleriana – Garrigues i brolles del litoral al Ripollès (0 – 1 400 m). Hivern-estiu, c.

El CÀREX DIGITAT (*C. digitata*), que es fa en boscos humits, té totes les espigues femenines situades al capdamunt de la tija i la bràctea de la base de la inflorescència és purpúria; les espigues femenines són poc denses i l'espiga masculina és més curta que una de les femenines; les espigues sembla que facin com 2 dits estirats, d'aquí el seu nom.

CÀREX HUMIL (*Carex humilis*) – Prats secs sobre substrat calcari de l'Empordà i de la Garrotxa als Pirineus (50 – 2 300 m). Primavera-estiu, c.
Humil perquè és una planta baixa, humil, modesta.

CÀREX MONTÀ (*Carex montana*) – Prats i boscos caducifolis de muntanya (400 – 2 100 m). Primavera-estiu, c.
Montà, perquè és una planta de muntanya.

CÀREX VERNAL (*Carex caryophylla*) – Prats a totes les comarques (60 – 2 600 m). Primavera-estiu, c.
Anomenat vernal perquè floreix a la primavera.

Les següents espècies són semblants, però sovint només es fan en prats de muntanya:

- el **CÀREX NÍTID** (*C. liparocarpos*), amb utricles arrodonits i sense pèls que es fa en prats secs de terra baixa i de l'estatge montà; nítid (l'antic nom científic) pels fruits nets de pèls i lluent
- *Carex ornithopoda*, que té l'espiga ♂ estreta (< 2 mm d'amplada) i depassada per les espigues ♀; prats i boscos dels Pirineus (800 – 2 400 m)
- el **CÀREX OMBRÓS** (*Carex umbrosa*) i *Carex ericetorum*, en canvi, tenen l'espiga ♂ més ampla i no depassada per les ♀
 - o en el **CÀREX OMBRÓS** (dit així perquè la planta viu en llocs ombrívols), la bràctea que hi ha sota les espigues femenines mesura 5-10 mm i en el **CÀREX VERNAL** només d'1-5 mm; prats i molles dels Pirineus (1 000 – 2 200 m)
 - o a *Carex ericetorum*, la bràctea que hi ha sota de les espigues és curta i prima, poc visible, i la bràctea del fruit té un marge blanc; prats alpins acidòfils (1 700 – 2 700 m)

FAM. DE LES GRAMÍNIES (o poàcies) [87 gèneres] Plantas herbàcies, a vegades de port alt, d'aspecte molt característic: les tiges són nuoses, buides per dins i les fulles es disposen de forma alterna, són allargades, estretes i abracen la tija per la base, formant una beina; a la intersecció de la beina i el limbe de la fulla hi ha una llengüeta o **lígula**, com de paper o més rarament un manyoc de pèls. Les flors són petites i poc vistoses, sense sèpals ni pètals, amb 3 estams i 2 estigmes, i s'agrupen en unes inflorescències especials anomenades espigues o **espiguetes**, sovint pedunculades, a la base de les quals hi ha dues bràctees exteriors dites **glumes** (gluma inferior que pot portar una aresta i gluma superior) que protegeixen les flors; cada flor és embolcallada per 2 bràctees més anomenades **glumel·les** (glumel·la inferior o lemma i glumel·la superior o pàlea, que també poden ser aristades); glumes i glumel·les formen el **boll**, l'embocall que se separava del gra en batre, sobretot quan es ventava; les espiguetes es solen reunir en espigues o inflorescències grans, denses i tancades, o bé obertes. Fruit sec tipus **cariopsi**, on la coberta de la llavor, la **pel·lofa**, és totalment unida a la del fruit (és el **segó** o segon, el que s'aprofita per fer pinsos i, en part es deixa al gra per elaborar la farina integral, o bé s'hi afegeix). Plantas de determinació molt difícil per a la qual cal utilitzar sempre una lupa binocular, ja que són necessàries la forma i mida de les glumes i de les glumel·les. No les confongueu amb plantas de la família de les ciperàcies que tenen tiges sense nusos, i sovint amb 3 costats. A les comarques de Girona aquesta família comprendria 250 espècies, però en aquesta obra només hi figuren les més comunes i fàcils de distingir al camp. Consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Planta amb aspecte de canya o bé que fa grans tofes amb fulles llargues (de fins 1 m o més)	
2. Planta amb aspecte de canya	
3. Tiges de > 1 cm Ø; fulles de > 2 cm d'amplada; branques de la inflorescència erectes, plumoses; anteres dels estams > 2 mm	CANYA
3. Tiges de < 1 cm Ø; fulles de < 2 cm d'amplada; branques basals de la inflorescència rectes, no plumoses; anteres dels estams < 2 mm	CANYÍS
2. Planta alta que fa grans tofes, amb fulles molt llargues	
4. Inflorescència densa i blanquinosa, com un gran plomall	PLANTA DE LES PLOMES
4. Inflorescència sense aspecte de plomall amb les espiguetes lluent	CÀRRITX
1. Planta sense aquests caràcters	
5. Espiguetes clarament aristades o amb pèls o setes ben visibles	
6. Lígula de la fulla present i membranosa (observeu fulles tendres, no pas ja seques!!)	GRUP A
6. Lígula de la fulla nul·la, molt curta (< 0,5 mm) o bé substituïda per pèls	GRUP B
5. Espiguetes sense aresta, molt curta (< 1-2 mm) o bé no visible (queda tapada per les glumes)	
7. Lígula de la fulla present i membranosa (observeu fulles tendres, no pas ja seques!!)	GRUP C
7. Lígula de la fulla nul·la, molt curta (< 0,5 mm) o bé substituïda per pèls	GRUP D

GRUP A, espiguetes aristades; lígula de la fulla llarga i membranosa.

1. Inflorescència d'un groc clar daurat quan és madura, formada per espiguetes estèrils sense aresta i espiguetes fèrtils aristades; glumes acabades en punta, però no les glumel·les; planta que només es fa en prats secs del litoral **LAMÀRQUIA**
1. Planta que no reuneix aquests caràcters
2. Inflorescència densa amb les espiguetes molt juntes unes amb les altres, sovint amb un peduncle curt
3. Glumel·les acabades en punta o només amb una aresta curta
4. Inflorescència clarament allargada d'un verd clar, pilosa i suau al tacte; aresta curta (< 7 mm) **PELOSA**
4. Inflorescència diferent; glumel·les sense aresta **FLÈUM**
3. Glumel·les clarament aristades
5. Lígula acabada en punta
6. Aresta curta que sobresurt poc de les glumes **GRAM D'OLOR**
6. Aresta de > 7 mm i clarament visible
7. Planta pilosa; aresta que neix entremig de 2 dents a l'àpex de la glumel·la **BROMUS**
7. Planta sense pèls; aresta que neix al capdamunt de la glumel·la **CINOSUR EQUINAT**
5. Lígula truncada, no pas acabada en punta, o/i curta (1 mm)
8. Inflorescència ovoide i/o ampla (> 1 cm d'amplada)
9. Planta que només es fa al litoral, amb l'espiga pàl·lida i pilosa-sedosa **CUA DE CA**
(si la planta és pilosa als nusos de les tiges, i les espiguetes es reuneixen en una inflorescència de 5-15 branques digitades, vegeu *Bothriochloa barbinodis*)
9. Espiga diferent **ORDI**
8. Inflorescència llarga i/o estreta (< 1 cm d'amplada)
10. Planta poc pilosa o gens
11. Fulles molt estretes (< 1 mm) i amb lígula curta. Inflorescència poc densa amb totes les espiguetes girades cap a un costat, 1 sola gluma i aresta d'1-3 mm **PÈL CANÍ**
11. Fulles més amples i lígula llarga. Inflorescència densa, diferent, amb arestes torçades que surten de la base **ALOPECUR AGREST**
(si l'aresta és recta i surt del capdamunt de la glumel·la vegeu l'ORDI)
10. Planta pilosa
12. Aresta curta (1-4 mm) **ROSTRÀRIA FLEOIDE**
12. Aresta més llarga
13. Aresta recta **AGROPIR CANÍ**
13. Aresta sovint torçada **GAUDÍNIA**
2. Inflorescència poc densa, amb les espiguetes distants unes de les altres; espiguetes i/o branques de la inflorescència clarament pedunculades
14. Lígula acabada en punta
15. Aresta de l'espigueta curta (< 1 cm)
16. Glumes més curtes que les glumel·les; aresta que neix entremig de 2 dents a l'àpex de la glumel·la **BROMUS**
16. Glumes iguals o més llargues que les glumel·les
17. Fulles de > 2 mm d'amplada
18. 1 sola flor per espigueta *Calamagrostis arundinacea*
18. 2 flors per espigueta **HOLCUS**
17. Fulles molt estretes (< 2 mm)
19. Espiguetes amb 1 sola flor (hi ha una única aresta)
20. Fulles verdes; aresta dorsal **AGROSTIS**
20. Planta de roques amb fulles recargolades i ± glauques; aresta apical **MILLET BLAVENC**
19. Espiguetes amb 2 flors (hi ha dues arestes)
21. Aresta que neix a la base o l'esquena de la glumel·la, ± inflada a la part superior i articulada (observeu-ho a la lupa i separant les glumes!) **CORINÈFOR**
21. Aresta no inflada, però si corbada o colçada **NEBULOSA**
15. Aresta de l'espigueta llarga (> 1 cm)
22. Planta anual; aresta recta que neix entremig de 2 dents a l'àpex de la glumel·la **BROMUS**
(si l'aresta és dorsal, és a dir que neix a la meitat de la glumel·la, vegeu AVENA)
22. Planta perenne amb l'aresta colçada o bé corbada o recargolada

23. Aresta dorsal, que neix a la meitat de la glumel·la (doblequeu-la aguantant l'espigueta per observar que surt a la part del mig de la glumel·la inferior)	AVÈNULA
23. Aresta que neix al final de la glumel·la	
24. Espiguetes no geminades ni piloses i amb poques flors (l'aresta pot ser pilosa)	ESTIPA
24. Espiguetes piloses, geminades i amb diverses flors	ALBELLATGE
14. Lígula truncada, no acabada en punta	
25. Planta perenne; espiguetes amb una sola aresta	
26. Aresta curta igual o poc més llarga que la glumes	HOLCUS
26. Aresta clarament més llarga que les glumes	
27. Aresta torçada i que neix a la base	FROMENTAL
27. Aresta recta i terminal (neix al capdamunt de la glumel·la)	
28. Planta sense pèls i inflorescència ni argentada ni blanquinosa	RIPOLL
28. Planta pilosa als nusos amb espiguetes argentado blanquinoses que es reuneixen en una inflorescència de 5-15 branques digitades	Bothriochloa barbinodis
25. Planta anual o perenne; espiguetes amb 2 o més arestes	
28. Aresta colçada i dorsal (doblequeu-la aguantant l'espigueta i vegeu que surt a la part del mig de la glumel·la inferior o fins i tot a la base)	
29. Glumes amb 5-11 nervis, de > 1,5 cm i aresta de > 2 cm	AVENA
29. Glumes amb menys nervis, més petites i aresta més curta	
30. Planta pilosa; glumes de mida diferent; arestes més llargues que les espiguetes	FROMENTAL PETIT
30. Planta no pilosa; glumes de mida semblant; arestes poc més llargues que les espiguetes	DESCÀMPSIA FLEXUOSA
28. Aresta recta o colçada, però que neix al capdamunt de la glumel·la	
31. Glumes de mida clarament diferent	PÈL DE BOC
31. Glumes de mida semblant	
32. Aresta que neix entremig de 2 dents a l'àpex de la glumel·la	BROMUS
32. Aresta que neix al'àpex de la glumel·la (que no acaba en 2 dents)	FENÀS i LLISTÓ

GRUP B, espiguetes aristades o amb pèls rígids; lígula nul·la, molt curta o bé substituïda per pèls.

1. Lígula nul·la o molt curta	
2. Planta de pastures d'alta muntanya amb la lígula de 0,5 mm amb algun pèl dispers; espiguetes amb aresta d'1-1,5 cm, colzada	AVENA MONTANA
2. Planta que no reuneix aquests caràcters	
3. Espiguetes amb 1 sola gluma	RAIGRÀS
3. Espiguetes amb 2 glumes	
4. Planta que sovint creix en herbassars humits, camps regats... Inflorescència amb pèls rígids entremig	POTA DE GALL
4. Planta que no reuneix cap d'aquests caràcters	
5. Glumes de mida diferent, una clarament més curta que l'altra (la inflorescència és estreta de < 1 cm d'amplada, si és més ampla, vegeu l'ordi)	PÈL DE BOC
5. Glumes de la mateixa mida	
6. Una sola flor per espigueta	ARISTEL·LA
6. Dues o més flors i arestes per espigueta	
7. Espiguetes portades per peduncles llargs	FESTUCA
7. Espiguetes sense peduncle o bé molt curt	
8. Inflorescència de > 1 cm d'amplada	ORDI
	(si l'aresta és curta de ≤ 4 mm, vegeu FROMENTAL PETIT)
8. Inflorescència més estreta	
9. Espiguetes de > 2 cm	FENÀS i LLISTÓ
9. Espiguetes de < 2 cm	AGROPIR
1. Lígula substituïda per pèls o bé curta però pilosa	
10a. Planta sovint anual, d'horts, camps, i herbassars ± humits; espiguetes amb una sola flor fèrtil, no aristada, però amb nombrosos pèls o setes rígids entremig	PANISSOLES i XEREIXS
10b. Planta de prats secs. Glumes amb aresta i les glumel·les també	TRAIGUERA

10c.	Planta que no reuneix cap d'aquests caràcters	
11.	Fulles amb el nervi medial blanc; espiguetes amb un sola aresta, torçada	CANYOTA
11.	Fulles sense el nervi medial blanc	
12.	Inflorescència amb les branques digitades (té diverses branques que surten d'un mateix nivell)	
13.	Inflorescència amb 2 espigues	ALBELLATGE DISTAQUI
13.	Inflorescència amb > 2 espigues	ALBELLATGE FASCICULAT
12.	Inflorescència ramificada	
14.	Inflorescència densa i blanquinosa (amb nombrosos pèls plomosos)	PENNISSET PELUT
14.	Inflorescència diferent	
15.	Inflorescència amb les arestes cargolades a la part superior; arestes de > 5 cm ..	ROMPSAC
15.	Inflorescència diferent i arestes de < 5 cm	
16.	Espiguetes amb diverses flors	
17.	Planta de prats secs de terra baixa; aresta terminal	ALBELLATGE
17.	Planta de pastures d'alta muntanya; aresta torçada i dorsal	AVENA MONTANA
16.	Espiguetes amb una sola flor	
18.	Espiguetes de 8-9 mm, piloses	ACNÀTER
18.	Espiguetes de 6-7 mm, sense pèls	Oryzopsis

GRUP C, Espiguetes sense aresta o molt curta i/o poc visible; lígula de la fulla llarga i membranosa.

1.	Inflorescència densa amb les espiguetes molt juntes unes amb les altres, sovint amb un peduncle curt	
2a.	Planta de sorral costaners; lígula de les fulles acabada en 2 puntes	BORRÓ
2b.	Planta d'alta muntanya; fulles molt primes (1 mm d'amplada) i espiga blavenca	OREÒCLOA
2c.	Planta que no reuneix cap d'aquests caràcters	
3.	Espiguetes amb 1 sola gluma	MARGALL
3.	Espiguetes amb 2 glumes	
4.	Glumes més curtes que les glumel·les	
5.	Tiges comprimides a la base (com aixafades) nues a l'àpex; lígula llarga i trencada; inflorescència girada cap un costat on les espiguetes són reunides en grups densos portats per un peduncle llarg; glumel·les sense aresta	DÀCTIL
5.	Tiges rodones a la base; lígula curta i no trencada; les glumel·les poden portar un aresta curta	
6.	Inflorescència estreta (< 7 mm); espiguetes disposades en 2 rengles i dimòrfiques (n'hi ha una central hermafrodita i diverses ♂ o estèrils al seu voltant)	CINOSUR CRISTAT
6.	Inf. més ampla (> 7 mm); espig. disposades en més rengles i no dimòrfiques ...	KOELÈRIA
4.	Glumes igual o més llargues que les glumel·les (totes les flors hi queden encloses)	
7.	Lígula truncada, no acabada en punta	
8.	Inflorescència verda; espiguetes d'uns 2 mm	POLÍPOGON SEMIVERTICIL·LAT
8.	Inflorescència gris-blavenca o rogenca; espiguetes de > 5 mm; glumes acabades en punta	FLÈUM ALPÍ
7.	Lígula acabada en punta	
9.	Espiguetes molt piloses	MÈLICA CILIADA
9.	Espiguetes poc piloses o gens	
10a.	Planta perenne, flairosa; glumes de mida diferent; glumel·les amb una aresta molt curta que queda ± amagada per les glumes	GRAM D'OLOR
10b.	Planta anual; inflorescència d'un verd blanquinós i espiguetes inflades a la base (lupa!); glumes de mida un xic diferent; la glumel·la inferior pot tenir una aresta de 4-6 mm	BLAT DE PERDIU
10c.	Planta que no reuneix cap d'aquests caràcters; glumes iguals i glumel·les sense aresta	
11.	Glumes sense aresta, en tot cas només acabades en punta i amb la carena alada (és la part del mig, no pas als costats; lupa!)	FALARIS i ESCAIOLA
11.	Glumes acabades en punta i amb la carena no alada	
12.	Planta de canyissars i herbassars humits de terra baixa; glumes sense pèls	FALARIS ARUNDINÀCIA
12.	Planta de prats i pastures; glumes a vegades piloses a la carena	FLÈUM
1.	Inflorescència poc densa amb les espiguetes separades unes de les altres i/o branques de la inflorescència clarament pedunculades	

13. Espiguetes petites (< 5 mm) i amb poques flors (sovint 1 o 2)
14. Inflorescència digitada (hi ha diverses branques que surten d'un mateix nivell) **FORCADELLA**
14. Inflorescència no digitada
15. Planta anual de prats secs de l'Ardenya; fulles molt estretes (< 2 mm d'amplada) i espiguetes petites (< 3 mm) **NEBULOSA PULCRA**
15. Planta perenne amb espiguetes més grans
16. Inflorescència formada per 3-10 espigues de 6-10 cm, distants i pèndules; glumes amb pèls **SERREIG D'ARRÒS**
16. Inflorescència diferent; glumes sense pèls
17. Lígula de la fulla truncada, no pas acabada en punta
18. Planta alta de > 50 cm; lígula trencada de 2-4 mm; inflorescència pubescent, blanquinosa; una de les flors té una aresta corbada més curta que les glumes **HOLCUS**
(si la lígula fa > de 4 mm, vegeu **FALARIS ARUNDINÀCIA**)
18. Planta sovint de < 50 cm, lígula no trencada; inflorescència no pilosa; flors sense aresta **AGROSTIS TÈNUE**
17. Lígula de la fulla clarament acabada en punta
19. Fulles de > 3 mm d'amplada; espiguetes sense aresta. Planta d'herbassars humits, de gespes o d'indrets que s'embassen temporalment **AGROSTIS BLANCA**
19. Fulles de < 5 mm d'amplada; espiguetes amb una aresta més curta que les glumes
20. Planta d'herbassars humits o d'indrets que s'embassen temporalment; fulles recargolades o no; aresta basal o dorsal **Deschampsia**
20. Planta de roques, de prats secs o de llocs sorrencs; fulles recargolades i ± glaques
21. Glumel·la inferior amb una aresta que neix a la base o l'esquena, ± inflada a la part superior i articulada (observeu-ho a la lupa i separant les glumes!) ... **CORINÈFOR**
21. Glumel·la inferior amb una aresta apical de 3 mm **MILLET BLAVENC**
13. Espiguetes de > 5 mm i/o amb > 2 flors
22. Planta de pastures d'alta muntanya amb les fulles molt estretes (1,2 mm)
23. Planta rígida i ± glauca. La majoria de les espiguetes amb 3-4 flors **BEL·LARDIOCLOA**
23. Espiguetes amb > de 4 flors
24. Glumel·la inferior arrodonida al dors (convexa); glumes i glumel·les acabades en punta **FESTUCA**
24. Glumel·la inferior carenada al dors **POA**
(consulteu les claus dicotòmiques dels dos gèneres si aquests darrers passos no són visibles fàcilment)
22. Planta que no es fa en aquests ambients i/o amb les fulles no tant estretes
25. Espiguetes, glumes i glumel·les en forma de cor, pèndules i bellugadisses **BELLUGADÍS**
25. Espiguetes diferents
26. Glumes iguals o més llargues que les glumel·les (totes les flors hi queden incloses)
27. Planta d'herbassars humits o d'indrets que s'embassen temporalment; espiguetes amb una aresta més curta que les glumes **Deschampsia**
27. Planta de prats secs o de boscos humits; espiguetes sense aresta **MÈLICA**
26. Glumes més curtes que les glumel·les
28. Planta aquàtica o de llocs humits que sovint arrela dins l'aigua **GLICÈRIA**
28. Planta que no creix dins l'aigua ni en llocs embassats
29. Planta baixa (< 30 cm) i rígida amb les espiguetes petites i rígides ... **Catapodium rigidum**
29. Planta més alta i no rígida
30. Espiguetes portades per peduncles llargs, girades cap avall, d'1,7-4 cm i aplanades (comprimides); glumes amb 3-7 nervis **BROMUS CATÀRTIC**
30. Espiguetes generalment no més grans d'1,5 cm i no comprimides
31. Tiges comprimides a la base (com aixafades) i nues àpex; lígula trencada; inflorescència girada cap un costat on les espiguetes són reunides en grups densos portats per un peduncle llarg **DÀCTIL**
31. Planta que no reuneix cap d'aquestes característiques
32. Glumel·la inferior arrodonida al dors (convexa); glumes i glumel·les acabades en punta **FESTUCA**
32. Glumel·la inferior carenada al dors **POA**
(consulteu les claus dicotòmiques dels dos gèneres si aquests darrers passos no són visibles fàcilment)

GRUP D, espiguetes sense aresta; lígula nul·la, molt curta o bé substituïda per pèls.

1. Lígula nul·la o molt curta	
2. Inflorescència oberta o poc densa	
3. 1-2 flors per espigueta	POTA DE GALL
3. Espiguetes amb flors més nombroses	
4. Glumel·la inferior carenada al dors	POA
4. Glumel·la inferior arrodonida al dors (convexa); glum. i glumel. acabades en punta ...	FESTUCA
(consulteu les claus dicotòmiques dels dos gèneres si aquests darrers passos no són visibles fàcilment)	
2. Inflorescència densa, amb les espiguetes totes juntes o bé espiguetes sense peduncle	
5. Darrera fulla de la tija curta (1 cm) i inflorescència blavenca d'1-4 cm	SESLÈRIA
5. Darrera fulla més llarga i inflorescència no blavenca	
6. Espiguetes amb 1 sola gluma	MARGALL
6. Espiguetes amb 2 glumes	
7. Planta anual de prats secs; nusos de la tija negres	<i>Micropyrum tenellum</i>
7. Planta perenne; nusos de la tija verds	
8. Inflorescència simple amb les espiguetes separades unes amb les altres i inserides a l'eix central	AGROPIR
8. Inflorescència composta: espiguetes juntes unes amb les altres i no inserides a l'eix central	
9. Planta d'herbassars i prats ± humits de terra baixa que floreix de l'estiu a la tardor; inflorescència llarga (> 6 cm), densa i estreta (< 0,5 cm d'amplada); espiguetes amb una sola flor	ESPÒROBOL ÍNDIC
9. Planta de prats secs i pastures; inflorescència de > 0,5 cm d'amplada; espiguetes amb diverses flors	KOELÈRIA
1. Lígula substituïda per pèls o bé curta però pilosa	
10. Espiguetes amb agullons uncinats (acabats en forma de ganxo)	CERRETES
10. Espiguetes sense agullons	
11. Inflorescència amb 2 branques o bé més nombroses però llavors totes neixen a un mateix nivell	
12. Espiguetes amb > 2 flors	ELEUSINA
12. Espiguetes amb 1-2 flors	
13. Planta de llocs ± humits (gespes, marges dels cursos fluvials i dels camins); inflorescència amb 2 branques	GRAM D'AIGUA
13. Inflorescència amb > 2 branques	GRAM
11. Inflorescència amb nombroses branques que neixen al llarg de la tija	
14. Inflorescència formada per 3-10 espigues de 6-10 cm, distants i pèndules; glumes amb pèls	SERREIG D'ARRÒS
14. Inflorescència diferent; glumes sense pèls	
15a. Planta que només es fa a les platges arenoses de l'Empordà	ESPORÒBOL ARENARI
15b. Planta de jonqueres salabroses de l'Alt Empordà	ESPARTINA JÚNCIA
15c. Planta que no es fa en aquests ambients	
16. Espiguetes arrodonides, amb 1-2 flors	MILL
16. Espiguetes allargades i amb diverses flors	
17a. Planta alta (1-2 m) que viu en llocs on en ple estiu raja aigua; tija sense fulles a la part superior	ALBA ROJA
17b. Planta alta (1-2 m) que creix pels marges, pels conreus i pels erms, amb fulles al llarg de la tija	CANYOTA
17c. Planta diferent i que no viu en llocs humits	
18. Espiguetes amb > 6 flors	ERAGROSTIS
18. Espiguetes amb < 6 flors	
19. Espiguetes acabades en punta i amb una aresta curta (1-3 mm)	DIPLACNE
19. Espiguetes no acabades en punta, sense aresta i amb 3 dents	DANTÒNIA

CANYA (*Arundo donax*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne alta de 2-6 m o més, amb tiges d'1-2 cm de Ø; fulles grans de fins 6 cm d'amplada amb lígula curta i amb pèls. Inflorescència densa i gran (de fins 60 cm) amb les espiguetes piloses. Marges de camps i de camins i vores de cursos fluvials de terra baixa al Ripollès (0 – 1 000 m). Tardor (estiu), cc.

Antiga planta medicinal emprada com a diürètica i vulnerària; emprada per fixar talussos i les tiges per fer tanques i mànecs;

planta estèril a casa nostra que no fa llavors viables i que es creu originària d'Àsia C i S.

La CANYA AMERICANA o BAMBÚ (gèneres *Phyllostachys* i *Arundinaria*) són semblants però les tiges s'acaben lignificant clarament i no solen florir mai; cultivades com a ornamentals i a vegades subespontànies (sobretot *Phyllostachys aurea*, originari de la Xina, que té tiges semicilíndriques amb un profund solc als entrenusos); espècies originàries d'Àsia i emprades per a fabricar canyes de pescar.

CANYÍS, senill, canyeta, canyissa (*Phragmites australis* subsp. *australis*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne alta de 2-3 m o més, amb tiges de 0,5-1,2 cm de Ø; fulles grans de fins 3 cm d'amplada amb lígula curta i amb pèls. Inflorescència poc densa de fins 40 cm amb les espiguetes piloses. Estanys, basses i vores de cursos fluvials a totes les comarques (0 – 1 170 m). Estiu-tardor, cc.

En alguns estanys litorals de l'Empordà es fa una raça de port més alt (> 3 m), el CANYÍS DEL ROSSELLÓ, que s'havia anomenat subsp. *chrysanthus* (*P. australis* subsp. *altissima*, *P. ruscinonensis* subsp. *isiacus*).

Emprada per fer tanques, entre d'altres usos.

PLANTA DE LES PLOMES, cortadèria, gineri (*Cortaderia selloana*, *C. sellowiana*) [1 espècie] [del castellà *cortadera*, perquè les fulles tenen la vora molt tallant; gineri era l'antic nom científic de la planta].

Planta perenne, que fa grans tofes, alta de fins 4 m d'alçada i amb fulles llargues de fins 1,5 m o més i d'1 cm d'amplada, molt aspres al tacte i tallants. Planta dioica, amb inflorescència densa i llarga (1 m), blanquinosa, com un gran plomall, amb les espiguetes piloses i aristades. Cultivada com a ornamental i subespontània als erms, marges de camins i prats de terra baixa (0 – 300 m). Estiu-tardor, r.

Planta originària d'Amèrica del Sud.

CÀRRITX (*Ampelodesmos mauritanica*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne que fa grans tofes de fins 2-3 m d'alçada i fulles llargues de fins 1 m o més i d'1 cm d'amplada amb lígula, acabada en punta d'uns 2 mm. Inflorescència poc densa i llarga (20-50 cm). Brolles i clarianes de bosc al nord est del Gironès i a l'Empordà (0 – 200 m). Primavera-estiu, rr.

LAMÀRQUIA (*Lamarckia aurea*) [1 espècie] [dedicada al botànic francès J.B.A. Pierre Monnet, Chevalier de La Marck (1744-1829)].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm, sense pèls i amb fulles d'uns 5 mm d'amplada amb lígula llarga de 5-10 mm. Inflorescència d'un groc daurat clar d'1-3 cm, formada per espiguetes estretes de 6-7 mm de llarg, unes d'estèrils sense aresta i d'altres fèrtils aristades. Prats secs i erms del litoral (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

POLÍPOGON, PELOSA, CUA DE RATA (*Polypogon*) [3 espècies] [del grec *polys*, molt i *pogon*, barba, per la inflorescència finament pilosa d'algunes espècies del gènere].

1. Planta perenne; lígula no acabada en punta; inflorescència poc pilosa i espiguetes sense aresta	POLÍPOGON SEMIVERTICELLAT
1. Planta anual; lígula acaba en punta; inflorescència molt pilosa i espiguetes amb aresta	PELOSA

POLÍPOGON SEMIVERTICELLAT (*Polypogon viridis*) – Herbeis humits, sobretot prop dels cursos fluvials del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). primavera-estiu, r.

Semiverticellat per les branques de la inflorescència disposades de forma verticil·lada (que en neixen més de 2 en un mateix nivell).

PELOSA (*Polypogon monspeliensis*) – Herbeis temporalment humits de terra baixa (0 - 200 m). Primavera-estiu, r.

GRAM D'OLOR (*Anthoxanthum odoratum*) [2 espècies].

Planta herbàcia perenne pilosa de fins 1 m d'alçada i que fa olor de fenc o d'herba seca (olor de cumarina). Fulles de 0,3-0,8 cm d'amplada i amb lígula llarga; inflorescència allargada i densa de 2-9 cm, amb les espiguetes de 7-9 mm, aristades. Prats, tant als secs com als humits, brolles i boscos, sobretot sobre substrat silici, a totes les comarques (0 - 2500 m). Primavera-estiu, cc.

CINOSUR (*Cynosurus*) [2 espècies] [del grec *kynos*, gos i *oura*, cua, cua de ca, per la forma de la inflorescència; nom emprat pels botànics antics en comptes de cua de guilla].

1. Fulles de 5-11 mm d'amplada, amb lígula de 2-4 mm. Inflorescència ampla i curta i glumelles amb arestes llargues	CINOSUR EQUINAT
1. Fulles d'1-3 mm d'amplada, amb lígula més curta. Inflorescència allargada i estreta i glumelles amb arestes curtes	CINOSUR CRISTAT

CINOSUR EQUINAT (*Cynosurus echinatus*) – Prats secs, brolles i marges de bosc de litoral als Pirineus (0 – 1400 m). Primavera-estiu, c.

Equinat vol dir eriçat, per la inflorescència llargament aristada.

CINOSUR CRISTAT (*Cynosurus cristatus*) – Prats de dall i prats grassos des de terra baixa als Pirineus (90 – 2000 m). Primavera-estiu, c.

Cristat vol dir crestallut, per la forma de les espiguetes com crestes diminutes.

PÈL CANÍ, pèl de ca (*Nardus stricta*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 40 cm, amb la base de les fulles lluent i endurida; fulles estretes amb lígula curta. Inflorescència poc densa amb totes les espiguetes girades cap a un costat. Prats de pastura en sòl àcid des del Montseny i l'Albera als Pirineus (850 – 2800 m). Primavera-estiu, cc.

Sovint l'observareu arençada sobre els prats, ja sigui perquè el bestiar la rebutja o perquè els cavalls l'arrenquen i se'n mengen només les fulles, rebutjant la base de la planta.

ALOPECUR AGREST, cua de guineu (*Alopecurus myosuroides*) [6 espècie] [del grec *alopez*, guilla i *oura*, cua, cua de guineu].

Planta herbàcia anual de fins 60 cm d'alçada, que fa fulles de fins 1 cm d'amplada amb lígula llarga de 3-6 mm. Inflorescència densa i estreta de 4-12 cm de llarg amb les espiguetes aristades i les glumes de 5-7 mm, no piloses ni acabades en punta. Prats ± humits i camps de regadiu i horts de terra baixa (0 – 400 m). Primavera-estiu, r.

Anomenada així perquè es fa en llocs agrests, i també perquè era l'antic nom llatí de l'espècie.

A les comarques de Girona el gènere *Alopecurus* inclou 5 espècies més, totes poc comunes:

- a les pastures d'alta muntanya de la Cerdanya, en sòls àcids, creix l'ALOPECUR ALPÍ (*A. alpinus*), que fa una inflorescència curta (< 2 cm) i amb les glumes acabades en punta llarga
- en prats de dall de la Selva, de l'Alt Empordà i del Ripollès s'ha trobat l'ALOPECUR DE PRAT (*A. pratensis*), que fa glumes piloses de 4-6 mm
- finalment, en prats ± salabrosos del litoral de l'Alt Empordà es fa l'ALOPECUR BULBÓS (*A. bulbosus*), que té glumes piloses de 2-3 mm (anomenat així perquè té un rizoma engruixit, bulbós)

ROSTRÀRIA FLEOIDE (*Rostraria cristata*, *Koeleria phleoides*, *Lophochloa cristata*) [2 espècies] [rostrària de rostrat, que acaba en una punta semblant al bec d'un ocell o a l'esperó d'una nau, potser per la forma de l'espiga; fleoide perquè s'assembla als flèums (gèn. *Phleum*)].

Planta herbàcia anual de fins 30 cm d'alçada, amb fulles estretes i amb lígula curta. Inflorescència allargada, densa de 2-8 cm amb les espiguetes aristades que porten > 2 flors i les glumes amb un sol nervi. Prats secs i erms de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, cc.

La ROSTRÀRIA LITORAL (*Rostraria litorea*), que només es fa als sorrals litorals de l'Empordà, és semblant però les espiguetes només tenen 2 flors i les glumes són trinervades i amb pèls rígids.

GAUDÍNIA (*Gaudinia fragilis*) [1 espècie] [dedicada al botànic suís J. Gaudin (1766-1833)].

Planta herbàcia anual de fins 80 cm d'alçada, amb fulles d'uns 5 mm d'amplada i amb lígula curta. Inflorescència allargada, amb les espiguetes aristades que es disposen en dues fileres; aresta torçada. Prats de dall i altres herbassars ± humits de terra baixa (0 - 700 m). Primavera-estiu, c.

CUA DE CA, cua de llebre (*Lagurus ovatus*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual pilosa de fins 50 cm d'alçada, amb fulles de 0,3-1 cm d'amplada i amb lígula curta. Inflorescència ovada de 2-4 cm, densa i pilosa-sedosa amb les espiguetes aristades. Prats secs i llocs sorrencs del litoral (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

ORDI (*Hordeum*) [3 espècies].

1. Planta que només es fa en llocs salabrosos secs del litoral; inflorescència de 4-6 cm i < d'1 cm d'amplada; glumes de l'espigueta central no piloses MARGALL MARÍ
1. Inflorescència de 5-12 × 1-1,5 cm; glumes de l'espigueta central amb pèls MARGALL BORD, BLAT DE SANT JOAN

MARGALL MARÍ (*Hordeum marinum*) – Herbassars salabrosos i secs del litoral i també als prats de Sant Sebastià a Caldes de Malavella. Primavera-estiu, r.

MARGALL BORD, BLAT DE SANT JOAN, blat del dimoni (*Hordeum murinum*) – Herbassars de marges de camins, erms i camps a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable: les plantes de terra baixa corresponen a la subsp. *leporinum*, mentre que les de muntanya a la subsp. *murinum*; consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

L'ORDI (*Hordeum vulgare*) és una planta cultivada com a cereal i a vegades se'n troben exemplars als marges de camp i als encara no llaurats.

L'ORDI PRATENSE (*Hordeum secalinum*), al contrari que les espècies anteriors, és una planta perenne sense fulles sota mateix de la inflorescència; només es fa als prats de dall de terra baixa.

BROMUS, serrafalc, estripa-sacs (*Bromus* [incl. *Anisantha*, *Bromopsis*, *Ceratochloa* i *Boissera*]) [13 espècies] [del grec *bromos*, civada; serrafalc era l'antic nom genèric d'algunes d'aquestes espècies, dedicat al duc Serrafalc, arqueòleg de Palerm; anomenats estripa-sacs perquè les granes mantenen l'aresta que té pèls rígids i s'enganxen fortament als sacs i també a la roba i costa de treure'ls].

1. Gluma inferior amb 3-7 nervis i la superior amb 5-9
2. Planta perenne. Espiguetes comprimides. Glumella inferior sense aresta o molt curta (3 mm) BROMUS CATÀRTIC
2. Planta anual. Espiguetes no comprimides. Glumella inferior amb aresta de > 3 mm
3. Aresta recta i inserida a l'extrem superior de la glumella inferior BROMUS HORDEACI
3. Aresta retorçada i inserida més avall de l'extrem superior de la glumella SERRAFALC GROS
1. Gluma inferior amb 1 nervi i la superior amb 3
4. Planta perenne. Aresta de 2-8 mm, més curta que la glumella inferior
5. Planta de prats, de fins 1 m d'alçada i amb fulles de 2-6 mm d'amplada BROMUS ERECTE
5. Planta de boscos, de fins 2 m d'alçada i amb fulles de 5-15 mm d'amplada BROMUS RAMÓS
4. Planta anual fàcil d'arrençar. Aresta de > 1 cm, més llarga que la glumella inferior
6. Glumella inferior de 2-4 cm amb l'aresta de 2-7 cm BROMUS RÍGID
6. Glumella inferior més petita amb l'aresta més curta ESTRIPA-SAC
(vegeu també el comentari sobre el BROMUS TEULADER, el BROMUS MADRILENY i el BROMUS ROGENC)

BROMUS CATÀRTIC (*Bromus catharticus*, *Ceratochloa cathartica*) – Cultivada com a farratgera i naturalitzada als prats ± humits i herbassars de totes les comarques (0 - 1 100 m). Primavera-estiu, c.

Planta originària d'Amèrica, introduïda a Catalunya a inicis del s. XX; catàrtic prové del grec i significa purgatiu.

BROMUS HORDEACI, cua de guilla (*Bromus hordeaceus*) – Camps, prats i herbassars a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Bromus commutatus [incl. *B. racemosus*], que només es fa en prats de dall i herbassars humits, és semblant però les espiguetes són poc piloses o gens i els peduncles que les porten són més llargs que elles i no pas més curts com al BROMUS HORDEACI; hordeaci vol dir que s'assembla a les plantes del gènere *Hordeum* (l'ORDI i el MARGALL).

SERRAFALC GROS (*Bromus squarrosus*, *Boissiera squarrosa*) – Herbassars i prats secs del litoral al Ripollès (comú sobre substrat calcari de terra baixa) (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Dedicada a Domenico Lo Faso Pietrasanta, duc Serrafalco, arqueòleg de Palerm (1773-1863).

BROMUS ERECTE (*Bromus erectus*, *Bromopsis erecta*) – Prats de pastura, sobretot sobre substrat calcari, de terra baixa als Pirineus (100 – 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

BROMUS RAMÓS (*Bromus ramosus*, *Bromopsis ramosa*) – Boscos ± humits i també a les clarianes i als seus marges, de terra baixa als Pirineus (80 – 1 600 m). Estiu, c.

BROMUS RÍGID, estripa-sac, trapa-sac, escanyacavalls (*Bromus diandrus*, *Anisantha diandra*) – Herbassars de vores de camins i erms a totes les comarques (0 – 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

Rígid perquè les espiguetes ho són i per l'antic nom llatí de la planta.

ESTRIPA-SAC, trapa-sac, margall llarg, escanyacavalls (*Bromus sterilis*, *Anisantha sterilis*) – Herbassars i erms a totes les comarques (0 – 1 700 m). Primavera-estiu, cc.

El BROMUS TEULADER, el BROMUS MADRILENY i el BROMUS ROGENC són semblants i es fan als mateixos indrets. Es diferencien de l'anterior perquè

- el B. TEULADER (*B. tectorum*, *Anisantha tectorum*) té els peduncles de les espiguetes rígids i quan són madures són erectes i no pas pèndules com a l'estripa-sac; a més la inflorescència és compacta ja que els peduncles de les espiguetes només mesuren 1 cm (més curts que les espiguetes); dit així perquè abans era molt comú als teulats fets de palla
- el B. MADRILENY (o BLAT DEL DIABLE) (*B. madritensis*, *Anisantha madritensis*) també té els peduncles de les espiguetes rígids però la inflorescència és poc densa ja que els peduncles mesuren d'1-4 cm (més llargs que les espiguetes); dit madrileny perquè es va descriure per primera vegada de Madrid
- el B. ROGENC (*B. rubens*, *Anisantha rubens*), en canvi, té les espiguetes pèndules com l'estripa-sac i totes són girades cap a un costat, però la inflorescència és composta (cada branca porta més d'una espigueta) i no pas simple; dit rogenç perquè la inflorescència és vermellova a la maduritat

Calamagrostis arundinacea [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1,3 m d'alçada o més, amb fulles de fins 1,2 cm d'amplada i amb lígula llarga i esquinçada; inflorescència poc densa amb espiguetes de 4-6 mm. Boscos i herbassars humits i també brolles de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2 300 m). Estiu, c.

HOLCUS LLANÓS, herba molla (*Holcus lanatus*) [2 espècies] [del grec *holcus*, nom d'una planta indeterminada; *holco*, tirar cap enfora, perquè s'utilitzava per extreure les inxes (estelles petites) de la pell].

Planta herbàcia perenne pilosa, de fins 1,5 m d'alçada, amb fulles d'1 cm d'amplada i lígula planera i dentada a la part superior; inflorescència oberta, poc densa i blanquinosa; espiguetes de 4-6 mm amb una aresta curta que sobrepasa poc a la gluma. Prats i herbassars humits, jonqueres i clarianes un xic humides de bosc a totes les comarques (0 - 1 900 m). Primavera-estiu, cc.

L'HOLCUS FI (*Holcus mollis*) és una planta poc pilosa, té la lígula acabada en punta i les arestes són més llargues que les glumes; es fa en boscos caducifolis humits sobre substrat silici.

AGROSTIS (*Agrostis*) [4 espècies] [nom emprat per Dioscòrides per a designar una gramínia dels camps].

<p>1. Planta baixa de < 30 cm que només es fa en prats i llocs rocosos d'alta muntanya, sense estolons i amb fulles molt estretes (1 mm d'amplada) i recargolades</p> <p>2. Espiguetes d'uns 2 mm; pedicels que les porten llisos (lupa!); glumes iguals; una sola glumella que acaba amb 4 dents iguals i porta una aresta que no neix a la base ... A. RUPESTRE</p> <p>2. Espiguetes d'uns 3-4 mm; pedicels que les porten verrucoso pilosos; glumes de mida diferent i amb 2 glumelles; la inferior acaba amb 4 dents desiguals i amb l'aresta que li neix a la base <i>Agrostis alpina</i></p> <p>1. Planta més alta i amb fulles generalment no recargolades i de > 1 mm d'amplada</p> <p>3. Planta de boscos i prats secs amb estolons; lígula de 0,5-3 mm i branques de la inflorescència sense espiguetes a la base; espiguetes sense aresta AGROSTIS TÈNUE</p> <p>3. Planta que es fa en molles, prats humits, marges de basses, estanys i cursos fluvials; lígula llarga de 2-7 mm</p> <p>4. Planta que no fa estolons; inflorescència llarga i estreta; espiguetes aristades; aresta que neix a la part mitjana de la glumella AGROSTIS CANINA</p> <p>4. Planta amb estolons; inflorescència ampla quan és madura; espiguetes sense aresta A. BLANCA
(en aquesta espècie les branques de la inflorescència porten espiguetes a la base; si no és així, vegeu AGROSTIS TÈNUE)</p> |
|--|

AGROSTIS RUPESTRE (*Agrostis rupestris*) – Prats d'alta muntanya en sòls àcids (1 600 - 3 000 m). Estiu, cc.
Del llatí *rupes*, la roca, perquè la planta creix en llocs rocosos.

Agrostis alpina – Prats i llocs rocosos d'alta muntanya, sobretot en substrats calcaris (1 300 - 3 000 m). Estiu, cc.
Hom diferencia 2 subespècies:

- subsp. *alpina*, que fa una inflorescència ampla de coloració fosa, pròpia de prats
- subsp. *schleicheri* (*A. schleicheri*), que fa la inflorescència estreta de coloració pàl·lida i creix en llocs rocosos

AGROSTIS TÈNUE (*Agrostis capillaris* [incl. *A. castellana*]) – Prats secs i humits, herbassars, brolles i boscos a totes les comarques (0 - 2 200 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

- *A. capillaris*, plantes que tenen la lígula truncada, 3 vegades més llarga que ampla a les fulles inferiors (2 cops la de les fulles superiors, i inflorescència oberta quan ja és passada, amb les espiguetes separades
- *A. castellana*, plantes que tenen la lígula aguda ± tant llarga com ampla a les fulles inferiors (2 cops més llarga que ampla a les fulles superiors), i inflorescència contraeta quan ja és passada, amb les espiguetes pèndules

Tènué, del llatí *tenuis*, delicat, fi, antic nom llatí de la planta

AGROSTIS CANINA (*Agrostis canina*) – Molles i prats humits, en sòls àcids, des de l'Albera als Pirineus (200 - 2 500 m). Estiu, r.

Canina perquè és un dels anomenats *gramen caninum* pels autors antics, per ser herbes que els cans mengen per guarir-se.

AGROSTIS BLANCA, pallenc (*Agrostis stolonifera*) – Prats humits, jonqueres, llocs embassats i vores de basses i cursos fluvials a totes les comarques (0 - 2 200 m). Primavera-estiu, cc.

Blanca, perquè la inflorescència és esblanqueïda i també per l'antic nom llatí de l'espècie.

CORINÈFOR CANESCENT (*Corynephorus canescens*) [2 espècies] [del grec *coryne*, porra, massa i *phero*, portar, per les arestes inflades en massa al capdamunt (acabades en una diminuta clava)].

Planta herbàcia biennal o perenne que fa tofes denses de fins 40 cm d'alçada, amb fulles estretes, recargolades, d'un verd blavós i amb lígula llarga; inflorescència estreta amb espiguetes de 3-4 mm amb una aresta curta acabada en massa al capdamunt. Prats secs, llocs sorrencs i platges, sobretot a terra baixa (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, rr.

Canescent vol dir canós, per l'aresta fosca a la part inferior i blanca a la superior.

El CORINÈFOR DIVARICAT (*Corynephorus divaricatus*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però és una planta anual amb els pèls de la base de la glumella inferior que arriben fins a la meitat de la seva llargària (lupa!) i antereres dels estams de < d'1 mm, mentre que en el CORINÈFOR CANESCENT són més curts i les antereres dels estams mesuren > d'1 mm. Divaricat vol dir que les branques divergeixen en un angle molt obert.

NEBULOSA (*Aira*) [4 espècies].

1. Pedicels de les espiguetes 1-2 vegades més llargs que l'espigueta	NEBULOSA
1. Pedicels de les espiguetes 2-8 vegades més llargs que l'espigueta	NEBULOSA PULCRA

NEBULOSA (*Aira caryophyllea*) – Prats secs d'annuals sobre substrat silici del litoral als Pirineus (0 - 2500 m).
Primavera-estiu, c.

És semblant i es fa als mateixos indrets *Aira cupaniana*, que té les glumes no acabades en punta i dentades a l'extrem i el pedicel és sobtadament engruixit a sota l'espigueta; *A. caryophyllea*, en canvi, té les glumes agudes i el pedicel gradualment engruixit.

NEBULOSA PULCRA (*Aira tenorei*) – Prats secs d'annuals sobre substrat silici del massís d'Ardenya (0 - 400 m).
Primavera-estiu, rr.

La NEBULOSA ELEGANT (*A. elegantissima*, *A. elegans*) és semblant, però la lígula mesura 2-3 mm, té les glumes acabades en punta i les antereres dels estams de 0,2-0,35 mm, mentre que a LA NEBULOSA PULCRA la lígula fa 3-5 mm, les glumes són obtuses i les antereres de 0,4-0,65 mm; també es fa en prats secs d'annuals de terra baixa.

STIPA, ARISTELLA, LLAMBRA, ROMPSAC, HETEROPÒGON, i ACNÀTER (*Stipa* [incl. *Achnatherum*, *Jarava* i *Nassella*]) [10 espècies] [del llatí *stipa*, la palla de cobrir barraques i rafals; gènere complex del qual en aquests darrers anys s'han naturalitzat diverses espècies procedents d'Amèrica del Sud].

1. Fulles de la base (no pas les superiors) amb lígula llarga (> 2 mm) i espiguetes amb aresta pilosa de > 9 cm	LLAMBRA
1. Fulles amb lígula molt curta (< 2 mm), nul·la i/o amb pèls; aresta més curta	
2. Fulles amb lígula curta o nul·la i sense pèls	
3. Lígula nul·la; aresta d'1-2,5 cm	ARISTELLA
3. Lígula curta; aresta de 2-3,5 cm	<i>Stipa trichotoma</i>
2. Fulles amb lígula molt curta i amb pèls	
4. Espiguetes piloses amb l'aresta d'1-2,5 cm, i inflorescència daurada	ACNÀTER
4. Espiguetes no piloses amb arestes de 5-10 cm	ROMPSAC

LLAMBRA, sanadella (*Stipa offneri*) – Brolles i prats secs, sobre substrat calcari, de terra baixa (0 – 1000 m).
Primavera-estiu, c.

Llambra és el nom que es dona a la planta al Priorat.

L'ESTIPA CAPILLADA (*Stipa capillata*) és semblant, però les fulles superiors també tenen lígula llarga i les arestes no són piloses. El PELAGUER PLOMÓS (*Stipa pennata*), té arestes piloses molt llargues (> 16 cm). Ambdues espècies es fan en prats secs calcaris de muntanya. Pelaguer és el nom que es don a aquestes espècies al Segrià i a les Garrigues.

Stipa neesiana (*Nassella neesiana*), una espècie originària d'Amèrica del Sud, recentment naturalitzada a casa nostra, és semblant, però l'aresta no és pilosa i té una corona a la base.

ARISTELLA (*Stipa bromoides*, *Achnatherum bromoides*) – Brolles i prats secs de terra baixa (0 – 400 m).
Primavera-estiu, r.

Aristel·la és el diminutiu d'*arista*, aresta, perquè, al contrari que les altres espècies del gènere, *S. bromoides*, té l'aresta curta, i també era l'antic nom científic d'aquesta espècie.

Stipa trichotoma (*Nassella trichotoma*) – Erms, prats secs i herbassars en llocs pasturats de terra baixa (0 – 400 m).
Primavera-estiu, r.

Espècie originària d'Amèrica del Sud.

ACNÀTER (*Achnatherum calamagrostis*, *Stipa calamagrostis*) – Llocs rocósos i tarterosos calcaris dels Pirineus (500 – 1600 m). Primavera-estiu, c.

Stipa papposa (*Jarava plumosa*) té un plomall de pèls llargs sota l'aresta, però les espiguetes no són piloses com a l'ACNÀTER; s'ha trobat a Riudarenes (la Selva).

ROMPSAC (*Stipa capensis*, *Stipella capensis*) – Erms i prats secs de terra baixa (0 – 400 m). Primavera-estiu, r.
Rompsac és el nom que es dona a aquesta planta a Eivissa, perquè les granes s'enganxen fortament als sacs i també a la roba i costa de treure'ls.

Stipa brachycaeta (*Jarava brachycaeta*, *Amelichloa brachycaeta*) és semblant però el fruit té una corona al capdamunt, sota l'aresta; s'ha trobat en diverses localitats de terra baixa; és originària d'Amèrica del Sud.

L'HETERÒPOGON (*Heteropogon contortus*), que es fa en als mateixos ambients, és semblant, però és una planta perenne on la inflorescència consta d'una sola branca (espiga), mentre que el ROMPSAC és una planta anual i la inflorescència és densa i compacta. Del grec *heteros*, divers i *pogon*, barba, per les espiguetes diversament aristades, ja que a l'espigueta hi ha una flor femenina sense aresta i una masculina amb aresta.

FROMENTAL (*Arrhenatherum elatius*) [1 espècie] [de froment o forment, un tipus de cereal emprat abans per fer farina]. Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m d'alçada o més, amb fulles de fins 8 mm d'amplada i amb lígula curta. Inflorescència allargada, amb les espiguetes que porten dues flors, una amb aresta llarga i l'altra molt curta. Prats de dall i altres prats ± humits i també pels marges i clarianes de boscos caducifolis i perennifolis poc secs (0 - 2000 m). Primavera-estiu, cc.

RIPOLL i MILLET BLAVENC (*Oryzopsis*) [3 espècies].

1a. Planta que sol fer grans tofes i tiges rígides; fulles 3-6 mm d'amplada amb la lígula curta (< 1 mm) i sense pèls; espiguetes de 3-4 mm	RIPOLL
1b. Fulles de 6-12 mm d'amplada amb la lígula molt curta i amb pèls; espiguetes de 6-7 mm	MILL BOSCÀ
1c. Fulles d'un verd blavós, estretes (1-2,5 mm d'amplada), recargolades i amb la lígula llarga (> 2 mm) i sense pèls	MILLET BLAVENC

RIPOLL (*Oryzopsis miliacea*, *Piptatherum miliaceum*, *Oloptum miliaceum*) – Herbassars ruderals, erms i prats de terra baixa al Ripollès (0 – 1000 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta molt variable: les plantes amb el nus inferior de la inflorescència amb 4-20 branques i totes amb espiguetes corresponen a la subsp. *miliaceum*, mentre que les que en tenen 20-40 i la majoria sense espiguetes a la subsp. *thomasi*.

MILL BOSCÀ (*Oryzopsis paradoxa*, *Piptatherum paradoxum*) – Marges i clarianes de bosc al Montseny, a l'Albera i a la Garrotxa (100 – 1300 m). Primavera-estiu, rr.

MILLET BLAVENC (*Oryzopsis coerulescens*, *Piptatherum coerulescens*) – Roques de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, r.

Anomenat millet perquè té una retirada al MILL (*Panicum miliaceum*) i blavenc perquè la inflorescència és blavenca.

Bothriochloa barbinodis [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m d'alçada o més, amb tija pilosa als nusos i fulles estretes i amb lígula llarga. Inflorescència digitada amb 5-15 branques, amb les espiguetes molt piloses que donen a la planta un aspecte argentat blanquinós. Marges de carreteres i erms de terra baixa (0 - 300 m). Estiu-tardor, r.

Planta originària d'Amèrica.

CUGULA (*Avena*) [3 espècies].

1. Espiguetes d'1,6-2,1 cm; glumella inferior d'1,3-2,5 cm, acabada en 2 puntes de > 3 mm, amb pèls blancs a la base i amb una aresta de 2-5,5 cm; quan l'espigueta és madura les dues flors es desprenen per separat	CUGULA PETITA
1. Espiguetes de > 3 cm; glumella inferior d'1,3-2,5 cm, acabada en 2 puntes de < 3 mm, amb pèls rossos a la base i amb una aresta de 3-8 cm; les flors de l'espigueta es desprenen juntes quan són madures	CUGULA GROSSA

CUGULA PETITA (*Avena barbata*, *A. strigosa* subsp. *barbata*) – Camps, herbassars i erms des del litoral al Ripollès (0 - 1200 m). Primavera-estiu, cc.

CUGULA GROSSA (*Avena sterilis*, *A. sativa* subsp. *sterilis*) – Camps, herbassars i erms des del litoral al Ripollès (0 - 1200 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia 2 subespècies:

- subsp. *sterilis*, que fa espiguetes de 3,3-50 cm, la glumel·la inferior mesura 2,5-3,7 cm i l'aresta de 5,5-8,8 cm
- subsp. *ludoviciana*, amb espiguetes més petites (24-55 mm), glumel·la inferior de 15-25 mm i aresta de 24-55 mm

Les cugules també s'anomenen NUVIS (o *NOVIOS*), ja que si s'estiren les espiguetes de la inflorescència, queden amb una punta basal i llençades contra la roba d'alguna persona hi queden enganxades.

La CIVADA (*Avena sativa*), a diferència de les altres dues espècies, no té pèls a la base de les glumel·les; és una planta cultivada com a cereal i a vegades se'n troben exemplars als marges de camp i als encara no llaurats; popularment emprada com antidiarreaica i depurativa; també té propietats antidepressives, és antidiabètica, hipocolesterolemiant...

AVENA MONTANA (*Helictotrichon sedenense*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 90 cm, amb fulles de 2-5 cm d'amplada i amb lígula curta i pilosa. Inflorescència allargada, amb les glumel·les llargament aristades. Prats i llocs rocósos d'alta muntanya (1 400 - 2 900 m). Estiu, cc. Avena montana era l'antic nom llatí de la planta (avena és el nom llatí de la civada i montana perquè es fa a les muntanyes).

AVÈNULA (*Avenula*) [4 espècies].

1. Fulles basals clarament piloses; planta que no es fa a terra baixa	AVÈNULA PUBESCENT
1. Fulles basals poc piloses o gens	
2. Planta sovint de > 1 m d'alçada. Glumel·la inferior de 12-18 mm i amb una aresta de 15-25 mm	AVÈNULA PRATENSE
2. Planta sovint de < 1 m d'alçada. Glumel·la inferior de 9-12 mm i amb una aresta de 9-12 mm	AVÈNULA BROMOIDE

AVÈNULA PUBESCENT (*Avenula pubescens*) – Prats humits de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2 400 m). Primavera-estiu, c. Pubescent vol dir que és una planta pilosa.

AVÈNULA PRATENSE, avena bigarrada (*Avenula pratensis*, *Helictochloa pratensis*) – Prats, marges i clarianes de bosc a totes les comarques (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, cc. Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

AVÈNULA BROMOIDE (*Avenula bromoides*, *Helictochloa bromoides*) – Prats secs, brolles i garrigues de terra baixa (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, cc. Bromoide perquè la planta té una retirada a les espècies del gènere *Bromus*, els bromus o estripa-sacs.

FROMENTAL PETIT (*Trisetum flavescens*) [2 espècies] [de froment o forment, un tipus de cereal emprat abans per fer farina].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçada o més, amb fulles de 0,5 cm i amb lígula curta. Inflorescència allargada i groguenca de fins 15 cm amb les espiguetes aristades; aresta torçada. Prats de dall i pastures a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

Una altra espècie que es fa a les nostres comarques és *Trisetum paniceum* (*Trisetaria panicea*), planta anual més petita i més baixa que creix als marges de camps i camins de terra baixa.

DESCÀMPSIA (*Deschampsia* [inc. *Avenella*]) [3 espècies] [dedicada a Deschamps de Saint-Omer, metge i naturalista francès del s. XVIII].

1. Lígula d'1-3 mm arrodonida a la punta. Glumel·la inferior amb una aresta llarga, visible (sobresurt de l'espigueta) i corbada	DESCÀMPSIA FLEXUOSA
1. Lígula de > 3 mm acabada en punta. Glumel·la inferior amb una aresta curta, poc visible, recta o poc corbada	<i>Deschampsia cespitosa</i>

DESCÀMPSIA FLEXUOSA (*Deschampsia flexuosa*, *Avenella flexuosa*) – Boscos, landes i prats, sobre substrat silici, de terra baixa (on és molt rara) als Pirineus (300 - 2 500 m). Primavera-estiu, cc.
Flexuosa perquè les branques de la inflorescència no són rectes.

Deschampsia cespitosa – Molleres i herbassars humits dels Pirineus (800 - 2 300 m). Estiu, c.
Deschampsia media, que només es fa a les basses de l'Albera, és semblant, però les fulles són estretes i cargolades, no pas planes com a *D. cespitosa*.

PÈL DE BOC (*Vulpia*) [gènere dedicat a J. S. Vulpus, apotecari i botànic alemany (1760-1846); 4 espècies].

1. Glumelles clarament piloses <i>Vulpia ciliata</i>
1. Glumelles sense pèls o només un xic pubescents amb pèls molt curts
2. Inflorescència portada per un llarg peduncle ja que la darrera fulla de la tija és allunyada de les primeres espiguetes; gluma inf. 1/4-1/2 de la de la gluma sup. <i>Vulpia bromoides</i>
2. La darrera fulla de la tija és a tocar de la inflorescència, la base de la qual queda embolcallada per la seva beina; gluma inferior encara més petita que 1/4-1/2 de la de la gluma superior PÈL DE BOC

Vulpia ciliata – Prats secs i erms de terra baixa (0 – 600 m). Primavera-estiu, c.

Vulpia bromoides – Prats secs sobre substrat silici del litoral als Pirineus (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, r.

PÈL DE BOC, pèl (*Vulpia myuros*) – Prats i camps abandonats i erms a totes les comarques (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Vulpia membranacea, que només es fa a les dunes litorals de l'Empordà, té la gluma inferior de < 1 mm.

FENÀS i LLISTÓ (*Brachypodium* [incl. *Trachynia*]) [4 espècies].

1. Planta de boscos caducifolis, pilosa, d'un verd viu; inflorescència pèndula FENÀS DE BOSC
1. Planta de prats secs, brolles i garrigues, poc pilosa o gens i d'un verd clar o grisenc
2. Fulles de 3-12 cm × 0,5-4 mm; inflorescència de 4-10 cm amb 2-7 espiguetes LLISTÓ
2. Fulles de 10-40 cm × 3-7 mm; inflorescència sovint amb 8-20 espiguetes FENÀS DE MARGE

FENÀS DE BOSC (*Brachypodium sylvaticum*) – Boscos caducifolis (i també als perennifolis ± humits), clarianes i herbassars humits, a totes les comarques (0 – 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

LLISTÓ (*Brachypodium retusum*) – Prats secs, brolles i garrigues a totes les comarques (0 – 1 400 m). Primavera-estiu, cc.

Emprada antigament com antidiarèica.

El FENÀS ANUAL (*Brachypodium dystachion* [*Trachynia distachya*]), que es fa als prats secs de terra baixa, és una planta anual i la glumella inferior té una aresta de > 4 mm.

FENÀS DE MARGE, herba de marge, fenals (*Brachypodium phoenicoides*) – Fenassars i altres prats secs a totes les comarques (0 – 1 800 m). Primavera-estiu, cc.

RAIGRÀS i MARGALL (*Lolium*) [4 espècies] [raigràs prové de l'anglès *ray-grass*, i margall d'una llengua preindoeuropea que significa jull; gènere fàcil de reconèixer perquè cada espigueta només té una sola gluma, la inferior].

1. Planta alta, sovint de > 1 m. Glumelles amb aresta de > 10 mm RAIGRÀS ITALIÀ
1. Planta de fins 60 cm d'alçada. Glumelles sense aresta o amb aresta de < 5 mm
2. Planta perenne de prats; fulles de 2-4 mm d'amplada MARGALL
2. Planta anual de conreus; fulles d'1-10 mm d'amplada MARGALL DRET

RAIGRÀS ITALIÀ (*Lolium multiflorum*) – Cultivat com a farratge i naturalitzat pels prats i marges de camps a totes les comarques (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, r.

El **JULL** (dit també **ZITZÀNIA** o **AGRAM BORD**) (*Lolium temulentum*), una mala herba dels sembrats amb granes tòxiques, també té arestes però la gluma mesura de 7-30 mm (5-13 mm en el RAIGRÀS); molt rara actualment a les nostres comarques.

Ambdues espècies potser no serien autòctones de casa nostra.

MARGALL (*Lolium perenne*) – Prats, gespes i vores de camins ± humits a totes les comarques (0 – 1 800 m). Primavera-estiu, cc.

MARGALL DRET (*Lolium rigidum*) – Sembrats, marges de camps, camins i prats secs a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

LES POTES DE GALL, xereix de pota de gall, pota de gallina, cerrell, panissola (*Echinochloa* i *Brachiaria*) [3 espècies] [anomenades així per la forma de l'eix de la inflorescència, semblant a una pota de gall, i xereix o cerrell pels pèls gruixuts i aspres, com cerres, que tenen les espiguetes].

POTA DE GALL (*Echinochloa crus-galli*). Planta herbàcia anual alta de fins 1,5 m d'alçada o més, amb fulles poc piloses o gens de fins 2 cm d'amplada i sense lígula. Inflorescència ampla i allargada amb les espiguetes ovals de 3-5 mm, sovint aristades. Herbassars humits a les lleres dels cursos fluvials, recs i conreus de regadiu a totes les comarques (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, c.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

La **POTA DE GALL MENUDA** (*Echinochloa colonum*) que es fa en conreus de regadiu o camps poc secs de terra baixa, és una planta més petita, sovint amb taques negres a les fulles i espiguetes no aristades d'1,8-3 mm; planta originària d'Àfrica i d'Àsia tropical.

La **POTA DE GALL ERUCIFORME** (*Brachiaria eruciformis*, *Moorochloa eruciformis*), que es fa als horts i camps de regadiu de la Garrotxa i de l'Empordà, a diferència de les altres dues espècies, té lígula de pèls i és una planta ± pilosa amb pèls també a les espiguetes; dita eruciforme perquè les espiguetes són agrupades semblant a una eruga, *eruca* en llatí).

FESTUCA (*Festuca* [incl. *Patzkea* i *Schedonorus*]) [12 espècies] [festuca en llatí significa palla, bri d'herba, i fou un nom emprat pels botànics del s. XVI per designar aquestes i d'altres plantes de la família].

1. Tija engruixida a la base, com si hi tingués un bulb. Fulles amb lígula llarga i inflorescència d'un roig groguenc	SUDORN
1. Tija no engruixida a la base; inflorescència verda	
2. Fulles planeres, les de la base de > 5 mm d'amplada; lígula nul·la	FESTUCA ARUNDINÀCIA
2. Fulles més estretes, a vegades plegades, de < 5 mm d'amplada	
3. Lígula de 2-7 mm de llargada	
4. Lígula acabada en punta; fulles punxoses i lliscants amb 9-11 nervis a la cara superior	GESP
4. Lígula planera; fulles punxents, recargolades, de manera que les dels brots estèrils semblen una petita escombria	USSONA
3. Lígula curta de < de 2 mm o reduïda a 2 orelletes a cada costat de la fulla	
5a. Planta de < 15 cm, de tarteres i llocs pedregosos dels Pirineus; fulles no punxoses	F. GLACIAL
5b. Planta de 10-30 cm, de prats alpins i sòls àcids dels Pirineus. Beines basals, d'aspecte pallós, regularment disposades en pisos i encaixades una dintre l'altra (com una ullera de llarga vista	<i>Festuca borderi</i>
5c. Planta més alta i que es fa en d'altres hàbitats	
6. Fulles de 2 menes, les basals molt estretes i recargolades i les de la tija planeres de 2-3 mm d'amplada	FESTUCA HETERÒFILLA
6. Fulles totes iguals, punxents o no, sense lígula; glumella amb aresta d'1-4 mm	FESTUCA ROGENCA i FESTUCA OVINA

SUDORN, llispet (*Festuca paniculata*, *Patzkea paniculata*) – Pastures i marges de bosc a Maçanet de la Selva, al Montseny, les Guilleries i de la Garrotxa als Pirineus (100 – 2 700 m). Primavera-estiu, c.

FESTUCA ARUNDINÀCIA, fenàs de bou, herba de la closa (*Festuca arundinacea*, *Lolium arundinaceum*, *Schedonorus arundinaceus*) – Herbassars i prats humits a totes les comarques i també cultivada com a farratge (0

– 1 900 m). Primavera-estiu, cc.

Arundinàcia prové del llatí *arundo*, canya, potser pel port elevat de la planta, com la canya.

La FESTUCA PRATENSE (*F. pratensis*, *Lolium pratense*, *Schedonorus pratensis*), que es fa en prats de dall de muntanya, és semblant, però té fulles més estretes i sense pèls al nivell de la lígula (lupa!), mentre que F. ARUNDINÀCIA sí que en té.

La FESTUCA GEGANTINA (*F. gigantea*, *Lolium giganteum*, *Schedonorus giganteus*), que es fa en boscos caducifolis molt humits de la Garrotxa i del Ripollès, té arestes de > 1 cm a les glumelles inferiors.

GESP, gispet, llispet (*Festuca eskia*) – Prats dels Pirineus, sobretot en vessants orientats al sud i sobre substrat silici (1 600 – 2 800 m). Estiu, cc.

Eskia, de l'occità *esquià* que deriva del llatí *caespite*, gespa, i també del grec *skizo*, tallar, ja que les fulles poden tallar el morro i a l'estómac dels animals. També són molt lliscants i afavoreixen les allaus.

FESTUCA GLACIAL (*Festuca glacialis*) – Tarteres i llocs rocosos dels Pirineus, allà on la neu li costa de fondre's (2 000 – 2 900 m). Estiu, r.

La FESTUCA GLACIAL és una planta poc comuna de llocs rocosos on al neu roman molt de temps, que té l'esclerènquima de la fulla en illots discontinus (cal fer una secció prima de la fulla i observar-la al microscopi òptic); si la vostra planta és una herba comuna als prats acidòfils d'alta muntanya i la fulla té un banda contínua d'esclerènquima, deu correspondre a FESTUCA SUPINA (*F. ovina* ssp. *airoides*); consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Festuca borderi – Prats alpins als Pirineus (2 300 – 3 200 m). Estiu, rr.

FESTUCA HETEROFILLA (*Festuca heterophylla*) – Boscos caducifolis des de la Selva i la Garrotxa als Pirineus (80 – 1 700 m). Primavera-estiu, r.

Heteròfila per tenir dos tipus de fulles.

USSONA, caní (*Festuca gautieri* subsp. *scoparia*) – Prats de pastura i també en pinedes de muntanya al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (400 – 2 650 m). Estiu, cc.

FESTUCA ROGENCA i FESTUCA OVINA

Aquests dues espècies diferencien perquè

- la F. ROGENCA té rebrotos extravaginals, és a dir la beina és oberta, i llavors el nou brot queda fora de la fulla; a més l'esclerènquima de la fulla fa illots discontinus (cal fer una secció prima de la fulla i observar-la al microscopi òptic)
- a la F. OVINA, en canvi, les beines són intravaginals, tancades, i llavors el nou brot s'hi origina per dins; a més, la fulla té un banda contínua d'esclerènquima

FESTUCA ROGENCA i FESTUCA OVINA comprenen, pel cap baix, 6 i 8 subespècies, respectivament, la distinció morfològica de les quals és molt difícil. Tot i que a terra baixa F. ROGENCA és una espècie de prats humits i F. OVINA de prats secs, a muntanya l'hàbitat pot coincidir. Consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

FESTUCA ROGENCA, pèl de guilla, gispet (*Festuca rubra*) – Prats i herbassars, sobretot als ± humits, a totes les comarques (0 – 2 700 m). Primavera-estiu, cc.

Rogenca pel to vermellós de les espiguetes quan són madures.

FESTUCA OVINA, fenal (*Festuca ovina*) – Prats secs i roquissers a totes les comarques (0 – 2 900 m). Primavera-estiu, cc.

Dita ovina perquè els xais la pasturen.

FESTUCA OVINA inclou

- la FESTUCA SUPINA (*F. ovina* ssp. *airoides*), raça de muntanya per sobre de > 1 500 m
- *Festuca glauca*, de fulles d'un verd blavós que creix en penya-segats i dunes litorals

JULL DE PLATJA, AGROPIR i XARPOLLA (*Elymus*) [5 espècies] [d'*Agropyrum* (antic nom llatí del gènere) del grec *agrios*, camp i *pyros*, blat, blat silvestre].

1a. Planta que només es fa als sorralles costaners; fulles recargolades i grisenques JULL DE PLATJA

1b. Planta que no es fa a terra baixa; espiguetes amb una aresta de 7-18 mm AGROPIR CANÍ

1c. Planta diferent; espiguetes sense aresta o més curta

2. Fulles planeres amb els nervis fins, però el mitjà més gruixut; glumes acabades en punta o fins i tot en una aresta curta	XARPOLLA
2. Fulles sovint recargolades (limbe només planer a la base), a vegades d'un verd blavós i amb els nervis gruixuts (5-7 nervis sortints separats per nervis fins); espiga poc densa i comprimida amb espiguetes espaïades; glumes poc agudes o gens, escabres i piloses al capdamunt	AGROPIR CAMPESTRE
si les fulles tenen nervis sortints però separats per sinus profunds i estrets i espigues mai imbricades, vegeu <i>Elymus acutus</i>	

JULL DE PLATJA (*Elymus farctus*, *Elytrigia juncea*, *Agropyrum junceum*) – Sorral costaners. Primavera-estiu, rr.

AGROPIR CANÍ (*Elymus caninus*) – Marges i clarianes de boscos humits, codolers dels rius i també en llocs ruderals, de la Garrotxa als Pirineus (300 – 1 600 m). Primavera-estiu, c.

Caní, perquè és la planta que correspon al *gramen caninum* dels botànics antics, recercada pels cans a fi de provocar-se el vòmit.

XARPOLLA, gram prim, agram prim (*Elymus repens*, *Elytrigia repens*) – Herbassars ± humits del litoral als Pirineus (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Emprada com a diürètica.

També té les glumes i glumel·les agudes o fins i tot aristades i reunides en una espiga densa amb espiguetes imbricades, *E. acutus* (*E. pycnanthus*, *E. pungens* subsp. *pycnanthus*, *E. athericus*, *Elytrigia acuta*), però les fulles tenen els nervis sortints a la cara superior i són recargolades i escabres de dalt a baix.

AGROPIR CAMPESTRE (*Elymus pungens*, *E. pungens* subsp. *campestris*, *Elytrigia campestris*) – Fenassars i altres prats secs, sobretot a terra baixa (0 – 1 000 m). Primavera-estiu, c.

És semblant *E. hispidus* (*Elytrigia intermedia*) amb espiguetes no imbricades i les glumes també obtuses o truncades, però amb la part interna glabre i lluent, i amb els nervis de les fulles poc sortints.

PANISSOLES, XEREIXS (o cerreigs) i **PANÍS** (*Setaria*) [5 espècies].

1. Inflorescència molt aspre al tacte (també aspre de baix a dalt) i que s'enganxa fàcilment a la roba i al calçat	PANISSOLA, XEREIX AFERRADÍS
1. Inflorescència poc aspre (i només de dalt a baix)	
2. Fulles d'1-2,5 cm d'amplada i inflorescència de 2-3 cm d'amplada amb l'eix pilós	PANÍS
2. Fulles i inflorescència més estretes	
3. Planta perenne amb les fulles i la inflorescència de < 0,5 cm d'amplada	XEREIX GRÀCIL
3. Planta anual amb les fulles i la inflorescència més amples	
4. Gluma superior que cobreix la glumel·la inferior que és ± llisa	XEREIX MILLER
4. Gluma superior que no cobreix totalment la glumel·la inferior que és ± rugosa; pèls de les espiguetes groguencs quan la inflorescència és madura	XEREIX D'ARESTA GROGA

PANISSOLA, XEREIX AFERRADÍS (*Setaria verticillata*) – Horts i herbassars ± humits del litoral al Ripollès (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, cc.

Hom hi diferencia al subsp. *verticillata* que té el marge de la beina foliar sense pèls (lupa!), pròpia sobretot dels horts i camps de regadiu, i la subsp. *aparine* (*S. adhaerens*), amb beines ± piloses, pròpia d'herbassars humits prop de recs i cursos fluvials.

PANÍS (*Setaria italica*) – Cultivada pels fruits que es donen de menjar als ocells i subespontània de terra baixa al Ripollès (0 – 1 000 m). Estiu-tardor.

XEREIX GRÀCIL (*Setaria parviflora*) – Plantada per estabilitzar els marges i talussos de les carreteres a la Selva i al Gironès (0 – 300 m). Estiu-tardor, r.

Gràcil pel port de la planta i també era l'antic nom llatí de l'espècie; planta originària d'Amèrica del Nord.

XEREIX MILLER (*Setaria viridis*) – Horts i camps a totes les comarques (0 – 1 400 m). Estiu-tardor, cc.

XEREIX D'ARESTA GROGA, panissa (*Setaria pumila*) – Horts i camps a totes les comarques (0 – 1 100 m). Estiu-tardor, cc.

TRAIGUERA (*Aegilops geniculata*, *Triticum vagans*) [3 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm; fulles de fins 0,5 cm d'amplada amb lígula curta. Inflorescència densa, ovada, amb glumes i glumelles llargament aristades. Prats secs i erms de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

La TRAIGUERA TRIARISTADA (*Aegilops neglecta*, *Triticum neglectum*) és semblant, però les glumes de l'espigueta basal mesuren 8-11 mm i tenen 2-3 arestes, mentre que a la TRAIGUERA mesuren 5-8 mm i tenen 3-5 arestes; només es fa a l'Alt Empordà

El BLAT BORD (*Aegilops triuncialis*, *Triticum triunciale*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però l'espiga és llarga i estreta i no pas ovada com en les dues espècies anteriors.

CANYOTA (*Sorghum halepense*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne alta de fins 2 m d'alçada o més, amb fulles verdes, amb el nervi mitjà blanc i lígula de pèls. Inflorescència de fins 30 cm o més, ampla i poc densa amb les espiguetes aristades. Marges de camins i carreteres i camps de secà de terra baixa (0 – 900 m). Estiu-tardor, cc.

Planta tòxica pel bestiar; potser no autòctona de casa nostra.

La MELCA (*Sorghum bicolor*) és semblant, però és una planta anual cultivada com a farratge i que algunes vegades es troba subespontània als marges de camp o camps abandonats de terra baixa.

ALBELLATGE DISTAQUI (*Andropogon distachyos*) [1 espècie] [albellatge seria un nom derivat de l'àrab].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçada, amb fulles de fins 0,4 cm d'amplada i lígula d'1-2 mm pilosa. Inflorescència amb 2 espigues i amb les espiguetes que tenen la gluma superior i la glumel·la inferior aristades. Prats secs molt assolellats del litoral al Ripollès (molt rara o absent, però a la Selva) (0 – 1 100 m). Primavera-tardor, r.

Distaqui prové del grec i significa que té 2 espigues.

ALBELLATGE FASCICULAT, albellatge violaci (*Dicanthium ischaemum*, *Bothriochloa ischaemum*) [1 espècie] [albellatge seria un nom derivat de l'àrab].

Planta herbàcia perenne de fins 60 cm d'alçada o més, amb fulles rogenques a la base de fins 0,4 cm d'amplada i lígula de pèls. Inflorescència ± violàcia i digitada (hi ha diverses branques que surten d'un mateix nivell); espiguetes amb una aresta de fins 2 cm. Prats secs i marges de camins i carreteres a totes les comarques (0 – 1 400 m). Estiu-tardor, cc.

Fasciculat perquè la inflorescència fa un feix de branques.

ALBELLATGE, alga blanca, fenassa, fenals, segalassa (*Hyparrhenia hirta*) [1 espècie] [albellatge seria un nom derivat de l'àrab; fenassa i fenal, potser del llatí *foenum*, fenc].

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m d'alçada o més, amb fulles d'un ver pàl·lid, sovint recargolades, groguenques o seques si fa dies que no ha plogut, amb lígula curta i pilosa. Inflorescència poc densa amb les branques que acaben en 2 espigues embolcallades per una bràctea; espiguetes piloses i aristades. Prats secs i marges de camins i carreteres de terra baixa (0 – 900 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Planta medicinal emprada externament per banys i com antilitiàtica biliar.

PENNISET PELUT (*Pennisetum villosum*) [1 espècie] [del llatí *penna*, ploma i *seta*, pèl, seta, per les setes plomoses de les espiguetes].

Planta herbàcia perenne de fins 60 cm d'alçada, amb fulles piloses a la base de fins 0,6 cm d'amplada i lígula de pèls. Inflorescència blanquinosa amb nombrosos pèls que li donen un aspecte pilòs característic. Erms i marges de camins i carreteres sobretot al litoral, però també en altres punts com a la muntanya de Montjüic, a Girona (0 – 150 m). Sobretot a l'estiu i a la tardor, r.

BORRÓ (*Ammophila arenaria* subsp. *arundinacea*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1m d'alçada o més, amb rizomes llargs i fulles recargolades, llargues de 20-80 cm i amb lígula d'1-3 cm acabada en 2 puntes; inflorescència densa i allargada de 7-20 cm. Sorralis litorals i dunes interiors fixades de l'Empordà. Primavera-estiu, r.

OREÒCLOA (*Oreochloa disticha* ssp. *blanka*, *O. blanka*) [1 espècie] [del grec, herbeta de muntanya perquè és un gènere de gramínies de l'estatge alpi].

Planta herbàcia perenne baixa de fins 20 cm d'alçada, amb fulles rígides i estretes d'1 mm d'amplada, amb lígula d'1-2 mm; inflorescència densa i blavenca de 1-1,5 cm. Prats alpins i llocs rocosos dels Pirineus, sobre substrat silici. Estiu, r.

DÀCTIL, cucurulles (*Dactylis glomerata*) [1 espècie] [del grec *dactylos*, dit, per la forma de la inflorescència, digitada, com 2 dits; nom emprat pels botànics antics per designar diverses gramínies d'inflorescències digitades].

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m o més que fa llargs rizomes, poc pilosa i amb tiges ± comprimides a la base; fulles de fins 1 cm d'amplada amb lígula llarga i dentada. Inflorescència densa, amb totes les espiguetes girades cap a un costat. Prats, tant secs com humits, llocs rocosos, erms i brolles a totes les comarques (0 - 2200 m). Primavera-tardor, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

KOELÈRIA (*Koeleria*) [5 espècies ?] [dedicada al botànic alemany G.L. Koeler (1765-1807)].

1. Base de la tija inflada i coberta de fibres entrecruades (arrenqueu-ne una)
que corresponen a les bases foliars d'altres anys	HERBA RODONA
1. Base de la tija inflada o no, però no coberta de fibres entrecruades	<i>Koeleria pyramidata</i>

HERBA RODONA (*Koeleria vallesiana*) – Prats secs, llocs rocosos, brolles i garrigues, sempre sobre substrat calcari, del litoral als Pirineus (0 - 2600 m). Primavera-estiu, cc.

Koeleria pyramidata [incl. *K. macrantha* i *K. splendens*] – Prats, de terra baixa als Pirineus (0 - 2000 m). Primavera-estiu, c.

BLAT DE PERDIU (*Gastridium ventricosum*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm d'alçada, amb fulles estretes i amb lígula llarga; inflorescència estreta i densa amb espiguetes que tenen la gluma inferior inflada a la base (lupa!). Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

FALARIS i ESCAIOLA (*Phalaris*) [5 espècies] [de *phalartos*, pompó, per la forma de la inflorescència, i lluent, brillant argentat, i també el nom grec d'una gramínia].

1. Planta de llocs humits que sembla un canyís petit. Glumes no alades a la carena (és la part del mig, no pas als costats, lupa!). Inflorescència poc densa ..	FALARIS ARUNDINÀCIA
1. Glumes alades a la carena; inflorescència molt densa	
2. Planta perenne de > 1 m d'alçada, amb la inflorescència allargada (> 5 cm) ..	FALARIS AQUÀTICA
2. Planta anual, sovint més baixa i amb la inflorescència més curta i ovada	ESCAIOLA

FALARIS ARUNDINÀCIA (*Phalaris arundinacea*) – Canyissars i herbassars humits prop dels rius, basses i estanys de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.

Del llatí *arundinaceus*, semblant a l'*arundo*, la canya, pel port alt.

FALARIS AQUÀTICA (*Phalaris aquatica*) – Herbassars humits i jonqueres de terra baixa, i també pels marges de carreteres (0 – 400 m). Primavera-estiu, r.

Una varietat més robusta d'aquesta espècie (var. *stenoptera*) es va fer servir per estabilitzar els marges i talussos de l'autopista i és present als marges i zones veïnes.

ESCAIOLA (*Phalaris canariensis*) – Camps i herbassars de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.

Les granes de la subsp. *canariensis* s'utilitzen per preparar menjar pels ocells, sobretot pels canaris i també com a diürètiques o per fer baixar el colesterol; espècies no autòctona de casa nostra.

També es fan a les nostres comarques el **FALARIS MENUT** (*Phalaris minor*), una planta anual amb l'ala de la gluma dentada i *Phalaris paradoxa*, amb glumes no dentades i acabades en punta.

FLÈUM (*Phleum*) [4 espècies] [del grec *phleos*, nom de la balca (gènere *Typha*), perquè la inflorescència s'hi assembla; és el *gramen typhinum* o *typhoides* dels botànics antics].

1. Espiguetes portades per peduncles curts i en doblegar-la es veu l'eix central de la inflorescència; glumes sense pèls a la carena FLÈUM FLEOIDE
1. Espiguetes sense peduncle i unides directament a l'eix central de la inflorescència (en doblegar-la no es veu aquest eix central); glumes amb pèls llargs a la carena (és la part del mig, no pas als costats, lupa!)
2. Planta de prats i molleres d'alta muntanya; inflorescència ovada i curta (1-4 cm) FLÈUM ALPÍ
2. Planta de prats i pastures; inflorescència allargada de 3-15 cm FLÈUM DE PRAT

FLÈUM FLEOIDE (*Phleum phleoides*) – Prats secs a totes les comarques (25 - 2 300 m). Estiu, c.

P. arenarium, que només es fa als sorralis marítims de l'Empordà i als sorralis de les Deveses de Salt, és una planta anual amb pèls a la carena de les glumes.

FLÈUM ALPÍ (*Phleum alpinum*) – Prats i molleres d'alta muntanya (1 500 - 2 600 m). Estiu, c.

FLÈUM DE PRAT, cua de rata (*Phleum pratense*) – Prats de dall i altres pastures a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

FORCADELLA (*Digitaria sanguinalis*) [3 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 50 cm d'alçada o més, amb fulles un xic piloses de fins 1,5 cm d'amplada i lígula curta. Inflorescència digitada (hi ha diverses branques que surten d'un mateix nivell) amb les espiguetes ovals de 2,5-3,5 mm no aristades. Camps, sobretot de regadiu, horts i erms a totes les comarques (0 – 1 200 m). Estiu-tardor, cc.

Planta potser no autòctona de casa nostra.

SERREIG D'ARRÒS i **GRAM D'AIGUA** (*Paspalum*) [3 espècies] [plantes originàries d'Amèrica del S].

1. Planta alta sovint de > 40 cm, amb > 3 espigues a la inflorescència, girades cap avall i amb la gluma superior pilosa SERREIG D'ARRÒS
1. Planta sovint de < 40 cm, amb 2 espigues a la inflorescència, dretes i amb la gluma superior poc pilosa o gens GRAM D'AIGUA

SERREIG D'ARRÒS (*Paspalum dilatatum*) – Herbassars ± humits, prats, gespes i marges de camins de terra baixa (0 – 900 m). Estiu-tardor, cc.

GRAM D'AIGUA, gram dolç (*Paspalum distichum*) – Herbassars humits a les vores dels cursos fluvials, dels camins i a les gespes de terra baixa (0 – 500 m). Estiu-tardor, c.

Conegut de les nostres comarques des dels inicis del s. XX.

BEL·LARDIOCLOA (*Bellardiochloa variegata*, *Poa violacea*) [1 espècie] [dedicada al botànic piemontès L. Bellardi (1741-1826)].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm, rígida, sense pèls i ± glauca; fulles d'1,2 mm d'amplada amb lígula de 3-7 mm. Espiguetes violàcies. Prats de pastura acidòfils dels Pirineus (1 600 - 2 200 m). Estiu, c.

POA, pèl de bou (*Poa*) [13 espècies] [del grec *poa*, herba o farratge].

1. Inflorescència amb petits propàguls, és a dir amb petites plantes que ja neixen dins les espiguetes	
2. Tija bulbosa a la base; fulles d'1-2 mm d'amplada; gluma de 2,5-3 mm	POA BULBOSA
2. Tija no inflada a la base; fulles de 2,5-3 mm d'amplada; gluma de 3-3,5 mm;	
planta que no es fa a terra baixa	POA ALPINA
1. Inflorescència sense propàguls	
3. Lígula llarga > de 2 mm i/o acabada en punta	
4. Planta anual de camps, herbassars, erms, jaces i prats secs (a terra baixa	
floreix a l'hivern i a la primavera)	PÈL DE BOU
4. Planta perenne de desenvolupament primaveral i estival	
5. Planta baixa (< 40 cm) de llocs rocosos d'alta muntanya, rizomatosa	<i>Poa cenisia</i>
(si la planta no és rizomatosa, vegeu POA BULBOSA i POA ALPINA)	
(si és una planta d'herbeis molt pasturats, jaces del bestiar..., vegeu el PÈL DE BOU)	
5. Planta de prats i herbassars ± humits, sovint de > 50 cm	POA TRIVIAL
3. Lígula curta (< 2 mm) i/o no acabada en punta	
6. Tija comprimida, com aixafada (feu-la rodar amb els dits)	
7. Planta d'alta muntanya; fulles de 4-15 mm d'amplada	<i>Poa chaixii</i>
7. Fulles de 2,5-5 mm d'amplada.....	<i>Poa compressa</i>
6. Tija rodona	
8. Planta de boscos. Lígula nul·la o de 0,5 mm. Fulles superiors de la tija	
amb la beina (la base que embolcalla la tija) més curta que el limbe	POA NEMORAL
8. Planta de prats. Lígula d'1 mm. Fulles superiors de la tija amb la beina	
més llarga que el limbe	POA PRATENSE

POA BULBOSA (*Poa bulbosa*) – Prats secs i erms del litoral als Pirineus (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, r.

POA ALPINA (*Poa alpina*) – Prats de pastura als Pirineus (i també pel Puigsacalm) (1 400 – 2 900 m). Estiu, cc.

PÈL DE BOU, herba de negadiu, redall (*Poa annua* [incl. *P. infirma* i *P. supina*]) – Camps, herbassars, erms, jaces i també als prats secs a totes les comarques (0 – 2 400 m). Tot l'any (hivern-primavera a terra baixa), cc.

Popularment emprada al Ripollès com a diürètica i astringent.

Planta molt variable:

- *P. annua* subsp. *exilis* (*P. infirma*) és una planta petita de fulles estretes (2 mm) i amb anteres de < 0,5 mm poc més llargues que amples, mentre que a *P. annua* subsp. *annua* mesuren > 0,6 mm i són clarament més llargues que amples
- *P. annua* subsp. *supina*, és una planta perenne que creix en herbeis molt pasturats i jaces del bestiar, i a diferència de l'espècie següent té la gluma inferior amb 1 sol nervi (3 nervis a *P. cenisia*), i la glumella superior sense pèls (amb pèls a la base a *P. cenisia*)

Poa cenisia – Tarteres i altres llocs rocosos, sobretot en substrat esquistós, dels Pirineus (1 900 – 2 900 m). Primavera-estiu, r.

La POA LAXA (*Poa laxa*), que també es fa en llocs rocosos, és semblant però la lígula de les fulles superiors només mesura uns 2 mm; lax significa fluix, separat, perquè la planta fa una gespa fluixa, poc densa.

Poa compressa – Prats i boscos, de terra baixa als Pirineus (50 – 1 600 m). Primavera-estiu, r.

POA TRIVIAL (*Poa trivialis*) – Prats de dall, herbassars humits i jonqueres a totes les comarques (0 – 2 100 m). Primavera-estiu, c.

Trivial significa comú, perquè la planta és comuna a gran part d'Europa.

Poa chaixii – Prats i també boscos humits, sobre substrat silici a les Salines i als Pirineus (1 300 – 2 700 m). Estiu, r.

POA NEMORAL (*Poa nemoralis* [incl. *P. glauca*]) – Boscos caducifolis des de terra baixa als Pirineus (100 – 2 800 m). Estiu, cc.

Nemoral vol dir que és una planta que creix als boscos

POA PRATENSE (*Poa pratensis*) – Prats i herbassars, sobretot als ± humits a totes les comarques (0 – 2 100 m). Estiu, cc.

BELLUGADÍS, belluguets, fanalets (*Briza*) [3 espècies].

1. Espiguetes de 8-30 mm de llarg, en nombre de 2-12 per inflorescència	BELLUGADÍS GROS
1. Espiguetes de 2-9 mm	
2. Planta anual; espiguetes de 2-5 mm; lígula llarga acabada en punta	BELLUGADÍS PETIT
2. Planta perenne; espiguetes de 4-9 mm; lígula curta i no acabada en punta	BELLUGADÍS MITJÀ

BELLUGADÍS GROS, arrecades (*Briza maxima*) – Prats secs, brolles i marges de bosc de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, c.

BELLUGADÍS PETIT (*Briza minor*) – Prats secs i conreus de secà de terra baixa, sobretot sobre substrat silici (0 – 400 m). Primavera-estiu, r.

BELLUGADÍS MITJÀ, belluguets, herba bellugadissa, xinxes (*Briza media*) – Prats de dall i de pastura des de terra baixa als Pirineus (125 – 2 100 m). Primavera-estiu, c.

Popularment emprada al Ripollès com a diürètica i per la tos, i al Gironès intervé en algunes receptes per elaborar ratafia.

MÈLICA (*Melica*) [4 espècies] [de l'italià *mele*, mel, nom de la melca dolça, perquè la medulla té gust dolç de mel].

1. Glumelles piloses	MÈLICA CILIADA
1. Glumelles sense pèls	
2. Planta de prats secs i de brolles. Lígula llarga (2-5 mm) i dentada a la part superior. Glumes de mida un xic diferent	MÈLICA MENUADA
2. Planta de boscos caducifolis humits. Lígula curta (1-2 mm) i amb una punta en un costat. Glumes de mida igual	MÈLICA UNIFLORA

MÈLICA CILIADA (*Melica ciliata*) – Prats secs, brolles i llocs rocosos a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Ciliada vol dir que és plena de cilis, de pèls.

Espècie molt variable: les plantes de llocs rocosos amb la inflorescència de 6-15 cm i de tonalitat brunenca corresponen a la subsp. *ciliata*, mentre que les plantes amb inflorescència més llarga i blanquinosa corresponen a la subsp. *magnoli*.

MÈLICA MENUADA (*Melica minuta*) – Prats secs, brolles i llocs rocosos del litoral al Ripollès (0 – 1 100 m). Primavera-estiu, c.

Espècie molt variable: les plantes de llocs rocosos que tenen fulles d'1-3 mm d'amplada corresponen a la subsp. *minuta*, mentre que les plantes amb fulles més amples corresponen a la subsp. *major*.

MÈLICA UNIFLORA (*Melica uniflora*) – Boscos caducifolis humits (als de ribera a terra baixa) a totes les comarques (50 – 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Uniflora vol dir que a cada espigueta hi ha una sola flor fèrtil.

La MÈLICA NUTANT (*M. nutans*), que només es fa a alta muntanya, té espiguetes amb 2-3 flors fèrtils i la lígula sense punta en un costat; nutant vol dir inclinat, perquè les totes espiguetes penegen cap a un costat.

GLICÈRIA (*Glyceria fluitans*) [1 espècie] [del grec *glyceros*, dolç, ja que les granes ho són i s'havien emprat per fer sopes i farinetes dolcenques].

Planta herbàcia aquàtica, perenne, de fins 1 m i sense pèls. Fulles de fins 1 cm d'amplada amb lígula llarga i ovada

(no acabada en punta). Inflorescència poc densa amb totes les espiguetes girades cap a un costat. Fonts, molleres, basses i cursos fluvials on hi ha poc corrent, a totes les comarques (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, r.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Catapodium rigidum (*Desmazeria rigida*) [2 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 35 cm, rígida i sense pèls; fulles de fins 2,5 mm d'amplada amb lígula curta i dentada a la part superior. Inflorescència oberta. Prats secs i erms del litoral a Ripollès (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.
Als penya-segats litorals i llocs sorrenes de l'Empordà es fa *Catapodium marinum* (*Desmazeria mariana*), que té la inflorescència més compacta i tancada.

SESLÈRIA (*Sesleria coerulea*, *S. albicans*) [1 espècie] [dedicada al botànic venecià del s. XVIII L. Sesler].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm, sense pèls i amb fulles de fins 5 mm d'amplada amb lígula curta; darrera fulla de la tija curta (1 cm). Inflorescència densa d'1-4 cm blavenca; glumella inferior dentada a la part superior. Prats de pastura sobre substrat calcari i també boscos ombrívols de la Garrotxa als Pirineus (300 - 2 600 m). Primavera-estiu, cc.

L'ORÈOCLOA (*Oreochloa disticha* subsp. *blanka*), que només es fa en prats alpins de sòl àcid i llocs pedregosos, és semblant, però les fulles són més estretes; orèocloa perquè és planta de les altes muntanyes, del grec *oros* (muntanya) i *chloa* (herbeta).

Micropyrum tenellum [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 30 cm, sense pèls i amb els nusos de la tija negres. Fulles estretes, sovint recargolades i sense lígula. Inflorescència allargada amb les espiguetes distants. Prats secs sobre substrat silici del litoral als Pirineus (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, c.

ESPÒROBOL (*Sporobolus*) [2 espècies] [del grec *spora*, grana i *ballo*, llençar, perquè les llavors, al contrari del que passa en les altres gramínies, no són adherides a les parets del fruit i quan aquest s'obre són expulsades i queden suspeses a l'extrem superior de l'espiga].

1. Planta que només es fan en platges sorrenques, rizomatosa; fulles amb lígula de pèls i inflorescència de 2-6 cm de llarg	ESPÒROBOL ARENARI
1. Planta de prats i herbassars ± humits, no rizomatosa; fulles amb lígula membranosa i inflorescència més llarga	ESPÒROBOL ÍNDIC

ESPÒROBOL ARENARI (*Sporobolus pungens*) – Platges sorrenques de l'Empordà. Estiu-tardor, rr.
Anomenat arenari perquè es fa en llocs sorrenes i també era l'antic nom científic de l'espècie.

ESPÒROBOL ÍNDIC, herba de llistó (*Sporobolus indicus*) – Prats, herbassars i gespes trepitjades de terra baixa (0 - 1 000 m). Estiu-tardor, cc.
Anomenat índic perquè és oriünda de les Índies, d'Amèrica del S.

CERRETES, escanyagats (*Tragus racemosus*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual amb fulles piloses i lígula de pèls. Inflorescència allargada poc densa; gluma superior amb agullons recorbats (amb punxes). Erms, llocs trepitjats i conreus de secà del litoral als Pirineus (0 - 1 100 m). De la primavera a la tardor, c.

ELEUSINA (*Eleusine*) [2 espècies] [d'Eleusis, ciutat d'Àtica, lloc de culte de Demèter, deessa de les collites, en al·lusió a que les llavors són comestibles].

1. Inflorescència amb 2 (o 3) espigues de fins 3-5 cm de llarg	ELEUSINA GEMINADA
1. Inflorescència amb > 2 espigues que mesuren > 4 cm de llarg	ELEUSINA ÍNDICA

ELEUSINA GEMINADA (*Eleusine tristachya* subsp. *barcinonensis*) – Camins i llocs trepitjats de terra baixa (0 – 900 m). Estiu-tardor, cc.

Geminada perquè té 2 espigues (disposades en parell).

Planta originària d'Amèrica del S.

ELEUSINA ÍNDICA (*Eleusine indica*) – Camins, carrers i llocs trepitjats de terra baixa (0 – 400 m). Estiu-tardor, r.

Anomenada índica perquè és oriünda de les Índies (d'Àsia i d'Àfrica tropicals).

GRAM, agram, gram blanc, grama (*Cynodon dactylon*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne que fa tiges subterrànies ajagudes i molt llargues (rizomes), amb fulles estretes i lígula de pèls. Inflorescència digitada amb 4-5 branques. Camps, prats, horts i gespes a totes les comarques (0 – 1 100 m). Estiu-tardor, cc.

Planta medicinal, els rizomes de la qual són diürètics; popularment emprada com antidiarèica, antisèptica...

ESPARTINA JÚNCIA (*Spartina versicolor*) [1 espècie] [del llatí *spartum*, nom d'una herba emprada per la fabricació de cordes].

Herba perenne alta de fins 1 m d'alçada amb fulles molt estretes i lígula de pèls curts. Inflorescència amb 3-6 espiguetes estretes i distants entre elles. Jonqueres salabroses del litoral de l'Alt Empordà. Tardor, rr.

MILL (*Panicum miliaceum*) [4 espècies].

Planta herbàcia anual alta de fins 1 m d'alçada o més, amb fulles piloses de fins 2 cm d'amplada; lígula d'1-2 mm, també pilosa. Inflorescència ampla i allargada amb les espiguetes ovals i petites (4-5 mm). Cultivada i també subespontània pels conreus de regadiu a totes les comarques (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, r.

En aquests darrers anys s'han naturalitzat dues espècies més del gènere que es troben com a males herbes dels camps de blat de moro i altres conreus de regadiu, ambdues són espècies originàries d'Amèrica del N:

- la PANISSOLA CAPIL·LAR (*P. capillare*) que té la base de la fulla pilosa i una inflorescència molt oberta amb espiguetes de 2-2,3 mm (dita capil·lar per les branques de la inflorescència primes com cabells)
- *P. dichotomiflorum* que té la base foliar no pilosa, inflorescència poc oberta i espiguetes de 2,4-3 mm

ALBA ROJA, molínia, algat (*Molinia coerulea* subsp. *arundinacea*) [1 espècie] [dedicada al missioner jesuïta J. I. Molina (1740-1829) que va treballar per donar a conèixer la història natural de Xile].

Planta herbàcia perenne alta d'1-2 m, amb fulles de fins 1 cm d'amplada amb lígula de pèls. Inflorescència estreta de fins 40 cm amb les espiguetes de 4-8 mm d'un verd blavós. Jonqueres, vores de basses i de cursos fluvials i llocs on regalima l'aigua a totes les comarques (0 – 2 000 m). Estiu-tardor, c.

Popularment emprada al Ripollès com a diürètica.

ERAGROSTIS i NEBULOSA PETITA (*Eragrostis*) [6 espècies] [del grec *ero*, estimar i *agrostis*, herba dels camps; nom donat pel botànic Bauhin en al·lusió a l'elegància de les espigues d'aquestes plantes].

1. Planta dels marges i talussos de les carreteres, perenne i alta (> 60 cm)	<i>Eragrostis curvula</i>
1. Planta d'erms, camps i herbassars, anual i més baixa	
2. Planta amb espiguetes petites que surten per la beina foliar, on hi ha la lígula de pèls	ERAGROSTIS DE BARRELIER
2. Planta sense espiguetes a la beina foliar	

<p>3. Marge de les fulles amb glàndules petites (lupa!). Inflorescència ± densa;
espiguetes de 3-25 mm i d'uns 3 mm d'amplada, amb 10-40 flors ERAGROSTIS MAJOR</p> <p>3. Marge de les fulles sense glàndules petites. Inflorescència poc densa;
espiguetes de 3-5 mm i d'uns 2 mm d'amplada, sovint amb < 10 flors NEBULOSA PETITA</p> |
|--|

Eragrostis curvula – Plantada per establir els marges i talussos de les carreteres a la Selva i a l'Empordà (0 – 1 000 m). Primavera-estiu, r.
Planta originària d'Àfrica del Sud.

ERAGROSTIS DE BARRELIER (*Eragrostis barrelieri*) – Vinyes i camps de secà a totes les comarques (0 – 800 m). De la primavera a la tardor, c.
Dedicada al dominic parisenc J. Barrelier (1606-1673) que va descriure moltes plantes europees.

ERAGROSTIS MAJOR (*Eragrostis cilianensis*) – Horts, camps de regadiu i herbassars a totes les comarques (0 – 1 200 m). De la primavera a la tardor, r.

NEBULOSA PETITA (*Eragrostis pilosa*) – Herbassars de vores de camins i erms del litoral al Ripollès (0 – 800 m). Estiu-tardor, r.

L'ERAGROSTIS MENUADA (*Eragrostis minor*), és semblant a les dues espècies anteriors, però té les fulles piloses i sense glàndules al marge.

Eragrostis mexicana, que té les fulles de 3-8 mm d'amplada (1-4 mm a la NEBULOSA PETITA), s'ha citat a diverses localitats de terra baixa.

DIPLACNE (*Cleistogenes serotina*, *Kengia serotina*) [1 espècie] [del grec *diplous*, doble i *achne*, punta, perquè la glumel·la superior té dues dents a la part superior; antic nom llatí del gènere].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m, sense pèls; fulles de fins 0,5 cm d'amplada i amb lígula de pèls. Inflorescència poc densa amb les espiguetes que porten una aresta curta (1-3 mm). Prats, brolles i llocs rocosos des de terra baixa als Pirineus (50 – 1 050 m). Primavera-estiu, r.

DANTÒNIA (*Danthonia decumbens*) [1 espècie] [dedicada al botànic provençal del s. XVIII Etienne Danthoine].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm, amb fulles de fins 0,4 cm d'amplada i lígula de pèls. Inflorescència poc densa amb la glumel·la inferior pilosa al marge. Landes, prats i boscos, sobretot sobre substrat silici, a totes les comarques (50 – 2 000 m). Primavera-estiu, c.

Angiospermes dicotiledònies

FAM. DE LES NIMFEÀCIES [1 gènere i 1 espècie].

NIMFEA BLANCA (*Nymphaea alba*) [del grec *nymphaeia*, nimfea, nenúfar, divinitat de les aigües, perquè segons Dioscòrides, com a les nimfes, és una planta que li agraden els llocs humits; 1 espècie].

Planta aquàtica arrelada al fons, amb fulles flotants, grans i arrodonides. Flors grans amb nombroses peces periàntiques blanques i nombrosos estams. Aigües somes de l'Estany de Banyoles i meandres del tram final del riu Fluvià (0 - 173 m). Primavera-estiu, r.

Probablement introduïda a les nostres comarques.

Antigament utilitzada com a sedant i antiafrodisiaca.

Les plantes cultivades als jardins corresponen a l'hibrid *Nymphaea marliacea*.

FAM. DE LES ARISTOLOQUIÀCIES [1 gènere].

ARISTOLÒQUIA (*Aristolochia*) [del grec *aristos*, excel·lent, i *lochia*, relatiu al part, ja que eren plantes emprades en obstetrícia i també pels vessament biliars, d'aquí el nom d'herba felera (són, però, plantes tòxiques); 4 espècies]. Plantes herbàcies amb fulles enteres i alternes i flors de periant simple, irregulars en forma de trompeta, eixamplades a la base on hi ha 6 estams; ovari infer.

1. Planta d'olor fètida. Flors grogues en grups de 2 o més a l'axil·la de les fulles; peduncle de la flor més curt que el peciol de les fulles	ARISTOLÒQUIA SARMENTOSA
1. Flors solitàries verdoses o brunenques; peduncle floral més llarg que el peciol de la fulla	
2. Fulles amb el peciol molt curt que abracen a la tija	ARISTOLÒQUIA RODONA
2. Fulles clarament peciolades	
3. Fulles gruixudes, amb nerviació molt marcada al revers i de marge translúcid dentat irregularment	PISTOLÒQUIA
3. Fulles de marge enter	ARISTOLÒQUIA LLARGA

ARISTOLÒQUIA SARMENTOSA (*Aristolochia clematitis*) – Marges de camins, recs i canyars a les comarques litorals, sobretot a l'Empordà (0 - 300 m). De la primavera a la tardor, r.

Antiga planta medicinal emprada com abortiva. Dita sarmentosa perquè s'enfila com una tòria de la parra.

ARISTOLÒQUIA RODONA, carbassina, herba felera, caputxes (*Aristolochia rotunda*) – Boscos de ribera i marges humits de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada per la icterícia (per al mal del fel).

PISTOLÒQUIA, herba de la marfuga (*Aristolochia pistolochia*) – Brolles calcícoles i erms pedregosos des del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, r.

Pistolòquia prové del grec i significaria parts molt nombrosos o també parts molt segurs. Marfuga fa referència a qualsevol malaltia epidèmica o passa del bestiar.

ARISTOLÒQUIA LLARGA, herba felera (*Aristolochia longa* subsp. *paucinervis*, *A. paucinervis*) – Boscos de ribera i marges humits de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

Popularment emprada com a depurativa biliar a les gallines.

FAM. DE LES LAURÀCIES [1 gènere i 1 espècie].

LLORER, llor, llort (*Laurus nobilis*) [nom llatí de la planta que com els noms grecs *laphne* i *lauchna* provindrien d'un antiga llengua de la mediterrània; 1 espècie].

Arbre perennifoli de fins 10 m d'alçària amb fulles aromàtiques, un xic coriàcies i lluent, de 5-15 cm. Planta dioica amb flors d'un verd groguenc o blanquinoses amb 4 tèpals i fruit carnós, negre quan és madur. Boscos de ribera i torrents de terra baixa (0 - 400 m). Primavera, r.

Planta cultivada com a ornamental; emprada per condimentar, com a medicinal, ja que és tònica estomacal, carminativa, emmenagoga, i també com a insecticida; popularment emprada a les Gavarres també per la inflamació de les parpelles, els mussols. Símbol de la immortalitat, de la pau, i de la victòria amb què es coronava els guanyadors, emperador i poetes; la paraula batxillerat provindria del llatí *baccae lauri* (baies [= fruit] de llorer), ja que a l'edat mitjana els graduats universitaris eren coronats amb llorer.

FAM. DE LES CERATOFIL·LÀCIES [del grec keras, banya, i phyllon, fulles, per la forma de les fulles, que són aspres al tacte; 1 gènere i 2 espècies].

VOLANTÍ (*Ceratophyllum demersum*).

Planta aquàtica completament submergida. Fulles verticil·lades (3 o més fulles a cada nivell), bifurcades en segments estrets, denticulats i rígids. Flors sense pètals i fruit amb 3 espines, l'apical molt més llarga que les dues basals. Rius i recs de terra baixa (0 - 150 m). Primavera-estiu, c.

C. submersum és molt semblant, però se'n diferencia per les fulles menys rígides, dos cops bifurcades, i pels fruits sense espines. Molt rara en algunes llacunes i estanys de l'Alt Empordà.

FAM. DE LES PAPAVERÀCIES [nom llatí de les roselles i el cascall; 9 gèneres].

1. Flors regulars (totes els pètals tenen la mateixa forma i mida) i amb molts estams (>10)	
2. Fruit arrodonit, 1-4 vegades més llarg que ample	ROSELLES
2. Fruit allargat, > 10 vegades més llarg que ample	
3. Flors grosses (pètals > 2 cm), solitàries	CASCALL MARÍ
3. Flors petites (pètals fins a 1 cm), en grups	HERBA DE LES ORENETES
1. Flors ± zigomorfes (tenen els pètals de forma i mida desiguals) i amb pocs estams	
4. Flors grogues amb els pètals trilobulats; 4 estams; fruit llarg (> 2,5 cm), arquejat i amb constriccions	BALLARIDA
4. Flors blanques, rosades o vermelles, amb 2 estams; fruit més curt (< 2,5 cm)	
5. Fruit allargat (> 1 cm) amb diverses granes i estil persistent	TISORETES
5. Fruit arrodonit, curt (< 1 cm) amb 1-2 granes i sense estil	
6. Planta perenne de llocs rocosos; fulles amb divisions poc nombroses, ± ovalades en forma de cor	SARCOCAPNE
6. Planta anual amb fulles dividides en segments estrets	
7. Flors reunides en una inflorescència molt densa (les flors es toquen), rosades amb taques grogues; fruit comprimit (feu-lo rodar entre els dits!)	PLATICAPNE
7. Flors rosades o blanques amb els extrems dels pètals foscos, reunides en una inflorescència poc densa; fruit esfèric	FUMÀRIES

ROSELLES o **QUIQUIRIQUICS** (*Papaver*) [6 espècies]. Plantes herbàcies amb les fulles dividides. Flors grosses amb només 2 sèpals, 4 pètals lliures i nombrosos estams. Fruit sec amb moltes granes. Plantes amb làtex blanc tòxic que conté diversos alcaloides emprats en medicina; del làtex sec del cascall se'n treu l'opi. Les llavors, però, no són tòxiques i com que són riques en oli s'empren en rebosteria.

1. Planta perenne d'alta muntanya amb totes les fulles a la base; flors grogues (o de color carbassa, vermelles o blanquinoses)	PARAMÀ ALPÍ
1. Plantes anuals de terra baixa; flors vermelles o bé rosades, violàcies o blanquinoses	
2. Fulles de la tija sèssils (sense pecíol) ± abraçadores, dentades però no dividides; planta d'un verd blavós. Flors grosses de 5-10 cm (tret dels exemplars que viuen en indrets magres) de color rosat violaci o blanquinoses	CASCALL
2. Fulles de la tija no abraçadores, verdes i dividides profundament	
3. Fruit sense pèls (només en té el peduncle)	
4. Fruit ± arrodonit (< 2 vegades més llarg que ample); peduncle del fruit amb pèls patents	ROSELLA VERA
4. Fruit allargat (> 2 vegades més llarg que ample); peduncle del fruit amb pèls aplicats	ROSELLA DÚBIA
3. Fruit amb pèls	
5. Fruit allargat d'1,5-2,5 cm; pètals d'un vermell clar o rosats	ROSELLA DE FLOR PETITA
5. Fruit arrodonit, més petit; pètals d'un vermell purpuri	ROSELLA HÍSPIDA

PARAMÀ ALPÍ (*Papaver alpinum* subsp. *suaveolens*, *P. lapeyrousianum*) – Clapers i roquissars d'alta muntanya (2 000 - 2 800 m). Estiu, rr.

A la vall de Camprodon, recentment s'ha citat la subsp. *rhaeticum* (*P. aurantiacum*), que té flors grogues amb els pètals imbricats (superposats) entre ells en la flor oberta, els externs de > 14 mm, mentre que la subsp. *suaveolens* fa flors d'un vermell ataronjat amb els pètals no imbricats i els externs de < 15 mm.

PARAMÀ és un altre nom que es dona a les roselles.

CASCALL (*Papaver somniferum* subsp. *setigerum*) – Erms, i terres remogudes sobretot al litoral, rara a l'interior (0 - 900 m). Primavera-estiu, c.

Popularment emprada per combatre diverses afeccions.

La subsp. *somniferum*, que es cultiva com a ornamental (hi ha varietats amb pètals nombrosos), es diferencia per la manca total de pèls.

ROSELLA VERA, rogelles, quiquiriuc, quicaraqic, quicaracoc, coquerecoc, pipiripius, gallaret, gaigallaret, paramà, puput (*Papaver rhoeas*) – Conreus de cereals i terres remogudes a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

Rhoeas, el nom específic, significa rosella en grec.

Els pètals, amb un contingut baix en alcaloides, es fan servir per diverses afeccions, sobretot l'insomni, l'ansietat, tos...

ROSELLA DÚBIA (*Papaver dubium*) – Conreus de cereals, vores de camins i terres remogudes (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.

Dúbia provindria del llatí i significaria dubtós, incert, potser perquè és una espècie molt variable.

ROSELLA DE FLOR PETITA (*Papaver argemone*) – Conreus de cereals, vores de camins i terres remogudes (0 - 1 500 m). r.

És semblant a la ROSELLA VERA, però té els pètals d'un vermell clar (o rosats) amb una taca fosca a la base, els estams claviformes i el fruit allargat sovint amb pèls.

ROSELLA HÍSPIDA (*Papaver hybridum*) – Conreus de secà i terres remogudes (0 - 1 000 m). Primavera-Estiu, r. Híspida vol dir que té pèls curts rígids.

CASCALL MARÍ, cascalt de riera (*Glaucium flavum*).

Planta herbàcia de fulles gruixudes d'un verd blavós i que deixen anar un suc groc quan es trenquen. Flors solitàries, grosses de 5-9 cm de Ø, amb molts estams. Fruit allargat de 15-30 cm ± corbat. Platges, codolers dels rius i sorres remogudes, sobretot al litoral (0 - 100 m). Primavera-tardor, c.

La ROSELLA DE CALIFÒRNIÀ (*Eschscholzia californica*), cultivada i subspontània al litoral, es diferencia perquè no té làtex groc i els dos sèpals són soldats fent una mena de caputxa característica; és originària de Califòrnia.

HERBA DE LES ORENETES, herba d'orenetes, celidònia, celdoni, celdònies, herba de les berrugues, berrugaire (*Chelidonium majus*) [del grec *chelidonium*, oreneta petita, perquè segons Teofrast i Dioscòrides aquestes plantes florien quan arribaven les orenetes].

Planta herbàcia perenne que es trenca fàcilment deixant anar un suc groc que es torna taronja al cap d'uns segons (làtex). Fulles dividides i flors grogues d'1 cm reunides en grups de 2-6 i amb molts estams. Fruit allargat d'uns 5 cm. Herbassars humits i parets ombrívols a totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta tòxica; emprada antigament, entre d'altres usos, per curar les berrugues.

Les llavors són buscades per les formigues ja que tenen una petita excrescència, l'**eleosoma**, que els agrada molt, i així arrosseguen la llavor i com que només en mengen aquesta part no la fan malbé, sinó que la dispersen.

BALLARIDA (*Hypocoum procumbens* subsp. *grandiflorum*, *H. imberbe*)

Planta herbàcia anual que fa una roseta basal de fulles molt dividides i té la tija estriada. Flors amb 4 pètals desiguals (els dos interiors més petits que els exteriors) i 4 estams. Fruit allargat de 3-6 cm arquejat i amb constriccions. Conreus de cereals sobretot al litoral, però rara a la plana de la Selva (0 - 300 m). Primavera, r.

TISORETES (*Corydalis solida*)

Planta herbàcia amb un petit tubercle que fa 1-2 fulles basals enteres i 2-4 fulles dividides a la part superior. 10-20 flors violàcies de 15-22 mm, esperonades i reunides en raïms. Boscos caducifolis montans i subalpins al Montseny i de l'Albera als Pirineus (700 - 2 000 m). Primavera, rr.

SARCOCAPNE, herba freixurera (*Sarcocapnos enneaphylla*) [del grec *sarkos*, carn, potser per la carnositat de les fulles, i del llatí *capnos*, fumària; 1 espècie].

Planta fràgil de port herbaci però subllençosa a la base. Fulles dividides amb els folíols en forma de cor i un xic suculent, sovint en nombre de 9. Flors de color de rosa pàl·lid, esperonades i pedicel·lades de 13-17 mm. Fruit de 3-5 mm, el·lipsoïdal i comprimit. Fissures de roques i balnes calcàries al cap Norfeu i de Besalú a l'Alta Garrotxa (25-1 100 m). Primavera i tardor, rr.

PLATICAPNE (*Platycapnos spicata*) [del grec *platys*, aplanat, pels fruits comprimits i aplanats i del llatí *capnos*, fumària; 1 espècie].

Flors reunides en raïms densos, molt nombroses, rosades o rarament blanques, amb les vores del pètal superior de color groc; fruit comprimit i amb una sola grana. Conreus de secà del litoral (0 - 300 m). Primavera, r.

FUMÀRIES o **FUMS DE TERRA** (*Fumaria*) [nom llatí d'aquestes plantes; 10 espècies]. Plantes herbàcies amb les fulles molt dividides i generalment d'un verd blavós. Flors allargades amb només 2 sèpals laterals, un a cada costat de la flor i 4 pètals lliures llargs: 2 de laterals, 1 de superior prolongat cap endarrere en esperó i alat a l'àpex, i 1 de basal; 2 estams. Fruit sec arrodonit d'1-3 mm amb 1-2 granes. Gènere de difícil determinació, les espècies del qual se separen per petites diferències en la mida del fruit i de la flor.

1. Flors de 9 mm o més grosses (individus petits o que viuen en ambients magres poden tenir-les més petites!); segments foliars generalment > 1,5 mm d'amplada	
2. Flors blanques amb l'àpex purpuri, envermellides després de la fecundació; pedicels de les flors recorbat un cop els pètals són marcats	FUMÀRIA ENFILADISSA
2. Flors vermelles o d'un rosa fort, amb la punta generalment tacada d'un color més intens o fins i tot fosca; pedicels de les flors rectes	
3. Fruit > 2,5 mm; sèpals de 3-6 mm de llarg	FUMÀRIA MAJOR
3. Fruit < 2,5 mm; sèpals de 2-3 mm; peduncle més curt que el raïm florífer	<i>F. bastardii</i>
1. Flors més petites de 9 mm; segments foliars generalment < 1,5 mm d'amplada	
4. Sèpals tant o més amples que la corol·la, de 2-3 × 1,5-3 mm; flors reunides en una inflorescència molt densa	FUMÀRIA DENSIFLORA
4. Sèpals més estrets que la corol·la; inflorescència no gaire densa quan les flors són totes obertes	
5. Sèpals petits (0,5-1 × 0,5-0,75 mm), més estrets que la corol·la que fa 4-6 mm	FUMÀRIA DE FLOR MENUADA
5. Sèpals més grossos (1,5-3,5 × 1-3 mm); corol·la de 6-9 mm	FUMÀRIA OFICINAL

FUMÀRIA ENFILADISSA, fadristerms, sabatetes de la Mare de Déu (*Fumaria capreolata*) – Murs, conreus, erms i herbassars secs de totes les comarques (0 - 800 m). Hivern-primavera, cc.

FUMÀRIA MAJOR (*Fumaria gaillardotii*) – Conreus i erms del litoral fins a Besalú. (0 - 400 m). Primavera, c. Semblant a l'espècie següent, però té les flors i els fruits més grossos.

Fumaria bastardii – Conreus i erms del litoral (0 - 300 m). Hivern-primavera, c.

FUMÀRIA DE FLOR MENUADA (*Fumaria parviflora*) – Conreus i erms de totes les comarques. (0 - 1 300 m). Primavera, c.

FUMÀRIA DENSIFLORA (*Fumaria densiflora*) – Conreus i erms del litoral (0 - 200 m). Primavera, r. Densiflora significa que les flors es disposen densament.

FUMÀRIA OFICINAL, fumatterra, herba de fum (*Fumaria officinalis*) – Conreus de secà, horts i erms, des del litoral als Pirineus (0 - 1 400 m). Primavera, cc.

Oficinal vol dir que es feia servir a les oficines de farmàcia. Popularment emprada com anticatarral i diürètica, i actualment se'n fan preparats digestius i per depurar.

FAM. DE LES RANUNCULÀCIES [17 gèneres] Família de plantes herbàcies que tenen flors acolorides, sovint pentàmeres, amb nombrosos estams i carpels lliures que donen un fruit sec amb una sola grana (aqueni) o amb diverses llavors (fol·licle); el periant d'alguns gèneres té una sola envoltura floral i llavors hom parla de tèpals.

1. Planta enfiladissa amb les fulles oposades i flors amb 4(8) tèpals blancs	CLÈMATIS
1. Planta herbàcia	
2. Flors verdoses; fulles dividides	MARÍVOL i EL·LÈBOR
2. Flors clarament acolorides	
3. Flors de simetria irregular, bilaterals, o bé amb peces prolongades cap enrere en esperó; fruit format d'una o més peces, cadascuna amb nombroses llavors	
4. Flors amb el tèpal superior en forma de casc	TORES, ACÒNIT
4. Flors amb un o més tèpals allargats cap endarrere en forma d'esperó	
5. Flors d'un blau violaci amb 5 tèpals en forma d'esperó	CORNIOL
5. Flors d'un blau violaci intens o també rosades o blanquinoses, amb un únic tèpal esperonat	ESPERÓ
3. Flors de simetria regular, radials, amb totes les peces periàntiques de la mateixa forma	
6. Flors amb periant doble: sèpals i pètals de mida i color diferent	

7. Fulles trilobades; flors blavoses o també rosades o blanquinoses	HERBA FETGERA
7. Fulles diferents; flors grogues o blanques	RANUNCLES
(si les flors són d'un blau cel i tenen unes fulles dividides sota els pètals, vegeu la FLOR D'ARANYA)	
6. Flors amb periant únic: només amb tèpals (tots de la mateixa mida i color)	
8. Fulles dividides en segments molt fins; flors d'un blau cel; fruit sec i inflat	FLOR D'ARANYA
8. Fulles diferents; flors blanques, grogues, vermelles o liloses	
9. Estils molt llargs i plomosos a la fructificació; plantes de prats d'alta muntanya	HERBA DEL VENT, ANEMONE
9. Estils curts i no plomosos	
10. Flors grogues; fruit format de diverses peces, cadascuna amb nombroses llavors	
14. Fulles enteres, només un xic dentades; flors amb 5 tèpals	CALTA
14. Fulles dividides; flors amb nombrosos tèpals	FLOR DE ROVELL D'OU
10. Flors blanques, grogues, vermelles o rosades; fruit amb nombroses peces de 3-6 mm, cadascuna amb una sola grana	
11. Estams més curts que els tèpals	
12. Flors grogues o vermelles; fructificació allargada	ADONIS, ULL DE PERDIU
12. Flors blanques o grogues; fructificació arrodonida	BUIXOLS
11. Estams més llargs que els tèpals	
13. Fruit carnos	HERBA DE SANT CRISTÒFOL
13. Fruit sec	TALICTRES

CALTA, ram de Sant Isidre (*Caltha palustris*) [nom llatí d'una planta; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 40 cm d'alçària, amb tiges buides per dins i fulles en forma de cor de 3-15 cm. Flors amb 5 tèpals d'un groc daurat de 10-13 mm i amb nombrosos estams. Fruit sec format per 5-15 peces amb nombroses llavors cadascuna. Molleres, fonts, rierols i prats molt humits des del pla d'Olot als Pirineus (400 - 2300 m). Primavera-estiu, c.

Planta metzinosa en estat cru.

FLOR DE ROVELL D'OU, clocous, flor de Sant pere, gata rabiosa (*Trollius europaeus*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 70 cm d'alçària, amb fulles dividides. Flors solitàries de 3-5 cm amb 6-15 tèpals grocs i amb nombrosos estams. Fruit sec format per nombroses peces, cadascuna amb diverses llavors. Prats de dall i herbassars humits des del Puigsacalm als Pirineus (1000 - 2300 m). Primavera-estiu, c.

Planta tòxica.

MARXÍVOL i EL·LÈBOR (*Helleborus*) [nom grec de la planta; 2 espècies]. Flors verdes amb 5 sèpals verds, nombrosos estams i 2-4 carpells lliures que donen un fruit sec tipus fol·licle amb nombroses granes; popularment es creu que el nombre de carpells i de granes és indicador de com serà la collita: si la majoria de les flors tenen 3 o 4 carpells i 3 o més granes serà un any de bona collita, però si és inferior serà un any dolent; plantes tòxiques.

1. Planta fètida amb fulles reunides fent una roseta al capdamunt de la tija, dividides com els dits d'una ma, i d'un verd fosc. Bràctees florals enteres	MARXÍVOL
1. Planta que no fa mala olor amb totes les fulles basals i d'un verd brillant. Bràctees florals dividides	EL·LÈBOR VERD

MARXÍVOL, marxívol, margívol, mengívol, baladre (*Helleborus foetidus*) – Alzinars humits, rouredes poc denses i a terra baixa prop dels boscos de ribera, a totes les comarques (0 - 1900 m). Hivern-primavera, cc.

El rizoma és purgant; popularment emprada per combatre els brians, les pessigades i per diversos usos veterinaris; planta tòxica, d'aquí que al Rosselló rebí també en el nom de baladre, un arbust amb un verí cardiotònic.

EL·LÈBOR VERD, pàmpols (*Helleborus viridis*) – Boscos caducifolis montans (a terra baixa als de ribera) a totes les comarques excepte a l'Empordà (60 - 2100 m). Primavera, cc.

Planta tòxica que s'havia fet servir per curar diverses malalties del bestiar.

FLOR D'ARANYA, aranya, nigel·la, ermità, barba d'ermità (*Nigella damascena*) [del llatí *nigella*, negreta, perquè les granes són negres; 2 espècies]. Les llavors es fan servir com a substitutiu del pebre i també en homeopatia.

Planta herbàcia anual de fins 50 cm d'alçària, amb fulles molt dividides. Flors solitàries d'un blau cel que porten bràctees dividides a sota; 5 tèpals, i nombrosos estams. Fruit sec inflat i papiraci amb els estils persistents. Camps de cereals, erms i marges, sobretot en terrenys calcaris, a les comarques de terra baixa (0 - 500 m). Primavera (estiu), r.

Planta cultivada en jardineria.

La NIGEL·LA GÀL·LICA (*N. gallica*, *N. hispanica*), és semblant, i es fa als mateixos indrets, però no té bràctees sota les flors.

HERBA DE SANT CRISTÒFOL (*Actaea spicata*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 70 cm d'alçària, sense pèls i amb fulles dividides de fins 40 cm. Flors reunides en un raïm dens llargament pedunculat, amb els tèpals blancs i caducs de 3-5 mm i nombrosos estams. Fruit carnós, negre quan és madur. Boscos caducifolis humits al Montseny, al Puigsacalm i als Pirineus (1 400 - 2 000 m). Primavera-estiu, rr.

CLÈMATIS (*Clematis*) [nom grec i llatí de la planta, del grec *klema*, tija, tòria, ja que són plantes que s'enfilen com les parres; plantes tòxiques en estat fresc, no pas un cop seques; 3 espècies]. Flors amb 4 sèpals, nombrosos estams i carpels lliures que contenen una sola grana; fruit que conserva l'estil llarg i plomós.

1. Planta no enfiladissa amb les tiges buides per dins; tèpals pilosos només al marge	HERBA BORMERA
1. Planta enfiladissa amb les tiges plenes	
2. Fulles 1 cop dividides amb els folíols dentats. Tèpals d'un blanc verdós pilosos a ambdues cares	VIDALBA
2. Fulles 2 cops dividides amb els folíols enters. Tèpals blancs, pilosos només a la cara externa	VIDIELLA

HERBA BORMERA (*Clematis recta*) – Clarianes del bosc de ribera i altres boscos humits, des de l'Empordà i el Pla de l'Estany als Pirineus (200 - 1 250 m). Estiu, r.

Dita bormera potser perquè es feia servir per curar el borm, una malaltia, que agafen els èquids.

VIDALBA, vidauma, viruelles, vadiella, viruelles, didorta, ridorta, ridolta, gessamí de burro, gessamí d'ase (*Clematis vitalba*) – Bardisses, marges i clarianes de bosc a totes les comarques (0 - 1 400 m). Estiu, cc.

Popularment emprada per combatre el dolor de les cames, els brians el tifus i com a callicida; a aquesta espècie deu correspondre la planta anomenada MANXIULA, antigament emprada per combatre el mal de queixal.

VIDIELLA, viadella, viarelles, vidriella, herba de llagues, virumbelles, virobella (*Clematis flammula*) – Alzinars i garrigues a les comarques de terra baixa (0 - 800 m). Estiu, cc.

La planta fresca és irritant en contacte amb la pell, potser d'aquí el nom d'herba de les llagues; actualment les fulles s'empen per curar les neuràlgies i els dolors reumàtics.

Abans les tiges seques es donaven al bestiar i potser per això aquestes plantes també s'anomenaven gessamí d'ase.

TORES, acònit (*Aconitum*) [nom grec de la planta; potser derivat de la ciutat d'Aconos, a Bitínia, prop de la mar Negra, o del grec *akone*, roca, o d'*akontion*, dard, perquè abans es feien servir aquestes plantes per emmetzinar les fletxes; 3 espècies]. Flors irregulars amb totes les peces del periant del mateix color: un tèpal extern superior té forma de casc i envolta els altres, mentre que dos tèpals interns es prolonguen en esperó cap endarrere i contenen el nèctar; plantes tòxiques.

1. Flor blava o violeta	TORA BLAVA
1. Flor groga	
2. Tèpal superior cònic o cilíndric > 2 vegades més alt que ample	TORA PIRINENCA
2. Tèpal superior fins a 2 vegades més alt que ample	TORA GROGA

TORA BLAVA, herba tora, tora, acònit blau (*Aconitum napellus* subsp. *vulgare*) – Herbassars megafòrbics dels Pirineus (1 500 - 2 650 m). Estiu, cc.

Planta metzinosa. Els rizomes tenen propietats antineurològiques i es fan servir en homeopatia.

TORA PIRINENCA (*Aconitum vulparia*, *A. pyrenaicum*) – Herbassars megafòrbics al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (1 000 - 2 400 m). Estiu, c.

TORA GROGA (*Aconitum anthora*) – Prats i herbassars megafòrbics de l'Alta Garrotxa als Pirineus (1 000 - 2 400 m). Estiu, r.

Planta molt tòxica, tan per persones com per animals.

ESPERONS (*Delphinium* [incl. *Consolida*]) [2 espècies]. Flors irregulars amb totes les peces acolorides, l'externa superior es prolonga en esperó cap endarrere i conté el nèctar, d'aquí el nom científic del gènere, del grec *delphinion*, esperó de cavaller.

1. Flors amb 3 carpels lliures (separeu els pètals o bé observeu un fruit)	ESPERÓ DE SEMBRAT
1. Flors amb 1 sol carpel	ESPERÓ DE CAVALLER

ESPERÓ DE SEMBRAT (*Delphinium peregrinum* subsp. *verdunense*, *D. halteratum*) – Camps de cereals i rostolls a totes les comarques (0 - 1 300 m). Estiu, rr.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

ESPERÓ DE CAVALLER (*Delphinium ajacis*, *Consolida ajacis*) – Cultivada en jardineria i subespontània a les comarques de terra baixa. Primavera.

ADONIS, ull de perdiu (*Adonis*) [nom grec de la planta; en la mitologia grega Adonis fou un jove mort per un porc senglar que va ser transformat per la seva amant Afrodita en la flor del seu nom; 4 espècies]. Flors amb 5 sèpals verds i 5-20 pètals, nombrosos estams i carpels que donen un fruit sec tipus aqueni; plantes tòxiques emprades en afeccions del cor.

1. Planta perenne d'alta muntanya, amb flors de 4-8 cm, amb > 10 tèpals grocs, anteres dels estams grogues i bec del fruit recargolat	ADONIS PIRINENC
1. Planta anual amb flors d'1-4 cm, amb < 10 tèpals vermells (a vegades grocs) amb taques purpúries a la base; anteres dels estams purpúries	
2. Fruit amb el bec recte i no gibós (la cara superior del fruit és recte)	ULL DE PERDIU
2. Fruit gibós amb la cara superior clarament corbada	
3. Sèpals pilosos. Fruits de 2,5-4 mm, amb el bec aplicat i la base més estreta que la part mitjana	<i>Adonis flammea</i>
3. Sèpals no pilosos. Fruits de 4-6 mm, amb el bec ± recte i la base tant ampla com la part mitjana	<i>Adonis aestivalis</i>

ADONIS PIRINENC (*Adonis pyrenaica*) – Prats i llocs rocosos, sobre substrat calcari, dels Pirineus (1 800 - 2 600 m). Estiu, rr.

ULL DE PERDIU, goteta de sang (*Adonis annua*) – Camps de cereals de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, rr.

Planta potser no originària de casa nostra, introduïda d'antic amb els conreus de cereals.

Adonis flammea – Camps de cereals i prats secs sobre substrat calcari (500 – 1 300 m). Primavera-estiu, rr.

Planta potser no originària de casa nostra, introduïda d'antic amb els conreus de cereals.

Adonis aestivalis – Camps de cereals i prats secs sobre substrat calcari (500 – 1 400 m). Primavera-estiu, rr.

Planta potser no originària de casa nostra, introduïda d'antic amb els conreus de cereals.

ANEMONE, BUIXOL, HERBA FETGERA i HERBA DEL VENT (*Anemone* i *Hepatica*) [del grec *anemos*, vent, perquè les flors són bellugades pel vent; plantes tòxiques; 6 espècies]. Flors amb una sola envoltura floral, nombrosos estams i carpels que donen un fruit sec tipus aqueni, que en el cas de l'HERBA DEL VENT i l'ANEMONE PIRINENCA porta al capdamunt l'estil llarg i plomós.

1. Fulles basals trilobades	HERBA FETGERA
1. Fulles dividides	
2. Fulles basals semblants a les que hi ha sota les flors; fruit amb l'estil curt	
3. Flors blanques	BUIXOL
3. Flors grogues	BUIXOL GROC
2. Fulles basals més grans que les de sota les flors; fruit amb l'estil llarg i plomós	
4. Bràctees florals peciolades semblants a les fulles	HERBA DEL VENT
4. Bràctees florals sense peciol, de forma diferent a les fulles	ANEMONE PIRINENCA

HERBA FETGERA, herba del fetge, viola de llop, viola de pastor, viola blanca (*Hepatica nobilis*, *Anemone hepatica*) – Boscos ± humits, des de terra baixa als Pirineus (50 - 2 200 m). Hivern-primavera, cc.

Dita fetgera per la forma de les fulles i pel color marró vermellós al revers foliar cap a la tardor.

Planta medicinal emprada des d'antic com a protector hepàtic, tot i que la seva acció no és segura; l'ús partiria de la teoria dels senyals segons la qual amb la seva forma les plantes indicarien el seu ús que podrien tenir, i com que els tres lòbuls de la fulla recorden als tres lòbuls del fetge, tradicionalment se li ha donat aquest ús de protector hepàtic; també es fa servir en homeopatia per la bronquitis i les irritacions de la faringe i popularment per a les ferides i les llagues.

BUIXOL (*Anemone nemorosa*) – Boscos caducifolis humits (a terra baixa als de ribera), a totes les comarques (50 - 1 800 m). Primavera, c.

BUIXOL GROC (*Anemone ranunculoides*) – Boscos caducifolis molt humits de la Garrotxa als Pirineus (200 - 2 000 m). Primavera, r.

HERBA DEL VENT, flor del vent, flor de Sant Joan, flor de Sant Pere (*Anemone alpina* subsp. *apiifolia*, *Pulsatilla alpina*) – Prats d'alta muntanya dels Pirineus (1 400 - 2 200 m). Estiu, c.
Planta medicinal emprada en homeopatia per diverses afeccions.

ANEMONE PIRINENCA (*Anemone vernalis*, *Pulsatilla vernalis*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat silici dels Pirineus (1 400 - 2 500 m). Estiu, c.

TALICTRE (*Thalictrum*) [nom grec de la planta; 8 espècies]. Flors petites en grups densos, amb 4-5 peces periàntiques que cauen de seguida i amb nombrosos estams de filaments llargs i visibles que les fan vistoses.

1. Estams de color rosat o blanquinós. Fruits de cada flor pedunculats	<i>Thalictrum aquilegifolium</i>
1. Estams de color groc o verdós. Fruits sense peduncle	
2. Planta baixa de < 16 cm; flors agrupades en una inflorescència racemosa (simple, no ramificada i amb unes 15 flors) i pèndules a la fructificació	<i>Thalictrum alpinum</i>
2. Planta més alta; flors reunides en una inflorescència ampla i ramificada amb > 40 flors	
3. Fulles mitjanes i inferiors de la tija amb el darrer segment allargat (0,7-1,5 vegades més llarg que ample); filaments dels estams poc més llargs que l'antera, fent un conjunt poc acolorits	<i>Thalictrum minus</i>
3. Fulles mitjanes i inferiors de la tija amb el darrer segment allargat (>1,5 vegades més llarg que ample); filaments dels estams 2-4 vegades més llarg que l'antera i que prenen un color groguenc	
4. Planta que fa colònies grosses, amb les fulles superior de segments ovals de > 3 mm d'ample	<i>Thalictrum flavum</i>
4. Planta que creix en grups aïllats, amb les fulles superior de segments estrets de < 3 mm d'ample	<i>Thalictrum lucidum</i>

Thalictrum aquilegifolium – Vernedes i altres boscos humits del Montseny, les Guillerries i de l'Albera als Pirineus (100 - 2 100 m). Estiu, r.
Anomenat CAMPANERES i MATABOIRES al Montseny.

Thalictrum alpinum – Prats d'alta muntanya en llocs ventosos (1 800 - 2 800 m). Estiu, rr.

Thalictrum minus – Prats, marges i clarianes de bosc des de l'estatge montà a l'alta muntanya (50 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.
Thalictrum foetidum és semblant però no sol presentar pèls glandulosos com si ho fa *Th. minus*; només es fa en indrets calcaris dels Pirineus.

Thalictrum flavum – Prats humits i jonqueres a les Guillerries, el Cabrerès, l'Empordà i la Cerdanya (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.
Thalictrum simplex és semblant però les antereres són tombades en plena floració (a *Th. flavum* només quan la flora és passada), i la inflorescència és poc densa; només es fa en indrets dels Pirineus, on és molt rara.

Thalictrum lucidum (*Th. morisonii* subsp. *mediterraneum*) – Herbeis humits dels Aiguamolls de l'Alt Empordà, rr.

CORNIOL, corns blaus, campaneta blava, campanes, campanetes, campanetes de Santa Teresa, paperines (*Aquilegia vulgaris*) [anomenada així perquè la flor té 5 nectaris florals en forma d'esperó, corn o banya, com una bosseta (*aquilegium* en llatí); 1 espècie].
Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçària, amb fulles dividides. Flors d'un blau violaci amb el periant format per 5 peces externes i 5 d'internes prolongades en esperó on hi ha el nèctar; nombrosos estams i carpels lliures. Fruit sec format per 5 peces amb nombroses llavors cadascuna. Marges i clarianes de boscos humits (a terra baixa als de ribera) (0 - 2 200 m). Primavera-estiu, cc.
Planta tòxica, tot i que popularment s'ha fet servir per a la rampa.

RANUNCLE, botó d'or, gatassa (*Ranunculus*) [incl. *Ficaria*] [del llatí *ranunculus*, granoteta, perquè són plantes que solen viure en llocs humits; algunes espècies són metzinoses, fins i tot pels herbívors, d'aquí que a vegades rebin el nom de gatassa, o gata rabiosa; 32 espècies]. Flors amb 5 sèpals i 5 pètals, nombrosos estams i carpels lliures que donen un fruit sec tipus aqueni.

1. Flors blanques (o rosades)	
2. Planta aquàtica o de fangs humits, amb alguna o totes les fulles dividides en segments molt fins	RANUNCLE AQUÀTIC

2. Planta no aquàtica i que només es fa a alta muntanya
3. Fulles enteres
4. Fulles ovals de > 7 mm d'amplada HERBA DEL MAL GRA
4. Fulles lanceolades de < 7 mm d'amplada RANUNCLE PIRINENC
3. Fulles profundament dentades o clarament dividides
5. Sèpals persistents i amb pèls rogençs; fruit amb bec recte (l'extrem superior) R. GLACIAL
5. Sèpals caducs i sense pèls (o amb algun pèl blanc); bec del fruit corbat R. ACONITIFOLI
1. Flors grogues
6. Flors amb 3 sèpals i 7-14 pètals GATASSA
6. Flors amb 5 sèpals i 5 pètals
7. Fulles enteres o poc dentades
8. Planta sense fulles basals durant la floració i d'1 a 3 fulles a la tija, la inferior de 20-75 × 28-95 mm sense pecíol i amb forma de ronyó *Ranunculus thora*
8. Planta amb fulles basals; tija amb fulles que no tenen forma de ronyó
9. Planta anual de terra baixa; flors de 4-8 mm *Ranunculus ophioglossifolius*
9. Planta perenne de muntanya; flors de 8-15 mm MATAANYELLS
7. Fulles profundament dentades o clarament dividides
10. Sèpals reflexos, girats cap avall
11. Planta anual amb flors petites (< 1 cm) i fruits d'1-3 mm
12. Fruits petits (1-1,3 mm), nombrosos (> 70), reunits en un glomèrul més llarg que ample HERBA DE FOC
12. Flors d'un groc pàl·lid. Fruits d'uns 3 mm, menys nombrosos i reunits en un glomèrul poc més llarg que ample R. DE FLOR PETITA
11. Planta anual o perenne amb flors més grans
13. Planta anual de llocs humits que s'embassen temporalment; fulles poc o gens piloses, sense taques blanques RANUNCLE SARD
13. Planta perenne, que fa un bulb; pot viure en llocs ± humits, però que no s'embassen temporalment; fulles basals piloses amb taques blanques BOTÓ D'OR
10. Sèpals erectes
14. Planta anual; fruits amb punxes
15. Fulles amples (10-60 × 15-80 mm); 6-17 fruits amb punxes d'1 mm *R. muricatus*
15. Fulles estretes (10-30 × 5-15 mm); 4-8 fruits amb espines de 2-3 mm R. ARVENSE
14. Planta perenne; fruits llisos
16. Fulles de la tija amb 3-7 segments estrets; fruits pilosos RANUNCLE DAURAT
16. Fulles de la tija semblants a les basals, no tant dividides; fruits no pilosos
17. Flors solitàries o poc nombroses (1-3 per tija)
18. Rel que fa com una petita rabassa, coberta de fibres. Fulles dividides en segments estrets; fruit amb el bec recte (l'extrem superior) R. FLABEL·LAT
18. Planta amb rel rizomatosos; fulles dentades profundament, però no dividides en segments estrets; tija amb una única flor; fruit amb el bec corbat R. MUNTANYENC
17. Diverses flors a cada tija
19. Planta que fa tiges ajagudes que arrenen; fulles 1-2 cops dividides R. REPENT
19. Planta que no fa tiges ajagudes; fulles només partides
20. Fruit de 2,5-3,5 mm amb bec curt i recte RANUNCLE ACRE
20. Fruit de 3,5-5 mm amb bec recorbat RANUNCLE DE BOSC

RANUNCLE AQUÀTIC, flor d'aigua – Aigües corrents i estagnants a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera.

c.

Comprèn diverses espècies morfològicament molt semblants; se separen per la pilositat del receptacle floral i la forma dels nectaris dels pètals, caràcters només observables amb lupa. Les espècies més freqüents són les següents:

a1. Totes les fulles laminars i lobades. Pètals completament blancs. Receptacle i aquenis sense pèls (lupa ! cal agafar una flor passada amb els fruits madurs i fer-los caure) *R. hederaceus*

a2. Algunes o totes les fulles dividides en segments molt fins (només laminars les superiors). Pètals blancs amb una taca groga a la base. Receptacle i/o aquenis pilosos

b1. Planta de > 2 m que creix dins aigües corrents; fulles de > 6 cm iguals o més llargues que l'entrenús, orientades en el sentit del corrent. Pètals de 10-15 mm, contigus o fins i tot solapats) *R. penicillatus*

b2. Planta d'aigües estagnants o de curs lent, sovint de mida més petita; fulles < 6 cm disposades en ventall (observeu-les dins l'aigua)

c1. Totes les fulles dividides. Pètals 3-6 mm, no contigus (que no es toquen uns amb els altres), amb nectaris semilunars fins i tot a les flors velles (observeu amb la lupa una petita bosseta que hi ha a la base del pètal !) . . . *R. trichophyllus*

c2. Planta sovint amb fulles de 2 tipus, tot i que solen predominar les dividides. Pètals sovint de > 5 mm

d1. Fulles laminars enteres o només un xic dentades, partides en lòbuls poc profunds. Pedicel de la flor < 5 cm, pètals 3-10 mm contigus, amb nectaris circulars *R. aquatilis* subsp. *aquatilis*

d2. Fulles laminars dividides en tots els exemplars, dentades i sovint amb 3 lòbuls partits fins a la base; a vegades apex dels sèpals blavós; pètals contigus o no amb nectaris piriforme o semilunars **R. peltatus**

HERBA DEL (o de) MAL GRA (*Ranunculus parnassifolius*) – Tarteres dels Pirineus (2 000 - 2 900 m). Estiu, c. Popularment emprada com a antireumàtica i anticancerígena, és a dir contra el mal gra (tumors de mal curar).

Comprèn dues subespècies:

a) Flors poc nombroses amb els pètals ben desenvolupats, rosats. Estams més nombrosos que els carpels i més llargs; pocs carpels avortats **R. parnassifolius subsp. parnassifolius**

b) Flors nombroses, generalment blanques, amb els pètals en part reduïts. Estams menys nombrosos que els carpels i més curts; molts carpels avortats **R. parnassifolius subsp. heterocarpus**

RANUNCLE PIRINENC, jonquilla (*Ranunculus pyrenaicus*) – Pastures acidòfiles i molleres dels Pirineus (1 400 - 2 700 m). Estiu, c.

Hom hi diferencia la subsp. *pyrenaicus* que té els peduncles un xic pilosos al capdamunt, aquenis (el fruit) de bec curt i que es fa en pastures, i la subsp. *angustifolius* (*R. angustifolius*), que és una planta totament glabre, bec dels aquenis llarg i creix a les molleres.

RANUNCLE GLACIAL (*Ranunculus glacialis*) – Llocs rocosos al peu de les congestes dels Pirineus (2 400 - 3 000 m). Estiu, rr.

RANUNCLE ACONITIFOLI (*Ranunculus aconitifolius*) – Prats humits i herbassars megafòrbics al Montseny, a les Salines i als Pirineus (800 - 2 600 m). Primavera-estiu, c.

Acontifoli vol dir amb fulles semblants a les dels acònits (o tores, gèn. *Aconitum*).

Comprèn 2 subespècies:

- pedicels florals pilosos; fulles basals adultes amb 3-5 lòbuls, el central lliure, ben separat dels altres fins a la base; tàxon ripícola (de boscos de ribera) . . . **subsp. aconitifolius**
- pedicels glabres o amb pocs pèls; fulles basals amb 5-7 lòbuls el central unit als laterals; tàxon de prats i boscos **subsp. platanifolius** [*R. platanifolius*]

GATASSA (*Ranunculus ficaria*, *Ficaria verna*) – Boscos de ribera i altres boscos humits a totes les comarques (0 - 1 600 m). Hivern-primavera, cc.

Comprèn 2 subespècies:

- subsp. *bulbilifer* (*Ficaria verna* subsp. *bulbifera*), planta petita amb bulbils axil·lars a les fulles, flors d'1,5-2,5 cm i aquenis parcialment o tots avortats
- subsp. *ficaria* (*Ficaria verna* subsp. *verna*) [incl. subsp. *ficariiformis*], més robusta, sense bulbils a les tiges, flors de 2-4 cm i amb fruits ben desenvolupats

Ranunculus thora – Peus de cingle i indrets rocosos humits, sobre substrat calcari, dels Pirineus (1 400 - 1 900 m). Estiu (primavera), rr.

Planta molt tòxica, d'aquí el nom específic, del grec *phthora*, destrucció, ruïna...

Ranunculus ophioglossifolius – Rierols i basses en terrenys silicis de terra baixa (20 - 400 m). Primavera-estiu, rr.

MATAANYELLS (*Ranunculus flammula*) – Aiguamolls i prats humits a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (200 - 2 400 m). Primavera-estiu, r.

HERBA DE FOC, gata rabiosa, api sardònic (*Ranunculus sceleratus*) – Aiguamolls i herbeis humits de la Selva, fins a les Guillerries, i l'Empordà (0 - 900 m). Primavera-estiu, rr.

Planta metzinosa; la seva ingestió provoca el riure sardònic, el riure que fan els malalts de tètanus.

RANUNCLE DE FLOR PETITA (*Ranunculus parviflorus*) – Prats d'annuals un xic humits, sobre substrat silici, a la Selva i l'Empordà (0 - 600 m). Primavera-estiu, rr.

RANUNCLE SARD (*Ranunculus sardous*) – Prats humits i vores de basses de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

Sard vol dir que es fa a l'illa de Sardenya.

BOTÓ D'OR, ranuncle bulbós, gata rabiosa (*Ranunculus bulbosus*) – Prats, tant els secs com els ± humits, a totes les comarques (0 - 2 300 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment la rel s'havia fer servir per curar lesions, per a les berrugues...

Ranunculus muricatus – Camps i erms ± humits de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

RANUNCLE ARVENSE (*Ranunculus arvensis*) – Camps de cereals i rostolls a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

Arvensis vol dir que es fa als conreus.

RANUNCLE DAURAT, botó d'or (*Ranunculus auricomus* [incl. *R. carlittensis* i *R. envalirensis*]) – Boscos caducifolis i prats humits al Montseny i als Pirineus (1 400 - 2 500 m). Primavera-estiu, r.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

RANUNCLE FLABEL·LAT (*Ranunculus paludosus*) – Prats secs i brolles a la Selva i l'Empordà (0 - 500 m). Primavera, r.

Dit flavel·lat perquè les fulles tenen forma de ventall, i per l'antic nom de la planta.

R. montpeliacus és semblant però té els sèpals girats cap avall, les fulles basals interiors de la roseta 0-1 cop dividides, els pètals d'un groc clar a la cara interna i el bec del fruit molt llarg; només es fa en brolles silicòcoles de l'Alt Empordà.

RANUNCLE MUNTANYENC (*Ranunculus montanus*, *R. ruscinonensis*) – Prats i llocs rocosos al Puigsacalm i als Pirineus (1 000 - 2 800 m). Primavera-estiu, c.

Grup complex que inclou els tàxons següents:

- a1. Fulles caulinars palmatífides a palmatipartides de segments ± antrorsos *R. montanus* subsp. *gouanii*
- a2. Fulles caulinars palmatisectes de segments radiants
 - b1. Auenis madures amb bec curt (< 10 % del cos); planta poc o gens pilosa . . . *R. montanus* subsp. *carinthiacus*
 - b2. Auenis amb bec llarg (< 15 % del cos); planta ± pilosa
 - c1. Auenis amb bec > 30 % del cos; planta calcícola *R. montanus* subsp. *aduncus*
 - c2. Auenis amb bec < 30 % del cos; planta acidòfila *R. montanus* subsp. *sartorianus*
[incl. *R. montanus* subsp. *ruscinonensis*]

RANUNCLE REPENT, botó d'or, mata-rata (*Ranunculus repens*) – Creixenars i herbassars humits de recs i cursos fluvials, mollerres i jonqueres a totes les comarques (0 - 1 900 m). Primavera-estiu, cc.
Dit repent, perquè és una herba que fa tiges ajagudes.

RANUNCLE ACRE, botó d'or de prat, gata rabiosa, francesilla de camp (*Ranunculus acris* subsp. *friesianus* [subsp. *despectus*]) – Prats humits i a terra baixa també als boscos de ribera (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.
Dit acre, del llatí, agut, recte, perquè els fruits tenen el bec recte i no pas corbat.

RANUNCLE DE BOSC, botó d'or (*Ranunculus serpens* subsp. *nemosus*, *R. tuberosus*) – Boscos caducifolis humits, prats i matollars al Montseny, la Garrotxa i als Pirineus (1 000 - 2 200 m). Estiu, c.

FAM. DE LES PLATANÀCIES [1 gènere i 1 espècie].

PLÀTAN, platana (*Platanus orientalis* var. *acerifolia*, *P. hispanica*, *P. hybrida* [nom grec de l'arbre (*platanos*), de *platys*, ample, espaiós, per la capçada gran i per les fulles amples].

Arbre caducifoli de fins 40 m d'alçària, d'escorça grisenca que cau en plaques irregulars, deixant el tronc amb taques clares molt característiques. Fulles palmades grans amb 3-7 lòbuls. Flors ♂ i ♀ separades, petites, sense pètals i reunides en grups esfèrics i pedunculats; fruit sec amb pèls a la base. Extensament plantat als parcs i jardins, arbredes i boscos de ribera a totes les comarques (0 - 1 000 m). Primavera, c.

Arbre potser d'origen híbrid entre *P. occidentalis* d'Amèrica del N., i *P. orientalis* originari del SE d'Europa.

La fusta es fa servir per usos diversos i antigament les fulles s'havien fet servir per embolicar la carn.

FAM. DE LES BUXÀCIES [1 gènere].

BOIX (*Buxus sempervirens*) [nom llatí de la planta, derivat d'una antiga llengua mediterrània; 1 espècie].

Arbust perennifoli de 2-4 m, amb fulles oposades i enteres. Flors unisexuals sobre un mateix individu (planta monoica), poc vistoses i reunides en grups de diverses flors masculines al voltant d'una flor femenina central. Fruit en càpsula que s'obre en tres valves. Boscos caducifolis i matollars muntanyencs i també en alzinars ombrívols de terra baixa, preferentment sobre substrat calcari (80 - 1 850 m). Totes les comarques a excepció del Baix Empordà. Primavera, cc.

Cultivat com a planta ornamental. La fusta del boix és molt apreciada per la seva resistència i ha estat utilitzada tradicionalment per la fabricació d'estris de cuina, com culleres i lloses.

Planta tòxica; antigament emprada com aperitiva, pel reuma i per combatre les febres palúdiques i actualment en medicaments sudorífics i depuratius.

FAM. DE LES PEONIÀCIES [1 gènere i 1 espècie].

PEÒNIA DE MUNTANYA, llampoina (*Paeonia officinalis* subsp. *microcarpa*) [del grec, curatiu, saludable i medicinal, potser dedicada a Peon metge dels déus de l'Olimp, i nom grec i llatí d'aquestes plantes; 1 espècie].
Planta herbàcia rizomatosa amb fulles dividides i flors solitàries d'un rosa purpurescent, grans (7-13 cm), amb 3-6 sèpals i 5-10 pètals. Rouredes i pinedes de pi roig de l'Alta Garrotxa (450 - 1 300 m). Primavera-estiu, rr.
Antiga planta medicinal emprada contra l'epilèpsia.

FAM. DE LES SAXIFRAGÀCIES [4 gèneres].

1. Petit arbust que fa fruits carnosos	RIBER
1. Planta herbàcia, a vegades lignificada a la base, amb fruits no carnosos	
2. Planta que fa una sola flor, blanca i pentàmera	FETGERA BLANCA
2. Planta amb flors nombroses (o bé solitàries però amb els pètals rosats)	
3. Flors generalment vistoses amb 5 sèpals, 5 pètals i 10 estams	SAXÍFRAGUES
3. Flors de color groguenc, poc vistoses, sense pètals i amagades enmig de les fulles; 4 sèpals i 8 estams	CRISOSPLENI

RIBER (*Ribes*) [de l'àrab *ribas*, nom del ruibarbre (*Rheum*), una poligonàcia que no es fa a casa nostra, perquè aquestes plantes tenen propietats medicinals semblants; 4 espècies]. Segons alguns autors formarien part d'una família independent, les grossulariàcies; plantes cultivades com a ornamentals.

1. Planta dioica. Fulles de 4-6 cm d'ample amb 3 lòbuls. Flors verdoses disposades en inflorescències erectes i glanduloses. Fruits vermellinosos fets, poc nombrosos	CIREROLA
1. Planta monoica. Fulles de 5-15 cm d'ample amb 5 lòbuls. Flors vermelloses amb els sèpals pilosos, disposades en inflorescències penjants, almenys a l'àpex. Fruits vermells àcids i comestibles	RIBER PETRI

CIREROLA (*Ribes alpinum*) – Matollars i boscos poc densos al Montseny, l'Albera i als Pirineus; excepcionalment es fa a la Fageda d'en Jordà (450 - 1 800 m). Primavera, r.
Els fruits són dolços i es fan servir per elaborar mermelades i fermentats se'n fa el vi de groselles.

RIBER PETRI, ribes (*Ribes petraeum*) – Avetoses i herbassars humits dels Pirineus (1 350 - 1 900 m). Primavera, rr.
L'AGRASSÓ, GREIXONS o GAXIVES (*R. uva-crispa*), que és un arbust espinós, i el **RIBER VERMELL** (o RIMES) (*R. rubrum*), semblant al **RIBER PETRI** però amb els sèpals sense pèls (no originaria de casa nostra), són cultivats pels seus fruits i algunes vegades s'han trobat naturalitzats.

FETGERA BLANCA (*Parnassia palustris*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les celastràcies. Planta de flors solitàries que neixen d'una roseta de fulles basals arrodonides i llargament peciolades. Pètals blancs amb venes translúcides marcades. Cinc estams alternant amb altres cinc estams modificats verdosos i ramificats productors de nèctar. Mollals i prats molt humits dels Pirineus; arriba fins al Puigsacalm i la serra de l'Albera (500 - 2 600 m). Estiu, r.
Antiga planta medicinal emprada com astringent.

SAXÍFRAGA, trencapedra (*Saxifraga* [incl. *Micranthes*]) [del llatí *saxum*, roca i *frango*, trencar, nom d'una planta emprada per dissoldre els càlculs; 23 espècies]. Plantes herbàcies, a vegades lignificades a la base, amb fulles d'enteres a profundament dividides i flors pentàmeres (5 sèpals i 5 pètals), amb 10 estams i generalment amb 2 carpels ± soldats a la base; inclouen un nombre força important de representants rupícoles, que viuen en parets verticals o en indrets pedregosos.

1. Flors amb pètals rosats, purpuris o violacis	
2. Fulles petites de < 5 mm, sense fer roseta a la base, amb pèls al marge. Tiges amb una única flor que té els pètals visibles i més llargs que els sèpals que també són pilosos al marge	SAXÍFRAGA OPOSITIFÒLIA
2. Fulles basals de > 6 mm, disposades en roseta. Tiges amb diverses flors; pètals poc visibles iguals o més curts que els sèpals que tenen pèls glandulosos	S. MITJANA
1. Flors amb pètals grocs, blancs o d'un blanc groguenc	
3. Planta de fonts i rierols dels Pirineus que fa masses denses, amb fulles carnosos; pètals d'un groc viu	SAXÍFRAGA AIZOIDE (si les fulles són dentades i els pètals blancs, vegeu la SAXÍFRAGA ESTAL·LADA i la SAXÍFRAGA AQUÀTICA)
3. Pètals blancs o d'un blanc groguenc	
4. Planta amb aspecte de molsa. Fulles basals molt estretes (< 3 mm) d'amplada	

amb pèls al marge; tiges sovint amb una sola flor	SAXÍFRAGA BRIOIDE
4. Fulles més amples i tija amb > 5 flors	
5. Planta amb fulles allargades i enteres, només un xic dentades i amb pèls a la base (però no a la part superior)	
6. Plantes que fan rosetes isolades. Fulles molt estretes; inflorescència amb > 30 flors	CORONA DE REI
6. Plantes que fan grups de rosetes. Fulles d'1,5-4 cm d'amplada; inflorescència amb < 30 flors	SAXÍFRAGA PANICULADA
(si les flors són grogues i no pas blanques, vegeu la SAXÍFRAGA MOSCADA)	
5. Planta amb fulles clarament dentades o profundament dividides	
7. Planta aquàtica que només es fan rierols i recs d'alta muntanya	
8. Sèpals estesos separats de la càpsula. Pètals blancs amb 2 taques grogues a la base. Ovari lliure, visible, no fusionat amb els sèpals [ovari súper]	SAXÍFRAGA ESTEL·LADA
8. Sèpals erectes aplicats a la càpsula. Pètals blancs. Ovari poc visible, fusionat almenys parcialment als sèpals [ovari semiinfer o infer]	S. AQUÀTICA
7. Planta que es fa en llocs rocosos, mai en rierols	
9. Pètals grocs o d'un groc pàl·lid, a vegades amb els nervis purpurs	S. MOSCADA
9. Pètals blancs	
10. Planta que té bulbs a la base. Fulles en forma de ventall, poc més llargues que amples, amb dents poc profundes i pecíol de secció circular	S. GRANULOSA
10. Planta sense bulbs a la base. Fulles allargades i/o amb dents profundes o fins i tot dividides	
11. Fulles basals arrodonides, dentades profundament; pètals de > 9 mm	S. GERANIOIDE
11. Fulles basals allargades, dentades profundament o dividides; pètals de < 9 mm	
12. Planta que només es fa als Pirineus	SAXÍFRAGA PUBESCENT
12. Planta que només es fa a la serralada Transversal, a les Guillerics i al Montseny	
13. Fulles d'olor balsàmic, un xic coriàcies, les basals amb 7-11 lòbuls, el central normalment trifid, pecíol 2-3 vegades més llarg que el limbe. Pètals de 7-8 mm	HERBA DEL NORD
13. Fulles que fan olor de canyella quan s'aixafen, les basals amb 5 lòbuls, el central no dividit; pecíol 1-2 vegades més llarg que el limbe. Pètals de 4-6 mm	HERBA DE SANT SEGIMON

SAXÍFRAGA OPOSITIFÒLIA (*Saxifraga oppositifolia*) – Llocs rocosos o pedregosos d'alta muntanya, preferentment calcaris (1 800 - 2 800 m). Estiu, r.
Opositifòlia vol dir que té les fulles oposades.

SAXÍFRAGA MITJANA (*Saxifraga media*) – Cingleres i parets verticals sobre roques calcàries dels Pirineus. (1 500 - 2 600 m). Estiu, r.

SAXÍFRAGA AIZOIDE (*Saxifraga aizoides*) – Fonts, rierols i tarteres humides dels Pirineus (1 300 - 2 750 m). Estiu, r.
Aizoide era el nom grec i llatí de diverses plantes de fulles carnosos i la planta els hi té.

SAXÍFRAGA BRIOIDE (*Saxifraga bryoides*) – Indrets rocosos d'alta muntanya (2 150 - 2 880 m). Estiu, r.
Brioide vol dir que s'assembla a una molsa (= briòfits).
La SAXÍFRAGA ASPRA (*Saxifraga aspera*) és molt semblant, però fa unes tofes menys denses i té poc aspecte de molsa, les fulles mesuren > 5 mm i la inflorescència té 2-5 flors (la SAXÍFRAGA BRIOIDE, en canvi, té fulles molt estretes d'un 1 mm d'amplada i les tiges porten 1 (2) flors); dita així perquè les fulles tenen uns pèls rígids aspres al tacte.

CORONA DE REI, ALTIMIRA, corona de cingle, herba de tall (o de talls), rosa de roc (*Saxifraga longifolia*) – Cingleres i parets verticals sobre roques calcàries des de Santa Magdalena de Terrades i Bac Grillera, a la Garrotxa i els Pirineus (550 - 1 850 m). Estiu, r.
Popularment emprada com a abortiva i per ajudar als parts.
La CORONA DE REI és una planta que floreix un sol cop i després es mort.

SAXÍFRAGA PANICULADA, onosma borda, corona de rei (*Saxifraga paniculata*) – Fissures i replans de roques des del Montseny i el Puigsacalm als Pirineus (900 - 2 600 m). Estiu, r.
Planta abortiva i emprada pels pastors en els parts del ramat.
Dita paniculada perquè les flors s'agrupen en un inflorescència tipus panícula (llarga i ramificada).

SAXÍFRAGA ESTEL·LADA (*Saxifraga stellaris*, *Micranthes stellaris* subsp. *robusta*) – Fonts i rierols d'alta muntanya (1 700 - 2 450 m). Estiu, r.

SAXÍFRAGA AQUÀTICA, enciam de font (*Saxifraga aquatica*) – Fonts i rierols d'aigua freda d'alta muntanya (1 800 - 2 650 m). Estiu, c.
Planta comestible en amanida.

SAXÍFRAGA MOSCADA (*Saxifraga moschata*) – Pastures alpines i indrets pedregosos d'alta muntanya (2 200 - 2 650 m). Estiu, r.
Moscada vol dir que fa olor de mesc.

SAXÍFRAGA GRANULOSA, trenca-rocs (*Saxifraga granulata*) – Vorada de bosc, marges pedregosos i prats a totes les comarques (rara a terra baixa) (75 - 2 300 m). Primavera-estiu, c.

SAXÍFRAGA GERANIOIDE, bàlsam, consolda, angelina, herba de les set sagnies (*Saxifraga geranioides*) – Tarteres i matollars de neret d'alta muntanya (1 500 - 2 800 m). Estiu, r.
Geranioides vol dir que té les fulles semblants a les dels geranis.

Planta endèmica dels Pirineus orientals.

Planta medicinal vulnerària, emprada per curar les llagues i les ferides i per purificar la sang.

Les plantes que creixen al Montseny atribuïdes fins fa poc a aquesta espècie, semblen correspondre a una raça especial endèmica que ha estat descrita amb el nom de *S. gesneriana*.

S. rotundifolia és semblant, però les fulles només són dentades i les flors tenen l'ovari súper i no pas semiínfer; només es fa herbassars i boscos humits dels Pirineus i de la Garrotxa.

SAXÍFRAGA PUBESCENT (*Saxifraga pubescens*) – Roques i llocs pedregosos, preferentment silicis, d'alta muntanya (1 600 - 2 850 m). Estiu, r.

Saxifraga clusii (*Micranthes clusii*) és molt semblant però té els pètals desiguals: 3 de llargs amb taques grogues a la base i dos més curts i sense taques grogues.

S. hypnoides subsp. *continentalis*, que només es fa a l'Albera, té gemmes axil·lars allargades i cobertes d'esquames.

HERBA DEL NORD o **ANGELINA** (*Saxifraga fragilis*, *S. corbariensis*) – Cingles i relleixos de roques al Far, Rocacorba, Guillerics, Montseny i Bassegoda (1 100 - 1 300 m). Primavera, rr.

HERBA DE SANT SEGIMON, segimona, herba de les set sagnies (*Saxifraga vayredana*) – Roques i llocs tarterosos sobre substrats silicis al Montseny i a les Guillerics (600 - 1 700 m). Estiu, r.

Planta endèmica del massís del Montseny i les Guillerics i protegida per la legislació.

Planta medicinal que conté mucil·lag que li dona acció emol·lient i es fa servir com a balsàmica per curar la tos i els refredats; també conté tanins que li donen poder antisèptic i alenteixen el peristaltisme intestinal, i per això va bé per afeccions intestinals. Emprada també per combatre la pressió alta i per elaborar ratafia.

CRISOSPENI (*Chrysosplenium oppositifolium*) [del grec *chrysos*, or, i *splen*, melsa, potser per un antic ús medicinal de la planta; les fulles són comestibles en amanida; 2 espècies].

Herba prostrada que fa denses tofes. Fulles arrodonides amb el marge dentat d'un verd fosc, excepte les que envolten les inflorescències que són de color groguenc similar al dels sèpals. Flors amb els sèpals groguencs i sense pètals. Fonts, mollals i degotalls d'aigües àcides, a les Guillerics, a la Garrotxa, i de l'Albera als Pirineus (400 - 1 800 m). Primavera, c.

Chrysosplenium alternifolium, que pot conviure amb l'espècie anterior és semblant, però les fulles de la tija són alternes i no pas oposades.

FAM. DE LES CRASSULÀCIES [5 gèneres].

1. Flors poc aparents (sèpals i pètals < 2 mm) a l'axil·la de fulles oposades	CRÀSSULA
1. Flors aparents o situades en inflorescències terminals sense fulles	
2. Marge de les fulles amb gemes foliars (com petites plàntules) que es desprenen fàcilment i donen nous individus	Kalanchoe ×houghtonii
2. Marge de les fulles sense gemes foliars	
3. Fulles de la base amb un pecíol llarg inserit al centre	BARRETETS
3. Fulles sense pecíol	
4. Fulles planes agrupades en rosetes denses; flors amb 6-20 pètals	MATAFOCS
4. Fulles cilíndriques, no agrupades en rosetes denses; flors amb 5 pètals	
5. Pètals completament lliures	CRISPINELLS
5. Pètals soldats fins a la meitat; planta d'alta muntanya	MUCIZÒNIA

CRÀSSULA (*Crassula*) [del llatí *grassula*, gros, gruixut, per les fulles carnosos; 3 espècies].

TIL·LEA (*Crassula tillaea*) – Planta anual ajagada i vermellosa, amb fulles de 2 mm, oposades i disposades molt juntes, que la fan semblant a una molsa. Flors tetràmeres amb pètals més curts que els sèpals. Prats secs d'annuals sobre substrat silici de la Selva a l'Empordà (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

Planta dedicada a Michelangelo Tilli (1653-1740) botànic i metge toscà.

Són semblants a la TIL·LEA, *C. vaillantii* (amb flors pentàmeres) i *C. campestris* (amb flors pedunculades); viuen en ambients semblants a l'Alt Empordà.

En aquests darrers anys al litoral s'han naturalitzat diverses espècies cultivades en jardineria, com ara *C. ovata*, *C. muscosa* (*C. lycopodioides*) o *C. nudicaulis*, originàries d'Àfrica del Sud.

Kalanchoe ×houghtonii (*Bryophyllum daigremontianum*)

Planta herbàcia perenne dreta de fins 1 m d'alçada, amb fulles que porten petites plantetes al marge que cauen fàcilment i originen nous individus. Flors al capdamunt de les tiges, d'uns 2 cm i amb els pètals d'un vermell porpra. Cultivada en jardineria i subespontània als penya-segats, murs i teulades del litoral. Hivern, r.

Originària de l'illa de Madagascar.

Popularment emprada contra el càncer.

A aquest híbrid sembla que corresponen les plantes que creixen a les nostres comarques, tot i que també s'han citat *K. tubiflora* [*K. delagoensis*], que fa fulles més estretes i *K. fedtschenkoi* amb tiges ramificades.

BARRETETS, barret, tassa de jueu (*Umbilicus rupestris*).

Planta herbàcia amb fulles carnosos, de limbe arrodonit, que fa flors blanc-verdoses en raïms llargs. Roques, murs i teulades, des del litoral als Pirineus (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada com a antidiarreica, vulnerària i antiinflamatòria.

MATAFOCS, cebes, consolves, consoltes (*Sempervivum*) [dits matafocs o matifocs, potser perquè són plantes crasses i evitarien els incendis de les teulades o perquè tenen propietats vulneràries i es feien servir per guarir les cremades i les nafres; 3 espècies]. Flors regulars amb 5-9 sèpals i 5-9 pètals, doble d'estams que de pètals i 5-9 carpels lliures que donen un fruit sec tipus fol·licle.

1. Rosetes de 3-12 cm de diàmetre; fulles de la roseta sense pèls ni glàndules a la cara superior	MATAFOC
1. Rosetes de 0,5-2 cm de diàmetre; fulles de la roseta, principalment les joves, amb pèls o glàndules abundants	
2. Extrem de les fulles amb pèls llargs que formen una mena de teranyina que cobreix la roseta; fulles agudes	MATAFOC TERANYINÓS
2. Fulles molt glànduloses que desprenen olor resinosa; fulles ± arrodonides a la punta	MATAFOC DE MUNTANYA

MATAFOC COMÚ, matifoc, matifoc de paret, consolves (*Sempervivum tectorum*) – Roques, parets i teulades des del Montseny, les Guilleries i l'Albera als Pirineus (260 - 2 700 m); naturalitzada a baixa altitud. Estiu, c.
Cultivada des d'antic perquè era una planta medicinal (pels herpes, callicida...) i també perquè es creia que protegia dels llamps i dels focs.

MATAFOC TERANYINÓS, matafoc aracnoide (*Sempervivum arachnoideum*) – Relleixos de roques silícies de l'Albera als Pirineus (1 000 - 2 700 m). Estiu, c.

Damunt substrat calcari s'ha citat *S. fauconnettii*, tàxon potser d'origen híbrid entre les dues espècies anteriors.

MATAFOC MUNTANYENC (*Sempervivum montanum*) – Llocs rocosos de l'alta muntanya silícia, de les Salines als Pirineus (1 300 - 2 900 m). Estiu, r.

MUCIZÒNIA DE CONGESTERA (*Mucizonia sedoides*, *Sedum candollei*) [dedicat al metge Mucio Zona natural de Nàpols († 1788), i al botànic ginebrí A.P. de Candolle (1778-1841); 1 espècie].

Planta anual baixa (< 7 cm), glabra i vermellosa, que creix fent grups densos com una gespa. Fulles densament imbricades de 2-4 mm i flors pentàmeres en grups densos al capdamunt de les tiges. Congesteres sobre substrat silici (2 100 - 2 900 m). Estiu, r.

CRESPINELLS, arròs de gat, arròs de paret, grans d'arròs, raïm, raïm de paret, raïm de moixó, bàlsam de paret, ou de gripau, grans de gripau, ull de gripau (*Sedum*) [anomenats crespinelles potser perquè quan floreixen semblen la cua

d'un gat que s'eriça (de cresp, arrissat); dits també MATIFOC o MATAFOCS potser perquè són plantes crasses que no cremen i evitarien els incendis de les teulades o perquè tenen propietats vulneràries i es feien servir per guarir les cremades, per als trucs i les llagues; les fulles confitades d'algunes espècies són comestibles; el nom d'arròs provindria de que les fulles s'hi assemblen i els nens les feien servir per jugar; BÀLSAM és un medicament o una substància aromàtica que serveix per curar nafres i ferides i algunes d'aquestes plantes tenen aquesta utilitat; 17 espècies]. Flors regulars amb el mateix nombre de sèpals, pètals i carpels (de 4 a 8) i generalment doble nombre d'estams; carpels lliures que donen un fruit sec tipus fol·licle.

En aquests darrers anys al litoral s'han naturalitzat diverses espècies cultivades en jardineria.

1. Fulles grans, d'1-3 cm d'amplada, planes i un xic dentades;
planta alta (> 20 cm) que fa flors en grups densos	FABÀRIA
1. Fulles més estretes i de marge sencer; planta sovint més baixa	
2. Flors grogues o d'un groc pàl·lid	
3. Fulles agudes (acabades en punta)	
4. Flors de color groc viu; fulles estretes (< 4 mm), verdes	CRESPINELL RUPESTRE
4. Flors de color groc pàl·lid; fulles sovint més amples i d'un verd grisenc	C. GROS
3. Fulles obtuses (arrodonides a l'extrem)	
5. Sèpals lliures. Fulles ovoides amb l'amplada màxima a la part inferior	CRESPINELL GROC
5. Sèpals soldats a la base. Fulles lanceolades, més llargues que amples	
6. Pètals arrodonits de color groc pàl·lid, de 3,5-4 mm	CRESPINELL ALPESTRE
6. Pètals aguts de color groc viu de 2,5-3,5 mm	CRESPINELL ANUAL
2. Flors blanques, d'un blanc rosaci, blanc violaci, o rosades	
7. Fulles oposades o verticil·lades (més de dues fulles a cada nus)	
8. Planta de 15-30 cm amb tiges pubescents. Fulles inferiors planes i peciolades
de > 5 mm d'amplada. Pètals aristats d'un blanc violaci o blavós	CEPEA
8. Planta més baixa amb fulles sèssils de color verd grisenc i de < 5 mm
d'amplada. Pètals arrodonits d'un blanc violaci	CRESPINELL GLAUC
7. Fulles alternes	
9. Planta pilosa i glandulosa	
10. Planta de llocs rocosos. Fulles basals disposades en roseta;
carpels blancs o d'un bru clar	CRESPINELL HIRSUT
10. Planta de rierols d'alta muntanya i molleres, sense roseta de fulles a
la base i carpels verdosos	CRESPINELL PILÓS
9. Planta sense pèls	
11. Flors amb 5 estams i pètals d'un blanc rosaci (planta de terra baixa)	C. CESPITÓS
11. Flors amb 10-12 estams	
12. Planta d'alta muntanya, anual (sense rebrotos estèrils) i amb els fruits
disposats en estel (separats uns dels altres)	CRESPINELL FOSC
12. Planta perenne amb branques que no porten flors. Fruits erectes (acostats uns dels altres)	
13. Fulles alternes de 8-15 mm; pètals blancs	CRESPINELL BLANC
13. Fulles de < 5 mm, les de les tiges estèrils oposades; pètals d'un
blanc rosat o d'un bru clar	CRESPINELL BREVIFOLI

FABÀRIA, bàlsam, orella de frare, herba grassa (*Sedum telephium*, *Hylotelephium* sp.) – Llocs rocosos i marges de bosc sobre substrat silici, des de la Selva i l'Albera als Pirineus (50 - 2 000 m). Estiu-tardor, c.

Planta variable: hom hi difereixia la subsp. *maximum* (*Hylotelephium maximum*) amb les fulles sense peciol que ± abracen la tija a la base i amb les flors verdoses, i la subsp. *fabaria* (*Hylotelephium telephium*) que té fulles amb peciol curt i les flors rosades.

Planta medicinal emprada com vulnerària i emol·lient per curar les llagues i les ferides, i al Ripollès per les mossegades d'escurçó. Fabària indica una semblança amb les fulles de la favera (de *faba*, cras).

CRESPINELL RUPESTRE, pinets (*Sedum rupestre*) – Llocs rocosos, marges de camins i clarianes de bosc des del litoral als Pirineus (0 - 2 000 m). Estiu, cc.

Rupestre vol dir que viu sobre les roques.

CRESPINELL GROC, matafocs, matifoc de pedra, matafoc de teulat, pinets (*Sedum sediforme*) – Llocs rocosos, dunes litorals, prats secs i teulats de les cases a totes les comarques (0 - 1 700 m). Estiu, cc.

Amb les fulles es prepara un xarop que és remineralitzant i útil per problemes renals; popularment emprada a les Gavarres pel catarro o per les llagues de la boca.

CRESPINELL GROC, crespinell picant, bàlsam groc (*Sedum acre*) – Marges de carreteres, llocs rocosos i teulades, a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc.

Planta tòxica i irritant que es fa servir externament com rubefacient i en homeopatia per les hemorroides; popularment emprada també per combatre els refredats.

CRESPINELL ALPESTRE (*Sedum alpestre*) – Congesteres sobre substrat silici als Pirineus (1 900 - 3 000 m). Estiu, c.

Alpestre vol dir que és propi de les muntanyes elevades.

CRESPINELL ANUAL (*Sedum annuum*) – Llocs rocosos sobre substrat silici des de les Guilleries (rr) i de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 700 m). Estiu, r.

CEPEA (*Sedum cepaea*) – Marges i clarianes rocoses de bosc caducifoli a la Selva, l'Albera, la Garrotxa i al Ripollès (100 - 1 200 m). Primavera-estiu, r.
Cepea és el nom grec i llatí d'una planta que no correspon pas a aquesta espècie.

CRESPINELL GLAUC, arròs de paret (*Sedum dasyphyllum*) – Roques, parets i teulades a totes les comarques (0 - 2 200 m). Primavera-estiu, c.
Glauc fa referència al color verd blavós de la planta.

CRESPINELL HIRSUT (*Sedum hirsutum*) – Roques silícies de terra baixa als Pirineus (50 - 2 300 m). Primavera-estiu, c.
Hirsut vol dir que és cobert de pèls rígids i aspres al tacte.

CRESPINELL PILÓS (*Sedum villosum*) – Molleres i rierols de muntanya (1 500 - 2 300 m). Primavera-estiu, c.

CRESPINELL CESPITÓS (*Sedum caespitosum*) – Codines i prats secs de terra baixa, des de la Selva a l'Empordà (0 - 300 m). Primavera, r.
Cespitós significa que la planta forma una gespa.
El CRESPISELL ROGENC (*S. rubens*), amb pèls a la inflorescència, i *S. andegavense*, amb els carpels erectes, són semblants i viuen en els mateixos ambients.

CRESPINELL FOSC (*Sedum atratum*) – Prats d'alta muntanya sobre roca calcària (2 000 - 2 800 m). Estiu, c.

CRESPINELL BLANC, arròs de paret, bàlsam blanc, raïm de galàpet, pinet de teulada (*Sedum album*) – Llocs rocosos i prats secs del litoral als Pirineus (0 - 2 200 m). Estiu, cc.
Popularment emprada per curar les llagues i les ferides; planta comestible en amanides.

CRESPINELL BREVIFOLI (*Sedum brevifolium*) – Roques silícies al Montseny i als Pirineus (900 - 2 800 m). Estiu, c.
Brevifoli significa que té fulles curtes i petites.
El CRESPISELL PIRINENC (*S. anglicum*), que viu en els mateixos ambients dels Pirineus, és semblant, però té les fulles alternes.

FAM. DE LES HALORAGÀCIES (haloragidàcies) [1 gènere].

VOLANTÍ, miriofil·le (*Myriophyllum*) [del grec i del llatí, nom de diverses plantes amb fulles molt dividides; del grec *myrios*, in comptables i *phylon*, fulla, per les seves fulles dividides en molts segments; 3 espècies]. Plantes aquàtiques submergides amb les fulles molt dividides i verticil·lades. Sovint només es troben en estat vegetatiu i per això la determinació és difícil.

1. Bràctees de la inflorescència més llargues que les flors; fulles disposades de 5 en 5 al voltant de la tija VOLANTÍ VERTICIL·LAT
1. Bràctees de la inflorescència més curtes que les flors (excepte al verticil de flors inferior); fulles disposades de 4 en 4 (o de 3 en 3) al voltant de la tija VOLANTÍ ESPIGAT

VOLANTÍ VERTICIL·LAT (*Myriophyllum verticillatum*) – Estanys i recs d'aigües dolces, profundes, quietes o de corrent feble, a terra baixa (0 - 175). Estiu, rr.
Verticil·lat significa que hi ha tres o més fulles al voltant de la tija a la mateixa alçada.

VOLANTÍ ESPIGAT (*Myriophyllum spicatum*) – Rius, canals i estanys d'aigües dolces, sobretot a terra baixa (0 - 400). Estiu, r.
M. alterniflorum és semblant però té flors groguenques i no rosades com l'anterior. Es fa als rierols del Cap de Creus i a les basses de l'Albera (0 - 200 m).

FAM. DE LES VITÀCIES [nom llatí de la vinya, derivat de la rel indogermànica *ueit*, sarment; llambrusca prové del llatí popular *lambrusca*, i del clàssic *labrusca*, salvatge, la vinya salvatge; 1 gènere].

1. Fulles no dividides; inflorescència allargada VINYA
1. Fulles dividides; inflorescència planera o convexa HEURA DE VIRGÍNIA

VINYA, cep, llambrusca (*Vitis vinifera*) [1 espècie].

Planta enfiladissa i caducifòlia de fins 15 m d'alçada o més, que té tiges joves amb circells (òrgan filamentós que serveix per arrapar-se). Fulles grosses de 15-25 cm, dentades i en forma de cor a la base. Flors pentàmeres petites i verdoses. Fruit carnós comestible quan és madur (el gra de raïm). Cultivada i subespontània pels cursos fluvials de terra baixa. Primavera-estiu.

Tot i que és difícil distingir-les al camp, hom diferencia la VINYA VERA (*V. vinifera* subsp. *vinifera*), que és una planta hermafrodita que fa fruits grossos amb 2 pinyols, i la LLAMBRUSCA (*V. vinifera* subsp. *sylvestris*) que és dioica i fa fruits petits (5-7 mm), sovint amb 3 pinyols i àcids, i que creix pels boscos de ribera. Les vinyes cultivades procedeixen de races de la vinya vera, així com d'híbrids entre la vinya vera i espècies americanes (sobretot *Vitis rotundifolia*) o fins i tot d'espècies americanes. Diverses espècies americanes s'han naturalitzades a Catalunya (consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació).

A part de la utilització dels fruits com a fruita i per elaborar vi, la vinya és una planta medicinal: els brots tendres són astringents i tenen propietats per curar la irritació de la pell i la inflamació dels ulls, les fulles són un tònic venós i capil·lar, vasoprotectors i astringents, el suc dels raïms és diürètic i laxant, l'oli dels pinyols s'utilitza per combatre l'excés de greixos i el vi té propietats tòniques i hipotensores.

HEURA DE VIRGÍNIA, vinya verge (*Parthenocissus quinquefolia*) [2 espècies].

Planta enfiladissa i caducifòlia que fa tiges joves amb circells (òrgan filamentós que serveix per arrapar-se). Fulles grosses de 7-25 cm, dividides en 5 foliols (o 4 o 6). Flors pentàmeres petites i verdoses. Fruit carnós de 5-8 mm, blau negrosa quan és madur. Cultivada i subespontània pels cursos fluvials de terra baixa. Estiu.

Originària d'Amèrica del N.

Parthenocissus tricuspidata, una planta cultivada originària d'Àsia, es diferencia perquè les fulles són dentades i no pas dividides; de moment no s'ha naturalitzat a les nostres comarques.

FAM. DE LES ZIGOFIL·LÀCIES [del grec, jou, parell, fulles en parelles, ja que les plantes tenen les fulles paripinnades; 2 gèneres].

TRÍBOL, abriülls, queixals de vella, queixals de llop, gossos (*Tribulus terrestris*) [del grec *tribolos*, amb tres dards, abriülls, perquè té els fruits espinosos que s'assemblen a aquesta antiga arma (*tribolos* també era el nom de diverses plantes espinoses i potser també del tríbol); 1 espècie].

Planta herbàcia anual ajaguda amb fulles dividides i oposades. Flors solitàries de 4-5 mm amb 5 pètals grocs i 10 estams. Fruit estel·lat, dur i espinós. Camins i herbeis trepitjats de terra baixa, sobretot del litoral (0-300 m). De la primavera a la tardor, c.

Planta tòxica, abans emprada popularment per combatre diverses afeccions, i tòxica també pels animals, tot i que darrerament es fan assajos per curar diverses malalties.

LES LLEGUMINOSES, FAM. DE LES FABÀCIES

Família que conté nombrosos gèneres i espècies caracteritzats per tenir fruits tipus llegum, el que popularment s'anomena tavella (fruit sec provinent d'un ovari súper, d'un sol carpel i amb nombroses llavors) i perquè s'associen amb bacteris fixadors de nitrogen atmosfèric, els qual viuen en uns nòduls de color blanc a les arrels. Hom sol agrupar les lleguminoses o fabàcies en 3 famílies: les mimosàcies, les cesalpinàcies i les papilionàcies.

FAM. DE LES MIMOSÀCIES [del grec *mimos*, mim, actor, joglar, en al·lusió a la irritabilitat de les fulles de la SENSITIVA (*Mimosa pudica*) (planta cultivada que plega les fulles quan algú les toca), les fulles de la qual s'assemblen a les del gènere *Acacia*; 3 gèneres]

MIMOSSES (*Acacia*) [1 gènere i 5 espècies]. Arbres perennifolis de fulles molt dividides o bé transformades en un fil·lodi, que és una fulla modificada sense limbe i amb el peciol eixamplat; flors petites agrupades en glomèruls esfèrics amb sèpals i pètals petits i molts estams, tot plegat acolorit d'un groc intens. Les 5 espècies que es planten a les nostres comarques, sovint naturalitzades al litoral, són originàries d'Austràlia.

1. Fulles molt dividides en foliols petits de 3-4 mm; glomèruls florals petits (5-6 mm de Ø)	MIMOSA
1. Fulles no dividides (són fil·lodis); flors solitàries o en glomèruls grossos (> 6 mm Ø)	
2. Fil·lodis estrets (0,2-1,5 cm d'amplada)	MIMOSA FLORIBUNDA
2. Fil·lodis amples (> 1,5 cm d'amplada)	
3. Fil·lodis amb un sol nervi principal, asimètrics a la base (en forma de falç); flors en inflorescència arrodonides	<i>Acacia pycnantha</i>
3. Fil·lodis amb 2-4 nervis principals; flors en inflorescències allargades	<i>Acacia longifolia</i>

MIMOSA (*Acacia dealbata*) – Cultivada i naturalitzada a terra baixa, sobretot al litoral. Finals d'hivern, c.

MIMOSA FLORIBUNDA (*Acacia retinodes*) – Cultivada i naturalitzada al litoral. Finals d'hivern i primavera, r. Dita floribunda perquè té moltes flors.

Acacia pycnantha – Cultivada i algunes vegades naturalitzada al litoral. Primavera, r.

A. saligna és semblant, però les fulles són simètriques a la base i acabades amb un mucró a l'àpex. Cultivada i subespontània al litoral.

MIMOSA BLANCA (*Acacia longifolia*) – Cultivada al litoral (naturalitzada?). Primavera, r.

A. melanoxylon, és semblant però les flors són reunides en inflorescència arrodonides, i els fruits són comprimits, aixafats, no pas cilíndrics.

FAM. DE LES CESALPINÀCIES [del gènere de plantes tropicals dedicat al botànic de Pisa A. Cesalpini (1519-16003; 3 gèneres] Pertanyen també a aquesta família el GARROFER (*Ceratonia siliqua*), antigament cultivat al litoral, on encara queden alguns exemplars (s'aprofiten els fruits) i l'ARBRE DE L'AMOR (o ARBRE DE JUDES) (*Cercis siliquastrum*) plantat com ornamental i algunes vegades subespontani a terra baixa (dit de l'amor per les fulles amb forma de cor, i de Judes perquè segons la tradició cristiana el profeta s'hauria penjat en un arbre d'aquesta espècie).

ACÀCIA DE TRES ESPINES, assotacristos (*Gleditsia triacanthos*).

Arbre dioic sovint espinós, de fins 20 m d'alçària, amb espines simples o ramificades; fulles dividides en 8-20 parells de folíols de 8-35 × 3-11 mm. Flors verdoses petites (2,5-8 mm) i llegum gros de 25-50 cm vermellós. Originària d'Amèrica del Nord, plantada com a ornamental i subespontània a terra baixa.

El nom d'acàcia prové del llatí i era el nom que es donava a la goma aràbiga (que s'utilitza com agent espesidor, estabilitzador i emulsionant) i a l'arbre que la produïa (*Acacia senegal*), del grec *akakia*, paraula derivada d'*akantha*, espina, perquè sovint són plantes espinoses.

FAM. DE LES PAPILIONÀCIES [aprox. 35 gèneres] Anomenada així perquè les flors són papilionades: calze amb 5 sèpals soldats, corol·la de 5 pètals lliures que es disposen de forma particular: un és més gran que els altres quatre i es troba a la part de dalt de la flor, l'**estendard**, mentre que 2 se situen als costats, les **ales**, i els dos restants a la part inferior, la **carena**, de manera que la flor pren, més o menys, forma de papallona; 10 estams soldats pels seus filaments i 1 sol carpel provinent d'un ovari súper que dona un fruit sec tipus **llegum**.

1. Planta llenyosa: arbre o arbust	GRUP 1
1. Planta herbàcia o mata només llenyosa a la base	GRUP 2

GRUP 1, arbres i arbustos

1. Planta espinosa	
2. Arbre caducifoli amb fulles dividides, imparipinnades; flors blanques > 2 cm	ROBÍNIA
2. Mata o arbust perennifoli, amb fulles dividides, enteres o sense fulles	
3. Fulles dividides amb 4-12 folíols i acabades en punxa	TRAGACANTS
3. Fulles trifoliolades, enteres o nul·les, no espinoses; tiges amb espines	
4. Florida hivernal. Calze groc format per 2 peces (2 dents) de longitud similar a la corol·la; fruit curt de 7-12 mm	GATOSA
4. Florida primaveral. Calze verd amb 5 dents, molt més curt que la corol·la; fruit de 15-45 mm	
5. Fulles totes trifoliolades i amb pecíol	ARGELAGA NEGRA
5. Fulles nul·les, o bé simples i sense pecíol	ARGELAGA
1. Planta no espinosa	
6. Fulles, almenys les superiors, simples	
7. Tiges verdes, completament llises i buides per dins. Calze amb el marge membranós (que no és verd, sinó blanquinós)	GINESTA
7. Tiges generalment estriades, no buides per dins. Calze completament verd	
8. Estil llarg i recargolat en espiral; fruit amb pèls llargs al marge	GINESTELL
8. Estil curt i poc corbat; fruit amb pèls molt curts o sense	GINESTOLES i BÀLEC
6. Totes les fulles dividides	
9. Flors blanques, rosades o d'un blau violeta	
10. Fulles dividides en nombrosos folíols. Flors d'un blau violeta amb un sol pètal i estams grocs agrupades en una inflorescència llarga	AMORFA
10. Fulles dividides en 3 o 5 segments. Flors blanques o rosades disposades en glomèruls densos	BOTGES i DORICNI
9. Flors grogues	
11. Fulles trifoliolades	
12. Fruit cargolat; flors d'un groc carbassa; calze amb 5 dents iguals	ALFALS ARBORI

12. Fruit recte; flors grogues; calze bilabiat, amb les dents de mida diferent	
13. Planta sense pèls, glauca (d'un verd blavós); fulles amb els folíols romboïdals, les superiors amb pecíol nul o molt curt	GINESTA SESSILIFÒLIA
13. Planta verda; folíols de forma diferent	
14. Estil llarg i caragolat en espiral	GINESTELL CATALÀ
14. Estil curt i poc arcuat	GINESTES
11. Fulles amb més de 3 segments	
15. Darrer folíol tocant els dos folíols immediats. Fruit llarg i estret, sovint amb constriccions quan és ben madur	CORONIL·LES
15. Darrer folíol separat dels dos folíols immediats. Fruit madur molt inflat	ESPANTALLOPS

GRUP 2, mates i plantes herbàcies

1. Fulles amb circells	
2. Folíols poc nombrosos (1-3 parells) amb diversos nervis paral·lels; tiges sovint alades (amb dues expansions laterals en forma d'ala)	GUIXONS
2. Folíols generalment nombrosos (2-22 parells) amb un únic nervi principal; tiges generalment no alades	VECES
1. Fulles sense circells	
3. Fulles totes simples	
4. Flors vermelles; fruit recte i llis	TAPISSOT DE NISSOL
4. Flors grogues	
5. Planta espinosa	ARGELAGÓ
5. Planta no espinosa	
6. Tiges superiors herbàcies alades (planeres); fruit curt i recte	GAIOL
6. Tiges no alades; fruit cargolat i amb agullons	HERBA D'ERUGA
3. Fulles dividides	
7. Planta ajaguda amb els folíols de mides diferents; calze inflat amb el fruit que té una constricció a la zona central	FISANTIL·LIS
7. Planta amb caràcters diferents	
8. Fulles trifoliolades	
9. Planta glandulosa-viscosa, a vegades ± llenyosa a la base; 10 estams soldats (observeu-ho amb lupa!)	GAVONS
9. Planta herbàcia no glandulosa; 9 estams soldats i 1 de lliure	
10. Fruit curt completament tancat dins el calze	
11. Planta alta (> 50 cm) d'olor fètida (fregueu les fulles amb els dits i olereu-se'ls!). Flors blaves grans (> 1 cm)	TRÈVOL PUDENT
11. Planta que no fa pudor. Flors més petites, grogues o rosades	TRÈVOLS
10. Fruit clarament visible, més llarg que el calze	
12. Fruit cargolat en forma de falç o espiral	
13. Folíols desiguals; fruit llarg de 2-6 cm	HERBA DE L'ESCORPÍ
13. Folíols tots de mida igual; fruit més curt	MELGONS
12. Fruit recte	
14. Flors de 2,5-3 cm; fruit de secció quadrangular i alat a la part superior	LOT SILIQUÓS
14. Flors més petites i fruit no alat	MELGONS
15. Fruit de secció circular	LOTS
15. Fruit comprimit lateralment	
16. Flors de 10-18 mm amb el pètal superior tacat de fosc	GINESTOLA GÀL·LICA
16. Flors de < 12 mm amb el pètal superior no tacat	
17. Mata de tiges ajagudes, amb fulles sedoses i grisoses a la cara inferior	ARGIROLOBI
17. Planta anual. Tiges i fulles verdes	LOT ORNITOPODIOIDE
8. Fulles amb > 3 folíols	
18. Folíols que neixen tots d'un mateix punt (fulles palmades)	LLOBÍ BORD
18. Folíols disposats a banda i banda del nervi central (fulles pinnades)	
19. Fulles amb un nombre parell de folíols	GUIXONS
19. Fulles amb un nombre imparell de folíols	
20. Fruit amb constriccions que quan és madur es trenca en diverses peces	
21. Articles del fruit corbats amb forma de ferradura	HIPOCREPIS
21. Articles del fruit sense entrants	
22. Fruit recte, llis i de secció ± quadrangular	CORONIL·LES
22. Fruit arcuat, reticulat i ± comprimit	SERRADELLES

20. Fruit sense constriccions
23. Fruit amb agullons o marges dentats
24. Fruit curt (< 1 cm), amb agullons; flors rosades o purpúries TREPDELLES
24. Fruit llarg (> 1 cm), amb el marge serrat; flors blanquinoses amb l'apex blavenc BISSÈRRULA
23. Fruit llis
25. Fruit curt (< 0,5 cm) ANTIL·LIS
25. Fruit més llarg
26. Carena de la corol·la (pètals inferiors) aguda (acabada en punta), amb un bec terminal OXÍTROPS
(els oxítrops són plantes de prats de muntanyes; si la vostra planta és fa en marges de terra baixa, vegeu la CORONIL·LA ROSA)
26. Carena de la corol·la obtusa (arrodonida a l'extrem) ASTRÀGALS

GATOSA, ARGENTINA, argentines, esgatoses (*Ulex parviflorus*).

Arbust de fins 2 m d'alçària, ramificat, molt espinós i sense fulles. Flors de 7-10 mm amb el calze i la corol·la grocs; llegum petit de 7-9 mm, amb 1-2 granes. Brolles i boscos clars del litoral a la muntanya mitjana, sobretot en substrats silicis (0 - 1 000 m). Hivern (tardor, primavera), cc.

Planta tòxica, sobretot les llavors; es fa servir per encendre foc ja que té molt poder calorífic i abans era molt emprada en els forns de rajoleria, i també per socarrimar el pèl del porc i per treure els piulots de les mans.

ARGELAGA NEGRA, argelacs (*Calicotome spinosa*, *Cytisus spinosus*).

Arbust de fins 3 m d'alçària, ramificat i molt espinós, amb fulles trifoliolades (es poden assecar i caure a l'estiu). Flors de 10-18 mm amb el calze verd i la corol·la groga; llegum de 2-5 cm sense pèls, aplanat amb 2-9 granes. Brolles, garrigues i boscos clars de terra baixa, sobretot en substrats silicis (0 - 500 m). Primavera, cc.

Popularment emprada a la Selva pel xarampió.

A l'Alt Empordà es fa també *Calicotome infesta* (*Cytisus infestus*) que és molt semblant i només es diferencia per la pilositat serícia de l'ovari de la flor i del fruit.

GINESTELLS (*Cytisus*, *Sarothamnus*) [2 espècies].

1. Branques superiors sense fulles o amb fulles no dividides i sèssils (sense peciol); fruit amb pèls al marge GINESTELL, GÓDUA
1. Totes les fulles trifoliolades; fruit sense pèls GINESTELL CATALÀ

GINESTELL, GÓDUA, lliroia, xirolla (ginestera i ginesta als Pirineus i també bàlec o ginesta en alguns punts de l'Alta Garrotxa) – (*Cytisus scoparius*, *Sarothamnus scoparius*). Landes i brolles, des de terra baixa als Pirineus (60 - 1 950 m). Primavera (estiu), c.

Les branques s'havien fet servir per escombrar i també se'n feien feixines pels forns. Les flors es fan servir per Corpus en la confecció de les catifes; són diürètiques i contenen l'alcaloide esparteina que té acció indirecta sobre el cor; popularment es fan servir les flors per al restrenyiment, per a les pedres del ronyó i per les malalties de la pròstata.

GINESTELL CATALÀ (*Cytisus arboreus* subsp. *catalaunicus*, *Sarothamnus arboreus* subsp. *catalaunicus*) – Brolles de brucs i estepes i boscos clars de sureda, sempre sobre substrat silici, a la Selva, a les Gavarres i a l'Alt Empordà (0 - 400 m). Primavera, r.

Cytisus striatus (*Sarothamnus eriocarpus*) és semblant però els calze és pilós i les flors tenen 2 estams més llargs que la resta (al GINESTELL CATALÀ hi ha 4 estams més llargs); plantat per estabilitzar talussos i naturalitzat a l'Alt Empordà.

GINESTES, GINESTOLES, ARGELAGA, ARGELAGÓ i BÀLEC (*Genista* [incl. *Teline*]) [nom llatí clàssic de la GINESTOLA (*Genista tinctoria*) i la GINESTA (*Spartium junceum*); 10 espècies].

Si utilitzeu la clau de gèneres de les papilionàcies i esteu observant el LABURN (nom llatí de la planta) o PLUJA D'OR (*Laburnum anagyroides*), arribareu al gènere de les ginestes. És un arbust cultivat com a ornamental i a vegades subspontani a la Cerdanya i al sector ausetà del Montseny, que es diferencia de les ginestes perquè fa flors en grups que pengen. Planta tòxica, sobretot les llavors, actualment només utilitzada en homeopatia per les depressions, el vertigen i altres trastorns digestius.

1. Planta espinosa
2. Mata baixa (< 0,5 m), poc espinosa (espines < 1 cm); planta pilosa ARGELAGÓ
2. Arbust de 0,5-2 m amb espines llargues (> 1 cm); planta sense pèls ARGELAGA
1. Planta no espinosa
3. Tija amb fulles simples; plantes baixes (< 1,5 m)
4. Calze, corol·la i fruit sense pèls; fulles 10-40 mmGINESTOLA

4. Calze, corol·la i/o fruit pilosos; fulles 1-12 mm	
5. Arbust erecte de color cendrós i amb poques fulles. Estendard de la flor (pètal superior) de > 10 mm	GINESTELL CINERI
5. Mata ajaguda i foliosa que arrela als nusos. Estendard de 7-9 mm	GINESTOLA PILOSA
3. Tija amb fulles trifoliolades; arbusts alts (sovint > 1,5 m)	
6. Fulles sèssils amb els folíols linears, les superiors simples	
7. Folíols de 5-30 × 1-4 mm; planta de terra baixa	GINESTA LINIFÒLIA
7. Folíols de 5-8 × 1-2 mm; planta de muntanya	BÀLEC
6. Fulles peciolades i totes trifoliolades	
8. Folíol central de 20-47 × 10-20 mm, més gran que els altres; corol·la de 15-20 mm; peduncle floral 10-30 mm; fruit poc pilós o gens, de 35-50 mm ...	GINESTA TRIFLORA
8. Folíols de mides semblants, de 6-17 mm; corol·la 10-12 mm; peduncle floral curt (2-3,5 mm); fruit pilós de 15-28 mm	GINESTA DE MONTPELLER

ARGELAGÓ, cascaula (*Genista hispanica*) – Pastures i marges de bosc des de l'Ardenya i la plana de la Selva, les Guillerries i la Garrotxa als Pirineus (80 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.
G. anglica, que es fa al Puigsacalm, és semblant, però té el llegum inflat, de 10-17 mm i amb 4-10 granes, mentre que l'ARGELAGÓ fa llegums de 7-10 mm amb 2-3 granes.

ARGELAGA, argelac (*Genista scorpius*) – Garrigues, brolles i prats secs, sempre sobre substrat calcari, des del litoral als Pirineus (0 - 1 400 m). Hivern-primavera, c.
 Amb les flors popularment es fan infusions emprades per diverses afeccions.

GINESTOLA, ginestrola, ginesta de tintorers (*Genista tinctoria*) – Prats un xic humits, marges i clarianes de bosc, des de la plana de la Selva, les Guillerries, l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (0 - 1 900 m). Primavera-estiu, r.
 Antigament emprada per tenyir de groc la llana i el lli, i com a medicinal.

GINESTELL CINERI, gódua borda (*Genista cinerea* subsp. *ausetana*, *G. multicaulis*) – Prats secs de muntanya sobre substrat calcari, des de la Garrotxa als Pirineus (800 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.
 Cineri vol dir que la planta té color de cendra.

GINESTOLA PILOSA, espergell (*Genista pilosa*) – Landes i marges de bosc sobre substrat silici, des de la Selva (a Maçanet), el Montseny, les Guillerries, l'Albera, la Garrotxa i els Pirineus (100 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.

GINESTA LINIFÒLIA (*Genista linifolia*, *Teline linifolia*) – Brolles i suredes poc denses de les Gavarres, l'Ardenya i la serra de Marina, i naturalitzada (?) també cap a Montgó (l'Escala) (0 - 300 m). Primavera, r.
 Linifòlia vol dir fulles de lli, és a dir llargues i estretes.

BÀLEC, ginesta borda, ginesta pudent (*Genista balansae* subsp. *europaea*, *G. purgans*, *Cytisus balansae* subsp. *europaeus*, *C. oromediterraneus*, *C. purgans*) – Landes i matollars de muntanya sobre substrat silici, al Montseny, a l'Albera i als Pirineus (400 - 2 450 m). Primavera-estiu, c.
 Antigament se'n feien les baleges, escombres sense mànec emprades per balejar, per escombrar l'era; potser derivat del celta *balayum*, argelaga.

GINESTA TRIFLORA, molleró, mollerol, mollerons (*Genista triflora*, *Cytisus villosus*) – Bosc perennifolis sobre substrat silici de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera (estiu), c.

GINESTA DE MONTPELLER (*Genista monspessulana*, *Teline monspessulana*) – Suredes i brolles de terra baixa sobre substrat silici (0 - 600 m). Primavera, c.

L'ESCRUIXIDOR (*Adenocarpus telonensis*) és un arbust amb les branques joves blanquinoses, les fulles petites (folíols de 3-5 mm) i fruit cobert de tubercles glandulosos; només es fa al massís de les Gavarres, cap a Romanya.

AMORFA (*Amorpha fruticosa*). [del grec *morphos*, deformat, perquè fa flors amb un sol pètal; 1 espècie].
 Arbust o arbret baix de fins 5 m, caducifoli, amb fulles divides imparipinnadament amb 5-12 parells de folíols i flors violetes amb la corol·la reduïda a un sol pètal reunides en un grup dens. Naturalitzada a les platges del Baix Empordà. Primavera-estiu, rr.
 Originària d'Amèrica del N.

GAIOL, gíjol, ujol, iaiol, ijol, laiol (*Chamaespartium sagittale*, *Genistella sagittalis*, *Genista sagittalis*).
 Mata baixa (< 30 cm), ajaguda i un xic llenyosa a la base, amb tiges planes i fulles sèssils petites (5-20 mm). Flors

grogues d'1 cm. Landes, prats i boscos clars des de la plana selvatana i l'Albera als Pirineus (80 - 2 300 m). Primavera-estiu, c.
Popularment emprada per combatre el dolor, la pulmonia i la tos.

GINESTOLA GÀL·LICA (*Chamaecytisus supinus*, *Cytisus lotoides*).

Mata baixa de fins 50 cm, de tiges primes i piloses, amb fulles d'un verd fosc, peciolades i trifoliolades; flors grogues, de 10 - 18 mm, amb el pètal superior tacat de fosc. Landes, prats i boscos clars des de la Selva i la Garrotxa als Pirineus (80 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.
Dita gál·lica per l'antic nom científic de la planta i perquè és la varietat que creix a casa nostra.

GINESTA SESSILIFÒLIA (*Cytisophyllum sessilifolium*).

Arbust de 0,5-2 m sense pèls i amb les fulles de color verd blavós, trifoliolades, les superiors sèssils. Flors grogues de 10-13 mm. Rouredes i boixedes, sovint sobre substrat calcari, des de l'Ardenya, la Selva, el Pla de l'Estany i l'Albera als Pirineus (100 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.
Sessilifòlia vol dir que les fulles són sèssils, és a dir no tenen peciol.

GINESTA, herba del ballester (*Spartium junceum*).

Arbust d'1-3 m amb les tiges verdes, sense fulles o molt petites. Llegum de 6-8 cm sense pèls i negre quan és madur. Prats secs, camps abandonats, brolles i marges de bosc a totes les comarques, tret dels Pirineus (0 - 900 m). Primavera-estiu (hi ha, però, floracions tardorals), cc.
Per Corpus les flors es fan servir en la confecció de les catifes; tot i que s'utilitzen en perfumeria, per tenyir els cabells, per preparar olis en fred i cataplasmes, pel mal de pedra, per a la pròstata i en la elaboració de licors, les flors són tòxiques ja que contenen l'alcaloide citisina.

ARGIROLOBI (*Argyrolobium zanonii*) [del grec *argyros* (plata) i *lobion* (lòbul petit, fruit petit), pel color platejat dels fruits i de tota la planta; 1 espècie].

Mata de tiges ajagudes, amb fulles trifoliolades sedoses i grisoses a la cara inferior. Flors grogues de 9-12 mm. Prats secs i marges de camins, sobretot en terrenys calcaris, del litoral als Pirineus (0 - 1 300 m). Primavera, c.

ROBÍNIA, falsa acàcia, escàcia (*Robinia pseudoacacia*) [dedicada a Jean i Vespasian Robin (1550-1629), jardiners del rei de França que la van plantar per primer cop a Europa el 1601; 1 espècie].

Arbre caducifoli amb branques joves molt espinoses. Fulles dividides en 3-10 parells de folíols sense pèls. Flors blanques flairoses en grups densos que pengen. Boscos humits, sobretot de ribera, marges de camps i camins a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera, cc.
Originària d'Amèrica del N. Les fulles i les llavors són tòxiques. La fusta és apreciada per fer tanques i estris diversos; és una de les plantes mel·líferes importants de casa nostra i en alguns llocs es consumeixen les flors crues.

ESPANTALLOPS, pleps (*Colutea arborescens* subsp. *gallica*, *C. brevisalata*).

Arbust d'1-3 m fàcil de distingir pels seus fruits inflats i apergaminats quan són madurs. Fulles dividides en 2-6 parells de folíols. Flors grogues d'1,2-2 cm. Boscos clars, garrigues i brolles seques, des de terra baixa a la muntanya mitjana (absent al litoral) (100 - 1 100 m). Primavera, r.
Dita espantallops per la fressa que fan les llavors dins els fruits quan el vent els mou. Planta medicinal, antigament emprada com a purgant.

LLOBÍ BORD (*Lupinus angustifolius*) [del llatí *lupinus*, pertanyent o relatiu al llop, segons Virgili potser perquè les llavors són amargants; 1 espècie].

Planta herbàcia anual i pilosa de 10-40 cm, amb fulles dividides de forma palmada. Flors blavoses disposades en un raïm erecte. Prats secs i camps abandonats sobre substrat silici de terra baixa (Selva, Gavarres i Empordà) (0 - 400 m). Primavera, c.
Planta tòxica ja que conté alcaloides, tot i que popularment era emprada per combatre els polls del cap.
Alguns cops hem vist cultivat el LLOBÍ o TRAMÚS (*L. albus*), de port més alt i flors blanques, les llavors del qual es poden consumir.

ASTRÀGALS i TRAGACANTS (*Astragalus*) [del grec *astragalos*, nom d'una papilionàcia, potser el GUIXÓ NEGRE, i del llatí *Astragalum*, segons Plini una papilionàcia que feia una mata baixa; nom emprat per Linné el 1753 per anomenar aquest gènere de plantes; TRAGACANT era el nom llatí de diverses espècies espinoses d'aquest gènere; 10 espècies].

1. Planta espinosa	
2. Planta dels sorral i penya-segats del litoral; flors blanques; dents del calze d'1-2 mm, més curtes que el tub	COIXÍ DE MONJA
2. Planta de muntanya; flors acolorides; dents del calze de 5-7 mm, més llargues que el tub	TRAGACANT DE MUNTANYA
1. Planta no espinosa	
3. Planta sense tiges (totes les fulles són a la base); flors portades per una peduncle que surt també de la base	HERBA DE SANT LLORENÇ
3. Planta amb tiges; flors que surten de l'axil·la d'una fulla	
4. Flors sèssils, no portades per un peduncle	ASTRÀGAL SESAMOIDE
4. Flors portades per un peduncle	
5. Fulles d'un verd clar de 7-18 cm; planta perenne de boscos humits	REGALÍSSIA BORDA
5. Fulles més petites	
6. Planta anual de terra baixa	
7. Flors grogues (o blavoses); fruit de 2-4 cm, corbat	ASTRÀGAL HAMÓS
7. Flors violàcies (o groguenques); fruits d'1-1,5 cm, rectes i oberts en estel	A. ESTEL·LAT
6. Planta perenne d'alta muntanya	
8. Fulles amb 4-7 parells de foliols poc pilosos; flors amb la carena (pètal inferior) més curta que les ales (pètals laterals), que són bilobades a la punta; fruit sense pèls de 10-30 mm	<i>Astragalus australis</i>
8. Fulles amb 7-12 parells de foliols pilosos; flors amb la carena igual o més llarga que les ales, que són enteres; fruit inicialment pilós de 7-13 mm	<i>Astragalus alpinus</i>

TRAGACANT, COIXÍ DE MONJA (*Astragalus tragacantha*, *A. massiliensis*) – Penya-segats i sorral de les platges, des del cap de Begur (extingida a les illes Medes?) al cap de Creus (0 - 120 m). Primavera, rr.

TRAGACANT DE MUNTANYA, burnaga blanca, burniol blanc (*Astragalus sempervirens*) – Llocs rocosos exposats al vent a l'alta muntanya calcària (1 200 - 2 600 m). Estiu (primavera), rr.

HERBA DE SANT LLORENÇ (*Astragalus monspessulanus*). Prats secs, llocs rocosos i clarianes de la vegetació arbustiva, a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc.
Hom hi diferencia la subsp. *monspessulanus*, de color·la porpra o violeta i fruit de > 3 mm d'amplada, i la subsp. *gypsophyllus*, amb color·la groc pàl·lid o tenyida de rosa o blau verdosa i fruit de 2-3 mm d'amplada.

ASTRÀGAL SESAMOIDE (*Astragalus sesameus*) – Prats secs de terra baixa (0 - 400 m). Primavera, r.
Sesamoide vol dir que s'assembla al sèsam (*Sesamum indicum*, fam. de les pedaliàcies).

REGALÍSSIA (o REGALÈSSIA) BORDA, acàcia de terra (*Astragalus glycyphyllos*) – Clarianes i marges de boscos humits, des de terra baixa a la muntanya mitjana (100 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

ASTRÀGAL HAMÓS (*Astragalus hamosus*) – Prats secs de terra baixa (0 - 400 m). Primavera, r.
Hamós vol dir recargolat en forma d'ham, per la forma dels fruits.

ASTRÀGAL ESTEL·LAT (*Astragalus stella*) – Prats secs de terra baixa (0 - 450 m). Primavera, r.
Estel·lat vol dir estrella, per la forma que prenen els fruits madurs, com els radis d'una estrella.

Astragalus australis – Prats d'alta muntanya sobre substrat calcari (1 700 - 2 800 m). Estiu, c.

Astragalus alpinus – Prats d'alta muntanya sobre substrat calcari (2 000 - 2 700 m). Estiu, r.

OXÍTROPS (*Oxytropis*) [del grec *oxys*, agut i *tropis*, carena, per la forma de la carena de la flor, acabada en punta; 3 espècies].

1. Flors < 15 mm; llegum amb 1 sola cavitat	<i>Oxytropis neglecta</i>
1. Flors > 15 mm; llegum amb 2 cavitats	
2. Flors d'un vermell violaci (finalment blavenques); fulles amb 7-11 parells de foliols	<i>Oxytropis halleri</i>
2. Flors d'un groc pàl·lid; fulles amb 8-15 parells de foliols	<i>Oxytropis campestris</i>

Oxytropis neglecta subsp. *occidentalis* (*O. montana* subsp. *occidentalis*, *O. amethystea*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat calcari (2 000 - 2 500 m). Estiu, rr.

Oxytropis halleri – Prats d'alta muntanya sobre substrat calcari (1 900 - 2 800 m). Estiu, r.

Oxytropis campestris – Prats d'alta muntanya sobre substrat calcari (1 700 - 2 900 m). Estiu, c.

BISSÈRRULA (*Biserrula pelecinus*, *Astragalus pelecinus*) [del llatí *bis* (dues) i *serrula* (serra), per la forma del fruit serrat als dos costats; 1 espècie].

Planta herbàcia anual de 30 cm d'alçària, caracteritzada pels fruits aixafats i dentats. Prats secs del litoral sobre substrat silici, a la Selva i a l'Empordà (0 - 350 m). Primavera, rr.

VECES o VÍCIA (*Vicia*) [nom grec i llatí de la VEÇA; 18 espècies]. Plantas herbàcies, semblants als GUIXONS o TAPISSOTS (gèn. *Lathyrus*), però amb les tiges sovint ni alades ni angulosos i amb fulles que solen tenir molts folíols amb els nervis pinnats (hi ha un nervi principal del qual en surten diversos nervis secundaris); les fulles a vegades porten circells, i a vegades les estípules tenen una taca arrodonada de color negrós que correspon a un nectari, que atreu les formigues, les quals al seu torn foragiten els insectes herbívors.

1. Fulles adultes amb un màxim de 3 parells de folíols; flors amb l'estendard (pètal superior) violeta i la resta de pètals blancs	VÍCIA BITÍNICA
1. Fulles amb més de 3 parells de folíols	
2. Flors o inflorescències sèssils o amb peduncles molt curts	
3. Flors blanques o groguenques (rarament blanques tenyides de rosa)	
4. Corol·la groguenca amb l'estendard (pètal superior) pubescent a la cara superior	VEÇOTA
4. Corol·la blanca amb l'estendard sense pèls a la cara superior	GALAVARS (GROC)
3. Flors rosades, liloses, violetes o purpúries	
5. Sèpals desiguals. Folíols llargs i molt estrets	VÍCIA PEREGRINA
5. Dents del calze desiguals o ± iguals. Folíols ovalats	
6. Flors < 1 cm, solitàries; fruit de 16-26 mm; estípules sense taques	GALAVARS MENUT
6. Flors de més d'1 cm; estípules amb una taca de color negrós molt aparent (<u>nectari</u>)	
7. Dents del calze desiguals; flors d'un rosa brut, a un blau grisós	VÍCIA DE BARDISSA
7. Dents del calze ± iguals; flors d'un violeta fort amb les ales (pètals laterals) fosques	
8. Planta perenne i estolonífera de prats de muntanya. Fulles (amb tots els folíols inclosos!) de 12-37 mm de llarg. Flors solitàries	VÍCIA PIRINENCA
8. Planta anual, comuna arreu. Fulles de 33-90 mm. 1-2(4) flors	VEÇA, VECERA
2. Inflorescències clarament pedunculades	
9. Flors de 2-9 mm, en grups d'1-7	
10. Dents del calze d'igual longitud; flors blanquinoses, fruit de 7-10 mm	VÍCIA HIRSUTA
10. Dents del calze desiguals, almenys les dues inferiors més llargues; flors rosades; fruit > 9 mm	
11. Inflorescència molt més curta que la fulla corresponent, 6-10 parells de folíols; fruit de 14-19 mm	VÍCIA DISPERMA
11. Inflorescència més llarga que la fulla corresponent; 2-5 parells de folíols; fruit de 9-17 mm	VÍCIA TETRASPERMA
9. Flors > 1 cm, més nombroses en un raïm dens	
12. Estendard (pètal superior) amb el limbe (part basal del pètal) més curt que l'ungla (part superior del pètal); calze gibós a la base (en forma de bossa)	
13. Corol·la d'un purpuri negrós; fruit molt pilós	GARLANDA ATROPURPÚRIA
13. Corol·la violàcia o amb les ales blanques; fruit sense pèls	GARLANDA PILOSA
12. Estendard amb el limbe ± igual de llarg que l'ungla; calze poc gibós a la base o gens	
14. Inflorescència en un raïm dens, amb (10)15-40 flors de 8-15(18) mm	GARLANDA
14. Inflorescència en un raïm poc dens; 4-12 flors de (15)18-26 mm ..	VÍCIA ONOBRIQUIOIDE

VÍCIA BITÍNICA (*Vicia bithynica*) – Conreus i fenassars de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r. Bitínica vol dir de la regió de Bitínia, al NW de l'Àsia Menor (al SW del mar Negre i al N de l'actual Turquia).

VÍCIA PEREGRINA (*Vicia peregrina*) – Fenassars, altres herbassars i conreus, sobretot de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

Peregrina vol dir peregrí, viatger, però també estranger (considerada així per Linné perquè no es feia al seu país).

GALAVARS MENUT (*Vicia lathyroides*) – Prats secs de terra baixa sobre substrat silici (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

VEÇOTA (*Vicia hybrida*) – Fenassars i altres herbassars, sobretot de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c. *Vicia pannonica*, que es fa als sembrats, és semblant però té 2-4 flors purpúries.

GALAVARS (GROC) (*Vicia lutea*) – Conreus i fenassars, del litoral a muntanya (0 - 600). Primavera-estiu, c.

VÍCIA DE BARDISSA (*Vicia sepium*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis humits (als de ribera a terra baixa) (40 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

VÍCIA PIRINENCA (*Vicia pyrenaica*) – Prats secs dels Pirineus (900 - 2 500 m). Estiu, c.

VECERA, veces (*Vicia sativa* [incl. *V. amphicarpa*, *V. nigra*, *V. angustifolia* i *V. cordata*]) – Conreus, marges de camp i altres herbassars, a totes les comarques (0 - 1 550 m). Primavera-estiu, cc.

Cultivada com a farratgera i per les granes que es fan servir per fer pinso. Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

El llegum no té pèls, cas que el vostre en tingui vegeu *Vicia pannonica* (planta potser no originària de casa nostra).

VÍCIA HIRSUTA, essos (*Vicia hirsuta*) – Prats i herbassars del litoral a muntanya (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

Hirsut vol dir que és cobert de pèls rígids i aspres al tacte.

VÍCIA DISPERMA (*Vicia disperma*) – Prats i herbassars sobre substrat silici del litoral a la muntanya mitjana (0 - 700 m). Primavera-estiu, c.

Disperma vol dir que té dues granes al fruit.

VÍCIA TETRASPERMA (*Vicia tetrasperma*) – Prats i herbassars del litoral a la muntanya mitjana (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.

Tetrasperma vol dir que té quatre granes al fruit.

GARLANDA ATROPURPÚRIA, matagat (*Vicia benghalensis*) – Camps de cereals i herbassars del litoral a la muntanya mitjana (0 - 1 200). Primavera-estiu, r.

Anomenades així perquè són herbes enfiladisses que fan garlandes en el marge dels boscos; atropurpúria, per les flors d'un color porpra fosc.

GARLANDA PILOSA (*Vicia villosa*) – Conreus i altres herbassars a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable que es pot confondre amb la següent: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Planta potser no originària de casa nostra.

GARLANDA, sabatetes de la mare de Déu (*Vicia cracca*) – Marges i clarianes de bosc i landes a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable que es pot confondre amb l'anterior: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

VÍCIA ONOBRIQUIOIDE (*Vicia onobrychioides*) – Prats secs de muntanya sobre substrat calcari (900 - 1 700 m). Primavera-estiu c.

Onobriquioide, vol dir que s'assembla a les TREPADLLES (gèn. *Onobrychis*).

GUIXONS, tapissots (*Lathyrus*) [nom grec i llatí de la GUIXERA (*Lathyrus sativus*), antiga planta farratgera; 23 espècies]. Plantes herbàcies, semblants a les veces (gèn. *Vicia*), però amb les tiges sovint alades o anguloses i amb fulles que solen tenir pocs foliols i els nervis paral·lels.

1. Fulles sense circell o amb circell rudimentari, reduït a un mucró	
2. Fulles amb 1 únic folioll de 4-15 mm; 1-2 flors vermelles	TAPISSOT DE NISSOL
2. Fulles amb 2 parells de foliols o més	
3. Flors de color groc; 2-5 parells de foliols de 3-10 cm d'un verd mat a la cara inf.	GUIXÓ GROC
3. Flors de color violeta o purpuri	
4. Planta baixa de 10-30 (50) cm d'ambients forestals. Tija ± alada; fulles amb 2-3 parells de foliols de 5-15 mm d'amplada; pecíol de les fulles pla, ± alat	GUIXÓ DE MUNTANYA
(si la flor és solitària i de color vermell, i és una planta de prats i herbassars, vegeu el GUIXÓ ESFÈRIC)	
4. Plantes de 30-90 cm. Tija no alada. Pecíol de les fulles no alat	
5. Fulles amb 4-6 parells de foliols de 2-4 × 0,5-2 cm; flors de 10-13 mm	GUIXÓ NEGRE
5. Fulles amb 2-4 parells de foliols de 3-7 × 1-3 cm acabats en punta llarga i verd brillants a la cara inferior; flors de 13-20 mm	GUIXÓ VERNAL
(si els foliols no acaben en una punta llarga, vegeu el GUIXÓ DE MUNTANYA)	
1. Fulles, almenys les superiors, amb un circell ben desenvolupat	
6. Circell simple; flors solitàries	
7. Fulles no dividides, triangulars d'1-4 cm; flors grogues portades per un peduncle de 2-5 cm	GERDELL
7. Fulles amb 2 foliols allargats de 2-6 cm; flors vermelles portades	

per un peduncle de 0,5-2 cm i amb una aresta al capdamunt	GUIXÓ ESFÈRIC
6. Circell ramificat	
8. Flors grogues o groguenques	
9. 5-12 flors portades per un peduncle més llarg que la fulla	GUIXÓ DE PRAT
9. 1-3 flors portades per un peduncle més curt que la fulla	
10. Fulles inferiors simples, les superiors amb 2-4 folíols ovats i amb el pecíol amplament alat. Flors sovint solitàries; fruit alat	TAPISSOT
10. Totes les fulles amb un parell de folíols allargats de 5-15 cm; 1-2 flors; fruit sense ala, amb una petita sutura	GUIXA BORDA
8. Flors vermelles, rosades o liloses	
11. Fulles totes amb 2 folíols	
12. Flors petites (< 14 mm), sovint solitàries; plantes baixes (< 1 m)	
13. Peduncle floral de 2-7 cm, llarg com la fulla i amb una aresta al capdamunt; flors liloses o d'un vermell violaci i llegum de 2,5-5 cm	GUIXÓ ANGULÓS
13. Peduncle floral sense aresta	
14. Tija alada; flor vermella portada per un peduncle d'1-4 cm, més curt que la fulla; calze de 4-5 mm; llegum sense pèls	GUIXÓ SETIFOLI
14. Tija no alada; flors d'un rosa violaci portades per un peduncle més llarg que la fulla corresponent; llegum pilós	GUIXÓ HIRSUT
12. Flors grosses de 15-30 mm o més, en grups de 3-15; herbes enfiladisses (> 1 m)	
15. Planta anual. Fulles amb 2 folíols generalment alterns; flors en grups de 2-4 que surten a principis de la primavera; llavors llises	GUIXÓ DE TÀNGER
15. Planta perenne. Fulles amb 1 parell de folíols oposats; flors en grups de 4-15 que surten a finals de primavera i a l'estiu; llavors rugoses	PÈSOL BORD
11. Fulles, almenys les superiors, amb > 2 parells de folíols	
16. Planta anual de terra baixa. Pecíol alat al llarg de tota la fulla. Flors d'estendard purpuri i ales més clares	GUIXÓ ARTICULAT
16. Planta perenne de muntanya. Pecíol alat només a la base. Flors rosades, de color uniforme	PÈSOL CIRROS

TAPISSOT DE NISSOL (*Lathyrus nissolia*) – Prats de dall, de terra baixa fins a les Guilleries (0 - 600 m). Primavera-estiu, rr.
Planta dedicada al metge i botànic de Montpeller G. N. Nissol (1647-1735).

GUIXÓ DE MUNTANYA (*Lathyrus linifolius*) – Boscos caducifolis i landes, sobre substrat silici, des de terra baixa als Pirineus (100 - 1 900 m). Primavera-estiu, cc.
El GUIXÓ FILIFORME (*L. filiformis*), és semblant, però les tiges no són alades i els folíols són més estrets. Es fa en boscos humits des de la Garrotxa als Pirineus (800 - 1 250 m).

GUIXÓ GROC (*Lathyrus laevigatus* subsp. *occidentalis*, *L. occidentalis*) – Herbassars i clarianes de boscos humits de muntanya, al Cabrerès i als Pirineus (1 000 - 2 000 m). Estiu, r.

GUIXÓ NEGRE (*Lathyrus niger*) – Boscos caducifolis des de terra baixa als Pirineus (100 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.

GUIXÓ VERNAL (*L. vernus*) – Boscos humits a la Garrotxa i als Pirineus (800 - 1 250 m). Estiu, r.
Vernal vol dir que floreix a la primavera.

GERDELL, galavars menut (*Lathyrus aphaca*) – Camps de cereals i altres herbassars, a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.

GUIXÓ ESFÈRIC (*Lathyrus sphaericus*) – Prats secs d'annuals sobre substrat silici, del litoral a la muntanya mitjana (0 - 1 200). Primavera (estiu), c.
Dit esfèric per les granes arrodonides.

GUIXÓ DE PRAT, gerdell bord (*Lathyrus pratensis*) – Prats de dall i altres herbassars humits, a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

TAPISSOT (*Lathyrus ochrus*) – Camps de cereals i altres herbassars, a les comarques litorals (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

GUIXA BORDA (*Lathyrus annuus*) – Camps i fenassars, sobretot de terra baixa (0 - 500 (900) m). Primavera-estiu, r.

GUIXÓ ANGULÓS (*Lathyrus angulatus*) – Prats secs sobre substrat silici, de la Selva a l'Empordà (0 - 1 000 m). Primavera (estiu), c.
Dit angulós perquè les granes són prismàtiques, anguloses.

GUIXÓ SETIFOLI (*Lathyrus setifolius*) – Prats secs i fenassars, de la Selva a l'Empordà (0 - 500 m). Primavera (estiu), r.
Dit setifoli (seta, pèl) per les fulles llargues i molt estretes.
El GUIXÓ CIGRONENC (*L. cicera*) que es fa en prats secs del litoral és semblant, però té el calze de 6,5-12,5 mm (dit cigronenc per una suposada semblança amb la cigronera, *Cicer arietinum*).

GUIXÓ HIRSUT (*Lathyrus hirsutus*) – Prats un xic humits sobretot a terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.
Hirsut perquè el fruit és cobert de pèls rígids.

GUIXÓ DE TÀNGER, veçots (*Lathyrus tingitanus*) – Marges de camps i camins en indrets secs de terra baixa (0 - 300 m). Primavera, r.
Planta que no seria originària de casa nostra.

PÈSOL BORD, pesolera de camp, llapissots, veçots, minuvella (*Lathyrus latifolius*) – Marges i clarianes de bosc, de camps i bardisses a totes les comarques (0 - 1 200 m). De la primavera a la tardor, cc.

GUIXÓ ARTICULAT, veçot, veçó (*Lathyrus clymenum*) – Prats secs de terra baixa (0 - 600 m). Primavera (estiu), c.
Dit articulad per l'antic nom científic de la planta, perquè té el llegum bonyegut, com format per l'unió de diversos segments o articles.

PÈSOL CIRRÓS (*Lathyrus cirrhosus*) – Marges i clarianes de boscos humits, sobre substrat silici, dels Pirineus (600 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.
Cirros vol dir que té circells, del llatí *cirrus*, bucle, rull, rínxol, la forma d'aquest òrgan que la planta utilitza per trepar.

GAVONS, gaó (*Ononis*) [8 espècies].

1. Planta espinosa; fulles superiors simples i flors rosades	GAVÓ ESPINÓS
1. Planta no espinosa; totes les fulles trifoliolades	
2. Flors rosades (o blanquinoses)	
3. Planta anual de terra baixa; flors de 5-10 mm amb el calze igual de llarg que la corol·la	<i>Ononis reclinata</i>
3. Planta perenne de muntanya; flors > 1 cm, amb la corol·la més llarga que el calze	
4. Foliols de 5-10 mm; flors solitàries portades per un peduncle d'1-3 cm; fruit de 0,8-1,4 cm	GAVÓ ALPÍ
4. Foliols d'1-4 cm; flors en grups de 2-3, portades per un peduncle de 3-8 cm; fruit d'1,5-3,5 cm	GAVÓ ROTUNDIFOLI
2. Flors grogues	
5. Flors grosses (> 1 cm) i pèndules, amb el peduncle > 5 mm; calze més curt que la corol·la, els pètals de la qual tenen estries vermelles; fruit més llarg que el calze. Foliols viscosos i aromàtics	GAVÓ
5. Flors petites (< 1 cm) i erectes, amb peduncle molt curt (< 5 mm); calze igual o poc més curt que la corol·la; fruit igual o més curt que el calze	
6. Foliols sovint sense pèls, el central sèssil o amb pecíol molt curt i amb les estípules més llargues que el pecíol; fruit més curt que el calze	GAVÓ MENUT
6. Foliols pilosos, el central clarament pecíolat; estípules més curtes que el pecíol. Fruit d'igual longitud que el calze	
7. Foliols triangulars; corol·la més llarga que el calze; planta que només es fa als Pirineus	GAVÓ ESTRIAT
7. Foliols arrodonits; calze igual de llarg que la corol·la; planta de llocs secs que es fa a cotes inferiors	GAVÓ DE CABDELL

GAVÓ ESPINÓS, gaons, gaó, graülls (*Ononis spinosa*) – Prats i herbassars un xic humits i fenassars a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.
La rel de la planta és diürètica, i popularment es feia servir al Ripollès pel reuma.

Ononis reclinata – Prats secs, de terra baixa a la muntanya mitjana (0 - 900 m). Primavera-estiu, rr.

GAVÓ ALPÍ (*Ononis cristata*) – Prats pedregosos dels Pirineus en sòls calcaris (1 400 - 2 500 m). Estiu, cc.

GAVÓ ROTUNDIFOLI (*Ononis rotundifolia*) – Clarianes de bosc i llocs pedregosos de la Cerdanya i el Ripollès (700 - 1 800 m). Primavera-estiu, r.
Rotundifoli, vol dir de fulles arrodonides.

GAVÓ (*Ononis natrix*) – Dunes litorals, prats secs, llocs rocósos i erms de totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

GAVÓ MENUT (*Ononis minutissima*) – Brolles, garrigues i prats secs, sobre substrat calcari, a totes les comarques (0 - 1 200 m). De la primavera a la tardor, cc.

GAVÓ ESTRIAT (*Ononis striata*) – Prats secs pedregosos, sobre substrat calcari dels Pirineus (1 000 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.
Estriat vol dir acanalat, solcat perquè la cara inferior dels folíols i el calze ho són.

GAVÓ DE CABDELL (*Ononis pusilla*) – Prats secs i brolles sobre substrat calcari, del Gironès als Pirineus (100 - 1 700 m). De la primavera a la tardor, r.

MELILOT, almeigó (*Melilotus*) [nom grec i llatí del MELILOT OFICIAL; del grec *meli* (mel), i *lotos* (nom aplicat a diverses plantes), perquè les flors fan olor de mel; 8 espècies]. Plantes herbàcies amb fulles trifoliolades i flors petites (blanques o grogues) en raïms allargats i estrets. Fruits petits i arrodonits. Plantes que fan olor de cumarina quan són seques. Gènere de difícil determinació si no es disposa de fruits ben madurs i d'una lupa binocular.

1. Flors blanques	MELILOT BLANC
1. Flors grogues	
2. Ales (pètals laterals) més curtes que la carena (pètal inferior); fruit amb estries concèntriques arrodonit a la punta; peduncle floral més curt que el de la fulla	MELILOT SOLCAT
2. Ales iguals o més llargues que la carena; fruit amb estries o amb rugositats irregulars, acabat en punxa; peduncle floral més llarg que el de la fulla corresponent	
3. Fruit erecte o patent de 3-4 mm, molt punxegut	MELILOT NAPOLITÀ
3. Fruit pèndul, acabat en una punxa curta	
4. Estípules del costat de la fulla amples a la base. Corol·la de 2-2,5 mm i fruit alveolat d'1,5-3 mm	MELILOT DE FLOR PETITA
4. Estípules linears, estretes a la base. Corol·la i fruit més grossos	
5. 40-70 flors amb els pètals desiguals (la carena és més curta); fruit amb arrugues irregulars	MELILOT OFICIAL
5. Tots els pètals de la mateixa llargada	
6. 30-60 flors en un raïm llarg; fruits pilosos (lupa!), negrosos quan són madurs; planta d'indrets humits de muntanya	MELILOT ALTÍSSIM
6. Planta de prats secs de terra baixa; 20-35 flors i llegum sense pès amb arrugues transversals	MELILOT ELEGANT

MELILOT BLANC, flor de mal d'ulls (*Melilotus alba*, *M. albus*) – Herbassars un xic humits, marges de carreteres i lleres dels rius a totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

MELILOT SOLCAT, fenarola (*Melilotus sulcata*, *M. sulcatus*) – Prats secs de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, c.

Solcat perquè el fruit té solcs (petites depressions entre les arrugues).

M. segetalis (MELILOT DE CLOSA) és semblant però els fruits tenen un peu curt a la base, i les flors són en grups densos clarament més llargs que la fulla corresponent (al MELILOT SOLCAT els fruits no tenen peu, i el raïm de flors és igual o més curt que la fulla corresponent); s'ha trobat al Aiguamolls de l'Alt Empordà.

MELILOT NAPOLITÀ (*Melilotus neapolitana*, *M. neapolitanus*, *M. spicatus*) – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera (estiu), c.

MELILOT DE FLOR PETITA (*Melilotus indica*, *M. indicus*) – Prats un xic humits i/o salats des del litoral a la muntanya mitjana (0 - 900 m). Primavera-estiu, c.

MELILOT OFICIAL (*Melilotus officinalis*) – Herbassars ± humits i marges de carretera, a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Oficial vol dir que es feia servir a les oficines de farmàcia. Popularment emprada com a sedant i relaxant; també és una planta aromàtica i farratgera; actualment se'n fan preparats per combatre la fragilitat capil·lar, les hemorroides... Tanmateix conté la molècula de cumarina que quan es fa un assecat deficient i la planta fermenta, es transforma en substàncies tòxiques anticoagulants que provoquen hemorràgies internes al bestiar que la consumeix.

MELILOT ALTÍSSIM (*Melilotus altissima*, *M. altissimus*) – Herbassars i jonqueres en llocs humits de la Garrotxa als Pirineus (300 - 1 300 m). De la primavera a la tardor, r.

MELILOT ELEGANT (*Melilotus elegans*) – Prats secs de terra baixa (0 - 400 m). Primavera (estiu), r.

TRÈVOL PUDENT, herba pudent, cabrújols, cabruja, calabruna, cabruna, calambruna, calabrulla, cabrulles (*Psoralea bituminosa*, *Bituminaria bituminosa*, *Aspalathium bituminosum*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne d'aproximadament 1 m d'alçària, fètida (olor de betum), amb fulles trifoliolades i flors blavoses disposades en un glomèrul dens (15-28 flors). Fenassars, brolles, marges i clarianes de bosc, des del litoral als Pirineus (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada per al restrenyiment i per a l'èczema.

MELGÓ, malgó (*Medicago*) [del grec *medike*, mede, ja que segons Teofrast la userda seria una planta originària de la Mèdia (al NE de l'actual Iran), portades a Grècia pel temps de les guerres medes; i del llatí *medica*, nom antic de la userda; 17-18 espècies]. Plantes de determinació difícil, per a la qual calen flors i fruits ben madurs; el fruit pot ser recargolat, corbat o falciforme (observeu amb lupa la pilositat dels fruits!).

1. Fruits sense agullons	GRUP 1
1. Fruits amb agullons (amb punxes o espines)	GRUP 2

GRUP 1, fruits sense agullons

1. Arbust d'1-3 m amb flors d'un groc carbassa de 10-15 mm	ALFALS ARBORI
1. Planta herbàcia més baixa; flors més petites	
2. Flors grogues de 2-3 mm; fruit en forma de ronyó, molt petit (< 3 mm) i amb una sola grana	FENAROLA MENUDA
2. Flors i fruit més grossos, fruit en forma de falç o recargolat	
3. Flors d'un blau-lilós	USERDA, ALFALS
3. Flors grogues	
4. Fruit en forma de falç	ALFALS BORD
4. Fruit recargolat en hèlix	
5. Planta perenne de rabassa llenyosa que es fa en prats secs de muntanya. Fruit < 6 mm, pilós i sovint glandulós, amb un orifici central	MELGÓ SUFRUTICÓS
5. Planta anual de prats secs de terra baixa. Fruit de > 6 mm, sense pèls ni orifici central	MELGÓ D'ESTORMIA

GRUP 2, fruits amb agullons

1. Agullons curts o aplicats al fruit (com a màxim fan 2/3 parts del Ø del fruit)	
2. Planta perenne dels sorralts marítims, ajaguda i densament coberta de pèls que li donen un aspecte argentat; fruit amb un orifici central portats per un peduncle sovint amb dos o més fruits	MELGÓ MARI
2. Planta anual, pilosa però no argentada, pròpia dels prats secs de terra baixa; flors de 5-7 mm; fruit sense un forat al mig, de 5-9 mm de diàmetre, densament pubescent i glandulós i portat per un peduncle sovint amb un sol fruit	MELGÓ RÍGID
	(si el fruit no és densament pubescent i glandulós, vegeu el MELGÓ TRUNCAT)
	(si les estípules són enteres, les flors i els fruits són més petits, i cada peduncle porta 2 o més fruits, vegeu el MELGÓ MÍNIM)
1. Agullons llargs (> 2/3 parts del Ø del fruit)	
3. Fulles amb taques negres, amb el pecíol 3-6 vegades més llarg que els folíols, que són grans (1-2 cm)	HERBA DE LA TACA
3. Fulles no tacades, amb el pecíol unes dues vegades més llarg que els folíols	
4. Fruits petits de 3-5,5 mm	
5. Estípules de les fulles dentades. Flors de 4-7 mm, amb el peduncle que les porta aristat a la punta, i igual o més llarg que la fulla. Fruits sense pèls	MELGÓ LITORAL
	(el peduncle floral ha de ser igual o més llarg que la fulla; si és igual o més curt i el fruit fa > 5 mm, vegeu el MELGÓ TRUNCAT)
5. Estípules de les fulles enteres. Flors de 2-5 mm, amb el peduncle sense aresta, i més curt que la fulla. Fruits amb pèls	MELGÓ MÍNIM
	(si cada peduncle només porta un fruit, els quals són densament pubescents i glandulosos, vegeu el MELGÓ RÍGID)
4. Fruits de 4-10 mm. Estípules de les fulles dentades i peduncle que porta les flors no aristat	
6. Fruits sense pèls (lupa!), portats per un peduncle sovint amb dos o més fruits; agullons fins, llargs i cargolats a la punta, no aplicats al fruit	MELGÓ DE LLAPASSA

6. Fruits un xic pilosos, portats per un peduncle sovint amb un sol fruit, i amb agullons gruixuts, forts, rectes i divergents (aplicats al fruit) MELGÓ TRUNCAT (si el fruit és densament pubescent i glandulós, vegeu el MELGÓ RÍGID)

ALFALS ARBORI (*Medicago arborea*) – Cultivat com a ornamental i subespontani als penya-segats del litoral. Planta que seria originària de l'est de la Mediterrània.

FENAROLA MENUADA, fenc bord (*Medicago lupulina*) – Prats un xic humits a totes les comarques (0 - 2 450 m). De la primavera a la tardor, cc.

ALFALS, USERDA, usarda, ufals, fals, ofals (*Medicago sativa*) – Totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

La subsp. *sativa*, de flors blau-liloses i fruit recargolat, es cultiva com a farratgera i s'empra per establir talussos. La subsp. *falcata* (ALFALS BORD) de flors grogues i fruit en forma de falç és pròpia de fenassars i marges de camp, i seria originària de l'est de la Mediterrània.

Planta rica en minerals, popularment emprada per curar ferides, picades, trucs, com antiinflamàtori...; comestible en amanida i com a germinat; la rel és rica en saponines i s'havia fet servir per rentar la roba.

MELGÓ SUFRUTICÓS (*Medicago suffruticosa*) – Prats secs de muntanya, sobretot sobre substrat calcari, des de l'Albera als Pirineus (400 - 2 500 m). Primavera-estiu, c.

Sufruticós vol dir que s'assembla a un arbust perquè té molt rebrotos.

Popularment emprada al Ripollès com a diürètica.

MELGÓ D'ESTORMIA (*Medicago orbicularis*) – Fenassars i conreus de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera (estiu), c.

Estormia és un coixí d'estora de palma ple de palla, i la forma del fruit de la planta s'hi assembla.

M. scutellata és semblant, però té els fruits pilosos amb les espines del fruit incloses una dins l'altra i queda groguenc quan és madur; es fa en prats secs de l'Empordà.

MELGÓ MARÍ (*Medicago marina*) – Sorral de les platges de l'Empordà. Primavera-estiu, r.

MELGÓ RÍGID (*Medicago rigidula*) – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

M. doliata, és semblant, però té fruits en forma de bóta i foliols romboïdals, mentre que el MELGÓ RÍGID té fruits arrodonits i foliols triangulars.

HERBA DE LA TACA (*Medicago arabica*) – Prats un xic humits i marges de camins des del litoral a la muntanya mitjana (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.

MELGÓ LITORAL (*Medicago littoralis*) – Prats secs i sorral de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, cc.

M. praecox és semblant, però té els fruits més petits en un peduncle més curt que el peciol de la fulla; creix en prats d'annuals del litoral sobre substrat silici.

MELGÓ DE LLAPASSA (*Medicago polymorpha*) – Prats secs i conreus, sobretot a les comarques de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, cc.

Llapassa deu fer referència a que els fruits s'enganxen fàcilment a la roba i al pèl dels animals.

MELGÓ TRUNCAT (*Medicago truncatula*) – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

Dit truncat (com si fos mutilat o tallat) pel llegum cilíndric que ho sembla.

MELGÓ MÍNIM (*Medicago minima*) – Prats secs del litoral als Pirineus (0 - 1 400 m). Primavera-estiu, c.

TRÈVOL (*Trifolium*) [del llatí *tria*, tres, i *folia*, fulla, perquè les fulles són sempre trifoliolades; aprx. 39 espècies]. Plantes herbàcies amb les fulles trifoliolades i les estípules soldades al peciol. Flors petites en glomèruls densos; els pètals solen persistir en el fruit, que és curt i no sol sobrepassar el calze (observeu amb lupa la pilositat del calze!).

1. Flors grogues (o brunenques quan són seques)	GRUP 1
1. Flors vermelles, rosades o blanques (a vegades d'un blanc groguenc)	
2. Calze sense pèls (lupa!)	GRUP 2
2. Calze clarament pilós	GRUP 3

GRUP 1, flors grogues

1. Fulles superiors oposades. Inflorescències terminals i dents del calze piloses	
2. Glomèruls florals el·lipsoidals de 2-2,5 × 1,5-1,8 mm, amb flors de 7-9 mm d'un bru rogenç després de la florida	TRÈVOL BRUNENC
2. Glomèruls florals allargats d'1,3-2,2 × 1-1,3 mm, amb flors de 4-6 mm d'un bru fosc després de la florida	TRÈVOL NEGRENC

1. Totes les fulles alternes. Inflorescències laterals; dents del calze sense pèls; flors amb l'estendard (pètal superior) estriat i en forma de cullera
 3. Planta comuna. Foliol central peciolat; flors d'un groc pàl·lid de 4-5 mm TRÈVOL CAMPESTRE
 3. Planta que no es fa a terra baixa. Foliols subsèssils (sense peduncle, unit directament al peciol de la fulla); flors d'un groc viu de 5-7 mm TRÈVOL DAURAT

GRUP 2, flors vermelles, rosades o blanquinoses, amb el calze sense pèls

1. Planta d'alta muntanya, flairosa; flors de 15-22 mm REGALÈSSIA DE MUNTANYA
 1. Flors més petites
 2. Flors i glomèruls florals subsèssils; dents del calze recorbades TRÈVOL GLOMERAT
 2. Flors i glomèruls florals clarament pedunculats
 3. Foliols estrets sense taques; flors rosades TRÈVOL LLUENT
 3. Foliols arrodonits, sovint amb taques negres (o blanquinoses); flors blanques
 4. Planta anual (a finals de primavera i principis d'estiu ja es comença assecar), amb tiges primes; flors de 6-9 mm, blanques i flairoses TRÈVOL BLANC
 4. Planta perenne verda i florida a l'estiu; tiges amb arrels als nusos; flors de 8-13 mm, d'un blanc rosaci i poc flairoses TRÈVOLET DE PRAT

GRUP 3, flors vermelles, rosades o blanquinoses, amb el calze pilós

- 1a. Planta d'herbassars i prats ± humits. Calze clarament inflat i blanquinós quan les flors ja són passades; flors rosades TRÈVOL MADUIXER
 1b. Planta de prats secs. Calze no inflat, verd i flors blanques; un cop marcides les flors el peduncle floral es recargola i enterra el fruit TRÈVOL SUBTERRANI
 1c. Planta que no presenta aquests caràcters
 2. Corol·la blanca o d'un blanc groguenc
 3. Planta perenne de base llenyosa. Glomèruls florals llargament pedunculats; dents del calze iguals i corol·la blanca de 7-10 mm TRÈVOL MUNTANYENC
 3. Planta anual amb foliols arrodonits de 6-20 × 5-15 mm; calze amb 10 calze desiguals i corol·la d'un blanc groguenc de > 10 mm TRÈVOL OCROLEUC
 (si el glomèrul és clarament pedunculat, vegeu el FENC VER)
 2. Corol·la purpúria, vermella o rosada
 4. Corol·la purpúria
 5. Planta perenne amb foliols allargats de 3-7 cm; calze amb 20 nervis, pilós només a les dents, que són de mides diferents; corol·la de 10-15 mm FENC BORD
 5. Planta anual amb foliols arrodonits de 6-20 × 5-15 mm; calze amb 10 nervis, tot ell pilós, amb totes les dents de mida igual; corol·la de 8-13 mm FENC VER
 4. Corol·la vermella o rosada
 6. Corol·la vermella (pètals purpuris); calze amb 10 nervis i amb pèls només a les dents, que són poc diferents entre si; glomèruls arrodonits de 25-35 mm de diàmetre, amb flors de 12-19 mm; foliols grisos i pilosos a la cara inferior TRÈVOL MITJÀ
 6. Corol·la rosada o d'un rosa pàl·lid
 7. Foliols estrets (molt més llargs que amples). Glomèruls florals clarament allargats
 8. Foliols de fins 2,7 cm de llarg. Nombrosos glomèruls per planta, de 0,5-2 cm; calze de 4-6 mm PEU DE LLEBRE
 8. Foliols d'1,5-7 cm de llarg. Només 1 o 2 glomèruls per planta, d'1,5-5 cm; calze de 9-13 mm T. DE FULLA ESTRETA
 (si els foliols fan > 0,7 cm d'amplada, vegeu el FENC VER)
 7. Foliols ± arrodonits i/o poc més llargs que amples. Glomèruls florals arrodonits
 9. Dents del calze amples, triangulars
 10. Planta de llocs secs. Glomèrul llargament pedunculat; calze vermell fosc per dins, que quan és sec s'obre en estel TRÈVOL ESTEL·LAT
 10. Planta de prats i herbassars humits. Glomèrul curtament pedunculat; calze que no s'obre en estel quan és sec TRÈVOL MARÍTIM
 9. Dents del calze estretes, linears
 11. Glomèruls madurs pedunculats, calze només pilós a les dents *T. lappaceum*
 11. Glomèruls sèssils (amb fulles a sota de les flors); tot el calze pilós
 12. Planta perenne dreta, amb la majoria de les fulles tacades de blanc. Glomèruls de 2-4 cm; flors de > 10 mm, amb la corol·la rosa, més llarga que el calze ... T. DE PRAT
 12. Planta anual ± ajaguda. Glomèruls i flors més petits; corol·la d'un rosa pàl·lid, més curta que el calze
 13. Foliols i calze un xic coriacis; foliols amb una taca blanquinosa i amb els nervis laterals recorbats; glomèruls ovoides TRÈVOL ESCABRE
 13. Ni els foliols ni el calze són coriacis; foliols sense cap taca blanquinosa; glomèruls més amples que llargs TRÈVOL DE CHERLER

TRÈVOL BRUNENC (*Trifolium badium*) – Prats de pastura dels Pirineus (1 400 - 2 450 m). Estiu, rr.

TRÈVOL NEGRENC (*Trifolium spadiceum*) – Prats humits i mulladius dels Pirineus (1 500 - 2 000 m). Estiu, rr.

TRÈVOL CAMPESTRE, fenarola (*Trifolium campestre*) – Prats i herbassars a totes les comarques (0 - 1 650 m). Primavera-estiu, cc.

El TRÈVOL MENUT (*T. dubium*) és semblant, però fa glomèruls amb menys flors (només 5-15) les qual tenen l'estendard llis i planer i no pas estriat i en forma de cullera.

TRÈVOL DAURAT (*Trifolium aureum*) – Prats i marges de bosc al Montseny i les Guillerics (on és molt rara), i de la Garrotxa als Pirineus (800 - 1 800 m). Estiu, rr.

REGALÈSSIA (O REGALÍSSIA) DE MUNTANYA, regalissi, reglissi (*Trifolium alpinum*) – Prats dels Pirineus, sobre substrat silici (1 500 - 2 850 m). Estiu, cc.

El rizoma, que és molt llarg, és dolç, amb gust de regalèssia i popularment s'havia fet servir per als refredats i com antiinflamatori intestinal.

TRÈVOL GLOMERAT (*Trifolium glomeratum*) – Prats d'annuals sobre substrat silici, del litoral als Pirineus (0 - 1 100 m). Primavera-estiu, c.

TRÈVOL LLUENT (*Trifolium strictum*) – Prats d'annuals, sovint en llocs ± humits, sobre substrat silici de terra baixa al Montseny i les Guillerics (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, rr.

TRÈVOL BLANC (*Trifolium nigrescens*) – Prats secs d'annuals i herbassars de marges i de camins, des del litoral a la Garrotxa (0 - 1 100 m). Primavera-estiu, cc.

TREVOLET DE PRAT, trèvol, trefla blanca (*Trifolium repens*) – Prats i herbassars a totes les comarques (0 - 2 300 m). De la primavera a la tardor, cc.

Cultivada com a farratgera, i popularment emprada per afeccions del sistema urinari i del sistema respiratori.

Trifolium thalii és semblant, però les tiges són més curtes i no tenen arrels als nusos; es fa en prats un xic humits als Pirineus.

TRÈVOL MADUIXER, trefla borda (*Trifolium fragiferum*) – Prats humits, sobre sòls trepitjats i/o pasturats i gespes a totes les comarques (0 - 2 000 m). Estiu, cc.

Dit així perquè fa glomèruls de flors rosades que s'assemblen a una maduixa.

El TRÈVOL MADUIXER és una planta perenne amb tiges que arrenen i amb peduncles florals llargs. Són semblants i viuen als mateixos ambients el TRÈVOL TOMENTÓS (*T. tomentosum*) i *T. resupinatum*, plantes anuals amb els peduncles florals nuls (cas de *T. resupinatum*), o curts (cas del TRÈVOL TOMENTÓS).

TRÈVOL SUBTERRANI (*Trifolium subterraneum*) – Prats d'annuals, sobre substrat silici, de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

TRÈVOL MUNTANYENC (*Trifolium montanum*) – Prats de muntanya, des del Montseny i la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 100 m). Primavera-estiu, cc.

TRÈVOL OCOLEUC (*Trifolium ochroleucum*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis, des de terra baixa als Pirineus (80 - 1 850 m). Primavera-estiu, cc.

Ocoleuc vol dir d'un blanc groguenc, d'un groc pàl·lid, perquè les flors ho són.

FENC BORD, alfè de muntanya (*Trifolium rubens*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis, des de terra baixa als Pirineus (90 - 1 500 m). Primavera-estiu, r.

(No el confongueu amb l'espècie següent!).

FENC VER, fenc tardà, fenc de Sant Isidre, trèfol (*Trifolium incarnatum*) – Pastures montanes i cultivat com a farratger (80 - 1 300 m). Primavera-estiu, rr.

Popularment emprada com a diürètica i pels cops. Planta originària de l'est de la Mediterrània.

Trifolium sylvaticum és semblant, però té els foliols de 0,5-1,2 cm, 2 glomèruls florals (un de terminal i un de lateral) i el calze només és pilós a les dents, que són desiguals (el FENC VER té les dents del calze iguals i amb pocs pèls i curts).

TRÈVOL MITJÀ (*Trifolium medium*) – Marges i clarianes de boscos humits a la Garrotxa i als Pirineus (300 - 1 900 m). Primavera-estiu, r.

PEU DE LLEBRE (*Trifolium arvense*) – Prats secs, sobretot sobre substrat silici, a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

TRÈVOL DE FULLA ESTRETA, fenc bord, herba fèl·lera (*Trifolium angustifolium*) – Prats secs i marges de camins des de terra baixa als Pirineus (0 - 950 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada a les Gavarres per combatre el fel gros, l'excés de bilis.

TRÈVOL ESTEL·LAT, trèfola estrellada (*Trifolium stellatum*) – Prats secs i erms de terra baixa (0 - 900 m). Primavera-estiu, c.

TRÈVOL MARÍTIM (*Trifolium squamosum*) – Prats humits de terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, r. Marítim, antic nom llatí de la planta.

Trifolium lappaceum – Prats un xic humits, sobretot a terra baixa (100 - 1 000 m). Primavera-estiu, r.

TRÈVOL DE PRAT, trèfola borda, trefle, farratge bord (*Trifolium pratense*) – Prats, des dels un xic humits als de dall, a totes les comarques, i també cultivat (0 - 2 200 m). Primavera-estiu, cc. Cultivada com a farratgera, i popularment emprada per afeccions del sistema urinari i del sistema respiratori.

TRÈVOL ESCABRE (*Trifolium scabrum*) – Prats d'annuals del litoral al Ripollès. Primavera-estiu, c. Escabre vol dir que és aspre al tacte.

El TRÈVOL ESTRIAT (*Trifolium striatum* subsp. *brevidens*) i el TRÈVOL DE BOCCONE (*T. boccone*) són semblants i es fan als mateixos ambients. Es diferencien del TRÈVOL ESCABRE perquè ni els foliols ni el calze són coriàcis; el TRÈVOL ESTRIAT té les estípules amples i els foliols pilosos, mentre que el TRÈVOL DE BOCCONE (dedicada al metge i botànic ligurià P. Boccone, 1633-1704) les té estretes i els foliols són poc pilosos.

TRÈVOL DE CHERLER (*Trifolium cherleri*) – Prats d'annuals, sobretot a terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

Planta dedicada al metge i botànic de Basilea J. H. Cherler (1570 - 1609/10).

El TRÈVOL PILÓS (*T. hirtum*), és semblant i es fa en els mateixos ambients, però els glomèruls són més grossos (2-3 cm) i la corol·la és purpúria i no pas rosa.

DORICNI, botja (*Dorycnium, Lotus*) [antic nom grec i llatí de diverses plantes; potser del grec *dory* (llança) i *cnao* (fregar), dit d'una planta amb la qual abans s'emmetzinaven les puntes de llança; botja és el nom genèric d'una mata petita, l'aspecte que tenen aquestes plantes; 3 espècies].

1. Mata d'aspecte grisenc amb flors completament blanques de 3-7 mm	BOTJA D'ESCOMBRES
1. Mata verda i pilosa, amb flors d'un blanc rosat de > 6 mm	
2. Planta de brolles i garrigues. Flors de 10-20 mm; fruits de 6-12 mm	BOTJA PELUDA
2. Planta de jonqueres i llocs humits. Flors de 5-6 mm; fruits de 10-14 mm	DORICNI RECTE

BOTJA D'ESCOMBRES, herba llagastera, herba conillera, farigola blanca, farigoleta, herba de l'apèndix, rambosa (*Dorycnium pentaphyllum, Lotus dorycnium*) – Brolles, garrigues i prats secs, a totes les comarques, excepte a l'alta muntanya (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada per les pedres de les vies urinàries, per a la diarrea i per les apendicitis.

BOTJA PELUDA, cruixidor, herba febrera (*Dorycnium hirsutum, Lotus hirsutus*) – Brolles i garrigues, del litoral a la Garrotxa (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.

Popularment emprada a les Gavarres per curar les febres negres, i al Ripollès (on és anomenada pota de Sant Joan, com astringent, antiespasmòdica, estomacal i pels hemorroides).

DORICNI RECTE (*Dorycnium rectum, Lotus rectus*) – Jonqueres i herbassars humits, sobretot a terra baixa (0 - 750 m). Estiu (primavera), c.

Antiga planta medicinal (tòxica?) emprada com a laxant i per les llagues de l'estómac.

LOT, grogues (*Lotus*) [del grec *lotos*, nom que es donava a diverses lleguminoses (i també a plantes d'altres famílies) buscades pels ramats; 7 espècies].

1. Calze amb les dents laterals més curtes que la resta (formant dos llavis); fruit de 2-5 cm, comprimit	LOT ORNITOPODIOIDE
1. Totes les dents del calze de longitud semblant; fruit cilíndric	
2. Fruit inflat d'1,5-4 × 0,5-1 cm, acanalat a la part superior	LOT ÈDUL
2. Fruit no inflat, més prim (0,1-0,3 cm de gruix)	
3. Planta anual, amb tiges i fulles molt piloses; fruit prim, d'1-2 mm que es recargola en hèlix quan és madur	<i>L. angustissimus</i>
3. Planta perenne, sense pèls o només al marge de les fulles; fruit de 2-3 mm d'ample, recte a la maturitat	
4. Planta de llocs humits, sovint de > 50 cm d'alçada i que fa estolons (tiges llargues sense flors); tiges buides (talleu-ne una o aixafeu-la amb els dits!)	LOT D'AIGUAMOLL

4. Planta comuna arreu, sovint més baixa i que no fa estolons; tija plena LOT CORNICULAT

LOT ORNITOPODIOIDE, banya de cabra (*Lotus ornithopodioides*) – Prats secs d'annuals a la Selva i al Baix Empordà (0 - 300 m). Primavera, r.
Ornitopodioide vol dir que s'assembla a les serradelles (gènere *Ornithopus*).

LOT ÈDUL (*Lotus edulis*) – Prats secs d'annuals a la Selva i a l'Empordà (0 - 200 m). Primavera, r.
Èdul vol dir que és comestible (les llavors es poden menjar).

Lotus angustissimus – Prats d'annuals un xic humits, del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). Primavera (estiu), r.

LOT D'AIGUAMOLL (*Lotus pedunculatus*) – Prats humits i aiguamolls des del litoral als Pirineus (10 - 2000 m). Primavera-estiu, r.
Planta molt semblant a la següent de la qual se separa per les tiges fistuloses (buides per dins), pel seu port més alt (> 50 cm) i perquè la inflorescència té moltes flors (5-18 flors), mentre que el lot corniculat fa grups de 2-6 flors.

LOT CORNICULAT, banya de cabra, petrerol bord, peu de pardal (*Lotus corniculatus* [incl. *L. tenuis* (= *L. corniculatus* subsp. *renuifolius*)] – Marges de camins i prats un xic humits (fins i tot salats), a totes les comarques (0 - 2800 m). Primavera-estiu, cc.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.
Corniculat vol dir en forma de banya, per la forma dels fruits. Emprada per revegetar els talussos de les carreteres.

LOT SILIQUÓS, corona de rei (*Tetragonolobus maritimus*, *Lotus maritimus*) [planta semblant als lots, però amb fruits de secció quadrangular (no pas arrodonida) i amb només 1-2 flors per peduncle; 1 espècie].
Planta herbàcia perenne de fins 45 cm, amb fulles trifoliolades i amb estípules grosses de 8-18 mm. Flors grogues de 2,5-3 cm i fruit de 3-6 cm. Prats de pastura, prats un xic humits i també en jonqueres, a totes les comarques (0 - 1500 m). Primavera-estiu, c.
Dit siliquós per l'antic nom de la planta (del llatí *siliqua*, nom del garrofer i en general dels fruits en llegum, els fruits que fan tavella).

ANTIL·LIS (*Anthyllis* [incl. *Dorycnopsis* i *Tripodion*]) [del grec i del llatí, nom de diverses plantes que no corresponen a les d'aquest gènere; del grec *anthyllis* planta florida; 5 espècies].

1. Fulles amb 3-5 folíols de mida diferent. Flors grogues que surten a l'axil·la de les fulles; fruit estrangulat a la zona central	FISANTIL·LIS
1. Fulles amb > 5 folíols. Flors rosa o purpúries portades per un peduncle; fruit no estrangulat	
2. Majoria del folíols molt estrets, d'1-3 mm d'ample; inflorescències sense bràctees a la base de les flors	<i>A. gerardi</i>
2. Folíols més amples (> 2 mm); inflorescències amb fulles a la base de les flors	
3. 17-41 parells de folíols aproximadament iguals entre ells; calze no inflat	ANTIL·LIS DE MUNTANYA
3. Menys de 10 parells de folíols, el terminal més gran que la resta; calze inflat; fruit inclús dins el calze	VULNERÀRIA

FISANTIL·LIS (*Anthyllis tetraphylla*, *Tripodion tetraphyllum*) – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera (estiu), c.
Fisantil·lis significa bufeta en grec, pel calze inflat i vesiculós.

Anthyllis gerardi (*Dorycnopsis gerardi*) – Brolles d'estepes i brucs i prats secs de la Selva i de l'Empordà (0 - 400 m). Primavera-estiu, rr.

ANTIL·LIS DE MUNTANYA (*Anthyllis montana*) – Prats i matollars secs sobre substrat calcari a la Garrotxa i als Pirineus (400 - 2400 m). Primavera-estiu, c.

VULNERÀRIA (*Anthyllis vulneraria*) – Prats secs i pastures de muntanya, des del litoral als Pirineus (25 - 2600 m). Primavera-estiu, c.
Vulnerària vol dir que cura les ferides, antic ús medicinal de la planta.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

HERBA D'ERUGA (*Scorpiurus muricatus* subsp. *subvillosus*, *S. subvillosus*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fulles no dividides, flors grogues en grups de 2-5 portades per un peduncle llarg i llegums caragolats i plens de pèls rígids (d'aquí el nom de la planta). Prats secs i fenassars de terra baixa (0 - 400 m). Primavera (estiu), cc.

CORONIL·LA (*Coronilla* [incl. *Securigera* i *Emerus*]) [diminutiu del llatí *corona*, fent al·lusió a la disposició en corona de les flors; 6 espècies]. Herbes o arbusts sense pèls amb fulles dividides pinnadament o trifoliolades, llegum allargat amb estrangulacions, que s'acaba trencant en trossos petits quan és madur.

1. Flors roses; fulles amb 7-14 parells de folíols	CORONIL·LA ROSA
1. Flors grogues; fulles amb 5 o menys parells de folíols	
2. Fulles inferiors amb 1 sol folíol i les superiors amb un de gran central acompanyat de dos de laterals més petits	HERBA DE L'ESCORPÍ
2. Totes les fulles amb 5 o més folíols, tots semblants entre ells	
3. Mata baixa (de fins a 30 cm), amb fulles subsèssils (els folíols inferiors toquen la tija)	CORONIL·LA MÍNIMA
3. Arbust de fulles peciolades (els folíols inferiors estan separats de la tija)	
4. Flors de 14-20 mm en grups de 2 a 4; fruits madurs de 4-11 cm de llargada	CORONIL·LA BOSCANÀ
4. Flors de 8-14 mm en grups de 5 o més; fruits madurs d'1-2 cm de llargada	CORONIL·LA GLAUCÀ

CORONIL·LA ROSA (*Coronilla varia*, *Securigera varia*) – Vorades de bosc, fenassars i marges de carretera (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.

Antigament emprada en la revegetació dels talussos de l'autopista, d'on s'ha expandit cap a zones veïnes.

HERBA DE L'ESCORPÍ, peu de pardal (*Coronilla scorpioides*) – Camps de secà i conreus abandonats, sobretot a terra baixa (0 - 400 m). Primavera (estiu), c.

Anomenada així pel llegum cargolat que s'assembla a la cua d'un escorpí.

CORONIL·LA MÍNIMA (*Coronilla minima*) – Prats secs i brolles, en sòls calcaris, a totes les comarques, tret de la Selva (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

CORONIL·LA BOSCANÀ, engreixabou (*Coronilla emerus*, *Emerus major*) – Alzinars, rouredes i boixedes, a totes les comarques excepte al litoral (80 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.

CORONIL·LA GLAUCÀ (*Coronilla valentina* subsp. *glauca*, *C. glauca*) – Cultivada com a ornamental i subespontània a les clarianes i marges de bosc, carreteres, etc., sobretot al litoral i també a la rodalia de la ciutat de Girona (0 - 200 m). Hivern-primavera, c.

Glauca fa referència al color verd blavós de la planta.

Planta originària de l'est de la Mediterrània.

SERRADELLA (*Ornithopus*) [del grec *ornithos* (ocell) i *pous* (peus), en al·lusió a la disposició dels fruits, que recorden la pota d'un ocell; 3 espècies].

1. Flors roses o blanquinoses	SERRADELLA MENUDA
1. Flors grogues	
2. Flors sense una fulla acompanyant a la base; fulles peciolades (els folíols inferiors estan separats de la tija)	SERRADELLA PINNADA
2. Flors acompanyades a la base per una fulla; fulles sèssils (els folíols inferiors contacten amb la tija)	SERRADELLA COMPRIMIDA

SERRADELLA MENUDA (*Ornithopus perpusillus*) – Prats secs sobre sòls silicis a la Selva, a l'Empordà, a la Garrotxa i al Ripollès (100 - 1 200 m). Estiu, rr.

SERRADELLA PINNADA (*Ornithopus pinnatus*) – Prats secs sobre sòls silicis a la Selva i a l'Empordà (0 - 400 m). Primavera, rr.

Pinnat vol dir que té els folíols disposats com les barbes d'una pluma.

SERRADELLA COMPRIMIDA, uncles de canari (*Ornithopus compressus*) – Prats secs sobre sòls silicis de la Selva a l'Empordà (0 - 500 m). Primavera-estiu, cc.

DESFERRACAVALLS, hipocrepis (*Hippocrepis*) [del grec *hippos* (cavall) i *krepis* (calçat, sabata), en al·lusió a les estrangulacions dels fruits que tenen forma de ferradura; 2 espècies].

1. Planta anual amb el peduncle més curt que la fulla corresponent	HIPOCREPIS CILIADA
1. Mata perenne amb el peduncle molt més llarg que la fulla corresponent	<i>H. comosa</i>

HIPOCREPIS CILIADA (*Hippocrepis multisiliquosa*) – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, cc. Ciliada vol dir que és plena de cilis, de pèls.

Hippocrepis comosa – Prats secs i pastures, a totes les comarques, sobretot sobre substrat calcari (0 - 2 500 m). Primavera-estiu, c.

TREPADELLA (*Onobrychis*) [nom grec i llatí de l'ESPARCET; del grec *onos* (ase) i *bruchein* (bram, empassar, menjar), perquè són plantes farratgeres cercades pel bestiar, sobretot pels ases; 4 espècies].

1. Planta anual amb les flors en grups de 3-8; corol·la de longitud semblant a la del calze	TREPADELLA ANUAL
1. Planta perenne amb les flors en grups de 10 o més; corol·la més llarga que el calze	
2. Foliols estrets, d'1,5-3 mm d'amplada	TREPADELLA BORDA
2. Foliols de 4-7 mm d'amplada	ESPARCET

TREPADELLA ANUAL (*Onobrychis caput-galli*) – Prats secs de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

TREPADELLA BORDA (*Onobrychis supina*) – Prats secs i pastures sobre substrat calcari, del Gironès i de l'Empordà als Pirineus (100 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc. Popularment es fa servir pels cops al Ripollès.

ESPARCET, trepadella (*Onobrychis viciifolia*) – Cultivada com a farratgera i emprada per revegetar talussos, des d'on s'escampa pels marges de camps, sobretot a terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

Espècie molt semblant a l'anterior de la qual se'n separa pel seu port més robust i perquè se sol fer en ambients agrícoles o als marges de camins. Planta potser no originària de casa nostra. Popularment es fa servir pels cops i les granes com antidiarèiques.

FAM. DE LES POLIGALÀCIES [1 gènere].

POLÍGALES i **HERBA BLAVA** (*Polygala*) [del grec *poly*, molt, i *gala*, llet, perquè segons Dioscòrides aquestes plantes estimulaven la secreció de la llet; 9 espècies]. Plantes de flors irregulars amb 5 sèpals, 2 dels quals (dits ales) són grossos i acolorits com els pètals i 3 pètals, un d'inferior retallat a la punta.

1. Tija ± llenyosa. Flors axil·lars solitàries o en grups de < 5	
2. Flors solitàries de 13-16 mm purpúries i amb el pètal inferior groc	<i>Polygala vayredae</i>
2. Flors en grups d'1-5, de 5-8 mm, d'un blanc verdós	<i>Polygala rupestris</i>
1. Tija clarament herbàcia. Flors en grups de > 5, en raïms llargs al final de les tiges	
3. Fulles inferiors no disposades en roseta, de la mateixa mida o més petites que les de la tija, i peciolades (peciol d'1-4 mm)	POLÍGALA VULGAR
3. Fulles inferiors disposades en roseta i més grans que les de la tija, amb peciol molt curts (≤ 1 mm)	
4. Planta amb tiges allargades (estolons). Tiges florals de 5-15 cm; flors d'un blau cel, rosades o blanques de 5-9 mm, amb la bràctea igual o més llarga que el pedicel de la flor i situades al capdamunt de les tiges; ales (sèpals grossos) de 6-9 × 4-5 mm que cobreixen el fruit que mesura 4-6 mm	HERBA BLAVA
4. Planta sense estolons. Tiges florals de < 4 cm; flors d'un blau cel de 4-5 mm, amb la bràctea més curta que el pedicel portades per branques laterals; ales de 4-5 × 2-2,5 mm que no cobreixen el fruit que mesura 3-4 mm	POLÍGALA ALPINA

Polygala vayredae – Prats secs i indrets rocosos a l'extrem oriental de la vall del Bac, a la rodalia del Montmajor (Montagut, Alta Garrotxa) (480 - 1 000 m). Primavera, rr. Espècie endèmica i protegida per la legislació.

Polygala rupestris – Indrets secs i rocosos del litoral, sobretot a l'Empordà (0 - 200 m). Primavera i tardor, rr.

POLÍGALA VULGAR, angelets, herba blava, herba de la tos, herba inflamacionera, herba desinflamatorià (*Polygala vulgaris* [incl. *P. nicaensis* ssp. *gerundensis* i *P. alpestris*]) – Prats, fenassars i landes, des del litoral als Pirineus (0 - 2 400 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable que inclou 3 subespècies:

- la ssp. *mediterranea* (*P. nicaeensis* ssp. *gerundensis*, *P. nicaeensis*), que té bràctees florals de 3-6 mm, més llargues que el pedicel de la flor (quan la flor ja és passada), i les ales (sèpals grossos) de 7,5-11 mm; es fa en fenassars ± humits de terra baixa
- la ssp. *vulgaris*, amb bràctees florals de < 3 mm i més curtes que els pedicels de les flors, i les ales de 3,5-9 mm; a més té raïm florals poc densos i llargs (5-15 cm); es fa sobretot en landes i pastures de muntanya
- la ssp. *alpestris*, també amb bràctees florals curtes però amb ales de 3,5-5,5 mm i raïm floral dens i curt (1,5-4 cm); és pròpia de prats de pastura d'alta muntanya

Popularment emprada com a antiinflamàtori, antisèptica i expectorant.

HERBA BLAVA, herba d'inflamació, herba de les inflamacions, herba de bac, senyorettes, flor blava, blauets, flor de maig, angelets (*Polygala calcarea*) – Prats secs, sobretot sobre calcari, des de terra baixa als Pirineus (100 - 2 200 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada per curar diverses afeccions, sobretot les inflamacions, mal de panxa i mal de cap.

POLÍGALA ALPINA (*Polygala alpina*) – Pastures d'alta muntanya als Pirineus (1 800 - 2 800 m). Estiu, r.

FAMÍLIA DE LES ROSÀCIES [20 gèneres]. Inclou els diversos gèneres de fruiters, els gèneres de determinació difícil *Rubus* i *Rosa*, els esbarzers i els rosers, així com diversos gèneres herbacis, alguns dels quals fan flors sense corol·la.

1. Planta herbàcia o només llenyosa a la base	
2. Flors sense pètals (els sèpals, però, poden ser acolorits !)	
3. Fulles dividides de forma pinnada; flors que no presenten <u>calicle</u> (unes peces suplementàries a sota dels sèpals)	PIMPINELLES
3. Fulles diferents. Flors amb calicle, de mida i color poc diferent al dels sèpals	
4. Fulles trifoliolades (dividides clarament en 3 folíols)	SIBBÀLDIA
4. Fulles dentades profundament (palmatipartides o pinnatisectes), amb > 3 lòbuls	ALQUEMIL·LES
2. Flors amb pètals i sèpals	
5. Flors amb més de > 7 pètals.....	DRIES
5. Flors amb 4 o 5 pètals	
6. Flors amb 5 peces a sota dels 5 sèpals, de mida i color poc diferent (el <u>calicle</u>)	
7. Flors amb menys de 10 estams	SIBBÀLDIA
7. Flors amb més de 10 estams	
8. Fruits damunt d'un receptacle carnós inflat (la <u>maduixa</u>)	MADUIXERA
8. Fruits diferents, disposats damunt d'un receptacle sec	
9. Fulles dividides amb els folíols de mides diferents; flors amb estils llargs persistents en el fruit; fulles dividides	GÈUM i HERBA DE SANT BENET
9. Fulles dividides amb els folíols de mida semblant; flors amb estils curts no persistents en el fruit	POTENTIL·LES
6. Flors sense calicle	
10. Flors grogues; ovari amb pèls corbats a la part superior i els fruits tancats a dins	AGRIMÒNIA
10. Flors generalment blanques; ovari sense pèls corbats i fruits situats a sobre el receptacle de la flor	ULMÀRIA i FILIPÈNDULA
1. Arbre o arbust	
11. Planta només amb flors (fulles encara no ben brotades)	
12. Flors amb 1 estil, ovari súper	ARANYONER, PRUNER i CIRERERS
12. Flors amb 5 estils, ovari infer	POMERA i PERER
11. Planta amb fulles ben desenvolupades i amb flors o fruits	
13. Fulles dividides	
14. Arbre o arbret no espinós	SERVER i MOIXERES
14. Arbre, arbret o arbust espinós	
15. Arbre o arbret amb fulles profundament partides, però no completament dividides en folíols	ARÇ BLANC
15. Arbust amb fulles clarament dividides en folíols dentats	
16. Sèpals situats per sota de l'ovari (ovari súper); fruit carnós format per petits fruitets reunits en un conjunt esfèric, la <u>móra</u> o el <u>gerd</u>	ESBARZERS i GERDERA
16. Sèpals situats a sobre de l'ovari (ovari infer); fruit carnós format per un cos d'una sola peça, vermell quan és madur	ROSERS
13. Fulles enteres o dentades profundament	
17. Fruit amb 1 pinyol i que a la part superior no té les restes del calze ni de les altres	

peces florals (ovari súper); flors amb 1 estil	ARANYONER, PRUNER i CIRERERS
17. Fruit que a la part superior té restes del calze i de les altres peces florals (ovari ífer); diversos pinyols, un de sol o sense	
18. Planta espinosa	
19. Fulles amb 3-5 dents profundes; flors amb 1 estil i fruit amb 1 pinyol	ARC BLANC
19. Fulles enteres; flors amb 2-5 estils i fruit amb més de 2 pinyols o sense	
20. Arbuts de fulles estretes (< 15 mm); flors amb pètals curts (< 5 mm) i fruits petits (< 10 mm)	PIRACANT
20. Arbust o arbret amb fulles de > 20 mm d'amplada; flors amb pètals de > 5 mm i fruits de > 10 mm	PERELLONER, POMERA i PERER
18. Planta no espinosa	
21. Flors de 3-5 cm, solitàries	NESPRER
21. Flors més petites en grups de 2 o més	
22. Arbret o arbret	MOIXERES
	(si la vostra planta fa fruits en forma de poma o de pera, vegeu gèn. <i>Pyrus</i> [perelloner, pomera i perer])
22. Planta arbustiva	
23. Flors rosades-vermelloses de < 1 cm, amb els pètals ovals de 2-3 mm); fruits vermells	CORNERA
23. Flors blanques de > 1 cm, amb els pètals allargats de > 10 mm, pilosos a la cara externa; fruit violaci	CORNER

PIMPINELLES, pampinella, pompinella (*Sanguisorba*) [de *pimpinella*, nom llatí d'aquestes plantes; 2 espècies]. Flors sense pètals, amb 4 sèpals i nombrosos estams; plantes amb tanins, les rels de les quals són astringents.

1. Fulles dividides en 9-24 folíols dentats de 0,5-2 (3) cm; flors verdoses, amb nombrosos estams i 2 estils	PIMPINELLA PETITA
1. Fulles dividides en 3-7 parells de folíols més grossos (2-5 cm); flors d'un púrpura fosc amb 4 estams i 1 estil	PIMPINELLA MAJOR

PIMPINELLA PETITA, queixalets, herba de queixal, esparcet bord (*Sanguisorba minor*, *Poterium sanguisorba* [incl. *S. verrucosa*]) – Prats secs i erms a totes les comarques (0 - 1900 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Popularment emprada com antisèptica ocular i bucal, per les ferides i les fulles es poden consumir en amanida.

PIMPINELLA MAJOR, herba del “sust” (*Sanguisorba officinalis*) – Prats humits a l'Albera i als Pirineus (160 - 2250 m). Primavera-estiu, r.

Popularment emprada per millorar la circulació sanguínia i per als espants.

ALQUEMIL·LES (*Alchemilla*) [paraula derivada de l'àrab *al-kimiya* (pedra filosofal, alquímia); dites així per les propietats que tindria la rosada que es recull a les seves fulles per elaborar la pedra filosofal; o bé del llatí tardà *argentilla* pel color argentat de les fulles d'algunes espècies; 4 espècies].

Plantes herbàcies perennes amb les fulles piloses, dividides en 7-11 segments o lòbuls. Flors agrupades en tiges terminals, tetràmeres, petites, verdoses, sense pètals, però amb calicle, 4 estams i 1 carpel. Plantes amb tanins i substàncies amargants emprades en medicina popular com emol·lients i vulneraries. Gènere complex amb espècies molt semblants morfològicament: consulteu altra bibliografia per a una determinació més precisa.

1. Fulles dividides (palmaticompostes o palmatisectes), amb 5 folíols dentats a l'àpex i discolors (verd brillants, sense pèls a la cara superior i sedoso-argentats a la inferior), d'1-2,5 (3) cm	ALQUEMIL·LA ALPINA
1. Fulles només pinnatifides (dividides com a màxim fins a la meitat o 2/3)	
2. Fulles piloses a les dues cares: folíols amb 7-9 (11) lòbuls, cadascun amb 6-18 dents; inflorescència més o menys pilosa	POTA DE LLEÓ (<i>A. hybrida</i>)
2. Fulles sense pèls a la cara superior, amb > 9 lòbuls poc profunds (no arriben a la meitat); inflorescència poc pilosa o sense pèls.....	POTA DE LLEÓ (<i>A. vulgaris</i>)

ALQUEMIL·LA ALPINA, peucrist, herba del Sant Crist, peu de rei, herba de plata, herba de les cinc fulles, fetge d'isard (*Alchemilla alpina*) – Prats, landes i llocs rocosos al Montseny, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (1000 - 2750 m). Estiu, c.

Popularment emprada al Ripollès per les pedres als ronyons.

POTES DE LLEÓ, herba de tall

Alchemilla hybrida. Prats, landes i llocs rocosos al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2600 m). Primavera-estiu, c.

Alchemilla vulgaris. Prats humits a la Garrotxa i als Pirineus (800 - 2100 m). Primavera-estiu, c.

DRIES, drias (*Dryas octopetala*) [paraula derivada del grec i del llatí: una driada és una nimfa dels boscos (les fulles de la planta s'assemblen a les dels roures, arbres del bosc); 1 espècie].

Planta herbàcia perenne un xic llenyosa a la base, amb tiges ajagudes. Fulles d'1-4 cm, una mica coriàcies, rugoses i blanquinoses a la cara inferior. Flors solitàries de 2-4 cm amb un peduncle llarg, 8-16 pètals blancs i molts estams. Fruit amb nombroses peces, cadascuna acabada en una aresta plomosa de 2-3 cm. Carenes pedregoses sobre roca calcària a l'alta muntanya (2 000 - 2 800 m). Estiu, r.
Amb les fulles es prepara un te digestiu i astringent.

SIBBÀLDIA (*Sibbaldia procumbens*, *Potentilla sibbaldii*) [dedicat a sir Robert Sibbald (1647-1772), metge escocès; 1 espècie].

Planta herbàcia pilosa, perenne i ajaguda, de fins 10 cm d'alçària. Fulles disposades en roseta a la base, glauques i trifoliolades: folíols de 0,5-2 cm amb 3 dents a l'àpex (les superiors més petites). Flors en grups de 3-6, pentàmeres, amb sèpals de 3 mm, pètals grocs més curts que els sèpals (a vegades nuls) i amb calicle de 5 peces, més curtes que els sèpals. Congestes a l'alta muntanya, sobretot sobre roca silícia (2 000 - 2 850 m). Estiu, r.

MADUIXERA, maduixera de bosc, maduixer bord (*Fragaria vesca*) [2 espècies].

Planta herbàcia pilosa, perenne i amb estolons llargs d'uns 25 cm (tiges llargues sense flors), amb fulles trifoliolades disposades en roseta. Flors en grups damunt de tiges poc més llargues que les fulles. Flors pentàmeres amb els pètals blancs de 4-8 mm i amb el calicle de 5 peces semblants als sèpals, que fan 3-7 mm. Fruit complex (la maduixa o modoixa) format pel receptacle carnós, damunt del qual hi ha els nombrosos fruits secs. Marges i clarianes de boscos humits, del litoral als Pirineus (0 - 1 900 m). Primavera-estiu, cc.
La maduixera cultivada (fresons o fragues) és un híbrid (*F. ×ananassa*) originat per encreuament d'espècies americanes.

POTENTIL·LES (*Potentilla* [incl. *Dasiphora*]) [del llatí potent, per les suposades virtuts i propietats medicinals de *Potentilla anserina*, planta que no es fa a les nostres comarques; 18 espècies].

Plantes herbàcies (excepte la POTENTIL·LA FRUTICOSA), perennes, amb les fulles dividides i piloses. Flors pentàmeres (tret de la TORMENTIL·LA que té 4 sèpals i 4 pètals), amb els pètals grocs o blancs, igual o més llargs que els sèpals. Per sota dels 5 sèpals hi ha un segon conjunt de peces verdes de mida i forma semblant, el calicle. Fruit format per nombrosos carpels disposats sobre un receptacle sec. Gènere de determinació difícil si no es disposa de plantes ben desenvolupades i en flor.

1. Fulles dividides de forma pinnada (a banda i banda del nervi central), com a mínim les basals	GRUP 1
1. Fulles dividides de forma trifoliolada	GRUP 2
1. Fulles dividides de forma palmaticomposta (els folíols neixen tots en un mateix punt, i per això té una forma palmada, com la palma de la ma)	GRUP 3

GRUP 1, fulles pinnades

1. Planta llenyosa; fulles amb 3-5 folíols enters blanquinosos a la cara inferior. Flors grogues amb els segments del calicle tan llargs com els sèpals	POTENTIL·LA FRUTICOSA
1. Planta herbàcia; fulles amb 5-7 folíols dentats (les superiors trifoliolades) verds a ambdues cares. Flors blanques amb els segments del calicle més curts que els sèpals	P. RUPESTRE

GRUP 2, fulles trifoliolades

1. Flors grogues amb 4 pètals	TORMENTIL·LA
1. Flors blanques amb 5 pètals; planta amb aspecte de maduixera	
2. Planta ajaguda que fa estolons llargs i prims (tiges llargues sense flors); folíols pilosos amb 9-15 dents; flors amb els pètals poc més llargs que els sèpals i filaments dels estams sense pèls	FRAGASSA DE BOSC
2. Planta que no fa estolons llargs; folíols amb 13-22 dents; flors amb els pètals un xic més curts que els sèpals i filaments dels estams amb pèls	FRAGASSA DE FLOR PETITA

GRUP 3, fulles palmades

1. Flors blanques; plantes rupícoles	
2. Fulles de coloració diferent a les dues cares: verdes i sense pèls a la superior i platejades i piloses a la inferior, amb 3-5 dents petites a l'àpex; flors amb els segments del calicle tan llargs com els sèpals	PEUCRIST
2. Fulles amb la mateixa coloració a ambdues cares amb 7-9 dents petites a l'àpex	
3. Fulles molt piloses i lluent, sovint grises; flors sovint poc obertes, amb els sèpals més curts que el calicle i els pètals iguals o més curts que els sèpals; estams poc visibles amb els filaments sense pèls	POTENTIL·LA NIVAL

3. Fulles amb pèls llargs però poc lluents, d'un verd fosc; flors ben obertes, amb els sèpals de mida igual al calicle i els pètals més llargs que els sèpals; estams visibles amb els filaments pilosos TE DE SOQUETA
1. Flors grogues
4. Flors amb 4 pètals; planta sense fulles basals quan floreix; fulles de la tija sense pecíol, amb 3-5 folíols pilosos i grisencs a la cara inferior TORMENTIL·LA
4. Flors amb 5 pètals
5. Fulles de coloració diferent a les dues cares: verdes a la superior i blanquinoses a la inferior, amb pèls arrissats; pètals d'un groc pàl·lid igual de llargs que els sèpals POTENTIL·LA ARGENTINA
5. Fulles del mateix color a ambdues cares, piloses o no
6. Planta que fa tiges ajagudes amb arrels (estolons); fulles amb 5 folíols; flors solitàries llargament pedunculades GRAM NEGRE
6. Planta que no fa estolons; flors en grups
7. Flors en tiges floríferes terminals, erectes i rígides
8. Fulles amb 5-7 folíols estrets (10-40 × 3-10 mm), dentats només a l'àpex (3-9 dents); flors amb els pètals més llargs que els sèpals; tiges un xic rogenques POTENTIL·LA ESTEL·LADA
8. Fulles amb 5-9 folíols una mica més amples (15-80 × 5-22 mm), dentats a tot el volt (11-33 dents); flors amb els pètals poc més llargs que els sèpals POTENTIL·LA RECTA
7. Flors en tiges floríferes laterals corbades
9. Estípules llargues i estretes (< 1 mm); pecíol de les fulles amb pèls llargs de fins 4 mm; planta que es fa a totes les comarques POTENTIL·LA VERNAL
9. Estípules ovades, sovint de més > 1 mm; pecíol de les fulles poc pilós o amb pèls curts de fins 2,5 mm; planta d'alta muntanya P. ESTIPULAR

POTENTIL·LA FRUTICOSA (*Potentilla fruticosa*, *Dasiphora fruticosa*) – Llocs rocosos ± humits de l'alta muntanya (1 900 - 2 400 m). Estiu, rr.
Fruticós vol dir que és una planta plena de rebrotos.

POTENTIL·LA RUPESTRE (*Potentilla rupestris*) – Prats i indrets rocosos, sobretot sobre roques silícies, al Montseny i als Pirineus (700 - 2 250 m). Estiu, r.
Rupestre vol dir que viu sobre les roques.

FRAGASSA DE BOSC (*Potentilla sterilis*) – Vernedes i altres boscos caducifolis humits, des terra baixa (a les Gavarres i a la plana de la Selva) al Ripollès (100 - 1 600 m). Primavera, r.
La FRAGASSA DE MUNTANYA (*P. montana*), que només es fa en prats i boscos del Montseny, és semblant, però els folíols només són dentats a la part superior i els pètals mesuren > 7 mm (la FRAGASSA DE BOSC i l'espècie següent, la FRAGASSA DE FLOR PETITA, tenen els folíols dentats des de la base i els pètals són més petits).

FRAGASSA DE FLOR PETITA (*Potentilla micrantha*) – Prats i clarianes de boscos poc humits, a les Guàrdies i als Pirineus (800 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.

PEUCRIST (*Potentilla alchemilloides*) – Roques calcàries dels Pirineus (1 500 - 2 100 m). Estiu, r.
Anomenada també te de muntanya ja que les fulles es poden prendre en infusió.

POTENTIL·LA NIVAL (*Potentilla nivalis*) – Roques d'alta muntanya, sobretot calcàries (2 100 - 2 900 m). Estiu, r.

TE DE SOQUETA (*Potentilla caulescens*) – Roques calcàries, de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 500 m). Estiu, r.

TORMENTIL·LA (*Potentilla erecta*) – Prats, jonqueres i clarianes de bosc caducifoli des del litoral (a les Gavarres i a la Selva) als Pirineus (80 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.
Tormentil·la prové del llatí *tormina*, còlic, dolor, i la rel de la planta té tanins i és fortament astringent i antidiarrea.

POTENTIL·LA ARGENTINA (*Potentilla argentea*) – Prats i llocs rocosos des de la Selva, l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (100 - 1 900 m). Estiu, r.

GRAM (o AGRAM) NEGRE, porquí, agram porquí, gram (o agram de porc), peucrist, peu de Crist (*Potentilla reptans*) – Prats humits, jonqueres i marges de camp en indrets trepitjats i ± humits a totes les comarques (0 - 1 900 m). De la primavera a la tardor, cc.
Planta medicinal la rel de la qual és fortament astringent i antidiarrea; externament emprada com a vulnerària.

POTENTIL·LA ESTEL·LADA (*Potentilla hirta*) – Herbeis secs i brolles clares, a la Selva (fins al Montseny i les Guilleries) i a l'Empordà (40 - 1 200 m). Primavera-estiu, rr.

POTENTIL·LA RECTA (*Potentilla recta*) – Fenassars i altres herbeis poc secs de terra baixa als Pirineus (80 - 1 000 m). Primavera-estiu, rr.

Potentilla inclinata és semblant i es fa al mateix ambient, però a la cara inferior de les fulles hi ha nombrosos pèls, uns de curts i uns de llargs, mentre que a la POTENTILLA RECTA té una pilositat laxa.

POTENTIL·LA VERNAL, flor de la fam, flor de la gana, gram negre (*Potentilla neumanniana*) – Pastures i prats secs, del litoral als Pirineus (0 - 2 000 m). De la primavera a la tardor, cc.

Vernal fa referència a la floració primaveral primerenca.

Popularment dita camarois al Ripollès on era emprada com astringent.

POTENTIL·LA ESTIPULAR (*Potentilla crantzii*) – Carenes i rasos alpins al Montseny i als Pirineus (1 500 – 2 700 m). Estiu, r.

Estipular fa referència a que és una planta amb estípules, antic nom de la planta.

Potentilla pirenaica és semblant, però fa els pètals més llargs de > 10 mm i les fulles tenen 9-15 dents a la part superior (pètals 5-10 mm i 5-9 dents a les fulles a *P. crantzii*); es fa en prats i clarianes de bosc, al Montseny i als Pirineus.

GÈUM (*Geum*) [del llatí *gaeum* (*geum*), nom que donà Plini a una planta que es va suposar que era l'herba de Sant Benet; 5 espècies]. Plantes herbàcies amb fulles dividides i flors sovint pentàmeres amb els pètals grocs, nombrosos estams i carpels lliures que porten un estil llarg i donen un fruit sec tipus aqueni.

1. 1 (2) flors amb 5-7 pètals d'un groc viu de 9-11 × 7 mm; estils rectes i plomosos .. G. MUNTANYENC
1. Diverses flors a cada planta; estils articulats (sinuosos), pilosos només a la part basal
2. 2-5 flors pèndules, grosses (pètals de 10-16 mm), amb els pètals d'un groc vermellós i els sèpals triangulars i vermellosos; fruits al capdamunt d'un peu de 5-10 mm .. GÈUM DE RIBERA
2. Flors dretes, més petites amb 5 pètals grocs de 5-9 mm; fruits situats directament sobre els sèpals HERBA DE SANT BENET

GÈUM MUNTANYENC (*Geum montanum*) – Prats, sobretot en sòls silicis de l'alta muntanya (2 000 - 2 800 m). Estiu, rr.

GÈUM DE RIBERA (*Geum rivale*) – Vores de fonts, rierols i altres indrets humits dels Pirineus (1 600 - 2 100 m). Estiu, rr.

HERBA DE SANT BENET (*Geum urbanum*) – Boscos caducifolis i altres indrets humits a totes les comarques (0 - 1 800 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal: la rel té tanins i principis amargants que li donen propietats estomacals i astringents; s'utilitza en homeopatia i en l'elaboració de licors i de cervesa.

AGRIMÒNIA, gremònia, herba del mal estrany, herba de Sant Guillem, flor (herba) de Sant Antoni, herba de la sang, herba de les set sagnies, setsagnies, herba tossera, herba dels cucs, herba cuquera, herba servera, serverola (*Agrimonia eupatoria*) [del grec i el llatí, nom que es donava a diverses plantes que servien, suposadament, per curar l'albugo dels ulls; el nom específic fa referència al rei grec Mithridates Eupator (132-63 aC), bon coneixedor dels remeis a base de plantes; 2 espècies].

Herba perenne, pilosa i glandulosa, amb fulles grises a la cara inferior, dividides, imparipinnades i estípules grans semblants als folíols. Flors amb 5 pètals grocs i molts estams, reunides en una inflorescència allargada. En el fruit el calze creix i són visibles uns pèls que fan una corona a la part superior. Herbassars humits, vorades i clarianes de bosc a totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal emprada per fer licors, com a pectoral, per les angines, com antidiarreica, vulnerària i també per combatre la pressió alta, per la qual cosa s'havia d'administrar amb novenes: prendre-la 9 dies i reposar-ne un; els fruits popularment també es fan servir per als cucs.

A. procera és semblant, però més robusta i ramificada, amb fulles verdes a ambdues cares, i alguns dels pèls de calze en el fruit són reflexos. Molt més rara que l'anterior, es fa en ambients humits de la muntanya mitjana (400 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.

ULMÀRIA i FILIPÈNDULA (*Filipendula*) [del llatí *filum*, fil, i *pendulus*, pèndul, que penja, que penja d'un fil; dit així per les fibres que pengen de la rel; 2 espècies]. Plantes herbàcies amb fulles dividides i flors petites (< 1 mm); sèpals i pètals lliures en nombre de 5-8, nombrosos estams i fruits secs tipus aqueni.

1. Fulles dividides amb 2-9 parells de folíols grans, de 2 cm; flors amb pètals de 2-5 mm i carpels recargolats i sense pèls ULMÀRIA

1. Fulles dividides amb > 9 parells de folíols, generalment < 2 cm; flors amb pètals més grans, de 5-9 mm i carpels rectes i amb pèls FILIPÈNDULA

ULMÀRIA, herba foradada, herba blanca, reina del prat (*Filipendula ulmaria*) – Vernedes, clarianes de bosc i herbassars humits de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.

Dita ulmària per l'antic nom de la planta, potser perquè els folíols s'assemblen a les fulles dels oms. Emprada pels mals de cap i de ventre, per l'artrosi i com a diurètica, ja que té àcid salicílic, el principi actiu de l'aspirina.

FILIPÈNDULA, herba del pobre home (*Filipendula vulgaris*) – Prats mesòfils i prats humits, des de terra baixa als Pirineus (80 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.

ESBARZERS, barders (*Rubus*) [8 espècies]. Plantes arbustives de tiges espinoses plenes d'agullons (d'aquí el nom llatí derivat de la rel indogermànica *reub-*, trencar, esquinçar); les tiges noves de l'any creixen vigorosament i s'anomenen turions. Fulles dividides, palmadament i flors amb 5 sèpals i 5 pètals lliures. Fruit tipus drupa, format per nombrosos carpels carnosos d'una sola grana, disposats sobre el receptacle en un conjunt esfèric, la móra. Grup de difícil determinació perquè les espècies s'hibriden fàcilment: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Tiges amb agullons d'1-2 mm, nombrosos però poc punxents; fulles amb 3-7 folíols dentats, verds a la cara superior, esblanqueïts a la inferior. Pètals blancs de 5 mm i fruit vermell que se separa fàcilment del receptacle quan és madur GERDERA
1. Tiges molt espinoses (agullons > 2 mm); fruit madur finalment negre
2. Tiges erectes de 2-3 m, anguloses i vermelloses, de més de 4 mm Ø, amb agullons de 5-8 mm; la majoria de fulles tenen 5 folíols, verds a ambdues cares. Inflorescència sense fulles. Sèpals blanquinosos, pètals rosats; fruit comestible .. ESBARZERS
2. Tiges ajagudes, arrodonides, no pas anguloses, i més primes (< 4 mm Ø); fulles amb 3 folíols (els dos basals sèssils). Inflorescència amb fulles. Sèpals verdosos, pètals blancs; fruit àcid i no comestible ROMEGUERÓ

GERDERA, jorduera, jordons (*Rubus idaeus*) – Clarianes i marges de boscos montans i alpins del Montseny als Pirineus (1 000 - 2 200 m). Primavera-estiu, r.

Se n'aprofiten els fruits, els gerds, per fer licors i melmelades; se'n cultiven diverses varietats.

ESBARZER, esbarzer de móres, romeguera, roguemer, barsera, barder (o verder) (*Rubus ulmifolius*) – Bardisses i boscos poc densos a totes les comarques (0 - 1 500 m). Estiu, cc.

Se n'aprofiten els fruits, les móres, per fer melmelades. Planta astringent, emprada també com antisèptica, depurativa, pectoral, desinfectant bucal...

Planta molt variable que s'inclou en el grup *discolores*; consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Rubus canescens (ROMEGUERA BLANCA, ROMEGUERA DE DOS CAPS) és semblant a l'anterior, però té turions amb agullons de diverses mides, i les fulles d'un verd blanquinós a la cara inferior; fa flors blanquinoses (pètals inicialment blancs i després groguencs) i sol viure en ambients forestals (0 - 1 500 m).

Rubus hirtus (amb fulles d'un verd groguenc) i *R. serpens* (amb fulles d'un verd fosc, i a vegades inclòs amb l'anterior), també amb pètals blancs, es diferencien dels dos anteriors perquè les tiges tenen pèls glandulars entremig dels agullons, els de la inflorescència més llargs que el diàmetre de les branques. Clarianes i marges de boscos humits montans (600 - 1 500 m).

ROMEGUERÓ (*Rubus caesius*) – Marges de camps i de camins, bardisses i clarianes de bosc de ribera a totes les comarques (0 - 1 400 m). De la primavera a la tardor, cc.

ROSERS, ROSERS (o ROSES) DE PASTOR, ENGLANTINA i GAVARRERES (i també gavarnera, garravera, gavernes i ravaguera) (*Rosa*) [16 espècies].

Plantes arbustives amb tiges espinoses plenes d'agullons, erectes i finalment arquejades. Fulles dividides i amb estípules. 5 sèpals, 5 pètals i nombrosos estams. Fruit carnós comestible, dit cinoròdon (del grec, rosa de ca, nom despectiu ja que és un roser bord, o potser perquè els agullons s'assemblen als ullals dels gossos), format per un receptacle en forma d'urna a l'interior del qual hi ha diversos carpels secs amb una sola grana cadascun (popularment anomenats móres o xaies); aquests fruits són antidiarreics, d'aquí el nom popular de TAPACUL, però de mal menjar per culpa d'uns pèls que hi ha entremig i per això també s'anomenen GRATAESQUENES, GRATACUL, DESPULLABELITRES, ESCANYAVELLES o ESCANYAGUILLES. Sovint a les tiges hi ha unes boles molloses dites BEDEGALS que són unes gales produïdes per l'insecte himenòpter *Rhodites rosae*. Grup de difícil determinació perquè les espècies s'hibriden fàcilment. Plantes medicinals emprades en fitoteràpia, cosmètica i popularment en diverses afeccions, com ara l'oli dels pètals per cicatritzar la pell. Els rosers cultivats provenen d'hibridacions entre diverses espècies, com ara *R. gallica* (ROSER DE TOT L'ANY, ROSER VER) o *R. moschata* (ROSER MESQUER, MOSQUETA).

1. Tiges sense agullons (o molt prim i poc punxents), branques floríferes vermelloses. Flors purpúries amb els sèpals erectes de 17-23 mm, iguals o més llargs que els pètals. Fruit pèndul ROSER ALPÍ
1. Tiges amb agullons (sovint nombrosos i punxents)

2. Arbust baix (< 1m d'alçària), densament cobert d'agullons primis i de mida diferent. Flors amb els sèpals erectes de 8-14 mm	ROSER ESPINOSÍSSIM
2. Arbust de > 1 m, tija amb agullons no tan densos i tots de mida igual	
3. Estils de les flors soldats fent una columna (lupa!, examinant entremig dels estams si s'hi veu un únic estil)	
4. Columna dels estils més curta que els estams; flors rosades o blanques	ROSER CANÍ
4. Columna igual o més llarga que els estams; flors blanques	
5. Liana alta espinosa, amb fulles dividides, lluents, sense pèls, un xic coriàcies i persistents a l'hivern, 5 foliols de 3-8 cm de llarg	ENGLANTINA
5. Arbust de tiges ajagudes i poc espinoses; fulles amb 5-7 foliols, no lluents ni coriàcies, caduques a l'hivern	ROSER REPENT
3. Estils de les flors no soldats	
6. Fulles que fan olor de poma o de resina quan es freguen amb els dits	
7. Peduncles florals sense pèls; sèpals girats cap avall i caducs després de la florida; arbust molt espinós (agullons forts i corbats) amb foliols en forma de falca a la base	R. AGREST
7. Peduncles de les flors amb pèls glandulosos	
8. Foliols pilosos i glandulosos, que fan olor resinosa; fruit amb agullons petits	
9. Sèpals erectes i persistents; fulles d'un verd un xic blavós; flors porpres o d'un rosa fort	ROSER POMÍFER
9. Sèpals girats cap avall o patents, ja caiguts en el fruit madur; flors flairoses, blanques o rosades	R. TOMENTÓS
8. Foliols només amb glàndules que fan olor de poma	
10. Arbust molt espinós (agullons corbats), amb les branques arquejades; foliols arrodonits a la base. Sèpals reflexos ± caducs en el fruit; estils sovint glabres ...	R. DE FLOR PETITA
10. Branques dretes amb agullons corbats i d'altres no corbats més primis. Flors rosades flairoses, amb els peduncles que tenen pèls i punxes; sèpals erecto patents i persistents; estils i estigma pilosos	R. RUBIGINÓS
6. Fulles inodores	
11. Branques vermelloses. Foliols amb pèls a la cara inferior; fruit sense agullons petits; sèpals erectes o patents, més curts que la corol·la	ROSER DELS VOSGES (si els sèpals són girats cap avall i els fruits tenen agullons petits, vegeu el ROSER TOMENTÓS)
11. Branques verdes (a vegades alguna de vermella o amb l'extrem vermellós). Foliols sense pèls, en tot cas només amb glàndules al marge; sèpals girats cap avall, tan llargs com la corol·la	
12. Fulles sense glàndules ni pèls; flors rosades o blanquinoses amb el peduncle i el fruit també sense pèls	ROSER CANÍ
12. Fulles amb glàndules al marge; flors rosades amb el peduncle pilós glandulós	ROSER DE POUZIN

ROSER ALPÍ (*Rosa pendulina*) – Boscos i matollars de l'alta muntanya (1 800 - 2 300 m). Estiu, r.

ROSER ESPINOSÍSSIM (*Rosa pimpinellifolia* [incl. *R. spinosissima* i *R. myriacantha*]) – Matollars i clarianes de bosc al Montseny, a l'Albera i als Pirineus (400 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.
Tàxon molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

ROSER CANÍ, rosa de pastor, gavarra, gavarnera, tapacul (*Rosa canina*) – Erms, marges i clarianes de bosc a totes les comarques (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, cc.
Caní vol dir propi del gos, en contraposició als rosers de jardí. Espècie molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

ENGLANTINA, ENGLANTINER (*Rosa sempervirens*) – Bardisses i boscos perennifolis des del litoral a la Garrotxa (0 - 800 m). Primavera-estiu, cc.

ROSER REPENT (*Rosa arvensis*) – Boscos caducifolis humits de l'estatge montà, des del Montseny, les Guillerries i la Garrotxa als Pirineus. (400 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.
Repent vol dir reptant, rastrer, que s'arrossega per terra.

ROSER AGREST (*Rosa agrestis*) – Bardisses i marges a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc
Agrest vol dir que pertany al camp, que és silvestre.

ROSER POMÍFER (*Rosa villosa*) – Bardisses i marges de bosc de muntanya, al Montseny i als Pirineus (1 300 - 1 700 m). Estiu, r.
Pomífera pel fruit esfèric com una petita poma, i per l'antic nom de la planta.

ROSER TOMENTÓS (*Rosa tomentosa*) – Bardisses de muntanya, de la Garrotxa als Pirineus (900 - 1 950 m). Estiu, r.

Tomentós vol dir que la planta és coberta de pèls curts i densos.

ROSER DE FLOR PETITA (*Rosa micrantha*) – Bardisses i erms a totes les comarques (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, cc.

ROSER RUBIGINÓS, gavarra (*Rosa rubiginosa*) – Bardisses, des del Montseny, les Guilleries, l'Albera i l'Alta Garrotxa als Pirineus (500 - 1 800 m). Estiu, r.
Rubiginós fa referència al color rovellat de la planta.

ROSER DELS VOSGES (*Rosa coriifolia*, *R. dumalis*) – Bardisses de muntanya, al Montseny i als Pirineus. (1 000 - 1 700 m). Estiu, r.
Vosges és una regió del centre d'Europa, en referència a l'antic nom científic de la planta.

ROSER DE POUZIN (*Rosa pouzinii*) – Bardisses, des del litoral a la muntanya mitjana (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, r.
Planta dedicada al professor de farmàcia a la universitat de Montpeller N. F. Pouzin († 1822), que la va recollir per primer cop.

ARANYONER, CIRERERS i PRUNERS (*Prunus*) [5 espècies]. Arbusts caducifolis (excepte el LLORER-CIRER DE PORTUGAL), amb fulles enteres i flors pentàmeres amb 5 pètals blancs (rosats al PRESSEGUER i a l'ABRICOQUER (O albercoquer), 20 (15-30) estams i 1 estil. Fruit carnos amb pinyol (tipus *drupa*). A més de les espècies que s'indiquen a la clau, es cultiven i, a vegades es poden naturalitzar, el PRESSEGUER (*P. persica*), l'ABRICOQUER (*Prunus armeniaca*), l'AMETLLER (*P. dulcis*) i el MIROBALÀ o PRUNERA DE FULLES VERMELLES (*P. cerasifera* var. *atropurpurea* [*P. cerasifera* var. *pissardii*, *P. myrobalana*]).

1. Flors solitàries o en grups de 2-3	
2. Fulles 1-4 cm; arbust molt espinós (llevat que creixi en ambients forestals) d'escorça fosca; flors solitàries que surten abans que les fulles, amb els pètals de 5-8 mm; fruit erecte, blau-negrós, de 0,8-1,5 cm, àcid	ARANYONER
2. Fulles 3-8 cm; arbre o arbust d'escorça clara poc espinós o gens; flors en grups de 2-3 que surten amb les fulles, pètals de 7-12 mm, fruit pèndul de 2-7 cm	PRUNERS, PRUNYONER
1. Flors nombroses, en feixos o ramells	
3. Flors reunides en feixos que surten abans que les fulles, amb els pètals de 8-17 mm; fulles caduques grosses de 6-15 cm; fruit vermell comestible	CIRERER
3. Flors reunides es ramells allargats; fruits negres amargants	
4. Arbret perennifoli amb les branques joves vermelloses i les fulles coriàcies, lluent amb el pecíol vermellós, d'un verd fosc a la cara superior de 6-16 × 2,5-8 cm; inflorescència allargada amb > 15 flors	LLORER-CIRER
4. Arbust o arbret caducifoli d'escorça grisa i fusta flairosa, amb fulles petites també flairoses d'un verd clar a la cara superior i un xic lluent, amplem ovades de 2-7 cm; flors en grups de 3-10	CIRERER DE GUINEU

ARANYONER, arç negre, arn negre, arç, àrren, llagraner (*Prunus spinosa*) – Bardisses, del litoral als Pirineus (0 - 1 600 m). Del febrer a l'abril, cc.
Dit arç negre, potser per la negror de la seva escorça. Se n'aprofiten les flors per fer infusions i els fruits, els aranyons (o urinyons, uranyons, àrens o llagranys), per elaborar licors.

PRUNYONER, PRUNER, PRUNERA (*P. domestica*) – Boscos de ribera i altres llocs frescals, a vegades cultivat (0 - 1 600). Març (abril), r.
Nom provinent del grec *proumne* i del llatí *prunus*, el pruner.
Emprat com a peu per empeltar i pels fruits, els prunyons o prunyols.
Hom separava el PRUNER o PRUNERA (*P. domestica* subsp. *domestica*), cultivat extensament per aprofitar-ne els fruits, les prunes, i el PRUNYONER (*P. ×fruticans*, comú, i *P. domestica* subsp. *insititia* [*P. insititia*], tàxon molt rar)
La PRUNERA VERMELLA (*P. cerasifera* var. *atropurpurea* [*P. cerasifera* var. *pissardii*]) és semblant, però les fulles no són verdes; cultivat i naturalitzat a terra baixa.

CIRERER o CIRER (*Prunus avium*, *Cerasus avium*) – Boscos caducifolis, del litoral als Pirineus (0 - 1 600 m). Primavera, c.
Nom provinent del grec *kerasos* i del llatí *cerasus*, el cirerer, i també el nom de l'antiga colònia grega de Kerasos a la costa del Mar Negre on hi havien molts cirerers.
Es cultiven nombroses races per aprofitar-ne els fruits, les cireres. La fusta és emprada per fer mobles i instruments; les fulles es fan servir popularment per a les cremades i ferides, els peduncles del fruit com a diürètics i els pinyols per disminuir els nivells d'àcid úric.

LLORER-CIRER DE PORTUGAL, llorer bord, llorer silvestre (*Prunus lusitanica*) – Boscos de ribera al Montseny i a les Guilleries (Sant Pere Cercada, Osor i Susqueda) (275 - 900 m). Primavera, rr.

No s'ha de confondre amb el LLORER-CIRER (*P. laurocerasus*), originari dels Balcans i regions veïnes, extensament plantat en jardineria. Té les branques joves, i el peciol de les fulles d'un verd clar (no pas vermellós com en el LLORER-CIRER DE PORTUGAL, amb glàndules a la cara inferior que fan olor d'ametlles amargues; és una planta tòxica.

CIRERER DE GUINEU, macaleu, prunera borda (*Prunus mahaleb*) – Rouredes i boixedes de la muntanya mitjana en indrets calcaris (també al massís del Montgrí) (50 - 1 300 m). Primavera, r.
Se n'aprofita la fusta i els fruits, ja sigui per fer mobles, licors, en perfumeria o per empelts de cirerers.

ARÇ BLANC, arç, arn, espinalb, espinau, brauller, braguller, grauller, grabuller, garbuller, garguller, traualler, cireretes de la Mare de Déu (*Crataegus monogyna*).

Arbust o arbret baix, caducifoli i espinós, fàcil de distingir per les fulles amb 3-5 dents profundes. Flors pentàmeres de 8-16 mm en grups de 4-11, de flaire característica; pètals blancs de 4-8 mm, 15-20 estams i 1 estil. Fruit carnós de 5-11 mm, vermell, amb 1 pinyol, comestible en algunes races. Bardisses i boscos humits des del litoral als Pirineus (0 - 1 650 m). Primavera, cc.

Planta medicinal: les flors tenen flavonoides antioxidants amb propietats sedants, antiespasmòdiques i hipotensores, amb els fruits (POMETES DE PASTOR) es fan geles, i també es fa servir com a peu per empeltar.

L'ATZEROLER (*Crataegus azarolus*), originari de l'est de la Mediterrània, es semblant i a vegades cultivat, però fa fruits més grossos i els branquillons, els pedicels i el calze són tomentosos.

PIRACANTS (*Pyracantha*) [del grec *pyros*, foc, i *akantha*, espina, pel color encès que té la planta a la tardor quan és en plena fructificació; 3 espècies]. Plantes de determinació difícil per a la qual cal observar les flors primaverals i els fruits hivernals. Els fruits són astringents i no comestibles.

Arbusts semicaducifolis molt espinosos, amb fulles allargades, flors blanques de 6-8 mm reunides en grups densos, amb 20 estams i 5 estils. Fruit carnós d'un vermell intens o ataronjat segons l'espècie. Amplement cultivats per fer tanques o com a ornamentals i naturalitzats als erms, marges i bardisses (0 - 1 600 m). Primavera, r.

Es cultiven i s'han naturalitzat diverses espècies i híbrids de morfologia semblant; els més freqüents són les següents:

Pyracantha coccinea, sense pèls a les fulles, amb els peduncles florals i fructífers pilosos i el fruit de color vermell escarlata; planta potser no originària de casa nostra.

Pyracantha angustifolia, amb fulles enteres i piloses a la cara inferior i el fruit ataronjat (originària del W de la Xina).

Pyracantha fortuneana (*P. crenatoserrata*), amb fulles dentades i no piloses, peduncles florals sense pèls i fruits vermells (originària del NW de la Xina).

POMERES i PERERES (*Malus* i *Pyrus*) [3 espècies]. Arbres caducifolis, espinosos a les races silvestres, amb fulles enteres, dentades i piloses com a mínim quan són joves. Flors pentàmeres blanques amb nombrosos estams (20-35), 5 estils i 5 carpels soldats en un ovari ífer. Fruit carnós complex (el pom); inclou les nombroses races i varietats cultivades de pomeres i pereres.

1. Fulles no lluent a la cara superior, amb pocs nervis laterals (3-5 a cada banda) gruixuts; flors blanques però sovint amb els pètals tacats de rosa per fora; antereres dels estams grogues. Arbre que fa pomes, un fruit no granulós	POMERA
1. Fulles lluent a la cara superior, un xic coriàcies quan són velles, amb més nervis laterals (8-12 a cada banda) primis; pètals completament blancs; antereres dels estams purpúries. Plantes que fan peres, un fruit granulós a l'interior	
2. Fulles de 2-5 × 1-2 cm, amb el peciol curt de 8-22 mm (mesura menys de la meitat de la llargada del limbe); arbust de 2-3 m, molt espinós. Fruit aspre d'1-3 cm	PERELLONER
2. Fulles de 3-9 × 2-5 cm, amb el peciol llarg (> 1/2 del limbe)	PERERA

POMERA (gèn. *Malus*).

La POMERA BORDA (*Malus sylvestris*, *P. malus* subsp. *sylvestris*,) que és una planta un xic espinosa i amb fruits aspres, es fa als boscos caducifolis i bardisses a totes les comarques (80 - 1 500 m). Primavera, r.

A terra baixa es cultiva extensament *Malus pumila* (*Malus domestica*, *M. sylvestris* subsp. *midis*, *Pyrus malus* subsp. *mitis*) de fruit gros i dolç, que és antidiarreic.

PERELLONER, peric (*Pyrus spinosa*) – Bardisses i brolles sobre substrat silici a l'Alt Empordà (140 - 500 m). Primavera, c.

PERER, PERERA (*Pyrus communis*).

Hom diferencia dues races difícils de separar:

- el PERER BORD (*P. communis* subsp. *pyraster*, *P. communis* var. *pyraster*, *P. communis* subsp. *achras*), planta espinosa i amb fruits aspres que es fa als boscos humits i bardisses a totes les comarques (0 - 1300 m). Primavera, c.
- el PERER CULTIVAT (*P. communis* subsp. *communis* [*P. communis* var. *sativa*]) de fruit gros i dolç, que és diürètic

NESPRER, nesplera (*Mespilus germanica*).

Arbust o arbre baix caducifoli, amb fulles de 5-12 cm, de peciol curt, enteres i pubescentes a la cara inferior. Flors blanques, solitàries, grosses de 3-4 cm amb els sèpals estrets més llargs que els pètals, que fan 10-26 mm; 5 estils. Fruit carnós, la nespra, comestible quan és madur, brunenc de 2-3 cm, i amb els 5 sèpals al capdamunt. Antigament cultivat i naturalitzat als boscos humits des del litoral a la muntanya mitjana (0 - 1500 m). Primavera, r

Malgrat el seu nom científic el nesprer es considera originari del sud est d'Europa.

No s'ha de confondre amb el NESPRER DEL JAPÓ, o NISPRO (*Eriobotrya japonica*), una planta cultivada pels seus fruits grocs ataronjats de 3-6 cm (els nispros), amb fulles grosses (10 - 30 × 5-10 cm) i molt rugoses; les fulles es fan servir popularment per calmar el dolor; naturalitzat a terra baixa.

SERVER i MOIXERES (*Sorbus*) [nom llatí d'aquests arbres, potser derivat de la rel indogermànica *ser-*, *sor-*, vermell, pel color dels fruits d'algunes espècies; 4 espècies]. Arbres caducifolis no espinosos, amb fulles enteres o dividides. Flors pentàmeres blanques amb nombrosos estams (15-20), 2-5 estils i 5 carpels soldats en un ovari infer. Fruit carnós, en alguns casos comestible quan és ben madur: són diürètics i rics en vitamina C.

1. Fulles dividides de forma imparipinnada	
2. Gemmes de color verd, sense pèls però enganxoses; flors de 16-18 mm amb 5 estils; fruit, la <u>serva</u> , de 25-28 mm, de verdós a brunenc quan és madur	SERVER
2. Gemmes de color fosc, piloses i no viscoses; flors de 8-10 mm amb 2-4 estils; fruit de 5-11 mm, vermell i aspre quan és madur	MOIXERA DE GUILLA
1. Fulles enteres o amb lòbuls profunds, però no dividides	
3. Fulles piloses, blanquinoses a la cara inferior, dentades; arbre d'escorça grisenca; fruit vermell de 8-15 mm	MOIXERA
3. Fulles adultes verdes, sense o amb pocs pèls a la cara inferior, amb 3-5 lòbuls profunds; fruit brunenc, de 12-18 mm i comestible	MOIXERA DE PASTOR

SERVER (*Sorbus domestica*) – Boscos de terra baixa (0 - 1200). Primavera, c.

Sovint es pot observar en estat juvenil, ja que és una espècie en recuperació als nostres boscos. Antigament cultivat pels seus fruits, les serves, que es menjaven a l'hivern; les fulles i els fruits són astringents.

MOIXERA DE GUILLA, server dels caçadors (*Sorbus aucuparia*) – Boscos de muntanya dels Pirineus, tant de coníferes com de caducifolis, arribant fins al Cabrerès i al Montseny (900 - 2100). Primavera-estiu, c.

Dit dels caçadors perquè és molt visitat pels ocells quan floreix i quan és en fruit, ja que és un arbre molt vistós. Popularment emprada per combatre el virus porcí dit mal blau dels porcs.

MOIXERA (vera), moixera gran (*Sorbus aria*) – Boscos caducifolis a la Selva, Rocacorba, l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (350 - 2100 m). Primavera, c.

MOIXERA DE PASTOR (*Sorbus torminalis*) – Boscos, des del litoral a la muntanya mitjana (50 - 900 m). Primavera, c.

Sovint es troba en forma arbustiva i sense flors ni fruits, però la forma de la fulla el fa inconfusible.

Els fruits ben madurs són comestibles i s'han fet servir com un remei pels còlics i les hemorràgies per la seva acció astringent (*torminalis*, de llatí, significa que treu els còlics).

CORNER, cornier, corniera, corunya, mallerenguera, pomareta (*Amelanchier ovalis*).

Arbust caducifoli de fins 3 m d'alçària, caracteritzat per l'escorça vermellova i les branques joves piloses; fulles arrodonides de 2-5 cm, serrades i llargament peciolades, molt piloses a la cara inferior quan són joves (finalment, però, glabres i un xic coriàcies). Flors en grups de 3-8, pentàmeres amb els pètals blancs, llargs de 10 - 15 mm, pilosos a la cara externa; 5 estils. Fruit carnós de 5-10 mm, fosc quan és madur amb els 5 sèpals persistents al capdamunt, i dolç (d'aquí el nom llatí del gènere). Boscos caducifolis poc densos i indrets rocosos, sobretot en terrenys calcaris, del Montseny, les Guàrdies, la Garrotxa i els Pirineus; molt rar també es fa als massissos de l'Ardenya i del Montgrí (120 - 2150 m). Primavera, cc.

Planta medicinal emprada popularment com a depurativa, antireumàtica, anticatarral, hipotensora...

CORNERA, cotoneàster (*Cotoneaster integerrimus*).

Arbust caducifoli que, a diferència del corner, fa flors solitàries (o en grups de 2-3) rosades, al principi dretes però que s'acaben doblegant; pètals ovals de 2-2,5 mm i fruit vermell de 6-8 mm, sense pèls i reflex. Matollars de l'alta muntanya al Montseny i als Pirineus (1 200 - 2 500 m). Primavera, c.

La CORNERA TOMENTOSA (*C. tomentosus*, *C. nebrodensis*) és semblant però amb les fulles joves pubescents a la cara superior, més grosses (3-6 cm), flors en grups de 3-7 amb els sèpals pilosos i fruit pilosos i erectes. Es fa del Cabrerès als Pirineus, en rouredes i bardisses d'indrets calcaris. Primavera, rr.

Als parcs, jardins i marges de carreteres es planten diverses espècies originàries de Xina, algunes de les quals s'han naturalitzat a terra baixa, sobretot *Cotoneaster franchetti* (que al contrari de la CORNERA és perennifoli i amb fulles gruixudes i ± rugoses, estretes i amb flors (o fruits) en grups poc nombrosos) i *C. coriaceus* (*C. lacteus*) (també perennifoli, però que a diferència de les altres espècies fa flors completament obertes amb els pètals blancs fent una estrella, fulles més grans i grups densos de flors).

FAM. DE LES TIMELEÀCIES [del grec *thymelaia* i del llatí *thymelaea*, nom del MATAPOLL; 2 gèneres].

1. Flors flairoses i vistoses, de blanques a rosades (o si són groc-verdoses aleshores planta amb fulles de 3-12 cm de longitud); fruit carnós **DAFNE**
 1. Fulles de 0,3-3 cm. Flors no flairoses i poc vistoses, groc-verdoses; fruit sec **BUFALAGA**

DAFNE (*Daphne*) [designació grega i llatina del LLOLER (*Laurus nobilis*) les fulles del qual recorden a les d'algunes espècies d'aquest gènere, i perquè en la mitologia grega la nimfa Dafne va ser convertida en llorer per Apol·lo; 4 espècies]. Plantes tòxiques.

1. Flors agrupades a l'extrem de les tiges; fulles < 4 cm de longitud
 2. Planta de muntanya. Flors de color rosa o vermelloses, de 9-15 mm; fruit groguenc **DAFNE PIRINENC**
 2. Planta de terra baixa. Flors de color blanc, de 4-7 mm; fruit vermell **MATAPOLL**
 1. Flors agrupades es fascicles laterals (l'extrem de les tiges és ocupat per fulles)
 3. Arbust de fulles caduques, tendres; flors de color rosa pubescents; fruit vermell **TINTORELL**
 3. Mata de fulles persistents; flors groc-verdoses, sense pèls; fruit negre **LLOLERET**

DAFNE PIRINENC, flor de pastor (*Daphne cneorum*) – Prats i indrets pedregosos dels Pirineus (1 400 - 2 500 m). Primavera-estiu, c.

MATAPOLL, matipoll, mata i poll, tei, tei de mata, tell (*Daphne gnidium*) – Brolles i garrigues de terra baixa (0 - 600 m). Estiu-tardor, cc.

Plant tòxica, l'escorça de la qual és rubefaent i provoca inflamació de la pell, tot i que s'havia fet servir pel mal de queixal; les rels i les fulles antigament s'havien fet servir per pescar; també s'havia fet servir per curar la tinya i la diarrea del bestiar, i per matar els polls del cap de la mainada, d'aquí el nom.

TINTORELL, herba de fit (*Daphne mezereum*) – Boscos caducifolis i bardisses, al Montseny, les Salines i de la Garrotxa als Pirineus (900 - 2 200 m). Hivern-primavera, r.

A la Cerdanya l'escorça s'empra com a antiberrugosa.

LLOLERET, llorer mascle, senet bord (*Daphne laureola*) – Boscos caducifolis a totes les comarques tret del litoral (100 - 1 600 m). Hivern-primavera, c.

Popularment emprada com a antiberrugosa i pels brians; i també com a laxant, d'aquí el nom de senet bord, perquè el SENET (gèn. *Cassia*, fam. cesalpinàcies), una planta només cultivada a casa nostra, ho és.

BUFALAGA (*Thymelaea*) [5 espècies].

1. Petita planta anual fàcil d'arrencar **CAMA DE GARSA**
 1. Planta perenne
 2. Fulles molt curtes (2-6 × 1-3 mm), piloses a l'anvers i verdes al revers, densament disposades les unes sobre les altres **BUFALAGA HIRSUTA**
 2. Fulles més llargues (4-30 × 1-8 mm), sense pèls
 3. Mata de tiges herbàcies, només amb la base lignificada; fulles > 4 mm d'amplada; flors piloses; fruits glabres **SIVA DE TERRA**
 3. Mata tota ella llenyosa; fulles < 4 mm d'amplada amb glàndules al revers (lupa!); flors glabres; fruits pilosos **BUFALAGA DIOICA**

CAMA DE GARSA (*Thymelaea passerina*) – Erms i prats secs de terra baixa (0 - 400 m). Estiu-tardor, r. *T. gussonei* és molt semblant i se'n diferencia per presentar pilositat aplicada a les tiges.

BUFALAGA HIRSUTA (*Thymelaea hirsuta*) – Platges, penya-segats i sorralcs secs del litoral de l'Empordà (0 - 25 m). Tardor-primavera, r.
Planta tòxica; hirsut vol dir que és cobert de pèls rígids i aspres al tacte.

SIVA DE TERRA (*Thymelaea sanamunda*) – Brolles i pastures sobre sòls calcaris, del Gironès i de l'Empordà fins a la Garrotxa (100 - 1 200 m). Primavera-tardor, rr.

BUFALAGA DIOICA, bufalaga de roca (*Thymelaea dioica*) – Roques calcàries, de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 200 m). Primavera-estiu, r.
Dioica vol dir que hi ha individus que només fan flors masculines amb estams i individus que només fan flors femenines amb carpels (sexes separats).

FAM. DE LES RAMNÀCIES [nom grec d'un arbust espinós, potser l'espina-verda i nom llatí de l'espina cervina i de l'espina-verda; 2 gèneres]. A aquesta família pertany el GINJOLER (*Ziziphus jujuba*), originari de la Xina i plantat com a ornamental, i que fa un fruit carnós de 2-3 cm; la seva fusta s'utilitza per fabricar instruments musicals.

1. Arbust caducifoli molt espinós que fa fruit secs de 2-3 cm, arrodonits i amb una ala al voltant	ESPINAVERSA
1. Arbust o arbret baix que fa fruits carnosos de < 1 cm	ALADERN, ESPINA-CERVINA, FRÀNGULA i PÚDOL

ESPINAVERSA (*Paliurus spina-christi*) [1 espècie].
Arbust caducifoli de 2-3 m molt espinós, amb fulles alternes de 2-4 cm. Flors pentàmeres d'un verd groguenc i fruit sec de 2-3 cm amb una ala tot al volt (anomenats BARRETETS DE CAPELLÀ a la Garrotxa). Bardisses de terra baixa sobretot al Gironès i a l'Empordà (0 - 300 m). Primavera-estiu (tardor), c.
Planta astringent; el fruit és diürètic i intervé en les aigües emprades per fer baixar la pressió arterial i per disminuir els nivells de colesterol i àcid úric; la fusta és dura i elàstica i s'havia emprat per fer mànecs de diversos tipus d'eines.

ALADERN, ESPINA CERVINA, FRÀNGULA i PÚDOL (*Rhamnus* [incl. *Frangula*]) [6 espècies].

1. Arbust espinós amb fulles oposades a les branques joves	
2. Planta d'1-2 m amb diverses espines a cada branca; fulles d'1,5-4 cm i pecíol 2-6 mm, 3-6 vegades més curt que el limbe i de mida ± igual a les estípules	ESPINA CERVINA DE FULLA PETITA
2. Planta de 2-4 m amb branques acabades en una sola espina; fulles de 3-7 cm i pecíol 8-20 mm, 2-3 vegades més curt que el limbe i més llarg que les estípules	ESPINA CERVINA VERA
1. Planta no espinosa amb totes les fulles alternes	
3. Fulles perennes un xic coriàcies, lluent i amb un voraviu blanc [observeu-les a contrallum!]. Flors pentàmeres sense pètals	ALADERN
3. Fulles caduques sense voraviu ni coriàcies, flors pentàmeres o tetràmeres	
4. Fulles enteres; flors pentàmeres amb corol·la	FRÀNGULA
4. Fulles ± dentades; flors tetràmeres amb pètals molt petits	PÚDOL

ESPINA CERVINA DE FULLA PETITA (*Rhamnus saxatilis*) – Rouredes seques i matollars sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (200 - 1 500 m). Primavera-estiu, r.
Rhamnus infectoria, que es fa en indrets més secs i oberts, és semblant, però els branquillons joves de l'any són d'un bru rogenc, mentre que *R. saxatilis* són grisos o bru clar i sol viure en indrets més boscosos, humits i ombrívols.

ESPINA CERVINA VERA (*Rhamnus catharticus*) – Bardisses, sobretot a la Garrotxa i als Pirineus (100 - 1 200 m). Primavera (estiu), rr.
Planta tòxica antigament emprada com a purgant i també per obtenir un colorant verd.

ALADERN, lladern, llampuga, llampúdol, trocaperols, boix bord, groguet (*Rhamnus alaternus*) – Boscos perennifolis, brolles i garrigues del litoral als Pirineus (0 - 1 300 m). Hivern-primavera, cc.
Popularment emprada com a purgant, astringent i hipotensora; anomenat groguet a les Gavarres perquè la fusta és groguenca.

FRÀNGULA, vern bord (*Rhamnus frangula*, *Frangula alnus*, *F. dodonei*) – Bardisses humides a la Selva, a la Garrotxa i al Ripollès (150 - 1 000 m). Primavera-estiu, r.

Fràngula deriva del llatí *frango*, trencar, fragmentar, per la fusta fràgil que es trenca fàcilment. Planta tòxica emprada antigament com a purgant.

PÚDOL VER (*Rhamnus alpina*) – Bardisses, sovint en indrets rocosos i substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2000 m). Primavera-estiu, r.

El PÚDOL MENUT (*Rhamnus pumilus*, *R. pumila*) que es fa en fissures de roques calcàries del Ripollès, és semblant, però té un port baix (< 50 cm) i les fulles només mesuren d'1-3 cm, mentre que el PÚDOL VER és un arbust més alt amb fulles de 3-10 cm.

FAM. DE LES ULMÀCIES [2 gèneres]. Arbres caducifolis amb fulles dentades, asimètriques a la base i que es disposen de forma alterna; flors simplificades sense pètals, 4-5 estams i 2 carpels soldats que donen un fruit sec, o bé carnós tipus drupa.

<p>1. Fulles allargades de 4-15 × 1,5-7 cm, que s'aprimen gradualment vers l'apex;
flors verdoses que surten quan l'arbre ja té fulles; fruit carnós que madura a l'estiu LLEDONER</p> <p>1. Fulles el·líptiques més curtes, amb una curta punta a l'apex; flors vermelloses
que apareixen abans que les fulles; fruit sec i alat que cau a la primavera OM i OMA</p> |
|---|

LLEDONER, lleroner, lloner, delluner, delloner (*Celtis australis*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les cannabàcies.

Arbre caducifoli de fins 25 m, d'escorça llisa i grisenca. Fulles de marge dentat, trinervades a la base. Flors solitàries o en grups de 2-3. Fruit carnós, negre quan és madur, llargament pedunculat. Originari de l'est de la Mediterrània, cultivat i naturalitzat principalment a la terra baixa i a la muntanya mitjana (0 - 1000 m). Primavera, c.

Els fruits (els **lledons**) són comestibles i la fusta s'ha emprat per la confecció de forques, rampins i mànecs d'altres eines del camp; d'altra banda les fulles són astringents i es fan servir per fer baixar la pressió, i per fer baixar el nivell de colesterol, tot i que podien donar problemes i es recomanava la dosificació en novenes.

OM i OMA (orm) (*Ulmus*) [del llatí *ulmus*, nom donat als oms i a la seva fusta; ; 2 espècies]. La fusta s'havia emprat en la construcció i en la fabricació d'estrils diversos; l'escorça té tanins i mucil·lag i és astringent, i se'n fan pomades per malalties de la pell.

1. Fulles de 3-9 × 1,5-6 cm, poc o gens aspres a l'anvers, amb el lòbul basal més curt que el pecioli; fruit alat d'1-2 cm amb la grana al terç superior OM   1. Fulles de 8-18 × 8-13 cm, aspres a l'anvers, amb el lòbul basal més llarg que el pecioli; fruit alat de 2-3 cm amb la grana al centre OMA

OM (*Ulmus minor*) – Boscos de ribera, bardisses i marges de camp, a totes les comarques (0 - 1600 m). Hivern-primavera, cc.

A les comarques de terra baixa els individus adults són afectats per la malaltia anomenada **grafiosi**, produïda pel fong *Ophiostoma ulmi*, les espores del qual són disseminades per un escarabat que excava galeries a la fusta de l'arbre.

Als parcs i jardins es cultiven dues espècies que no són tan afectades per aquesta malaltia i que a vegades es poden trobar subespontanis: es tracta de l'OM DE SIBÈRIA (*U. pumila*) (originari de la Sibèria oriental), amb fulles poc asimètriques a la base, al contrari que les altres espècies, i l'OM PEDUNCULAT (*U. laevis*) (originari del centre i de l'est d'Europa), que fa fruits amb peduncle llarg (> 6 mm), i amb la vora pilosa.

OMA (*Ulmus glabra*) – Boscos caducifolis de les àrees de muntanya, a la Selva i de la Garrotxa al Ripollès (300 - 1700 m). Primavera, r.

FAM. DE LES CANNABÀCIES [nom grec i llatí del CÀNEM (*Cannabis sativa*), potser una paraula d'origen persa o àrab; planta dioica cultivada de la qual se n'obté la fibra de cànem, i també s'aprofiten les granes per donar menjar als ocells i les glàndules de les inflorescències dels individus femenins que tenen propietats narcòtiques; 1 gènere, però actualment la família inclou el lledoner (gèn. *Celtis*).

LLÚPOL, escanyapoll, escanyapolla, guilleuma, tàrrec de bou, pàrgols (*Humulus lupulus*) [de *lupulus*, nom llatí de la planta, potser el *lupus salictarius* de Plini, el llop de les salzedes perquè creix en llocs de ribera i es fa amo del terreny; 1 espècie].

Planta dioica, enfiladissa, de tiges aspres i fulles oposades, profundament lobulades. Boscos de ribera de terra baixa (0 - 1500 m). Estiu-tardor, c.

Les esquames de les inflorescències femenines són cobertes a la cara interna de glàndules riques en substàncies utilitzades per aromatitzar la cervesa i que tenen acció antisèptica; també es fan servir en preparats farmacèutics i en cosmètica.

FAM. DE LES MORÀCIES [nom grec i llatí de les MORERA NEGRA (*Morus nigra*); 3 gèneres].

FIGUERA (*Ficus carica*) [1 espècie].

Arbre caducifoli de fins 10 m d'alçada o més, amb escorça grisa i fulles palmades, grosses. Flors petites, unisexuals, tancades en un receptacle carnos, la **figa**, els granets de l'interior de la qual corresponen als fruits secs i que abans havien estat flors masculines o flors femenines. Totes les parts de la planta alliberen un suc blanc en trencar-la, el làtex. Cultivada i subespontània sobretot a llocs humits i boscos de ribera des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, c.

Les figues, uns fruits carnosos complexos, són comestibles. El làtex és tòxic per via interna, però té propietats antiviriques per a combatre les berrugues; amb el làtex es pot escriure un text que només es fa visible exposant el paper al foc.

Les figueres bordes o silvestres s'anomenen CABRAFIGUERES (*F. carica* var. *caprificus*) i fan figues no comestibles.

Es cultiva com a ornamental i és subespontània en algunes localitats de terra baixa, sobretot pels boscos de ribera, la MORERA BLANCA (*Morus alba*), originària de l'est d'Àsia, de fulles ovades, grans i poc piloses o gens, i flors sense pètals, unisexuals i reunides en inflorescències allargades; les femenines es tornen carnosos i són comestibles.

També es pot trobar subespontània pels marges propers a les cases la MORERA DE PAPER (*Broussonetia papyrifera*), arbre dioic amb fulles trilobades i piloses, l'escorça interna del qual es fa servir en alguns països orientals per fabricar paper; també és originària de l'est d'Àsia.

FAM. DE LES URTICÀCIES [3 gèneres].

1. Planta coberta de pèls urticants i amb fulles oposades	ORTIGUES
1. Planta amb pèls no urticants i amb fulles alternes	MORELLA

ORTIGUES, ortruga ("urtriga"), **ortrigues, odriga, estrigol, estrijol** (*Urtica*) [nom llatí de les ortigues, d'*urere*, cremar, per la coïssor que fan les picades d'aquestes plantes, ja que al tocar-les els pèls injecten a la pell acetilcolina, histamina i serotonina d'acció irritant; 4 espècies].

1. Flors femenines en inflorescències esfèriques	ORTIGA BALERA
1. Flors femenines i masculines en inflorescències allargades	
2. Planta anual amb inflorescències no ramificades i amb flors masculines i femenines; fulles d'1-5 × 1-2,5 cm	ORTIGA PETITA
2. Planta perenne i dioica amb inflorescències ramificades; fulles més grans	ORTIGA MAJOR

ORTIGA BALERA, ortiga de pilotes, artigolles (*Urtica pilulifera*) – Sestadors de bestiar i herbassars ruderals de terra baixa (0 - 800 m). De la primavera a la tardor, r.

Dita balera potser perquè fa petites esferes com les que servien per jugar al joc de bales.

ORTIGA PETITA, ortiga barragana, ortigó (*Urtica urens*) – Horts i herbassars ruderals de totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Popularment emprada com l'ORTIGA MAJOR.

L'ORTIGA MEMBRANÀCIA (*U. membranacea*) és semblant però presenta inflorescències amb l'eix eixamplat (com una membrana, d'aquí el nom), més llargues que els pecíols. Les fulles, a més presenten una sola estípula a cada banda del pecíol en lloc de dues com té l'ORTIGA PETITA.

ORTIGA MAJOR, ortiga de llei (*Urtica dioica*) Herbassars ruderals de sòls humits de totes les comarques (0 - 2 450 m). De la primavera la tardor, cc.

Planta medicinal rica en minerals i proteïnes, emprada com depurativa, anti-reumàtica, anti-inflamatòria, per estroncar la sang, hipoglucemiant..., i també en cosmètica; actualment se'n fan preparats per alteracions benignes de les vies urinàries.

MORELLA, mollerosa cama-roja, blet (blep) **de paret, herba de paret, herba de la pedra, herba roquera, herba de mur, herba cargolera, rocamorella, herba de la Mare de Déu** (*Parietaria officinalis* subsp. *judaica*, *P. judaica*) [1 espècie].

Planta perenne pilosa, de tiges vermelloses i fulles enteres. Flors petites reunides en grups, amb 4 sèpals i fruits d'1 mm, negres i lluentos. Parets i roques en llocs freqüentats per l'home o el bestiar. Totes les comarques, però rara al Ripollès i a la Cerdanya (0 - 1 600 m). De la primavera a la tardor, cc.

El nom científic de judaica fa referència a que era una planta comuna als calls jueus.

El pol·len d'aquesta planta és dispersat per l'aire en gran quantitats i té un elevat efecte al·lèrgic en les persones. Emprada, entre d'altres usos, com anti-diarreica, com a diürètica i descongestionant, per les cremades i ferides, per les afeccions del sistema urinari o pel hemorroides; antigament també es feia servir en preparats per combatre el tifus, per netejar les paelles, com a verdura i fins i tot per elaborar ratafia.

FAM. DE LES FAGÀCIES [3 gèneres] Arbres o arbusts (cas del garric) perennifolis o caducifolis amb flors simplificades, sense sèpals ni pètals, les masculines reunides en aments, mentre que les femenines són solitàries o en grups de tres i cobertes parcialment o total per una estructura esquamosa o espinosa anomenada cúpula.

1. Fulles de marge enter i pilós; fruit totalment inclòs dins una coberta amb dents poc espinoses; flors masculines reunides en una estructura globosa; gemmes hivernals molt allargades (1,5-3 cm)	FAIG
1. Fulles dentades o lobades; fruit amb una coberta en forma de didal o bé espinosa; flors masculines reunides en aments allargats; gemmes ovoides i curtes	
2. Fruits (castanyes) tancats en grups de 1-3 dins una coberta espinosa; fulles de 10-25 cm, fortament serrades	CASTANYER
2. Fruits (glans) embolcallats cadascun fins a la meitat per una coberta en forma de didal; fulles dentades o lobulades, sovint més petites	GARRIC, ALZINA, SURO i ROURES

FAIG, fait (*Fagus sylvatica*) [del grec *phagos*, nom donat a alguns roures de glans comestibles i del llatí *faqus*, aplicat ja al faig, als fruits comestibles, les fages, i a la seva fusta, potser derivat de *faqia*, menjar; 1 espècie].

Arbre caducifoli de fins 40 m, d'escorça llisa i d'un color gris clar. Fulles el·líptiques de 5-10 cm. Coberta del fruit que s'obre en quatre peces. Boscos caducifolis de l'estatge montà (500 - 1 800 m). Primavera, cc. Els fruits del faig (les fages) són comestibles i se n'havien extret olis per a cuinar. La fusta s'utilitza per fer mobles.

CASTANYER (*Castanea sativa*) [del grec *kastanea*, nom aplicat al castanyer i a les castanyes, potser derivat de l'armeni *kast*, castanya, o de la ciutat Kastanea, a l'Àsia Menor; 1 espècie].

Arbre caducifoli de fins 30 m (o reduït a una soca amb nombrosos rebrots joves quan és sotmès a explotació), d'escorça llisa i brunenca. Fulles de 10-25 x 5-8 cm, serrades al marge. Flors masculines reunides en aments de 13-30 cm que fan una flaira particular. Coberta dels fruits (les castanyes) espinosa que conté fins a tres castanyes. Boscos caducifolis sobre substrat silici de terra baixa als Pirineus (50 - 1 500 m). Primavera-estiu, cc.

Arbre que no seria originari de casa nostra, àmpliament cultivat pels fruits i per obtenir fusta; entre altres utilitats la fusta és apreciada per fer bótes per al vi. Els tanins de l'escorça i de les fulles li atorguen propietats astringents i se'n fan preparats per tractar la faringitis, la bronquitis, les diarrees...

GARRIC, SURO, ALZINA i ROURES (*Quercus*) [7 espècies]. Gènere on són freqüents les hibridacions entre espècies, la qual cosa dificulta la determinació d'alguns exemplars, sobretot en els roures; l'hibrid entre l'alzina i el suro rep el nom de **SUROLI** i també d'**ALZINA SURERA** (*Q. x morisii*). L'escorça dels roures (sobretot la del **ROURE DE FULLA GRAN**) conté tanins i és medicinal (astringent, antidiarreica...). A les branques dels roures sovint hom hi pot veure gal·les produïdes per diverses espècies d'insectes (sobretot himenòpters) que tenen formes diverses i que popularment s'anomenen **BALLARUCS**, **MACURELLES** o **BOTXES**, i pel seu elevat contingut en tanins es fan servir per adobar en la indústria pelletera.

1. Arbre o arbust perennifoli; fulles rígides, de marge enter o amb petites dents agudes	
2. Arbust de fulles verdes a ambdues bandes (sense pèls) i amb el marge cobert de dents punxents	GARRIC
2. Arbre (de vegades en estat arbusti) de fulles grisenques al revers (perquè són piloses)	
3. Tronc i branques coberts d'una capa espessa de suro; coberta de la gla amb esquames desiguals (les de dalt més llargues) i patents	SURO
3. Tronc i branques sense suro; coberta de la gla amb dents ± semblants i aplicades	ALZINA
1. Arbre caducifoli; fulles blanques, de marge lobulat	
4. Branquillons joves coberts de pèls; cara inferior de les fulles adultes pilosa ..	ROURE MARTINENC
4. Branquillons joves sense pèls (rarament poden presentar-ne algun); cara inferior de les fulles adultes també sense pèls	
5. Pecíol de < 10 mm; fulles auriculades a la base (tenen un apèndix foliaci); fruits distants entre ells, amb el peduncle més llarg que els pecíols	ROURE PÈNOL
5. Pecíol de > 10 mm; fulles no auriculades; fruits propers entre ells, amb el peduncle molt curt	
6. Fulles i branques joves amb algun pèl (els perden a l'estiu); fulles en forma del ferro d'una llança persistents i verdes a l'hivern, amb 12-18 parells de nervis secundaris rectes	ROURE AFRICÀ
6. Fulles i branques joves sense pèls; fulles caduques a l'hivern, amb 4-10 parells de nervis secundaris arquejats o sinuosos	ROURE DE FULLA GRAN

GARRIC, COSCOLL, garulla, garolla, aurinella (*Quercus coccifera*) – Matollars arbustius (garrigues) i pinedes clares, del litoral a la Garrotxa (0 - 600 m). Primavera. cc.

Dita coscoll perquè les branques porten els insectes quermes, del grup dels còccids, *coccum* en llatí; els quermes (o grana) abans es feien servir per tenyir i donava el color grana o carmesí.

SURO, curoc, suire, alzina surera (*Quercus suber*) – Boscos (suredes) i brolles arbrades, sobre substrat silici, del

litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Primavera. cc.

El suro que s'extreu del tronc s'utilitza per la producció de taps d'ampolla i materials aïllants; també s'havia aprofitat l'escorça que hi ha entre el tronc i el pelagrí, que s'utilitzava per tenyir, el quebratxo. Popularment emprat a les Gavarres com antisèptic per curar les ferides dels peladors de suro.

ALZINA, aulina (*Quercus ilex*) – Boscos (alzinars), a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera. cc.

La fusta dona un carbó de gran qualitat (té un elevat poder calorífic) i es feia servir, entre d'altres usos, per fabricar rodes de carro o els mànecs de les eines del camp. L'escorça s'utilitzava per combatre la diarrea, per a l'extracció de tanins per a la indústria pelletera, i també brees i quitrans per a impermeabilitzar i calafatar vaixells. Popularment emprada a les Gavarres per alleugerir el dolor dels peus cansats, i al Ripollès la infusió de fulles per deixar de veure vi.

ROURE MARTINENC (*Quercus pubescens*, *Q. humilis*) – Boscos caducifolis, a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera. cc.

Martinenc és el nom que donen a aquest roure a la plana de Vic, potser perquè els glans cauen al novembre, per Sant Martí.

Popularment emprat a les Gavarres com antiasmàtic per combatre la bronquitis.

En terrenys silícics de terra baixa creix també el ROURE AFRICÀ (*Q. canariensis*) les fulles del qual tenen la forma del ferro d'una llança i es mantenen verdes part de l'hivern; es diferencia també del ROURE MARTINENC perquè els pèls de les branques i els de sota les fulles cauen aviat i llavors la cara inferior de la fulla queda d'un color blanc blavós; la majoria d'individus que es troben, però, són híbrids i tenen caràcters intermedis amb el ROURE MARTINENC.

ROURE PÈNOL (*Quercus robur*) – Boscos caducifolis humits a Tordera, i de la Selva al Ripollès (25 - 1 200 m). Primavera. r.

La fusta és de gran qualitat i s'utilitza per fer bótes de vi i licors; antigament també va ser molt utilitzat en la construcció naval.

ROURE DE FULLA GRAN, roure sessiliflor (*Quercus petraea*) – Boscos caducifolis sobre substrat silici, a totes les comarques (50 - 1 800 m). Primavera. r.

A baixa altitud, a les comarques de la Selva i del Gironès, es fa la subsp. *huguetiana*, de fulles molt grosses amb 7-12 parells de nervis secundaris, mentre que la subespècie típica, pròpia de muntanya, té fulles de 5-13 cm amb 5-7 parells de nervis secundaris. La fusta és de gran qualitat i es fa servir per fer mobles.

El ROURE AMERICÀ (*Quercus rubra*) fa fulles més grosses, molt dentades que prenen un color vermell intens a la tardor i els fruits maduren el segon any; s'ha trobat subespontani a les Guilleries, a la Garrotxa i a la Cerdanya.

Sovint s'ha citat també el ROURE CERRIOIDE (*Q. ×cerrioides*, potser un híbrid entre *Q. pubescens* i *Q. faginea*, el ROURE VALENCIÀ o ROURE DE FULLA PETITA que no creix les nostres comarques), un roure de fulles petites i fortament dentades; tanmateix caldria confirmar aquestes citacions.

FAM. DE LES JUGLANDÀCIES [de *juglans*, nom llatí del noguer, abreviatura de *Jovis glans*, gla de Júpiter, nom que donaven a la nou els antics grecs; 1 gènere].

NOGUERA, noguer, nouer, anouer (*Juglans regia*) [1 espècie].

Arbre caducifoli de fins 30 m d'escorça bruna-grisenca, amb fulles aromàtiques, dividides en 7-9 folíols. Flors masculines disposades en aments. Fruits ovoides, amb una coberta carnosa verda, que s'acaba assecant i a la tardor allibera la llavor (la nou o anou) amb una coberta llenyosa. Boscos humits i cultivada a totes les comarques (0 - 1 200 m). Primavera, c.

La fusta és de gran qualitat i es fa servir per fer mobles. Les fulles són hipoglucèmies i astringents i s'havien per servir pels herpes i per l'acne; popularment les flors masculines (arracades) es fan servir al Ripollès per les pedres al ronyons; els fruits verds són el principal ingredient del licor de la ratafia, mentre que les llavors (les nous o nogucs) són comestibles.

Arbre que potser no seria originari de casa nostra.

FAM. DE LES BETULÀCIES [3 gèneres]. Arbres caducifolis amb flors simplificades (sense sèpals ni pètals), reunides en aments, excepte les femenines de l'avellaner que són en grups d'1-4.

1. Fulles d'àpex arrodonit o escotat, d'un verd fosc brillant; flors femenines agrupades en aments ovoides llenyosos (semblants a petites pinyes)	VERN
1. Fulles acabades en punta i /o flors femenines en aments allargats no llenyosos, o bé en grups d'1-4, cadascun envoltada d'una bràctea verda	
2. Escorça d'un bru grisenc. Fulles el·líptiques de 6-10 cm d'ample. Fruit (l' <u>avellana</u>) de ± 1 cm, amb una coberta llenyosa	AVELLANER
2. Escorça blanca. Fulles romboïdals o triangulars, més estretes. Fruit més petit i alat	BEDOLLS

VERN, verna (*Alnus glutinosa*) [vern deriva del llatí provençal *vernus*, *vergna*; 1 espècie].

Arbre caducifoli de fins 20 m, amb fulles de 4-10 cm de marge dentat. Flors disposades en aments, els masculins (caducs) de 6-12 cm, els femenins (persistents) d'1-2 cm. Boscos de ribera (vernedes) a totes les comarques (0 - 1 650 m). Hivern-primavera, cc.

La seva fusta és molt apreciada perquè és lleugera i es treballa fàcilment i és molt resistent a l'aigua, per bé que crema massa de pressa i no escalfa gaire, tal com diu la dita: "el vern va deixar morir el seu pare de fred". Antigament l'escorça i les fulles s'havien fet servir com a medicinals.

AVELLANER (*Corylus avellana*) [es diu que el nom derivaria de la ciutat d'Avella, a la Campània, on hi ha molts avellaners; 1 espècie].

Arbust alt o arbre caducifoli de fins 8 m d'alçada, sovint dividit en múltiples troncs des de la base. Fulles el·líptiques, amb el marge doblement dentat i acabades en punta. Flors masculines agrupades en aments pènduls de 3-9 cm (el moc de l'avellaner) i les femenines en grups d'1-4 tancades per les bràctees de les gemmes i de les quals només sobresurten els estigmes vermells. Boscos de ribera i boscos caducifolis humits (avellanoses) a totes les comarques (0 - 1 900 m). Hivern, cc.

Cultivat a la Selva pels seus fruits comestibles (avellanes, vellanes); les fulles tenen propietats vasoconstrictores i són indicades en trastorns venosos de les cames; popularment també s'havia emprat per fer baixar la febre.

BEDOLLS (*Betula*) [del llatí *betula*, derivat de *betu*, nom gèl·lic dels bedolls; plantes medicinals diürètiques antireumàtiques i emprades per combatre malalties de la pell; la fusta és apreciada en usos diversos; 2 espècies].

1. Pecíol i fulles sense pèls; branquillons joves pènduls i amb glàndules resiníferes **BEDOLL COMÚ**

1. Pecíol i fulles pubescents; branquillons joves no pènduls i sense glàndules **BEDOLL PUBESCENT**

BEDOLL COMÚ, beç (*Betula pendula*) – Boscos clars i clarianes de bosc (bedollars, becetars) sobre substrat silici, principalment en àrees de muntanya, a totes les comarques (accidental a terra baixa) (350 - 2 200 m). Primavera, c.

BEDOLL PUBESCENT (*Betula pubescens*) – Boscos clars i clarianes de bosc, sobre substrat silici, en àrees de muntanya al Ripollès i a la Cerdanya (1 400 - 2 200 m). Primavera, r.

Pubescent significa amb pèls curts i fins.

FAM. DE LES CORIARIÀCIES [1 gènere].

ROLDOR, rodor ("rudó"), **rodons, rodossos, emborratxacabres** (*Coriaria myrtifolia*) [1 espècie].

Arbust d'1-2 m ± caducifoli (sobretot si l'hivern és fred) amb fulles oposades i un xic coriàcies. Flors pentàmeres, petites i verdes. Fruit carnós de 4-9 mm, vermell al principi i negre quan és madur. Bardisses i boscos clars del litoral al Ripollès (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, cc.

Planta amb tanins les fulles dels brots tendres de la qual, un cop seques, antigament es feien servir per adobar la pell, d'aquí el nom llatí, de *coriarius*, adobador i *corium*, cuir, pell. Les fulles són tòxiques pel bestiar (contenen l'alcaloide coriararina) i els fruits són metzinosos (contenen el glucòsid coriamirtina) per l'home i alguns animals, però no gaire per les cabres que només els provoca una mena de borratxera.

Les rels tenen nòduls amb bacteris que fins nitrogen atmosfèric.

FAM. DE LES CUCURBITÀCIES [3 gèneres].

1. Planta no enfiladissa i sense circells. Fulles aspres al tacte. Fruits de 4-5 cm, verds quan són madurs i que es desprenen bruscament de la planta **ESQUITXAGOSSOS**

1. Planta enfiladissa amb circells. Fruits diferents

2. Circells simples. Planta dioica: els peus ♀ fan fruits carnosos de 6-10 mm, vermells quan són madurs **CARBASSINA**

2. Circells ramificats. Planta monoica. Fruit sec, groguenc i amb punxes ***Sycios angulatus***

ESQUITXAGOSSOS, cogombre salvatge, cogombre bord, xeringa (*Ecballium elaterium*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne ± ajaguda, de fins 50 cm d'alçada, amb fulles fortament aspres al tacte. Flors d'un groc pàl·lid de 2-5 mm; fruits de 3-5 cm que es desprenen bruscament de la planta quan són madurs alliberant un líquid que conté les llavors. Herbassars ruderals de terra baixa (0 - 300 m). De la primavera a la tardor, r.

Tot i que antigament s'havia fet servir com a medicinal, la rel de la planta és tòxica i els fruits són irritants; l'aigua de bullir els fruits fou popularment emprada per combatre les puces.

CARBASSINA, carabassina, carbassí, carbassera borda, nap coent, tuca (*Bryonia cretica* subsp. *dioica*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne enfiladissa, amb fulles fortament dentades. És dioica, amb flors verdoses de 4-10 mm; els peus femenins fan fruits carnosos, vermells quan són madurs. Bardisses i marges i clarianes del bosc, sobretot als de ribera, i erms a totes les comarques (0 - 1 650 m). Primavera-estiu, cc.

La rel de la planta i els fruits són molt tòxics, tot i que antigament s'havien fet servir com a medicinals per curar diverses afeccions, sobretot en unguents d'ús extern.

Sycios angulatus [1 espècie].

Planta herbàcia anual enfiladissa de fins 3 m, amb fulles enteres. Flors blanquinoses, les masculines i les femenines en el mateix individu (planta monoica). Fruits secs d'1,5 cm amb punxes. Bosc de ribera i conreus de regadiu al Gironès, sobretot pel riu Ter,. Estiu-tardor, rr.

Planta originària d'Amèrica del Nord.

FAM. DE LES CELASTRÀCIES [del grec *kelastros*, nom d'una planta llenyosa, potser l'aladern de fulla ampla (*Phillyrea latifolia*); 1 gènere].

BONETS, evònim, barretets vermells, barrets de capellà (*Euonymus* (o *Evonymus*) *europaeus*) [nom grec i llatí d'una planta tòxica per al bestiar que no correspon a aquesta espècie, derivat del grec *eu*, bé i *onoma*, bon nom, nom gloriós, bon auguri, dit irònicament per antifrasi (*Euonyme* és també el nom de la deessa que engendrà amb Saturn a les Fúries, divinitats infernals que turmenten els dolents); anomenat bonets o barretets per la forma i el color del fruit quan és madur, que s'assembla als barrets que portaven abans els capellans; 1 espècie]. Planta tòxica.

Arbust caducifoli de 2-4 m, amb fulles oposades de 3-10 cm. Flors d'olor desagradable, sovint tetràmeres, blanc verdoses i amb 4 estams. A l'hivern, el fruit madur té color rosat i sembla un bonet; en obrir-se deixa veure les granes (que són molt tòxiques) amb la coberta carnosa de color taronja. Boscos caducifolis del litoral als Pirineus (0 - 1 300 m). Primavera, cc.

Als parcs i jardins es planta l'EVÒNIM DEL JAPÓ (*E. japonicus*) de fulles perennes i un xic coriàcies, naturalitzat en diversos indrets de terra baixa perquè els ocells disseminen les llavors.

FAM. DE LES OXALIDÀCIES [nom grec i llatí del pa de cucut; 1 gènere].

PA DE CUCUT, herba de la monja (*Oxalis*) [6 espècies]. Plantes herbàcies amb fulles trifoliolades i amb flors pentàmeres amb tots els pètals de la mateixa mida (no les confongueu amb TRÈVOLS, perquè les flors no són papilionàcies); les fulles tenen sabor àcid com el de les agrelles (i per això també se les anomena vinagrelles), tot i que són rebutjades pel bestiar perquè contenen àcid oxàlic, tòxic pels animals; el nom de pa de cucut fa referència a que les plantes floreixen per Pasqua, quan arriba el cucut.

1. Flors grogues   2. Planta que no té bulbs; tiges folioses. Pètals de 4-8 mm i peduncle del fruit reflex, colzat PA DE CUCUT   2. Planta bulbosa sense tiges. Pètals de 20-30 mm i peduncle de fruit recte FLOR D'AVELLANA   1. Flors blanques o rosades   3. Flors blanques solitàries; planta de boscos humits de muntanya PA DE CUCUT BLANC   3. Flors rosades o purpúries (més rarament rosa clar o blanquinoses) en grups de > 4   4. Fulles amb divisions triangulars amb la màxima amplada a la part apical, més amples que llargues, i sovint sense granets ataronjats; planta bulbosa PA DE CUCUT DE FULLA AMPLA   4. Fulles amb divisions arrodonides en forma de cor (l'amplada màxima és al mig del folioli); fulles sovint amb granets ataronjats   5. Part subterrània constituïda per un rizoma allargat i amb constriccions; sèpals pilosos (lupa!) PA DE CUCUT ARTICULAT   5. Part subterrània constituïda per un únic bulb arrodonit, que sempre porta nombrosos bulbs petits al costat; sèpals sovint sense pèls PA DE CUCUT CORIMBÓS

PA DE CUCUT (COMÚ), agulletes (*Oxalis corniculata*) – Horts, camps i herbeis ruderals des del litoral fins al Ripollès (0 - 1 400 m). Tot l'any, cc.

Dita agulletes potser pels fruits llargs i estrets.

Segurament planta originària del SE d'Àsia.

FLOR D'AVELLANA, agret (*Oxalis pes-caprae*) – Herbeis ruderals un xic humits del litoral de l'Empordà. Hivern-primavera, r.

FLOR D'AVELLANA i AVELLANETA són els noms populars que rep aquesta planta a Menorca. Les fulles i les flors es poden utilitzar en amanides.

Planta originària d'Àfrica del Sud (cap de Bona Esperança).

PA DE CUCUT BLANC (*Oxalis acetosella*) – Boscos humits des del Montseny, les Guilleries i l'Albera als Pirineus (300 - 2200 m). Primavera, c.

Planta medicinal, però tòxica en ús intern; les fulles tenen sabor àcid, *acetosella* en llatí, d'aquí el nom específic.

PA DE CUCUT DE FULLA AMPLA (*Oxalis latifolia* [incl. *O. vallicola*]) – Horts i herbeis ruderals de terra baixa (0-500 m). De la primavera a la tardor, c.

Introduïda a Catalunya a inicis del s. XX.

PA DE CUCUT ARTICULAT (*Oxalis articulata*) – Horts i herbeis ruderals de terra baixa (0 - 500 m). De la primavera a la tardor, c.

Articulat vol dir que té artells, pel rizoma que ho és.

PA DE CUCUT CORIMBÓS, trèvol de jardí, herba de jardí (*Oxalis debilis*, *O. debilis* ssp. *corymbosa*) – Horts i herbeis ruderals del litoral al Ripollès (0 - 900 m). De la primavera a la tardor, c.

Introduïda a Catalunya a mitjans del s. XIX.

Corimbós vol dir que les flors es disposen en una inflorescència d'aquest tipus (a la tija surten de nivells diferents i arriben a la mateixa alçada).

Les 3 darreres espècies (els PA DE CUCUT de flors rosades) són plantes originàries del Brasil; algunes es cultiven en jardineria i han esdevingut males herbes als horts difícils d'eliminar, per la qual cosa en alguns indrets se les anomena HERBA DE LA MONJA.

Oxalis bowiei és semblant, però el bulb porta pocs bulbs petits al costat i les fulles són més grosses (5 x 5 mm) i sovint de color porpra a la part inferior; és originària d'Àfrica del Sud.

FAM. DE LES EUFORBIÀCIES [nom grec i llatí d'una lleteresa arbòria de les muntanyes de Mauritània (potser *Euphorbia resinifera*) i del seu làtex; segons Dioscòrides i Plini, nom del metge del rei Juba II de Mauritània, Euphorbeus; o potser l'heroi troià Euphorbos; 3 gèneres].

- 1. Planta que segrega un suc blanc (làtex) quan es trenquen les tiges o les fulles **LLETERESES**
- 1. Planta que no segrega làtex
 - 2. Fulles oposades amb pecíol nul o més curt que el limbe **MERCURIAL i MELCORATGES**
 - 2. Fulles alternes amb pecíol tant o més llarg que el limbe **TORNASSOL**

El RICÍ (*Ricinus communis*) (derivat del llatí *ricinus*, rèneg, garrenc, perquè les llavors s'hi assemblen), pertany també a aquesta família; és una mata alta amb fulles palmades de 5-9 lòbuls i flors sense pètals, unisexuales, les masculines a sota i les femenines a sobre; fa un fruit sec en càpsula que conté diverses granes. Les llavors són molt tòxiques en cru ja que contenen els alcaloides ricinina i la toxoalbúmina ricina, però la calor destrueix les toxines i donen l'oli de ricí, abans emprat com a purgant i ara en la indústria. A les nostres comarques és una planta molt rara ja que no tolera el fred de l'hivern i, tret del litoral, es comporta com una espècie anual.

LLETERESES i LLETEROLES (lletdetresa, lleteresa, lletreses, llerques, llerqueres) (*Euphorbia* [incl. *Chamaesyce*]) [el nom lleteresa és una contracció de l'expressió llet de Santa Teresa amb què es designa popularment el làtex produït per les plantes d'aquest gènere, que és irritant a la pell i tòxic per via interna (antigament emprat com a purgant i per combatre les berrugues); 33 espècies].

Plantes amb flors unisexuales disposades en inflorescències d'aspecte molt característic, anomenades *ciatis*. Un *ciati* [del grec *kyathos*, vas petit] és una inflorescència densa composta de flors unisexuales minúscules; cada *ciati* és format per una flor femenina central, pedunculada, sense periant i amb 3 estils, envoltada de cinc inflorescències masculines, cadascuna constituïda per un conjunt de flors reduïdes a un únic estam. Aquest conjunt és envoltat per cinc bràctees poc aparents i internament per quatre nectaris de coloració i forma diversa, que serveixen per a diferenciar les espècies; en madurar la flor femenina es transforma en un fruit sec en càpsula que conté diverses granes.

- 1. Fulles oposades
 - 2. Planta erecta alta (> 50 cm); fulles simètriques a la base i sense estípules CAGAMUJA
 - 2. Planta ajaguda baixa (< 50 cm); fulles asimètriques amb petites estípules a la base (lupa!)
 - 3. Ciatis reunits en grups a l'extrem de les branques LLETEROLA NUTANT
 - 3. Ciatis solitaris o en grups a l'axil·la de les fulles
 - 4. Càpsula sense pèls (lupa!); planta pròpia dels sorral·ls litorals LLETEROLA DE PLATJA
 - 4. Càpsula amb pèls a les carenes; planta de sòls molt trepitjats LLETEROLA PROSTRADA
- 1. Fulles alternes
 - 5. Fulles que acompanyen les inflorescències soldades entre sí per la base
 - 6. Nectaris negrosos o de color bru fosc; càpsula pilosa LLETERESA VESQUERA

- 6. Nectaris d'un verd groguenc; càpsula sense pèls LLETTERESA DE BOSC
- 5. Fulles que acompanyen les inflorescències lliures
- 7. Arbust llenyós de tiges molt ramificades que viu als penya-segats litorals LLETTERASSA
- 7. Planta herbàcia o mata llenyosa baixa amb tiges ramificades a la base
 - 8. Bràctees i fulles de marge clarament serrat, aspres al tacte LLETTERESA SERRADA
 - 8. Bràctees i fulles de marge llis o només amb petites dents
 - 9. Nectaris arrodonits a l'apex
 - 10. Càpsula llisa
 - 11. Planta perenne, alta (> 50 cm); tiges, fulles i càpsula piloses LLETTERESA PILOSA
 - 11. Planta anual, de menys de 50 cm i no pilosa LLETTEROLA D'HORT
(si la planta no té fulles a la part basal i fa > 50 cm, comproveu que la càpsula no tingui petits granets i vegeu *E. platyphyllos*)
 - 10. Càpsula amb berrugues
 - 12. Fulles acabades en punta. Càpsula berrugosa (té petits tubercles arrodonits) ... *E. platyphyllos*
 - 12. Càpsula coberta de tubercles allargats
 - 13. Planta de jonqueres, de > 50 cm, molt pilosa i foliosa, amb les fulles de la tija eixamplades a la base; càpsula pilosa LLETTERESA PUBESCENT
 - 13. Planta de < 50 cm poc pilosa i poc foliosa, amb fulles de la tija atenuades a la base (s'estrenyen gradualment); càpsula amb berrugues però no pilosa
 - 14. Planta herbàcia de boscos caducifolis humits de muntanya LLETTERESA DOLÇA
 - 14. Planta de base llenyosa de marges, prats secs i brolles ... LLETTERESA VERRUCOSA
- 9. Nectaris amb apèndixs aparents (en forma de mitja lluna o croissant)
 - 15. Càpsules amb berrugues o, almenys, granuloses (cal observar amb la lupa càpsules madures!)
 - 16. Planta que només es fa a les platges sorrenques del litoral. Fulles mitjanes disposades densament LLETTERESA DE SORRAL
 - 16. Planta d'altres ambients
 - 17. Planta anual que fa una sola tija; càpsula rugosa únicament al dors de les cares LLETTERESA DE CAMP
 - 17. Planta perenne, sovint amb diverses tiges; berrugues uniformement distribuïdes sobre la càpsula
 - 18. Fulles linears de 2 mm d'amplada LLETTERESA DE FULLA ESTRETA
 - 18. Fulles més amples (> 2 mm) LLETTERESA BIUMBEL·LADA
 - 15. Càpsules completament llises
 - 19. Planta perenne amb moltes tiges, sovint de més de 40 cm
 - 20. Planta verda; nectaris amb banyes agudes LLETTERESA TERRACINA
 - 20. Planta glauca (d'un verd blavós); nectaris amb banyes curtes i obtuses L. NICENCA
 - 19. Planta anual amb una única tija, sovint de menys de 40 cm
 - 21. Càpsula amb dues ales sobre les carenes LLETTEROLA PEPLUS
 - 21. Càpsula sense ales aparents
 - 22. Planta pròpia dels rostolls. Fulles umbel·lars aproximadament tan llargues com amples, aristades; granes amb 4-8 arrugues transversals L. FALCADA
 - 22. Petita planta (< 20 cm d'alçada) de prats secs. Fulles umbel·lars més llargues que amples LLETTERESA EXÍGUA

CAGAMUJA, herba vomitòria, herba talpera (*Euphorbia lathyris*) – Herbassars ruderals humits, lleres fluvials i erms de terra baixa fins a la Garrotxa (0 - 600 m). Primavera-estiu, r.
Planta d'origen asiàtic, cultivada antigament com a medicinal, ja que és purgant i emètica (que fa vomitar, d'aquí els noms); també es fa servir per fe fora els talps dels camps.

LLETTEROLA NUTANT (*Euphorbia nutans*, *Chamaesyce nutans*) – Mala herba dels conreus de regadiu, que es fa també en herbassars ruderals humits (0 - 500 m). Estiu-tardor, r.
Nutant vol dir que és pèndul, que penja.
Planta originària del Carib.

LLETTEROLA DE PLATJA (*Euphorbia peplis*, *Chamaesyce peplis*) – Platges sorrenques de l'Empordà. De la primavera a la tardor, rr.

LLETTEROLA PROSTRADA, morruts (*Euphorbia prostrata*, *Chamaesyce prostrata*) – Indrets molt trepitjats de totes les comarques, excepte a la Cerdanya (0 - 1150 m). Estiu-tardor, c.
Planta originària del Carib; introduïda a Catalunya a inicis del s. XX.
Existeix tot un conjunt de petites lletteroles d'aspecte semblant a aquesta planta, com *Euphorbia chamaesyce* (*Chamaesyce canescens*) que se'n diferencia per les seves càpsules glabres i els ciatis sempre solitaris a l'axil·la de les fulles; o la LLETTEROLA MACULADA (*Euphorbia maculata*, *Chamaesyce maculata*) que té càpsules enterament piloses i fulles ordinàriament amb una taca purpúria (és originària d'Amèrica del Nord).

LLETERESA VESQUERA, lletera vera (*Euphorbia characias*) – Brolles, garrigues i prats secs del litoral a la Garrotxa (0 - 1 100 m). De l'hivern a l'estiu, c.

Dita vesquera potser perquè el làtex és enganxós com el vesc que s'obtenia de la planta del mateix nom (*Viscum album*).

LLETERESA DE BOSC (*Euphorbia amygdaloides*) – Boscos caducifolis a totes les comarques (0 - 1 750 m). Primavera-estiu, c.

LLETERASSA ARBÒRIA (*Euphorbia dendroides*) – Penya-segats i màquies termòfiles en punts dispersos del litoral, des de la cala de Vallpresona (Tossa de Mar) fins al cap de Creus. Primavera, rr.

LLETERESA SERRADA (*Euphorbia serrata*) – Fenassars i prats d'albellatge de terra baixa (0 - 1 250 m). Primavera-estiu, c.

LLETERESA PILOSA (*Euphorbia villosa*) – Marges i clarianes de boscos humits a totes les comarques (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, r.

LLETEROLA D'HORT (*Euphorbia helioscopia*) – Horts i vores de camins a totes les comarques (0 - 1 650 m). Hivern-primavera, cc.

Euphorbia platyphyllos – Herbassars de sòls humits del litoral a la Garrotxa (0 - 900 m). Primavera-estiu, c.

LLETERESA PUBESCENT (*Euphorbia hirsuta*) – Jonqueres i herbassars humits de terra baixa (0 - 180 m). Primavera-estiu, c.

La LLETERESA PALUSTRE (*E. palustris*) és semblant però és una planta sense pèls; només es fa als aiguamolls de l'Empordà; espècie protegida per la legislació.

LLETERESA DOLÇA (*Euphorbia dulcis*) – Boscos caducifolis i pastures montanes de les Salines i de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.

Dolça perquè el seu làtex és menys acre que el de les altres espècies (de sabor poc fort, poc càustic o irritant).

LLETERESA VERRUCOSA (*Euphorbia flavicoma*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis de terra baixa als Pirineus (100 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.

Planta polimorfa dins de la qual s'han diferenciat les subespècies *verrucosa* [*E. brittingeri*, *E. verrucosa*] i *mariolensis* (*E. flavicoma* subsp. *flavicoma*). La primera, que creix en herbassars ± humits, és una planta feblement lignificada, amb inflorescències groguenques, fulles verdes i grans roguoses, mentre que la segona, que es fa en brolles i prats secs, és una planta de tiges piloses i força lignificades, inflorescència verdosa, fulles glauques i grans llises, que apareix en punts dispersos de terra baixa.

LLETERESA DE SORRAL (*Euphorbia paralias*) – Dunes litorals i platges arenoses de l'Empordà. De la primavera a la tardor, r.

LLETERESA DE CAMP (*Euphorbia segetalis*) – Conreus de secà i erms de la terra baixa (0 - 450 m). Tot l'any, c.

Als penya-segats litorals de l'Empordà apareix una forma perennant d'aquesta planta tractada com a una subespècie particular: *Euphorbia segetalis* subsp. *pineae*.

LLETERESA DE FULLA ESTRETA (*Euphorbia cyparissias*) – Fenassars i prats un xic humits, de terra baixa al Ripollès (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.

LLETERESA BIUMBEL·LADA (*Euphorbia biumbellata*) – Brolles sobre substrat silici de les comarques litorals (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

LLETERESA TERRACINA (*Euphorbia terracina*) – Platges i vores de camins de l'Empordà (accidental a les altres comarques de terra baixa) (0 - 350 m). Primavera-estiu, c.

Terracina és una ciutat de la costa italiana, al S de Roma.

LLETERESA NICENCA (*Euphorbia nicaensis*) – Prats i brolles, sobretot sobre substrat calcari, a totes les comarques, però rara a la Selva (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.

Nicenca vol dir que és pròpia de la ciutat de Niça, a la Provença.

LLETEROLA PEPLUS (*Euphorbia peplus*) – Herbassars ruderals i prats de plantes anuals de terra baixa (penetra escadusserament a la Garrotxa i al Ripollès) (0 - 950 m). Primavera-estiu, c.

Peplus era el nom grec i llatí d'una lleteresa.

LLETERESA FALCADA (*Euphorbia falcata*) – Rostolls de terra baixa (0 - 450 m). Primavera-estiu, c.

Falcada perquè les bràctees de l'involucre són en forma de falç.

LLETERESA EXÍGUA (*Euphorbia exigua*) – Prats secs de terra baixa fins al Ripollès (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.

Exíguia perquè és una planta molt petita.

MERCURIAL i MELCORATGES (*Mercurialis*) [segons Dioscòrides fou Mercuri qui donà a conèixer aquesta planta als homes; 3 espècies]. Plantes medicinals emprades com a purgants, emètiques, emol·lients i colagogues.

1. Planta pilosa i grisenca, llenyosa a la base; fulles sense pecíol	MERCURIAL TOMENTÓS
1. Planta verda, no llenyosa a la base i amb fulles peciolades	
2. Planta de boscos humits, perenne i amb tiges no ramificades; flors femenines pedunculades	MELCORATGE DE BOSC
2. Planta d'herbassars ruderals, anual i ramificada; flors femenines sense peduncle (no confongueu amb el peduncle llarg que porta totes les flors !!)	MELCORATGE COMÚ

MERCURIAL TOMENTÓS (*Mercurialis tomentosa*) – Codolars i marges de camins de l'Empordà (0 - 500 m). De la primavera a la tardor, r.

Tomentós perquè és coberta de pèls densos que formen com una borra.

MELCORATGE DE BOSC (*Mercurialis perennis*) – Boscos caducifolis humits (a terra baixa a les vernedes) (80 - 1 800 m). Primavera, c.

MELCORATGE COMÚ, murcarol, murguerols, murterols, morqueroles, murgueroles (*Mercurialis annua* [incl. *M. ambigua*]) – Horts, herbassars ruderals i parets de llocs humanitzats a totes les comarques (0 - 1 650 m). Tot l'any, cc.

Popularment emprada per al restrenyiment i com a refrescant, i també com desinfectant i abortiva en els animals; planta tòxica per a les vaques.

Planta potser no originària de casa nostra.

TORNASSOL (*Chrozophora tinctoria*) [1 espècie].

Planta anual de color verd grisenc amb fulles romboïdals llargament peciolades. Rostolls dels conreus de cereals al Gironès i a l'Empordà (0 - 200 m). Estiu, rr.

Se'n treu el colorant blau tornassol que antigament es feia servir per tenyir la roba, i que ara s'empra també en la indústria alimentària i com a indicador àcid-bàsic ja que canvia del rosat al blau quan un medi líquid passa de ser àcid a alcalí.

FAM. DE LES SALICÀCIES [2 gèneres]. Arbres, arbustos o mates llenyoses caducifolis i dioïcs. Les flors són simplificades, sense sèpals ni pètals i reunides en aments, els quals també s'anomenen gatells i quan surten a finals d'hivern es diu que la planta gatella; fruit sec que conté diverses llavors amb pèls llargs i sedosos.

1. Pecíol curt i rígid; aments drets amb bràctees enteres; flors masculines amb 2-5 estams	SALZES
1. Pecíol de les fulles llarg i flexible; aments pènduls amb bràctees dentades o dividides; flors masculines amb 8-10 estams	POLLANCRE, ÀLBER i TRÈMOL

SALZES, satze, salanca (*Salix*) [nom derivat de la rel indogermànica *sal-*, gris brut, ja que les fulles dels salzes sovint són cobertes d'un borriçol grisenc; nom llatí dels salzes; 13 espècies].

1. Mata de fins 50 cm que només es fa en indrets llargament innivats dels Pirineus	
2. Tija erecta o ajaguda, no radicant; fulles de marge enter i pilós	SALENCA DELS PIRINEUS
2. Tija ajaguda o subterrània que emet arrels; fulles de marge dentat o llis, no pilós	
3. Tija subterrània de la qual emergeixen branques de consistència herbàcia; Fulles de contorn arrodonit; planta de substrats descarbonatats	SALENCA HERBÀCIA
3. Tija ajaguda amb branques llenyoses; fulles clarament més llargues que amples; planta de substrats carbonatats	SALENCA RETUSA
1. Arbust o arbre	
4. Branques poc flexibles, que es trenquen en doblegar-les; fulles de > 1,5 cm d'amplada, amb nervis prominents al revers	
5. Fulles amplemunt ovades, de 5-10 × 3-6 cm, amb la part més ampla a la zona central	GATSAULE
5. Fulles més petites, de 2-8 × 1-3, amb la part més ampla al terç apical	GATELL
4. Branques rectes i molt flexibles; fulles sovint de < 1,5 cm d'ample;	

només el nervi principal és prominent

6. Fulles molt estretes (unes 10 vegades més llargues que amples) de marge revolut, amb el revers cobert d'un toment blanquinós	SARGA
6. Fulles més amples, no revolutes (sense el marge recargolat)	
7. Fulles i gemmes majoritàriament oposades; fulles dentades a la part apical; branquillons joves purpuris	SAULIC
7. Fulles i gemmes alternes; fulles dentades a tot volt; branquillons no purpuris	
8. Fulles adultes sense estípules, de tacte sedós i color argentat	SALZE BLANC
8. Fulles adultes amb estípules persistents, sense pèls	SALZE TRIANDRE

SALENCA DELS PIRINEUS (*Salix pyrenaica*) – Matollars i pastures d'indrets pedregosos llargament innivats dels Pirineus (2 000 - 2 250 m). Estiu, rr.

SALENCA HERBÀCIA (*Salix herbacea*) – Congesteres sobre substrat silici, al Ripollès i a la Cerdanya (2 100 - 2 650 m). Estiu, rr.

SALENCA RETUSA (*Salix retusa*) – Congesteres sobre substrat calcari, al Ripollès i a la Cerdanya (2 200 - 2 700 m). Estiu, rr.
Retusa vol dir que té l'àpex truncat, escotat.

GATSAULE, gatsàlit (*Salix caprea*) – Clarianes, bardisses i boscos caducifolis, sobretot a muntanya (200 - 2 000 m). Primavera, c.
Popularment emprat per curar diverses afeccions.

GATELL, saula trencadella, trencadella (*Salix atrocinerea*, *S. cinerea* subsp. *oleifolia*) – Vores de torrents i rieres a totes les comarques (0 - 1 800 m). Hivern-primavera, cc.
Gatell és també el nom de les inflorescències, els aments.
Popularment emprat per curar diverses afeccions.

SARGA, verga, vergatera, vim, sàlic (*Salix elaeagnos*) – Codolars i sorral dels rius, a totes les comarques (0 - 1 500 m). Hivern-primavera, cc.
Les branques, els vímets o vímecs, s'havien utilitzat per fer coves i cistells.

SALZE BLANC, saule, saula (*Salix alba*) – Boscos de ribera a totes les comarques (0 - 1 550 m). Primavera, cc.
Algunes varietats es cultiven com a ornamentals. La fusta s'havia fet servir per fabricar esclops i mànecs; l'escorça i les fulles contenen un principi actiu (la salicina) que s'havia fet servir com antireumàtic, sedant i febrífug. Els aments amb flors femenines contenen substàncies estrògens i s'han fet servir per calmar dolors uterins.
Són semblants el DESMAI (*Salix ×sepulchralis*, híbrid entre *S. alba* i *S. babylonica*), que té branques penjants, plantat com a ornamental, i la VIMETERA (VINEMERA o VAIMERA) (*Salix ×rubens* [*S. alba* × *S. fragilis*], incl. *S. fragilis* subsp. *neotricha*), amb les fulles sense pèls i que es cultiva per aprofitar-ne les branques, els vímets o vímecs, en cistelleria.

SAULIC, salze vimener (*Salix purpurea*) – Codolars i sorral dels rius, a totes les comarques (0 - 1 850 m). Hivern-primavera, cc.

SALZE TRIANDRE (*Salix triandra*) – Boscos de ribera de terra baixa als Pirineus (0 - 800 m). Primavera, r.
Triandre vol dir que té tres estams.

ÀLBER, POLLANCRE i TRÈMOL (*Populus*) [de llatí *populi*, arbre del poble, perquè ja era cultivat pels romans; 3 espècies]. A les llavors d'aquestes espècies correspon el plomissol blanc que a la primavera el vent transporta en grans quantitats.

1. Escorça blanquinosa. Fulles blanques a la cara inferior i d'un verd clar a la superior; gemmes hivernals no viscoses	ARBRE BLANC
1. Escorça grisenca. Fulles verdes a les dues cares i gemmes hivernals viscoses	
2. Fulles triangulars o romboïdals, amb dents petites i regulars al marge (les dels rebrots de forma triangular); bràctees dels aments sense pèls	POLLANCRE
2. Fulles arrodonides o ovoides, amb el marge irregularment lobulat; bràctees dels aments piloses	TRÈMOL

ARBRE BLANC, ÀLBER, alba, albi, poll blanc, xop blanc (*Populus alba*) – Boscos de ribera del litoral al Ripollès (0 - 1 000 m). Hivern-primavera, c.
Algunes varietats es planten com a ornamentals.
La fusta s'havia fet servir per fer mobles i estris diversos, com ara mànecs, ja que és molt lleugera.

POLLANCRE, poll, arbre poll, polla, pollanc, populina, clop (*Populus nigra*) – Boscos de ribera a totes les

comarques (0 - 1 550 m). Hivern-primavera, cc.

Algunes varietats es cultiven com a ornamentals. Planta medicinal: les gemmes i l'escorça són diürètiques i antisèptiques.

La CAROLINA o CAROLÍ (*Populus deltoides*) i els pollancre cultivats (POLLANCRE DEL CANADÀ o POLLANCRE BORDILENC, *Populus × canadensis*) tenen fulles més grans, amb pèls curts a la vora o a la cara inferior, les quals a la tardor s'assequen i cauen en pocs dies (el pollancre autòcton, en canvi, no té pèls a les fulles, i a la tardor resten més temps sobre l'arbre i prenen un color groc ocre molt vistós); són arbres de creixement ràpid que es cultiven extensament a les planes al·luvials per la seva fusta. *Populus × canadensis* (dit també *Populus × euroamericana*) és un híbrid obtingut a partir del creuament de *Populus nigra* i *P. deltoides* (la carolina és originària d'Amèrica del N).

TRÈMOL (*Populus tremula*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis a totes les comarques (75 - 2 000 m). Hivern-primavera, c.

Dit així perquè les fulles tenen un pecioll llarg i aixafat que quan el vent les mou sembla que tremolin.

La fusta no s'estella i per això s'empra per fer escuradents.

FAM. DE LES VIOLÀCIES [1 gènere]. Plantes herbàcies amb fulles simples, alternes i amb estípules, i flors d'aspecte característic, pentàmeres i irregulars, amb el pètal inferior que es prolonga cap enrera en un esperó on hi ha el nèctar; fruit sec en càpsula.

VIOLÉS i PENSAMENTS (*Viola*) [nom llatí que rebien diverses plantes de flors aromàtiques, principalment la VIOLA D'OLOR; hom diu que les violetes són una meravella i com que duren poc, són com un miracle de la natura i recordaven la sang de Crist, ja que les gotes que van caure de la creu es van convertir en violetes i per això a l'església el color morat és color de dol ja que recorda el color de la sang vessada al Calvari; els pensaments cultivats corresponen a l'híbrid *Viola × wittrockiana*; 16 espècies].

1. Flors que neixen directament de la base de la planta; sèpals arrodonits a la punta	
2. Estípules ± ovades, poc més llargues que amples de 5-7 mm. Planta sense pèls que viu a les molles d'alta muntanya	VIOLA PALUSTRE
2. Estípules linears, molt més llargues que amples	
3. Planta sense estolons; flors inodores; bràctees del peduncle floral situades per sota de la meitat de la seva longitud	VIOLA HIRTA
3. Planta amb estolons (tiges llargues sense flors); flors flairoses; bràctees del peduncle floral situades a la meitat o per sobre de la meitat de la seva longitud	
4. Fulles grans arrodonides (6-7 × 5-6 cm); estípules de > 2 mm d'amplada sense pèls al marge (o de < d'1 mm); flors flairoses; bràctees del peduncle floral situades a la meitat o per sobre de la meitat de la seva longitud	VIOLA D'OLOR
4. Fulles més petites; estípules de 0,5-2 mm d'amplada amb pèls al marge de > d'1 mm; flors ± flairoses; bràctees del peduncle floral situades per sobre de la meitat de la seva longitud	VIOLA BOSCANÀ
1. Flors que neixen sobre tiges aèries, allunyades de la base de la planta; sèpals aguts	
5. Pètals grocs o amb predomini del blanc i el groc	
6. Estípules de les fulles superiors poc dividides i més curtes que el pecioll. Fulles arrodonides o almenys més amples que llargues	VIOLA GROGA
6. Estípules de les fulles superiors molt dividides i més llargues que el pecioll. Fulles de longitud acusadament més gran que l'amplada; flors amb quatre pètals dirigits cap amunt i un cap avall (pensaments)	PENSAMENT
5. Pètals de color violeta	
7. Flors amb quatre pètals dirigits cap amunt i un cap avall (pensaments)	
8. Planta de les pedrusques dels Pirineus	PENSAMENT ALPÍ
8. Planta dels prats i landes del Montseny i de les Guillerries	PENSAMENT DEL MONTSENY
7. Flors amb dos pètals dirigits cap amunt i tres avall (violes)	
9. Fulles petites i arrodonides, obtuses i coriàcies; planta de prats rocosos	VIOLA RUPESTRE
9. Fulles més llargues que amples	
10. Fulles disposades en roseta a la base i tiges floríferes que hi neixen lateralment	VIOLA SILVESTRE
10. Planta sense roseta basal de fulles i tiges floríferes que neixen del rizoma ...	VIOLA CANINA

VIOLA PALUSTRE (*Viola palustris*) – Molles àcides i jonqueres d'alta muntanya (1 400 - 2 000 m). Primavera-estiu, rr.

VIOLA HIRTA (*Viola hirta*) – Pastures montanes i boscos caducifolis, principalment en substrats calcaris, de l'Alta Garrotxa al Montseny (400 - 1 600 m). Primavera, rr.

Hirta vol dir que la planta és coberta de pèls drets i rígids.

VIOLA D'OLOR (*Viola odorata*) – Boscos de ribera de les planes al·luvials i vorades dels boscos humits de les comarques de muntanya (50 - 1 300 m). Hivern-primavera, rr.
Cultivada com ornamental. De les flors se'n treu un oli essencial que es fa servir en perfumeria i també és una planta medicinal expectorant emprada en homeopatia per curar diverses afeccions.

VIOLA BOSCANÀ, violeta (*Viola alba* subsp. *dehnhardtii*) – Alzinars i vorades de bosc ombrívols a totes les comarques (0 - 1 700 m). Hivern-primavera, cc.
Popularment emprada pels refredats i per curar el mal de ventre.
Viola suavis és semblant, però té estípules de 2-4 mm d'amplada amb dents de mida diferent, algunes de 2 mm de llarg (*V. alba*, en canvi, té les estípules de < 2,5 mm d'amplada amb les dents totes iguals i de fins 1,5 mm); es fa en boscos de ribera i herbassar humits de terra baixa.
Ambdues espècies poden tenir flors blanques.

VIOLA GROGA (*Viola biflora*) – Herbassars megafòrbics i boscos ombrívols d'alta muntanya (1 700 - 2 450 m). Estiu, r.
La planta sol fer una segona floració tardorena on les flors no s'obren mai i, doncs, s'autofecunden.

PENSAMENT DE CAMP, viola (*Viola tricolor* [incl. *V. arvensis* i *V. kitaibeliana*]) – Conreus, prats i landes a totes les comarques (0 - 2 540 m). Primavera-estiu, c.
Planta molt variable:

- planta petita baixa amb les fulles mitjanes de la tija sovint amb < 3 incisions a cada costat; flors petites de 0,4-0,8 mm *Viola kitaibeliana*
- planta robusta amb les fulles mitjanes de la tija sovint amb > 3 incisions; flors de ≥ 0,8 mm
 - o lòbul terminal de les estípules amb 0-1 dents a cada costat; pètals sovint > llargs que els sèpals; pol·len de forma quadrada; planta perenne de muntanya (> 1400 m) *Viola tricolor* [incl. *V. tricolor* subsp. *subalpina*, *V. saxatilis*]
 - o lòbul terminal de les estípules amb 1-3 dents a cada costat; pètals sovint no més llargs que els sèpals; pol·len de forma pentagonal; planta anual *V. arvensis*

Tret de *V. kitaibeliana*, aquests tàxons potser no serien originaris de casa nostra.
Planta medicinal emprada contra la tos i per combatre les malalties de la pell.

PENSAMENT ALPÍ (*Viola cenisia* subsp. *lapeyrousiana*, *V. diversifolia*) – Pedrusques, principalment de materials esquistosos, d'alta muntanya (2 000 - 2 900 m). Estiu-tardor, rr.

PENSAMENT DEL MONTSENY (*Viola bubanii*) – Prats i landes del Montseny, on és localment abundant, i a les Guillerries (800 - 1 500 m). Primavera-tardor, rr.

VIOLA RUPESTRE (*Viola rupestris*) – Pastures seques al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 200 m). Primavera-estiu, r.
Rupestre vol dir que viu sobre les roques.

VIOLA SILVESTRE (*Viola sylvestris* *V. reichenbachiana* [incl. *V. riviniana*]) – Boscos caducifolis humits, a totes les comarques (0 - 2 300 m). Primavera, cc.
Del llatí *silvaticus*, bosc, perquè és una planta que creix pels boscos.
Popularment emprada per curar diverses afeccions.

VIOLA CANINA (*Viola canina*) – Landes i matollars sobretot a les comarques de muntanya (100 - 2 200 m). Primavera-estiu, r.
Caní vol dir propi del gos, dit despectivament per la falta d'olor de les flors de la planta.

FAM. DE LES LINÀCIES [2 gèneres]. Plantes amb flors pentàmeres, regulars i amb 5 carpels soldats que donen un fruit sec tipus càpsula; els pètals cauen fàcilment.

LLINS i LLINETS (*Linum*) [del grec i el llatí, lli, potser del celta *llin*, fil; 11 espècies].

1. Flors rosades amb pètals de 15-25 mm; planta pilosa i viscosa	LLI VISCÓS
1. Flors d'un altre color	
2. Flors blanques o d'un blanc violaci	
3. Planta anual de tiges primes i fulles oposades de 2-4 mm d'amplada; pètals de 3-6 mm	LLINET PURGANT
3. Planta perenne ± llenyosa i amb fulles alternes de < 2 mm d'amplada; pètals de 10-25 mm	LLI BLANC
2. Flors blaves o grogues	
4. Flors blaves	
5. Pètals d'un blau viu de 25-40 mm; sèpals de 8-14 mm	LLI DE NARBONA

5. Pètals d'un blau cel; sèpals i pètals més petits	
6. Planta de prats secs de muntanya. Estigmes de les flors capitats (arrodonits al capdamunt, lupa!)	LLI AUSTRÍAC
6. Planta d'herbeis un xic humits i prats de dall. Estigmes linears	LLI USITATÍSSIM
4. Flors grogues	
7. Planta perenne (fa una rabassa gruixuda) de llocs humits i ± salabrosos; fulles inferiors oposades i pètals de 8-20 mm	LLI MARÍTIM
7. Planta anual de prats secs amb fulles alternes; pètals de 4-8 mm	
8. Planta gràcil; marge foliar llis; sèpals de 3-4 mm i pètals de 4-7 mm	LLINET GÀL·LIC
8. Planta ± rígida; marge foliar aspre amb dents fines (lupa!); sèpals de 4-6 mm i pètals de 6-12 mm	LLINET ESTRICTE

LLI VISCÓS (*Linum viscosum*) – Prats i marges de bosc sobre substrat calcari de la Garrotxa als Pirineus (800 - 1900 m). Estiu-tardor, r.

LLINET PURGANT (*Linum catharticum*) – Prats de sòl profund i llocs humits del Montseny i les Guilleries i de l'Albera als Pirineus (300 - 2100 m). Primavera-estiu, cc.

Planta tòxica, antigament emprada en alguns llocs com a purgant, i actualment només en homeopatia per tractar la bronquitis i l'amenorrea.

LLI BLANC, herba ronyonera, llinet silvestre, herba terrera, herba de les pedres (*Linum tenuifolium* subsp. *milletii*, [incl. *L. suffruticosum*]) – Prats secs sobre substrat calcari des del litoral als Pirineus (rara a la Selva) (0 - 1900 m). Primavera-estiu, c.

Hom separa el tàxon *L. tenuifolium*, una mata de 1-10 tiges floríferes de 20-50 cm d'alt, sense o amb poques tiges estèrils i sèpals externs amb un sol nervi aparent, i *L. suffruticosum*, que fa 10-60 tiges floríferes d'uns 20 cm d'alt i amb els sèpals externs amb 3 nervis.

Popularment emprada com a diurètica i per a les malalties del ronyó i per estroncar les hemorràgies.

LLI DE NARBONA (*Linum narbonense*) – Prats secs sobre substrat calcari a la rodalia de Girona i de l'Empordà fins als Pirineus (25 - 2100 m). Primavera-estiu, c.

Dit així perquè es va trobar per primer cop en aquesta ciutat del Llenguadoc.

LLI AUSTRÍAC (*Linum perenne*) – Prats secs de muntanya (1150 - 2300 m). Estiu, r.

A les terres catalanes *L. perenne* té dues subespècies, la subsp. *alpinum* i la subsp. *austriacum* (*L. austriacum* subsp. *collinum*) d'aquí el nom català de la planta; consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

LLI USITATÍSSIM, llinosa, llinet, bri, herba feridora (*Linum usitatissimum* subsp. *angustifolium*, *L. bienne*) – Prats humits a totes les comarques (0 - 1300 m). Primavera-estiu, cc.

Usitatíssim prové del llatí i significa molt útil, utilíssim.

La subsp. *usitatissimum*, el LLI VER, és cultivat per les seves fibres i per les llavors que són medicinals (entre d'altres virtuts tenen efecte laxant), i també se'n fa l'oli de lli (la llinassa) que té gran poder fixador d'altres substàncies.

LLI MARÍTIM (*Linum maritimum*) – Prats i herbeis humits un xic salins de l'estany de Banyoles i de l'Empordà (0 - 180 m). Primavera-estiu, rr.

LLINET GÀL·LIC (*Linum trigynum*) – Prats secs d'annuals, sobretot sobre substrat silici, del litoral al Ripollès (0 - 1300 m). Primavera-estiu, c.

Gàl·lic per ser el primer lloc on fou descrita la planta i també antic nom científic de l'espècie.

LLINET ESTRICTE (*Linum strictum*) – Prats secs d'annuals del litoral al Ripollès (0 - 1300 m). Primavera-estiu, cc.

Estrictete vol dir dret, perquè la planta és erecta.

FAM. DE LES HIPERICÀCIES [1 gènere].

HIPÈRICS (*Hypericum*) [del grec *hyperikón*, nom d'aquestes plantes; segons Linné paraula composta que significa per sobre de tot l'imaginable, a causa de la seva reputació com a plantes medicinals, però probablement és un nom derivat del grec *hypo*, sota i de *ereike*, bruc, bruguerola, ja que algunes espècies d'aquest gènere creixen entremig dels brucs; 10 espècies]. Plantes herbàcies amb fulles que tenen puntuacions glanduloses, com foradades (observeu-les a contrallum!) i sèpals i pètals també amb glàndules (lupa!), que contenen olis essencials.

1. Tiges cobertes de pèls ben visibles	HIPÈRIC HIRSUT
1. Tiges sense pèls	
2. Sèpals desiguals; planta arbustiva alta que fa fruits negres d'aparença carnosa	ORVAL

2. Sèpals poc desiguals; planta herbàcia que fa fruits secs en càpsula	
3. Tija quadrangular amb quatre línies longitudinals als angles (feu-la rodar amb els dits)	
4. Fulles sense glàndules translúcides (mireu-les a contrallum); sèpals generalment arrodonits a la punta	HIPÈRIC MACULAT
4. Fulles, almenys les superiors, amb nombroses glàndules translúcides; sèpals aguts	HIPÈRIC TETRÀPTER
3. Tija de secció circular, sense cap línia longitudinal o només amb dues	
5. Sèpals amb marges molt glandulosos (lupa!)	HIPÈRIC MUNTANYENC
5. Sèpals amb marges sense glàndules	
6. Herba erecta; pètals de > 1 cm	HERBA DE SANT JOAN
6. Planta ajaguda; pètals de < 1 cm	HIPÈRIC HUMIFÚS

HIPÈRIC HIRSUT (*Hypericum hirsutum*) – Boscos caducifolis humits de terra baixa al Ripollès (100 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.
Hirsut perquè la tija té pèls llargs.

ORVAL, fulles d'orval, fulles de llaga, fulles de la Mare de Déu (*Hypericum androsaemum*) – Boscos de ribera i vorades de boscos humits (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.
Orval és un nom de diferents plantes considerades com a valuoses en terapèutica.
Antiga planta medicinal que s'havia fet servir com l'HERBA DE SANT JOAN.

HIPÈRIC MACULAT, pericó (*Hypericum maculatum*) – Prats i herbassars humits de la Garrotxa als Pirineus (700 - 2 400 m). Estiu, r.

HIPÈRIC TETRÀPTER (*Hypericum tetrapterum*) – Jonqueres, prats humits i boscos de ribera a totes les comarques (0 - 1 550 m). Primavera-estiu, c.
Tetràpter significa que té quatre ales, per les línies longitudinals als angles.
Popularment emprada en alguns llocs com l'HERBA DE SANT JOAN.

HIPÈRIC MUNTANYENC (*Hypericum montanum*) – Boscos caducifolis, principalment rouredes, des de les Gavarres als Pirineus (300 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

HERBA DE SANT JOAN, flor de Sant Joan, herba de cop, flor de cop, cop, pericó, pericon, herba foradada, trescamp (*Hypericum perforatum*) – Fenassars i marges de camins a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.
Especie variable: les plantes amb fulles estretes sublinears de 2-3(5) mm d'amplada corresponen a la subsp. *veronense*, mentre que les de fulles més amples (> 5 mm), a la subsp. *perforatum*.
Planta medicinal emprada des d'antic per curar els cops i les ferides i per les depressions (per això els grecs l'anomenaven herba de l'alegria).
El contacta de la planta amb la pell seguida de l'exposició al sol pot provocar fotosensibilizació, és a dir irritacions i cremades.

HIPÈRIC HUMIFÚS (*Hypericum humifusum*) – Pradells de sòls temporalment humits sobre substrat silici, sobretot a terra baixa (50 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.
Humifús significa ajagut, que s'estén sobre el terra.

FAM. DE LES GERANIÀCIES [2 gèneres]. Plantes amb flors pentàmeres i amb l'ovari format per 5 carpels inicialment soldats d'estils molt llargs (l'anomenat bec del fruit), però que en el fruit madur es disgreguen i els estils es recargolen de forma típica.

1. Fulles arrodonides, tan llargues com amples; tots 10 estams amb anteres	GERANIS
1. Fulles més llargues que amples; 5 estams amb anteres i 5 sense (estèrils)	CARGOLES

GERANIS, HERBA DE SANT ROBERT, SUASSANES (agulles, agulletes) (*Geranium*) [del grec i del llatí *geranion*, nom que es donava a algunes plants de la família, bec d'ocell, perquè el fruit s'assembla a un bec o a un cap d'ocell, o del grec *geranos*, grua, per la semblança dels fruits amb els peus d'aquests ocells; suassana és el nom que es dona a aquestes plantes a Mallorca; els geranis cultivats corresponen al gènere *Pelargonium* d'Àfrica del Sud; 14 espècies].

1. Planta sense pèls (o molt poc pilosa) amb fulles lluent; sèpals rugosos	GERANI LLUENT
1. Planta clarament pilosa (com a mínim el calze)	
2. Planta d'olor forta (± desagradable); fulles 2 vegades dividides; pètals amb l'ungla (la part basal estreta) igual o més llarga que el limbe (la part superior)	HERBA DE SANT ROBERT
2. Planta que no fa olor; fulles dividides un sol cop; pètals sense unglas o més curta que el limbe	

- 3. Planta anual o biennal amb flors petites: pètals < 6 mm, que sobrepassen poc el calze
- 4. Totes les fulles fortament dividides fins a la base amb les divisions estretes
 - 5. Pedicels florals més llargs que la fulla corresponent; peduncle de la flor > 2 cm; sèpals de 8-10 mm i pètals de 7-10 mm GERANI DE COLOM
 - 5. Pedicels florals més curts que la fulla corresponent; peduncle de la flor < 2 cm; sèpals de 5-6 mm i pètals de 4-5 mm GERANI DE FULLA RETALLADA
- 4. Fulles poc dividides i amb les divisions no tan estretes
 - 6. Sèpals de 5-6 mm, vermells a la punta; pètals enters SUASSANA ROTUNDIFÒLIA
 - 6. Sèpals de 4-5 mm, verds; pètals bilobats SUASSANA BLANA
- 3. Planta perenne de rel gruixuda amb flors grosses: pètals > 6 mm, més llargs que el calze
 - 7. Flors solitàries amb els pètals purpuris de 13-18 mm GERANI SANGUINI
 - 7. Majoria de les flors en parells (rarament solitàries)
 - 8. Segments foliars fortament dentats o partits. Pètals enters o poc dentats
 - 9. Sèpals de 11-16 mm i pètals d'un blau purpuri de 15-18 mm; pedicels del fruit que acaben penjant GERANI DE PRAT
 - 9. Sèpals 6-12 mm i pètals purpuris violacis de 6-15 mm; pedicels del fruit sempre drets GERANI DE BOSC
 - 8. Segments foliars dentats o dividits només fins els 2/3. Pètals ± bilobats
 - 10. Sèpals només mucronats i pèt. de 7-10 mm d'un púrpura violaci; pedicels florals girats cap avall SUASSANA PIRINENCA
 - 10. Sèpals amb aresta terminal i pètals de 12-17 mm d'un rosa clar lilaci; pedicel florals rectes GERANI NUÓS

GERANI LLUENT (*Geranium lucidum*) – Roques i parets ombrívoles a les Guilleries i al Montseny, a les Gavarres i del Cap de Creus a l'Albera (100 - 1 000 m). Primavera-estiu, r.

HERBA DE SANT ROBERT, sacuta, secuta, escanyagats (*Geranium robertianum*) – Boscos i roquissars un xic humits a totes les comarques (0 - 1 800 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta molt variable: hom hi diferencia la subsp. *robertianum* (*G. robertianum*) amb pètals de 8-13 mm d'un rosa clar i les antereres dels estams de color taronja o purpúries, i la subsp. *purpureum* (*G. purpureum*) amb pètals de 5-9 mm d'un rosa intens i antereres grogues.

Antigament anomenada *herba Ruperti*, de *rubea*, *ruberta* i *ruber*, vermell, potser perquè les fulles de la planta es tornen vermelles, i d'aquí hauria passat a *rubertiana* i *ruberti*, Sant Robert.

Planta medicinal antigament emprada en diverses afeccions i actualment per combatre diverses malalties de la pell i en oftalmologia.

GERANI DE COLOM (*Geranium columbinum*) – Prats secs i marges de camins a totes les comarques (0 - 1 600 m). De la primavera a la tardor, cc.

Anomenat així per una possible semblança entre els pedicels llargs de les flors i els peus de l'ocell. Antigament emprada com a cicatritzant.

GERANI DE FULLA RETALLADA (*Geranium dissectum*) – Prats humits i marges de camps a totes les comarques (0 - 1 250 m). Primavera-estiu, c.

SUASSANA ROTUNDIFÒLIA (*Geranium rotundifolium*) – Erms, marges de camins i murs a totes les comarques (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Rotundifoli, vol dir de fulles arrodonides.

Espècie molt semblant a la següent i que viu als mateixos indrets. A part de la forma dels pètals, es diferencien també pels segments foliars, dentats poc profundament a la SUASSANA ROTUNDIFÒLIA, mentre que la SUASSANA BLANA els té amb dents profundes.

SUASSANA BLANA (*Geranium molle*) – Horts, marges de camins i erms a totes les comarques (0 - 1 400 m). De la primavera a la tardor, cc.

La SUASSANA DE FLOR MENUDA (*G. pusillum*) és semblant, però té tiges amb pèls molt curts (< 0,3 mm), només 5 estams amb antereres i fruits llisos i pilosos, mentre que a la SUASSANA BLANA mesuren d'1,5-2 mm, tots 10 estams fèrtils i els fruits són arrugats però sense pèls; es fa, sobretot, a les comarques de muntanya.

GERANI SANGUINI (*Geranium sanguineum*) – Clarianes i marges de boscos humits des de terra baixa als Pirineus (50 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Dit així pel color dels pètals, com de sang.

Planta rica en tanins que la fan astringent i homostàtica.

GERANI DE PRAT (*Geranium pratense*) – Prats de dall del Ripollès i la Cerdanya (700 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.

GERANI DE BOSCO (*Geranium sylvaticum*) – Herbeis ruderals i prats de dall al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (700 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.

SUASSANA PIRINENCA (*Geranium pyrenaicum*) – Herbeis ruderals al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.

GERANI NUÓS (*Geranium nodosum*) – Fagedes de la Garrotxa i del Ripollès (400 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.

CARGOLES i FILAMARIES (*Erodium*) [cargoles faria referència al nom popular de la cargola de roca (*E. foetidum*), potser derivat de calaguala, una espècie d'Amèrica del Sud amb propietats medicinals semblants; filamaria és el nom que es dona a aquestes plantes al País Valencià; 7 espècies].

1. Fulles dentades però no dividides (sense folíols clarament diferenciats)	
2. Fulles amb dents poc profundes; bec del fruit de < 3 cm	FILAMARIA COMUNA
2. Fulles amb dents profundes; bec del fruit de 3-4 cm	FILAMARIA LITORAL
1. Fulles clarament dividides	
3. Folíols dentats de 0,8-4 × 0,6-2,5 cm	CARGOLA MOSCADA
3. Folíols dividits i més petits	
4. Planta perenne que fa una rabassa gruixuda i llenyosa, sense tiges (el peduncle floral neix de la roseta basal); flors de 25-30 mm	CARGOLA DE ROCA
4. Planta anual de rel prima amb flors més petites	
5. Fulles generalment totes a la base; sèpals de 5-7 mm, pètals rosats o purpuris de 4-11 mm; bec del fruit d'1-4 cm	CARGOLA CICUTÀRIA
5. Planta amb tiges folioses; sèpals de 8-12 mm, pètals violacis de 8-9 mm; bec del fruit de 6-10 cm	BEC DE CIGONYA

FILAMARIA COMUNA, forquilles, bec de cigonya (*Erodium malacoides*) – Herbassars ruderals i marges de camins del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Hivern-primavera, cc.

FILAMARIA LITORAL (*Erodium chium*) – Herbassars ruderals i marges de camins del litoral (0 - 250 m). Hivern-primavera, rr.

CARGOLA MOSCADA, mesquer (*Erodium moschatum*) – Herbassars ruderals i marges de camins a les comarques de terra baixa (0 - 700 m). Hivern-primavera, cc.

Moscada vol dir que fa olor de mesc.
Antigament emprada com a astringent.

CARGOLA DE ROCA (*Erodium foetidum* subsp. *crispum*) – Roques calcàries del Norfeu (cap de Creus). Primavera, rr.
Espècie endèmica i protegida per la legislació.

CARGOLA CICUTÀRIA, agulles (*Erodium cicutarium*) – Prats secs d'annuals a totes les comarques (0 - 2 000 m). Hivern-estiu, cc.

Cicutària prové del llatí i significa CICUTA, perquè les fulles s'hi assemblen.
Antiga planta medicinal emprada com a astringent i hemostàtica. Popularment anomenada herba mosquitera al Ripollès, on era utilitzada per la pròstata.

BEC DE CIGONYA (*Erodium ciconium*) – Herbassars i marges de camins de terra baixa, sobretot a l'Empordà (accidental als Pirineus) (0 - 100 m). Primavera, rr.
Anomenada així perquè els fruits tenen un bec llarg com el bec d'un ocell.

FAM. DE LES PUNICÀCIES [1 gènere]. Actualment és inclosa dins la fam. de les litràcies.

MAGRANER, magraner bord, manglaner (*Punica granatum*) [del llatí *punicus*, perquè fou introduïda a Roma pel temps de les guerres púniques (púnic = cartaginès), i també *puniceus* (vermell escarlata), pel color de les flors; magrana també voldria dir fruit granat i mil granes (*mille-grana* i *malum granatum*; 1 espècie].

Arbret caducifoli de 2-5 m, amb branques espinoses i fulles enteres i lluent; flors de 3-4 cm d'un vermell viu. Fruit complex (la magrana o mangrana) amb llavors carnosos i comestibles. Cultivat i subespontani als marges de camins, bardisses, sobretot al litoral (0 - 600 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal amb propietats vermífugues, astringent i per combatre els refredats; els brots tendres s'havien fet servir popularment pel mal de cap, i el xarop de les llavors per la varicel·la. Antigament era signe de perfecció divina i també símbol de fertilitat, per la seva forma rodona i pels nombrosos grans que conté.

Els magraners antigament havia rebut el nom de balustries, i més concretament a la flor característica d'aquest arbre, o bé a una varietat de magraner; actualment hom emprà aquest nom per designar el tipus de fruit carnós complex del magraner, la magrana que s'anomena balaustría.

FAM. DE LES LITRÀCIES [3 gèneres].

1. Flors solitàries a l'axil·la de les fulles o bé flors nombroses
disposades en espigues a l'extrem de les tiges	LÍTRUM
1. Flors en grups de 2-6 a l'axil·la de les fulles; herba que només es fa als camps d'arròs ..	AMMANNIA

LÍTRUM (*Lythrum*) [del grec *lythron*, sang de les ferides, pel color de les flors; 5 espècies].

1. Flors disposades en una inflorescència llarga a l'extrem de les tiges	SALICÀRIA
1. Flors solitàries a l'axil·la de les fulles	
2. Planta perenne de tiges ajagudes que emeten arrels; pètals de 4-8 mm	LÍTRUM JUNCÍ
2. Planta anual de tiges dretes, sense arrels; pètals d'1-3 mm	LÍTRUM HISSOPIFOLI

SALICÀRIA, estronca-sang, bruc d'estany, tapaculs (*Lythrum salicaria*) – Vores de recs, cursos fluvials i herbassars humits, a totes les comarques (0 - 1 300 m). Estiu-tardor, cc.
Medicinal (astringent) i antigament emprada per adobar la pell; les fulles tendres són comestibles.

LÍTRUM JUNCÍ (*Lythrum junceum*) – Vores de recs, herbassars humits i sòls argilosos temporalment inundats del litoral (0 - 25 m). Estiu (tardor), rr.
Dit junci perquè s'assembla als joncs (gèn. *Juncus*).

LÍTRUM HISSOPIFOLI (*Lythrum hyssopifolia*) – Herbes humits, sobre sòls argilosos temporalment inundats a terra baixa (0 - 200 m). (Primavera) estiu, c.
Hissopifoli, és un antic nom de la planta, potser perquè les fulles s'assemblen a les de l'HISOP.

AMMANNIA (*Ammannia*) [dedicada al botànic suís Johann Ammann (1707-1741); 2 espècies].

1. Flors de color rosa portades per un petit peduncle	<i>Ammannia robusta</i>
1. Flors de color porpra intens, no pedunculades	<i>Ammannia coccinea</i>

Ambdues espècies es fan en camps d'arròs de l'Empordà. Estiu-tardor, rr.
Introduïdes a Catalunya a mitjans del s. XX.

FAM. DE LES ONAGRÀCIES [nom antic del gènere de les ENOTERES; 4 gèneres].

1. Flors amb 2 sèpals i 2 pètals	CIRCEA
1. Flors amb 4-5 pètals i 4-5 sèpals	
2. Flors amb 4 estams o bé amb 10; sèpals que romanen visibles en el fruit	Ludwigia
2. Flors amb 8 estams; sèpals que cauen en madurar els fruits	
3. Flors grogues	ENOTERA GROGA
3. Flors rosades o blanquinoses	
4. Fruit llarg, de 3-8 cm, granes amb pèls llargs	EPILOBI
4. Fruit curt, de 0,8-1 cm, granes sense pèls	ENOTERA ROSA

CIRCEA COMUNA, herba de les encantades (*Circaea lutetiana*) [del grec *kirkaia* i del llatí *circae*, segons Dioscòrides i Plini una planta dels pedregars; també del llatí *Circe* (nimfa del mar i màgica, filla d'Helios i amant d'Ulisses), per ser una planta emprada en els encanteris; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm, amb les fulles oposades i peciolades. Flors amb 2 sèpals i 2 pètals blanquinosos i fruit cobert de pèls acabats en forma de ganxo. Boscos de ribera i altres boscos caducifolis humits, a totes les comarques, tret del litoral (50 - 1 200 m). Estiu, c.

Ludwigia [dedicada al metge i botànic silesià Christian Gottlieb Ludwig (1709-1773); 2 espècies].

1. Fulles oposades; flors amb 4 sèpals, sense pètals i 4 estams	<i>Ludwigia palustris</i>
1. Fulles alternes; flors amb 5 sèpals, 5 pètals grocs i 10 estams	<i>Ludwigia peploides</i>

Ludwigia palustris – Recs, torrents, aiguamolls i altres herbassars humits de terra baixa, a la Selva i a l'Empordà (50 - 200 m). Estiu, rr.

Ludwigia peploides subsp. *montevicensis* – Originària d'Amèrica del Nord i del Sud i naturalitzada en estanys i recs de terra baixa (0 - 200 m). Estiu, rr.

ENOTERA (*Oenothera*) [del grec i del llatí, nom d'un arbust que no correspon a aquest gènere, les flors seques del qual fan olor de vi; Dioscòrides l'anomena *onagra*, i diu que amb les seves arrels es fa una aigua que amansa els animals; potser del grec *onos*, asa, o de *oînos*, vi, i *théra*, salvatge, caça, per les propietats vinoses de la planta, ja que la rel es feia servir com additiu per donar sabor al vi; 3 espècies]. Plantes originàries d'Amèrica.

1. Pètals rosats o blancs de 0,5-1 cm; fruit ovoide o claviforme de 8-10 mm	ENOTERA ROSA
1. Pètals grocs d'1-3 cm; fruit cilíndric de 20 - 35 mm	ENOTERA GROGA

ENOTERA ROSA (*Oenothera rosea*) – Herbassars humits i vores de camins de terra baixa (0 - 300 m). Estiu, c.
Oenothera speciosa és semblant però els pètals mesuren de 2,5-4 cm; s'ha citat al Ripollès.

ENOTERA GROGA (*Oenothera biennis*) – Herbassars i marges humits, codolers i sorralers fluvials, a totes les comarques (0 - 1300 m). Estiu-tardor, cc.

Oenothera glazioviana és semblant a l'anterior però té els sèpals amb franges longitudinals vermelles i els pètals mesuren > 3,5 cm. Es fa als codolers fluvials, marges de camins i de rius, del litoral a la Garrotxa (0 - 600 m). Estiu, r.

Oenothera oehlkersi és semblant però té els estils clarament elevats per damunt dels estams i no té pigment vermell als sèpals i tiges.

Plantes medicinals de les llavors de les quals se n'extreu un oli depuratiu i regulador del sistema nerviós i protector cardiovascular.

EPILOBI (*Epilobium*) [del grec *epi*, a sobre, *lobos*, lòbul, i *ion*, violeta, pels pètals violacis que es troben sobre el receptacle; 12 espècies].

1. Estigma capitat (té un únic lòbul)	
8. Fulles ovades, menys de tres vegades més llargues que amples, d'1-4 × 0,7-2 cm; calze i fruit sovint sens pèls (lupa!)	EPILOBI ALSINIFOLI
8. Fulles lanceolades, més de tres vegades més llargues que amples; calze i fruits pilosos	
9. Tiges amb 2-4 línies prominents; granes de 0,8-1 mm	EPILOBI TETRÀGON
9. Tiges sense línies prominents; granes de > 1 mm	EPILOBI PALUSTRE
1. Estigma format per quatre lòbuls en forma de creu	
2. Totes les fulles alternes; pètals desiguals entre ells	CAMENERI
2. Fulles oposades; tots els pètals de la mateixa mida	
3. Tiges i fulles cobertes d'una densa pilositat (pèls > 0,5 mm)	
4. Fulles amb la base que abraça parcialment la tija; amplada màxima de les fulles a la meitat superior; pètals de 12-18 mm	EPILOBI HIRSUT
4. Fulles que no abracen la tija; amplada màxima de les fulles a la meitat inferior; pètals de 6-10 mm	EPILOBI PARVIFLOR
3. Tiges i fulles glabres o amb pèls molt curts (< 0,5 mm)	
5. Fulles lanceolades, més de tres vegades més llargues que amples	
6. Peciol de la fulla de > 3 mm	EPILOBI LANCEOLAT
6. Peciol de < 3 mm	EPILOBI MUNTANYENC
5. Fulles ovades, menys de tres vegades més llargues que amples	
7. Fulles d'1-2,5 × 0,4-1 cm, amb peciol llarg i majoritàriament alternes; calze de 4-5,3; pètals de 3-6 mm; fruit de 25-50 mm	EPILOBI COL·LÍ
7. Fulles de 3-8 × 1-4 cm amb peciol curt i majoritàriament oposades; calze de 5-8 mm; pètals de 6-10 mm; fruit de 50-80 mm	EPILOBI MUNTANYENC

EPILOBI ALSINIFOLI (*Epilobium alsinifolium*) – Rierols i fonts d'alta muntanya (1400 - 2600 m). Estiu, c.

Alsinifoli vol dir fulles semblants a l'alsine, nom grec i llatí d'una planta, que potser corresponia a una cariofil·làcia.

Són també plantes de l'alta muntanya l'EPILOBI ALPÍ (*E. anagallidifolium*) (amb fulles més petites d'1-2 × 0,4-0,7 cm), l'EPILOBI ROSA (*E. roseum*) (amb peciol de més de 4 mm) i l'EPILOBI ALPESTRE (*E. alpestre*) (que fa fulles de 3 en 3).

EPILOBI TETRÀGON (*Epilobium tetragonum*) – Herbassars ± humits i marges de cursos fluvials, del litoral als Pirineus (0 - 1300 m). Primavera-estiu, cc.

Tetràgon significa que té quatre angles, perquè les tiges són de secció quadrangular.

L'EPILOBI OBSCUR (*E. obscurum*) és semblant, però se'n diferencia perquè forma estolons i perquè té pèls glandulars al tub del calze; es fa al Montseny i a les Guilleries.

EPILOBI PALUSTRE (*Epilobium palustre*) – Molleres i rierols d'alta muntanya (1 000 - 2 000 m). Estiu, r.

CAMENERI (*Epilobium angustifolium*, *Chamaerion angustifolium*) – Clarianes de bosc, del Montseny als Pirineus i excepcionalment en llocs cremats de terra baixa (900 - 2 400 m). Estiu, c.

Anomenada així per l'altre nom científic de la planta, *Chamaerion*, de *nerion*, baladre, baladre petit, ja que hi té una semblança per l'aspecte de les flors; popularment dita BALADRE al Ripollès.

Els brots tendres són comestibles; popularment emprada, entre d'altres usos, com antidiarreica, cicatrizant i astringent; les fulles seques són un succedani del té i es pot elaborar una beguda refrescants amb les flors macerades.

EPILOBI HIRSUT, matajaia, niella de rec (*Epilobium hirsutum*) – Herbassars humits i marges de cursos fluvials, a totes les comarques (0 - 1 500 m). Estiu, cc.

Hirsut vol dir que és cobert de pèls rígids i aspres al tacte.

EPILOBI PARVIFLOR (*Epilobium parviflorum*) – Herbassars humits i marges de cursos fluvials, a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu, c.

Parviflor vol dir de flor petita.

Emprada en alguns llocs per les alteracions de la pròstata.

EPILOBI LANCEOLAT (*Epilobium lanceolatum*) – Indrets pedregosos al Montseny, la Garrotxa i de l'Albera als Pirineus (100 - 1 500 m). Primavera-estiu, r.

Dit lanceolat perquè les fulles tenen la forma del ferro d'una llança.

EPILOBI MUNTANYENC (*Epilobium montanum*) – Clarianes dels boscos caducifolis, des del Montseny, la Garrotxa i l'Albera als Pirineus (500 - 2 000 m). Estiu, c.

EPILOBI COL·LÍ (*Epilobium collinum*) – Indrets pedregosos del Montseny, de la Garrotxa i dels Pirineus (500 - 2 600 m). Estiu, r.

Col·lí significa propi de l'estatge montà, és a dir el que segueix a l'inferior o basal.

FAM. DE LES MIRTÀCIES [1 gènere].

MURTA, murtra (*Myrtus communis*) [del grec *myrtos*, nom d'origen semita i del grec *myrra*, mirra, potser perquè és una planta aromàtica; 1 espècie].

Arbust d'1-3 m molt aromàtic, de fulles oposades, lluints i agudes; flors solitàries, pentàmeres, amb nombrosos estams; ovari ífer que dona un fruit carnos, d'1 cm, blau-negrós quan és madur. Brolles del litoral, però arriba (plantat?) fins a Girona, Sant Gregori, Sant Julià de Ramis, Amer i Porqueres (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal emprada en afeccions respiratòries i també en perfumeria, i popularment per al mal d'ulls i pel mal de pell; les branques s'havien fet servir per fer cistells i estris de pesca. El fruit (**murtró**) és comestible i en altres regions s'empra per elaborar licors. La murtra era una planta sagrada en diverses civilitzacions mediterrànies, i encara es fa servir en algunes celebracions.

Els EUCALIPTUS (caliptus) (*Eucalyptus*), originaris d'Austràlia, pertanyen també a aquesta família. Se'n cultiven nombroses espècies, als jardins i en plantacions forestals, però mai es naturalitzen; les més comunes són:

- Flors solitàries (o en grups de 2-3) EUCALIPTUS COMÚ (*Eucalyptus globulus*), poc resistent a les gelades i plantat com a ornamental sobretot a la costa
- Flors en grups de ≥ 3
 - o Fulles dels arbres adults amb el limbe de > 10 cm i corbat en falç . . . *Eucalyptus dalrympleana*
 - o Fulles dels arbres adults amb el limbe de < 10 cm i poc corbat *Eucalyptus gunnii*
- Flors en grups de > 7 *Eucalyptus camaldulensis*

Eucalyptus deriva del grec *eu*, ben i *kalyptos*, cobert, ben cobert, an al·lusió a que els sèpals i pètals de les seves flors fan una tapadora i no deixen veure els estams; emprat com anticatarral, antiparasitari, antisèptic...

FAM. DE LES ANACARDIÀCIES [del grec *kardia*, cor, per la forma dels fruits de l'ANACARD (gèn. *Anacardium*), arbust d'Amèrica Central de llavors comestibles i *ana*, que indica semblança, nom que donà Linné a aquest gènere de fruits en forma de ronyó; 1 gènere].

LLENTISCLE i NOGUEROLA (*Pistacia*) [plantes dioiques; 2 espècies].

1. Fulles paripinnades amb el raquis foliar alat i persistents a l'hivern	LLENTISCLE
1. Fulles imparipinnades amb el raquis foliar no alat i que cauen a l'hivern	NOGUEROLA

LLENTISCLE, llentriscre, llentriscle, llentrisera, llentisca, mata (*Pistacia lentiscus*) – Boscos perennifolis i brolles de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera, cc.

Se'n treu la resina anomenada màstic que es fa servir en odontologia per a la preparació de ciments dentals, i antigament per preparar diversos unguents (dita també trementina o resina de Quio, ja que la majoria es treu dels llentiscles d'aquesta illa del mar Egeu). Emprada també en aromateràpia i popularment com a diürètica, astringent, per fer baixar el sucre, analgèsica, sedant..., i fins i tot com aperitiu per obrir la gana. La fusta dóna un carbó de gran qualitat.

NOGUEROLA, llampuga pudent (*Pistacia terebinthus*) – Alzinars i garrigues, del litoral al Ripollès (50 - 1 100 m). Primavera, r.

No és rar trobar l'hibrid d'ambdues espècies anomenat *P. ×saportae* (*P. lentiscus* × *P. terebinthus*) que té caràcters intermedis dels dos progenitors: fulles un xic coriàcies com les del llentiscle però imparipinnades i que acaben caient a finals d'hivern com la noguerola; no sol produir llavors viables.

FAM. DE LES ACERÀCIES [nom llatí dels aurons i de la seva fusta, relacionat amb el grec *akastos*, potser derivat de la rel indogermànica *ak-*, punxegut, afilat pels lòbuls aguts de les fulles o perquè la fusta és dura i s'empra per fer puntes de llança; 1 gènere]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les sapindàcies.

AURONS, BLADA, ERABLE i NEGUNDO (*Acer*) [5 espècies]. Arbres caducifolis que fan un fruit sec molt característic amb 2 ales que l'ajuden a ser dispersat pel vent; l'angle que formen les ales s'empra per diferenciar les espècies.

1. Arbre dioic amb fulles dividides	NEGUNDO
1. Arbre hermafrodita fulles dentades, però no dividides	
2. Fulles amb 3 lòbuls ± iguals i enters. Ales del fruit en angle agut (gairebé paral·leles) .	AURÓ NEGRE
2. Fulles amb 5 lòbuls dentats. Ales del fruit en angle obtús	
3. Fulles piloses als marges i amb lòbuls que tenen 3 dents a la part superior.	
Ales del fruit fent un angle de 180° (obertes en hèlice)	AURÓ BLANC
3. Fulles no piloses als marges. Ales del fruit en un angle < 180°	
4. Fulles amb lòbuls poc aguts, un xic piloses per sota; pecíol sense làtex.	
Flors en grups penjants	BLADA
4. Fulles amb lòbuls molt aguts, sense pèls i lluents per sota; pecíol amb làtex. Flors en grups erectes	ERABLE

NEGUNDO (*Acer negundo*) – Cultivada com a ornamental i naturalitzada als boscos de ribera de terra baixa (0 - 400 m). Primavera, r.

Erròniament anomenat també "arce" o "arç".

Originari d'Amèrica del Nord. Negundo provindria dels sànscrit *nurgundi*, nom amb que s'anomena a l'Índia un arbre que té fulles semblants.

AURÓ NEGRE, creuera (*Acer monspessulanum*) – Boscos caducifolis des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 400 m). Primavera, c.

Al Ripollès popularment l'escorça es té per vulnerària.

AURÓ BLANC, arrugat (*Acer campestre*) – Boscos caducifolis des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 500 m). Primavera, cc.

BLADA, blasera, auró ("uró") (*Acer opalus* subsp. *opalus*) – Rouredes i altres boscos caducifolis al Montseny i les Guillerries, i de l'Albera als Pirineus; accidental a terra baixa (150 - 1 700 m). Primavera, c.

La fusta antigament es feia servir per fabricar jous, tal com diu la dita: "si el bou pogués parlar el jou de blada voldria portar"; com que no té nusos també es fa servir per fer tacs de billar i instruments musicals.

ERABLE (*Acer platanoides*) – Boscos caducifolis en còrrecs molt humits al Montseny, a la Garrotxa i als Pirineus (1 100 - 1 800 m). Primavera, rr.

El PLÁTAN FALS (*A. pseudoplatanus*) és semblant i es fa als mateixos indrets (cultivat i potser subespontani i doncs no originari de casa nostra); es diferencia de l'ERABLE per les flors penjants i les fulles no lluents a la cara inferior.

FAM. DE LES SIMARUBÀCIES [nom popular d'un arbre a la Guayana, Amèrica del Sud; 1 gènere].

AILANT, vernís del Japó, arbre pudent, mal arbre, arbre de carretera (*Ailanthus altissima*) [nom amboianès de la planta *aylanto* (una llengua malaia), arbre que puja al cel, nom que se li dóna a la illa d'Amboina (arxipèlag de les Moluques, Indonèsia), potser pel creixement ràpid i alt; 1 espècie]. El nom de VERNÍS DEL JAPÓ fa referència a la semblança de la planta amb l'arbre de la laca o veritable VERNÍS DEL JAPÓ (*Rhus verniciflua* [*Rhus vernix*, *Toxicodendron vernicifluum*], fam. de les

anacardiàcies), originari també de la Xina i del Japó, del qual se'n treu una resina que s'utilitza per conservar la fusta (d'aquí el nom de vernís); les dues espècies tenen un aspecte semblant, però de l'AILANT no se'n treu cap laca, i potser per això fora més correcte anomenar-lo VERNÍS DEL JAPÓ DE JARDÍ o FALS VERNÍS DEL JAPÓ.

Arbre caducifoli d'escorça llisa i fulles molt grans, dividides i fètidés. Planta dioica amb flors verdoses reunides en penjolls de 10-20 cm. Fruit sec ± alat. Originari de l'est d'Àsia, és plantat com a ornamental i subespontani, sobretot, als marges de carreteres de terra baixa.

Planta tòxica; emprada des d'antic per curar moltes malalties com la disenteria, i també té propietats anticancerígenes.

FAM. DE LES RUTÀCIES [2 gèneres].

1. Flors grogues, sovint amb 4 pètals; planta d'olor desagradable	RUDA
1. Flors amb 5 pètals rosats; planta molt aromàtica	LLETIMÓ

RUDA (*Ruta*) – [nom grec i llatí d'aquestes plantes; 2 espècies]. Plantes medicinals, antigament considerades antifrodísiaques (per això es cultivaven als monestirs), emmenagògues i abortives, i que també s'havien fet servir per aturar les bruixes i per protegir el bestiar, pel mal d'ulls...

1. Segments foliars linears (allargats). Inflorescència densa; pètals erectes sense pèls, i pedicel més curt que el fruit.	RUDA DE MUNTANYA
1. Segments foliars ovats. Inflorescència laxa; pètals patents (oberts) i amb pèls llargs. Pedicel tan llarg com el fruit o més; lòbuls superiors del fruit aguts	R. ANGUSTIFÒLIA

RUDA DE MUNTANYA (*Ruta montana*) – Arenys fluvials i marges a la Selva i a l'Empordà (0 - 300 m). Primavera-estiu, rr.

RUDA ANGUSTIFÒLIA, ruda bracteosa (*Ruta chalepensis*) – Prats secs, llistonars i brolles del litoral al Ripollès (0 - 1100 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada a les Gavarres per combatre l'alopecía capil·lar, i al Ripollès pel reuma o pel mal de cap.

Planta molt variable: la subsp. *angustifolia* (*R. angustifolia*) té la inflorescència enganxosa i pilosa, les bràctees florals estretes (3,5 mm d'amplada), i els pètals amb pèls curts; la subsp. *chalepensis*, en canvi, té la inflorescència sense pèls i les bràctees més amples.

Planta potser no originària de casa nostra.

Angustifòlia vol dir de fulles estretes, i bracteosa que té bràctees florals amples i per l'antic nom científic de la planta.

La RUDA VERA (*R. graveolens*) és semblant però té els pètals amb pèls molt curts, la inflorescència no és enganxosa ni té pèls i els lòbuls superiors del fruit són arrodonits; originària de l'est de la Mediterrània es cultiva com a medicinal i aromàtica i és emprada en homeopatia i en infusions, tot i que és tòxica per via interna; tal com diu la dita "casa amb ruda al balcó, no hi entra mai el doctor". També conté furocumarines amb acció ictiotòxica que provoquen lesions cutànies i de fotosensibilització en condicions d'humitat i exposició al sol.

LLETIMÓ (*Dictamnus albus*) [1 espècie].

Planta herbàcia de fins 1 m, enganxosa i molt aromàtica, amb fulles dividides. Flors amb 5 pètals rosats de mida diferent i amb 10 estams dirigits cap avall. Clarianes de bosc a la Selva (al turó dels Sarrians, a Maçanet), al Baix Empordà (a Solius i a la capçalera del Ridaura) i al Ripollès (Vall de Ribes); citat antigament també de la Garrotxa (100 - 900 m). Primavera-estiu, rr.

Planta medicinal, la rel de la qual es feia servir antigament com a vermífuga i diürètica.

Les fulles són irritants: el seu contacte amb la pell, seguit d'una exposició al sol, provoca reaccions de fotosensibilització que causen eritemes.

FAM. DE LES CNEORÀCIES [de *Cneorum*, nom grec i llatí del matapoll (*Daphne gnidium*) i potser també de la bufalaga hirsuta (*Thymelaea hirsuta*); 1 gènere]. Actualment inclosa dins la fam. de les rutàcies.

OLIVELLA (*Cneorum tricoccon*) [1 espècie]. Anomenada així perquè les fulles semblen les d'una olivera.

Arbust perennifoli baix de fins 1 m, amb fulles enteres lluent i un xic coriàcies. Flors grogues amb 3-4 pètals de 5 mm. Fruit un xic carnós, primer vermell i finalment negrós. Brolles i màquies del Cap de Creus (0-160 m). Primavera (estiu), rr.

Planta tòxica; conté principis amargants i derivats terpènics amb propietats antifúngiques, anticancerígenes...

Espècie protegida per la legislació.

FAM. DE LES RAFFLESIÀCIES [del gènere tropical *Rafflesia*, dedicat a Sir Th. Stamford Raffles (1781-1826), administrador colonial britànic de l'est de les Índies que va fundar Singapur i naturalista que va fundar la Zoological Society of London; 1 gènere i 2 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les citinàcies.

FRARE D'ESTEPA (*Cytinus hypocistis*).

Planta baixa d'uns 10 cm, vermellosa, amb fulles esquamiformes imbricades. Flors groguenques, en grups de 5-15, amb 4 peces en el periant i 8 estams; fruit carnós. Paràsita de les estepes de flor blanca a terra baixa (0 - 500 m) Primavera, cc.

C. ruber (*C. hypocistis* subsp. *kermesinus*) és semblant, però fa flors blanquinoses i és paràsita de les estepes de flor rosada. Anomenat frare en al·lusió al parasitisme de la planta, per comparació amb els membres d'aquest estament religiós que antigament, pel dir de la gent, no treballava gaire.

FAM. DE LES MALVÀCIES [6 gèneres]. Plantes herbàcies amb fulles lobades palmadament i flors amb 5 sèpals, 5 pètals i nombrosos estams i carpels; en el fruit madur els carpels se separen i cada peça s'anomena mericarp; poden presentar calicle, unes bràctees situades just a sota del calze, de mida i forma semblant als sèpals.

1. Flors de pètals grocs, sense calicle; mala herba dels camps de regadiu de fulles cordiformes	SOJA BORDA
1. Flors de pètals lilosos, rosats o blanquinosos, amb calicle	
2. Calicle de 6-13 peces	ALTEA i MALVÍ
2. Calicle de 2-3 peces	
3. Flors solitàries (o en parells) a l'axil·la de les fulles	MALVA ÒLBIA
3. Flors disposades en fascicles (en grups densos)	
4. Peces del calicle lliures; mericarps madurs amb el dors rugós i angulós. Planta perenne amb flor a l'estiu	MALVA
4. Peces del calicle soldades almenys a la base; mericarps madurs llisos. Planta anual que a l'estiu ja és seca	MALVA CRÈTICA

SOJA BORDA (*Abutilon theophrasti*) [1 espècie].

Mala herba dels camps de regadiu, sobretot de blat de moro, a les comarques de terra baixa (0-300 m). Estiu, r. Planta d'introducció recent, originària del sud d'Àsia.

Abutilon grandiflorum, un arbust de 2-3 m, amb flors grogues d'uns 5 cm de diàmetre, es cultiva com a ornamental i s'ha naturalitzat a Begur.

ALTEES i MALVÍ (*Althaea*) [nom aplicat a diverses malvàcies, tot i que de manera particular al malví, del grec *althaia*, que cura, en al·lusió a les propietats medicinals de la planta; 2 espècies].

1. Planta baixa (< 40 cm) anual amb la tija coberta de pèls llargs i erectes; calicle de 5 peces; anterres dels estams blanquinoses o groguenques	ALTEA HIRSUTA
1. Planta alta (> 40 cm) perenne amb la tija coberta de pèls curts	
2. Planta densament tomentosa, grisenca; fulles lobulades i poc dividides; flors blanques	MALVÍ
2. Fulles amb divisions profundes, almenys les superiors amb pilositat fina i aplicada a la tija; flors rosades o liloses	ALTEA CANNABINA

ALTEA HIRSUTA (*Althaea hirsuta*) – Prats secs d'annuals de terra baixa a la muntanya mitjana (0 - 1300 m). Primavera-estiu, r.

MALVÍ, malvís (*Althaea officinalis*) – Recs i aiguamolls del litoral al Ripollès (0 - 1200 m). Estiu-tardor, r. Planta medicinal amb les mateixes propietats que la MALVA MAJOR; popularment emprada en diverses afeccions.

ALTEA CANNABINA (*Althaea cannabina*) – Fenassars un xic humits del Baix Empordà, el Gironès, el Pla de l'Estany i la Garrotxa (0 - 300 m). Estiu, rr. Cannabina vol dir que s'assembla al CÀNEM (gènere *Cannabis*).

MALVES i ALCEA (*Malva* [incl. *Lavatera*]) [nom llatí aplicat a diferents malvàcies, principalment a la MALVA MAJOR; *Lavatera* és un gènere dedicat a una família de metges i naturalistes de Zuric, entre els quals destacà J.H. Lavater (1611-1691); 14 espècies].

1. Fulles profundament dentades o fins i tot partides. Flors solitàries (rarament a parells) a l'axil·la de les fulles
--

2. Planta pilosa amb pèls estel·lats (observeu el pedicel de la flor); mericarps (cadascuna de les peces en què es fragmenta el fruit) poc o gens pilosos	ALCEA
2. Planta poc pilosa; fruits pilosos o no	MALVA MOSCADA
1. Fulles no dividides, només dentades. Inflorescència superior amb 2 o més flors	
3. Arbust grisenc de flors blanquinoses o d'un rosa pàl·lid amb el peduncle llarg (1-3 cm), que pengen quan es passen; fruits rugosos	MALVA DE ROCA
3. Planta verda amb flors erectes un cop ja passades	
4. Peces del calicle (les bràctees situades just a sota del calze) més grans que els sèpals, sobretot en el fruit	MALVA D'ARBRE
4. Peces del calicle més curtes que els sèpals o només d'igual mida	
5. Peces del calicle allargades, estretes i més curtes que els sèpals. Pètals blanquinosos o d'un rosa pàl·lid de < 12 mm	
6. Pètals molt curts (4-5 mm) que a penes sobresurten del calze	MALVA DE FLOR PETITA
6. Pètals més llargs (> 5 mm), com a mínim el doble que els sèpals	M. DE FULLA RODONA
5. Peces del calicle arrodonides. Pètals de > 10 mm	
7. Peces del calicle lliures; mericarps madurs amb el dors rugós i angulós. Planta perenne amb flors a l'estiu	MALVA MAJOR
7. Peces del calicle soldades a la base; mericarps madurs llisos. Planta anual que a l'estiu ja és seca	MALVA CRÈTICA

ALCEA (*Malva alcea*) – Indrets ruderalitzats a la Garrotxa i al Ripollès (500 - 1 300 m). Estiu, rr.
Alcea era el nom grec i llatí d'una malva. Planta ornamental, medicinal (antiinflamatòria) i també comestible en sopes i amanides.

MALVA MOSCADA (*Malva moschata*) – Prats humits des de l'Albera als Pirineus (200 - 1 900 m). Estiu-tardor, r.
Moscada vol dir que fa olor de mesc.

MALVA DE ROCA (*Lavatera maritima*, *Malva subovata*) – Roques calcàries assolellades al cap de Creus, al Montgrí, a Begur i a l'Alta Garrotxa (0 - 650 m). De l'hivern a l'estiu, rr.

MALVA D'ARBRE (*Lavatera arborea*, *Malva veneta*) – Indrets ruderalitzats del litoral (0 - 100 m). Primavera-estiu, r.
Planta cultivada que, en condicions naturals, es faria únicament als penya-segats molt freqüentats pels ocells marins.

MALVA DE FLOR PETITA (*Malva parviflora*) – Camins i erms fresats de les comarques litorals (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.

MALVA DE FULLA RODONA (*Malva neglecta*) – Camins i jaces de bestiar sobretot a muntanya (150 - 2 050 m). Primavera-tardor, r.

MALVA MAJOR (*Malva sylvestris*) – Erms i marges de camins a totes les comarques (0 - 1 500 m). Tot l'any, cc.
Planta medicinal que, entre altres propietats, és laxant, antitussígena i antiinflamatòria; també és comestible com a verdura.
No confongueu aquesta espècie amb la MALVA CRÈTICA (gèn. *Lavatera*).

MALVA CRÈTICA (*Lavatera cretica*, *Malva pseudo-lavatera*) – Erms i vores de camins de les comarques litorals (0 - 100 m). De la primavera a la tardor, c.
Crètica vol dir que és pròpia de la illa de Creta.
No confongueu aquesta espècie amb la MALVA MAJOR (gèn. *Malva*).

MALVA ÒLBIA (*Lavatera olbia*, *Malva olbia*) [1 espècie]. Gènere dedicat a una família de metges i naturalistes de Zuric, entre els quals destacà J.H. Lavater (1611-1691); òlbia és el nom de diverses ciutats del mediterrani, en aquest cas la de les illes Hyères, a la Provença.

Arbust de fulles lobades i dentades, de 3-15 cm, les superiors més llargues que amples; flors grosses amb pètals purpuris de fins 3 cm.

Torrents i rierols del litoral de l'Alt Empordà (0 - 50 m). Primavera, r.

FAM. DE LES TILIÀCIES [1 gènere].

TELL, til·ler, tilloler, tillol (*Tilia*) [2 espècies]. Arbres amb flors disposades sobre peduncles ramificats que porten una bràctea (una mena de fulla) a la base; les flors (però no pas la bràctea) tenen propietats medicinals amb acció sedant i antiespasmòdica; l'escorça es fa servir per combatre afeccions renals. Actualment el gènere i tota la família s'inclouen dins la fam. de les malvàcies.

1. Fulles de 6-14 cm verdes i pubescents a la cara inferior; pecíol pubescent; flors ± pèndules, tapades per les fulles i fruit amb 5 costelles	TELL DE FULLA GRAN
1. Fulles de 3-9 cm glauques i sense pèls a la cara inferior (tret de l'axil·la dels nervis); pecíol sense pèls; flors ± dretes que sobresurten entremig de les fulles i fruit llis	TEL DE FULLA PETITA

TELL DE FULLA GRAN, tell ("tei") de llei (*Tilia platyphyllos*) – Boscos humits des del Montseny i les Guilleries als Pirineus (plantat a terra baixa) (400 - 1 700 m). Estiu, c.

TELL DE FULLA PETITA, tella ("téia"), tell ("tei") bord (*Tilia cordata*) – Boscos humits sobretot a la Garrotxa i al Ripollès (400 - 1 000 m). Estiu, r.

Ambdues espècies es poden cultivar com a ornamentals, si bé als parcs i jardins es planta, sobretot, el TELL ARGENTAT (*T. tomentosa*), originari d'Europa oriental.

FAM. DE LES CISTÀCIES [3 gèneres].

1. Planta llenyosa alta, sovint de > 50 cm, amb flors blanques o rosades o bé mata prostrada de flors rosa-purpuri i fulles ondulades. Fruit que s'obre amb 5 valves	ESTEPES
1. Mata baixa, sovint de < 50 cm, amb flors grogues o blanques (a vegades d'un rosa pà·lid). Fruit que s'obre amb 3 valves	
2. Fulles molt estretes (< 2 mm); flors grogues	FUMANES
2. Fulles de més > 2 mm d'amplada; flors grogues, blanques o d'un rosa pà·lid	HELIANTEMS

ESTEPES (*Cistus*) [nom llatí d'aquestes plantes, transcripció del grec *kisthos*, paraula d'origen desconegut, potser caps, cistell, per la forma dels seus fruits en càpsula; 7 espècies].

1. Flors de color rosa o porpra	
2. Arbust de > 50 cm, amb fulles planes i grisenques	ESTEPA BLANCA
2. Mata de < 50 cm, amb fulles ondulades al marge i verdes	ESTEPA CRESPA
1. Flors de color blanc (a vegades tacats de vermell a la base)	
3. 3 sèpals; pètals sovint tacats de vermell a la base	ESTEPA LADANÍFERA
3. 5 sèpals; pètals blancs sense taques vermelles	
4. Fulles clarament peciolades, amples (7-25 mm); pètals de 14-20 × 12-16 mm	E. BORRERA
4. Fulles sense pecíol, estretes (2-7 mm); pètals de 9-14 × 6-10 mm	ESTEPA NEGRA

ESTEPA BLANCA, estepa, argentí blanc (*Cistus albidus*) – Brolles i garrigues de terra baixa, però rara a la Selva (0 - 800 m). Primavera, cc.

Popularment emprada per netejar bótes i per a raspallar la roba.

ESTEPA CRESPA (*Cistus crispus*) – Brolles en terrenys silicis de les comarques litorals (0 - 300 m). Primavera (estiu), r.

Crespa vol dir que les fulles són com arrugades. Les flors es fan servir en l'elaboració de licors.

ESTEPA LADANÍFERA (*Cistus ladanifer*) – Brolles de terrenys silicis a les Gavarres i a l'Empordà (0 - 300 m). Estiu, rr.

Ladanífera vol dir que té làdan, una substància resinosa en altres llocs emprada com a medicinal i en perfumeria.

ESTEPA BORRERA (*Cistus salviifolius*) – Brolles i boscos clars a terra baixa i a la muntanya mitjana (0 - 1 200 m). Primavera, cc.

Dita borrera potser perquè les fulles són aspres i s'havien fet servir per treure la borrisol de la roba.

Les flors es fan servir en l'elaboració de licors i també com a antitussígena i expectorant.

ESTEPA NEGRA, mòdega, estepa borda, estepa de la fulla llarga, mata de les paparres (*Cistus monspeliensis*) – Brolles de terra baixa (0 - 800 m). Primavera, cc.

En alguns llocs es fan servir les fulles com a vulneràries i antisèptiques, per les morenes, i les flors en l'elaboració de licors; dita de les paparres perquè, pel dir de la gent, la planta les atrau (probablement hi siguin comunes les llagastes, els individus joves de paparres acabats de sortir de l'ou).

FUMANES (*Fumana*) [del llatí *fumus*, fum, per color grisenc de la planta; 4 espècies].

1. Fulles oposades i amb pèls glandulosos	FUMANA VISCOSA
1. Fulles alternes	
2. Fulles amb estípules (petites fulles a la base de les fulles grans)	FUMANA PRIMA
2. Fulles sense estípules	
3. Planta ascendent o erecta; peduncle del fruit més llarg que el calze i que les fulles properes	FUMANA ERICOIDE
3. Planta ajaguda; peduncle del fruit més curt que el calze i que les fulles	F. PROCUMBENT

FUMANA VISCOSA (*Fumana thymifolia* [incl. *F. juniperina*]) – Brolles, llistonars i erms a les comarques de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu. c.

FUMANA PRIMA (*Fumana laevipes*) – Brolles, principalment sobre sòls calcaris, a l'Empordà (0 - 300 m). Primavera-estiu. r.

FUMANA ERICOIDE (*Fumana ericoides*) – Brolles, llistonars i erms, a totes les comarques (0 - 1200 m). Primavera-estiu. cc.
Ericoide vol dir que s'assembla a un bruc (gèn. *Erica*).

FUMANA PROCUMBENT (*Fumana procumbens*) – Pastures seques i pedregoses de l'Alt Empordà a la Cerdanya (1000 - 1700 m). Estiu. r.
Procumbent vol dir que és una planta ajaguda, prostrada.

HELIANTEMS (*Helianthemum* [incl. *Tuberaria* i *Xolantha*]) [del grec *helios*, sol, i *antheon*, flor, perquè les flors tenen el color del sol i pel moviment que fan cap al sol; 9 espècies].

1. Fulles amb tres nervis prominents	
2. Planta anual, molt fàcil d'arrencar; pètals de 3-9 mm, sovint tacats de fosc a la base	HELIANTEM MACULAT
2. Planta perenne, amb una rabassa llenyosa difícil d'arrencar; pètals de 10-15 mm, completament grocs	HERBA TOFONERA
1. Fulles amb un sol nervi prominent o un reticle de nervis ramificat	
3. Pètals blancs o rosats	HELIANTEM APENÍ
3. Pètals grocs	
4. Planta anual fàcil d'arrencar, grisenca	HELIANTEM SALICIFOLI
4. Planta perenne, ± llenyosa a la base	
5. Fulles amb estípules; pètals de > 8 mm	HELIANTEM NUMMULAR
5. Fulles sense estípules; pètals de < 8 mm	
6. Fulles verdes a ambdues cares	HELIANTEM ITÀLIC
6. Fulles grises a la part de sota amb pilositat abundant	HELIANTEM CANESCENT

HELIANTEM MACULAT, estepa gotejada, cinclagues (*Helianthemum guttatum*, *Tuberaria guttata*, *Xolantha guttata*) – Prats secs d'annuals sobre sòls silicis primis, a les comarques de terra baixa (0 - 600 m). Hivern-primavera. c.

HERBA TOFONERA, herba turmera (*Helianthemum tuberaria*, *Tuberaria lignosa*, *Xolantha tuberaria*) – Brolles sobre sòls silicis, sovint saulonosos, de la Selva, el Gironès i el Baix Empordà (0 - 300 m). Primavera. rr.
Per anomenar aquesta planta, el botànic suís J. Bauhin (1541-1613) va crear l'antic gènere *Tuberaria*, del llatí, *tuber*, tòfona perquè es creia que on creixia hi eren molt abundants les tòfones.

HELIANTEM APENÍ (*Helianthemum apenninum*) – Llistonars, timonedes, brolles i pastures seques, de l'Empordà als Pirineus (0 - 1750 m). Primavera-estiu. cc.
Apení vol dir que és propi de les muntanyes dels Apenins.

HELIANTEM LEDIFOLI (*Helianthemum salicifolium*) – Prats secs d'annuals sobre substrat calcari de terra baixa (absent però de la Selva) (0 - 450 m). Primavera-estiu. r.
Dit salicifoli per les fulles semblants a les dels salzes.

L'HELIANTEM LEDIFOLI (*H. ledifolium*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però els pedicels de les flors són més curts que els sèpals i rectes, mentre que a l'HELIANTEM SALICIFOLI són més llargs que els sèpals i arcuats (ledifoli vol dir que les fulles s'assemblen a les del *ledon*, l'ESTEPA MENORQUINA (*Cistus creticus*) que no es fa a les nostres comarques).

HELIANTEM NUMMULAR, moranella, espegell, herba turmera, herba perdiuera (*Helianthemum nummularium*) – Prats i pastures, a totes les comarques (0 - 2700 m). De la primavera a la tardor. cc.

Nummular significa moneda, potser perquè les fulles s'hi assemblen.

Popularment emprada al Ripollès com a vulnerària; també es fa servir al centre d'Europa per elaborar licors.

HELIANTEM ITÀLIC, herba passerella, herba del mal de coll (*Helianthemum oelandicum* subsp. *italicum*) – Prats secs i brolles, sobretot sobre substrat calcari, a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu. cc.

Passerella és el diminutiu del llatí *passer*, ocell.

Popularment emprada per la inflamació de la faringe.

HELIANTEM CANESCENT (*Helianthemum oelandicum* subsp. *incanum*, *H. canum*) – Prats secs i indrets pedregosos sobre sòls calcaris, de l'Alt Empordà al Ripollès (800 - 1 400 m). Primavera-estiu. rr.

Canescent vol dir que s'envelleix i es va tornant blanc, potser perquè és una planta coberta de pèls blancs.

FAM. DE LES TROPEOLÀCIES [nom donat per Linné, diminutiu del grec *tropaion*, trofeu, perquè les fulles semblen un escut de tipus broquer i les flors un casc; 1 gènere].

CAPUTXINA (*Tropeolum majus*) [dita així per la forma de la flor que s'assembla a una caputxa]; 1 espècie].

Planta herbàcia, generalment anual, sense pèls, amb fulles arrodonides i peltades (el pecíol s'insereix al centre del limbe foliar). Flors solitàries de 3-5 cm, grogues o taronges, irregulars i esperonades. Fruit sec format de 3 peces que s'acaben separant quan és madur. Cultivada, i naturalitzada al litoral. De la tardor a la primavera.

Planta d'origen híbrid, els parentals potser originaris d'Amèrica del S.; és emprada en cosmètica i en fitoteràpia; les fulles i les flors són comestibles en amanida.

FAM. DE LES RESEDÀCIES [2 gèneres].

1. Fulles basals formant una roseta. Fruit format per 4-8 carpels lliures, cadascun d'ells amb una única llavor	ASTROCARP
1. Planta sense roseta basal de fulles. Fruit formant una única cavitat que conté nombroses llavors (tipus càpsula)	RESEDA

ASTROCARP (*Sesamoides interrupta*, *S. pygmaea*, *S. canescens*, *Astrocarpus sesamoides*)

Planta baixa (< 20 cm), un xic llenyosa a la base i sense pèls; flors amb 5-6 sèpals, 5-6 pètals blancs, i 7-9 estams; fruit format per 4-8 carpels lliures, cadascun d'ells amb una única llavor. Pastures i pedruscalls de l'alta muntanya, al Ripollès i a la Cerdanya (2 000 - 2 700 m). Estiu, r.

Astrocarp vol dir que té els fruits disposats en estrella.

RESEDA (*Reseda*) [del llatí *resedo*, calmar, nom d'una planta d'aquest gènere que calmava les inflamacions i els infarts; 6 espècies]. Plantas herbàcies que tenen flors agrupades en inflorescències racemoses allargades, d'aspecte molt característic, irregulars amb 6 sèpals, 6 pètals sovint dividits, nombrosos estams i diversos carpels soldats en un únic pistil d'ovari súper que dona un fruit sec en càpsula.

1. Pètals grocs	
2. Fulles enteres i inflorescència molt llarga	GALDA
2. Fulles dividides	GANDALLA
1. Pètals blancs	
3. Fulles molt estretes (1-2 mm); fruit erecte acabat en 4 dents	RESEDA GLAUCA
3. Fulles més amples (> 5 mm), sovint dividides i ondulades al marge; fruit pèndul acabat en 3 dents	PEBROTS DE RUC

GALDA, herba de la galda, gavarró (*Reseda luteola*) – Vores de camins i indrets freqüentats pel bestiar, principalment a muntanya, de l'Alt Empordà i les Guilleries als Pirineus (100 - 1 600 m). Estiu, c.

Galda fa referència al color groc, perquè la planta fa flors grogues i perquè conté un colorant que s'havia fet servir per tenyir de groc.

GANDALLA, marduixí bord (*Reseda lutea*) – Vores de camps i de camins i erms, a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

RESEDA GLAUCA (*Reseda glauca*) – Tarteres i terrenys pedregosos de l'alta muntanya, al Ripollès i a la

Cerdanya (1 500 - 2 500 m). Estiu, r.
 Glauca vol dir de color verd blavós.

PEBROTS DE RUC, marduixí bord (*Reseda phyteuma*) – Vinyes, olivets, camps abandonats i erms, a totes les comarques (0 - 1 200 m). De la primavera a la tardor, cc.

Al cap de Creus hi creix la subsp. *jacquinii* (*R. jacquinii*), que a diferència de la subespècie típica, no té sèpals acrescents, és a dir no continuen creixent en el fruit i per això mesuren < 6 mm (*R. phyteuma* subsp. *phyteuma*, en canvi, sí que té els sèpals acrescents i en el fruit mesuren de 6-13 mm).

FAM. DE LES CRUCÍFERES (o brassicàcies) [47 gèneres]. Família de plantes herbàcies que tenen flors d'aspecte molt característic, amb 4 sèpals, 4 pètals disposats en creu (d'aquí el nom de la família) i 6 estams. Són plantes de difícil determinació, per a la qual calen les flors i els fruits ben madurs.

1. Fruit amb una o més constriccions al mig, de manera que sembla constituït per 2 o més peces que són de forma i mida diferents (observeu fruits ben madurs!)	
2. Pètals (grocs, blancs o violàcis) amb nervis de coloració més fosca molt marcats; fruit de 3-9 cm	RAFANISTRE
2. Pètals amb nervis poc marcats; fruit de < 2,5 cm	
3. Pètals lilosos; planta dels sorrals marítims	RAVE DE MAR
3. Pètals grocs; planta dels sembrats i marges de camp	RAVENELL
1. Fruit sense cap constricció al mig (no ho confongueu amb la cicatriu del peduncle ni amb la de l'estil!)	
4. Fruit allargat (> de 3 vegades més llarg que ample)	GRUP A
4. Fruit curt, arrodonit o ovalat (< de 3 vegades més llarg que ample)	GRUP B

GRUP A, fruit allargat

1. Flors rosades, violàcies o purpúries	
2a. Planta pilosa; fulles enteres o dentades; fruits amb apèndixs al capdamunt; planta de sorrals marítims i penya-segats del litoral	VIOLERS
2b. Planta sense pèls; fulles dividides; fruits sense apèndixs; planta de rierols i llocs humits de muntanya	CARDAMINES
2c. Planta sense pèls, d'un verd blavós i fulles enteres, les superiors amplexicaules (per la base abracen a la tija)	COLLETXÓ COMÚ
(si la planta fa fulles grosses, ovals i no dividides, i fruits aplanats i arrodonits, i no pas allargats, vegeu el SETÍ)	
1. Flors blanques o grogues	
3. Flors blanques o d'un blanc crema	
4. Fulles de la tija amplexicaules (per la base abracen a la tija)	
5. Fulles enteres	
6. Fruit > 7 mm de llarg	ÀRABIS
6. Fruit < 7 mm de llarg	DRABA MURAL
5. Fulles dividides, almenys les inferiors	
7. Planta aquàtica sense pèls, amb tiges buides ± ajagudes que arrelen a la base	CREIXEN
7. Planta amb caràcters diferents	CARDAMINES
4. Fulles de la tija no amplexicaules	
8. Fulles en forma de cor i que fan olor d'all (fregueu-les amb els dits i oloreu-se'ls!)	ALLENC
8. Fulles diferents i que no fa olor d'all	
9. Planta sense pèls	CARDAMINES
9. Planta pilosa (observeu les fulles i la base de la tija)	
10. Pètals ≥ 8 mm	
11. Fruit recobert d'una pilositat com vellutada i amb apèndixs apicals	VIOLER COMÚ
11. Fruit sense pèls i sense apèndixs apicals	RAVENISSA BLANCA
10. Pètals < 8 mm	
12. Fulles de la tija fortament dentades, o dividides; planta d'indrets rocosos d'alta muntanya	Murbeckiella pinnatifida
(si la planta es fa en d'altres ambients, vegeu les CARDAMINES)	
12. Fulles enteres o poc dentades	
13. Planta de conreus de secà i prats secs en terrenys silicis; tija només pilosa a la base	ARABIDOPSIS
13. Planta de prats i roquissars d'alta muntanya	
14. Fruit de < 1 cm	DRABES
14. Fruit de > 1 cm	ÀRABIS
3. Flors grogues	

15. Fulles totes a la base, rígides i amb pèls llargs al marge	DRABA AIZOIDE
15. Tiges folioses	
16. Pètals escotats (bífids)	<i>Draba nemorosa</i>
16. Pètals enters	
17. Fruit amb un bec llarg de > 8 mm (és la part superior on hi ha l'estil i l'estigma)	
18. Fruit estret d'1,5-2 mm d'amplada. Planta perenne de roquissars i clarianes de bosc	BRASSICEL·LA
18. Fruit de > 2 mm d'amplada. Planta anual de sembrats, marges i erms	MOSTASSA (si el fruit és botit i es fragmenta transversalment, per comptes d'obrir-se pel llarg, veieu el RAFANISTRE)
17. Fruit amb un bec curt (< 5 mm), o sense bec	
19. Fulles enteres o poc dentades	
20. Fulles estretes de < 1 cm	ERÍSIMS
20. Fulles més amples de > 1 cm	RAVENISSA TENUÍFOLIA
19. Fulles dividides o amb dents marcades	
21. Fulles 2-3 cops dividides, d'un verd cendrós	HERBA DE SOFIA
21. Fulles amb dents profundes o només un cop dividides i que no són d'un verd cendrós	
22. Fruit aplicat a la tija amb un bec inflat	RAVENISSA INCANA
22. Fruit amb un bec més prim que el cos, aplicat o no, o sense bec	
23. Fruit de secció ± quadrangular	
24. Tiges sense pèls; base de les fulles que abraça la tija	BARBAREES
24. Tiges piloses almenys a la base; fulles que no abracen la tija	
25. Planta de < 1 m; pedicels fructífers aparents (1 cm)	RAVENISSA GROGA
25. Planta d'1-2 m; pedicels fructífers curts (3-6 mm)	MOSTASSA NEGRA
23. Fruit de secció circular	
26. Planta d'herbeis ± humits, lleres fluvials o mala herba dels horts, amb el fruit sense nervis	CREIXEN
26. Planta que no reuneix aquestes característiques	
27. Fruit amb 3 nervis a cada costat i bec nul o molt curt	SISIMBRIS
27. Fruit amb 1 nervi a cada costat i bec ben visible	
28. Fruit amb 4 fileres de granes	RAVENISSES
28. Fruit amb 2 fileres de granes	BRÀSSICA
(consulteu les claus dicotòmiques dels gèneres si aquests darrers passos no són visibles fàcilment)	

GRUP B, fruit curt

1. Flors rosades o purpúries (rarament blanquinoses)	
2. Pètals desiguals; fruit madur de < 1 cm	VIUDETA, Iberis
2. Tots els pètals de la mateixa mida; fruit madur de > 3 cm	SETÍ
1. Flors blanques o grogues	
3. Flors blanques (o verdoses)	
4. Totes les fulles a la base o tiges amb unes poques fulles reduïdes	
5. Pètals escotats (bífids); fruit de > 4 mm	ERÒFILA
5. Pètals enters; fruit de < 4 mm	TESDÀLIES
4. Tiges florals amb fulles ben desenvolupades	
6. Fulles de la tija amplexicaules (per la base abracen a la tija)	
7. Fruit triangular, planer	SARRONET DE PASTOR
7. Fruit no triangular, el·líptic o en forma de cor (i llavors no planer)	
8. Fruit amb 2 granes	LEPIDIS i MORRITORTS
8. Fruit amb > 2 granes	
9. Fruit no alat	DRABA MURAL
9. Fruit alat (amb un marge estret)	TRASPICS
6. Fulles de la tija no amplexicaules	
10. Pètals desiguals; fruit clarament alat	CARRASPIC i MATABLAT
10. Pètals iguals; fruit no alat	
11. Pètals molt petits (< 1 mm) o nuls; fulles dividides	CERVINA
11. Pètals més grans	
12. Fulles dividides; planta perenne	HUTQUÍNSIA ALPINA
12. Fulles enteres o dentades però no dividides	
13. Estil del fruit molt curt (poc visible sense lupa!)	LEPIDIS
13. Estil curt però visible	
14. Fruit arrodonit, amb 2 granes i sense nervi medial	BOTGETES i CAPS BLANCS
14. Fruit oval, amb > 2 granes i amb un nervi medial	DRABES
3. Flors grogues o d'un groc pàl·lid	
15. Fruit format per dues meitats arrodonides (com unes ulleres)	HERBA DE LES LLUNETES
15. Fruit diferent	

16. Fruit amb 4 angles alats i dentats	MOSTALLOLA
16. Fruit llis, sense 4 ales	
17. Fulles dividides	CREIXEN PIRINENC
17. Fulles enteres	
18. Fruit arrodonit o el·líptic amb 1-4 granes i sense un nervi al mig
.....	HERBA DE LA RÀBIA i BOTGETES
18. Fruit el·líptic amb > 6 granes i amb un nervi medial	DRABES

RAFANISTRE, rave (*Raphanus raphanistrum*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 1 m, ramificada i amb pèls aspres a la base, i amb fulles dividides. Pètals blanquinosos, violaci o d'un groc pàl·lid, amb nervis ben marcats; fruit llis < 8 mm d'ample, amb estrangulacions i un bec de 5-40 mm. Sembrats, camins i erms, sobretot sobre substrat silici, del litoral al Ripollès (0 - 1 600 m). Primavera-estiu (tardor), cc.

Planta variable: hom hi diferencia la subsp. *raphanistrum* amb fruits de < 4 mm d'amplada, i la subsp. *landra*, amb fruits més amples que només es fa als sorralis litorals de l'Empordà.

El RAVE (*R. raphanistrum* subsp. *sativus*), és semblant, però té la rel tuberosa, les flors rosades i el fruit fa > 8 mm d'amplada. És una planta cultivada, i popularment emprada a les Gavarres per l'hepatitis.

BRASSICEL·LA (*Coincya cheiranthos*, *C. monensis* subsp. *cheiranthos*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m, de tiges piloses a la part inferior, amb les fulles fent una roseta basal. Fulles de la tija peciolades. Flors grogues amb pètals d'1,5-2 cm; fruit de 3-9 cm. Pedruscalls de muntanya, sobretot en substrats silicis, al Montseny, les Guilleries i de l'Albera als Pirineus (500 - 2 400 m). Primavera-estiu, r.

RAVE DE MAR (*Cakile maritima*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm, sense pèls, d'un color verd blavós i amb fulles dividides i ± carneses. Flors liloses de 4-8 mm; fruit de 10-25 mm dividit en 2 segments, l'inferior amb 2 apèndixs laterals i el superior comprimit. Platges de tot el litoral. De la primavera a la tardor, c.

Els brots tendres són comestibles.

RAVENELL, ravenissa borda (*Rapistrum rugosum*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual i pilosa de fins 1 m d'alçada. Flors grogues de 6-11 mm i fruit de 3-10 mm dividit en 2 segments, el superior esfèric. Sembrats i marges de camp, del litoral a la Garrotxa (0 - 1 050 m). Primavera (estiu), cc.

VIOLERS (*Matthiola*) [dites violers perquè les flors fan l'olor de les violetes i els pètals poden ser d'un rosa violaci o purpuris, però les violetes pertanyen a la fam. de les violàcies; 2 espècies].

1. Fulles inferiors dividides, fent una roseta basal clara; pedicel del fruit de 4-7 mm	VIOLER MARÍ
1. Fulles inferiors enteres no fent cap roseta basal; pedicel del fruit de 10-14 mm	VIOLER COMÚ

VIOLER MARÍ (*Matthiola sinuata*) – Platges de l'Empordà (0 - 50 m). Primavera-estiu, r.

VIOLER COMÚ (*Matthiola incana*) – Penya-segats litorals, sovint cultivada com a ornamental i subespontània (0 - 80 m). Primavera-estiu, r.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

COLLETXÓ COMÚ (*Moricandia arvensis*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm d'alçada, sense pèls i de color verd blavós grisenc. Flors d'un violaci clar i fruit de 3-7 cm. Marges i talussos de les carreteres de terra baixa. Primavera, rr.

ÀRABIS (*Arabis* [incl. *Pseudoturritis* i *Fourraea*]) [del llatí, segons Dioscòrides una crucífera; 9 espècies].

1. Pètals d'un blanc groguenc	
2. Fruits llargs de 8-16 mm i recorbats; granes alades	TURRITA

2. Fruits de < 8 mm, rectes; granes sense una ala evident	ÀRABIS GLABRA
1. Pètals blancs	
3. Planta sense pèls i ± d'un verd blavós	<i>Arabis pauciflora</i>
3. Planta pilosa	
4. Fulles de la tija clarament sagitades (forma de punta de fletxa) i que abracen a la tija; pètals de 4,5-10 mm	ÀRABIS ALPINA
4. Fulles de la tija ni sagitades ni abraçadores; pètals < 6 mm	
5. Tija amb > 6 fulles; fruits amb el pedicel erecte, aplicats a la tija	ÀRABIS HIRSUTA
5. Planta que no es fa a terra baixa. Tija amb < 6 fulles; pedicel del fruit oblic, separat de la tija	<i>Arabis ciliata</i>

TURRITA (*Arabis turrita*, *Pseudoturritis turrita*) – Vorades i clarianes de bosc caducifoli des de terra baixa als Pirineus (100 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.
Turrita era el nom llatí de diverses crucíferes i significava torre, piràmide, potser perquè els extrems de les tiges en tenen forma.

ÀRABIS GLABRA (*Arabis glabra*) – Vorades i clarianes de bosc caducifoli des de la Selva i de l'Albera, als Pirineus (300 - 1 900 m). Primavera-estiu, r.
Glabre vol dir que no té pèls.

Arabis pauciflora (*A. brassica*, *Fourraea alpina*) – Marges i clarianes de bosc dels Pirineus (900 - 1 900 m). Primavera-estiu, r.

ÀRABIS ALPINA (*Arabis alpina*) – Roquissars de muntanya, al Montseny i als Pirineus (1 800 - 2 600 m). Primavera-estiu, r.

ÀRABIS HIRSUTA (*Arabis hirsuta* [incl. *A. planisiliqua*]) – Prats i roquissars des del litoral als Pirineus (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc.
Hirsuta vol dir que és coberta de pèls rígids.
Planta variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Arabis ciliata – Prats de muntanya, sobretot sobre substrat calcari, al Ripollès i a la Cerdanya (1 500 - 2 200 m). Primavera-estiu, c.

CRÉIXENS (*Rorippa*) [5 espècies].

1. Flors blanques	CREIXEN VER
1. Flors grogues	
2. Fruit curt (2,5-9 mm), < 4 vegades més llarg que ample	CREIXEN PIRINENC
2. Fruit llarg (8-30 mm), > 4 vegades més llarg que ample	CREIXEN SILVESTRE

CREIXEN VER, créixems, greixes (*Rorippa nasturtium-aquaticum*) – Rierols, basses i lleres fluvials a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.
Planta comestible en amanida.

CREIXEN PIRINENC (*Rorippa pyrenaica*) – Prats humits, marges i camins des de l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (200 - 1 900 m). Primavera-estiu, r.

CREIXEN SILVESTRE (*Rorippa sylvestris*) – Prats humits, lleres fluvials i mala herba dels horts, del litoral a la Garrotxa (0 - 800 m). Primavera-estiu, cc.
El **CREIXEN BORD** (*R. aspera*, *Sisymbrella aspera*) és semblant, però és una planta anual o biennal sovint verrucosa, amb el pedicel més curt que el fruit; el **CREIXEN SILVESTRE**, en canvi és una planta perenne estolonífera, no verrucosa i amb el pedicel igual o poc més curt que el fruit.

ALLENÇ, herba de l'all (*Alliaria petiolata*) [1 espècie].
Planta herbàcia de fins 1 m, amb fulles ovals en forma de cor que fan una forta olor d'all quan es freguen. Flors blanques amb pètals de 2,5-6 mm i fruits de 20-70 mm. Boscos humits (a terra baixa, només als de ribera) a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera (estiu), c.
Planta medicinal amb les mateixes propietats que la **MOSTASSA NEGRA**.

CARDAMINE (*Cardamine*) [del grec *kardamine*, segons Dioscòrides una crucífera de llocs humits i que té gust de creixen;

les plantes s'assemblen als creixens i la majoria són comestibles en amanida; 11 espècies].

1. Totes les fulles enteres; planta d'alta muntanya	CARDAMINE ALPINA (si hi ha alguna fulla dividida, vegeu <i>C. resedifolia</i>)
1. Fulles poc o molt dividides en folíols	
2. Folíols allargats de 5-15 cm	CANUGUERA
2. Folíols de 0,4-5 cm de longitud, arrodonits o allargats	
3. Fulles amb petites aurícules a la base del pecíol (abracen una mica la tija)	
4. Fulles poc dividides, amb només 3-7 folíols i amb < 7 fulles per tija; pètals de 3-6 mm	<i>Cardamine resedifolia</i>
4. Fulles dividides amb 13-19 folíols un xic dentats i amb > 7 fulles per tija; pètals de 2-3 mm o nuls	CARDAMINE DE VERNEDA
3. Fulles sense aurícules a la base del pecíol	
5. Pètals petits de 2-4 mm, poc més llargs que el calze; planta anual	CARDAMINE HIRSUTA
5. Pètals > 5 mm, 2-3 vegades més llargs que el calze; planta perenne	
6. Pètals blancs de 7-9 mm; fruit amb l'estigma tan ample com l'estil ..	CARDAMINE AMARGA
6. Pètals rosats o blanquinosos; fruit amb l'estigma més ample que l'estil	
7. Planta amb sabor herbàcia fada; folíols de les fulles superiors arrodonits; pètals de 9-13 mm	CARDAMINE PIRINENCA
7. Planta amb sabor de creixen; folíols de les fulles superiors estrets; pètals de 6-9 mm	CREIXEN DE PRAT

CARDAMINE ALPINA (*Cardamine bellidifolia* subsp. *alpina*) – Congesteres sobre substrat silici als Pirineus (1 900 - 2 900 m). Estiu, r.

CANUGUERA, cunuguera, canudera, canuquera (*Cardamine heptaphylla*) – Fagedes i vernedes des del Montseny i les Guillerries als Pirineus (200 - 1 700 m). Primavera, r.
Popularment la rel s'ha fet servir pel refredats, per fer baixar la febre i pels tifus.

Cardamine resedifolia – Roques de muntanya, al Montseny, la Garrotxa i als Pirineus (1 300 - 2 900 m). Primavera-estiu, c.

CARDAMINE DE VERNEDA (*Cardamine impatiens*) – Vernedes i fagedes humides, des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.

CARDAMINE HIRSUTA (*Cardamine hirsuta*) – Prats i herbassars, sovint un xic humits, a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera, cc.
Hirsuta vol dir que té pèls.

La CARDAMINE FLEXUOSA (*C. flexuosa*) és semblant, però es fa en boscos humits i té 6-12 fulles per tija i 6 estams a les flors, mentre que la CARDAMINE HIRSUTA només en té 2-4 i a les flors hi ha 4 estams.

CARDAMINE AMARGA (*Cardamine amara*) – Rierols ombrívols, des de terra baixa als Pirineus (0 - 2 400 m). Primavera, r.
Planta variable: les espècies amb les antereres dels estams violàcies corresponen a la subsp. *pyrenaica* (dita també subsp. *amara* en algunes obres, tot i que seria un tàxon que només creixeria al centre d'Europa) una planta de muntanya, mentre que les que les tenen grogues corresponen a la subsp. *olotensis* (*C. amporitana*), comuna a terra baixa.

CARDAMINE PIRINENCA (*Cardamine raphanifolia*, *C. pyrenaica*) – Rierols, sobretot sobre silici, de l'Alta Garrotxa als Pirineus (1 000 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

CREIXEN DE PRAT (*Cardamine pratensis*) – Molleres, rierols i prats humits del Ripollès i la Cerdanya (1 500 - 2 400 m). Primavera-estiu, r.
Planta comestible en amanida.

RAVENISSES (caps blancs) (*Diplotaxis*) [4 espècies].

1. Flors amb els pètals blancs o un xic violàcis	RAVENISSA BLANCA
1. Flors amb els pètals grocs	
2. Planta perenne; pètals de 8-10 × 5,5-7 mm	RAVENISSA TENUÍFÒLIA
2. Planta anual; pètals de 6-8 × 4-5 mm	RAVENISSA MURAL

RAVENISSA BLANCA, caps blancs (*Diplotaxis erucoides*) – Camps de secà i erms del litoral al Ripollès (0 - 1 300 m). Tot l'any, cc.
Popularment es diu que si es dona de menjar a les vaques perden la llet; tanmateix, com altres espècies de la família, les flors són comestibles en amanida, i les fulles tendres bullides com a verdura.

RAVENISSA TENUÏFÒLIA (*Diplotaxis tenuifolia*) – Marges de camins i erms de l'Alt Empordà, i també cap a Begur (0 - 120 m). De la primavera a la tardor, r.
Tenuifòlia vol dir que les fulles són tènues, primes, fines.
Planta comestible en amanida, i potser originària de l'est de la Mediterrània.

RAVENISSA MURAL (*Diplotaxis muralis*) – Camps de secà i erms des del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Tot l'any, c.

Murbeckiella pinnatifida [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 20 cm. Flors blanques petites (pètals < 5 mm) i fruits de 10-25 mm. Roques d'alta muntanya, sobretot silícies, del Ripollès i la Cerdanya (1 700 - 2 900 m). Estiu, c.

ARABIDOPSIS (*Arabidopsis thaliana*) [del grec *opsis*, que s'assembla, perquè és una planta semblant als ÀRABIS; 1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 30 cm, amb una roseta de fulles basals i la base de la tija pilosa. Flors blanques petites (pètals 3-4 mm) i fruits de 12-20 mm. Conreus de secà i prats secs, sobretot en terrenys silícis, a totes les comarques (0 - 1 400 m). Hivern-primavera, cc.

MOSTASSA (*Sinapis*) [la farina de les llavors es barrejava amb most de raïm (*mustus ardens*), d'aquí el nom de mostassa; 2 espècies].

1. Fulles superiors sèssils i només dentades; fruit amb bec (la part superior) cònic poc aixafat, més curt que el cos del fruit i amb 4-8 granes a cada costat	MOSTASSA DE CAMP
1. Fulles superiors peciolades i dividides; fruit amb el bec comprimit igual o més llarg que el cos del fruit i amb 1-2 granes a cada costat	MOSTASSA BLANCA

MOSTASSA DE CAMP (*Sinapis arvensis*) – Sembrats i erms des del litoral als Pirineus (0 - 1 600 m). De l'hivern a l'estiu, r.
Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

MOSTASSA BLANCA (*Sinapis alba*) – Erms i camins, sobretot a terra baixa (0 - 900 m). Primavera, r.
Planta medicinal i que també es fa servir en la fabricació de la mostassa blanca.

ERÍSIMS (*Erysimum*) [del grec *erysimon*, segons Dioscòrides una crucífera; 2 espècies].

1. Planta d'alta muntanya estolonífera (a la base fa tiges ajagudes acompanyades de nombroses rosetes estèrils); flors flairoses; fruit generalment > 1,5 mm d'ample	<i>Erysimum sylvestre</i>
1. Planta no estolonífera amb tiges altes, totes floríferes; flors poc flairoses; fruit > 1,5 mm d'amplada	ERÍSIM AUSTRAL

Erysimum sylvestre subsp. *pyrenaicum* (*E. seipkae*, *E. humile*) – Pastures pedregoses dels Pirineus, sobretot sobre substrat calcari (1 900 - 2 900 m). Estiu, r.

ERÍSIM AUSTRAL (*Erysimum grandiflorum* subsp. *collisparsum*, *E. nevadense*, *E. ruscinoense*) – Llocs pedregosos, erms, marges i lleres fluvials, des del litoral als Pirineus (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, c.
Dit austral per l'antic nom científic de la planta, del sud, perquè es fa al sud d'Europa.

HERBA DE SOFIA (*Descurainia sophia*) [del llatí *sophia*, coneixement, sabiduria; 1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 1 m, amb fulles molt dividides d'un verd cendrós. Flors grogues petites i fruits de 12-30 mm. Camps abandonats i marges de camins al Ripollès i a la Cerdanya (700 - 1 600 m). De la primavera a la tardor, r.
Planta medicinal antigament emprada pels cirurgians per curar les llagues i les ferides.

RAVENISSA INCANA (*Hirschfeldia incana*) [1 espècie].

Planta herbàcia biennal, de fins 1 m o més, pilosa a la base i amb fulles superiors amb pecíol curt; flors d'un groc pàl·lid i fruit aplicat a la tija de 8-17 mm, amb el bec de 4-7 mm inflat i tan gruixut com el cos del fruit. Marges de camins i erms sobretot a terra baixa (0-800 m). Primavera (tardor), cc.
Incana vol dir que té pèls blancs ± abundants.

BARBAREES (*Barbarea*) [derivat del nom vulgar germànic de l'HERBA DE SANTA BÀRBARA; 3 espècies].

1. Fulles sense pèls, les superiors no dividides (només dentades); estil de > 1,5 mm	HERBA DE SANTA BÀRBARA
1. Fulles piloses, al menys les inferiors; les superiors dividides; estil < 1,5 mm	
2. Fulles basals amb 6-7 parells de segments laterals; pètals de 5-8 mm, d'un groc viu; fruits madurs de 40-70 mm poc acostats a la tija	BARBAREA VERNA
2. Fulles basals amb 2-5 parells de segments laterals; pètals de 4-5 mm, d'un groc pàl·lid; fruits madurs de < 35 mm, acostats a la tija	BARBAREA PIRINENCA

HERBA DE SANTA BÀRBARA (*Barbarea vulgaris*) – Herbeis humits prop dels cursos fluvials, del litoral als Pirineus (100 - 1 400 m). Primavera-estiu, c.

BARBAREA VERNA (*Barbarea verna*) – Herbeis humits de llocs nitròfils a totes les comarques (0 - 2 275 m). Primavera, r.
Verna fa referència a la floració primaveral.

BARBAREA PIRINENCA (*Barbarea intermedia*) – Herbeis humits de llocs nitròfils a les comarques de muntanya (900 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.
Planta comestible en amanida.

RAVENISSA GROGA (*Erucastrum nasturtiifolium*) [1 espècie].

Planta herbàcia de fins 1 m, amb tiges pubescents i de secció quadrada. Tiges florals sense fulles. Flors d'un groc viu amb pètals de 5-10 mm; bec del fruit prim d'1,5-6 mm, més estret que el fruit. Conreus de secà, codolars i erms del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

SISIMBRIS (*Sisymbrium*) [del grec *sisymbrión*, segons Dioscòrides una espècie de creixen, o potser també una menta; 5 espècies].

1. Fruits curts d'1-2 cm	
2. Fruits aplicats a la tija florífera que fa un raïm llarg; pedicel de la flor de 2 mm; pètals de 3-4 mm; planta anual	SISIMBRI OFICINAL
2. Fruits no aplicats (tot i que siguin erectes); pedicel de la flor de 5-10 mm; pètals de 4-6 mm; planta perenne	SISIMBRI AUSTRÍAC
1. Fruits llargs de > 2 cm	
3. Flors nombroses (10-100) disposades en un raïm sense fulles i sobrepassades pels fruits joves; pedicel floral de 6-25 mm, prim; fruit de 2,5-5 cm	MATALLUMS
3. Flors no tan nombroses (9-24) disposades en un raïm foliós; pedicel floral de 2,5-6 mm, gruixut; fruit de 5-10 cm	SISIMBRI ORIENTAL

SISIMBRI OFICINAL, herba dels cantaires (*Sisymbrium officinale*) – Camins i marges de camp a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.
Oficinal vol dir que es feia servir a les oficines de farmàcia. Planta medicinal, emprada com a expectorant, antitussígena, per a les cordes vocals... i que també té activitat cardiotònica; anomenada HARAMAGO i HERBA DEL REGULL al Ripollès.

SISIMBRI AUSTRÍAC (*Sisymbrium austriacum* subsp. *chrysanthum*) – Camins i vores de cases a la Cerdanya i al Ripollès (800 - 2 100 m). De la primavera a la tardor, c.

MATALLUMS (*Sisymbrium irio*) – Camins, marges de carreteres i erms a totes les comarques (0 - 1 300 m). De l'hivern a l'estiu, cc.

SISIMBRI ORIENTAL (*Sisymbrium orientale*) – Camps de secà del litoral i també en cingles calcaris del Ripollès (la subsp. *macroloma*) (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, rr.

La subsp. *macroloma* té els fruits més llargs (fins a 20 cm) i arquejats, com girats cap avall i no pas rectes.

S. altissimum, que s'ha trobat a la Cerdanya, és semblant però té les fulles superiors sèssils i és una planta només pilosa a la base, mentre que al SISIMBRI OFICINAL les fulles superiors són enteres i tota la planta és pilosa.

BRÀSSICA, MOSTASSA NEGRA, COL i NAP (*Brassica* [incl. *Guenthera*]) [del llatí *brassica*, col; 6 espècies].

1. Fruits de 0,9-1,5 cm, aplicats a la tija i amb bec curt de 3 mm (el bec és la part superior on hi ha l'estil i l'estigma)	MOSTASSA NEGRA
1. Fruits de 1,5-10 cm, no aplicats i amb bec més llarg	
2. Fulles superiors sèssils (sense pecíol)	COL SILVESTRE
2. Fulles peciolades	
3. Planta perenne de la muntanya mitjana, amb totes les fulles a la base	RAVENISSA DE ROCA
3. Planta anual o biennal de terra baixa amb tiges floríferes folioses	BRÀSSICA FRUTICULOSA

MOSTASSA NEGRA (*Brassica nigra*) – Marges de recs dels Aiguamolls de l'Alt Empordà i punts del riu Fluvià (0 - 50 m). Primavera, r.
Antigament emprada com a medicinal i com a condiment: la farina de les llavors es barrejava amb most de raïm (*mustus ardens*), d'aquí el nom de MOSTASSA. Planta potser no originària de casa nostra

COL SILVESTRE, col borda (*Brassica oleracea* subsp. *robertiana*, *B. montana*) – Penya-segats i roques del litoral; arriba fins al Pasteral i al Montseny (0 - 400 m). Primavera, r.
Brassica oleracea subsp. *oleracea* inclou la COL i tot el reguitzell de varietats cultivades en jardineria i per menjar (COL, BRÒQUIL, COLIFLOR, COL DE BRUSSEL·LES, COL DE CABDELL, COL LLOMBARDA...).

El NAP (*Brassica napus*) i la COLZA (*Brassica rapa* subsp. *campestris* [= subsp. *sylvestris*, subsp. *oleifera*]), són dues espècies semblants a la col, i difícils de distingir morfològicament, sobretot la varietat del NAP de rel poc tuberosa que també rep el nom de COLZA (subsp. *napobrassica*, subsp. *rapifera*):

- la COLZA té les fulles inferiors verdes i amb alguns pèls, les flors ja obertes ultrapassen les poncelles de l'àpex i els pètals fan 6-10 mm
- el NAP, en canvi, no té pèls a les fulles i són un xic glauques, i les poncelles encara tancades ultrapassen les flors ja obertes i els pètals mesuren > 10 mm

Són cultivades com a farratgeres i de les varietats oleíferes se'n treu un oli de les llavors.

RAVENISSA DE ROCA (*Brassica repanda* subsp. *confusa*, *B. repanda* subsp. *saxatilis*, *B. repanda* subsp. *cadevallii*, *Guenthera repanda* subsp. *cadevallii*) – Roques calcàries del Puigsacalm (1 000 - 1 500 m). Primavera, rr.

BRÀSSICA FRUTICULOSA (*Brassica fruticulosa*) – Herbassars, marges de camins, erms, penya-segats i camps de secà, sobretot al litoral (pel riu Fluvià arriba fins a la Garrotxa) (0 - 400 m). Primavera, cc.
Fruticulosa significa que té la consistència d'una petita mata.

CARRASPIC, MATABLAT i VIUDETA (*Iberis*) [6 espècies].

1. Flors blanques o d'un rosa pàl·lid	
2. Planta perenne de prats i llocs rocosos d'alta muntanya; tiges ajagudes i ± llenyosa a la base	CARRASPIC SEMPREVERD
2. Planta anual	
3. Tiges dretes; planta de sembrats i erms	MATABLAT COMÚ
3. Planta de tarteres d'alta muntanya amb la tija sovint ajaguda de < 20 cm	<i>Iberis spathulata</i>
1. Flors rosades	
4. Planta de terra baixa de > 20 cm i fulles de > 20 mm de llarg	VIUDETA
4. Planta d'alta muntanya de < 20 cm i fulles de 5-8 mm	<i>Iberis spathulata</i>

CARRASPIC SEMPREVERD (*Iberis sempervirens*) – Pastures d'alta muntanya, des de l'Alta Garrotxa als Pirineus (1 000 - 2 700 m). Estiu, c.

MATABLAT COMÚ, capblanc (*Iberis amara*) – Sembrats i marges, des de terra baixa als Pirineus (60 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, r.

VIUDETA (*Iberis linifolia*) – Brolles clares i prats secs a la Selva, al Montgrí i també a l'Alta Garrotxa (cap a Beuda i El Mont) (0 - 1 000 m). De la primavera a la tardor, r.

Iberis spathulata – Tarteres d'alta muntanya del Ripollès i la Cerdanya (2 000 - 2 900 m). Estiu, r.

SETÍ, pessetes, flor de plata, herba de plata (*Lunaria annua*) [1 espècie].

Planta herbàcia biennal, alta de fins 1 m o més, amb fulles oval cordiformes, grosses. Flors purpúries o violàcies amb pètals de 14-25 mm i fruits aplanats i arrodonits de 3-6,5 × 1,7-3,3 cm. Cultivada com a ornamental i subespontània a totes les comarques (0 - 1 200 m). Primavera (estiu), r.

Els fruits secs, un cop han caigut les dues valves laterals, queden amb el septe central de color platejat i nacrà i es fan servir per decoració.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

ERÒFILA (*Erophila verna*) [del grec *ear, earos*, primavera i *phila*, el que estima o és estimat, potser perquè floreix quan comença la primavera; 1 espècie].

Planta herbàcia anual, baixa (< 20 cm d'alçada), amb fulles enteres. Flors blanques petites (pètals d'1,5-3 mm) i fruits el·líptics de 3-12 × 1-3 mm. Prats secs d'annuals a totes les comarques (0 - 2 400 m). Hivern-primavera, cc.

TESDÀLIES (*Teesdalia*) [gènere dedicat al botànic anglès Robert Teesdale (c. 1740-1804); 2 espècies].

1. Fulles basals amb els lòbuls arrodonits; pètals desiguals; 6 estams TESDÀLIA NUDICAULE

1. Fulles basals amb els lòbuls aguts; pètals ± iguals; 4 estams TESDÀLIA CORONOPIFÒLIA

Ambdues espècies es fan en prats secs, sobretot en substrats silícis, de la Selva i de l'Empordà (0 - 1 000 m). Primavera, r.

Nudicaule vol dir sense fulles a la tija i coronopifòlia de fulles semblants a la CERVINA (gèn. *Coronopus*).

SARRONET DE PASTOR, bosses (bossa) de pastor, herba del pastoret, herba del pastor, formatgets, revistos, burres, herba de conill, misèries (*Capsella bursa-pastoris*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual, amb fulles dividides. Flors petites (pètals d'1,5-3 mm) i fruits triangulars de 6-9 × 4-7 mm. Camps, horts i camins a totes les comarques (0 - 2 000 m). Hivern-primavera, cc.

Popularment emprada com a refrescant i per a regular la pressió arterial i pels dolors menstruals.

Hom separa la subsp. *rubella*, que fa fruits amb el marge laterals còncaus, i no pas drets o convexes com té *C. bursa-pastoris* subsp. *bursa-pastoris*.

LEPIDIS i MORRITORTS (*Lepidium* [incl. *Cardaria*]) [del grec i del llatí, nom que es donava al MORRITORT DE FULLA AMPLA; potser un nom derivat del grec *lepis*, esquama, ja que els fruits són aixafats com les esquames; morritort voldria dir "morro tort", perquè com que les plantes tenen un sabor picant fort, fan torçar el nas; 7 espècies].

1. Fulles superiors amplexicaules (per la base abracen a la tija) i auriculades (a la base acaben en 2 puntes)
2. Flors reunides en una inflorescència corimbiforme (com una umbel·la); fruits sense ala BÀBOL
2. Flors reunides en una inflorescència racemosa (allargada); fruits clarament amb ala
3. Planta anual; estil molt curt (< 1 mm) fruit amb papil·les (lupa!) LEPIDI CAMPESTRE
3. Planta perenne; estil > 1 mm, més llarg que el fruit, que és llis *Lepidium heterophyllum*
1. Fulles superiors ni amplexicaules ni auriculades
4. Fulles molt estretes (< 5 mm), no dividides MORRITORT DE FULLA ESTRETA
4. Fulles amples (> 5 mm), o fulles dividides
5. Planta alta (> 50 cm), robusta i amb fulles amples (> 1 cm) MORRITORT DE FULLA AMPLA
5. Planta baixa (< 50 cm); fulles estretes (< 1 cm)
6. Fulles inferiors dividides; pètals nuls o molt petits; fruit de 2-2,5 mm M. RUDERAL
6. Fulles inferiors dentades; pètals > llargs que els sèpals; fruit de 2,5-4 mm MORRITORT DE VIRGÍNIA

BÀBOL (*Lepidium draba, Cardaria draba*) – Camps, herbassars i marges a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera, cc.

Bàbol prové del mot ababol, nom que es dona a la rosella i al cascal en algunes comarques, i que etimològicament seria una forma arabitzada del llatí *papaver*, les roselles.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

LEPIDI CAMPESTRE (*Lepidium campestre*) – Camps, marges i camins a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.

Lepidium heterophyllum – Prats i herbeis ruderalitzats, sobretot sobre substrat silici, als Pirineus (1 200 - 2 200 m). Primavera-estiu, rr.

MORRITORT DE FULLA ESTRETA (*Lepidium graminifolium*) – Marges i camins a totes les comarques (0 - 1 300 m). Tot l'any, cc.

MORRITORT DE FULLA AMPLA, setsagnies (*Lepidium latifolium*) – Antigament cultivada com a medicinal i

algunes vegades naturalitzada (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, rr.
Planta aperitiva, estomacal, diürètica, antiescòrbica i també pel mal de pedra.
Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

MORRITORT RUDERAL (*Lepidium ruderale*) – Camins i sòls trepitjats sobretot als Pirineus (accidental als Aiguamolls de l'Empordà) (0 - 1 400 m). Primavera-estiu, rr.

MORRITORT DE VIRGÍNIA (*Lepidium virginicum*) – Lleres dels rius Ter i del Fluvià (des de la Garrotxa a l'Armentera) (0 - 900 m). Primavera-estiu, rr.
Planta originària d'Amèrica del Nord.

TRASPICS (*Thlaspi* [incl. *Microthlaspi* i *Noccaea*]) [3 espècies].

1. Planta que fa olor d'all; pètals de 3-4 mm; fruits grossos (10-20 mm)	TRASPIC DE CAMP
1. Planta inodora; pètals d'1-3(4) mm; fruits de < 10 mm	
2. Fruit arrodonit en forma de cor (4-6 × 3,5-5,5 mm) amb l'estil de < 1 mm	TRASPIC PERFOLIAT
2. Fruit allargat (5-10 × 3-5 mm) amb l'estil de > 1 mm	TRASPIC ALPESTRE

TRASPIC DE CAMP (*Thlaspi arvense*) – Sembrats, horts i marges, des del Montseny i les Guilleries, a la Garrotxa i als Pirineus (raríssim a terra baixa, 800 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.
Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

TRASPIC PERFOLIAT (*Thlaspi perfoliatum*, *Microthlaspi perfoliatum*) – Prats d'annuals i marges de camp a totes les comarques (0 - 1 900 m). Primavera-estiu, c.
Perfoliat significa que té les fulles com travessades per la tija.

TRASPIC ALPESTRE (*Thlaspi caerulescens*, *T. alpestre* [incl. *T. occitanum* i *T. brachypetalum*], *Noccaea caerulescens*, *N. brachypetala*) – Prats humits, sobretot sobre substrat silici, dels Pirineus (1 000 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.
Alpestre vol dir que és propi de les muntanyes elevades.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

CERVINA, morritort bord (*Coronopus didymus*, *Lepidium didymum*) [1 espècie].

Planta herbàcia ajaguda que fa mala olor, amb fulles dividides i flors petites (sèpals de 0,6-0,8 mm i pètals nuls o més curts que els sèpals); fruit curt i en forma de ronyó d'1,3-1,5 × 2-3 mm. Camins i llocs trepitjats des del litoral fins a Olot (0 - 500 m). Primavera, r.
Planta originària d'Amèrica del S.

La CERVINA VERA (*Coronopus squamatus*, *Lepidium squamatum*) és semblant, però té els pètals més llargs que els sèpals i el fruit berrugós; és una planta que no fa olor i és comestible en amanides. Viu als mateixos indrets.

HUTQUÍNSIA ALPINA (*Hornungia alpina*, *Pritzelago alpina*) [Pritzelago és un gènere dedicat a August Pritzel (1815-1874), metge i botànic silesià, però aquesta planta abans s'anomenava *Hutchinsia*, en honor a E. Hutchins, botànica anglesa, i aquest és el nom vàlid; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne ± ajaguda (< 25 cm d'alçada), amb fulles dividides. Flors blanques, petites (pètals de 2-5 mm) i fruits arrodonits de 3-6 × 1-2 mm. Roquissers calcaris dels Pirineus (2 200 - 2 900 m). Primavera-estiu, c.

HERBA DE LES LLUNETES (*Biscutella*) [3 espècies].

1. Planta perenne; fulles basals amb pecíol llarg; sèpals 2-4 mm, no esperonats; pètals de 4-8 mm i fruit 4-8 × 6-13 mm	HERBA DE LES LLUNETES
1. Planta anual; fulles basals amb pecíol curt; sèpals 8-10 mm, pètals de 10-15 mm i fruit 9-11 × 12-18 mm	LLUNETES DE SEMBRAT

HERBA DE LES LLUNETES (*Biscutella laevigata*, *B. valentina*) – Prats secs, marges i roquissars, sobretot sobre substrat calcari, a totes les comarques (rara a la Selva) (0 - 2 800 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Les LLUNETES DE MUNTANYA (*B. cichoriifolia*) que té tiges piloses fina al capdamunt (ho són poc a les LLUNETES DE SEMBRAT), 2 sèpals amb un esperó de 2-4 mm i pètals de > 1 cm, es fa en llocs rocosos i prats secs de la Garrotxa i de la Cerdanya (900-2 800 m).

LLUNETES DE SEMBRAT (*Biscutella auriculata*) – Camps de cereals de terra baixa (0 - 200 m). Primavera (estiu), rr.

MOSTALLOLA, ravenissa (*Bunias erucago*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 60 cm, aspra al tacte. Flors grogues de 8-13 mm i fruits de 10-12 mm amb 4 angles alats irregularment. Conreus de secà, sobretot en terrenys silícis, a totes les comarques (0 - 1500 m). Primavera-estiu, cc.

BOTGETES, CAPS BLANCS i HERBA DE LA RÀBIA (*Alyssum* [incl. *Hormathophylla* i *Lobularia*]) [7 espècies].

1. Planta espinosa	BOTGETA ESPINOSA
1. Planta sense espines	
2. Flors blanques (a vegades pètals un xic violacis)	
3. Planta llenyosa d'alta muntanya; fruit sense pèls i en forma de cullera	B. DE LAPEYROUSE
3. Planta herbàcia de terra baixa; fruit pilós	CAPS BLANCS
2. Flors grogues	
4. Planta anual amb pètals d'un groc pàl·lid o blancs quan són marcats	HERBA DE LA RÀBIA
4. Planta perenne de muntanya; pètals grocs	
5. Sèpals d'1,5-2,5 mm i pètals de 2-3 mm; fruit de 3-4 mm × 2-3 mm, amb l'estil de 0,8-1,5 mm	BOTGETA ALPESTRE
5. Sèpals de 2,5-5 mm i pètals de 5-6 mm; fruit de 5-6 mm i estil de 3-4 mm ...	<i>Alyssum cuneifolium</i>

BOTGETA ESPINOSA (*Alyssum spinosum*, *Hormathophylla spinosa*) – Fissures de roques calcàries al Montgrí i a la Salut de Terrades (50 - 550 m). Primavera, rr.

BOTGETA DE LAPEYROSUSE (*Alyssum lapeyrousianum*, *Hormathophylla lapeyrousiana*) – Prats sobre substrat calcari al Ripollès i a la Cerdanya (1 200 - 2 100 m). Primavera-estiu, rr.

Planta dedicada a P. de Lapeyrouse (1744-1818) botànic de Tolosa de Llenguadoc i estudiós de la flora pirinenca.

CAPS BLANCS, herba del mal de pedra (*Alyssum maritimum*, *Lobularia maritima*) – Prats secs, camins i erms de terra baixa (0 - 500 m). Tot l'any, cc.

Antigament emprada per curar diverses afeccions urinàries i per a la diarrea; les flors són comestibles.

HERBA DE LA RÀBIA (*Alyssum alyssoides*) – Prats secs a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc. Dita així perquè antigament es creia que la planta curava aquesta malaltia. De fet el nom del gènere prové del grec *alysson* [del *lyssa*, ràbia], segons Dioscòrides una planta que es feia servir per combatre la ràbia, si bé es creu que no correspon a cap espècie d'aquest gènere.

BOTGETA ALPESTRE (*Alyssum alpestre*) – Prats pedregosos dels Pirineus (1 000 - 2 500 m). Primavera-estiu, r. Alpestre vol dir que és propi de les muntanyes elevades.

Alyssum cuneifolium – Pastures pedregoses d'alta muntanya (2 300 - 2 900 m). Estiu, r.

La BOTGETA MUNTANYENCA (*Alyssum montanum*) és semblant però la inflorescència és ± allargada, té els fruits més petits (2,5-5 mm) i arrodonits, no pas el·líptics. Creix als mateixos ambients, a les Guilleries i als Pirineus, on és molt rara.

DRABES (*Draba*) [del grec i del llatí, nom del BÀBOL; 6 espècies].

1. Fulles en roseta a la base, rígides, i piloses només als marges; flors grogues i fruit amb estil d'1,5-4 mm	DRABA AIZOIDE
1. Tiges amb fulles, que són blanques, i piloses a ambdues superfícies; estil més curt	
2. Planta anual amb 4 o més fulles a la tija	
3. Fulles amplexicaules (per la base abracen a la tija), pètals blancs; fruits sense pèls ..	DRABA MURAL
3. Fulles no amplexicaules, pètals d'un groc pàl·lid i fruits ± pilosos	<i>Draba nemorosa</i>
2. Planta perenne amb rizoma llenyós i amb 0-3 fulles a la tija; flors blanques	
4. Fruits pilosos.....	DRABA TOMENTOSA
4. Fruits sense pèls o només pilosos al marge	
5. Sèpals d'1-1,5 mm, pètals de 2-2,5 mm i fruits de 4-7,5 × 1,5-2 mm	<i>Draba siliquosa</i>
5. Sèpals de 2-2,5 mm, pètals de 4-6,5 mm i fruits de 7-11 × 2-3 mm	<i>Draba dubia</i>

DRABA AIZOIDE (*Draba aizoides*) – Prats d'alta muntanya (1 900 - 2 800 m). Primavera-estiu, cc.

Aizoide era el nom grec i llatí de diverses plantes de fulles carnoses i la planta els hi té.

DRABA MURAL (*Draba muralis*) – Replans de roques ombrívols de terra baixa (75 - 500 m). Primavera-estiu, r.

Draba nemorosa – Camins i jaces de bestiar de muntanya (1 400 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.

DRABA TOMENTOSA (*Draba tomentosa* subsp. *subnivalis*, *D. subnivalis*) – Roquissers d'alta muntanya (2 100 - 2 600 m). Estiu, r.

Tomentós vol dir que la planta és coberta de pèls curts i densos.

Draba siliquosa – Pastures pedregoses d'alta muntanya (1 900 - 2 900 m). Primavera-estiu, r.

Draba dubia – Roques de muntanya (1 500 - 2 700 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES SANTALÀCIES [del grec *santalón* i de l'àrab *sandal*, noms del SÀNDAL (gèn. *Santalum*), arbre de la regió indomalai que té una fusta molt aromàtica; 2 gèneres]. Planta arbustiva o mates herbàcies amb fulles alternes i flors amb 3-5 sèpals, 3-5 estams i fruit sec o carnós.

1. Planta arbustiva de > 50 cm; majoria de les fulles de > 2 mm d'amplada. Fruit carnós GINESTÓ
1. Planta herbàcia de < 50 cm; fulles linears (1-2 mm d'amplada). Fruit sec TÈSIUM

GINESTÓ, palla de vesc (*Osyris alba*) [1 espècie].

Arbust dioic de 0,5 a 1 m amb tiges verdes i fulles alternes d'1-3 cm. Flors grogues que fan olor de mel, amb 3 sèpals. Fruit carnós de 5-10 mm vermellós o ataronjat quan és madur. Marges i clarianes d'alzinars i garrigues de terra baixa (0 - 875 m). Primavera-estiu (tardor), cc.

Dit ginestó perquè s'assembla a les ginestes.

TÈSIUM (*Thesium*) [del grec i del llatí, nom d'una planta, potser dedicada a Teseu, heroi de la mitologia grega; 2 espècies].

1. Planta que només es fa als Pirineus. Sèpals iguals o més llargs que el fruit; flors de 4 peces reunides en una inflorescència allargada amb totes les
--

fulles i les flors dirigides cap a un costat TÈSIUM ALPÍ

1. Sèpals més curts que el fruit; flors de 5 peces reunides en una inflorescència ampla T. DIVARICAT
--

TÈSIUM ALPÍ (*Thesium alpinum*) – Pastures i matollars del Ripollès i la Cerdanya (1 500 - 2 200 m). Estiu, r.

TÈSIUM DIVARICAT (*Thesium humifusum*) – Brolles i prats secs del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Divaricat per l'antic nom científic de la planta; vol dir que les branques divergeixen en un angle molt obert.

FAM. DE LES VISCÀCIES (lorantàcies) [1 gènere].

VESC, vescarcí, escarsí, esquercit (*Viscum album*) [nom llatí de la planta i del preparat que es feia amb els seus fruits; 1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les santalàcies.

Planta paràsita que viu sobre d'altres arbres, d'un verd pàl·lid, amb tiges articulades i fulles oposades i gruixudes de 2-8 cm, que l'axil·la porten flors petites (< 6 mm). Paràsita de gimnospermes (pins i avets) i de diverses angiospermes de fulla caduca a la Garrotxa i al Ripollès (500 - 1 500 m). Floreix a la primavera-estiu i fructifica a l'hivern, r.

Els fruits són tòxics i abans es preparava el vesc, matèria apegalosa que es feia servir per caçar ocells. Planta medicinal emprada antigament com a diürètica i hipotensora, anticatarral, pels nervis i actualment en el tractament de tumors; també es fa servir com a adornaments de Nadal, i se'n regalen rams perquè porti sort.

FAM. DE LES TAMARICÀCIES [1 gènere].

TAMARIUS, tamarua, bruc de riera (*Tamarix*) [nom llatí d'aquestes plantes, paraula derivada de l'hebreu o del berber; 3 espècies]. Popularment tinguts com a digestius a les Gavarres. Es cultiven diverses espècies com a ornamentals o per establir talussos, com ara *T. parviflora* (originari de l'est de la Mediterrània), que fa flors amb 4 sèpals i 4 pètals.

1. Inflorescències situades damunt les branques llenyoses d'anys anteriors, molt denses, de manera que les flors no deixen veure l'eix central; pètals de 2-3 mm	TAMARIU AFRICÀ
1. Inflorescències damunt les branques tendres de l'any, poc denses, de manera que les flors deixen veure l'eix central; pètals de < 2 mm	TAMARIU GÀL·LIC

TAMARIU AFRICÀ (*Tamarix africana*) – Torrents i vores de rius, del litoral a la Garrotxa (0 - 200 m). Primavera. c.

TAMARIU GÀL·LIC (*Tamarix gallica*, *T. canariensis*, *T. anglica*) – Indrets humits i salabrosos, sobretot del litoral (0 - 130 m). Primavera-estiu. c.

Dit gál·lic, per l'antic nom científic de l'espècie.

S'havia citat de les nostres comarques *Tamarix canariensis*, espècie de flors molt petites (< 1,5 mm), amb les bràctees florals iguals o més llargues que el calze i amb l'eix de la inflorescència molt papil·lós, per bé que les cites deuen correspondre al TAMARIU GÀL·LIC, el qual fa pètals de > 1,6 mm, les bràctees florals són més curtes que el calze i l'eix de la inflorescència no és papil·lós.

FAM. DE LES FRANKENIÀCIES [1 gènere].

FRANQUÈNIA (*Frankenia*) [dedicada al metge i botànic suec J. Frankenius (1590-1661); 2 espècies]. Plantes emprades en jardineria sostenible, sobretot per tapissars teulades verdes.

1. Planta anual; fulles planes	FRANQUÈNIA PULVERULENTA
1. Planta perenne; fulles de marge cargolat	FRANQUÈNIA INTERMÈDIA

FRANQUÈNIA PULVERULENTA (*Frankenia pulverulenta*) – Maresmes i sòls salins del litoral de l'Empordà (0 - 80 m). Primavera-estiu. rr.

Pulverulent vol dir que és cobert de pols, perquè la planta té petites papil·les que li donen aquest aspecte.

FRANQUÈNIA INTERMÈDIA (*Frankenia laevis* subsp. *intermedia*, *F. hirsuta*) – Penya-segats i llocs salabrosos del litoral del l'Alt Empordà (0 - 60 m). Estiu. rr.

FAM. DE LES PLUMBAGINÀCIES [derivat del nom llatí d'una planta que servia per curar la malaltia dels ulls anomenada *plumbum*, potser el MALVESC (*Plumbago europaea*), una espècie que no creix a les nostres comarques, o potser pel color de plom que tenen les rels d'algunes plantes del gèn. *Plumbago*; 2 gèneres].

El GESSAMÍ BLAU (*Plumbago auriculata*), liana cultivada en jardineria originària d'Àfrica del S, s'ha citat subspontània al litoral de l'Alt Empordà.

1. Flors reunides en inflorescències poc denses	ENSOPEGUERES
1. Flors reunides en glomèruls densos al capdamunt d'una tija sense fulles	ARMÈRIA, GASÓ

ENSOPEGUERES, patarres, saladins (*Limonium* [incl. *Myriolepis* i *Myriolimon*]) [9 espècies]. Gènere on són molt freqüents les hibridacions que fan que els tàxons siguin molt variables: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Planta que es fa als penya-segats litorals	
2. Fulles un xic coriàcies amb el marge recargolat de 5-65 × 2,5-13 mm ..	ENSOPEGUERA MENUADA
2. Fulles no coriàcies ni amb el marge recargolat de 45-100 × 8-25 mm	<i>Limonium</i> gr. <i>duriusculum</i>
(el nervi principal de la fulla ha de ser ramificat; si no ho és aneu a l'ENSOPEGUERA DE ROCA)	
1. Planta que es fa en indrets sorrencs o argilosos de les dunes i maresmes litorals	
3. Pl. anual de rel prima i fàcil d'arrençar, que quan floreix ja té les fulles seques ...	<i>Limonium echioides</i>
3. Planta perenne que fa una rabassa gruixuda	
4. Fulles de 10-35 × 2-8 cm, amb > 10 nervis laterals	ENSOPEGALL VULGAR
4. Fulles més petites i amb < 10 nervis laterals	
5. Planta sense fulles al moment de la florida	ENSOPEGUERA FERULÀCIA
5. Planta amb fulles al moment de la florida	
6. Fulles verdes; inflorescència amb branquillons sense flors a la part inferior i amb les flors disposades poc densament	ENSOPEGUERA DE ROCA
6. Fulles d'un verd blavós; inflorescència amb els branquillons inferiors florífers; flors que es disposen en grups densos	<i>Limonium girardianum</i>

ENSOPEGUERA MENUADA (*Limonium minutum*, *L. revolutum*) – Penya-segats litorals de l'Empordà sobre substrat calcari. Estiu, r.

Planta endèmica i protegida per la legislació.

L. tremolsii és semblant, però creix als penya-segats litorals de l'Empordà sobre substrat silici; té espiguetes (els extrems on surten les flors) de 6,5-7,5 mm, mentre que a *L. minutum* mesuren 4,5-6,5 mm. Planta endèmica i protegida per la legislació.

Limonium geronense (*L. gr. duriusculum*) – Planta endèmica dels penya-segats litorals del Cap de Creus. Estiu-tardor, rr.

Planta endèmica i protegida per la legislació.

Limonium echioides – Prats d'annuals litorals en indrets un xic salins de l'Empordà. Primavera-estiu, r.

ENSOPEGUERA VULGAR, flor marina (*Limonium narbonense*, *L. vulgare* subsp. *serotinum*,) – Jonqueres i salicornars de l'Empordà. Estiu, r.

Limonium ferulaceum (*Myriolepis ferulacea*, *Myriolimon ferulaceum*) - Sòls sorrencs salins de l'Alt Empordà. Estiu, rr.

ENSOPEGUERA DE ROCA (*Limonium virgatum*) – Penya-segats i sòls sorrencs un xic salins del litoral de l'Empordà. Estiu, c.

Limonium girardianum – Herbeis litorals en indrets salins de l'Alt Empordà. Estiu, rr.

ARMÈRIA, GASÓ (*Armeria*) [del francès antic *armerie*, clavell: el botànic Clusius (1525-1609) hi va anomenar així per primer cop una d'aquestes plantes; 6 espècies]. En aquest gènere és freqüent la hibridació natural i els tàxons s'assemblen molt: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Fulles de 2-15 mm d'amplada amb 3-7 nervis	GASÓ AL·LIACI
1. Fulles de 0,5-4 mm d'amplada amb 1(3) nervis	GASÓ ALPÍ

GASÓ AL·LIACI (*Armeria arenaria*, *A. ruscinonensis*, *A. alliacea*) – Penya-segats de l'Alt Empordà i també en prats i pastures, de terra baixa als Pirineus (0 - 2 200 m). De la primavera a la tardor, c. Tàxon molt variable:

- les plantes dels penya-segats de l'Alt Empordà i de llocs rocosos de la serra de l'Albera corresponen a *Armeria ruscinonensis* (*A. alliacea* subsp. *ruscinonensis*) [les fulles externes són més curtes i amples que les internes]; planta endèmica protegida per la legislació

[hom diferencia dos tàxons: *A. ruscinonensis* subsp. *littorifuga*, que es faria a les serres de l'Albera i de Verdera (amb la tija floral dreta de 20-50 cm, amb poques flors de color rosa i amb les bràctees que envolten les flors més llargues que el capítol), i *A. ruscinonensis* subsp. *ruscinonensis*, pròpia dels penya-segats litorals, des de Begur al cap de Creus (amb la tija floral generalment corbada de 10-30 cm, i la majoria d'individus amb flors de color rosa i amb les bràctees que envolten les flors més curtes que el capítol)]

- les que es fan en prats secs, de pastura o de dall a la plana de la Selva, al Montseny, a l'Albera i als Pirineus [amb les fulles ± semblants], corresponen a *Armeria arenaria* (*A. alliacea* subsp. *bupleuroides* i a *A. alliacea* subsp. *plantaginea*) [a la ssp. *bupleuroides* les bràctees que envolten les flors mesuren de 5-11 mm i les fulles són ± glauques, mentre que a la ssp. *plantaginea* (*A. arenaria*) mesuren 10-22 mm i les fulles són verdes]. Al·liaci vol dir que fa olor semblant a la dels alls.

GASÓ ALPÍ – Prats d'alta muntanya als Pirineus (2 000 - 2 800 m). Estiu, c. Tàxon molt variable, dins el qual hom hi diferencia dues subespècies:

- *Armeria maritima* subsp. *muelleri* (*A. muelleri*), que té fulles ± glauques i molt primes (< 1,5 mm d'amplada), i les bràctees que envolten les flors generalment més llargues que el capítol

- *A. maritima* subsp. *alpina* (*A. alpina*), que les té verdes i un xic més amples (> 1,5 mm), i les bràctees que envolten les flors generalment més curtes que el capítol

FAM. DE LES POLIGONÀCIES [3 gèneres].

1. Planta de fins 25 cm d'alçada que creix a zones rocoses d'alta muntanya. Flors amb 4 tèpals i fruit voltat d'una ala ampla transparent i rogenca	OXÍRIA
1. Planta sense aquests caràcters. Flors amb 5-6 tèpals	

2. Flors amb 6 tèpals verds, els 3 interns creixen i queden aplicats al fruit	ROMÀS
2. Flors amb 5(4) tèpals blancs o rosats, tots aplicats al fruit	POLÍGONUM

OXÍRIA (*Oxyria digyna*) [del grec *oxys*, agre, àcid, pel gust de les fulles que són comestibles; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 25 cm d'alçada, amb fulles disposades en roseta a la base. Flors amb 4 tèpals, 6(4) estams i estils fimbriats; fruit envoltat d'una ala rosada d'uns 2 mm. Tarteres dels Pirineus, sobre substrat silici, on la neu roman molt de temps (2 100 - 2 800 m). Estiu, r.

ROMÀS, AGRELLES, PARADELLES i LENGÜES DE BOU (*Rumex*) [romàs, de *rumex*, el nom llatí d'aquestes plantes; 15 espècies]. Plantes herbàcies amb flors unisexuals o hermafrodites sense pètals; periant format per 3 peces externes i 3 d'internes les quals són presents en el fruit i poden portar un grànul (un petit gra que no és pas la llavor).

1. Fulles en forma de fletxa (alabardades, hastades o sagitades a la base)	
2. Planta de llocs rocosos. Fulles aproximadament tant amples com llargues, llargament peciolades	BADOLA
2. Planta de prats o de conreus. Fulles més llargues que amples	
3. Fulles estretes (< 2 cm), lanceolades i amb les aurícules perpendiculars al pecíol; tèpals tots erectes de < 2 mm	AGRELLETA
3. Fulles amples (< 2 cm), ovades i amb les aurícules paral·leles al pecíol; tèpals externs girats cap avall, i els interns erectes de > 3 mm	AGRELLA
1. Fulles arrodonides a la base	
4. Pedicels fructífers inflats; fulles < 2 cm d'ample; planta anual que esdevé rogenca	AGRELLETA DE BOU
4. Pedicels fructífers primis; fulles més amples; planta biennal o perenne	
5. Tèpals interns clarament dentats (dents > 0,5 mm)	
6. Tèpals interns amb dents nombroses; inflorescència ampla, amb branques patents (disposades en angle obert)	PARADELLA MOLLEROSA
6. Tèpals interns amb 2-5 dents a cada costat; inflorescència estreta, amb branques erectes	
7. Inflorescència poc foliosa (només fulles a la part inferior); fulles ovals, 1-2 vegades més llargues que amples	PARADELLA OBTUSIFÒLIA
7. Inflorescència foliosa fins a l'apex, fulles més estretes, unes 5-8 vegades més llargues que amples	<i>Rumex palustris</i>
5. Tèpals interns no dentats	
8. Planta d'alta muntanya. Inflorescència compacta; tèpals tots sense grànul	P. LONGIFÒLIA
8. Inflorescència poc densa; 1-3 tèpals interns amb grànul ben format	
9. Tèpals interns estrets (< 3 mm), poc més amples que el grànul; grànul present a tots tres tèpals interns	PARADELLA CONGLOMERADA
9. Tèpals interns ovats, molt més amples que el grànul (3-5 mm); grànul ben format només a 1 tèpal (els altres dos sense o més petit)	PARADELLA CRESPA

BADOLA, badales, baroles, madoles, nyames (*Rumex scutatus*) – Tarteres i pedrusques muntanyenques de la Garrotxa als Pirineus (450 - 2 400 m). Primavera-estiu, c.
Antigament consumida com a verdura.

AGRELLETA, vinagrella, manigrelles (*Rumex acetosella*) – Pradells d'annuals i conreus, sobretot sobre substrat silici, a totes les comarques (0 - 2 650 m). Primavera-estiu, cc.
Com l'espècie següent, anomenades així pel sabor àcid de les fulles; popularment emprada a les Gavarres pel cor agre, l'acidesa d'estòmac.

AGRELLA, xiscoll (*Rumex acetosa*) – Prats de dall i herbassars humits de sòls profunds a la Selva i de l'Alt Empordà a la Cerdanya (120 - 2 200 m). Primavera-estiu, c.
Antigament consumida com a verdura i actualment emprada en homeopatia.

L'AGRELLA DE GARRIGA (*R. intermedius*) és semblant a les dues espècies anteriors, però les fulles són estretes i té els tèpals externs girats cap avall; només es fa en garrigues de l'Empordà.

AGRELLETA DE BOU (*Rumex bucephalophorus*) – Pradells d'annuals, vinyes i olivets sobre substrat silici, a les comarques litorals (0 - 400 m). Hivern-primavera, c.

Planta variable, hom hi diferencia

- subsp. *bucephalophorus*, que té valves de 3,5-4 × 2-3 mm, clarament triangulars amb 2-3 parells de dents dilatades a la base
- subsp. *gallicus*, té valves de 3,5-4 × 2-3 mm, ovades de < 2mm d'amplada amb 3-4 parells de dents no dilatades a la base

Dit així perquè la forma del pedicel i la del fruit recorda la figura d'un cap de bou.

PARADELLA MOLLEROSA (mollerosa, paradella), pradella, romàs, arengades (*Rumex pulcher*) – Herbassars nitròfils, marges de camins i de camps a totes les comarques (0 - 1 250 m). Primavera-estiu, cc.

Planta variable, hom hi diferencia

- subsp. *pulcher*, que té valves de 2 mm, més llargues que amples i amb fulles basals de tipus panduriforme al moment de la florida
- subsp. *woodsii*, que té valves de > 2mm, poc més llargues que amples i sense fulles basals de tipus panduriforme al moment de la florida

Les fulles són comestibles en amanida.

PARADELLA OBTUSIFÒLIA, llengua de bou, llengua bovina (*Rumex obtusifolius*) – Herbassars nitròfils humits a totes les comarques (0 - 1 650 m). Estiu, r.

Obtusifòlia vol dir que té les fulles obtuses (± arrodonides a l'apex, que fan un angle obtús).

Dites llengua de bou o llengua bovina, perquè les fulles s'hi assemblen.

Rumex palustris – Herbassars nitròfils de les vores de rius i estanys a les comarques de terra baixa (0 - 500 m). Estiu-tardor, r.

PARADELLA LONGIFÒLIA, llengua de bou, llengua bovina (*Rumex longifolius*) – Herbassars nitròfils muntanyencs, de la Garrotxa a la Cerdanya (1 200 - 2 100 m). Estiu, rr.

Longifòlia vol dir que té les fulles llargues.

PARADELLA CONGLOMERADA, llengua de bou, llengua bovina (*Rumex conglomeratus*) – Herbassars humits a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu-tardor, cc.

PARADELLA CRESPA, llengua de bou, llengua bovina, sangcuit, estacarrossins (*Rumex crispus*) – Herbassars humits i prats a totes les comarques (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, cc.

Crespa vol dir que les fulles són com arrugades.

Tot i que popularment és emprada per curar el dolor, la icterícia, per les cremades, les angines..., i també en els parts de les vaques, és una planta tòxica que no cal confondre amb l'AGRELLA; conté àcid oxàlic, la ingestió del qual provoca afectació hepàtica i renal.

R. crispatus, originària de la Mediterrània occidental, és semblant, però els tèpals són ovals cordats més grossos (5-7,5 mm) i tenen alguna dent a la base; es diferencia de la PARADELLA OBTUSIFÒLIA per els tèpals ovals cordats i no pas triangulars.

POLÍGONUM, PASSACAMINS, FAJOL, BISTORTA i PRESSEGUERA (*Polygonum* [incl. *Fallopia*, *Bilderdykia* i *Persicaria*]) [del grec *polys*, molts i *gony*, nus, perquè la tija té molts nusos, i també nom del PASSACAMINS; 16 espècies]. Plantes herbàcies amb els nusos envoltats per una beina anomenada òcrea.

1. Planta enfiladissa amb fulles triangulars
2. Planta anual que creix als conreus i als erms; pedicel del fruit d'1-3 mm; fruit envoltat d'un periant estret FAJOL BORD
2. Planta perenne que es fa en bardisses i boscos humits; pedicel del fruit de 5-8 mm; fruit envoltat d'un periant amplament alat FAJOL DE BARDISSA
1. Planta amb tiges erectes (però no enfiladisses) o ajagudes, i fulles allargades
3. Planta sovint ajaguda. Òcrea hialina i transparent de < 1 cm. Flors reunides en grups petits a l'axil·la de les fulles
4. Planta amb entrenusos llargs; òcrea de 5-8 mm, més curta que l'entrenús PASSACAMINS
4. Planta de sorbals marítims, amb entrenusos curts; òcrea de 8-20 mm, igual o més llarga que l'entrenús PASSACAMINS MARI
3. Planta erecta. Òcrea ± brunenca i no transparent, de > 1 cm. Flors reunides en inflorescències terminals, en espigues allargades
5. Fulles piloses al marge; diverses inflorescències a cada tija PRESSEGUERA ALPINA
5. Fulles no piloses
6. Planta de muntanya; tija simple que acaba amb una sola inflorescència; flors amb 3 estils
7. Fulles < 1,5 cm d'amplada; inflorescència de 0,4-0,9 cm de Ø, amb bulbils; estams inclusos BISTORTA VIVÍPARA
7. Fulles > 1,5 cm d'amplada; inflorescència de > 1 cm de Ø; estams exserts . BISTORTA VERA
6. Tija ramificada que porta diverses inflorescències
8. Inflorescència poc densa (les flors queden separades unes de les altres), de 2-5 mm de Ø
9. Planta de sabor picant (mastegueu una fulla); periant amb glàndules PEBRE D'AIGUA
9. Planta que no té gust picant; periant sense glàndules PRESSEGUERA FADA
8. Inflorescència densa, amb les flors apinyades, i gruixuda, sovint de 6-10 mm de Ø
10. Planta perenne; fulles un xic coriàcies i arrodonides a la base .. PRESSEGUERA AMFÍBIA
10. Planta anual amb fulles no coriàcies i que es van aprimant a la base
11. Òcrea poc o gens pilosa al marge, acabada en pèls curts i ± inflada; periant amb glàndules grogues (lupa!) PRESSEGUERA LATIFÒLIA

(si la planta és perenne i arrela als nusos i les flors tenen els estams exserts i 2 estils,
vegeu la PRESSEGUERA AMFÍBIA)

11. Òcrea ± pilosa al marge, acabada en pèls llargs i aplicada a
la tija; periant sense glàndules PRESSEGUERA PERSICÀRIA

FAJOL BORD (*Polygonum convolvulus*, *Fallopia convolvulus*, *Bilderdykia convolvulus*) – Camps, sobretot de cereals i als rostolls, i erms a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.

Dit així perquè s'assembla al FAJOL (*Fagopyrum esculentum*), planta cultivada originària d'Àsia que pertany també a aquesta família.

FAJOL DE BARDISSA (*Polygonum dumetorum*, *Fallopia dumetorum*, *Bilderdykia dumetorum*) – Bardisses i marges i clarianes de boscos humits, del litoral als Pirineus (100 - 1 600 m). Estiu, c.

La VINYA DEL TIBET (*Fallopia baldschuanica*, *Bilderdykia aubertii*, *Polygonum aubertii*, *P. baldschuanicum*) és semblant però té les fulles i les flors més grans; és una planta cultivada que es pot arribar a naturalitzar.

PASSACAMINS COMÚ, traspascamins comú, travacamins, travarada, herba caminadora, tiravaques, estaca-rossí, estiravelles, escanyavelles, herba del mal estrany (*Polygonum aviculare*) – Camps, camins i erms a totes les comarques (0 - 2 000 m). De la primavera a la tardor, cc.

Dita així perquè es pot fer en camins trepitjats on a vegades és l'única planta que hi viu.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Planta medicinal d'acció astringent, antidiarreica, diürètica i vulnerària.

PASSACAMINS MARÍ, travarada marina (*Polygonum maritimum*) – Platges sorrenques des de Salionç (Tossa de Mar) a l'Empordà. De la primavera a la tardor, r.

PRESSEGUERA ALPINA (*Polygonum alpinum*) – Herbassars megafòrbics, sobre substrat silici, al Montseny i als Pirineus (1 300 - 2 700 m). Estiu, c.

BISTORTA VIVÍPARA (*Polygonum viviparum*, *Persicaria bistorta*) – Prats de pastura dels Pirineus (1 500 - 2 800 m). Estiu, c.

La planta rep el nom de BISTORTA perquè l'arrel és molt torta, i vivípara perquè entremig de les flors hi ha uns bulbils capaços de reproduir la planta que sembla néixer viva i no pas d'una llavor que ha fet el període de repòs; aquests bulbils són comestibles.

BISTORTA VERA (*Polygonum bistorta*, *Persicaria bistorta*) – Prats de dall i herbassars humits al Montseny i als Pirineus (700 - 2 400 m). Estiu, cc.

Planta medicinal: la rel té tanins i és astringent i antidiarreica.

PEBRE D'AIGUA (*Polygonum hydropiper*, *Persicaria hydropiper*) – Recs, lleres i marges fluvials secs a l'estiu a totes les comarques (0 - 1 300 m). Estiu, c.

Dita així pel sabor picant de les fulles.

Planta medicinal; les llavors s'havien fet servir com a condiment.

PRESSEGUERA FADA (*Polygonum mite*, *Persicaria mitis*) – Recs, lleres i marges fluvials secs a l'estiu del litoral a la Garrotxa (0 - 600 m). Estiu, r.

Dites pressegueres perquè les fulles s'assemblen a les dels presseguers.

PRESSEGUERA AMFÍBIA (*Polygonum amphibium*, *Persicaria amphibia*) – Aiguamolls i llocs inundats a l'hivern, del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). Estiu, rr.

PRESSEGUERA LAPATIFÒLIA (*Polygonum lapathifolium*, *Persicaria lapathifolia*) – Recs, lleres i marges fluvials secs a l'estiu a totes les comarques (0 - 1 200 m). Estiu, cc.

Lapatifòlia és el nom grec i llatí d'algunes plantes d'aquest gènere.

PRESSEGUERA PERSICÀRIA, presseguera (*Polygonum persicaria*, *Persicaria maculosa*) – Recs, lleres i marges fluvials secs a l'estiu a totes les comarques (0 - 1 400 m). Estiu, cc.

Persicària vol dir que les fulles s'assemblen a les dels presseguers (*persica* en llatí).

Antigament emprada popularment per combatre els tifus i pels cucs intestinals.

FAM. DE LES DROSERÀCIES [1 gènere].

DRÒSERA, rosada de sol (*Drosera rotundifolia*) [del grec *drosos*, rosada, per les gotetes que apareixen als pèls de les fulles; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne, baixa (< 15 cm), amb les fulles totes a la base, cobertes de pèls glandulosos enganxosos.

Flors blanques, petites. Molleres i torberes al massís de l'Ardenya, al Montseny, a les Salines i al Ripollès (100 - 2 100 m). Estiu. rr.

La DRÓSERÀ és una planta insectívora que atrapa petits insectes, els quals queden enganxats als pèls de les fulles; unes glàndules d'aquests pèls segreguen enzims que digereixen externament l'insecte i després la planta n'absorbeix el seu contingut, tret, lògicament, de la coberta quitinosa de l'animal.

Planta medicinal amb efectes antibiòtics.

FAM. DE LES CARIOFIL·LÀCIES [del grec *caryophyllon* i del llatí *caryophyllum*, derivat de l'àrab *qarunfel*, el clau d'espècia (*Syzgium aromaticum*, fam. de les mirtàcies), per la semblança de la seva olor a la que fan els clavells; 22 gèneres]. Plantes herbàcies amb fulles enteres, sovint oposades, i flors sovint reunides en inflorescències ramoses dicòtomes (fan 2 branques cadascuna de les quals es torna a dividir en dues branques més); 4-5 sèpals lliures o soldats, 4-5 pètals lliures, 8-10 estams i 2-5 estils; ovari súper i fruit en càpsula (rarament carnos).

1. Fulles amb estípules, i disposades de forma alterna, oposada (una davant de l'altra) o verticil·lades (3 o més fulles a cada nivell)	GRUP A
1. Fulles sense estípules, i disposades de forma oposada	
2. Sèpals lliures	GRUP B
2. Sèpals soldats	GRUP C

GRUP A, fulles amb estípules

1. Fulles en disposició alterna, les de la base fent una roseta	PASSACAMINS D'ARENY
1. Fulles en disposició oposada o verticil·lada	
2. Flors amb pètals clarament visibles	
3. Fulles verticil·lades; flors amb 5 estils	ESPÈRGULA
3. Fulles oposades; flors amb 3 estils	ESPÈRGULARIA
2. Flors sense pètals o bé pètals poc visibles	
4. Bràctees florals escarioses (membranoses i rígides, com de paper), molt nombroses, blanquinoses i sovint més llargues que les flors	PARONÍQUIA
4. Bràctees no escarioses i més curtes que les flors	
5. Plantes ± erectes; flors reunides en una inflorescència oberta i amb 3 estigmes	POLICARP
5. Plantes ajagudes; flors reunides en glomèruls densos i amb 2 estigmes	HERNIÀRIA

GRUP B, fulles sense estípules i sèpals lliures

1. Flors sense pètals o bé pètals poc visibles	
2. Flors amb 4 sèpals	
3. Totes o alguna fulla de > 1 mm d'amplada. Fruit que s'obre en 8 dents	CERASTI ERECTE
3. Fulles linears (< 1 mm d'amplada). Fruit que s'obre per 4-5 dents	SAGINA
2. Flors amb 5 sèpals	
4. Fruit amb una sola grana, endurit i amb els sèpals al capdamunt	ESCLERANT
4. Fruit en càpsula, amb moltes granes	
5. Fulles linears (< 1 mm d'amplada)	
6. Fruit que s'obre per 4-5 dents, oposades als sèpals	SAGINA
6. Fruit que s'obre per 3 dents, que alternen amb els sèpals	MINUÀRTIA
5. Fulles de > 1 mm d'amplada	
7. Flors amb 5 estils	CERASTI
7. Flors amb 3 estils	
8. Tiges amb una sola línia de pèls. Pètals bifids o bilobats	ESTEL·LÀRIA
8. Tiges amb 2 línies de pèls o piloses regularment. Pètals enters	
9. Fulles amb 3-5 nervis principals	<i>Moehringia</i>
9. Fulles amb 1 sol nervi principal	<i>Arenaria</i>
1. Flors amb pètals ben visibles	
10. Flors amb 4 sèpals i 4 pètals	
11. Flors amb els pètals més llargs que els sèpals; 2 estils	ARENÀRIA PRIMA
11. Flors amb els pètals igual o més curts que els sèpals; 4-5 estils	
12. Fulles linears, molt estretes (< 1 mm d'amplada)	SAGINA
12. Planta ± d'un verd blavós. Algunes fulles de > 1 mm d'amplada	CERASTI ERECTE
10. Flors amb 5 sèpals i 5 pètals	
13. Pètals enters (arrenqueu-ne un!)	
14. Pètals igual de llargs que els sèpals o més curts	
15. Fulles de < d'1 mm d'amplada. Fruit que s'obre per 4-5 dents, oposades als sèpals ...	SAGINA
15. Ful. no tan estretes. Fruit que s'obre per 6 dents o 3 valves dentades ...	<i>Moehringia</i> i <i>Arenaria</i>

(les plantes del gèn. *Moehringia* tenen fulles amb 3-5 nervis principals, mentre que les del gèn. *Arenaria* només en tenen un)

- 14. Pètals clarament més llargs que els sèpals
- 16. Fruit que s'obre per 3 dents, que alternen amb els sèpals **MINUÀRTIA**
- 16. Fruit que s'obre per 6 dents o 3 valves dentades **ARENÀRIA**
- 13. Pètals bifíds o bilobats (sembla que n'hi hagi 10 i no pas 5!)
- 17. Flors amb 3 estils
- 18. Planta de congestes. Tiges amb 1-3 flors **CERASTI**
- 18. Planta d'altres ambients. Tiges amb flors nombroses **ESTEL·LÀRIA**
- 17. Flors amb 5 estils
- 19. Fulles basals amb pecíol clar (observeu les de la base!). Pètals partits gairebé fins a la base; fruits arrodonits igual o poc més llargs que el calze i que s'obren per 5 dents **MORRÓ D'AIGUA**
- 19. Fulles basals poc o gens peciolades. Pètals partits fins a la meitat; fruits cilíndrics més llargs que el calze i que s'obren per 10 dents **CERASTI**

GRUP C, fulles sense estípules i sèpals soldats

- 1. Flors sense pètals i fruit sec amb una sola grana; fulles linears, molt estretes **ESCLERANT**
 - 1. Flors amb pètals clarament visibles; fruit amb granes nombroses
 - 2. Calze amb 5 nervis (a vegades tapat per les bràctees del calicle, unes peces de mida i forma semblants als sèpals); ovari amb 2 estils
 - 3. Calze sense calicle **SAPONÀRIA**
 - 3. Calze provist d'un calicle a la part inferior
 - 4. Calicle escariós (com de paper membranós i rígid), blanquinós i sovint més llarg que el calze **CLAVELLET PROLÍFER**
 - 4. Calicle verd, més curt o igual que el calze **CLAVELLS**
 - 2. Calze amb 10-20 nervis i ovari amb 3-5 estils
 - 5. Calze amplament acampanat, obert; 3 estils i fruit carnós **CUCÚBAL**
 - 5. Planta diferent amb fruits secs; 3-5 estils
 - 6. Flors grosses (> 2 cm) amb el calze més llarg que els pètals, i amb 5 estils **NIELLA**
 - 6. Flors amb els sèpals més curts que els pètals
 - 7. 3-5 estils; fruit que s'obre en 6 o 10 dents (el doble que el nombre d'estils) **SILENE**
 - 7. 5 estils; fruit que s'obre amb 5 dents **LICNIS**
- (els LICNIS tenen flors hermafrodites: si la vostra planta té flors només amb estams o només amb estils, vegeu SILENE)

PASSACAMINS D'ARENÝ (*Corrigiola litoralis* [incl. *C. telephifolia*]) [2 espècies].

Planta herbàcia ajaguda, amb les tiges que s'estenen radialment damunt el sòl, sense pèls i d'un verd blavós. Fulles alternes, amb estípules, les de la base en roseta. Flors blanques amb 5 pètals més curts que els sèpals i 5 estigmes. Sòls sorrenes, sobretot a les lleres fluvials, del litoral als Pirineus (0-1 500 m). De la primavera a la tardor, r. Planta molt variable: les plantes anuals amb les branques terminals folioses i fruits < 1,3 mm, correspondrien a *C. litoralis*, mentre que les que són perennes, sense fulles a les branques terminals i amb fruits més grossos s'han anomenat *C. telephifolia*.

ESPÈRGULA (*Spergula*) [del llatí *spargere* i del llatí tardà *spergula*, nom donat a l'ESPARCET, potser perquè abans era una planta farratgera; 3 espècies].

- 1. Fulles generalment de > 20 mm i amb un petit solc a la cara inferior. 5-10 estams; llavors madures sense ala **ESPÈRGULA DE CAMP**
- 1. Fulles generalment de < 20 mm, cilíndriques. 5 estams; llavors clarament alades **E. PENTANDRA**

ESPÈRGULA DE CAMP, pèl de boc (*Spergula arvensis*) – Camps de secà, sobretot en substrats silícis, a totes les comarques (absent, però del Pla de l'Estany) (0 - 1 400 m). Hivern-primavera, c.

ESPÈRGULA PENTANDRA (*Spergula pentandra*) – Prats secs d'anuals, sobretot en substrats silícis, a les comarques de terra baixa (0 - 600 m). Primavera, r. Pentandra significa amb cinc estams.

ESPERGULÀRIA (*Spergularia*) [pel sufix *arius*, del llatí, semblant, indica que són plantes semblants a les ESPÈRGULES (gèn. *Spergula*); 7 espècies].

- 1. Planta de sòls salins del litoral. Flors amb els sèpals i els pètals de > 6 mm i sovint amb 10 estams. Llavors alades **ESPERGULÀRIA MARGINADA**

1. Flors amb els sèpals i els pètals de 4 mm i sovint amb 1-6 estams. Llavors sense ala	
2. Planta sense pèls, amb els sèpals membranosos (només el nervi medial és verd);
pètals blancs de < 2 mm	ESPERGULÀRIA SEGETAL
2. Planta sovint amb pèls i fins i tot enganxosa; sèpals verds (només el marge és
membranós); pètals rosats	ESPERGULÀRIA VERMELLA

ESPERGULÀRIA MARGINADA (*Spergularia media*, *S. maritima*) – Sòls salats del litoral de l'Empordà i als prats de Sant Sebastià a Caldes de Malavella. Estiu, r.

Marginada significa que té vora, marge, perquè les llavors són alades.

Spergularia salina (*S. marina*), també es fa en sòls salats litorals de l'Empordà, però les flors són més petites i tenen 1-6 estams (les granes poden o no ser alades).

ESPERGULÀRIA SEGETAL (*Spergularia segetalis*) – Llocs cultivats i inundats de la Cerdanya (1 000 - 1 500 m). Primavera-estiu, rr.

ESPERGULÀRIA VERMELLA, herba vermella, antinilla, arenària roja (*Spergularia rubra*) – Conreus, camins i erms a totes les comarques (0 - 2 200 m). Tot l'any, cc.

Popularment emprada per combatre malalties de la pell.

Planta molt variable que comprèn diverses subespècies:

- Granes negres, llises, que fan reflexos metàl·lics; sèpals aguts, a vegades algun de més curt que els altres; planta de llocs arenosos salins *Spergularia heldreichii*
- Granes brunenques sense reflexos; sèpals iguals i obtusos
 - o Pètals rosats, però blancs a la base; fruit petit que no depassa el calze i granes d'un bru clar de 0,5 mm *Spergularia bocconeii* (*S. atheniensis*)
 - o Tot el pètal rosa; fruit que depassa els sèpals i granes fosques, algunes de > 0,5 mm
 - Estípules deltoïdes i no brillants; sèpals de 3,5-5 mm *Spergularia nicaensis*
 - Estípules allargades i brillants; sèpals de 2-3,5 mm *Spergularia rubra*

PARONÍQUIA (*Paronychia*) [del grec voltadits: segons Dioscòrides la planta els cura; 5 espècies]. Plantes herbàcies amb glomèruls florals característics adornats per bràctees escarioses (no acolorides i com de paper), que poden arribar a tapar les flors.

1. Planta de muntanya que no es fa a terra baixa	
2. Fulles molt piloses al marge. Flors en glomèruls de 8-15 mm, amb bràctees de 3-5 mm que tapen les flors. Sèpals ± arrodonits a la punta	PARONÍQUIA DE ROCA
2. Fulles amb el marge glabre o poc pilós. Flors en grups poc densos (4-7 mm de Ø); bràctees de 2-3 mm que no tapen totalment les flors. Sèpals acabats en punta	PARONÍQUIA POLIGONIFÒLIA
1. Planta de llocs secs del litoral i de terra baixa	
3. Glomèruls florals de 10-25 mm de Ø, laterals o terminals, amb bràctees de 3-8 mm que tapen totalment les flors. Sèpals amb un marge membranós blanc, en forma de cullera i aristats	PARONÍQUIA ARGENTADA
3. Glomèruls arrodonits de 2,5-3,5 mm, terminals, amb les flors cobertes per les bràctees. Sèpals verds no acabats en aresta ni amb forma de cullera	PARONÍQUIA NÍVIA

PARONÍQUIA DE ROCA, herba sanguinària, sangonària, herba de mil granes, herba de plata (*Paronychia kapela*) – Prats secs i llocs rocosos, sobretot sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (1 000 - 2 600 m). Primavera-estiu, c.

Popularment emprada com a digestiva, pels refredats, pel mal de cap o pels ronyons.

PARONÍQUIA POLIGONIFÒLIA (*Paronychia polygonifolia*) – Tarteres i pedrusqueres, sobre substrat silici, dels Pirineus (900 - 2 700 m). Estiu, c.

Dita així perquè les fulles s' semblen a les dels PASSACAMINS (gèn. *Polygonum*).

PARONÍQUIA ARGENTADA, herba blanca, sanguinària blanca, sang nua, sangnària (*Paronychia argentea*) – Prats secs d' anuals de terra baixa (0 - 750 m). Primavera (estiu), c.

Antiga planta medicinal emprada com a diürètica, hipotensora i per curar les ferides (d'aquí el nom de sanguinària).

PARONÍQUIA NÍVIA (*Paronychia capitata*) – Prats secs d' anuals de l'Empordà (0 - 200 m). Primavera, rr.

Nívia vol dir de neu, pel color blanc que pren la planta.

La PARONÍQUIA EQUINULADA (*P. echinulata*), que només es fa en prats secs sobre substrat silici de l'Empordà, és semblant, però és una planta anual amb els sèpals aristats, el marge membranós i tenen forma de cullera. Dita equinulada (de llatí *echinatus*, eriçó de mar) pels sèpals ± coriàcis i quasi espinescents.

POLICARP (*Polycarpon*) [del grec *polys*, molts, i *karpos*, fruit, perquè té molts fruits; 2 espècies].

1. Planta anual d'ambients ruderals	POLICARP COMÚ
1. Planta perenne de penya-segats litorals de l'Alt Empordà	POLICARP DE MAR

POLICARP COMÚ, herba menuda (*Polycarpon tetraphyllum*) – Erms i carrers en indrets trepitjats del litoral a la Garrotxa (0 - 800 m). Primavera-estiu, c.

POLICARP DE MAR (*Polycarpon polycarpoides* subsp. *catalaunicum*) – Penya-segats del cap de Creus. Primavera-estiu, r.

HERNIÀRIA (*Herniaria*) [del llatí *hernia*, hèrnia, perquè es creia que la planta era útil per curar-les; 4 espècies].

1. Planta pilosa, generalment de color gris o fins i tot cendrosa	HERNIÀRIA HIRSUTA
1. Planta sense pèls de color verda	HERNIÀRIA GLABRA

HERNIÀRIA HIRSUTA, herba pixotera (*Herniaria hirsuta* [incl. *H. cinerea*]) – Prats secs d'annuals i erms a les comarques de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.
Hirsut vol dir que és cobert de pèls.

HERNIÀRIA GLABRA, herba de Noè, herba de (les) mil granes, milgranes, cent-en-grana, herba de santaengrana, santaengrana, herba granària, herba renària, herba del mal de pedra urinària, trencapedres, arenaria, sabonera, passacamins (*Herniaria glabra*) – Camins i erms a totes les comarques (0 - 1 700 m). De la primavera a la tardor, cc.
Glabra vol dir que no té pèls.
Planta medicinal antigament emprada, entre d'altres usos, com a diürètica i per curar les hèrnies.

ESCLERANT (*Scleranthus*) [del grec *skleros*, sec, dur i *anthos*, flor, per la duresa dels sèpals; 5 espècies].

1. Planta perenne. Sèpals arrodonits, amb un marge membranós ample de 0,3-0,5 mm	<i>S. perennis</i>
1. Planta anual. Sèpals acabats en punta, amb un marge membranós estret (0,1 mm)	<i>S. annuus</i>

Scleranthus perennis – Prats pedregosos o sorrencs i camins, sobre substrat silici, al Montseny i de l'Albera als Pirineus (500 - 2 200 m). Primavera-estiu, c.
És una de les plantes que s'inclouen en el preparat anomenat FLORS DE BACH.

Scleranthus annuus [incl. *S. delortii*, *S. polycarpus* i *S. verticillatus*] – Conreus de cereals, prats secs d'annuals, replans de roques i terrenys arenosos, sobre substrat silici, a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.
Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

SAGINA (*Sagina*) [del llatí *sagina*, engreix, nom donat a l'ESPÈRGULA DE CAMP que se sembrava als prats per tal que servís d'aliment al bestiar; 6 espècies].

1. Flors pentàmeres; planta perenne que fa rebrots estèrils	
2. Fulles acabades en aresta igual o més llarga que l'amplada de la fulla	SAGINA SUBULADA
2. Fulles no acabades en una aresta o només en una punxa curta	SAGINA PIRINENCA
1. Flors tetràmeres; planta anual o perenne	
3. Planta perenne que fa rebrots estèrils; sèpals patents (oberts)	SAGINA PROCUMBENT
3. Planta anual que no fa rebrots estèrils	
4. Fulles clarament acabades en punta llarga; sèpals drets	SAGINA APÈTALA
4. Fulles no acabades en punta llarga; planta de sorres i de penya-segats litorals; sèpals patents	S. MARÍTIMA

SAGINA SUBULADA (*Sagina subulata*) – Brolles i prats secs sobre substrat silici a la Selva i a l'Alt Empordà (25 - 1 000 m). Primavera-estiu, r.
Subulada perquè les fulles ho són (s'aprimen a l'àpex i acaben en una punta prima).

SAGINA PIRINENCA (*Sagina saginoides*) – Congestes i sòls humits al Montseny i als Pirineus (1 400 - 2 600 m). Estiu, c.

SAGINA PROCUMBENT (*Sagina procumbens*) – Sòls trepitjats i carrers, de terra baixa als Pirineus (0 - 2 000 m). De la primavera a la tardor, c.

Procumbent vol dir que és una planta ajaguda, prostrada.

SAGINA APÈTALA (*Sagina apetala*) – Prats secs d'annuals del litoral als Pirineus (0 - 1 200 m). De la primavera a la tardor, c.

Apètala vol dir que les flors no tenen pètals.

SAGINA MARÍTIMA (*Sagina maritima*) – Roques i sòls sorrencs prop del litoral. Estiu, rr.

ESTEL·LÀRIA, MORRÓ i RÈVOLA (*Stellaria*) [del llatí *stella*, estrella, perquè les flors obertes s'hi assemblen; 7 espècies].

1. Tiges arrodonides i fulles inferiors peciolades2. Tiges piloses tot el volt. Pètals doble de llargs que els sèpals ESTEL·LÀRIA DE BOSC2. Tiges amb 1 o 2 línies de pèls o sense. Pètals poc més llargs que els sèpals o més curts MORRÓ1. Tiges quadrangulars i fulles inferiors sense o amb pecíol curt3. Fulles de 2-6 cm; flors de 2-3 cm, amb els pedicels pilosos i pètals doble de llarg que els sèpals RÈVOLA3. Fulles de < 3 cm. Flors de 0,6-1,2 cm, amb els pedicels sense pèls i pètals més curts o poc més llargs que els sèpals4. Fulles de > 15 mm. Flors en grups densos de > 10, amb els sèpals de 3-6 mm, els externs sovint ciliats i poc més curts que els pètals RÈVOLA MENUADA4. Fulles de 8-15(25) mm; inflorescència poc densa; sèpals de 1,8-3 mm, no ciliats i més llargs que els pètals (a vegades absents) ESTEL·LÀRIA D'AIGUAMOLL

ESTEL·LÀRIA DE BOSC (*Stellaria nemorum* subsp. *montana*) – Boscos caducifolis humits de la Garrotxa i del Ripollès (700 - 1 800 m). Primavera-estiu, rr.

MORRÓ, murró, herba gallinera, borrisol, moralló (*Stellaria media* [incl. *S. neglecta* i *S. pallida*]) – Camps, horts, prats i herbassars a totes les comarques (0 - 2 000 m). Sobretot de l'hivern a l'estiu, cc.

Planta molt variable on s'hi distingeixen 3 subespècies:

- subsp. *pallida*, de flors molt petites que no s'acaben obrint, sense pètals i 1-2 estams, que es fa en prats secs d'annuals
- subsp. *media*, que fa flors obertes amb els sèpals de 4 mm, 3-4 estams
- subsp. *neglecta*, de flors obertes i grosses, amb els sèpals de > 6 mm i 5-10 estams

Planta medicinal emprada en homeopatia i externament per les malalties de la pell.

RÈVOLA, llengua de gallina (*Stellaria holostea*) – Boscos caducifolis (als de ribera a terra baixa) a totes les comarques (0 - 2 100 m). Primavera (estiu), c.

Les fulles es poden consumir en amanida.

RÈVOLA MENUADA (*Stellaria graminea*) – Prats i falguers, sobretot sobre substrat silici, al Montseny i a les Guilleries, i de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2 100 m). Estiu, c.

ESTEL·LÀRIA D'AIGUAMOLL (*Stellaria alsine*) – Fonts i rierols a de la plana de la Selva, al Montseny i a les Guilleries, i de l'Albera als Pirineus (100 - 2 200 m). Primavera-estiu, c.

MORRÓ D'AIGUA (*Myosoton aquaticum*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçada, pilosa i un xic glandulosa a la part superior. Fulles ovades de 2-6 mm. Flors de 12-15 cm de diàmetre amb els pètals blancs més llargs que els sèpals, bilobats i amb 5 estils; fruits arrodonits igual o poc més llargs que el calze i que s'obren per 5 dents. Herbes humits, sobretot pels recs i cursos fluvials, de terra baixa als Pirineus (25 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.

CERASTI (*Cerastium*) [del grec *kerastes*, cornut, per la forma dels fruits; 9 espècies].

1. Planta de congestes. Flors amb 3-4 estils; fruit que s'obre en 6-8(10) dents <i>Cerastium cerastoides</i>1. Flors amb 5 estils; fruit que s'obre en 10(8) dents2. Planta anual que no fa rebrotos estèrils, verda o groguenca; pètals més curts o poc més llargs que els sèpals3. Sèpals amb la punta sobrepassada per pèls no glandulosos; pètals pilosos a la base (lupa!). Pedicel de la flor inferior poc més llarg que els sèpals ... CERASTI AGLOMERAT3. Sèpals amb la punta no sobrepassada per pèls no glandulosos i amb el marge poc escariós; pètals sense pèls a la base CERASTI MENUT

2. Planta perenne (o biennial) que fa rebrots estèrils, verda o grisenca; pètals clarament més llargs que els sèpals
4. Fulles allargades i estretes (7-25 × 1-5 mm), amb la màxima amplada a la base.
Bràctees florals blanquinoses al marge i sèpals de 4-7 mm CERASTI DE FULLA ESTRETA
4. Fulles arrodonides, amb l'amplada màxima cap a la meitat. Sèpals de 7-10 mm
5. Planta pilosa amb llargs pèls llanosos. Pètals doble de llarg que els sèpals CERASTI ALPÍ
5. Planta pilosa però no llanosa. Pètals menys del doble de llarg que els sèpals
6. Flors solitàries o en grups de 2-3 amb les bràctees semblants a les fulles i amb els pètals pilosos a la base (lupa!) CERASTI PIRINENC
6. Flors en grups de 3-30 amb les bràctees petites i amb els pètals sense pèls C. DE FONT

Cerastium cerastoides – Congestes i clots humits de l'alta muntanya (2 150 - 2 700 m). Estiu, r.

CERASTI AGLOMERAT (*Cerastium glomeratum*) – Conreus, erms i prats secs des del litoral al Ripollès (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, cc.

El CERASTI BRAQUIPÈTAL (*C. brachypetalum*), que es fa als prats secs d'annuals, és semblant però té inflorescències poc denses i el peduncle de la flor inferior és > 1,5 vegades més llarg que els sèpals (braquipètal significa de pètals curts, petits).

CERASTI MENUT (*Cerastium pumilum*) – Prats secs d'annuals i replans de roques a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, cc.

El CERASTI SEMIDECANDRE (*C. semidecandrum*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però els sèpals tenen un marge escariós ample (dit així per tenir la meitat de 10 estams, del llatí *semi*, meitat, i del grec *deka*, deu i *andros*, masculí, els estams).

CERASTI DE FULLA ESTRETA (*Cerastium arvense*) – Prats, sobretot en indrets pedregosos, al Montseny i de l'Albera als Pirineus (700 - 2 500 m). Primavera-estiu, cc.

CERASTI ALPÍ (*Cerastium alpinum*) – Replans de roques, prats secs i carenes ventoses dels Pirineus (1 700 - 2 900 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable on s'hi diferencien 3 varietats; consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

CERASTI PRINENC (*Cerastium latifolium* subsp. *pyrenaicum*, *C. pyrenaicum*) – Tarteres sobre esquistos als Pirineus (2 200 - 2 900 m). Estiu, r.

CERASTI DE FONT (*Cerastium fontanum* subsp. *vulgare*) – Prats de dall, jonqueres i herbeis humits del litoral als Pirineus (25 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

CERASTI ERECTE (*Moenchia erecta*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual sense pèls, amb fulles allargades; flors blanques tetràmeres i fruits que s'obren en 8 dents. Prats secs d'annuals, sobretot sobre substrat silici, a la Selva, al Gironès i a l'Empordà (0-900 m). Primavera-estiu, r.

ARENÀRIA (*Arenaria*) [del llatí *arenarius-a*, sorra, perquè les plantes solen viure en indrets sorrenes; 3 espècies].

1. Planta anual d'arrel prima que no fa rebrots estèrils ARENÀRIA SERPIL·LIFÒLIA
1. Planta perenne d'arrel gruixuda que fa rebrots estèrils; planta que no es fa a terra baixa
2. Planta que té forma de coixinet amb fulles rígides i recargolades; flors sense peduncle, agrupades en un glomèrul dens ARENÀRIA DE COIXINET
2. Planta que no té forma de coixinet amb fulles primes i aristades; flors solitàries i amb peduncle llarg ARENÀRIA DE FLOR GRAN

ARENÀRIA SERPIL·LIFÒLIA (*Arenaria serpyllifolia* [incl. *A. leptoclados* i *A. marschlinii*]) – Prats secs, erms i roquissars des de terra baixa als Pirineus (0 - 2 500 m). Primavera-estiu, cc.

Serpil·lifòlia significa amb fulles de SERPOLL, perquè les de la planta s'hi assemblen.

Planta molt variable on s'hi diferencien 3 subespècies

- subsp. *marschlinii*, que només es fa a alta muntanya, d'inflorescència no glandulosa amb pèls curts i llargs i sèpals més llargs que la càpsula
- subsp. *serpyllifolia*, que té el fruit ovoide (ventrut), dur i que no es pot comprimir entre els dits, llavors de 0,5-07 mm i amb la inflorescència amb pèls curts a vegades barrejats amb pèls glandulosos llargs
- subsp. *leptoclados*, amb el fruit estret, allargat (doble de llarg que ample) fàcilment compressible, llavors de 0,3-0,5 mm i inflorescència amb pèls curts sovint barrejats amb pèls glandulosos llargs

ARENÀRIA DE COIXINET (*Arenaria tetraquetra* subsp. *condensata*, *A. agregata*) – Replans i carenes rocoses, sobre substrat calcari, al Puigsacalm i als Pirineus (1 400 - 1 700 m). Estiu, rr.

ARENÀRIA DE FLOR GRAN (*Arenaria grandiflora*) – Pastures seques i llocs rocosos d'alta muntanya (1 600 - 2 900 m). Estiu, cc.

ARENÀRIA, meringia (*Moehringia*) [gènere de plantes molt semblant al l'anterior dedicat al botànic alemany P.H.G. Möhring (1710-1792); 3 espècies].

1. Fulles estretes (< 2 mm) amb un sol nervi; flors sovint amb 4 sèpals i 4 pètals ARENÀRIA PRIMA
1. Fulles de > 2 mm d'amplada amb 3-5 nervis; flors amb 5 sèpals i 5 pètals
2. Fulles d'1,2-3 cm amb tot el marge pilós; sèpals de 4-4,5 mm ARENÀRIA TRINÈRVIA
2. Fulles de 0,6-1,3 cm piloses només a la base i al pecíol; sèpals de 2-3(4) mm A. PENTANDRA

ARENÀRIA PRIMA, herba prima de roca, salsufregi (*Moehringia muscosa*) – Roquissers en llocs ombrívols i humits, sobretot en substrats calcaris, al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (300 - 2 000 m). Primavera-estiu, c. SALSUFREGI és un nom donat també a d'altres plantes medicinals i derivaria de saxífraga (del llatí *saxum*, roca i *frango*, trencar, nom d'una planta emprada per dissoldre els càlculs). Popularment emprada com a depurativa i per les afeccions hepàtiques i urinàries.

ARENÀRIA TRINÈRVIA (*Moehringia trinervia*) – Boscos caducifolis humits des de terra baixa als Pirineus (100 - 1 900 m). Primavera-estiu, c.

ARENÀRIA PENTANDRA (*Moehringia pentandra*) – Clarianes i marges de bosc de terra baixa (0 - 900 m). Primavera-estiu, c. Pentandra significa amb cinc estams.

MINUÀRTIA (*Minuartia*) [dedicada a Joan de Minuart, farmacèutic i botànic de Barcelona (1693-1768); 6 espècies].

1. Planta anual d'arrel prima que no fa rebrotos estèrils MINUÀRTIA TENUÏFÒLIA
1. Planta perenne d'arrel gruixuda que fa rebrotos estèrils. Planta que no es fa a terra baixa
2. Sèpals arrodonits a la part superior
3. Planta que té forma de coixinet, semblant a una molsa; flors sense pètals M. SEDOIDE
3. Planta d'aspecte diferent; flors amb pètals MINUÀRTIA LARICIFÒLIA
2. Sèpals aguts
4. Sèpals uninervats de mida diferent MINUÀRTIA ROGENCA
4. Sèpals plurinervats, tots de mida semblant
5. Tiges d'un bru negrós a la base; fulles sovint totes girades cap un mateix costat; sèpals externs amb 5-7 nervis molt junts MINUÀRTIA RECURVADA
5. Tiges de color de palla a la base; sèpals amb 3 nervis ben separats MINUÀRTIA VERNAL

MINUÀRTIA TENUÏFÒLIA (*Minuartia hybrida* [incl. *M. mediterranea*]) – Prats secs d'annuals des del litoral a la Garrotxa (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, c.

Tenuïfòlia (l'antic nom de la planta) significa de fulles tènues, primes.

Planta molt variable on s'hi diferencien diverses subespècies; consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

MINUÀRTIA SEDOIDE (*Minuartia sedoides*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat silici (2 000 - 2 900 m). Estiu, cc.

Sedoide significa que s'assembla als CRESPINELLS (gèn. *Sedum*).

MINUÀRTIA LARICIFÒLIA (*Minuartia laricifolia*) – Sòls rocosos i pedregosos, sobre substrat silici, al Montseny, a les Salines i als Pirineus (1 200 - 2 500 m). Estiu, cc.

Laricifòlia significa amb fulles semblants a *Larix*, una gimnosperma pròpia dels Alps i del N d'Europa a vegades plantada a les comarques de muntanya.

MINUÀRTIA ROGENCA (*Minuartia rubra* subsp. *rostrata*, *M. rostrata*) – Roques i sòls pedregosos als Pirineus (1 100 - 2 700 m). Estiu, rr.

MINUÀRTIA RECURVADA (*Minuartia recurva*) – Prats i roquissers d'alta muntanya, sobre substrat silici, de l'Albera als Pirineus (1 100 - 2 900 m). Estiu, cc.

Hom hi diferencia 2 subespècies:

- subsp. *recurva*, una planta petita amb 1-3 flors amb els sèpals de 3-4,5 mm
- subsp. *condensata*, de fins 15 cm i amb 3-8 flors amb els sèpals de 4-6 mm

Recurvada, per les fulles sovint totes girades cap un mateix costat.

MINUÀRTIA VERNAL (*Minuartia verna*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat silici (2 000 - 2 900 m). Estiu, cc.

Vernal fa referència a la floració primaveral.

És una planta dita serpentínica, és a dir que pot viure en antigues mines on hi ha una elevada concentració de metalls pesats al sòl.

SAPONÀRIA, herba sabonera, saboneta (*Saponaria*) [del llatí *sapo*, sabó, perquè antigament la planta s'havia fet servir com a sabó; 2 espècies].

1. Planta pilosa; fulles de 0,5-3,5 cm amb un sol nervi. Calze de < 15 mm i pètals d'un rosa purpuri	FALSA ALBÀBREGA
1. Planta sense pèls; fulles de 3-10 cm amb 3-5 nervis. Calze de > 15 mm i pètals rosats	HERBA SABONERA

FALSA ALBÀBREGA (*Saponaria ocymoides*) – Roques i clarianes de bosc pedregoses, des de terra baixa als Pirineus (70 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.

HERBA SABONERA, sabó de gitana (o de gitano) (*Saponaria officinalis*) – Herbeis humits prop dels rius i lleres fluvials des del litoral als Pirineus (0 - 1 300 m). Estiu-tardor, cc.

Planta medicinal sudorífica i depurativa antigament emprada també per rentar la roba, per blanquejar els teixits de lli i com a xampú.

CLAVELLET PROLÍFER (*Petrorhagia prolifera* [incl. *P. nanteuili*]) [2 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm d'alçada, amb fulles estretes. Flors en grups densos cobertes per bràctees de color de palla (el calicle), sovint més llargues que el calze; pètals rosats de 10-13 mm. Prats secs d'annuals i replans rocosos a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, cc.

Hom hi diferencia 2 subespècies:

- subsp. *prolifera*, planta sense pèls amb la vora escabre (lupa!) i la part soldada de les bases foliars a la tija de < 3 mm, amb els pètals només emarginats i granes només reticulades
- subsp. *nanteuili*, planta pilosa als entrenusos i la part soldada de les bases foliars a la tija de 3-4,5 mm, amb els pètals clarament emarginats o bífids i granes tuberculades o fins i tot amb papil·les

Prolífer vol dir que té molta descendència, potser perquè fa moltes granes.

CLAVELLS (*Dianthus*) [8 espècies]. Plantes molt variables: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Planta pilosa, amb pèls llargs sota la inflorescència	CLAVELL DE BOSC
1. Planta poc o gens pilosa	
2. Planta perenne amb la base llenyosa. Flors reunides en un glomèrul dens (2-30 flors), amb els pètals només dentats	CLAVELL DELS CARTOIXANS
2. Flors solitàries o en grups de 2-3	
3. Fulles dels rebrots estèrils ± arrodonides a la punta. Pètals de 8 mm, d'un rosa intens, amb taques purpúries i blanques	CLAVELL DELTOIDE
3. Fulles totes clarament acabades en punta	
4. Pètals amb dents profundes, d'un rosa clar o blanquinosos	CLAVELL DE PASTOR
4. Pètals enters o només dentats, purpuris o rosats	
5. Calze llarg i estret (15-35 × 2-3 mm); pètals d'un rosa clar	<i>Dianthus pyrenaicus</i>
5. Calze més curt o més ample; pètals purpuris	
6. Bràctees del calicle acabades en una punta llarga; corol·la pilosa a la gorja amb un cercle de pics més foscos	<i>Dianthus seguieri</i>
6. Bràctees del calicle agudes, però amb la punta < ½ de llargada del calze; corol·la sense pèls ni cap cercle de pics més foscos	<i>Dianthus pungenis</i>

CLAVELL DE BOSC (*Dianthus armeria*) – Marges i clarianes de bosc, des de terra baixa als Pirineus (60 - 1 600 m). Estiu, r.

CLAVELL DELS CARTOIXANS, clavell de pastor, clavell vermell (*Dianthus carthusianorum*) – Prats secs de muntanya, al Ripollès i a la Cerdanya (700 - 1 800 m). Estiu, c.

Cartoixans fa menció als germans Carthusianus, naturalistes alemanys del s. XVIII (també es diu si fa referència als monjos cartoixans del monestir francès La Grande Chartreuse prop de Grenoble)

CLAVELL DELTOIDE (*Dianthus deltoides*) – Prats de muntanya dels Pirineus, sobretot sobre substrat silici (900 - 2 600 m). Estiu, c.

Deltoide vol dir en forma de la lletra grega delta, triangular, tal com és la taca purpúria dels pètals.

CLAVELL DE PASTOR, clavell blanc, clavell d'olor (*Dianthus hyssopifolius*) – Prats i indrets rocosos des del Montseny i l'Albera als Pirineus (400 - 2 500 m). Estiu, c.

Dianthus pyrenaicus – Prats secs i indrets rocosos i arenosos, sobretot sobre substrat silici, des del litoral als Pirineus (0 - 2 100 m). De la primavera a la tardor, cc.

CLAVELL DE MUNTANYA (clavells de bosc, clavells de pastor) (*Dianthus seguieri* subsp. *requienii*) [incl. *D. vigoii*] – Prats secs, clarianes i marges de bosc, sobretot sobre substrat calcari, des de terra baixa als Pirineus (25 - 2 100 m). De la primavera a la tardor, cc.

Dianthus pungens – Roques i prats pedregosos, sobretot sobre substrat silici, a la Selva, a l'Empordà i al Ripollès (25 - 2 500 m). De la primavera a la tardor, rr.

CUCÚBAL, herba de mala llavor (*Cucubalus baccifer*, *Silene baccifera*) [cucúbal era el nom llatí d'una planta; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçada, amb fulles de 2-9 cm. Flors penjants amb 5 sèpals soldats de 8-15 mm persistents en el fruit, 5 pètals blanc-verdosos bilobats, 10 estams i 3 estils. Fruit carnós de 6-8 mm, negre quan és madur. Herbassars humits de lleres fluvials de terra baixa als Pirineus (0 - 1 400 m). Estiu, r.

Dita de mala llavor potser perquè els fruits no són comestibles.

NIELLA, clavell de blat, ballaruma (*Agrostemma githago*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 1 m d'alçada, pilosa i amb fulles estretes. Flors grans de > 2 cm, purpúries amb els sèpals soldats, més llargs que els pètals, i amb 5 estils. Mala herba dels sembrats, esdevinguda molt rara a causa de la utilització d'herbicides (0 - 1 500 m). Primavera, rr.

Les llavors són metzinoses, tot i que popularment s'havien fet servir pel mal de cor i pel mal de queixal.

Planta originària de l'est de la Mediterrània.

SILENE, MELANDRI i COLITXOS (*Silene* [incl. *Atocion*]) [potser del grec *sialon*, saliva, perquè algunes espècies són viscoses; melandri prové del llatí i era el nom d'una planta que no correspon a cap d'aquest gènere; 21 espècies].

1. Flors sense pètals (o molt petits i més curts que els sèpals)	
2. Fulles molt estretes (1 mm d'amplada); calze sense pèls (però si enganxós com tota la planta)	SILENE PRIMA
2. Fulles més amples; calze pilós	SILENE NOCTURNA
1. Flors amb pètals	
3. Planta dioica; les plantes ♀ fan flors de 5 estils i sense estams; les plantes ♂ fan flors que només tenen 10 estams (esquinceu-les per observar-ho millor)	
4. Pètals blancs de 20-30 mm i calze de 20-30 mm en el fruit	MELANDRI BLANC
4. Pètals rosats o purpuris de 10-25 mm i calze de 10-15 mm en el fruit	MELANDRI VERMELL
3. Planta hermafrodita, flors amb 3 o 4 estils	
5. Pètals vermells o clarament rosats	
6. Calze amb 30 nervis, inflat en el fruit de 10-19 mm	SILENE CÒNICA
6. Calze amb 10 nervis, no inflat en el fruit	
7. Planta d'alta muntanya, baixa (< 10 cm) i amb flors solitàries	SILENE ACAULE
7. Planta sovint més alta i tiges amb diverses flors	
8. Planta anual de terra baixa	SILENE GÀL-LICA
8. Planta perenne de muntanya	
9. Calze sense pèls. Fruit amb un peu d'1 mm (esquinceu el calze i observeu la base del fruit, no pas el peduncle floral!)	SILENE RUPESTRE
9. Calze pilós. Peu del fruit de 6-7,5 mm (± igual de llarg que ell)	SILENE CILIADA
5. Pètals blancs, d'un blanc rosat, groguencs o d'un verd clar	
10. Calze inflat a la poncella i també a la florida, amb 20 nervis	COLITXOS
10. Calze no inflat, amb 10 nervis	
11. Calze sense pèls	
12. Planta anual, ramificada i enganxosa a la part superior; pètals petits o nuls	S. PRIMA

12. Planta perenne amb pètals aparents	
13. Planta de base llenyosa. Flors solitàries (o 1-3 a cada tija); calze de 8-12 mm	HERBA PEDRERA
13. Planta perenne però de base no llenyosa. Nombroses flors a cada tija; calze de 4-6 mm	SILENE RUPESTRE (si el calze és poc pilós i fa > 6 mm, vegeu la SILENE ITÀLICA)
11. Calze pilós	
14. Planta de sorral marítim amb les fulles viscoses i un xic suculent ...	SILENE NICENCA
14. Planta que no viu en aquest ambient	
15. Planta anual amb flors sèssils i inflorescències poc ramificades (estretes)	
16. Calze estret (7-12 × 2-4 mm); pètals bilobats	SILENE NOCTURNA
16. Calze ovoide més curt o més ample; pètals enters	SILENE GALLICA
15. Planta perenne amb flors clarament pedunculades i inflorescències ramificades (amples)	
17. Planta d'alta muntanya amb les fulles piloses a la base; 1-4 flors a cada tija	SILINE CILIADA
17. Planta que no es fa a alta muntanya, amb flors més nombroses	
18. Flors dretes amb el calze de 8-19 mm i els pètals clarament bipartits; fruit amb un peu de 5-9,5 mm (esquinceu el calze i observeu la base del fruit, no pas el peduncle floral!)	SILENE ITÀLICA
18. Flors horitzontals o girades cap avall, amb el calze de 6-14 mm i els pètals només bilobats; peu del fruit de 2-4 mm	SILENE NUTANT

SILENE PRIMA (*Silene inaperta*) – Indrets pedregosos i sòls compactats de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, c.

SILENE NOCTURNA (*Silene nocturna*) – Prats secs de terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, c.

MELANDRI BLANC (*Silene latifolia*) – Marges i herbassars ± humits i clarianes de boscos humits a totes les comarques (0 - 1700 m). Primavera-estiu (tardor), cc.
Planta que es pot consumir guisada.

MELANDRI VERMELL (*Silene dioica*) – Prats, herbassars i boscos clars en indrets humits, al Montseny i les Guilleries (on és rara), i de la Garrotxa als Pirineus (600 - 2100 m). Primavera-estiu, r.

SILENE CÒNICA (*Silene conica*) – Conreus i prats secs del Gironès i de l'Empordà (0 - 200 m). Primavera-estiu, rr.
La SILENE CONOIDE (*S. conoidea*) és semblant però les bràctees són més llargues que el pedicel de la flor i el calze mesura de 20-30 mm. Es fa en sembrats de la Garrotxa i del Ripollès.

SILENE ACAULE (*Silene acaulis*) – Prats d'alta muntanya, sobretot en indrets pedregosos (1700 - 3000 m). Estiu, c.
Acaule vol dir que no té tija.

SILENE GÀL·LICA (*Silene gallica*) – Prats secs, marges i conreus des del litoral als Pirineus (0 - 1300 m). Primavera-estiu, cc.
Dita així perquè es va descriure per primer cop de França (latí *gallicus*).
La SILENE VERMELLENA (*S. rubella*) és semblant però fa inflorescències obertes i el calze és vermellós. Es fa als conreus de secà de l'Empordà.

SILENE RUPESTRE (*Silene rupestres*, *Atocion rupestre*) – Sòls rocosos i replans de roques des de les Salines als Pirineus (750 - 2700 m). Estiu, c.
Rupestre vol dir que viu sobre les roques.

SILENE CILIADA, herba fetgera, herba ronyonera (*Silene ciliata*) – Prats d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici (1300 - 2700 m). Estiu, c.
Ciliada vol dir que és plena de cilis, de pèls.
Popularment emprada com antisèptica renal.

COLITXOS, curibells, curcibells, herba dels pets, esclafidors, petadors, pets, colís (*Silene vulgaris*) – Prats secs, herbassars i camps a totes les comarques (0 - 2200 m). De la primavera a la tardor, cc.
Dita així perquè quan les poncelles encara són tancades peten si s'esclafen o s'aixafen contra un objecte o les mans.
Els brots tendres són comestibles en amanida.

HERBA PEDRERA, silene pedrera, herba prima, salsufragi, salsufràgia (*Silene saxifraga*) – Fissures de les roques, sobretot en substrats calcaris, al Montgrí i a les comarques de muntanya (0 - 2200 m). De la primavera a la tardor, c.

Dita herba prima a la Garrotxa, si bé aquest nom és més propi de l'espècie de la fam. de les rubiàcies. Salsufragi deriva del llatí *saxifraga*, nom d'una planta emprada per dissoldre els càlculs.

Planta medicinal diürètica i emprada com a protector hepàtic i per les malalties del ronyó.

SILENE NICENCA (*Silene niceensis*) – Sorral marítims de l'Empordà. Primavera-estiu, r.
Nicenca vol dir de la ciutat de Niça.

SILENE ITÀLICA (*Silene italica* subsp. *nemoralis*, *S. nemoralis*) – Marges i clarianes de bosc de les comarques interiors (100 - 900 m). Primavera-estiu, r.

Als marges del peudemont de l'Empordà, entre Figueres i Fortià es fa la **SILENE DE SENNEN** (*Silene italica* subsp. *sennenii*, *S. sennenii*), que fa flors amb el calze de 8-13 mm (a la **SILENE ITÀLICA** el calze mesura 14-21 mm); planta endèmica i protegida per la legislació.

SILENE NUTANT (*Silene nutans*) – Prats, marges i clarianes de bosc a totes les comarques (60 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.
Nutant vol dir que és pèndul, que penja, perquè les flors ho són.

LICNIS (*Lychnis*) [del grec *lychnos*, làmpada, per la forma del calze i del fruit, o bé per l'ús antic com a metxa de les fulles d'algunes espècies; 3 espècies].

1. Tiges piloses a la base. Inflorescència poc densa i flors amb el calze de 6-10 mm i amb els pètals dividits d'1-1,5 cm	FLOR DE CUCUT
1. Planta sense pèls. Inflorescència densa i flors amb el calze de 3-5 mm i amb els pètals bilobats de 0,5-1 cm	LICNIS ALPINA

FLOR DE CUCUT, cucut de rec, clavell (*Lychnis flos-cuculi*, *Silene flos-cuculi*) – Prats de dall i herbeis humits des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.

Dita així perquè abans es creia que el cucut escopia sobre la planta (l'escuma semblant a saliva que a la primavera es pot observar sobre aquesta i d'altres herbes, però, correspon a insectes homòpters del grup dels afrodrids).

LICNIS ALPINA (*Lychnis alpina*, *Silene suecica*, *Viscaria alpina*) – Prats d'alta muntanya, sobre substrat silici (1 700 - 2 700 m). Estiu, c.

El **PESSIGANASSOS** (o **BÀLSAM PELUT**) (*L. coronaria*, *Silene coronaria*) és una planta cultivada en jardineria a vegades naturalitzada: es diferencia de les dues espècies anteriors perquè és de color blanquinós a causa de l'abundant pilositat i té els pètals purpúris i no pas rosats; popularment emprada com a vulnerària.

FAM. DE LES QUENOPODIÀCIES [del grec *chen*, *chenos*, oca, i *podion*, peu petit, perquè les fulles d'algunes espècies de blets (gèn. *Chenopodium*) tenen la forma de la planta del peu d'una oca; 10 gèneres]. Plantes herbàcies anuals o perennes a vegades suculentes, amb flors petites i sense pètals (sovint amb 5 peces periàntiques) i que s'agrupen en glomèruls densos; ovari súper format de 2-3 carpels soldats que sovint donen un fruit sec d'una sola grana. Tots els gèneres d'aquesta família actualment s'inclouen dins la fam. de les amarantàcies.

1. Fruits carnosos, vermells quan són madurs	Einadia nutans
1. Fruits secs	
2. Plantes suculentes amb les tiges articulades (tenen nusos) i fulles inconspícues	
3. Mata de > 50 cm d'alçada	SALICORN
3. Planta anual més baixa (< 50 cm)	SALICORN HERBACI
2. Plantes amb tiges no suculentes (les fulles si que ho poden ser) no articulades; fulles ovals o linears	
4. Fulles llargues i molt estretes	
5. Fulles espinoses, les inferiors oposades	BARRELLA PUNXOSA
5. Fulles no espinoses, totes alternes	
6. Fulles cilíndriques i suculentes	SALAT MARÍTIM
6. Fulles linears i no suculentes	
7. Flors disposades en glomèruls densos; periant amb una ala	BARRELLA TERRERA
7. Flors disposades en una espiga no ramificada; periant sense ala	CAMFORADA
4. Fulles ovals, a vegades dentades	
8. Planta llenyosa	SALAT
8. Planta herbàcia, anual o perenne	
9. Planta pilosa, enganxosa, d'olor forta o fètida	BLET
9. Planta ni pilosa ni enganxosa, inodora	
10. Flors amb tèpals endurits, sobretot en el fruit	BLEDA
10. Flors sense tèpals endurits	

11. Flors amb 2 bràctees triangulars a la base que creixen en el fruit i l'acaben envoltant	SALAT i HERBA MOLLA
11. Flors sense bràctees triangulars	BLET

Einadia nutans (*Rhagodia nutans*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 60 cm amb fulles de 5-20 × 2-10 cm sovint amb dues dents a la base que les fan semblants a una fletxa. Flors petites d'1-2 mm i fruit carnós de 3-5 mm, d'un vermell ataronjat quan és madur. Penya-segats i herbassars propers de la Selva i el Baix Empordà. Estiu-tardor, r.
Planta originària d' Austràlia.

SALICORN COMÚ, cirialera, herba de salobre (*Arthrocnemum fruticosum*, *Sarcocornia fruticosa*, *Salicornia fruticosa*) [del llatí *sel* i *corne*, perquè són plantes salades i per la forma carnosa de les branques; dites cirialeres perquè les branques no tenen fulles i les tiges creixen dretes com ciris; 2 espècies].

Mata suculenta d'1,5 m d'alçada o més, amb fulles esquamiformes, petites. Flors petites i poc vistoses amb periant de 3 dents. Llocs salats i humits del litoral de l'Empordà. Estiu-tardor, c.

El SALICORN GLAUC (*A. macrostachyum*, *A. glaucum*), és semblant, tot i que molt més rar, i es diferencia pel color clar de la planta, per les tiges floríferes que neixen sobre les branques velles i són més curtes que les estèrils, i per les granes negres, mentre que el SALICORN COMÚ és una planta verda i les granes són brunes.

Als mateixos ambients també s'ha citat el SALICORN RADICANT (*Arthrocnemum perenne* ssp. *alpini*, *Sarcocornia perennis* ssp. *alpini*) que fa branques horitzontals i ajagudes (< 70 cm).

SALICORN HERBACI, collemós (*Salicornia patula* [incl. *S. emerici*], *S. europaea*, *S. ramosissima*) [1 espècie].

Planta anual de fins 40 cm d'alçada, verda durant l'estiu però que esdevé vermelloso a la tardor, amb fulles esquamiformes petites. Flors petites i poc vistoses. Depressions i vores de llacunes litorals de l'Empordà en llocs llargament inundats. Estiu-tardor, r.

Antigament emprada com a antiescorbútica.

BARRELLA PUNXOSA (*Salsola kali*) [2 espècies].

Herba anual de fins 80 cm erecta i ramificada des de la base que acaba adoptant una forma ± esfèrica, de manera que pot ésser arrencada i arrossegada pel vent. Fulles basals oposades i la resta alternes, cilíndriques i estretes d'1-3 cm amb una espina terminal i dilatades a la base, de fins a 4 cm. Flors reunides en petits grups a l'axil·la de les fulles, amb 4-5 tèpals i amb 2 bràctees a la base que les ultrapassen i que acaben desenvolupant una expansió transversal. Platges sorrenques amb dipòsits de matèria orgànica (excepcionalment apareix ocasionalment en alguns indrets de la Cerdanya). De la primavera a la tardor, r. (0-10 m). r.

Antiga planta medicinal emprada com a espasmolítica i hipotensora.

La SOSA (*S. soda*), que es fa en lloc salins de l'Empordà no és una planta punxosa i les fulles són més llargues (sosa és el nom de la sal que s'obté quan es crema aquesta i d'altres plantes d'aquesta família).

SALAT MARÍTIM (*Suaeda maritima* subsp. *spicata*) [2 espècies].

Planta anual de fins 50 cm amb fulles linears d'1-3 cm. Flors en grups de 2-3 petites i poc vistoses. Herbassars de sòls salins del litoral de l'Empordà. De la primavera a la tardor, r.

Suaeda splendens, que es fa als mateixos indrets, se'n diferencia perquè les fulles presenten un pèl apical d'1 mm.

BARRELLA TERRERA (*Kochia prostrata*, *Bassia prostrata*) [barrella és la cendra rica en sals que s'obtenia d'aquestes i d'altres espècies de la família (plantes barrelleres) i que es feia servir per fer bugada i per fabricar vidre o lleixiu; 2 espècies].

Mata llenyosa de fins 80 cm amb fulles linears de fins 1,2 cm. Flors reunides en grups densos amb 5 tèpals pilosos, que en el fruit fan una ala de 3-4,5 mm. Comunitats ruderals de sòls molt secs de l'Alt Empordà. Estiu-tardor, r.

El MIRAMBELL DE JARDÍ (PINET DE JARDÍ o PI DE JARDÍ) (*K. scoparia*, *Bassia scoparia*), és semblant, però és una planta anual amb les fulles més llargues. Cultivada als jardins i rarament subspontània.

CAMFORADA (*Camphorosma monspeliaca*) [de l'àrab *kafur*, càmfora, i del grec *osme*, olor, perquè la planta fa olor de càmfora; 1 espècie].

Mata llenyosa de fins a 50 cm, grisenca, amb olor de càmfora. Tiges de dues menes, les unes curtes i densament cobertes de fulles i les altres més llargues que porten les flors. Fulles linears de fins 1 cm. Flors verdoses amb 4 tèpals d'uns 3 mm. Penya-segats, herbassars ± salats del litoral i llocs secs del litoral. Estiu-tardor, r.

BLEDA MARÍTIMA (*Beta vulgaris* subsp. *maritima*) [1 espècie].

Planta herbàcia de 80 cm o més amb fulles ovals, grosses de 5-12 cm. Flors reunides en grups d'1-8 amb els tèpals de 3 mm. Herbassars ruderals i ± salats del litoral de l'Empordà. Estiu-tardor, r.

La BLEDA VULGAR (*B. vulgaris* subsp. *vulgaris*) és semblant, però té l'arrel més gruixuda, tot i ser una planta anual, les tiges més altes i les fulles més grosses; cultivada i a vegades subespontània a totes les comarques.

SALAT i HERBA MOLLA (*Atriplex* [incl. *Halimione*]) [anomenats així perquè les fulles tenen sabor salat; 5 espècies].

1. Mata llenyosa i grisosa	SALAT PORTULACOIDE
1. Planta herbàcia anual verda	
2. Fulles allargades de base cuneada (que s'aprima gradualment), de < 2 cm d'amplada	SALAT DE FULLA ESTRETA
2. Fulles triangulars amb la base que s'estreny bruscament i sovint més amples	HERBA MOLLA

SALAT PORTULACOIDE, salanc, verdolaga marina (*Atriplex portulacoides*, *Halimione portulacoides*) – Sòls salins temporalment inundats, en salicornars i jonqueres halòfiles del litoral de l'Empordà. Estiu-tardor, r.
Planta tòxica.

Dit portulacoide perquè les fulles s'assemblen a les de la verdolaga (gèn. *Portulaca*).

El SALAT BLANC (*A. halimus*) és semblant i es fa als mateixos indrets però totes les fulles són alternes. També és cultivat als jardins del litoral.

SALAT DE FULLA ESTRETA (*Atriplex patula*) – Herbassars de marges de camins, terres remogudes i de camps a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu-tardor, c.

HERBA MOLLA (*Atriplex prostrata*) – Herbassars humits en llocs salats i també a les lleres fluvials de terra baixa (0 - 300 m). Estiu-tardor, r.

El SALAT ROSA (*A. rosea*) és una planta grisenca i farinosa que només es fa en llocs salats de l'Empordà.

BLET, belet (*Chenopodium* [incl. *Dysphania*, *Blitum*, *Chenopodium* i *Lipandra*]) [15 espècies].

1. Planta que fa una olor molt forta, a vegades fètida (fregueu-la amb els dits i oloreu-vos-els !)	
2. Planta pilosa i enganxosa. Fulles dentades o profundament dividides	BODRIS
2. Planta poc o gens pilosa i enganxosa. Fulles enteres o només un xic dentades	
3. Planta verda, dreta, que fa una olor ± agradable	TE BORD
3. Planta grisenca, sovint ajaguda, que fa una olor molt desagradable a peix podrit ...	BLET PUDENT
1. Planta inodora	
4. Planta perenne d'alta muntanya amb fulles triangulars, enteres o amb dents poc profundes (limbe 3-12 × 2-7 mm, pecíol 4-10 mm)	SARRÓ
4. Planta anual amb fulles ovals o si són triangulars dentades profundament	
5. Fulles enteres	
6. Planta farinosa (fregueu-la amb els dits i us ha de quedar un polsim blanc)	BLET BLANC
6. Planta no farinosa; tija de secció quadrangular i sovint vermelloso	BLET POLISPERM
5. Fulles dentades	
7. Planta no farinosa (fregueu-la amb els dits i us ha de quedar un polsim blanc).
Fulles amb dents nombroses	BLET DE PARET
7. Planta farinosa. Fulles amb poques dents a cada costat	BLET BLANC

BODRIS, te bodris, herba del cuc (*Chenopodium botrys*, *Dysphania botrys*) – Vinyes, erms, marges de camins i lleres fluvials de terra baixa (0 - 900 m). Estiu-tardor, r.

Bodris vindria del grec, raïm, i era el nom d'una planta aromàtica, probablement aquesta. Emprada com a pectoral i vermífuga.

TE BORD, te de la reina (*Chenopodium ambrosioides*, *Dysphania ambrosioides*) – Herbassars ruderals de terra baixa (0 - 900 m). Estiu-tardor, c.

Planta estomacal i vermífuga; antigament emprada popularment per fer banys d'ulls, pels refredats i per combatre diverses malalties del bestiar domèstic; conté ascarida, una substància que es fa servir per combatre els cucs intestinals. Originària d'Amèrica.

Ch. pumilio (*Dysphania pumilio*), que es fa en alguns punts de l'Alt Empordà i a la cua de l'embassament de Susqueda, és semblant però és una planta més baixa (< 30 cm) i les fulles són més petites (< 2 cm); és originària d'Austràlia.

BLET PUDENT (*Chenopodium vulvaria*) – Horts, camps i erms des de terra baixa al Ripollès (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.

Planta un xic tòxica, vermífuga i antiespasmòdica.

SARRÓ, sarrons, espinac de muntanya. espinacs bords (*Chenopodium bonus-henricus*, *Blitum bonus-henricus*) – Herbassars nitròfils, llocs freqüentats pel bestiar i prats molt pasturats als Pirineus (1 600 - 2 500 m). Primavera-estiu, cc.

Antigament consumida com a verdura.

El nom específic deriva de l'alemany *Guter Heinrich* (bon Enric), nom que es dona a aquesta planta en diverses llengües centreeuropees, potser perquè sempre viu prop de l'home. Potser també és una planta dedicada al rei Enric IV de França i III de Navarra, conegut com el "bon rei" (1553-1610).

BLET BLANC, blet (*Chenopodium album*) – Herbassars ruderals, camps i erms a totes les comarques (0 - 1 800 m). Estiu-tardor, cc.

En èpoques de manca d'aliments les llavors s'havien barrejat amb les de cereals; emprada antigament com a diürètica, antiespasmòdica i com a vermífuga.

És molt semblant i es fa als mateixos indrets el BLET DE FULLA PETITA (*Ch. opulifolium*, *Ch. album* subsp. *opulifolium*), que té les fulles basals triangulars arrodonides (tan amples com llargues), mentre que el BLET BLANC les té més llargues que amples.

BLET POLISPERM (*Chenopodium polyspermum*, *Lipandra polypserma*) – Horts, herbassars humits i també al bosc de ribera i lleres fluvials, des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, r.

Polisperm vol dir que té moltes granes.

BLET DE PARET (*Chenopodium murale*, *Chenopodiastrum murale*) – Herbassars ruderals, erms i també pel mig dels carrers a terra baixa (0 - 600 m). Estiu-tardor, c.

El BLET ANGULÓS (*Ch. hybridum*, *Chenopodiastrum hybridum*), que només es fa en horts de muntanya és semblant, però les fulles tenen la base en forma de cor i no pas de falca o tascó com en el BLET DE PARET.

També és semblant el BLET ROIG (*Ch. chenopodioides*) que té granes roges i no pas negres com el BLET DE PARET; només es fa en llocs salats de l'Empordà i als prats de Sant Sebastià a Caldes de Malavella.

FAM. DE LES AMARANTÀCIES [1 gènere]. Plantes herbàcies anuals o perennes amb fulles enteres, flors unisexuals, poc vistoses, petites i sense pètals que s'agrupen en glomèruls densos i fruits secs amb una sola grana. Totes les espècies són de desenvolupament estival i viuen entremig dels runams, solars abandonats o als conreus i són coneguts amb el nom popular genèric de BLETs o BELETs. Actualment, la família inclou tots els gèneres de la família de les quenopodiàcies.

AMARANTS, MARXANTS, BLETs (*Amaranthus*) [del grec *amarantos*, que no es mustia, perquè les flors no es marceixen mai; en els botànics antics, nom de diverses plantes, entre d'altres els amarants; marxant seria una deformació d'amarant; 8 espècies].

1. Planta perenne difícil d'arrencar (en estirar-la mai us seguiran les rels)	
2. Tiges blanquinoses i fulles allargades de 2-8 × 0,3-2,5 cm	AMARANT MURICAT
2. Tiges verdes o vermelloses i fulles ovals de 1,5-5(7) × 0,5-3(4) cm	AMARANT DEFLEX
1. Planta anual, a vegades de gran port, que en arrencar-la segueix amb la rel principal	
3. Tija amb una inflorescència terminal allargada	
4. Tija no pilosa a la part superior. Inflorescència terminal prima, més de 3 vegades més llarga que les laterals	MARXANT MENUT, BLET
4. Tija pilosa a la part superior. Inflorescència terminal gruixuda, no pas més de 3 vegades més llarga que les laterals	MARXANT GROS, BLET
3. Tija amb inflorescències laterals (a l'axil·la de les fulles) i arrodonides	
5. Planta amb tiges verdes o vermelloses	AMARANT SILVESTRE
5. Planta amb tiges blanquinoses	
6. Fulles sense un marge blanc translúcid; flors trímeres amb la bràctea floral més llarga que el periant (lupa!)	AMARANT BLANC
6. Fulles amb el marge blanc translúcid; flors tetràmeres o pentàmeres amb la bràctea floral més curta que el periant	AMARANT BLITOIDE

AMARANT MURICAT (*Amaranthus muricatus*) – Erms i solars abandonats a les comarques de terra baixa (0 - 100 m). Primavera-estiu, r.

Muricat vol dir que és ple de puntes o d'espines, perquè el fruit ho és.

AMARANT DEFLEX (*Amaranthus deflexus*) – Erms, marges de camps, camins i camps abandonats, des del litoral als Pirineus (0 - 1 200 m). Estiu (tardor), cc.

Deflex vol dir que és doblegat, ja que la planta és ajaguda però les tiges és redrecen al capdamunt.

Planta probablement originària d'Amèrica del Sud; introduïda a Catalunya a inicis del s. XIX.

MARXANT MENUT, BLET (*Amaranthus hybridus*) – Conreus, sobretot de regadiu, a totes les comarques (0 - 1 400 m). Estiu-tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica Tropical; introduïda a Catalunya a mitjans del s. XIX.

Planta molt variable que comprèn diverses subespècies: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

MARXANT GROS, BLET (*Amaranthus retroflexus*, *A. delilei*) – Conreus, sobretot de regadiu, a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu-tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica del Nord; introduïda a Catalunya a mitjans del s. XIX. Les fulles tendres es poden consumir com a verdura, però és una planta tòxica pel bestiar.

MARXANT SILVESTRE (*Amaranthus graecizans* subsp. *silvestris*) – Conreus, sobretot de regadiu, a totes les comarques (0 - 1 100 m). Estiu-tardor, cc.

Silvestre vol dir que creix en boscos i selves, en llocs no cultivats, tot i que no és el cas d'aquesta espècie.

A. blitum, és semblant, però les fulles són escotades a l'extrem, mentre que al MARXANT SILVESTRE no.

MARXANT BLANC (*Amaranthus albus*) – Conreus, sobretot de secà, des del litoral als Pirineus (0 - 1 100 m). Estiu-tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica del Nord; introduïda a Catalunya a mitjans del s. XIX.

MARXANT BLITOIDE (*Amaranthus blitoides*) – Erms i conreus, del litoral als Pirineus (0 - 600 m) Estiu (tardor), c.

Blitoide vol dir que s'assembla a *Amaranthus blitum*.

Planta originària d'Amèrica del Nord; introduïda a Catalunya a inicis del s. XX.

FAM. DE LES FITOLACÀCIES [del grec *phytos*, planta, i del persa *lak*, perquè els fruits prenen un color vermellós semblant al de la laca; 1 gènere].

RAÏM DE MORO, raïm de guilla, tinta, escopetassa, raïm de l'escopeta, raïm de Sant Salvi (*Phytolacca americana*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de port alt (de fins 3 m d'alçada) i olor desagradable, amb fulles grosses (12-25 × 5-10 cm). Flors sense pètals, amb 4-5 peces periàntiques rosades o d'un verd blanquinós, 10 estams i fruit carnós, negre quan és madur. Herbeis i erms humits i marges i clarianes dels boscos de ribera del litoral a la Garrotxa (0 - 600 m). Estiu-tardor, cc.

Originària d'Amèrica del N. Planta tòxica que s'havia utilitzat com a purgant i els fruits com a colorant.

FAMÍLIA DE LES AÏZOÀCIES [nom grec i llatí de diverses plantes de la fam. de les crassulàcies; 5 espècies]. Plantes herbàcies perennes amb tiges ajagudes i fulles enteres més o menys suculentas; flors vistoses amb 4-5 sèpals, nombrosos pètals linears, estams nombrosos i diversos carpels soldats en un ovari infer. Plantes sovint originàries d'Àfrica del Sud, introduïdes com a plantes ornamentals i naturalitzades.

1. Fulles amb pecíol, primes, planes i més o menys en forma de cor, quasi tan llargues com amples	
2. Fulles oposades d'1,3-5,5 × 0,5-3,5, flors d'1-2,5 cm de Ø amb 4 sèpals i 4 pètals d'un rosa viu	CABELLERA DE LA REINA
2. Fulles alternes d'1,5-11 × 1-7,5; flors sense pètals i amb 4-5 sèpals	CAPOLACA
1. Fulles sèssils poc o molt gruixudes, molt més llargues que amples	
3. Fulles papil·loses i fins i tot rugoses	
4. Fulles de secció circular de 0,5-1,6 × 0,3 cm i totes oposades; tiges amb pèls blancs; flors d'1,5-2,5 cm de Ø, amb 5(6) sèpals i pètals de color rosa intens	DROSANTEM
4. Fulles superiors alternes; pètals de color blanc	DITETS
3. Fulles no papil·loses, llises al tacte, amb alguna o totes les cares planes; flors amb 5 sèpals desiguals	
5. Fulles de secció triangular, de 4-13 × 1-1,6 cm, sense puntuacions hialines; flors grosses (8-10 cm de Ø), amb pètals blancs o purpúris	BÀLSAM
5. Fulles de secció semicircular, sobretot a la base, de 2-3,5 × 0,5-0,9 cm; flors petites (2,5-4 cm de Ø)	
6. Flors amb pètals porpres d'1-1,5 cm	DISFIMA
6. Flors grogues	Glottiphyllum longum

CABELLERA DE LA REINA, herba gelada (*Aptenia cordifolia*) [1 espècie].

Cultivada a terra baixa i subespontània al litoral (0 - 300 m). Tot l'any, r.

CAPOLACA (*Tetragonia tetragonoides*) [1 espècie].

Originària de Nova Zelanda, cultivada i subespontània al litoral. Tot l'any, rr.

DROSANTEM, cabellera de la reina (*Drosanthemum floribundum*) [1 espècie].

Cultivada a terra baixa i subespontània al litoral (0 - 300 m). Primavera, r.

Drosanтем prové del grec i significa flor de rosada, potser perquè la planta és plena de papil·les i sempre sembla com molla de rosada.

En penya-segats de Cadaqués i de Begur hi creix també *Drosanthemum candens*, que té els estigmes més curts que no pas els estams, mentre que *D. floribundum* els té més llargs.

DITETS (*Mesembryanthemum nodiflorum*) [1 espècie].

Cultivada i subespontània pel cap de Creus.

BÀLSAM (*Carpobrotus edulis*) [2 espècies].

Cultivada i subespontània a tot el litoral (0 - 300 m). Primavera-estiu, c.

C. edulis sol tenir les fulles de > 7 cm, verdes i amb la secció de la part apical fent un triangle equilàter, i fa flors grogues o rosades amb < 12 estigmes. *Carpobrotus acinaciformis* és semblant, però té les fulles < 7 cm, glauques i amb la secció de la part apical fent un triangle isòsceles, i fa flors purpúries amb > 12 estigmes.

DISFIMA (*Disphyma crassifolium*) [1 espècie].

Cultivada i subespontània en alguns punts del litoral. Primavera, r.

Disfima prové del grec i significa dos excrescències o tumors, perquè els òvuls són bilobats.

Malephora crocea, naturalitzada en penya-segats de l'Alt Empordà, és semblant, però les flors són rosades i el fruit té 5 cavitats, mentre que DISFIMA fa fruits amb 8-12 cavitats.

Glottiphyllum longum [1 espècie].

Cultivada i subespontània en alguns punts del litoral. Primavera, r.

FAM. DE LES CACTÀCIES [del grec *kaktos*, nom d'una planta espinosa, potser un card o l'HERBA COL (fam. de les compostes); > 3 gèneres]. Nombroses espècies es cultiven en jardineria i es poden trobar subespontànies prop de les cases i llocs rocosos, sobretot al litoral; plantes originàries d'Amèrica.

FIGUERA DE MORO (*Opuntia maxima*, *O. ficus-indica*, *O. ficus-barbarica*)

Planta de tiges carnosos formades per artells el·líptics aplanats (pales) de > 30 cm que porten espines situades en petites arèoles circulars. Cultivada a terra baixa i naturalitzada en talussos i penya-segats del litoral. Primavera-estiu, c.

Originària de l'Amèrica Central; cultivada en jardineria i antigament pels seus fruits comestibles, les figues de moro. Les pales popularment es fan servir per les cremades, els refredats o el mal de cap.

Diverses espècies d'aquest gènere són subespontànies al litoral:

- *O. stricta*, originària del SW dels Estats Units i Cuba, és una planta ajaguda, amb pales de 20-30 cm i sense espines llargues que s'ha naturalitzat al Cap de Creus
- *O. mesacantha* [incl. *O. humifusa*], originària de l'est d'Estats Units, és una planta ajaguda (< 20 cm) amb les pales de 4-15 cm, que s'ha naturalitzat als solells de Sau i de Susqueda
- *O. engelmannii* subsp. *lindheimeri*, *O. puberula* i *O. schickendantzii*, també s'han citat com a subespontànies al litoral

També es naturalitzen, sobretot al litoral, altres espècies de la família, com ara:

- *Cereus hildmannianus*, un cactus erecte i ramificat
- *Trichocereus macrogonus*, *T. spachianus* i *T. taquimbalensis*, que són cactus erectes columnars

FAM. DE LES CORNÀCIES [nom llatí del CORNELLER MASCLE (*Cornus mas*), potser derivat del grec *kranos* i *kerasos*, cirerer ja que els fruits s'assemblen a cireres bordes, *cornum* en llatí; 1 gènere].

SANGUINYOL, **sangrinyol**, **sanguinella**, **corneller**, **pelabou** (*Cornus sanguinea*) [anomenat així pel color vermellós de les branques joves; 1 espècie].

Arbust caducifoli d'1-4 m, amb fulles oposades, de 3-7 cm. Flors tetràmeres en inflorescències denses amb pètals blancs de 4-7 mm. Fruit carnós de 5-8 mm, negre quan és madur. Totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, cc.

Planta tòxica: quan es frega amb les mans l'escorça surten butllofa i èczemes. La fusta és molt dura i es fa servir per fer mànecs, mentre que les branques joves són molt flexibles i s'empren en cistelleria.

FAM. DE LES NICTAGINÀCIES [del grec *nyct*, nit, perquè les flors d'algunes plantes d'aquesta família comencen a obrir-se al capvespre; 1 gènere].

FLOR DE NIT, santjoans (*Mirabilis jalapa*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m, amb fulles ovades i acabades en punta de 5-10 × 3-5 cm; flors en grups densos, blanques, grogues, rosades o vermelles i a la nit molt flairoses. Cultivada com ornamental i subespontània del litoral al Ripollès. Estiu-tardor, c.

Planta originària d'Amèrica del Sud.

FAM. DE LES PORTULACÀCIES [nom llatí de la verdolaga; 2 gèneres]. Família de plantes herbàcies, amb fulles enteres, de vegades un xic carnosos, i flors petites amb 2 sèpals i 4-6 pètals.

1. Tiges sovint vermelloses. Flors grogues sèssils, amb 6-15 estams i 5-6 estigmes VERDOLAGA
1. Tiges verdes. Flors blanques pedunculades amb 3-5 estams i 3 estigmes MÓNTIA

VERDOLAGA, verdalaga, verdulaga (*Portulaca oleracea*) [1 espècie].

Planta anual de tiges ajagudes i fulles carnosos, ovades, d'1-2 cm. Horts i camps a totes les comarques (0 - 1 050). Estiu-tardor, cc.

Planta medicinal emprada externament per preparar cataplasmes, per les berrugues, i internament en el tractament de la disenteria, les hemorroides, per problemes intestinals...; comestible en amanida, sobretot la var. *sativa*.

Als jardins es cultiva *Portulaca grandiflora*, de flors grosses i vistoses, originària d'Amèrica del S.

MÓNTIA, amanida de gripau (*Montia fontana*) [dedicada a Giuseppe Monti, botànic bolonyès (1682-1760); 1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les montiacies.

Planta d'un verd clar, amb fulles oposades de 3-15 × 1-6 mm, un xic suculentos. Sòls inundats o xops de les vores dels cursos d'aigua i dels estanys, sobre substrat silici, de terra baixa al Ripollès (75 - 2 100). Primavera-tardor, rr. Planta molt variable que comprèn 3 subsespècies que es diferencien per la mida de les llavors; consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

FAM. DE LES BASEL·LÀCIES [de *basella*, nom malabar de *Basella alba*, una herba de l'Àfrica tropical i del SE d'Àsia anomenada espinac blanc o espinac malabar; 1 gènere].

BÀLSAM EMPARRADOR (*Boussingaultia cordifolia*, *Anredera cordifolia*) [1 espècie].

Planta herbàcia, enfiladissa, de fulles un xic crasses (com carnosos) i cordades a la base, de 2-7 cm. Flors blanquinoses, de 2-5 mm, disposades en un raïm llarg i dens. Introduïda d'Amèrica del Sud, com a ornamental i naturalitzada al litoral (0 - 500) Estiu-tardor.

FAM. DE LES BALSAMINÀCIES [1 gènere].

BALSAMINA (*Impatiens balfourii*) [nom grec d'una planta indeterminada que no deu correspondre a cap d'aquesta família; 1 espècie].

Planta herbàcia anual erecte de fins 1 m o més, amb fulles alternes. Flors en grups de 2 o més amb peduncle comú, purpúries o rosades però parcialment blanques. Fruit sec en caàpsula que s'obre de forma explosiva. Originària de l'Àsia, cultivada com a ornamental i naturalitzada pels erms, runams i boscos de ribera (0-900 m). Estiu, rr.

Impatiens balsamina, és semblant però les flors són solitàries (o en grups de 2-3 sense peduncle comú), els pètals de color uniforme, rosats o purpúris, i el fruit és pilós, boterut i aprimat als extrems; planta també originària de l'Àsia i només cultivada.

Impatiens glandulifera, s'ha trobat al Ripollès i a diferència de les altres dues espècies té les fulles oposades i l'esperò de la flor curt (2-7 mm); és originària de l'Himàlaia.

FAM. DE LES PRIMULÀCIES [del gènere *Primula*; 8 gèneres]

1. Mata llenyosa a la base, amb fulles molt estretes (< 1,5 mm d'amplada)

i flors rosades de simetria irregular i de > 1 cm	FARIGOLA MASCLE
1. Planta herbàcia (a vegades alta de > 1 m d'alçada), amb fulles més amples (tret del LLI ESTEL·LAT i d'ANDRÒSACE que les tenen estretes)	
2. Totees les fulles oposades (o de 3 en 3)	
3. Flors grogues	LISIMÀQUIA
3. Flors blanques, blaves o vermelles	
4. Flors vermelles o blaves	ANAGALL
4. Flors blanques	
5. Planta anual; fulles de < 3 mm d'amplada; flors blanques de < 3 mm	LLI ESTEL·LAT
5. Planta perenne; fulles més amples i flors de > 3 mm	LISIMÀQUIA
2. Fulles en roseta basal (o fent diverses rosetes sobre la tija), o bé les de la tija alternes	
6. Flors grogues	
7. Fulles molt estretes (< 2 mm d'amplada)	GREGÒRIA
7. Fulles més amples	PRÍMULA
6. Flors violàcies, lilacines, rosades o blanques	
8. Fulles arrodonides, poc més llargues que amples; flors lilacines amb els pètals dividits	SOLDANEL·LA
8. Fulles allargades; pètals ± enters	
9. Fulles estretes (< 3 mm d'amplada)	ANDRÒSACE
9. Fulles més amples	
10. Flors violàcies, lilacines o rosades disposades en umbel·la	PRÍMULA (les primules fan flors grosses de > 1 cm; si la flor és més petita vegeu ANDRÒSACE)
10. Flors blanques; inflorescència allargada	ENCIAMET DE LA MARE DE DÉU

FARIGOLA MASCLE, farigola borda, pinzell, herba flatera, xarpó (*Coris monspeliensis*) [1 espècie]. Alguns autors inclouen el gènere dins la fam. de les mirsinàcies.

Mata un xic llenyosa a la base, de fins 30 cm d'alçada, amb fulles alternes llargues (5-15 mm) i estretes. Flors amb els sèpals dentats, corol·la bilabiada (3 pètals superiors i 2 inferiors més curts) de color rosa, 5 estams que sobresurten i fruit sec. Prats secs i brolles de terra baixa al Ripollès (0 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal que conté flavonoides i antocians, que s'utilitza per problemes a les vies urinàries, a la vesícula biliar i externament com a cicatritzant.

LISIMÀQUIA VULGAR (*Lysimachia vulgaris*) [antic nom d'aquestes plantes, que hauria descobert el cabdill grec Lysimachus, general d'Alexandre el Gran, rei de la Tràcia i bona part de l'Àsia Menor que va fundar la ciutat de Lisimàquia, a la península del Quersonès; o potser perquè la planta es posava entremig del jou dels bous que es barallaven, ja que en grec aquesta paraula significa "que fa acabar els combats"; 3 espècies]. Alguns autors inclouen el gènere dins la fam. de les mirsinàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m d'alçada, amb fulles oposades o de 3 en 3, de 5-10 cm. Flors grogues de 8-15 cm i fruit sec. Canyoners i herbassars temporalment inundats de terra baixa i també a la Cerdanya (0 – 1 400 m). Estiu, r.

Antiga planta medicinal que s'havia fet servir com a astringent, per la disenteria i contra les hemorràgies.

Dues altres espècies del gènere es fan també a les nostres comarques, tot i que són plantes molt rares:

- la LISIMÀQUIA DE BOSC (*Lysimachia nemorum*), herba ajaguda amb arrels a les tiges, de fulles ovades i flors grogues i solitàries, que creix en boscos de ribera de la Garrotxa i del Ripollès
- LISIMÀQUIA DE JONQUERA (*Lysimachia ephemerum*) que té fulles allargades i fa flors blanques reunides en una inflorescència llarga, que creix en jonqueres de terra baixa

ANAGALL, marietes, morró, moragues, herba de cardeneres (*Anagallis arvensis* [incl. *A. foemina*], *Lysimachia arvensis*) [antic nom grec i llatí d'aquestes plantes; 3 espècies]. Alguns autors inclouen el gènere dins la fam. de les mirsinàcies. Planta herbàcia anual de fins 30 cm d'alçada, amb tiges que tenen 4 costats (no pas rodones) i fulles oposades de 5-25 mm. Flors petites de 4-14 mm, solitàries, vermelles o blaves, i fruit sec. Camps, horts, erms i marges a totes les comarques (0 – 1 400 m). Tot l'any, sobretot de la tardor a la primavera, cc.

Planta molt variable:

- les plantes amb fulles lanceolades, peduncle floral més curt o igual que la fulla adjacent, de flors blaves i amb pètals denticulats a la l'extrem i amb < de 30 pèls de 4 cèl·lules cadascun (lupa!), corresponen a la subsp. *foemina* (subsp. *caerulea*)
- les que tenen fulles ovades, peduncle floral més llarg que la fulla adjacent, solen tenir flors vermelles i pètals amb > 30 pèls i tricel·lulars, pertanyen a la subsp. *arvensis*

Antiga planta medicinal actualment emprada només en homeopatia per mals a la pell. Conté saponòsids i és tòxica per via interna; les granes són molt tòxiques pels ocells.

Les altres dues espècies del gènere són plantes molt rares a les nostres comarques:

- el CENTUNCLE (*Anagallis minima*, *Centunculus minus*, *Lysimachia minima*) [centuncle era un antic nom llatí d'una planta], amb les fulles alternes, la corol·la d'1 mm, més curta que el calze, que es fa en herbeis humits de plantes

- anuals de la Selva i l'Empordà
- l'ANAGALL D'AIGUA (*Anagallis tenella*, *Lysimachia tenella*), herba perenne de fulles oposades amb flors rosades d'1 cm que es fa en herbeis humits i jonqueres d'aigües netes i sense calç de terra baixa

LLI ESTEL·LAT (*Asterolinon linum-stellatum*, *Lysimachia linum-stellatum*) [1 espècie]. Alguns autors inclouen el gènere dins la fam. de les mirsinàcies.

Planta herbàcia anual de fins 15 mm d'alçada, amb fulles oposades de 3-10 mm, molt estretes. Flors petites de 2-3 mm, blanques i fruit sec. Prats secs de terra baixa (0 – 500 m). Primavera, cc.

Dit estel·lat perquè el calze resta obert com un estel de 5 puntes.

GREGÒRIA, herba d'inflamació (*Vitaliana primuliflora*, *Androsace vitaliana*, *Gregoria vitaliana*) [dedicada al botànic italià del s. XVII Gregorius de Reggio, o potser al botànic francès J. Grégoire que va viure a la mateixa època; *vitaliana* fa referència a Vitaliano Donati, apotecari i naturalista venecià (1713-1762); 1 espècie].

Mata de tiges ajagudes que fa rosetes de fulles separades unes de les altres (fulles estretes de 4-12 mm). Flors grogues que es tornen verdes quan són seques portades per un pedicel curt. Llocs pedregosos d'alta muntanya (2000 – 2800 m). Estiu, c.

A la Cerdanya és emprada com antidiarreaica.

PRÍMULA (*Primula*) [del llatí *primulus*, el primer, perquè les flors d'algunes espècies són molt primerenques; 6 espècies].

1. Fulles petites d'1-3 (6) cm, enteres, pubescents i enganxoses, i ciliades al marge;
flors rosades o lilacines	PRÍMULA INTEGRIFÒLIA
1. Fulles més grosses i dentades	
2. Fulles pubescents i enganxoses; flors violàcies	PRÍMULA LATIFÒLIA
2. Planta pilosa però no enganxosa; flors grogues	
3. Calze angulós, blanquinós amb els angles verds; flors d'un groc clar que no
fan olor; fruit igual o més llarg que el calze	PRÍMULA GRAN
3. Calze inflat, uniformement blanquinós; flors d'un groc viu amb taques
ataronjades; fruit més curt que el calze	PRÍMULA VERA

PRÍMULA INTEGRIFÒLIA (*Primula integrifolia*) – Prats i landes en llocs ± humits dels Pirineus (1600 - 2900 m). Primavera-estiu, c.

Dita integrifòlia perquè les fulles són enteres.

PRÍMULA LATIFÒLIA, viola de Sant Josep (*Primula latifolia*) – Llocs rocosos sobre substrat silici dels Pirineus (1200 – 2800 m). Primavera-estiu, c.

Dita latifòlia perquè les fulles són ± amples.

Primula hirsuta és semblant però les flors són rosades, el peduncle floral és més curt que les fulles i la càpsula més curta que el calze (a la PRÍMULA LATIFÒLIA, el peduncle és més llarg que les fulles i el fruit més llarg que el calze); s'ha citat de llocs rocosos de la Cerdanya (1500-2500 m).

PRÍMULA GRAN, sogres i nores, papagalls de primavera (*Primula elatior*) – Boscos caducifolis humits i prats, de la Garrotxa als Pirineus (1000 - 2500 m). Primavera, c.

La PRÍMULA ACAULE o MATRIMONIS (*Primula acaulis*, *P. vulgaris*) és semblant però les flors aparentment són solitàries amb un peduncle llarg i les flors es giren cap avall quan es marceixen, mentre que a la PRÍMULA GRAN són reunides en una umbel·la i amb peduncle curt i queden dretes a la fructificació; es fa en boscos humits de Rocacorba, a la Garrotxa i al Ripollès (dita acaule perquè no té tija); també és cultivada en jardineria.

PRÍMULA VERA, cucut, flor de cucut, puput (*Primula veris*) – Boscos caducifolis, de terra baixa als Pirineus (600 – 2300 m). Primavera, cc.

Dita cucut o puput, perquè floreix quan arriben aquests ocells.

Planta medicinal: la rel conté saponòsids que la fan expectorant i glucòsids que li donen propietats analgèsiques, per la qual cosa es fa servir per afeccions a les vies respiratòries; també s'utilitza en homeopatia per problemes renals i les flors per les neuràlgies.

SOLDANEL·LA (*Soldanella alpina*) [del llatí *solidus*, *soldus*, sou, potser perquè les fulles tenen la forma de moneda; 1 espècie].

Herba perenne amb totes les fulles a la base, arrodonides, d'un verd fosc i un xic coriàcies. Tija floral de 5-15 cm que porta fins a 4 flors girades cap avall amb la corol·la violàcia en forma de campana i amb els pètals dividits. Fruit sec. Congesteres d'alta muntanya i altres llocs on la neu triga a fondre's (1600 – 2600 m). Primavera-estiu, c.

ANDRÒSACE (*Androsace*) [nom grec d'una planta de Síria que no correspon a aquest gènere; 5 espècies]. Plantas d'alta muntanya que solen tenir forma pulvinular, com un petit coixinet.

1. Planta que fa coixinets densos, amb les tiges cobertes de les fulles velles; fulles imbricades unes amb les altres, grisenques, amb pèls blancs; flors solitàries amb la corol·la blanca i la gorja purpúria	ANDRÒSACE IMBRICADA
1. Planta diferent	
2. Fulles i tija floral amb pèls curts; flors roses o blanquinoses	ANDRÒSACE CÀRNIA
2. Fulles i tija floral amb pèls llargs de > 0, 5 mm; flors blanques amb la gorja groga	A. PILOSA

ANDRÒSACE IMBRICADA (*Androsace vandellii*) – Roques silícies dels Pirineus (1 500 - 2 900 m). Estiu, c. Dita imbricada perquè les fulles es disposen com les teules d'una teulada; també era l'antic nom científic de la planta.

ANDRÒSACE CÀRNIA (*Androsace carnea*, *A. halleri*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat silici (1 800 - 2 900 m). Primavera-estiu, cc. Dita càrnia perquè les flors tenen el color de carn.

ANDRÒSACE PILOSA (*Androsace villosa*) – Prats d'alta muntanya sobre substrat calcari (1 400 - 2 800 m). Primavera-estiu, c.

L'ANDRÒSACE MÀXIMA, dita també CANTERERA, CANTERETS o CANTIRETS (*A. maxima*) i *A. elongata* són semblants, però són plantes anuals de prats secs que creixen a la Cerdanya, per sota de 1 500 m.

ENCIAMET DE LA MARE DE DÉU, dolçeta (*Samolus valerandi* [o *valerandi*]) [1 espècie]. Alguns autors inclouen aquest gènere dins la fam. de les teofrastàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm d'alçada, de color verd mat, amb una roseta de fulles a la base. Flors reunides en una inflorescència allargada, blanques de 3-4 mm i fruit sec. Canyissars, jonqueres i llocs on regalima l'aigua de terra baixa (0 – 1 300 m). De la primavera a la tardor, c. Antigament es consumia en amanides: és aperitiva i antiescorbútica.

FAM. DE LES ERICÀCIES [del llatí *erice*, *erica*, la bruguerola i el bruc boal; 8 gèneres]. Plantas llenyoses amb fulles simples, flors amb 4-5 sèpals, 4-5 pètals, 5-10 estams i diversos carpels soldats que poden donar un fruit sec o carnós. Actualment la família inclou els gèneres de les fam. de les empetràcies i els de les pírolàcies.

1. Fulles linears molt estretes (< 4 mm d'amplada)	
2. Planta ajaguda d'alta muntanya; fulles oposades i flors amb 5 estams ...	AZALEA PROCUMBENT
2. Planta amb fulles alternes o verticil·lades (3 o més fulles a cada nivell) i flors amb 8 estams	
3. Fulles d'1-3 mm de llarg densament imbricades; flors rosades amb els sèpals acolorits més llargs que els pètals; planta de floració estival o tardoral ...	BRUGEROLA, BROSSA
3. Fulles generalment de > 3 mm de llarg de disposició verticil·lada; flors amb els sèpals no acolorits i més curts que els pètals	BRUCS
1. Fulles ovades de > 4 mm d'amplada	
4. Arbust alt amb flors de 7-11 mm i fruit carnós de 7-20 mm (CIRERES D'ARBOÇ)	ARBOÇ
4. Arbust o mata llenyosa de port baix	
5. Arbust d'alta muntanya amb flors d'1-2 cm d'un vermell rosat viu; fruit sec	NERET
5. Mata baixa amb flors de < 1 cm blanques, rosades o verdoses; fruit carnós	
6. Mata ajaguda amb fulles rugoses i piloses al marge; corol·la en forma de campana; ovari súper i fruit vermell	BOIXEROLA
6. Mata erecte amb fulles llises i sense pèls; corol·la en forma d'urna; ovari infer i fruit negre blavenc	NAVISSERES

AZALEA PROCUMBENT, herba del mal de pedra, herba de pedra, herba pedrera (*Loiseleuria procumbens*, *Kalmia procumbens*) [1 espècie].

Planta herbàcia ajaguda, d'uns 30 cm d'alçada, amb fulles oposades de 5-7 × 2-3 mm i flors rosades de 3-4 mm amb 5 estams. Carenes i llocs rocosos dels Pirineus (2 000 - 2 800 m). Estiu, r.

Procumbent vol dir que és una planta ajaguda, prostrada.

Planta medicinal emprada popularment per combatre les pedres del ronyó.

BRUGUEROLA, SAP, brossa, bronsa, salabruga, bruga, herba negra, xipell (*Calluna vulgaris*) [sap podria ser l'origen del nom del bolet anomenat cep, ja que se sol fer on creix aquesta planta; el nom de bruga indicaria el femení de bruc, ja

que abans es creia que la bruguerola era un bruc femella el qual també és anomenat bruga; 1 espècie]. Arbust de fins 1,5 m amb fulles petites densament imbricades i flors rosades reunides en inflorescències sense gaires fulles; els sèpals són més llargs que els pètals, els quals persisteixen sobre la planta en estat sec a l'hivern. Brolles, landes i pastures, sobre substrat silici, des de terra baixa als Pirineus (0 - 2 700 m). Estiu-tardor, cc. Planta medicinal que es fa servir com a diürètica i antisèptica de les vies respiratòries; també emprada popularment a la Selva per a calmar el mal de cap.

BRUCS (*Erica*) [4 espècies].

1. Corol·la rosada o vermella	
2. Planta de > 0,5 m que creix als terrenys calcaris; floració hivernal;
flors rosades	BRUC D'HIVERN
2. Planta de < 0,6 m que es fa als terrenys silicis; floració estival; flors
vermelles, purpúries o violàcies	BRUC VERMELL
1. Corol·la blanca o d'un verd groguenc	
3. Branques joves piloses; flors blanques de 2,5-4 mm	BRUC BOAL
3. Branques joves sense pèls; flors verdoses d'1,5-2,5 mm	BRUC D'ESCOMBRES

BRUC D'HIVERN (*Erica multiflora*) – Brolles i boscos clars, en terrenys calcaris, sobretot margues, de terra baixa (absent, però a la Selva) (0 - 700 m). Hivern (tardor), c.

BRUC VERMELL (*Erica cinerea*) – Brolles silicícolas de la Selva (0 - 400 m). Estiu, rr. Les flors es fan servir com antisèptic de les vies urinàries.

BRUC BOAL, bruc de bou, bruc bouer, bruc brual (o broal), bruc d'ull de bou, bruc de pipes, bruc de soques, bruc mascle (*Erica arborea*) – Brolles i boscos perennifolis des de terra baixa a l'estatge montà (0 - 1 200 m). Primavera, cc. Les branques es fan servir per fer tanques i sostres i la rabassa per fabricar pipes; popularment emprat com a diürètic.

BRUC D'ESCOMBRES, bruc femella, bruga, bronsa (*Erica scoparia*) – Brolles i boscos perennifolis des de terra baixa a l'estatge montà (0 - 1 200 m). Primavera, cc. Les tiges acaben en branques més fines que en l'espècie anterior i es fan servir per fer escombres; les flors popularment s'han fer servir com antiespasmòdiques i per evitar els vòmits.

ARBOÇ, llipoter, llicotet (*Arbutus unedo*) [nom llatí de l'arboç, potser derivat del celta *arbois*, escabrós pel fruit rugós; 1 espècie].

Arbre o arbust perennifoli alt amb les branques joves vermelloses i fulles de 3-11 mm. Flors blanques i fruit carnos (les CIRERES D'ARBOÇ), vermell quan és madur. Brolles i boscos perennifolis de terra baixa (0 - 1 000 m). Tardor-hivern, cc.

Les cireres d'arboç són comestibles però indigestes en estat cru, perquè els sucres del fruit ja comencen a fermentar a la planta i provoquen intoxicacions (el nom d'*unedo*, del llatí *unus*, un i *edo*, menjar, fa referència, precisament, a que és millor menjar-ne només una); per això es recomana fer-ne melmelada que té acció hipoglucèmia (contra la diabetis).

L'escorça i les fulles són astringents i s'han fet servir per afeccions infeccioses de l'aparell urinari; la rel també s'havia emprat popularment per fer baixar la pressió arterial, la rabassa contra el reuma, i de la fusta se'n feien les bitlles per ordir els teixits, mànecs de paraigües...

NERET, gavet, gafet, ganxet, boix de Núria, boix de muntanya, boix de la Mare de Déu, abarset, barset, abrasset (*Rhododendron ferrugineum*) [1 espècie].

Arbust perennifoli de fins 1,5 m amb fulles d'un verd lluent per sobre però de color rovellat per sota, flairoses amb un olor que recorda a l'alfàbrega. Flors amb 5 pètals vermells de 10-15 mm. Landes, matollars i boscos de coníferes, sobre substrat silici, a Les Salines, a l'Alta Garrotxa i als Pirineus (950 - 2 780 m). Estiu, cc.

Planta tòxica. Popularment s'havia fet servir per combatre el reuma i la gota i actualment s'empra com analgèsica, pels problemes de les vies respiratòries, per la hipertensió...

Les fulles del neret sovint són atacades a l'agost pel fong basidiomicet *Exobasidium rhododendri*, i llavors es deformen i queden com unes boles carnos.

Les AZALEES i els RODODENDRES cultivats, són plantes d'aquest gènere procedents de l'Himàlaia.

BOIXEROLA, boixeiola, farinola, raïm d'ós (*Arctostaphylos uva-ursi*) [1 espècie].

Mata ajaguda de fins 30 cm d'alçada i que sol fer extenses catifes. Fulles piloses d'1,5-3 cm. Corol·la blanca, en forma d'urna i fruit carnós vermell. Matollars, al Montseny, a les Salines i als Pirineus (700 - 2400 m). Estiu, c. Planta medicinal que s'ha fet servir com a desinfectant de les vies urinàries.

NAVISSERES, nabiuera, nabiu, nabinera, nadiu, avajonera, raïm de pastor (*Vaccinium*) [2 espècies].

1. Fulles dentades, acabades en punta, verdes a la part inferior	NAVISSERA COMUNA
1. Fulles enteres, glauques a la part inferior (d'un verd blavós), de color apagat	N. ULIGINOSA

NAVISSERA COMUNA, nadiu, anadiu (*Vaccinium myrtillus*) – Matollars, landes i boscos de coníferes al Montseny, a l'Albera, a la Garrotxa i als Pirineus (750 - 2700 m). Primavera-estiu, cc.

Planta medicinal, popularment emprada com a astringent, per fer baixar el sucre de la sang o digestiva. Els fruits (NABIUS) són comestibles, se'n fan melmelades i actualment preparats per millorar la vista, les varius, les hemorroides...

NAVISSERA ULIGINOSA (*Vaccinium uliginosum*) – Matollars i landes d'alta muntanya (1650 - 2800 m). Primavera-estiu, c.

Uliginós vol dir humit, pantanós, perquè la planta es fa en llocs humits.

FAM. DE LES PIROLÀCIES [del gènere *Pyrola*, la PÍROLA; 2 gèneres].

1. Planta sense fulles verdes, brunenca o d'un blanc groguenc	MONÒTROPÀ
1. Planta amb fulles verdes	PÍROLA

MONÒTROPÀ, espàrrec bord (*Monotropa hypopitys*) [del grec *monos*, únic, i *trepo*, tornar, dirigir, perquè totes les flors es giren del mateix costat; 1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les ericàcies.

Planta herbàcia d'uns 30 cm d'alçada, sense clorofil·la (per això no té color verd) i micotròfica (s'associa amb hifes de fongs). Flors amb 4-5 sèpals i 4-5 pètals, lliures, 8-10 estams i fruit sec en càpsula de 6-8 mm. Boscos caducifolis, des de terra baixa (on és rara) fins als Pirineus (80 - 1900 m). Primavera-estiu, c.

PÍROLA (*Pyrola*) [incl. *Moneses* i *Orthilia*; del llatí *pyrula*, perer petit, perquè les fulles s'assemblen a les dels perers, i el fruit a una pera petita; 4 espècies]. Plantes verdes però micotròfiques, és a dir associen les seves arrels amb hifes de fongs. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les ericàcies.

1. Flors solitàries i fruits erectes	PÍROLA UNIFLORA
1. Flors reunides en inflorescències allargades i fruits girats cap avall	
2. Fulles amb el peciol més curt que el limbe; flors blanques o d'un blanc rosat, amb l'estil més curt que els pètals	PÍROLA PETITA
2. Fulles amb el peciol més llarg que el limbe; flors d'un verd groguenc, amb l'estil de 5-7 mm, més llarg que els pètals	PÍROLA CLORANTA

PÍROLA UNIFLORA (*Pyrola uniflora*, *Moneses uniflora*) – Pinedes i avetoses dels Pirineus (970 - 1900 m). Primavera-estiu, r.

Uniflora vol dir que té una sola flor.

PÍROLA PETITA (*Pyrola minor*) – Pinedes i avetoses dels Pirineus (1200 - 1900 m). Estiu, r.

La PÍROLA SECUNDA (*Pyrola secunda*, *Orthilia secunda*) és semblant però té el peciol de les fulles de < 1,5 cm, mentre que la PÍROLA PETITA el té més llarg; les flors tenen l'estil llarg i totes són inclinades cap a un costat (d'aquí el nom de la planta, de llatí *secundus*, que en aquest cas vol dir unilateral).

PÍROLA CLORANTA (*Pyrola chlorantha*) – Pinedes i avetoses dels Pirineus (800 - 1700 m). Estiu, r.

Cloranta vol dir que la flor és d'un verd clar o groguenc.

FAM. DE LES RUBIÀCIES [del gènere *Rubia*; 7 gèneres]. Plantes herbàcies amb tiges de secció quadrangular i fulles llargues i estretes que es disposen de forma verticil·lada (> 2 a cada nus); flors pentàmeres o tetràmeres, de simetria regular, amb els estams soldats a la corol·la i ovari ífer amb 2 carpels soldats que donen un fruit sec de dues peces, o bé un fruit carnós.

1. Flors d'un lila blavenc clar de 4-5 mm, en grups de 4-10 i envoltades per fulles	RÈVOLA BORDA

1. Planta que no reuneix aquestes característiques
2. Flors grogues o groguenques disposades en una inflorescència densa i allargada . **CRUCIANEL·LA**
2. Flors disposades de forma diferent
3. Flors amb 5 pètals; fruit carnós **RÚBIA**
3. Flors amb 4 pètals; fruit sec
4. Planta amb tiges molt primes; flors blanques o rosades amb el tub de la corol·la més llarg que els lòbuls **HERBA PRIMA**
(no la confongueu amb les ESPUNYIDELLES: l'HERBA PRIMA és una planta de llocs secs i pedregosos!)
4. Flors blanques, grogues o vermelles; corol·la sense tub o més curt que els lòbuls
5. Fulles ovals en verticils de 4 i flors grogues **CRUCIATA**
5. Fulles ovals o allargades i fulles en verticils de 4 o de > 4, però flors blanques o vermelles; o bé flors grogues, però amb fulles en verticils de > 4 **ESPUNYIDELLA**

RÈVOLA BORDA (*Sherardia arvensis*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual, baixa, amb les tiges de secció quadrangular i fulles verticil·lades en grups de 4-6 de 5-20 mm. Flors petites (corol·la de 4-5 mm), d'un lila blavenc clar i en grups de 4-10 envoltats per fulles. Prats secs, erms i conreus a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

CRUCIANEL·LA, creuadeta (*Crucianella*) [diminutiu del llatí *crux*, creu, per la disposició de les fulles; 2 espècies].

1. Planta anual de prats secs de terra baixa; fulles en grups de > 4 ... **CRUCIANEL·LA ANGUSTIFÒLIA**
1. Planta perenne que es fa a les platges sorrenques; fulles superiors en grups de 4 **C. MARÍTIMA**

CRUCIANEL·LA ANGUSTIFÒLIA (*Crucianella angustifolia*) – Prats secs de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, r.
Angustifòlia vol dir que té les fulles llargues i estretes.

CRUCIANEL·LA MARÍTIMA (*Crucianella maritima*) – Dunes litorals de l'Empordà. De la primavera a la tardor, r.

HERBA PRIMA, herba de la grava (*Asperula cynanchica* [incl. *A. aristata*]) [perquè les tiges són molt primes; el nom científic és un diminutiu del llatí *asper*, rude, rugós, nom donat antigament a una espunyidella, i del grec *kynanche*, inflamació de la gola, i era emprada per combatre les angines; 3 espècies].

Planta herbàcia perenne amb les tiges molt primes i fulles estretes (< 4 mm d'amplada) sovint en grups de 4. Flors blanques en grups poc densos de 2-5(8) mm. Prats secs a totes les comarques (0 - 2 200 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

A les comarques de Girona també es fan, encara que són plantes molt rares, l'ASPÈRULA LLISA (*A. laevigata*) i la RÈVOLA DE CAMP (*A. arvensis*). L'ASPÈRULA LLISA, que fa flors blanques i té fulles de > 4 mm d'amplada, només creix en boscos humits de la Selva, mentre que la RÈVOLA DE CAMP, que té flors blaves, es fa pels camps, sobretot en sembrats, a totes les comarques, on és molt rara.

Són plantes medicinals tingudes per diürètiques i colagogues i amb propietats de trencar les pedres de la bufeta (d'aquí la dita que "qui beu herba prima és segur que orina").

ESPUNYIDELLA (*Galium*) [del grec *galion*, nom de l'espunyidella groga, de *gala*, llet, ja que és una planta que serveix per quallar la llet; 17 espècies].

- 1a. Planta pilosa i grisosa amb flors vermelloses **ESPUNYIDELLA PELUDA**
- 1b. Flors grogues **ESPUNYIDELLA GROGA**
- 1c. Planta poc pilosa o gens, amb flors blanques (o rosades a l'ESPUNYIDELLA DE PEDRUSCA)
2. Tiges aspres al tacte per la presència d'aculis (uns pèls rígids) (passeu-hi els dits!)
3. Planta de llocs humits; fulles sovint en grups de 4; fruits llisos **ESPUNYIDELLA PALUSTRE**
3. Planta que no es fa en llocs humits; fulles en grups de > 4; fruits madurs rugosos o pilosos
4. Fruits verrucosos, sovint en nombre de 3 i amb els peduncles recorbats **RÈVOLA DE TRES FRUITS**
4. Peduncles dels fruits rectes o poc recorbats; fruit verrucós o pilós
5. Fruit verrucós de 4-6 mm **RÈVOLA BERRUGOSA**
5. Fruit pilós
6. Planta de conreus i erms, amb fulles de 15-60 mm **APEGALÓS**
6. Planta de prats secs, amb fulles de < 15 mm **GALI PARISENC**
2. Tiges llises sense pèls rígids que les facin aspres al tacte

7. Fulles de > 2 mm d'amplada (planta que no es fa a terra baixa) ESPUNYIDELLA BLANCA
(si les fulles són en grups són en grups de 4, vegeu l'ESPUNYIDELLA PALUSTRE)
(si les fulles són en grups de 6-8 i fa tiges aspres, vegeu *Galium uliginosum*)
7. Fulles de < 2 mm d'amplada
8. Planta de roques d'alta muntanya (> 2 000 m), de color gris; flors en grups
densos poc més llargues que les fulles que les envolten ESPUNYIDELLA DE PEDRUSCA
(no la confongueu amb l'ESPUNYIDELLA PIRINENCA, que és una planta de prats i fa flors solitàries)
8. Planta diferent
9. Planta robusta de llocs secs; tiges lluent, de > 1 mm de Ø a la base ... E. BLANCA COMUNA
9. Planta amb tiges de < 1 mm de Ø a la base
10. Fulles de < 1 mm d'amplada, més llargues o poc més curtes
que els entrenusos; flors solitàries ESPUNYIDELLA PIRINENCA
10. Algunes fulles de > 1 mm d'amplada i més curtes que els entrenusos; flors en grups de > 2
11. Planta de llocs secs. Algunes fulles en grups de > 4 ESPUNYIDELLA PRIMA
11. Planta de llocs humits. Fulles en grups de 4 ESPUNYIDELLA PALUSTRE

ESPUNYIDELLA PELUDA, herba espunyidera (*Galium maritimum*) – Boscos, brolles, marges i prats secs, a totes les comarques (0 - 1 700 m). Estiu-tardor, cc.

ESPUNYIDELLA GROGA, quallallet, herba nuada, herba de la mel (*Galium verum*) – Prats i herbassars, sobretot als que són un xic humits, a totes les comarques (0 - 2 200 m). Estiu-tardor, cc.

Planta que s'havia fet servir per quallar la llet i de la rel de la qual s'obtenia un colorant vermell.
Anomenada SANT JOAN al Ripollès, on és emprada com a diürètica.

ESPUNYIDELLA PALUSTRE (*Galium palustre* [incl. *G. debile*]) – Aiguamolls i prats humits, a totes les comarques (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, cc.

Palustre vol dir que és fa en llocs humits.

Planta variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

Galium scabrum, que només es fa en brolles i suredes a les Gavarres (cap a Santa Pellaia) i al baix Montseny, és semblant, però és una planta pilosa que fa fulles de > 5 mm d'amplada i amb 3 nervis. Espècie protegida per la legislació.

RÈVOLA DE TRES FRUITS (*Galium tricornutum*) – Camps, sobretot de cereals, del litoral al Ripollès (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, r.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

RÈVOLA BERRUGOSA (*Galium verrucosum*) – Sembrats i herbeis ruderals del litoral (0 - 300 m). De l'hivern a l'estiu, rr.

APEGALÓS, rapallengües, rèvola (*Galium aparine*) – Camps i herbeis ruderals a totes les comarques (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, cc.

Hom hi diferencia dues subespècies:

- subsp. *aparine*, planta robusta amb flors blanques d'1,5-3 mm i fruits de 2-3,5 mm de llarg
- subsp. *spurium*, planta més baixa amb flors d'un blanc verdós d'0,7-1,5 mm i fruits de 1,3-2,5 mm de llarg

Planta medicinal, cicatritzant i vulnerària; en alguns llocs d'Europa s'havia fet servir per aromatitzar begudes, com a tabac i com a succedani del cafè; les fulles tendres són comestibles en amanida.

GALI PARISENC (*Galium parisiense*) – Prats secs a les comarques de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia dues subespècies:

- subsp. *parisiense*, que fa una inflorescència > 2 cops més llarga que ample, amb els peduncles comuns del grup de flors ≤ 3 cops més llargs que el pedicel d'una de les flors
- subsp. *divaricatum*, que fa una inflorescència ± arrodonida, amb els peduncles comuns del grup de flors ≥ 3 cops més llargs que el pedicel d'una de les flors

El GALI MURAL (*Galium murale*) és una planta semblant, però més petita (5-20 cm), amb els fruits girats i no pas rectes com el GALI PARISENC; es fa en prats secs i en parets del litoral (dit mural perquè es fa per les muralles i les parets).

ESPUNYIDELLA BLANCA (DE FULLA AMPLA) (*Galium mollugo*) – Prats humits i de dall de la Garrotxa als Pirineus (400 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.

L'ESPUNYIDELLA D'OLOR (*Galium odoratum*), que es fa en fagedes humides, és una planta semblant, però les fulles tenen 3 nervis i els fruits són pilosos, mentre que l'ESPUNYIDELLA BLANCA fa fulles amb 1 sol nervi i els fruits no tenen pèls.

ESPUNYIDELLA DE PEDRUSCA (*Galium cometherhizon*) – Tarteres, sobretot sobre esquistes, dels Pirineus (2 300 - 3 000 m). Estiu-tardor, cc.

ESPUNYIDELLA BLANCA (COMUNA), galió (*Galium lucidum*) – Fenassars i altres prats secs, murs i llocs pedregosos a totes les comarques (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada per combatre diverses afeccions.

ESPUNYIDELLA PRIMA (*Galium pumilum* [incl. *G. papillosum*, *G. estebanii*, *G. marchandii*]) – Clarianes i marges de bosc, matollars i prats secs, a totes les comarques (0 - 2 600 m). De la primavera a la tardor, c.

Planta molt variable que comprèn subespècies de morfologia semblant:

- subsp. *pumilum* (incl. *G. marchandii*), amb els pedicels florals d'1-4 mm de llarg en el fruits
- subsp. *pinetorum* (*G. estebanii*), amb els pedicels florals de 0,5-1,5 mm

ESPUNYIDELLA PIRINENCA (*Galium pyrenaicum*) – Prats de pastura i indrets pedregosos dels Pirineus (1 200 - 2 700 m). Estiu, cc.

CRUCIATA (*Cruciata*) [nom popular de la planta en algunes localitats del centre d'Europa; del llatí, posar en creu, per les fulles en grups de 4, disposades en creu (verticil·lades); 2 espècies].

1. Planta d'herbeis i marges humits, pilosa. Fulles més curtes que els entrenusos; peduncles florals pilosos i amb 2 bràctees	CREUERA
1. Planta de boscos humits, sense pèls. Fulles poc més curtes que els entrenusos; peduncles florals sense pèls i sense bràctees	TE DE BOSC

CREUERA (*Cruciata laevipes*) – Herbeis humits, sobretot a les clarianes i marges dels boscos de ribera, a totes les comarques (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.

TE DE BOSC (*Cruciata glabra*) – Boscos humits, prats i llocs pedregosos, des de terra baixa als Pirineus (100 – 2 600 m). Primavera-estiu, c.

Planta emprada en infusions.

RÚBIA, roja, rogeta, llapissa, herba de remuc, herba remuguera, herba felera (*Rubia peregrina* [incl. *R. longifolia*]) [2 espècies] [antic nom llatí de la planta, de *ruber*, vermell, perquè d'una espècie d'aquest gènere, la ROJA TINTÒRIA, se'n treia un colorant vermell].

Planta herbàcia perenne que es pot arribar a enfilars, amb tiges i fulles aspres al tacte. Flors d'un verd groguenc de 4-6 mm, amb 5 pètals acabats en una aresta; fruit carnós de 4-6 mm, negre quan és madur. Boscos secs, brolles i matollars a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada com a depurativa sanguínia, per al fetge i per al bestiar que ha perdut el remuc.

La ROJA TINTÒRIA (*R. tinctorum*) és una planta semblant, però les fulles s'assequen a l'hivern i els pètals de les flors no tenen una aresta terminal. S'havia cultivat antigament com a planta tintòria i és present en alguns punts del litoral de l'Empordà.

FAM. DE LES GENCIANÀCIES [del gènere *Gentiana*, la GENCIANA; 4 gèneres].

1. Fulles amb pecíol estret (d'1-5 cm de llarg) i limbe oval de 2-7 × 1-4 cm. Flors d'un blau negrós o violàcies amb els pètals tacats i amb 2 fossetes a la base (nectaris)	ESVÈRTIA
1. Planta que no presenta aquests caràcters	
2. Fulles d'un verd blavós, oposades i sovint soldades per parells; flors grogues amb sèpals, pètals i estams en nombre de 6-12	CLORA
2. Planta que no presenta aquests caràcters	
3. Tija de secció quadrangular. Flors purpúries o grogues amb 5 pètals	CENTAURI
3. Tija de secció circular. Flors grogues, blaves o violàcies amb 4, 5 o més pètals	GENCIANA

ESVÈRTIA (*Swertia perennis*) [dedicada a E. Sweerts, naturalista holandès del s. XVI; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 40 (60) cm, sense pèls, d'un verd intens i amb fulles enteres, les inferiors amb el limbe de 2-7 × 1-4 cm i els nervis paral·lels. Flors d'un blau negrós violaci amb taques fosques, de 6-16 mm i amb 5 pètals. Fruit sec de 10-12 mm. Molleres i prats molt humits dels Pirineus (1 800 - 2 400 m). Estiu, c.

CLORA (*Blackstonia perfoliata*) [antigament anomenada *Chlora perfoliata*, del grec *chloros*, groc verdós, perquè la planta és verda i té les flors grogues; 1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 80 cm, sense pèls i glauca (de color apagat, gris), amb fulles ovades de 0,3-10 × 0,2-3,5 cm, les de la tija unides a la base per parells (perfoliades). Flors grogues amb 6-12 sèpals estrets, 6-12 pètals i 6-10 estams. Fruit sec. Prats, herbeis i jonqueres a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable on s'hi distingeixen 3 subespècies:

- lòbuls del calze de la flor terminal > 1,5 mm d'ample i corol·la poc més llarga que el calze; planta de llocs ± salabrosos de l'Empordà subsp. *imperfoliata*
- lòbuls del calze de la flor terminal < 1,5 mm d'ample i corol·la clarament més llarga que el calze
 - o lòbuls del calze de la flor terminal de 0,8-1 mm d'amplada subsp. *acuminata* (subsp. *serotina*)
 - o lòbuls del calze de la flor terminal estrets de < 0,8 mm d'amplada subsp. *perfoliata*

CENTAURI (*Centaurium* [incl. *Schenkia*]) [del grec *kentaurion*, antic nom de la CENTAURA, que sembla ser que descobrí el centaure Chiron, fundador de la medicina en la mitologia grega; 6 espècies].

1. Flors disposades en una inflorescència allargada, distants entre elles i amb un peduncle nul o gairebé; estigma només bilobat (lupa!) *Centaurium spicatum*
1. Flors disposades en una inflorescència més densa, en grups de 2 o més a vegades amb peduncle evident; estigma bífid
 2. Flors grogues HERBA DE SANT DOMÈNEC
 2. Flors rosades, purpúries o blanquinoses
 3. Planta ramificada des de la base. Fulles inferiors de la tija més petites que les superiors. Flors clarament pedicel·lades (pedicel ± d'1 mm), amb els segments de la corol·la (la part lliure) de 2-5,5 mm CENTAURI PULCRE
 3. Planta ramificada a la part superior. Fulles inferiors de la tija més grosses que les superiors. Flors poc clarament pedicel·lades, amb els segments de la corol·la de 5-8 mm HERBA DE CENTAURA

Centaurium spicatum (*Schenkia spicata*) – Herbes de sòls humits i un xic salabrosos del litoral i a l'estany de Banyoles (0 - 176 m). Estiu, rr.

HERBA DE SANT DOMÈNEC (*Centaurium maritimum*) – Prats secs d'annuals, sobretot sobre substrat silici, del litoral a la Garrotxa (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.

CENTAURI PULCRE (*Centaurium pulchellum*) – Herbes de sòls un xic humits a totes les comarques (0 - 1300 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia dues subespècies:

- subsp. *pulchellum*, planta amb la tija principal que té 1-5 entrenusos entre la roseta de fulles de la base i la flor terminal, la qual té un pedicel de 2-5 mm de llarg
- subsp. *tenuiflorum*, planta amb la tija principal que té 5-12 entrenusos entre la roseta de fulles de la base i la flor terminal, la qual té un pedicel d'1-2 mm de llarg; es fa als indrets un xic salabrosos del litoral, de la Selva i de l'estany de Banyoles

Pulcre pel nom llatí *pulchellus*, bonic, per ser una espècie més petita i gràcil que les altres del gènere.

HERBA DE CENTAURA, herba de Santa Margarida, santaura, herba de Santa Aura, fel de la terra, herba de Sant Joan vermella (*Centaurium erythraea*) – Prats i herbassars a totes les comarques (0 - 1500 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia dues subespècies:

- subsp. *erythraea*, amb els lòbuls de la corol·la ≤ 6 mm de llarg i que són d'un rosa fosc
- subsp. *majus*, amb els lòbuls de la corol·la > 6 mm de llarg i que són d'un vermell porpra

Planta medicinal, antigament emprada com a digestiva, pels mals de fetge, pels cucs intestinals, sedant, anticatarral...

GENCIANA (*Gentiana* [incl. *Gentianella*, *Gentianopsis* i *Comastoma*]) [de *Gentis*, rei d'Il·líria, que segons Dioscòrides i Plini va ser el primer en utilitzar les propietats de la GENCIANA GROGA; 10 espècies].

1. Planta alta de > 30 cm, amb fulles de 10-30 cm i amb flors grogues
 2. Planta de > 50 cm; pedicels florals llargs; corol·la d'un groc viu que s'obra en estrella GENCIANA GROGA
 2. Planta de 30-60 cm; flors sense pedicel, amb la corol·la d'un groc pàl·lid i amb punts foscos, que s'obre en forma de campana GENCIANA DE BURSER
1. Planta sovint més baixa (< 40 cm); fulles més petites; flors blaves o violàcies (rarament blanques o groguenques)
 3. Corol·la amb pèls a la gorja o al marge dels pètals
 4. Planta anual delicada. Pedicels florals llargs (4-10 vegades la llargada de la flor); flors d'un blau cel de 4-15 × 2-6 mm, amb els pètals pilosos a la gorja *Gentiana tenella*
 4. Pedicel floral curt (igual o més curt que la llargada de la flor); flors més grosses
 5. Flors solitàries d'un blau intens i amb els pètals pilosos al marge GENTIANA CILIADA
 5. Flors solitàries o en grups, violàcies i amb els pètals pilosos a la gorja G. CAMPESTRE
 3. Corol·la sense pèls a la gorja o al marge dels pètals
 6. Flors disposades en grups densos, sovint amb 4 pètals oberts en creu GENCIANA CRUCIADA
 6. Flors solitàries o en grups de 2, la majoria amb 5 o més pètals

7. Planta anual de rel petita i sense rebrots estèrils; flors d'un blau intens (a vegades blanques), de 18-20 × 3-5 mm i amb 5 pètals	GENCIANA NIVAL
7. Planta perenne de rel forta i amb rebrots estèrils; color·la amb plecs entremig dels pètals i per això sembla tenir > 5 pètals	
8. Planta que fa una roseta de fulles. Flors en forma de campana, d'un blau viu i grosses de 3-7 × 1,2-3 cm	GENCIANA ACAULE
8. Planta ramificada i amb flors més petites, de 2-4 × 0,3-0,6 cm	
9. Fulles linears; color·la d'un blau violaci amb 10 pètals	GENCIANA PIRINENCA
9. Fulles ovals; calze angulós i color·la d'un blau viu amb amb 5 pètals i amb 5 lòbuls (uns pètals més petits)	PASTORELLA

GENCIANA (GROGA), genciana vera, gençana llençiana, llençana, argençana (*Gentiana lutea*) – Prats, herbassars i clarianes de bosc al Montseny, a les Salines, a la Garrotxa i als Pirineus (900 - 2 100 m). Estiu, c.
Planta medicinal: se n'aprofita la rel que té acció tònica i estomacal (per agafar gana, per als cucs intestinals, com a reforçant...); la rel també s'empra per preparar el colorant violeta de genciana.

GENCIANA DE BURSER (*Gentiana burseri*) – Matollars i relleixos de roca, sobre substrat silici, dels Pirineus (1 450- 2 700 m). Estiu, r.
Planta dedicada a J. Burser [Burscher], metge i botànic saxó, professor a Dinamarca (1583-1639).

Gentiana tenella (*Gentianella tenella*, *Comastoma tenellum*) – Prats d'alta muntanya, sobretot a les carenes ventoses (2 000 - 2 700 m). Primavera-estiu, r.

GENCIANA CILIADA (*Gentiana ciliata*, *Gentianopsis ciliata*) – Prats de muntanya, des de les Salines i la Garrotxa als Pirineus (600 - 2 050 m). Estiu, c.
Ciliada vol dir que és plena de cilis, de pèls.

GENCIANA CAMPESTRE, gençaneta (*Gentiana campestre*, *Gentianella campestris*) – Prats de muntanya, sobretot sobre substrat silici, des de les Salines i la Garrotxa als Pirineus (880 - 2 850 m). Primavera-estiu, c.
Campestre fa referència als camps, tot i que la planta no s'hi fa pas.

GENCIANA CRUCIADA (*Gentiana cruciata*) – Prats, sobretot en terrenys calcaris, de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2 000 m). Estiu, r.
Cruciada fa referència a què té els parells de fulles creuats (decussats), on cada parell es disposa en sentit diferent al del parell superior i l'inferior immediats; o també per les flors tetràmeres, amb els pètals disposats en creu.

GENCIANA NIVAL (*Gentiana nivalis*) – Prats d'alta muntanya (1 700 - 2 860 m). Estiu, r.

GENCIANA ACAULE, campana (*Gentiana acaulis* [incl. *G. alpina*]) – Prats de muntanya sobre substrat silici, des de les Salines i la Garrotxa als Pirineus (1 220 - 2 860 m). Primavera-estiu, c.
Acaule vol dir que no té tija.

La GENCIANA ACAULE comprèn dues espècies molt semblants:

- *Gentiana acaulis* (*G. acaulis* subsp. *acaulis*), planta que fa grups poc densos, amb les fulles basals més grosses de > 2 cm de llarg i flors de > 4 cm
- *Gentiana alpina* (*G. acaulis* subsp. *alpina*), planta que fa grups densos, amb les fulles basals més grosses de < 2 cm de llarg i flors de < 4 cm, que només es fa en prats alpins

Popularment emprada per curar la malaltia dels peus de les ovelles dita gavarro.

La GENCIANA D'AIGUAMOIX (*G. pneumonanthe*), a diferència de la genciana acaule, té les fulles basals més petites que les de la tija; es fa en prats i herbassars molts humits d'alta muntanya.

GENCIANA PIRINENCA (*Gentiana pyrenaica*) – Prats humits, sobre substrat silici, dels Pirineus (1 200 - 2 600 m). Estiu, c.

PASTORELLA (*Gentiana verna* [incl. *G. schleicheri*]) – Prats de pastura i també a les carenes pedregoses, des de les Salines i la Garrotxa als Pirineus (700 - 2 900 m). Primavera-estiu, c.

La PASTORELLA comprèn dues espècies molt semblants:

- *Gentiana verna* (*G. verna* subsp. *verna*), amb les fulles basals més grosses de 1-2,5 cm, ≥ 1,5 vegades més llargues que les fulles de la tija, seria la més comuna
- *Gentiana schleicheri* (*G. verna* subsp. *schleicheri*), amb les fulles basals de 0,6-1 cm, ≤ 1,5 vegades més llargues que les fulles caulinars, només es fa en prats de CÀREX CORBAT de l'estatge alpi (> 2100 m)

FAM. DE LES APOCINÀCIES [del gènere *Apocynum* que no es fa a casa nostra; 1 gènere]. El BALADRE (*Nerium oleander*) pertany també a aquesta família: és un arbust propi de rambles i torrents de les terres meridionals més seques, i a les nostres comarques només es una planta cultivada; planta metzinosa. Actualment la família inclou els gèneres de la fam. de les apocinàcies.

VINCA (*Vinca*) [del llatí *vincire*, lligar, entrellaçar, perquè les tiges són enfiladisses, flexibles i arrelen en tocar a terra, tot fent un lligam molt dens (*pervincere* exalta la idea d'entrellaçar); 3 espècies].

1. Limbe de les fulles pilós al marge i de fins 6 cm d'ample; sèpals pilosos	VINCA CILIADA
1. Limbe de les fulles i sèpals sense pèls; fulles de fins 4,5 cm d'amplada	VINCAPERVINCA

VINCA CILIADA (*Vinca major*) – Cultivada i subespontània del litoral a la Garrotxa (0 - 800 m). Primavera-estiu, r.
Ciliada vol dir que és plena de cilis, de pèls.

VINCAPERVINCA, vincaperblinca, vincle per vincle, vrcaperbrinca, blincoperblinco, pruenga (*Vinca difformis*) – Cultivada i subespontània en marges i vores de rius del litoral a la Garrotxa (0 - 900 m). Primavera-estiu, c.
Planta amb alcaloides, medicinal i tòxica, popularment emprada pel mal de coll, com a diürètica, i per fer baixar la pressió arterial; en fitoteràpia es fan preparats per combatre la insuficiència cerebral.
La VINCA PETITA (*Vinca minor*) és semblant però a les tiges estèrils les fulles s'agrupen en verticils de 3 (o 4), té els sèpals de 3-5 cm ± triangulars i les flors fan 20-30 cm amb els pètals d'un blau viu, mentre que a la VINCAPERVINCA totes les fulles són oposades, els sèpals mesuren 5-14 mm i són linears i fa flors més grosses d'un blau pàl·lid; és una planta molt rara de boscos humits de muntanya.

FAM. DE LES ASCLEPIADÀCIES [nom llatí de la MASERA VERA; 4 gèneres]. Plantes herbàcies, a vegades enfiladisses i amb làtex, amb fulles sovint oposades i flors pentàmeres; la corol·la té 5 o més lòbuls o esquames en forma de corona i els estams tenen les anteres soldades al voltant de l'estigma; les llavors presenten un plomall sedós, d'aquí el nom del SEDER. Actualment els gèneres d'aquesta família s'inclouen dins la fam. de les apocinàcies.

1. Flors grogues, negres o d'un púrpura fosc	MASERA
1. Flors blanques	
2. Planta no enfiladissa, amb fulles estretes de 0,2-1,5 cm d'amplada; fruit amb pèls llargs	SEDER
2. Planta enfiladissa amb fulles de > 1,5 cm d'amplada; fruit sense pèls (les llavors en poden tenir)	
3. Fulles no en cor a la base; fruit inflat (8-12 × 5-6 cm)	MIRAGUÀ DE JARDÍ
3. Fulles en cor a la base; fruit no inflat (8 × 1 cm)	CORRETJOLA BORDA

MASERES, pebrotera borda, pebrotera boscana (pubruterà), **herba del verí** (*Vincetoxicum*) [2 espècies]. Antigues plantes medicinals que es feien servir com a diürètiques, per fer baixar la febre, analgèsiques..., tot i que són tòxiques, ja que la rel té un principi actiu que actua sobre el cor (potser el nom de masera prové del llatí culte *macerare*, acció medicinal d'estovar).

1. Planta no enfiladissa; flors grogues	MASERA VERA
1. Planta enfiladissa; flors negres o d'un púrpura fosc	MASERA NEGRA

MASERA VERA, herba febrera (*Vincetoxicum hirundinaria*) – Brolles, marges i clarianes de bosc a totes les comarques (0 - 1800 m). Primavera-estiu, c.

MASERA NEGRA (*Vincetoxicum nigrum*) – Brolles, marges i clarianes de bosc de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

SEDER (*Gomphocarpus fruticosus*, *Asclepias fruticosa*) [1 espècie]. Dita seder pels nombrosos pèls sedosos de les llavors que antigament eren emprats com a fibra tèxtil; planta tòxica.
Planta alta de 0,5-2 m, amb fulles lanceolades i estretes de 6-12 × 0,2-1,6 cm. Flors d'1 cm, disposades en umbel·la i fruit amb pèls llargs i inflat, de 4-6 × 2-3 cm. Erms i indrets alterats de l'Empordà (citada també de la Selva) (0 - 200 m). Estiu, r.
Planta originària d'Àfrica del Sud.

MIRAGUÀ DE JARDÍ (*Araujia sericifera*) [1 espècie].
Planta enfiladissa, amb làtex i fulles oposades de forma triangular. Flors blanques amb taques vermelles d'1,5-2,5 cm i fruit inflat de 8-12 × 5-6 cm que conté nombroses llavors amb un plomall blanc. Cultivada antigament i naturalitzada a les lleres fluvials, marges i tanques dels horts, del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). Primavera-estiu, cc.
Planta originària d'Amèrica del Sud.
Els pèls del fruit semblen cotó i es fan servir per farcir coixins i edredons.

CORRETJOLA BORDA, matacà (*Cynanchicum* (o *Cynanchum*) *acutum*) [1 espècie].

Planta enfiladissa de color grisenc amb fulles en forma de cor a la base i en punta de fletxa, amb un pecíol llarg. Flors disposades en umbel·les, blanques, flairoses i amb bràctees a la base que les hi donen aspecte d'estrella; fruit allargat de 8 × 1 cm. Canyers i marges humits en indrets un xic salabrosos del litoral de l'Empordà. Estiu, c. Planta purgant.

FAM. DE LES BORAGINÀCIES [del gènere *Borago*, la BORRATJA; 12 gèneres] Plantes herbàcies sovint aspres al tacte i amb fulles enteres i en disposició alterna; flors pentàmeres disposades sovint en una inflorescència recargolada com la cua d'un escorpí (inflorescència escorpiode), amb l'ovari bicarpel·lar que dona un fruit de 4 peces.

1. Flors blanques o grogues	
2. Flors blanques	
3. Planta aspre al tacte o fins i tot un xic punxent (aneu a la dicotomia de flors blaves o vermelles)	
3. Planta pilosa però no aspre al tacte	
4. Flors reunides en una inflorescència escorpiode sense fulles, amb la corol·la molt curta i de 2-4 mm de Ø	HERBA BERRUGUERA
4. Flors reunides en una inflorescència no recargolada i foliosa, amb la corol·la de > 4 mm de llargada	MILL DEL SOL
2. Flors grogues	
5. Flors petites (< 6 mm)	
6. Planta aspre al tacte	<i>Lithospermum apulum</i>
6. Planta no aspre al tacte	MIOSOTIS
5. Flors més grosses i tubuloses (amb tub llarg, en forma de campana)	
7. Planta de prats secs amb fulles basals de < 2 cm d'amplada	PEU DE COLOM
7. Planta de boscos caducifolis amb fulles basals de > 2 cm d'amplada	CONSOLDA
1. Flors blaves, liloses o vermelles	
8. Flors curtes (sense tub o molt curt) de forma rotàcia (arrenqueu-ne una!)	
9. Planta aspre al tacte o fins i tot un xic punxent	
10. Flors petites (2-3 mm de llarg) i situades a l'axil·la de les fulles	<i>Asperugo procumbens</i>
10. Flors més grosses i situades al capdamunt de les tiges	BORRATJA
9. Planta no aspre al tacte	
11. Fulles basals de < 2 cm d'amplada	MIOSOTIS
11. Fulles basals de > 2 cm d'amplada	BESNEULA
8. Flors allargades (amb tub aparent) en forma de campana	
12. Fulles amb taques blanques	PULMONÀRIA
12. Fulles sense taques blanques	
13. Corol·la tancada per 5 esquames, de manera que els estams no són visibles	BUGLOSSA i ANCUSA
13. Corol·la no tancada per 5 esquames	
14. Fulles no aspres al tacte	
15. Flors amb els estams no sortints; fruits oval·ls lliures quan són madurs	<i>Lithospermum</i>
15. Flors amb els estams sortints; fruits soldats quan són madurs	<i>Phacelia</i>
14. Fulles aspres al tacte o fins i tot punxents; fruits en forma de ronyó	
16. Planta ajaguda de sorrals, amb la corol·la regular (els 5 lòbuls tenen la mateixa mida)	BOLENC ROIG
16. Planta erecte amb la corol·la irregular (els lòbuls superiors són més llargs que els inferiors)	ÈQUIUM

HERBA BERRUGUERA, mira-sol, herba passerella (*Heliotropium europaeum*) [2 espècies].

Planta herbàcia anual, pilosa, amb fulles enteres de color verd mat i flors blanques de 2-4 mm disposades en una inflorescència recargolada en forma de cua d'escorpí. Camps, sobretot de secà, marges i erms, des del litoral a la Garrotxa (0 - 900 m). Estiu, cc.

Antiga planta medicinal confosa amb una altra espècie que té el mateix nom i que era emprada per curar les berrugues; popularment emprada a la Selva per curar els brians de les vaques. El nom de MIRA-SOL fa referència a que les branques superiors s'orienten cap al sol i el de PASSERELLA a que els fruits són menjats per ocells petits, els passerells.

MILL GRUÀ i MILL DEL SOL (*Lithospermum* [incl. *Buglossoides*, *Aegonychon*, *Glandora*, *Lithodora* i *Neatostema*]) [5 espècies]. Els fruits d'aquestes plantes són durs com les pedres, d'aquí el seu nom llatí: *lithos*, pedra i *sperma*, llavor.

1. Flors blaves
2. Mata llenyosa que es fa en indrets rocosos i secs de l'Alta Garrotxa.

Corol·la sense pèls a l'interior	<i>Lithospermum oleifolium</i>
2. Planta herbàcia pròpia de boscos caducifolis humits. Fulles d'un verd fosc. Corol·la amb 5 bandes de pèls a l'interior	MILL GRUÀ
1. Flors grogues o blanques	
3. Flors grogues; planta pilosa de 5-30 cm; fulles d'1-2 mm d'amplada; corol·la de 4-6 mm ..	<i>L. apulum</i>
3. Flors blanques	
4. Planta perenne de clarianes de boscos humits. Fruits llisos, blancs i lluents	MILL DEL SOL
4. Planta anual de conreus. Fruits rugosos, de color de palla i no lluents	MILL DEL SOL PETIT

Lithospermum oleifolium (*Lithodora oleifolia*, *Glandora oleifolia*) – Indrets rocosos i prats secs de l'Alta Garrotxa, cap a Sant Aniol i muntanya del Brull (planta endèmica) (400 - 900 m). Primavera-estiu, rr.

Planta protegida per la legislació.

La SANGUINÀRIA BLAVA (*Lithospermum fruticosum*, *Lithodora fruticosa*) també fa flors blaves però té la corol·la més petita (9-17 mm) i les fulles sense peciol, mentre que *L. oleifolium* té fulles amb un peciol curt i la corol·la mesura de 14-20 mm; molt rara es fa en indrets secs de l'Empordà i també al Ripollès, cap a Sant Amanç, a 1750 m.

MILL GRUÀ, mill roquer (bord), mill del sol, herba pedrera (*Lithospermum purpurocaeruleum*, *Aegonychon purpurocaeruleum*, *Buglossoides purpurocaerulea*) – Boscos caducifolis humits, sobretot a les omedes, des del litoral als Pirineus (0 - 1200 m). Primavera-estiu, c.

La planta podria tenir activitat antiviral.

Lithospermum apulum (*Neatostema apulum*) – Prats secs, sobretot en terrenys calcaris i a les comarques litorals (molt rara o nul·la, però, al Gironès i a la Selva (0 - 500 m). Primavera, rr.

MILL DEL SOL, herba de l'ull del Sol, herba pedrera, herba de pedra, herba de la pedreta, herba de les pedres, herba del mal de pedra (*Lithospermum officinale*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis humits, sobretot als de ribera, a totes les comarques (0 - 1800 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal emprada com a diürètica, depurativa renal... El nom de MILL DEL SOL fa referència a que les granes són lluents i resplendeixen posades al sol.

MILL DEL SOL PETIT (*Lithospermum arvense*, *Buglossoides arvensis*) – Camps i prats secs a totes les comarques (0 - 1500 m). Primavera-estiu, c.

FACELIA (*Phacelia tanacetifolia*) [del grec *phakelos*, grup, raïm, perquè les flors s'agrupen en una inflorescència densa; 1 espècie]. Alguns autors inclouen aquest gènere dins la família de les hidròfil·làcies.

Planta herbàcia anual alta de fins 1 metre, amb pèls rígids i fulles dividides. Flors blavoses liloses reunides en grups densos recargolats en forma de cua d'escorpi i amb els estams molt llargs. Marges de camins i de carreteres de terra baixa. Primavera-estiu, r.

Planta originària d'Amèrica del N.

PEU DE COLOM, onosma (*Onosma tricerisperma* [incl. *O. bubanii* i *O. fastigitata*]) [del grec *onos*, ase i *osme*, olor, perquè són plantes cercades pels ases; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de 10-40 cm, amb pèls rígids i fulles basals de 4-15 × 0,4-1,5 cm. Flors tubulars d'un groc blanquinós de 16-25 mm disposades en una inflorescència recargolada en forma de cua d'escorpi i que cauen fàcilment. Prats secs i brolles, sobre substrat calcari, a l'Empordà, a l'Alta Garrotxa i a la Serra de Montgrony, al Ripollès (50 - 2200 m). Primavera-estiu, r.

Hom separa aquest tàxon en dues espècies:

- *Onosma bubanii*, que no sol fer més de 20 cm d'alçada i té les fulles de la tija disposades densament i amb pèls aplicats, pròpia dels prats de pastura d'alta muntanya (> 1300 m)
- *Onosma fastigitata*, que pot arribar fins els 40 cm d'alçada, les fulles es disposen més laxament i amb pèls patents, que creix a terra baixa i a l'estatge montà (> 1300 m)

CONSOLDA PETITA, nualós (*Symphytum tuberosum*) [2 espècies].

Planta herbàcia rizomatosa de fins 50 cm, amb fulles piloses, les basals de 4-20 × 3-7 cm, peciolades i les de tija sense peciol i més petites. Flors grogues girades cap avall de 13-20 mm i fruits rugosos. Boscos caducifolis humits (als de ribera a terra baixa) a totes les comarques (0 - 1800 m). Primavera-estiu, cc.

La CONSOLDA MAJOR (o CONSOLTES) (*Symphytum officinale*, o segurament l'hibrid *Symphytum ×uplandicum*) és semblant però té les flors violàcies o rosades i els fruits són llisos. És una planta medicinal cultivada antigament i que s'ha trobat naturalitzada en punts de la Selva, de l'Empordà i del Ripollès; la rel de la planta conté molt de mucil·lag i és calmant i cicatritzant, d'aquí el

nom científic, del grec *symphuo*, unir, soldar, consolidar, i el nom català de CONSOLDA i nualós, perquè ajuda a soldar les fractures; popularment emprada al Ripollès per l'asma.

Asperugo procumbens [1 espècie].

Planta herbàcia ajaguda o ± enfiladissa, aspre al tacte i amb fulles allargades de 3-6 × 12 cm. Flors petites (2-3 cm) a l'axil·la de les fulles, blavoses o violàcies, amb el calze ample que creix en el fruit i agafa forma de campana. Herbassars i marges, sobretot en balmes, sestadors i cledes freqüentats pel bestiar a l'Empordà, a la Garrotxa i als Pirineus (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, rr.

BORRATJA, borraja, borraixa, borratxa, borraïna, menages (*Borago officinalis*) [del llatí medieval *borra*, teixit llanós, perquè la planta és molt pilosa, o de l'àrab *abou rach*, el pare de la suor, per la virtut sudorífica de la planta, o potser fins i tot del celta *barrach*, home coratjós; 1 espècie].

Planta herbàcia anual aspre i fins i tot punxent, amb flors d'un blau viu, blanques a la base (rarament blanques). Herbassars de vores de camins i erms, des del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). Primavera-estiu, cc.

Les fulles són comestibles com a verdura, i les flors es poden posar en l'amanida, tot i que el seu ús no és comú a la nostres comarques. La planta conté mucíl·lacs i tanins, les flors són sudorífiques i les fulles diürètiques i també es recomanen pels combatre els refredats; els fruits s'empren per combatre les arugues i estries.

MIOSOTIS, nomoblidis, perfet amor, enganyafadrins (*Myosotis*) [antic nom grec d'una planta, que potser correspongui a alguna d'aquest gènere; del grec *mus*, rata, i *otos*, orella, per la forma de les fulles; 7 espècies]. Existeixen diverses llegendes per explicar els altres noms que reben aquestes plantes i que les fan el símbol de l'amor sincer i de l'amor etern; d'una banda la que conta que un cop Déu ja havia fet i donat nom a totes les coses de la terra, va sentir la veu d'una planta sense nom que li deia "no m'oblidis Déu meu"... i va decidir posar aquest nom a la planta; altres llegendes narren l'amor de dos amants forçats a separar-se i que en el moment de la partida agafen una petita flor prometent recordar-se sempre que la tornessin a veure; finalment existeixen llegendes que expliquen que dos amants caminaven prop d'un riu on hi havia aquestes plantes i quan el cavaller en volia agafar, va caure a l'aigua i el corrent se l'endugué i anava dient "no m'oblidis".

1. Planta perenne i rizomatosa de sòls molt humits i embassats part de l'any. Calze amb tots els pèls rectes i aplicats (lupa!); corol·la de 3-8 mm de Ø	MIOSOTIS PALUSTRE
1. Planta anual o perenne de llocs humits, però rarament embassats, o de prats secs o de conreus. Calze amb alguns pèls recargolats	
2. Corol·la de 4-9 mm de Ø; planta perenne	MIOSOTIS DE BOSC
2. Corol·la d'1-4 mm de Ø; planta anual o biennal	
3. Inflorescència rígida amb els pedicels florals curts; en el fruit pedicel d'1-2 mm, més curt que el calze	<i>Myosotis stricta</i>
	(les flors són blaves; si teniu flors grogues vegeu MIOSOTIS GROGA)
3. Pedicel del fruit més llarg que el calze i sovint de > 2 mm	
4. Planta biennal, sovint amb la inflorescència més curta que la part basal foliosa; corol·la de 2-4 mm; pedicel del fruit 2-3 vegades la llargada del calze; fruit d'1,4-2 mm ..	M. INTERMÈDIA
4. Planta anual, sovint amb la inflorescència més llarga que la tija foliosa; corol·la d'1-3 mm; pedicel del fruit més curt, igual o poc més llarg que el calze; fruit d'1-1,4 mm	M. HÍSPIDA
	(els pedicels inferiors són més llargs que el calze i les flors són blaves; si els pedicels inferiors són més curts que el calze i les flors són grogues vegeu MIOSOTIS GROGA)

MIOSOTIS PALUSTRE (*Myosotis scorpioides* subsp. *tuxeniana*, *M. palustris* subsp. *tuxeniana*, *M. tuxeniana*, *M. hervei*) – Herbassars humits en indrets embassats part de l'any (fonts i rierols) del litoral als Pirineus (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, r.
Palustre vol dir que és fa en llocs humits.

MIOSOTIS DE BOSC (*M. decumbens* subsp. *teresiana*, *M. alpestris*, *Myosotis sylvatica*) – Bosc humits (als de ribera a terra baixa), i també en tarteres i llocs pedregosos als Pirineus (100 - 2 800 m). Primavera-estiu, c.

Tàxon variable que inclou dues espècies:

- planta d'alta muntanya de < 25 cm d'alt i amb els fruits arrodonits .. *Myosotis alpestris* (*M. sylvatica* subsp. *alpestris*)
 - planta de > 25 cm d'alt i amb els fruits acabats en punta a la part superior
- Myosotis decumbens* (*M. sylvatica* subsp. *teresiana*)
- M. decumbens* té les fulles basals només 2-3 vegades més llargues que amples i fruits madurs d'1,8-2,5 mm i és semblant al miosotis cultivat *M. sylvatica*, amb fulles basals > 3 vegades més llargues que amples i fruits madurs d'1,5-1,8

Myosotis stricta – Prats secs d'annuals i marges de camins a la Selva, a l'Alt Empordà i als Pirineus (100 - 2 400 m). Primavera-estiu, r.

MIOSOTIS INTERMÈDIA (*Myosotis arvensis*) – Prats i herbassars un xic humits, marges i clarianes de bosc a totes les comarques (0 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

Intermèdia era l'antic nom científic de l'espècie, perquè segons l'autor que descrigué la planta era semblant a d'altres del mateix gènere.

MIOSOTIS HÍSPIDA (*Myosotis ramosissima*) – Prats i herbassars a totes les comarques, sobretot a terra baixa (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc.

Híspida pels pèls curts ± rígids del calze i per l'antic nom científic de l'espècie.

La **MIOSOTIS GROGA** (*Myosotis discolor*) és semblant, però es ramifica des de la base, té les flors grogues (violàcies quan s'assequen) i en el fruit els pedicels de la flor són més curts que el calze; es fa en prats a la Selva i a l'Empordà i ha estat assenyalada també a la Cerdanya.

BESNEULA, cinoglossa (*Cynoglossum* [incl. *Pardoglossum*]) [del grec *cyno*, gos, i *glossa*, llengua, per la forma de les fulles; 4 espècies.

1. Planta d'un verd grisenc; flors de 7-9 mm, blaves i amb venes violetes; fruits sense una vora gruixuda	BESNEULA CRÈTICA
1. Planta verda; flors de 5-6 mm, vermelles i sense venes; fruits amb un vora gruixuda	BESNEULA OFICINAL

BESNEULA CRÈTICA (*Cynoglossum creticum*) – Herbassars i prats del litoral a la Garrotxa (0 - 800 m). Primavera-estiu, c.

Crètica vol dir que és pròpia de la illa de Creta.

BESNEULA OFICINAL, cinoglossa, llengua de ca, avellana torrada (*Cynoglossum officinale*) – Herbassars i prats, sobretot en indrets remenats, al Montseny, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (200 - 1 900 m). Primavera-estiu, r.

Oficinal vol dir que es feia servir a les oficines de farmàcia; antiga planta medicinal emprada com antidiarreaica.

La **BESNEULA DE FULLA BLANCA** (*C. cheirifolium*, *Pardoglossum cheirifolium*) també té les flors purpúries, però és una planta de terra baixa amb fulles blanques molt piloses i amb fulles entremig de les flors.

PULMONÀRIA, herba anginera, fulles de la Mare de Déu, herba de la Mare de Déu, herba felera, herba cançera, herba freixurera (*Pulmonaria*) [del llatí *pulmo*, pulmó, per les taques de les fulles que s'hi assemblen; abans es creia que tenien propietats per curar afeccions bronquials i pulmonars; són plantes expectorants i astringents i popularment emprades al Ripollès pel mal de boca i la glossopeda; 2 espècies].

1. Fulles basals ovals (7-20 × 2,5-9 cm), amb pecíol llarg de 6-18 cm, amb taques ± petites i inflorescència densa; dents del calze de 3,7-6 mm ...	PULMONÀRIA DE FULLA AMPLA
1. Fulles basals lanceolades (5-10 × 1-6 cm), amb pecíol més curt que el límb, taques força grosses i inflorescència poc densa; dents del calze de 2-3,8 mm	P. DE FULLA ESTRETA

PULMONÀRIA DE FULLA AMPLA, herba de la freixura, fulles de la Mare de Déu (*Pulmonaria affinis*) – Boscos caducifolis humits des de la Garrotxa als Pirineus (400 - 1 800 m). Primavera-estiu, r.

PULMONÀRIA DE FULLA ESTRETA (*Pulmonaria longifolia*) – Boscos caducifolis des de la plana de la Selva als Pirineus (70 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.

BUGLOSSA, ANCUSA (*Anchusa* [incl. *Lycopsis*]) [BUGLOSSA, del llatí, llengua de bou, potser per que són plantes amb fulles allargades com una llengua i aspres al tacte com la llengua d'aquests animals; ANCUSA és el nom donat a diverses boraginàcies, de la rel de les quals se'n treia l'afait (*anchousa*, en grec), substància emprada com a coloret del cutis, especialment per embellir la cara; 2 espècies].

1. Fulles no ondulades al marge. Color·la d'un blau viu de 6-10 × 10-15 mm i amb el tub recte; fruits de 7-10 × 2-3 mm	BUGLOSSA BLAVA
1. Fulles amb el marge ondulat. Color·la d'un blau cel de 5-7 × 4-6 mm i amb el tub recorbat; fruits d'1,5-2 × 3-4 mm	ANCUSA ARVENSE

BUGLOSSA BLAVA (*Anchusa italica*, *A. azurea*) – Marges, erms i camps des del litoral a la Garrotxa (0 - 700 m). Primavera-estiu, r.

Antiga planta medicinal emprada com la BORRATJA.

ANCUSA ARVENSE (*Anchusa arvensis*, *Lycopsis arvensis*) – Camps, marges i erms a totes les comarques (0 - 1 500 m). Primavera-estiu (tardor), c.
Arvensis vol dir que es fa als conreus.

BOLENG ROIG, peu de colom, herba del peu de colom (*Alkanna tinctoria*, *A. matthioli*) [2 espècies].
Planta herbàcia perenne de 10-30 cm, aspre al tacte i amb flors blaves o purpúries de 5-8 mm. Platges sorrenques i dunes interiors de l'Empordà. Primavera-estiu, r.
El nom de PEU DE COLOM fa al·lusió al color vermell de la rel, com el de les potes dels coloms.
Antiga planta medicinal; la rel de la planta conté un colorant violeta que s'havia fet servir per tenyir substàncies no aquoses.

ÈQUIUM, BOLENGA i LENGUA DE BOU (*Echium*) [del grec *echis*, escurçó, pels pèls picants de les plantes, per la forma de la corol·la oberta que sembla el cap d'una serp i el pistil la seva llengua bífida i per la forma dels fruits que s'assemblen al cap d'un escurçó; antigament es creia que les plantes eren útils contra les mossegades d'aquests animals; 4 espècies].

1. Planta d'un verd clar o blanquinosa, ramificada des de la base i de port ± piramidal.
Fulles amb un sol nervi. Corol·la rosada, blanquinosa, groguenca o d'un blavós pàl·lid,
de 10-18 × 3-6 mm BOLENGA
1. Fulles amb un sol nervi o amb nervis secundaris visibles. Corol·la d'un blau o d'un
vermell viu, de 12-40 × 5-20 mm
2. Fulles amb un sol nervi, amb pèls que neixen d'unes taques negres; corol·la d'1-2
cm, blava o violàcia amb tots els estams que sobresurten LENGUA DE BOU VULGAR
2. Fulles basals amb nervis secundaris visibles; corol·la de blava, violàcia o
vermella i amb només 2 estams que sobresurten clarament
3. Fulles poc aspres al tacte; corol·la de 6-15 mm blava o violàcia, sense o amb
pocs pèls a la cara exterior LENGUA DE BOU DE FULLA AMPLA
3. Fulles aspres al tacte; corol·la de 2-3,5 cm d'un vermell purpuri brillant,
pilosa a l'exterior *Echium creticum*

BOLENGA, herba de la vibra (*Echium italicum* [incl. *E. asperrimum*]) – Herbassars i prats secs del litoral (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.
Vibra és un escurçó.

La bolenga inclou dos tàxons:

- *Echium italicum*, que té la corol·la d'un rosa clar i els filaments dels estams d'un rosa porpra, i és una planta alta de fins 120 cm
- *Echium asperrimum* (*E. pyrenaicum*, *E. italicum* subsp. *pyrenaicum*), que té la corol·la blanquinosa o d'un blanc rosat clar i els filaments dels estams també blanquinosos, i és una planta més baixa (≤ 60 cm)

LENGUA DE BOU VULGAR, llengua bovina, viperina, burranga (*Echium vulgare* [incl. subsp. *pustulatum* (*E. vulgare* subsp. *argenteae*)]) – Herbassars, marges i prats a totes les comarques (0 - 1 900 m). De la primavera a la tardor, cc.

Popularment emprada al Ripollès com anticatarral i sudorífica, on és anomenada CUES DE PORC, i a les Gavarres com antiinflamàtori.

LENGUA DE BOU DE FULLA AMPLA (*Echium plantagineum*) – Herbassars, marges i prats secs de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, cc.

Echium creticum – Marges, prats secs i brolles, sobretot en llocs cremats, de l'Empordà (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES CONVULVÀCIES [del llatí *convolvere*, enrotllar, ja que moltes espècies de la família són volubles; 4 gèneres]. Plantes herbàcies, a vegades enfiladisses i amb làtex, amb fulles sovint alternes i flors en forma d'embut, amb sèpals, pètals i estams en nombre de 5. Fruit sec en càpsula.

1. Planta filamentosa amb tiges primes, paràsita i per això no té color verd,
sinó que és groguenca, blanquinosa o vermellosa; flors de 2-5 mm CÚSCUTA, CABELLS
1. Planta verda amb flors més grosses
2. Calze amb 2 bràctees a la base tan llargues com els sèpals CAMPANETA DE MAR
i CORRETJOLA GRAN
2. Calze sense bràctees a la base

3. Planta alta (> 1 m) amb flors blaves o liloses	MERAVELLA
3. Planta herbàcia de port baix, sovint amb flors blanques o rosades	CORRETJOLA

CÚSCUTA, CABELLS, CABELLETS, PÈLS, cabell de Déu nostre Seyor, cabells de la Mare de Déu, cabell d'àngel, tinya (*Cuscuta*) [del grec *cassutha* i de l'àrab *kechout, cuxkuta*, nom de la planta; 4 espècies]. Les cuscutes són plantes holoparàsites, és a dir no tenen rels i depenen de l'hoste que parasiten per nodrir-se, i són polífagues, és a dir parasiten diverses espècies. Plantes medicinals que antigament s'havien fet servir com a laxants].

1. Tiges de color groc o ataronjat; flors pentàmeres; estigmes de les flors arrodonits ..	<i>Cuscuta campestris</i>
1. Tiges de color vermellós, blanques o groguenques; estigmes allargats	
2. Tiges sovint groguenques; flors sovint tetràmeres en glomèruls de 10-15 cm de Ø, amb els estils més curts que l'ovari; fruit madur de > 2,5 mm	<i>Cuscuta europaea</i>
2. Tiges sovint vermelloses; flors pentàmeres en glomèruls de 4-12 cm de Ø, amb els estils iguals o més llargs que l'ovari; fruit madur de < 2,5 mm	CABELLETS DE FARIGOLA

Cuscuta campestris (*C. scandens*) – Paràsita sobre moltes espècies diferents en els herbassars de lleres fluvials, marges de camp i camps d'userda, del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). Estiu-tardor, c. Planta originària d'Amèrica del N; introduïda a Catalunya a mitjans del s. XX.

CABELLS (*Cuscuta europaea*) – Paràsita sobretot sobre ortigues, al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2000 m). Primavera-estiu, r.

CABELLETS DE FARIGOLA, cabells, pèls (*Cuscuta epithimum* [incl. *C. approximata*]) – Paràsita sobre moltes espècies diferents de prats secs i brolles, del litoral als Pirineus (0 - 1 850 m). Primavera-estiu, cc.

CAMPANETA DE MAR i CORRETJOLA GRAN (*Calystegia*) [2 espècies]. Plantes medicinals que antigament s'havien fet servir com a purgants.

1. Planta baixa del sorral litoral amb flors rosades	CAMPANETA DE MAR
1. Planta enfiladissa de canyers i marges humits amb flors blanques	CORRETJOLA GRAN

CAMPANETA DE MAR, campanera de platja (*Calystegia soldanella*) – Platges sorrenques de l'Empordà i de la Selva. De la primavera a la tardor, r.

CORRETJOLA GRAN, escanyapoll (*Calystegia sepium*) – Canyers i herbassars humits a totes les comarques (0-900 m). Primavera-estiu, cc.

Hom hi diferencia

- subsp. *sepium*, de flors ≤ 5 cm i bractèoles de la base del calze de ≤ 14 mm
- subsp. *sylvatica*, de flors més grosses (5-7 cm) i bractèoles de la base del calze de ≥ 14 mm

Poll és el nom amb que s'anomenen els pollancre a la Selva i quan són joves la planta s'hi enfila.

MERAVELLA (*Ipomoea indica*) [1 espècie].

Planta perenne enfiladissa amb fulles trilobades, de 4-20 × 3-15 cm. Flors blaves de 4-9 cm. Cultivada com ornamental i naturalitzada a les comarques litorals. Estiu, r.

També es cultiva com a ornamental a les comarques de terra baixa i a vegades es naturalitza *I. purpurea*, planta anual amb fulles enteres en forma de cor. Ambdues són plantes originàries d'Amèrica.

CORRETJOLES (*Convolvulus*) [5 espècies].

1. Fulles dentades, les superiors amb dents profundes; flors de color rosa	CORRETJOLA DE SERP
1. Fulles enteres; flors blanques o d'un rosa pà·lid	
2. Planta sense pèls o poc pilosa amb fulles triangulars, sagitades	CORRETJOLA COMUNA
2. Planta pilosa amb fulles lanceolades	CORRETJOLA CANTÀBRICA

CORRETJOLA DE SERP (*Convolvulus althaeoides*) – Prats secs, sobretot d'ALBELLATGE, a les comarques de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

CORRETJOLA COMUNA, correjola, corrioletes (*Convolvulus arvensis*) – Camps, prats i herbassars a totes les comarques (0 - 1 700 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal que antigament s'havia fet servir com a purgant; els brots tendres són comestibles, tot i que no es poden prendre en excés perquè contenen alcaloides tòxics.

CORRETJOLA CANTÀBRICA (*Convolvulus cantabrica*) – Llistonars i altres prats secs del litoral als Pirineus (0 - 1 300 m). De la primavera a la tardor, c.

La **CAMPANERA RATLLADA** (*Convolvulus lineatus*) és semblant però té una pilositat sedosa i lluent pels pèls aplicats a la tija i no pas herisats o patents com a la **CORRETJOLA CANTÀBRICA**; només es fa en prats d'annuals sobre calcari de l'Alt Empordà.

A l'Empordà són presents també, tot i que molt rares:

- la **CAMPANERA SICILIANA** (*Convolvulus siculus*) de fulles ovals i flors blaves, que només es fa al cap de Creus
- la **CAMPANERA CABDELLADA** (*Convolvulus lanuginosus*), planta pilosa i grisosa, amb un sol nervi a les fulles, i flors reunides en glomèrul dens (a les 3 darreres espècies les flors són solitàries o en glomèruls laxes)

FAM. DE LES SOLANÀCIES [8 gèneres]. Plantes herbàcies o arbusts amb fulles alternes sovint enteres; flors pentàmeres amb els estams soldats a la corol·la i un ovari súper amb 2 carpels soldats que donen un fruit sec o carnós tipus baia; plantes tòxiques que contenen alcaloides que es fan servir en medicina, i també per elaborar el preparat galènic anomenat **bàlsam tranquil**, obtingut per decocció en oli de petites dosis de fulles de belladona, estramoni, tabac i també cascall.

1. Planta arbustiva amb fulles no dividides	
2. Arbust espinós amb fulles llargues i estretes	ARÇ DE TANQUES
	(si les fulles fan > 2 cm d'amplada vegeu gèn. <i>Solanum</i>)
2. Arbust no espinós amb fulles ovales	TABAC DE JARDÍ
1. Planta herbàcia anual o perenne, o bé planta ± enfiladissa amb fulles dividides	
3. Calze inflat en el fruit i de color vermell	ALQUEQUENGI
3. Calze no inflat, verdós quan és madur	
4. Fruit carnós	
5. Flors de 2,5-3 cm de color violaci fosc; fruit carnós negre i lluent	BELLADONA
5. Flors i fruits més petits	<i>Solanum</i>
4. Fruit sec	
6. Fruit llis	JUSQUÍAM
6. Fruit amb agullons	HERBA TALPERA

ARÇ DE TANQUES, arn blanc, herba cambronera (*Lycium europaeum*) [1 espècie].

Arbust espinós d'1-3 m d'alçada amb fulles lanceolades de 20-50 × 3-10 cm. Flors blanquinoses o rosàcies d'1-1,3 cm reunides en grups de 2 (o solitàries). Fruit carnós, vermell quan és madur. Tanques, marges i vores de camins de l'Alt Empordà. Estiu, r.

Planta medicinal diürètica i que antigament es feia servir contra la tos ferina.

FEMER, tabac de jardí (*Nicotiana glauca*) [1 espècie].

Arbust perennifoli d'1-3 m, sense pèls i amb fulles enteres de 3-25 cm. Flors grogues, tubuloses de 25-45 mm i fruit sec de 7-10 mm. Marges de camins i erms del Cap de Creus. De la primavera a la tardor, r.

Planta originària d'Amèrica del Sud.

La **TABAQUERA** (o **TABAC**) (*Nicotiana tabacum*) és una planta anual amb les fulles grosses i enganxoses i flors rosades; plantat als horts per combatre les plagues.

Si la vostra planta té flors violàcies, vegeu *Solanum mauritianum*.

ALQUEQUENGI, ceroses, bufeta, bosses de pastor (*Physalis alkekengi*) [potser derivat de l'àrab *helikakabos* (un altre nom de la planta) que significa tupí, potser per la forma del calze; el nom del gènere prové del grec *physao*, inflar, en al·lusió als calzes madurs inflats; 2 espècies].

Planta herbàcia perenne amb fulles disposades de 2 en 2 de 4-15 × 2-8 cm. Flors solitàries amb la corol·la d'un blanc brut de 5-10 mm i el calze inflat en el fruit (2-5 cm) de color vermell. Fruit carnós comestible, d'11-17 mm, de color taronja quan és madur i que queda tapat pel calze. Clarianes de bosc caducifoli i herbassars ruderals des de terra baixa al Ripollès (50 - 1 100 m). Primavera-estiu, r.

Els fruits són comestibles, rics en vitamina C; és també una planta medicinal diürètica i amb les llavors popularment es prepara un oli per al mal d'orelles, mal de coll, per a les morenes...

Diverses espècies originàries d'Amèrica i anuals, de les quals se n'aporfeten els fruits en rebosteria, s'han naturalitzat aquests darrers anys a les nostres comarques, com ara:

- *Physalis ixocarpa*, que fa flors grogues amb taques fosques i amb el fruit verdós; s'ha trobat en lleres fluvials i camps abandonats de terra baixa; originària de Mèxic
- *Physalis angulata*, de flors petites (7-8 mm) d'un groc pàl·lid (sovint difusament tacades de fosc a l'interior), calze fructífer de fins a 3-3,5 cm amb 10 costes pronunciades, peduncle fructífer llarg (de 2 o més cm), i fruits madurs de color groguenc que no omplen tot el calze

BELLADONA, tabac bord (*Atropa belladonna* [o *bella-donna*]) [del grec *atropos*, cruel, i nom d'una de les 3 parques (o moira, en la mitologia grega les 3 deesses que filaven, debanaven i tallaven el fil de la vida de cada home amb les seves tisores d'or); belladona podria provenir del nom antic de la planta, *bellonaria*, que es feia servir per emmetzinar les fletxes, o bé perquè les dones utilitzaven el suc dels fruits per pintar-se els ulls, el qual també engrandia les pupil·les (miosi) i les hi donava un esguard femení molt apreciat en algunes èpoques; també és el nom vulgar italià d'aquesta planta, utilitzat per Tournefort com a nom genèric i per Linné com a nom específic; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne i fètida, amb fulles d'un verd intens de 5-20 × 3-12 cm, les superiors oposades, però amb una fulla més gran que l'altra. Flors girades cap avall de 2,5-3 cm, amb la corol·la d'un violaci brunenc fosc. Fruit carnós, negre i lluent quan és madur. Boscos de l'Ardenya, del Montseny, de l'Albera i del Puigsacalm. De la primavera a la tardor, rr.

Planta tòxica sedant, antiasmàtica i antiespasmòdica, inhibidora de les secrecions glandulars; emprada en oftalmologia i darrerament també per reduir els símptomes de la malaltia de Parkinson.

Nicandra physalodes, planta anual originària d'Amèrica del S., amb aspecte de les espècies del gèn. *Physalis*, té flors blaves i el calze amb els sèpals gairebé lliures a la base i no pas clarament soldats com ho són a la BELLADONA.

DOLÇAMARA, MORELLA (*Solanum*) [antic nom llatí de la MORELLA, de *solari*, *solamen*, alleujar, ja que és una planta calmant; o de *sol*, sol per la forma estrellada de la flor, o bé de *solanus*, el vent de l'est que provoca la bogeria com els fruits d'algunes espècies d'aquest gènere; 10 espècies].

1. Planta alta ± llenyosa i arbustiva, o herba amb espines i amb pèls brunencs	
2. Arbust	
3. Planta amb espines i amb flors blanques	
4. Fruit madur verd vermell	<i>Solanum sisymbriifolium</i>
4. Fruit madur verd groguenc	
5. Planta molt espinosa; fulles profundament partides	<i>Solanum chrysotrichum</i>
5. Planta poc espinosa; fulles enteres i lanceolades	<i>Solanum bonariense</i>
3. Planta no espinosa; flors d'un violaci porpra	<i>Solanum mauritianum</i>
2. Planta herbàcia espinosa	
6. Flors blanques o d'un lila clar; fulles fortament dentades	<i>Solanum carolinense</i>
6. Flors grogues	<i>Solanum rostratum</i>
1. Planta sense espines	
7. Planta ± enfiladissa; algunes fulles dividides; flors violetes; fruit madur vermell	DOLÇAMARA
7. Planta herbàcia amb fulles enteres o dentades; flors blanques; fruit madur negre o ataronjat	
8. Planta anual poc o gens pilosa, amb fulles sovint dentades i d'un verd fosc; peduncles florals sovint erectes (el que porta totes les flors, no el pedicel de la flor!!)	MORELLA VERA
8. Planta perenne, vellutada, amb fulles sovint enteres i d'un verd clar; peduncles florals girats cap avall i no glandulosos	<i>Solanum chenopodioides</i>

Solanum sisymbriifolium – Citat del litoral. Estiu.
Planta originària d'Amèrica del Sud.

Solanum chrysotrichum – Erms i marges al litoral del Baix Empordà. Primavera-estiu, r.
Planta originària d'Amèrica Central.

Solanum bonariense – Citat del litoral de l'Empordà.
Planta originària d'Amèrica del Sud.

Solanum mauritianum – Naturalitzat al litoral de la Selva.
Planta originària d'Amèrica del Sud.

Solanum carolinense – Mala herba dels conreus de regadiu que s'ha trobat a la plana de la Selva.
Planta tòxica pel bestiar, originària d'Amèrica del Nord.

Solanum juvenale, que s'ha trobat pel litoral, és semblant a l'anterior, però té els fruits més grossos (15-25 cm); és originària d'Amèrica del Sud.

Solanum rostratum – Trobat en erms al litoral, a la Garrotxa i al Ripollès.
Originària d'Amèrica Central.

DOLÇAMARA, dolcamara, dulcamara, metzines d'ocell (*Solanum dulcamara*) – Boscos de ribera, sobretot a les salzedes i herbassars humits prop de l'aigua, a totes les comarques (0 - 1 500 m). Estiu-tardor, cc.

Anomenada així perquè les branques inicialment tenen un sabor amargant, però després dolç a causa de la transformació de l'alcaloide solanina per la saliva.

Planta tòxica, fins i tot pels animals, tot i que popularment es feia servir pel dolor i per la psoriasis; actualment se'n fan preparats per les malalties de la pell.

La TOMATERA (*Solanum lycopersicum*), és una planta anual amb flors grogues i amb fruits més grossos. Originària d'Amèrica, és cultiva i es troba naturalitzada a les lleres fluvials de terra baixa.

MORELLA VERA, moradella, uradella, herba mora (*Solanum nigrum*, *S. villosum*) – Horts, camps i herbassars ruderals a totes les comarques (0 - 1 300 m). Estiu-tardor, cc.

La morella vera comprèn dues espècies:

- *Solanum nigrum* (*S. nigrum* subsp. *nigrum*) que fa flors en grups de 5-10 i fruits negres
- *Solanum villosum* (*S. nigrum* subsp. *villosum*, *S. villosum* subsp. *miniatum*, *S. nigrum* subsp. *miniatum*) amb flors en grups de 2-5 i fruits madurs vermells

Planta tòxica que antigament es feia servir com a sedant, i l'oli per cremades, cops, i també per curar el bestiar.

Solanum physalifolium, citada del Ripollès, és molt semblant però els fruits madurs són d'un verd fosc; és una planta originària d'Amèrica de S.

Solanum chenopodioides – Marges de camps i de boscos i bardisses a totes les comarques (0 - 1 500 m). Sobretot a l'estiu i a la tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica del Sud.

JUSQUÍAM, xuclamel, herba d'era (*Hyoscyamus*) [del grec *hys*, porc i *cyamos*, fava de porc, potser perquè no és una planta tòxica per aquests animals; 2 espècies]. Plantes metzinoses, sedants i antiespasmòdiques, que donen sensació d'ingravidesa.

1. Planta molt fètida. Fulles de la tija sense peciol; color·la amb la gorja d'un violeta fosc i limbe d'un groc apagat amb venes violetes	JUSQUÍAM NEGRE
1. Fulles de la tija peciolades; color·la d'un groc pàl·lid només amb la gorja violàcia i limbe sense venes	JUSQUÍAM BLANC

JUSQUÍAM NEGRE, tabac de paret, herba queixalera (*Hyoscyamus niger*) – Herbassars ruderals, murs, parets de les cases i llocs freqüentats pel bestiar, sobretot a les comarques de muntanya (100 - 1 800 m). De la primavera a la tardor, c.

De la planta popularment es feien cigarrets pel mal de queixal.

JUSQUÍAM BLANC (*Hyoscyamus albus*) – Herbassars ruderals, murs i parets de les cases, sobretot a les comarques de terra baixa (0 - 600 m). De la primavera a la tardor, r.

HERBA TALPERA (taupera), talpenera, figuera d'infern, pudents, castanya talpera, estramoni, herba queixalera (*Datura stramonium*) [de l'àrab *iatorha*, nom d'aquestes plantes; estramoni potser fa referència a Struma, una regió de Tràcia, o potser deriva del català estremonia, astrologia màgia, a causa dels efectes narcòtics; 3 espècies Plantes originàries d'Amèrica Central i del Sud, introduïdes a Europa ja al s. XVIII]

Planta herbàcia anual alta (1-2 m), fètida i amb fulles dentades de 5-20 cm. Flors blanques en forma d'embut de 5-10 cm. Fruit sec de 3-7 cm amb agullons de 5-10 × 1-2 mm. Herbassars ruderals, camps i erms des del litoral al Ripollès (0 - 1 300 m). Estiu-tardor, cc.

Planta tòxica, ja que conté alcaloides que inhibeixen el sistema nerviós parasimpàtic; emprada popularment a la Garrotxa i al Ripollès per al mal del queixal, i també s'ha fet servir per fer fora els talps dels horts i els ratinyols de les cases.

Han estat citades també de les nostres comarques:

- *Datura wrightii* (incl. *D. inoxia* ?), que fa flors grosses (> 13 cm) i els fruits són girats cap avall amb agullons poc punxents
- *Datura ferox*, amb flors de < 12 cm i fruits amb espines poc denses de > 3 mm de Ø a la base (denses i ≤ 3 mm de Ø a la base a *D. stramonium*)

FAM. DE LES OLEÀCIES [del gènere *Olea*, l'OLIVERA; 5 gèneres]. Plantes llenyoses de fulles en disposició oposada i amb flors regulars, amb 4-5 sèpals o pètals (però sense calze ni corol·la als FREIXES), 2 estams i 2 carpels soldats que donen un fruit carnós o sec; pertanyen també a aquesta família 2 espècies cultivades en jardineria que a vegades es troben subespontànies pels marges i cases abandonades: el LILA (*Syringa vulgaris*), originari del SE d'Europa, amb flors lilacines que surten a principis de primavera quan l'arbret ja té fulles, i la FORSÍTIA (*Forsythia suspensa* i *F. intermedia*), originària de Xina i Corea, de flors grogues que surten a finals d'hivern quan l'arbust encara no té fulles [dedicada al jardiner escocès W. A. Forsyth (1737-1804)].

1. Plantes caducifòlies amb totes o la majoria de les fulles compostes	
2. Planta arbustiva amb flors grogues i fruit carnós	GESSAMÍ
2. Arbre amb flors sense corol·la que surten abans que les fulles; fruit sec i alat	FREIXES
1. Plantes perennes o semicaducifòlies amb les fulles simples	
3. Fulles d'un verd grisenc, platejades i piloses per sota	ULLASTRE
3. Fulles verdes a totes dues cares i sense pèls	
4. Fulles caduques o semicaduques i flors blanques	OLIVERETA
4. Fulles perennes i flors d'un verd verdós	ALADERNS DE FULLA ESTRETA i AMPLA

GESSAMÍ GROC, llessamí (*Jasminum fruticans*) [nom derivat de l'àrab *yasamin* que prové del persa *yasimin*; 1 espècie]. Arbust caducifoli de tiges verdes i fulles trifoliolades. Flors grogues de 7-17 mm de Ø i fruit carnós, negre quan és madur. Garrigues i matollars de l'Empordà (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

Els gessamins cultivats, plantes d'Àsia, corresponen a les espècies:

- *Jasminum officinale*, rar i poc resistent al fred hivernal, amb fulles de 3-7 folíols i tub de la corol·la blanc a la part interior i d'1-1,5 cm
- *Jasminum grandiflorum* (*J. officinale* subsp. *grandiflorum*), àmpliament cultivat, amb fulles de 7-11 folíols persistents a l'hivern i tub de la corol·la d'1,3-2,5 cm, vermellós a la cara interior

FREIXES (*Fraxinus*) [nom llatí dels freixes i de la seva fusta; 2 espècies]. Les fulles tenen propietats laxants i es fan servir, entre d'altres usos, contra el reumatisme; popularment les fulles i l'escorça s'han fet servir pels cops i les ferides; tal com diu la dita "qui té dolor i pren freixe, el bastó al racó deixa".

1. Gemmes negres. Folíols ± arrodonits a la base i amb dents més nombroses que els nervis laterals FREIXE DE FULLA GRAN
1. Gemmes brunes. Folíols ± cuneats a la base i amb dents no més nombroses que els nervis laterals FREIXE DE FULLA PETITA

FREIXE DE FULLA GRAN (*Fraxinus excelsior*) – Boscos montans, sobretot als caducifolis humits (180 - 1800 m). Primavera, cc.

FREIXE DE FULLA PETITA (*Fraxinus angustifolia* subsp. *angustifolia*) – Boscos caducifolis de terra baixa, sobretot als de ribera (0 - 600 m). Hivern, cc.

Es cultiva com a ornamental i s'ha naturalitzat recentment a la rodalia de la ciutat de Girona *Fraxinus pennsylvanica*, originari d'Amèrica del Nord, que a diferència dels freixes autòctons fa flors amb calze i les fulles prenen un fort color daurat a la tardor.

OLIVERETA, llampuga blanca, escanyacabres (*Ligustrum vulgare*) [1 espècie]. Planta metzinosa, tot i que popularment s'havia fet servir al Ripollès per combatre el dolor.

Arbust semicaducifoli amb fulles enteres de 12-60 × 7-15 mm i flors blanques flairoses. Fruit carnós, negre quan és madur, tòxic. Boscos i matollars a totes les comarques (0 - 1600 m). Primavera-estiu, cc.

La TROANA (*Ligustrum lucidum*), originari del S de la Xina, és semblant però té les fulles més grosses (60-120 × 30-50 mm); cultivada com a ornamental i subespontània a molts indrets de terra baixa; els fruits són molt tòxics per a les persones; troana és el nom francès de la planta.

ULLASTRE, revell, ravell (*Olea europaea* var. *sylvestris*, *Olea oleaster*) [1 espècie].

Arbre o arbust alt, perennifoli i amb fulles enteres d'1-7 × 0,4-2 cm, grisenques i piloses per sota. Flors blanques amb 4 sèpals i pètals i 2 estams. Fruit carnós, negre quan és madur. Penya-segats, brolles i màquies de l'Empordà (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.

L'OLIVERA (o ALIVERA) és la varietat *europaea* d'aquest tàxon; planta medicinal (popularment emprada per fer baixar la pressió arterial) i cultivada, els fruits de la qual s'aprofiten per fer oli.

ALADERNS DE FULLA ESTRETA i AMPLA (*Phillyrea*) [2 espècies].

1. Fulles estretes, enteres i amb 4-6 nervis secundaris poc visibles ALADERN DE FULLA ESTRETA
1. Fulles ovals, dentades i amb 6-11 nervis secundaris visibles ALADERN DE FULLA AMPLA

ALADERN DE FULLA ESTRETA, olivera borda (*Phillyrea angustifolia*) – Brolles i garrigues de terra baixa (0 - 500 m). Primavera, cc.

ALADERN DE FULLA AMPLA, fals aladern (*Phillyrea latifolia*) – Boscos perennifolis i garrigues de terra baixa (0 - 900 m). Primavera, c.

Les plantes amb les fulles dels rebrots amb el limbe de ± cuneïforme a arrodonit a la base i fruits apiculats al capdamunt s'han anomenat *Phillyrea media* (*Phillyrea latifolia* subsp. *media*), tàxon no admès per alguns botànics (a *P. latifolia* les fulles dels rebrots tenen el limbe subcordat a la base i els fruits són deprimits al capdamunt).

La fusta és dura i pesada i es fa servir en marqueteria i les fulles i els fruits es fan servir popularment per curar diverses afeccions.

FAM. DE LES GESNERIÀCIES [1 gènere].

ORELLA D'ÓS, morraja, borranina de roca, herba tossera, herba de la tos (*Ramonda myconi*) [1 espècie].

Planta endèmica dels Pirineus i territoris veïns; dedicada al botànic ausetà del s. XVI Francesc Micó, que descobrí la planta.

Planta herbàcia perenne d'uns 20 cm d'alçada, que fa una roseta de fulles a la base, dentades, rugoses i piloses, d'un verd fosc per sobre però ferruginoses per sota. Corol·la d'1,5-3,5 cm, sovint amb 5 lòbuls, d'un violeta fosc i el centre groc; 5 estams units a la corol·la i fruit sec de 10-15 mm. Roques ombrívols, sobretot calcàries, al Montseny, a les Guillerries, a Bac Grillera, a la Garrotxa i als Pirineus (300 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal emprada com a pectoral, per al mal d'orelles, depurativa..., tal com diu la dita "l'orella d'ós és bona per la febre i per la tos".

L'orella d'ós és una planta revividora, que s'asseca a l'estiu però no mort, i reviu quan tornen les pluges, ja que acumula sucres als citoplasma que eviten la mort de les cèl·lules.

FAM. DE LES CAL·LITRICÀCIES [1 gènere]. Plantes herbàcies anuals aquàtiques, submergides o que suren sobre l'aigua, o també de fangs humits, amb fulles que solen fer una roseta terminal. Flors unisexuals molt reduïdes (sense sèpals ni pètals) i petites: les ♂ amb un sol estam i les ♀ amb un ovari bicarpel·lar que dona fruits secs amb 4 peces que poden ser o no alades.

CAL·LÍTRIC (*Callitriche*) [del grec *kallitrichon*, *kallithrix*, per Dioscòrides i Plini nom de diverses falgueres com la falzia del pou (*Adiantum capillus-veneris*), potser de *kallos*, bellesa, gràcia, encant i *thrix*, cabells, perquè és una planta amb l'aspecte d'una bonica cabellera; 4 espècies]. Actualment aquestes plantes s'inclouen dins la fam. de les plantaginàcies.

1. Fulles estretes (d'uns 3 mm d'amplada) ± escotades a la punta i amb bractèoles caduques o absents. Flors submergides als exemplars aquàtics i fruits madurs pedunculats amb els estils girats cap avall <i>Callitriche brutia</i>   1. Fulles més amples (> 3 mm d'amplada) acabades en punta i amb bractèoles presents. Flors i fruits sèssils, sense peduncle; estils drets en el fruit madur   2. Planta de terra baixa; fruit de > 1 mm alat tot el vol (lupa!) <i>Callitriche stagnalis</i>   2. Planta d'alta muntanya; fruit de ± 1 mm amb una ala estreta només a la part apical <i>C. palustris</i>

Callitriche brutia – Basses, recs i rierols d'aigües poc profundes i de curs lent, de les àrees silícies de la Selva i de l'Empordà, i també en algun punt de la Cerdanya (0 - 1 000 m). Primavera (estiu), r.

Callitriche stagnalis – Basses, recs i rierols d'aigües poc profundes i de curs lent de terra baixa als Pirineus (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.

Callitriche obtusangula és semblant i creix en els mateixos ambients, però fa rosetes foliars amb > 12 fulles (*C. stagnalis* en té < 12).

També s'ha citat de les nostres comarques *Callitriche platycarpa* amb les fulles de les rosetes ± romboïdals i disposades tot el vol i d'un verd viu i ala del fruit estreta (*C. stagnalis* les té ovals, es disposen en creu i són d'un color verd clar ± groguenc).

Callitriche palustris – Estans i basses d'alta muntanya (1 600 - 2 300 m). Primavera-estiu, r.

FAM. DE LES BUDDLEIÀCIES [dedicada al clergue i botànic anglès A. Buddle (1662-1715); 1 gènere]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les escrofulariàcies.

BUDLEIA (*Buddleja davidii*) [planta dedicada a l'abat A. David (1826-1900) missioner basefrancès que va viatjar a la Xina; 1 espècie].

Arbust alt de 3-5 m, amb fulles dentades i piloses de 10-25 × 2-4 cm. Flors flairoses, de color violaci i reunides en inflorescències denses i allargades; fruit sec. Cultivada com a ornamental i subespontània a les lleres fluvials, torrents i marges de bosc a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu, c.

Planta originària de la Xina.

FAM. DE LES GLOBULARIÀCIES [1 gènere].

FOIXARDA i LLUQUETA (*Globularia*) [del llatí *globulus*, glòbul, per la forma arrodonida de les inflorescències, un capítol; tot i això no les confongueu amb plantes de la família de les compostes, ja que les flors tenen sèpals i els estams no tenen les anteres soldades entre si; 3 espècies]. Actualment aquestes plantes s'inclouen dins la fam. de les plantaginàcies.

1. Mata llenyosa de fins 60 cm d'alçada, amb les tiges folioses; planta que es fa a les brolles de terra baixa FOIXARDA   1. Planta herbàcia o mata ajaguda que fa rosetes de fulles a la base; planta que creix en prats o indrets rocinosos

2. Mata lignificada amb tiges ajagudes que creix en llocs rocosos; tija floral amb 0-2 fulletes de 2-3 mm	LLUQUETA
2. Planta herbàcia que es fa en prats; tija floral amb > 3 fulles d'1-3 cm	SENET DE POBRE

FOIXARDA, fuixarda, cuixarda, escutxarda, escoixarda, escrucia, alivereta, olivereta (*Globularia alypum*) – Brolles de romaní i bruc d'hivern de terra baixa (al litoral de la Selva, però, també es fa en brolles silícioles d'estepes i brucs) (0 - 700 m). De la tardor a la primavera, c.

Planta medicinal emprada antigament com a purgant i contra l'artritis, depurativa i per fer baixar la pressió, i actualment per tractar diverses afeccions digestives.

LLUQUETA DE ROCA, lluetó, herba negra, sanguinari, carcanet, escorsia (*Globularia cordifolia*) – Indrets rocosos, codines, replans de roca..., sobretot en terrenys calcaris, de Bac Grillera i la Garrotxa als Pirineus (200 - 2500 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia dues espècies:

- *Globularia cordifolia* (*G. cordifolia* subsp. *cordifolia*), amb les fulles més grosses escotades a la part apical i ± en forma de cor amb 1-3 nervis; peduncles florals de 4-14 cm; dents del calze d'1,5 mm
- *Globularia repens* (*G. cordifolia* subsp. *repens*), amb les fulles més grosses arrodonides a la punta, estretes amb 1 nervi; peduncles de 0,2-6 cm; dents del calze d'1,5-2 mm

Popularment emprada per a netejar els ulls, per al restrenyiment, per a la circulació o per a les morenes; dels capítols se n'obtenia un tint blau.

SENET DE POBRE, botons de Nostre Senyor (*Globularia vulgaris* subsp. *willkommii*, *G. bisnagarica*) – Prats secs, des de terra baixa als Pirineus (80 - 1700 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia dues espècies:

- *Globularia vulgaris* (*G. vulgaris* subsp. *vulgaris*), amb la corol·la de > 6,5 mm i fulles basals ± coriàcies i amb el marge ± ondulat; només es faria a l'Albera
- *Globularia bisnagarica* (*G. vulgaris* subsp. *willkommii*), amb la corol·la de < 7 mm i fulles basals poc coriàcies i amb el marge planer; seria el tàxon comú a les nostres comarques

Planta medicinal tinguda com a depurativa, però que es va deixar de fer servir quan va arribar el SENET (*Cassia obovata*, fam. de les papilionàcies), una planta asiàtica (d'aquí el nom de la planta).

FAM. DE LES PLANTAGINÀCIES [1 gènere]. Plantes herbàcies sovint amb les fulles a la base i flors petites disposades en denses inflorescències terminals; flors regulars amb 4 sèpals soldats, corol·la amb 4 pètals soldats i escariosos (no acolorits i com de paper), 4 estams més llargs que la corol·la, ovari bicarpel·lar que dona un fruit sec amb nombroses llavors.

Els recents estudis de sistèmica molecular han incorporat en aquesta família diverses gèneres, com ara *Callitriche*, o *Globularia* (FOIXARDA i LLUQUETA), però a efectes pràctics i en una obra d'aquestes característiques, seguim el criteri de classificació clàssic.

PLANTATGE, pontatge (*Plantago*) [antic nom llatí d'aquestes plantes; potser de *planta*, planta dels peus i *ago*, que s'hi assembla, per la forma de les fulles d'algunes espècies semblant a la planta del peu; 16 espècies]. Plantes amb mucil·lag que les fa laxants i emol·lients (per tractar les parts inflamades).

1. Planta amb tiges folioses i fulles oposades, sense una roseta de fulles a la base	
2. Planta perenne ± lignificada i de rel gruixuda	PLANTATGE DE CA
2. Planta anual de rel prima	HERBA PUCERA
1. Planta sense tiges, amb totes les fulles a la base (l'única tija és la que porta les flors i no té cap fulla)	
3. Totes o algunes fulles clarament dentades o fins i tot partides	CERVINA
3. Fulles enteres o molt poc dentades	
4. Fulles linears (< 5 mm d'amplada)	
5. Planta de prats secs i indrets rocosos de muntanya o bé de penya-segats litorals; fulles molt rígides de 0,5-2 mm d'amplada, de secció triangular (feu-les rodar amb els dits!)	PEDRENCA DE PRAT
5. Fulles de > 1 mm d'amplada, planeres o semicirculars, però no de secció triangular	
6. Planta de prats que no es fa al litoral ni a terra baixa; sèpals posteriors amb la carena amb una ala < 0,2 mm d'amplada o sense ala	PEDRENCA
6. Planta d'indrets ± salabrosos del litoral de l'Empordà; sèpals posteriors amb la carena amb una ala > 0,3 mm d'amplada	PEDRENCA MARINA
	(si la vostra planta no coincideix amb cap de les tres anteriors, vegeu la dicotomia següent, sobretot el PLANTATGE MORRO D'OVELLA)
4. Fulles de > 5 mm d'amplada	
7. Fulles ovals de > 2 cm d'amplada i poc més llargues que amples	
8. Inflorescència compacte i més curta que el peduncle; corol·la blanca, estams molt exserts amb els filaments violacis i antereres blanques	PLANTATGE MITJÀ
8. Inflorescència poc densa a la base i de llargada semblant a la del peduncle; corol·la i estams brunencs	PLANTATGE GROS
7. Fulles clarament lanceolades, molt més llargues que amples	

9. Fulles d'un blanc grisós, cobertes de pèls llargs
10. Planta de prats secs de terra baixa amb fulles ondulades i la inflorescència allargada (> 2 cm) HERBA FAM
10. Planta de prats d'alta muntanya, amb la inflorescència arrodonida (< 2 cm) PLANTATGE MONOSPERM
9. Fulles verdes, sense pèls o amb pèls curts i poc densos
11. Fulles amb 1-3 nervis; peduncle floral i sèpals amb pèls rogencs (lupa!) .. *Plantago bellardii*
11. Fulles amb 5-7 nervis
12. Planta anual amb la inflorescència ovoide i sedosa (les bràctees i els sèpals són molt pilosos) PLANTATGE MORRO D'OVELLA
12. Planta perenne amb la inflorescència allargada i no sedosa (bràctees i sèpals poc pilosos o gens) PLANTATGE DE FULLA ESTRETA

PLANTATGE DE CA, herba de les puces (*Plantago sempervirens*) – Prats secs, llocs rocosos assolellats i codolars fluvials a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.

Dit de ca, perquè ja era el nom que va fer servir Teofrast per designar aquesta planta, del grec *cynops*, gos o ull de gos (*cynops*, era també, l'antic nom científic); dita herba de les puces perquè les llavors s'hi assemblen.

HERBA PUCERA, puces (*Plantago afra*) – Prats secs i erms de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

Planta medicinal les llavors de la qual es fan servir com a laxants, emol·lients i desinfectants. El nom popular fa referència a la semblança de les granes amb les puces.

El PLANTATGE ARENARI (*P. scabra*, *P. arenaria*) és semblant, però al contrari que l'HERBA PUCERA, les bràctees inferiors de la inflorescència són molt llargues, més que les flors, i els sèpals són de mida diferent; ha estat citat en llocs sorrencs de terra baixa; dit arenari perquè es fa en llocs sorrencs.

CERVINA, estrelles, herba d'estrella, herba de l'estrella, cosconia de frare (*Plantago coronopus*) – Camins i llocs trepitjats, a vegades ± salabrosos, del litoral i de terra baixa (0 - 600 m). De la primavera a la tardor, cc.

Dita cervina, potser per la semblança de les fulles fortament dentades amb les banyes dels cérvols i herba d'estrella per la disposició de les fulles en forma d'estel. Planta diürètica i que també es fa servir pels refredats, i popularment per baixar el nivell de sucre a la sang; les fulles tendres són comestibles.

PEDRENCA DE PRAT (*Plantago subulata*) – Penya-segats de l'Empordà, i prats secs en indrets pedregosos sobre substrat silici de l'Albera, del Montseny i dels Pirineus (0 - 2 000 m). De la primavera a la tardor, r.

Dita pedrenca potser perquè són plantes que viuen en llocs rocosos.

La pedrenca comprèn dos tàxons:

- *Plantago subulata* (*P. subulata* subsp. *subulata*), planta dels penya-segats de l'Empordà, que té forma de coixinet i amb les fulles velles persistents
- *Plantago holosteum* (*P. subulata* subsp. *holosteum*), planta de prats secs en indrets pedregosos de muntanya, sense forma de coixinet i amb les fulles velles ja destruïdes

PEDRENCA (*Plantago maritima*) – Prats de muntanya des de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 800 m). De la primavera a la tardor, c.

La pedrenca comprèn dos tàxons:

- *Plantago maritima* (*P. maritima* subsp. *serpentina*), planta de < 60 cm, amb totes les fulles iguals de < 40 cm; és una planta de prats sobre substrat calcari ± inundables de muntanya mitjana als Pirineus
- *Plantago alpina* (*P. maritima* subsp. *alpina*), planta de < 25 cm, amb fulles de dues menes, les exteriors ja seques en la floració, i les normals de < 25 cm; és una planta de prats àcids d'alta muntanya

PEDRENCA MARINA (*Plantago crassifolia*) – Prats ± salabrosos del litoral de l'Empordà. De la primavera a la tardor, r.

PLANTATGE MITJÀ (*Plantago media*) – Prats de pastura des de terra baixa als Pirineus (80 - 2 100 m). De la primavera a la tardor, cc.

PLANTATGE MAJOR, plantatge ample, plantatge gros, plantatge rodó, plantatge de llei, plantatge gran (*Plantago major*) – Prats i herbassars ± humits, a totes les comarques (0 - 2 100 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal amb les mateixes propietats que el PLANTATGE DE FULLA ESTRETA i també diürètica; se'n fan preparats pel tractament d'afeccions bronquials i al·lèrgies respiratòries.

Plantago cornuti, és semblant però té el peciol de la fulla més llarg que el limbe; només es fa als aiguamolls de l'Alt Empordà; és una espècie protegida per la legislació.

HERBA FAM (*Plantago albicans*) – Erms i prats secs molt assolellats de terra baixa (0 - 900 m). Primavera-estiu, c.

Anomenada així perquè es fa en llocs molt secs on hi creix una pastura molt dolenta pel bestiar.

Planta medicinal que s'havia fet servir per les hemorroides.

PLANTATGE MONOSPERM (*Plantago monosperma*) – Prats d'alta muntanya dels Pirineus (1 300 - 2 800 m).

Primavera-estiu, cc.

Monosperm significa que els fruits tenen una sola llavors, tot i que en aquesta espècie en solen tenir dos.

Plantago bellardii – Prats secs d'annuals de terra baixa, sobre substrat silici (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

MORRO D'OVELLA (plantatge de morro d'ovella), peu de llebre (*Plantago lagopus*) – Prats secs en indrets assolats del litoral (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

Dit morro d'ovella potser perquè es fa en prats pasturats pels xais; peu de llebre, del grec *lagopus*, fa referència a la inflorescència pilosa de la planta, com les potes d'una llebra.

PLANTATGE DE FULLA ESTRETA, plantatge estret, plantatge llarg, plantatge de fulla llarga, herba de les 5 venes, herba de cinc costelles (*Plantago lanceolata*) – Prats i herbassars, sobretot als humits o als ± grassos, a totes les comarques (0 - 2200 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal antidiarèica, expectorant, emol·lient, per les varius, per estroncar la sang, cicatritzant...; les fulles són comestibles en amanida, i riques en vitamina C; conté també el glucòsid aucubina, d'activitat antiinflamatòria antioxidant i antibacteriana. Les llavors són envoltades de mucíl·lag i són un laxant mecànic.

FAM. DE LES LABIADES (o lamiàcies) [per la forma de la flor: tubulosa a la base i fesa a la part superior formant 2 llavis; 24 gèneres]. Plantes herbàcies o mates llenyoses sovint aromàtiques (fregueu-les amb els dits!) i glanduloses, amb les tiges de secció quadrangular, i fulles simples i en disposició oposada; flors amb 5 sèpals i 5 pètals soldats i sovint disposats en 2 llavis (corol·la bilabiada); 2 o 4 estams soldats a la corol·la i ovari bicarpel·lar que dona un fruit de 4 peces.

1. Corol·la no bilabiada, ja sigui perquè és formada per 4 o 5 lòbuls d'igual mida o forma, o perquè no té el llavi superior	
2. Corol·la amb 4 o 5 lòbuls de mida semblant i sense cap llavi aparent	
3. Planta no flairosa; fulles profundament dentades; flors amb 2 estams	MALRUBÍ D'AIGUA
3. Planta molt flairosa amb fulles poc dentades o gens; flors amb 4 estams	MENTA, POLIOL
2. Corol·la amb 1 llavi inferior	
4. Llavi inferior amb 3 lòbuls; tub de la corol·la amb un anell de pèls interior	IVA, BÚGULA
4. Llavi inferior amb 5 lòbuls; tub de la corol·la sense pèls dintre seu	TEUCRI
1. Corol·la clarament bilabiada, amb un llavi superior i un d'inferior	
5. Corol·la amb 2 estams	
6. Arbust de fulles estretes, recargolades al marge i blanquinoses per sota	ROMANÍ
6. Planta herbàcia amb fulles diferents	SÀLVIA, TÀRRECS
5. Corol·la amb 4 estams (si no ho observeu clarament, consulteu l'anterior dicotomia)	
7. Fulles enteres	
8. Flors rosades disposades en grups arrodonits	
9. Fulles ovals de > 1 cm de llarg	ORENGA
9. Fulles estretes o arrodonides però de < 1 cm de llarg	FARIGOLA, SERPOLL
8. Flors disposades en una inflorescència allargada	
10. Flors blanques	SAJOLIDA (gèn. <i>Satureja</i>)
10. Flors blaves, liloses o rosades	
11. Planta amb tiges primes i flors de 4-8 mm	MICROMÈRIA GREGA (gèn. <i>Satureja</i>)
11. Planta amb tiges de > 3 mm Ø	
12. Fulles verdes; sèpals amb 5 dents iguals	HISOP
12. Fulles grisenques; sèpals amb 4 dents curtes	ESPÍGOL, TOMANÍ
7. Fulles clarament dentades	
13. Estams no més llargs que el tub de la corol·la, inclosos, poc visibles o gens	
14. Planta que fa olor de lavanda. Corol·la lilosa o d'un violeta fosc	ESPÍGOL
14. Corol·la blanca o groga	
15. Calze amb > 5 dents i corol·la blanca	MALRUBÍ
15. Calze amb 5 dents i corol·la blanca o groga	SIDERITIS
13. Estams més llargs que el tub de la corol·la, exserts, i clarament visibles	
16. Flors blanques o grogues (o d'un groc blanquinós o d'un blanc groguenc)	
17. Flors blanques	
18. Fulles superiors profundament dentades o fins i tot partides; calze bilabiat	PRUNEL·LA BLANCA
18. Fulles només dentades; calze bilabiat o no	
19. Planta poc aromàtica o gens	GALEOPSIS BLANCA
19. Planta d'olor forta, agradable o no	
20. Planta poc o gens pilosa, molt aromàtica que fa olor de flor de taronger; calze bilabiat	MELISSA
20. Planta clarament pilosa, d'olor forta poc agradable; calze no bilabiat	

21. Fulles discolors (d'un verd més clar per sota); flors < 1 cm **GATERA**
 21. Fulles verdes a ambdues cares, semblants a les de l'ortiga;
 flors > 1 cm **ORTIGA MORTA**
17. Flors grogues
 22. Planta que fa tiges estèrils ajagudes. Corol·la de 17-25 mm, pilosa a l'extrem i amb el llavi inferior dividit en 3 lòbuls punxeguts . **ORTIGA MORTA GROGA**
 22. Planta sense tiges estèrils. Corol·la de < 17 (20) mm
 23. Planta molt aromàtica que fa olor de flor de taronger **MELISSA**
 23. Planta poc flairosa o gens **ESTAQUIS**
16. Fl. blaves, vermelles o rosades (o purpúries o violàcies; amb el llavi inferior blanc a ESCUTEL·LÀRIA)
 24. Calze bilabiat, amb un llavi superior de 3 dents i un d'inferior amb 2
 25. Flors rosades de 2,5-4 cm, en grups de 2 i dirigides cap al mateix costat o bé solitàries **MELISSOT**
 25. Flors en grups de > 2 i no dirigides cap al mateix costat
 26. Planta d'alta muntanya; calze ventrut i amb una gibositat dorsal; corol·la amb el llavi inferior blanc **ESCUTEL·LÀRIA**
 26. Planta que no reuneix aquests caràcters
 27. Planta poc flairosa o gens; flors d'un blau violaci fort **PRUNEL·LA**
 27. Planta d'olor forta; flors rosades, purpúries o d'un violaci pàl·lid **CALAMENT, CLINOPODI, REMENTEROLA**
24. Calze no bilabiat
 28. Planta ajaguda amb fulles poc més llargues que amples; flors de 15-22 mm en grups de 2-3 **HEURA DE TERRA**
 28. Planta que no reuneix aquestes característiques
 29. Planta fètida que fa molta mala olor quan es frega amb els dits
 30. Flors sense fulles entremig de la inflorescència, només amb bràctees més curtes que la corol·la, que és purpúria **ORTIGA PUDENT** (gèn. *Stachys*)
 30. Flors rosades amb fulles entremig de la inflorescència
 31. Planta perenne que floreix a finals de primavera i a l'estiu, de > 30 cm, amb les fulles d'entremig de les flors verdes; calze amb 5 dents i amb 10 plec **MALRUBÍ NEGRE**
 31. Planta anual de floració hivernal i primaveral de ≤ 40 cm d'alçada; les fulles entremig de les flors sovint són tenyides de color de púrpura; sèpals sense sècs **LAMI**
29. Planta no fètida o de flaire agradable
 32. Llavi superior de la corol·la planer, no arquejat sobre els estams
 33. Calze amb 15 nervis **NEPTA**
 33. Calze amb 5-13 nervis **CALAMENT, CLINOPODI, REMENTEROLA**
 32. Llavi superior de la corol·la arquejat sobre els estams (observeu-lo en visió lateral!)
 34. Llavi inferior de la corol·la enter o bilobat; fruits madurs planers a la cara superior **LAMI, FLOR-ROBÍ**
 34. Llavi inferior de la corol·la amb 3 dents clares; fruits arrodonits a la cara superior
 35. Estil de la flor amb 2 estigmes de mida diferent **GRESOLERA DEL VENT**
 35. Estil amb 2 estigmes d'igual mida
 36. Bractèoles florals sovint ± punxoses; corol·la sense un anell de pèls a l'interior i amb el llavi inferior amb 2 protuberàncies còniques a la base **GALEOPSIS**
 36. Bractèoles florals no punxoses; corol·la amb un anell de pèls a l'interior i amb el llavi inferior sense protuberàncies còniques a la base **ESTAQUIS**

MALRUBÍ D'AIGUA, cànem d'aigua, peu de llop (*Lycopus europaeus*) [de *likos*, llop i *pous*, peu, planta semblant a un peu de llop, nom de la planta segons els botànics antics; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne alta (0,5-1 m), amb fulles de peciol curt i fortament dentades. Flors blanques; corol·la petita (4 mm), amb 4 lòbuls (no bilabiada), tacada de vermell i amb 2 estams. Herbassars humits prop de recs i cursos fluvials i jonqueres a totes les comarques (0 - 1200 m). Estiu-tardor, cc.

Anomenada així per la semblança de les fulles amb el MALRUBÍ (*Marrubium vulgare*)

Planta medicinal amb acció antitiroïdal, i de la qual se'n poden extreure fibres, d'aquí el nom de cànem.

MENTA (*Mentha*) [nom grec i llatí de la menta, o potser derivat de la rel índia *manth*, fregar (Minthe, era també el nom d'una nimfa filla de Kokytos, l'estimada d'Hades i que Prosèrpina, gelosa del seu amor, va metamorfosejar en una planta); 5 espècies]. Plantes medicinals que contenen olis essencials amb acció tònica, excitant i que són emprades també com a condiment, per elaborar licors i per tapar les patates perquè no es corquin; tal com diu la dita "l'aigua de menta, tot mal repta".

Les mentes cultivades corresponen a l'espècie *Mentha spicata* (*M. viridis*) (MENTA DE LA SOPA, MENTA DE LES FAVES, MENTA DE LA REINA, MENTA PRIMERANA...), i als híbrids *M. ×piperita* (*M. aquatica* × *M. spicata*) o *M. ×verticillata* (*M. ×sativa*) (*M.*

aquatica × *M. arvensis*) l'HERBA SANA o *hierbabuena*, els quals són estèrils i no fan llavors i d'aquí el nom de "menta mentidera" perquè floreix però no grana.

1. Fulles clarament peciolades	
2. Fulles de fins 1 cm d'amplada; flors disposades en una inflorescència allargada	POLIOL
3. Fulles de > 1 cm d'amplada; flors disposades en inflorescències arrodonides al capdamunt de la tija	
4. Planta que creix dins o prop de l'aigua i que fa una olor mentolada dolça; tiges clarament piloses a la part superior	MENTA D'AIGUA
4. Planta cultivada que fa una olor de menta; tiges poc piloses	MENTA
1. Fulles sense peciol o molt curt	
5. Fulles estretes (< 5 mm d'amplada); calze amb 4 dents	POLIOL DE CÉRVOL
5. Fulles ovals (> 5 mm d'amplada); calze amb 5 dents	
6. Planta cultivada que fa olor de menta, poc pilosa o gens	MENTA
6. Planta silvestre que creix prop dels cursos fluvials o herbassars humits, clarament pilosa	
7. Planta silvestre de flaïre poc agradable, amb fulles gruixudes, rugoses i piloses; flors blanques	MENTA D'ASE
7. Planta de flaïre agradable, amb fulles diferents d'un verd mat per sobre i blanquinoses per sota; flors rosades o liloses	MENTA BOSCANANA

POLIOL, poniol, poriol, herba cuquera, poriol d'aigua, polioli d'aigua (*Mentha pulegium*) – Herbeis humits i jonqueres, sovint sobre substrat silici, de terra baixa al Ripollès (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

Pulegium era el nom llatí de la planta, relacionat amb *pulex*, *pulicis*, puça, i abans la planta s'havia fet servir per allunyar aquests insectes; emprada també a les Gavarres pel mal de ventre i pels cucs intestinals, o pel mal de genives.

MENTA D'AIGUA, menta de riu, alfàbrega de pastor (*Mentha aquatica*) – Herbassars humits prop de l'aigua i creixenars a totes les comarques (0 - 1600 m). Estiu-tardor, cc.

La MENTA ARVENSE (*Mentha arvensis*), que es fa en herbassars ruderals del Ripollès, on és una planta molt rara, té les flors situades pel mig de la tija la qual acaba en un grup de fulles.

MENTA (*Mentha spicata*, *M. viridis*) – Cultivada i a vegades subsespontània a totes les comarques (0 - 1500 m). Estiu-tardor, cc.

Inclou nombroses formes i híbrids de fulles sèssils (sense peciol o només d'1 mm), i que reben diferents noms, com ara la MENTA DE LA SOPA, MENTA DE LES FAVES, MENTA PRIMPERANA, l'HERBA SANA [*M. × verticillata* (*M. aquatica* × *M. arvensis*)], i també l'híbrid de fulles peciolades *M. × piperita*, que conté diverses formes anomenades MENTA DE LA REINA, MENTA DEL SUCRE...

POLIOL DE CÉRVOL (*Mentha cervina*) – Basses, prats humits i lleres fluvials al Clot d'Espolla, a les basses de l'Albera i als Aiguamolls de l'Empordà. Estiu, rr.

Dit de cérvol perquè es el *pulegium cervinum* dels botànics antics, la menta de cérvol, potser perquè es fa en llocs salvatges on viuen els cérvols o perquè aquests animals els agrada la planta.

MENTA D'ASE, madastra, menta borda, menta de gat, menta blanca (*Mentha suaveolens*) – Herbeis humits prop de l'aigua i jonqueres de terra baixa al Ripollès (0 - 1600 m). Estiu-tador, cc.

Popularment emprada per curar diverses afeccions.

MENTA BOSCANANA, menta borda, menta de llop, menta boscana, mentastre (*Mentha longifolia*) – Jonqueres i altres herbassars humits de la Garrotxa als Pirineus (200 - 2000 m). Estiu, c.

IVA, BÚGULA, esquivia (*Ajuga*) [4 espècies]. Flors amb els pètals superiors molt curts i per això només es veu el llavi inferior. Antigues plantes medicinals de gran reputació i que eren emprades per curar tot tipus de mals, d'aquí el nom d'IVA o d'ESQUIVA i que el refrany digués "l'iva tot mal esquivia"; actualment, però, no es fan servir i fins i tot no és segur que tinguin cap propietat curativa.

1. Flors grogues o purpúries	
2. Fulles dividides en 3 segments	IVA ARTÈTICA
2. Fulles no dividides, només dentades	IVA MOSCADA
1. Flors blaves	
3. Planta que fa estolons; tija sovint pilosa només a 2 costats oposats; flors amb estams que sobresurten i amb els filaments pilosos	BÚGULA
3. Planta no estolonífera; part superior de la tija pilosa a tots 4 costats; flors amb estams poc exsertits i amb els filaments sense pèls	BÚGULA PIRAMIDAL

IVA ARTÈTICA, artètica, herba felera, herba flatera, herba de torçó, herba de retorçó, torçó (*Ajuga chamaepitys*) – Camps i prats secs de terra baixa (0 - 900 m). De la primavera a la tardor, c.

Iva ja era el nom llatí de diverses espècies d'aquest gènere, potser d'*abigo*, treure avortar, ja que es creia que eren plantes abortives. Dita així perquè s'havia fet servir per curar l'artritis i és una planta molt amargant.

IVA MOSCADA (*Ajuga iva*) – Prats secs i brolles del litoral (0 - 400 m). De la primavera a la tardor, c.
Moscada era un antic nom de l'espècie; planta que fa olor de mesc.

BÚGULA (*Ajuga reptans*) – Boscos caducifolis (als de ribera a terra baixa) a totes les comarques (0 - 1 700 m).
Primavera-estiu, c.
BÚGULA ve del llatí medieval *bugula*, potser relacionat amb *bugillo*, nom d'un TREPÓ (gèn. *Verbascum*).

BÚGULA PIRAMIDAL (*Ajuga pyramidalis*) – Prats de pastura, sobre substrat silici, dels Pirineus (800 - 2 400 m).
Primavera-estiu, c.
Piramidal perquè la inflorescència ho és.

TEUCRI (*Teucrium*) [dedicada al príncep troià Teucer, que segons es diu va descobrir les propietats curatives d'aquestes plantes; antic nom grec i llatí del CAMEDRIS, l'herba troianera; els teucris són plantes herbàcies, però al litoral es pot trobar naturalitzat el TEUCRI FRUTICÓS (*T. fruticans*), que és un arbust cultivat en jardineria originari de l'est de la Mediterrània; 7 espècies].

1. Flors purpúries	
2. Planta anual d'olor forta, pilosa i glandulosa; fulles dividides en segments estrets	<i>Teucrium botrys</i>
2. Planta perenne, poc aromàtica, no glandulosa i amb fulles només dentades	CAMEDRIS
1. Flors blanques, d'un blanc crema o groguenques	
3. Planta ajaguda amb fulles ovals, poc més llargues que amples; flors blanques	ANGELINS
3. Planta erecte amb fulles més llargues que amples; flors d'un blanc crema o groguenques	
4. Fulles de > 1,5 cm d'amplada, gruixudes i reticulades amb > 15 dents a cada costat; flors disposades en una espiga allargada	ESCORODÒNIA
4. Fulles de < 1,5 cm d'amplada, enteres o amb poques dents; flors disposades en un glomèrul terminal	TIMÓ MASCLE

Teucrium botrys – Prats secs, sobretot en llocs pedregosos, lleres fluvials i erms del litoral al Ripollès (0 - 1 400 m). Estiu, r.

CAMEDRIS, camallís (*Teucrium chamaedrys*) – Garrigues, brolles, marges i clarianes de bosc i llocs pedregosos des del litoral als Pirineus (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, cc.
Segons Teofrast, Dioscòrides i Plini, camedris era el nom d'una mata baixa (segurament aquesta espècie) que tenia fulles semblants a les dels roures, del grec *chamai*, que s'arrossega, i *drys-yos*, roure i alzina, les fulles del qual s'assemblen a les d'aquestes plantes.
Planta medicinal emprada antigament com a estimulants i diürètics, amb les flors de la qual es preparava el vi de camedris.
L'ESCORDI (*T. scordium*), que també té flors purpúries o lilacines, és una planta molt rara de prats humits de terra baixa (escordi, nom d'aquesta espècie segons Dioscòrides).

ANGELINS (*Teucrium pyrenaicum*) – Prats de pastura, sobretot en terrenys calcaris i llocs pedregosos des de terra baixa als Pirineus (100 - 2 200 m). De la primavera a la tardor, cc.
Anomenada BRUTÒNICA al Ripollès on popularment és emprada pel mal de ventre.

ESCORODÒNIA (*Teucrium scorodonia*) – Landes, marges i boscos, sobretot sobre substrat silici, des del litoral als Pirineus (50 - 1 800 m). Estiu, cc.
Escorodònia era el nom de la planta pels botànics antics, del grec *skorodon*, l'all, potser per l'olor que fan les fulles.
Planta medicinal tònica i diürètica, amb les flors de la qual es preparava el vi d'escorodònia.

TIMÓ MASCLE, herba de Sant Ponç, herba fèlera (*Teucrium polium* [incl. *T. aureum*, *T. dunense*, *T. lusitanicum*]) – Prats secs, dunes litorals i indrets rocosos, des del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, cc.
Planta medicinal tònica i estimulants i antigament emprada contra les arnes, pel mareig i per les malalties hepàtiques, i al Ripollès contra la suor dels peus.

Tàxon molt variable que inclou 3 espècies:

- Inflorescència amb una pilositat groguenca i dents del calze agudes TIMÓ GROC (*Teucrium aureum*)
- Inflorescència amb una pilositat blanquinosa grisenca
 - o Dents del calze amb un mucró clar (obriu-ne un i observeu un sèpal);
planta de sorral marítim TIMÓ DE PLATJA (*Teucrium dunense*)
 - o Dents del calze planes, sense mucró TIMÓ MASCLE *Teucrium polium*
[incl. *T. lusitanicum*]

ROMANÍ, romanyí (*Rosmarinus officinalis*, *Salvia rosmarinus*) [antic nom llatí de la planta, potser derivat del grec *rhops*, arbust, i *myrinos*, aromàtic, perfumat; tot i que no sembla probable, antigament es pensava que en llatí significaria rosada marina, de *ros*, rosada i *marinus*, marí, pel fet que habita en els penya-segats costaners; 1 espècie].
Arbust perennifoli molt aromàtic de 0,5-2 m d'alçada. Fulles estretes i de marges recargolats, blanquinoses per

sota. Flors blaves de 10-12 mm amb 2 estams. Brolles i matollars de terra baixa (rara o nul·la però a la plana de la Selva) (0 - 1 000 m). Tot l'any, cc.

Planta medicinal que conté un oli essencial amb propietats estimulants i amb acció sobre la vesícula biliar i que es fa servir també com a condiment.

SÀLVIA, TÀRRECS (*Salvia*) [nom llatí de la planta, de *salvus*, enter, intacte, sa, o *salvare*, salvar, curar, preservar, perquè es creia que guarien un munt de malalties, i així ho diu el refrany "qui té sàlvia dins l'hort gran remei té molt a prop" o "de què podria morir l'home que té sàlvia a l'hort"; 5 espècies]. Plantes medicinals i de fulles comestibles, que contenen un oli essencial i àcid salviànic que inhibeix la transpiració, és estimulants i antidiarrei i antioxidant; *Salvia officinalis* i *S. sclarea* (emprada també en afeccions oculars) són les espècies més utilitzades, però a les nostres comarques només són plantes cultivades i no pas espontànies].

1. Fulles en forma de fletxa, triangulars; flors grogues	SÀLVIA GLUTINOSA
1. Fulles ovals; flors blaves o violàcies	
2. Fulles de la base només dentades, de 4-18 cm; corol·la de 2-3 cm d'un blau violaci intens	TÀRREC DE PRAT
2. Fulles de la base profundament dentades, de 2-8 cm; corol·la de 0,5-1,5 cm blava o lilosa (sovint de color poc intens)	TÀRREC COMÚ

SÀLVIA GLUTINOSA (*Salvia glutinosa*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis humits, sobretot als de ribera, de les Guilleries i de la Garrotxa, als Pirineus (300 - 1 800 m). Primavera-estiu, cc.
Glutinosa vol dir que és una planta enganxosa, viscosa.

TÀRREC DE PRAT, tarró (*Salvia pratensis*) – Prats i marges, des de terra baixa als Pirineus (80 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.
Popularment emprada al Ripollès per al vertigen, per a la menopausa i com a desinfectant bucal.

TÀRREC COMÚ, tarró, targa, sàlvia de terra (*Salvia verbenaca*) – Prats secs, fenassars i erms a totes les comarques (0 - 1 400 m). Primavera-estiu, cc.

Popularment emprada a les Gavarres per combatre les febres de Malta, i amb les llavors per treure la brossa dels ulls. Les flors són comestibles.

Inclou 2 subespècies:

- subsp. *verbenaca* (*S. verbenaca* subsp. *horminoides*) planta de 20-60 cm, esvelta, amb 4-10 verticils espaiats a la inflorescència; corol·la d'un sol color blavosa violeta fosc, que depassa el calze de 0-6 mm
- subsp. *clandestina* (*S. verbenaca* subsp. *controversa*), planta de < 30 cm amb 2-6 verticils apropats a la inflorescència; corol·la bicolor, blau cel tacada de blanc, que depassa el calze de 4-8 mm

HISOP (*Hyssopus officinalis*) [de l'acadi *zupu*, del sirí *zufa* i de l'hebreu *ezob* (potser una espècie d'orenga), i del grec *hyssopus*, nom de diverses plantes medicinals; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne molt aromàtica i amb fulles llargues i estretes sense peciol o molt curt. Flors blaves (rarament blanques) de 7-12 mm. Prats secs i llocs rocosos, sobretot a les comarques de muntanya; també cultivada. Estiu, r.

Planta medicinal, antigament molt apreciada, que es feia servir com la SÀLVIA; és estomacal i cicatritzant i també es fa servir en perfumeria i en la fabricació de licors.

ESPÍGOL, TOMANÍ (*Lavandula*) [del llatí *lavare*, rentar, purificar, i del llatí medieval *lavandula*, nom de diverses plantes emprades en els perfums i per perfumar els banys; 3 espècies]. Plantes medicinals que contenen un oli essencial tònic estomacal, diürètic i sedant. Diverses espècies híbrides es cultiven com a plantes de jardí, com *L. ×intermedia* (*L. angustifolia* × *L. latifolia*, LAVANDÍ) o l'ESPÍGOL DENTAT (*L. dentata*), que té les fulles dentades.

1. Inflorescència que a la part superior porta un grup de bràctees violàcies o purpúries (no són els pètals!); corol·la de 6-8 mm d'un violeta fosc o purpúria	TOMANÍ
1. Inflorescència sense un grup de bràctees violàcies o purpúries al capdamunt	
2. Fll. de 2-3 mm d'ampl.; bràctees florals ovades (observeu entremig de les flors) ..	ESPÍGOL FEMELLA
2. Fulles més amples; bràctees florals estretes	ESPÍGOL MASCLE

TOMANÍ, tomanyí, tomunyins, timó, timosa, caps d'ase, caps de burro (*Lavandula stoechas*) – Brolles i prats secs, sobre substrat silici, a les comarques de terra baixa (0 - 900 m). Primavera-estiu, cc.

ESPÍGOL (FEMELLA), espígol, barmaió (*Lavandula angustifolia* subsp. *pyrenaica*) – Prats secs, sobre substrat calcari, dels Pirineus (700 - 1 600 m). Estiu-tardor, c.

ESPÍGOL (MASCLE), barballó, barmaió (*Lavandula latifolia*) – Prats secs i brolles, sobre substrat calcari, a totes les comarques (però rara o nul·la a la Selva) (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

ORENGA, llorença (*Origanum vulgare*) [nom grec de diverses plantes aromàtiques; de *oros*, muntanya i *ganos*, radiant, esclat, adorn, adornar de les muntanyes; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne flairosa i amb fulles peciolades, ovals i acabades en punta. Flors rosades (rarament blanques), de 4-7 mm, reunides en grups densos i portades per una bràctea herbàcia ampla, més llarga que el calze i que acaba prenent un color fosc, purpuri violaci. Marges de bosc i prats secs a totes les comarques (0 - 1 700 m). Estiu-tardor, cc.

Planta medicinal molt apreciada, tal com diu la dita, "l'orenga tots els mals trenca"; conté un oli essencial amb propietats tòniques, estomacals i expectorants; es fa servir en afeccions de les vies respiratòries, per a la ciàtica, com a condiment, per netejar les bótes del vi...

Hom hi diferencia

- subsp. *vulgare*, més pròpia de vorades i clarianes de boscos humits, amb la inflorescència gràcil i bràctees florals porpres de < 3 mm d'amplada, i calze < 2,8 mm
- subsp. *virens*, pròpia de terra baixa, amb la inflorescència compacte, bràctees verdoses de > 3 mm d'amplada i calze > 2,8 mm

El MARDUIX (*Origanum majorana*) és una planta grisenca amb fulles arrodonides i d'olor forta, que es cultiva pels horts i pels jardins; és originària de Xipre i d'Anatòlia.

FARIGOLA, SERPOLL, frigola, timó (*Thymus*) [del grec *thym*, perfumar i *thyo*, *thymos*, olor agradable i del llatí *thymos*, *thymum*, que també són els noms de diverses plantes aromàtiques que no corresponen pas a aquestes espècies; potser derivat de l'egipci *tham*, una planta aromàtica que es feia servir per embalsamar; amb aquest nom també es designava el principi de la vida, l'ànima; *serpyllum* era el nom grec i llatí amb què s'anomenava el SERPOLL, del verb grec *herpo* i del verb llatí *serpo*, arrossegar-se lentament, reptar..., perquè és una planta ajaguda; 3 espècies]. Plantes medicinals que contenen un oli essencial i substàncies antibiòtiques amb efecte tònic, expectorant, desinfectant de les vies digestives i vermífug; també es fan servir com a condiment.

1. Mata ± dreta. Fulles amb els marges recargolats (observeu-les a contrallum) i sense pèls .. FARIGOLA
 1. Mata amb tiges ajagudes; fulles no recargolades i sovint piloses SERPOLL

FARIGOLA, timó (*Thymus vulgaris*) – Prats secs, matollars i llocs rocosos a totes les comarques (0 – 1 950 m). Primavera-estiu, cc.

SERPOLL, xarpó, xarpoll, timó negre, farigola, frigoleta, farigoleta, salsa de pastor, sarsa de pastor, farigola de pastor, serfull ("serfui") (*Thymus serpyllum*) – Prats secs, matollars i llocs rocosos des de terra baixa als Pirineus (80 – 2 850 m). Primavera-estiu, cc.

El serpoll és una planta molt variable que comprèn 5 espècies a les nostres comarques:

- .. tiges piloses només als cantons i a vegades només en cares oposades, les joves de secció quadrada; fulles sense pèls
 - o subsp. *chamaedrys* (*Th. pulegioides*) fulles piloses només a la base; inflorescència amb els verticil·lastres separats
- .. tiges piloses en cares oposades o a les quatre, les joves sovint de secció cilíndrica; fulles piloses
 - fulles piloses només a la base ± estretes
 - o subsp. *nervosus* (*Th. nervosus*) fulles 2-6 x 1-2 mm, allargades. > 1400 m alta muntanya
 - o fulles més amples
 - fulles 7-15 x 1,5-2,5 mm; tiges ascendents, les floríferes > 10 cm subsp. *caroli*
 - fulles més amples o planta prostrada
 - subsp. *carniolicus* (*Th. froelichianus*), fulles amb pèls com cilis a tota la superfície; infloresc capituliforme o espiciforme amb amb els verticillastres junts
 - subsp. *polytrichus* (*Th. praecox* ssp. *polytrichus*), fulles 4-10 x 1,5-5 mm ovades o el·líptiques; tiges prostrades
 - planta llenyosa; fulles amb els nervis nervis poc marcats
 - subsp. *dalmaticus* (*Th. longicaulis*), dents superiors del calze ciliats
 - fulles piloses a tot el limbre ± ovades
 - o subsp. *carniolicus* (*Th. froelichianus*), fulles amb pèls com cilis a tota la superfície; infloresc capituliforme o espiciforme amb amb els verticillastres junts
 - o fulles 7-15 x 1,5-2,5 mm; tiges ascendents, les floríferes > 10 cm subsp. *caroli*
 - o subsp. *chamaedrys* (*Th. pulegioides*) fulles piloses només a la base; inflorescència amb els verticil·lastres separats
 - o planta llenyosa; fulles amb els nervis nervis poc marcats
 - subsp. *dalmaticus* (*Th. longicaulis*), dents superiors del calze ciliats

- tiges piloses només als cantons i a vegades només en cares oposades, les joves de secció quadrada; fulles sense pèls
 - o subsp. *chamaedrys* (*Th. pulegioides*) fulles piloses només a la base; inflorescència amb els verticil·lastres separats
 - o subsp. *polytrichus* (*Th. praecox* ssp. *polytrichus*), fulles 4-10 × 1,5-5 mm ovades o el·líptiques

GALEOPSIS (*Galeopsis*) [antic nom llatí de diverses plantes; de *gale*, mostela, per la forma de la corol·la; 3 espècies].

1. Tija amb els nusos inflats i amb pèls llargs (1-3 mm) i rígids. Flors purpúries	TETRAHIT
1. Tija sense els nusos inflats i amb pilositat curta i suau	
2. Flors blanques o groguenques de 2-3 cm	GALEOPSIS BLANCA
2. Flors purpúries o rosades d'1-3 cm	GALEOPSIS VERMELLA

TETRAHIT (*Galeopsis tetrahit*) – Herbassars ruderals i clarianes dels boscos de ribera al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 000 m). Estiu-tardor, c.

Tetrahit és una paraula d'origen poc clar que ja es feia servir a l'Edat Mitjana per designar plantes que no corresponen a aquesta espècie; potser deriva del grec *tetrakhistos*, dividit en 4.

Planta amb principis actius amargants que la fan útil pels refredats.

GALEOPSIS BLANCA (*Galeopsis segetum*) – Indrets rocosos i pedruscalls a la plana de la Selva, les Guilleries i al Montseny (90 - 1 700 m). Estiu-tardor, rr.

GALEOPSIS VERMELLA (*Galeopsis ladanum* [incl. *G. pyrenaica*]) – Indrets rocosos, pedruscalls, tarteres, lleres fluvials i també pels camps, a totes les comarques (0 - 2 700 m). Estiu-tardor, c.

Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació. *G. ladanum* té pèls curts i fulles estretes allargades (1,5-6 cm) amb nervis poc marcats, mentre que *G. pyrenaica* és una planta sedosa amb pèls llargs i fulles gruixudes, ovades (1-3 cm) i amb nervis prominents.

SIDERITIS (*Sideritis*) [nom de diverses plantes emprades per curar ferides, del grec *sideros*, ferro, espasa, per la forma del calze; les espècies d'aquest gènere són plantes medicinals tingudes per vulneràries i digestives que abans potser servien per curar les ferides produïdes per les armes de ferro; 3 espècies].

1. Planta anual de rel prima; calze amb una dent més gran que les altres; corol·la blanca	ESPINADELLA PETITA
1. Planta perenne; dents del calze totes iguals i flors grogues o només amb el llavi superior blanc	
2. Planta de terra baixa amb fulles dentades	HERBA DE LA FERIDURA
2. Planta de prats de muntanya amb fulles poc dentades o gens	HERBA DEL BÀLSAM

ESPINADELLA PETITA (*Sideritis romana*) – Prats secs de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, c.

HERBA DE LA FERIDURA, herba blanca, tàrrec blanc, herba de Sant Antoni (*Sideritis hirsuta* [incl. *S. endressii* i *S. provincialis*?]) – Prats secs i brolles des del litoral als Pirineus (0 - 1 100 m). Primavera-estiu, c.

Hom hi diferencia la subsp. *hirsuta* sovint de > 40 cm d'alçada, amb les tiges inferior brunenques i que té flors amb el llavi superior blanc, i la subsp. *emporitana* (*S. endressii*), sovint de < 40 cm, amb les tiges inferiors de color crema i amb la corol·la groga o d'un groc pàl·lid.

Popularment emprada al Ripollès per la hipertensió.

HERBA DEL BÀLSAM, te de roca, herba de Sant Antoni (*Sideritis hyssopifolia*) – Prats secs, sobretot en terrenys calcaris, dels Pirineus (1 000 - 2 600 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal tònica i estomacal i emprada per fer licors.

MALRUBÍ, marrubi, malroig, malroit, bonroig (*Marrubium vulgare*) [antic nom llatí de la planta, potser derivat de l'hebreu *mar*, amargant i *rob*, suc, perquè la planta és molt amargant; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne, d'olor forta, grisenca, pilosa i aspra al tacte, amb fulles dentades, ovals, poc més llargues que amples d'1-4 cm. Calze amb 10 dents, corol·la blanca i estams inclusos. Prats secs i erms, sobretot en indrets remenats, prop de les cases i cledes, des del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal emprada en afeccions de l'aparell respiratori, per al mal de queixal, per fer baixar la pressió arterial i també estomacal, i antigament per curar els brians i fer baixar el nivell de sucre a la sang.

NEPTA (*Nepeta*) [antic nom d'una planta labiada, potser derivat de Nepi, ciutat d'Etruria, a Viterbo, Lazio; 3 espècies].

1. Planta d'olor forta ± desagradable. Fulles de < 2 cm d'amplada	HERBA DE LES PALOMES
1. Fulles de > 2 cm d'amplada	
2. Planta flairosa amb fulles peciolades i flor blanquinosa	NEPTA, GATERA
2. Planta poc flairosa amb fulles mitjanes i superiors sense pecíol i flor blavosa	NEPTA VIOLÀCIA

HERBA DE LES PALOMES (*Nepeta nepetella*) – Prats secs i llocs rocosos a l'Albera, a la Garrotxa i als Pirineus (400 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.

NEPTA, HERBA GATERA, menta de gat (*Nepeta cataria*) – Cultivada i subespontània prop de les cases, marges... a totes les comarques (0 - 1 500 m). Estiu.

Planta medicinal que conté un oli essencial amb propietats antidiarriques i anticatarrals; la infusió de les fulles també es fa servir contra les puces. El nom d'herba gatera fa referència a que els gats els agrada molt rosegar-la i rebolcar-s'hi a sobre. Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

NEPTA VIOLÀCIA (*Nepeta nuda* subsp. *latifolia*, *N. latifolia*) – Herbassars ruderals prop de les cases, marges i camins dels Pirineus (800 - 1 800 m). Estiu, c.

Dita violàcia pel color de la flor i perquè a vegades pren un color blavenc.

MELISSA, TARONGINA, torongina, melissana, herba abellera, cidrac (*Melissa officinalis*) [nom grec de la planta; *melissa* vol dir abella, potser perquè les abelles en visiten molt les flors; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne, molt aromàtica i amb fulles d'1,5-9 cm. Flors blanques o d'un violaci pàl·lid (però poncella d'un groc clar) de 8-15 mm. Herbassars un xic humits, marges de boscos caducifolis i boscos de ribera des del litoral al Ripollès (0 - 1 000 m). Estiu, c.

Planta medicinal que conté un oli essencial amb propietats estomacals i sedants; és el principal component de l'Aigua del Carme i també es fa servir per elaborar licors.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

ESTAQUIS (*Stachys*) [nom grec d'una planta; del grec *stachys*, espiga, perquè les flors es disposen en una espiga terminal; 11 espècies].

1. Flors grogues o d'un blanc groguenc	
2. Planta de sorral marítim, molt pilosa i tomentosa	ESTAQUIS MARÍTIMA
2. Planta diferent i que no es fa en aquest ambient	
3. Fulles amb la base en forma de cor. Corol·la de 12-15 mm, amb	
2 dents en el llavi superior	ESPINADELLA PELUDA
3. Fulles amb el limbe que s'aprima a la base. Corol·la sense 2 dents al llavi superior	
4. Planta perenne que fa una rabassa ± lignificada; fulles d'un verd clar.	
Flors en grups de 6-16; corol·la de 15-20 mm	HERBA DE SANT ANTONI
4. Planta anual de rel prima. Flors en grups de 2-6; corol·la de 10-16 mm	HERBA PELOSA
1. Flors rosades, purpúries (rarament blanques)	
5. Fulles inferiors grosses de > 5 cm d'amplada	
6. Planta fètida. Bràctees florals més curtes que les flors	ORTIGA PUDENT
6. Planta que no fa pudor. Bràctees florals més llargues que les flors	ESTAQUIS ALPINA
5. Fulles inferiors de < 5 cm d'amplada	
7. Planta de llocs humits, alta (0,5-1,2 m) amb fulles lanceolades	ESTAQUIS PALUSTRE
7. Planta que no es fa en llocs humits, amb fulles ovals	
8. Planta anual amb fulles d'1-4 cm; corol·la de 6-8 mm	ESTAQUIS ARVENSE
8. Planta perenne amb fulles de > 4 cm; corol·la de > 10 mm	
9. Planta que es fa pels boscos, amb la tija poc pilosa (pèls curts de < 1 mm)	BETÒNICA
9. Planta de prats secs amb tija i fulles piloses (pèls de > 2 mm)	ESTAQUIS VALENCIANA

ESTAQUIS MARÍTIMA (*Stachys maritima*) – Platges sorrenques de Pals i de Sant Pere Pescador. Estiu, rr. Espècie protegida per la legislació.

ESPINADELLA PELUDA (*Stachys ocymastrum*) – Marges de camps i de camins al Gironès i a la Selva (0 - 200 m). Primavera-estiu, r.

HERBA DE SANT ANTONI, herba de la feridura, herba feridora (*Stachys recta*) – Prats i marges secs a totes les comarques (0 - 1 700 m). De la primavera a la tardor, c.

Antiga planta medicinal que s'havia fet servir per les feridures i les paràlisis.

HERBA PELOSA (*Stachys annua*) – Camps de cereals a la Garrotxa i al Ripollès (180 - 1 000 m) . Estiu, r.

ORTIGA PUDENT (*Stachys sylvatica*) – Boscos caducifolis humits de muntanya, sobretot a les vernedes, i també als marges i a les clarianes de bosc, de la Selva als Pirineus, i també al riu Ter a Salt (80 - 1 600 m). Estiu, c.

ESTAQUIS ALPINA (*Stachys alpina*) – Marges i clarianes de boscos humits a la Garrotxa i als Pirineus (1 000 - 2 100 m). Estiu, rr.

ESTAQUIS PALUSTRE (*Stachys palustris*) – Herbassars humits i aiguamolls a Camprodon, al llarg del curs del riu Ter i també als Aiguamolls de l'Alt Empordà (0 - 1 000 m). Estiu, rr.
Palustre perquè viu en llocs humits o palustres.

ESTAQUIS ARVENSE (*Stachys arvensis*) – Prats secs d'annuals i camps, sobre substrat silici, de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

Arvensis vol dir que es fa als conreus.

Stachys brachyclada, és semblant però la corol·la mesura 7-12 mm i el llavi superior té 2 dents; només es fa al Cap de Creus.

BETÒNICA, brutònica, bretònica (*Stachys officinalis*) – Boscos caducifolis, brolles, matollars i prats a totes les comarques (0 - 2 000 m). Estiu, cc.

Betònica era el nom llatí de la planta, segons Plini del nom de la tribu ibèrica dels Vettoni; o també de *vere*, veritablement, i *tonicus*, tònica.

Planta medicinal, antigament molt emprada, d'acció vulnerària, per al vertigen, per al xarmpió, per a la tinya, pel mal d'ulls...

ESTAQUIS VALENCIANA (*Stachys heraclea*) – Prats de muntanya, sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (500 - 1 700 m). Estiu, c.

Dita valenciana perquè va ser descrita del regne de València pel botànic aragonès Lagasca (1776-1839), i per l'antic nom científic de la planta.

MELISSOT (*Melittis melissophyllum*) [del grec *melissa*, abella, perquè les flors són molt visitades per les abelles; 1 espècie]. Planta herbàcia perenne, de fins 50 cm i pilosa; fulles dentades amb limbe de 2-7 × 1-3 cm. Flors rosades de 2,5-4 cm, en grups de 2, totes mirant cap un mateix costat, o solitàries, amb el calze bilabiat. Boscos caducifolis humits, sobretot als marges i a les clarianes, des del Montseny, les Guilleries, Rocacorba i l'Albera al Ripollès (180 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

Antiga planta medicinal emprada com la MELISSA.

ESCUTEL·LÀRIA (*Scutellaria alpina*) [del llatí *scuta*, bol, tassa, plat petit, **escudilla** per la forma del calze; 2 espècies].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm i un xic pilosa, amb fulles dentades de 8-15 × 5-10 mm. Flors en grups densos al capdamunt de les tiges, amb bràctees florals de color fosc; calze bilabiat, ventrut i amb una gibositat dorsal (escutel·la); corol·la violàcia o purpúria amb el tub llarg i el llavi inferior blanquinós, de 20-30 mm. Prats pedregosos i tarteres, sobre substrat calcari, als Pirineus (1 500 - 2 700 m). Estiu, r.

HERBA DEL TRAÏDOR, PRUNEL·LA, herba de la prunella (*Prunella*) [del llatí medieval *brunella* i *prunella*, la PRUNEL·LA VULGAR, nom d'origen desconegut, potser derivat de la paraula germànica *bräune* (que hauria donat *brunella* i després *prunella*), que significa angina, patologia que popularment es curava amb aquestes plantes; 4 espècies]. Plantes medicinals que contenen tanins i olis essencials que les fan astringents i cicatritzants, popularment anomenades a les Gavarres SALVACRIATURES i HERBA DE L'ENCANGRENA.

1. Flors blanques	PRUNEL·LA BLANCA
1. Flors d'un blau violaci	
2. Flors de 10-15 mm	PRUNEL·LA VULGAR
2. Flors de 20-25 mm	PRUNEL·LA GRANDIFLORA

PRUNEL·LA BLANCA (*Prunella laciniata*) – Prats secs a totes les comarques (0 - 1 800 m). Primavera-estiu, cc.

HERBA DEL TRAÏDOR, PRUNEL·LA VULGAR, herba de l'engrena (*Prunella vulgaris*) – Herbassars i prats humits, jonqueres i molleres a totes les comarques (0 - 2 200 m). Primavera-estiu, cc.

HERBA DEL TRAÏDOR, PRUNEL·LA DE FLOR GRAN, prunel·la grandiflora, xaiets, mel, herba de melera o de la mel, meliques (*Prunella grandiflora* subsp. *pyrenaica*, *P. hastifolia*) – Marges i clarianes de bosc, landes, brolles i prats des de terra baixa als Pirineus (70 - 2 200 m). De la primavera a la tardor, cc.
Popularment a la Selva es xuclava el nèctar de les flors que fa olor de mel.

ALFÀBREGA BORDA, CALAMENT, CLEMENTA, CLINOPODI, REMENTEROLA i SAJOLIDA (*Satureja* [incl. *Acinos*, *Micromeria* i *Calamintha*]) [el nom científic és l'antic nom grec de la SAJOLIDA; CALAMENT vol dir herba amb olor de menta, del grec *kalamos*, planta herbàcia i *mintha*, menta, un nom donat a diverses plantes aromàtiques; 8 espècies].

1. Fulles estretes (4 vegades més llargues que amples)	
2. Planta molt aromàtica amb les fulles cobertes de glàndules (observeu-les a contrallum!)
flors blanques, amb taques roses	SAJOLIDA
2. Planta poc aromàtica; fulles sense glàndules; flors rosades o violàcies	MICROMÈRIA GREGA
1. Fulles ovades; flor rosades, violàcies o purpúries	
3. Planta anual-biennal de rel prima i poc flairosa; flors de 7-9 mm que ultrapassin
poc les bràctees florals	ALFÀBREGA BORDA
3. Planta perenne; flors de 8-15 mm	
4. Planta d'alta muntanya, ajaguda de fins 30 cm d'alçada (semblant a l'ALFÀBREGA
BORDA però amb flors més llargues que les fulles de la inflorescència)	CALAMENT ALPÍ
4. Planta que no reuneix aquestes característiques	
5. Flors disposades en glomèruls densos	CLINOPODI
5. Flors disposades en una inflorescència allargada.....	REMENTEROLA

SAJOLIDA, jasolida, saboritja, hisop, pupurri (*Satureja montana*) – Marges i prats secs, i codolars fluvials des del litoral al Ripollès (0 - 1 700 m). Estiu, r.

Planta digestiva emprada com a condiment.

La SAJOLIDA DE JARDÍ (*S. hortensis*) és una planta anual originària de l'est de la mediterrània cultivada com a aromàtica.

MICROMÈRIA GREGA (*Satureja graeca*, *Micromeria graeca*) – Herbassars secs i assolellats del litoral (0 - 300 m). Primavera-estiu, rr.

El nom prové del grec *micros*, petit i *meris*, part, fent al·lusió a la petitesa dels òrgans de la flor.

ALFÀBREGA BORDA (*Satureja acinos*, *Calamintha acinos*, *Acinos arvensis*, *Clinopodium acinos*) – Prats secs, llocs pedregosos i camps abandonats a totes les comarques (rara o absent al litoral) (0 - 2 300 m). Primavera-estiu, r.

Planta medicinal tònica i estomacal.

CALAMENT ALPÍ (*Satureja alpina*, *Calamintha alpina*, *Acinos alpinus*) – Prats secs i llocs pedregosos d'alta muntanya, sobretot en terrenys calcaris (1 600 - 2 400 m). Estiu, c.

Emprada en infusió per malalties pulmonars.

CLINOPODI, alfàbrega boscana, orenga borda (*Satureja vulgaris*, *Clinopodium vulgare*) – Marges i clarianes de bosc des de terra baixa als Pirineus (0 - 2 000 m). Estiu-tardor, cc.

CLINOPODI era el nom grec d'una planta aromàtica que no és segur que correspongui a aquesta espècie.

Antiga planta tintorera i medicinal que havia estat molt apreciada i amb la qual es preparava el vi de clinopodi; té acció estomacal.

REMENTEROLA, rebenderola, remenderola, poliol, poniol, poriol de bosc, poriol romà, poliol romà, poliol pelut, menta de les marietes, menta blava, menta de bosc, herba clementa, herba calamenta, calamenta, clemens (*Satureja calamintha*, *Calamintha sylvatica*, *C. nepeta*) – Fenassars, prats secs i marges de bosc a totes les comarques (0 - 1 300 m). Estiu-tardor, cc.

Tàxon molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació. Hom hi diferencia

- subsp. *sylvatica* (*Clinopodium menthifolium*), amb fulles > 4 cm, dentades i flors d'un rosa a porpra viu, de 15-22 mm
- subsp. *ascendens* (*Clinopodium ascendens*, *Calamintha ascendens*), amb fulles poc dentades, més petites, flors més petites de corol·la pàl·lida, sèpals > 7 mm amb les dents dels sèpals inferiors > 2 mm
- subsp. *glandulosa* (*Clinopodium nepeta*, *Calamintha nepeta*), amb el calze < 7 mm i dents dels sèpals inferiors < 2 mm

Planta medicinal tònica i estomacal, i popularment emprada a les Gavarres pel reuma, d'aquí el nom de poliol romà.

HEURA DE TERRA (*Glechoma hederacea*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne ajaguda i amb fulles peciolades poc més llargues que amples. Flors d'un violaci pàl·lid de 15-22 mm, en grups de 2-3. Boscos caducifolis humits, sobretot pels marges i a les clarianes, des del Montseny, les Guilleries i les Salines als Pirineus, i també al riu Ter a Salt (80 - 1 400 m). Primavera-estiu, c.

Antiga planta medicinal emprada en afeccions respiratòries i intestinals.

MALRUBÍ NEGRE, malreus, malroig bord, malroits, bonroits (*Ballota nigra* subsp. *foetida*) [dita així per la semblança de les fulles amb el MALRUBÍ (*Marrubium vulgare*); 1 espècie].

Planta herbàcia perenne que fa mala olor, de fins 1 m d'alçada i amb fulles ovades i dentades. Flors rosades d'1,2-1,5 cm; calze amb 10 dents, en forma d'embut i amb plecs longitudinals. Herbassars ruderals a totes les comarques

(0 - 1 600 m). De la primavera a la tardor, cc.

Antiga planta medicinal emprada en malalties nervioses, i per fer baixar el nivell de sucre a la sang; popularment es diu que és tòxica pels porcs.

LAMI, FLOR-RUBÍ i ORTIGA MORTA (*Lamium*) [del grec *lamos, laimos*, boca oberta, quedar-se amb la boca oberta, o gola o gargamella, per la forma de la corol·la, i del llatí *lamium*, segons Plini nom d'una ortiga que se suposa que era l'ORTIGA MORTA; també podria venir del llatí *lamia*, reina de Líbia i bruixa que a l'antiga Grècia es deia que engolia els infants, per comparació amb les flors d'aquestes plantes que tenen una gorja on els insectes hi penetren dins per trobar el nèctar; i encara, *lamia* també voldria dir petit dimoni, i les flors d'aquest gènere semblarien la cara d'un petit dimoniet; 6 espècies]. Els noms d'ORTIGA MORTA i d'ORTIGA BORDA provenen de la semblança de les fulles d'algunes d'aquestes plantes amb les ortigues i de que no tenen pèls urticants (les ortigues, però, fan flors sense pètals).

1. Flors grogues o blanques	
2. Flors grogues	ORTIGA MORTA GROGA
2. Flors blanques	
3. Anteres dels estams (no el filament!) amb pèls (lupa!); planta de muntanya ...	O. MORTA BLANCA
3. Anteres dels estams sense pèls; planta de terra baixa	ORTIGA BORDA
1. Flors rosades, vermelles o purpúries	
4. Planta perenne que no es fa pels conreus; fulles més llargues (> 3 cm) que amples, dentades profundament i acabades en punta; flors 2-3,5 cm, amb el tub de la corol·la recorbat	LAMI MACULAT
4. Planta anual pròpia de conreus; fulles poc més llargues (< 3 cm) que amples; flors d'1-2,5 cm, amb el tub de la corol·la recte	
5. Fulles de la inflorescència sense pecíol, més amples que llargues i crenades	FLOR-ROBÍ
5. Fulles de la inflorescència peciolades i més llargues que amples, dentades (dents d'1,5-7 mm); calze pilós	LAMI INCÍS

ORTIGA MORTA GROGA (*Lamium galeobdolon* ssp. *montanum*) – Boscos caducifolis humits, sobretot als marges i a les clarianes de bosc, a les Guilleries, a la Garrotxa i al Ripollès (250 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.

ORTIGA MORTA BLANCA, melissana, ortiga blanca, otriga blanca (*Lamium album*) – Herbassars ruderals del Ripollès i de la Cerdanya (1 000 - 2 200 m). Primavera-estiu, c.
Planta medicinal emprada com a astringent, expectorant, per fer baixar la pressió i hemostàtica.

ORTIGA BORDA, ortiga morta, ortiga blanca (*Lamium flexuosum*) – Boscos de ribera (i herbassars humits propers) de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera (estiu), c.
Popularment emprada com a depurativa, anticatarral, per aturar la caiguda del cabell...

LAMI MACULAT (*Lamium maculatum*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis humits, bardisses i herbassars ruderals, des de terra baixa (on és molt rara) als Pirineus (100 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.
Maculat perquè les fulles a l'hivern sovint són tacades de blanc.

FLOR-ROBÍ, ninoi, peu de gall, mataporc (*Lamium amplexicaule*) – Horts i camps a totes les comarques (0 - 1 700 m). Sobretot a l'hivern i a la primavera, cc.
Dit robí (del llatí medieval, roig) potser pel color purpuri de la flor. Les flors i brots tendres són comestibles.

LAMI INCÍS (*Lamium hybridum*) – Horts i camps a totes les comarques (0 - 1 200 m). Sobretot a l'hivern i a la primavera, cc.
Incís per les fulles dentades profundament.
El LAMI PURPURI (*L. purpureum*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però és una planta que fa pudor, les fulles tenen forma de cor a la base, només són dentades (dents < 2 mm) i les situades entremig de les flors són solapades i tacades de púrpura; a més el calze és poc pilós i el tub de la corol·la té un anell de pèls basal en el seu interior.

GRESOLERA DEL VENT (*Phlomis herba-venti*) [del grec *phlox*, flama perquè aquestes plantes s'havien fet servir per a fer blens, i més concretament la GRESOLERA DEL VENT per fer-ne de gresol; 2 espècies].
Planta herbàcia perenne, de fins 60 cm i un xic pilosa, amb fulles lluents per sobre. Flors purpúries d'1,5-2,5 cm, reunides en grups que porten bràctees més llargues que les flors. Fenassars de marges de camps i de camins, en terrenys calcaris, des del Gironès i l'Empordà, al Ripollès (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.
Dita així perquè és una herba lleugera i quan s'asseca el vent se l'emporta fàcilment disseminant així les granes.
El SALVIÓ BLENER (*Phlomis lychnitis*) que fa flors grogues, és una planta molt rara de prats secs de l'Empordà. Les fulles servien antigament per a fer els blens de les làmpades, d'aquí que en català també rebí els noms d'HERBA BLENERA o CANDELERA.
En jardineria es cultiva *Phlomis fruticosa*, arbust de fulles rugoses i flors grogues d'uns 2 cm, una planta originària de l'est de la Mediterrània.

FAM. DE LES ESCROFULARIÀCIES [19 gèneres]. Plantes herbàcies amb fulles alternes o oposades; flors pentàmeres o tetràmeres, sovint de simetria irregular, amb els estams soldats a la corol·la i ovari súper amb 2 carpels soldats que donen un fruit sec amb nombroses granes; no confongueu les plantes d'aquesta família amb una labiada! (les labiades tenen el fruit dividit en 4 peces).

Els recents estudis de sistemàtica molecular han desintegrat aquesta família en diverses famílies independents (antirrinàcies, veronicàcies...) i fins i tot alguns gèneres s'han incorporat a la família de les plantaginàcies, però a efectes pràctics i en una obra d'aquestes característiques, seguim el criteri de classificació clàssic.

1. Flors amb 2 estams fèrtils (si n'hi d'altres no tenen anteres)	
2. Planta de llocs embassats i prats humits. Calze de 5 dents, i corol·la tubulosa (allargada) d'1,5-2 cm, d'un rosa blanquinós i amb 2 estams fèrtils i 2 d'estèrils	GRACÍOLA
2. Flors amb el calze de 4 dents (si n'hi ha 5 una és més petita), amb la corol·la plana, sense tub, sovint de < 1,5 cm, blava o blanquinosa i només amb 2 estams	VERÒNICA
1. Flors amb 4 o 5 estams fèrtils	
3. Flors amb 5 estams amb algun o tots els filaments pilosos; corol·la plana, sense tub	TREPÓ
3. Flors amb 4 estams, amb els filaments no pilosos i la corol·la tubulosa (allargada)	
4. Corol·la esperonada, és a dir que té una prolongació cap endarrere o esperó	
5. Corol·la amb la gorja tancada (en el llavi inferior hi ha una dilatació o paladar que tapa la gorja), sovint de > 5 mm	LINÀRIA
5. Corol·la amb la gorja no tancada; flors de 4-5 mm, d'un blau violaci pàl·lid i disposades en una inflorescència allargada	ANARRÍNUM
4. Corol·la no esperonada, a vegades amb una gibositat o protuberància a la base	
6. Corol·la amb la gorja tancada (en el llavi inferior hi ha una dilatació o paladar que tapa la gorja), rosa o purpúria	GOSSETS, CONILLETES
6. Corol·la amb la gorja no tancada	
7. Calze amb 5 dents	
8. Planta baixa de roques calcàries de muntanya. Corol·la rosada de 6-11 x 3-9 mm, amb 5 lòbuls iguals	Erinus alpinus
8. Planta diferent amb lòbuls de la corol·la de mida i forma diferent	
9. Fulles enteres, només finament dentades; flors d'un groc pàl·lid d'1,5-2,5 cm, reunides en una inflorescència allargada	DIGITAL
9. Fulles dentades, i a vegades dividides; flors rosades, vermelles o purpúries	
10. Flors de < 1,5 cm; corol·la globosa de 5 lòbuls petits; (pètal superior amb un gra acolorit, l'estaminodi, que correspon a un estam estèril)	ESCROFULÀRIA
10. Flors de > 1,5 cm, amb la corol·la bilabiada i sense estaminodi	Pedicularis
7. Calze amb 4 dents; corol·la ± bilabiada	
11. Calze inflat, com una vesícula o una llentia. Corol·la groga	ESQUELLADA
11. Calze no inflat	
12. Fulles enteres (ni dentades ni dividides), o bé amb una única dent a cada costat	
13. Algunes fulles amb una única dent a cada costat. Corol·la de > 1 cm	XUCLADOR
13. Totes les fulles enteres. Corol·la de < 8 mm	FONOLLADA i HERBA POMA
12. Fulles dentades, lobulades o dividides	
14. Corol·la de > 1,5 cm	
15. Planta d'alta muntanya; corol·la purpúria o violeta	BÀRTSIA
15. Planta de terra baixa; corol·la groga o blanca	
16. Calze amb els lòbuls ± tan llargs com el tub, corol·la groga i fruit molt més curt que el calze; granes llises	Parentucellia
16. Calze amb dents curtes, corol·la blanca amb taques purpúries o groguenques i fruit ± tan llarg com el calze; granes amb crestes i costelles	Bellardia
14. Corol·la de < 1,5 cm	
17. Planta baixa i gràcil amb flors violàcies o blanquinoses, a vegades amb taques grogues; llavi superior de la corol·la amb 2 dents	EUFRÀSIA
17. Planta diferent; llavi superior de la corol·la enter o només amb una petita dent	
18. Fulles poc dentades; corol·la groga o rosada	FONOLLADA
18. Fulles superiors fortament dentades; corol·la purpúria	Parentucellia

GRACÍOLA, herba del pobre home, herba de les tercianes, herba de la febre (*Gratiola officinalis*) [del llatí *gratia* (*Dei*), perquè era una planta tinguda en gran estima per les seves virtuts purgants i cicatritzants; 1 espècie]. Alguns autors inclouen actualment aquest gènere dins la fam. de les plantaginàcies.

Planta herbàcia perenne amb fulles oposades i dentades de 2-5 cm. Flors solitàries a l'axil·la de les fulles de 10-18 mm, d'un blanc rosaci i amb el tub groguenc, i amb 2 estams. Jonqueres i prats humits, sobre tot de dall, a les comarques de terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, rr.

Antiga planta medicinal purgant i vomitiva forta que actualment ja no es fa servir perquè és irritant de les mucoses gàstriques i pot provocar intoxicacions greus; antigament emprada també per combatre el paludisme (les febres tercianes).

VERÒNICA (*Veronica*) [del grec *veronicon*, la veritable imatge, la de l'empremta de la cara de Jesús en el vel amb el qual Verònica li va eixugar la cara, potser perquè les flors d'aquestes plantes semblen un rostre (tenen els estams sortints i les seves antereres serien els 2 ulls d'una cara); gènere de plantes dedicat a Santa Verònica pels botànics antics, per les seves grans virtuts vulneràries; 27 espècies]. Alguns autors inclouen actualment el gènere dins la fam. de les antirrinàcies, i d'altres a la fam. de les plantaginàcies.

1. Flors solitàries a l'axil·la de les fulles; plantes ± ajagudes amb tiges horitzontals	
2. Flors blanques	<i>Veronica cymbalaria</i>
2. Flors blaves	
3. Fulles amb 3-5(7) lòbuls, el terminal més gran que els altres; fruit sense pèls i amb 4 cavitats	MORRÓ NEGRE
3. Fulles només dentades (els lòbuls són poc profunds); fruit pilós i amb 2 cavitats	MORRÓ
(si les flors són petites de 2-3 mm i portades per un pedicel molt curt d'1 mm, vegeu la VERÒNICA ARVENSE)	
1. Flors agrupades en inflorescències ± denses, ja sigui al final de la tija o a l'axil·la d'una fulla	
4. Flors reunides en una inflorescència terminal foliosa, cadascuna a l'axil·la d'una bràctea que és de mida i forma clarament diferent a les fulles normals; flors de 2-3 mm	
5. Planta sense pèls	VERÒNICA PEREGRINA
5. Planta pilosa	VERÒNICA ARVENSE
4. Flors reunides en una inflorescència terminal o lateral sense fulles (a la base hi pot haver alguna bràctea); flors > 4 mm	
6. Inflorescències clarament terminals (plantes dels Pirineus, tret de la VERÒNICA SERPIL·LIFÒLIA)	
7. Planta ajaguda, pilosa i amb les fulles basals agrupades en una roseta; branques florals erectes i amb fulles oposades	VERÒNICA BEL·LIDIOIDE
7. Fulles basals que no fan una roseta clara	
8. Fulles clarament dentades i de > 2 cm de llarg	
9. Fulles sense pecíol; flors reunides en grups poc denses; pedicel de la flor més llarg que el calze	VERÒNICA DE PONA
9. Fulles d'un verd apagat, les basals amb un pecíol curt; flors reunides en grups denses; pedicel de la flor més curt que el calze	<i>Veronica spicata</i>
8. Fulles enteres o molt poc dentades de < 2,5 cm	
10. Planta ajaguda amb fulles enteres, de 4-8 mm, arrodonides com petites monedes. Pedicel de la flor de < 2 mm; fruit de 3,5-4 mm	VERÒNICA NUMMULÀRIA
10. Fulles enteres o dentades, de > 8 mm. Pedicel de la flor de > 2 mm; fruit de 4-8 mm	
11. Planta llenyosa a la base amb el fruit oval i l'estil tant llarg com ell ...	V. FRUTICULOSA
11. Planta herbàcia amb tiges ajagudes que arrelen	
12. Inflorescència curta i densa (amb moltes flors); estil més curt que el fruit ...	V. ALPINA
12. Infloresc. llarga i poc densa; estil igual o més llarg que el fruit	V. SERPIL·LIFÒLIA
6. Inflorescències laterals, de manera que la tija acaba en un grup de fulles	
13. Planta sense pèls i que sol viure en indrets humits prop de l'aigua	
14. Fulles peciolades; corol·la blava	CREIXEN DE CAVALL
14. Fulles superiors i mitjanes sense pecíol; corol·la d'un blau pà·lid o rosàcia	HERBA DE FOLLS
13. Planta amb tiges piloses	
15. Fulles enteres o finament dentades	
16. Planta baixa (< 10 cm) amb les fulles basals fent una roseta; flors en grups de 2-5 amb els pedicels de 4-10 mm	VERÒNICA AFIL·LA
16. Fulles basals que no fan una roseta; flors en grups de 15-25 amb els pedicels d'1-3 mm	VERÒNICA OFICINAL
15. Fulles fortament dentades	
17. Fulles peciolades; corol·la de 8-10 mm d'un blau lilaci pà·lid	V. DE MUNTANYA
17. Fulles sense pecíol o molt curt	
18. Fulles de < 1 cm d'amplada; calze amb 5 segments, un dels quals és més curt que els altres	VERÒNICA AUSTRÍACA
18. Fulles de > 1 cm d'amplada; calze amb 4 segments	
19. Tiges piloses només en 2 costats (o en 2 costats de manera més densa que els altres 2); flors de 8-14 mm d'un blau viu; fruit més curt que el calze ..	V. CAMEDRIS
19. Tiges piloses uniformement a tots 4 costats; flors violàcies, rosàcies o blaves; fruit més llarg que el calze	VERÒNICA LATIFÒLIA

Veronica cymbalaria – Murs i indrets rocosos a Caldes de Malavella i a l'Albera (0 - 300 m). Primavera, rr.

MORRÓ NEGRE (*Veronica hederifolia*) – Horts, camps i erms a totes les comarques (0 - 1500 m). Sobretot a l'hivern i a la primavera, cc.

Anomenades morró, perquè són males herbes dels horts a l'hivern, com el MORRÓ (*Stellaria media*, fam. de les cariofil·làcies).

MORRÓ, verònica pèrsica, blauets, borriçol bord (*Veronica persica*) – Horts, camps i erms a totes les comarques (0 - 1 500 m). Sobretot a l'hivern i a la primavera, cc.

Pèrsica per haver-se trobat a Pèrsia, ja que és una planta del SW d'Àsia.

Popularment emprada al Ripollès per tractar la malaltia vírica del mal blau dels pores (la pesta porcina).

La VERÒNICA POLIDA (*Veronica polita*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però és una planta més petita (peduncle de la flor de 5-10 mm, corol·la de 3-6 mm, fruit de 3-4 × 4-6 mm), mentre que la VERÒNICA PÈRSICA té els peduncles de 5-30 mm, la corol·la de 8-12 mm i els fruits mesuren de 4-5 × 7-10 mm.

Polida, de llis, brillant, perquè comparant-la amb altres espècies del gènere és com si, polint-la, li haguessin tret bona part de la vestidura de les fulles.

VERÒNICA PEREGRINA (*Veronica peregrina*) – Terres remogudes i camins, en indrets un xic humits a la plana de la Selva i al Gironès (60 - 200 m). Primavera-estiu, r.

Peregrina, del llatí viatger, perquè no sol fer estada enlloc.

Planta originària d'Amèrica.

VERÒNICA ARVENSE (*Veronica arvensis*) – Prats, camps, horts, gespes i erms a totes les comarques (0 - 2 150 m). Primavera-estiu, cc.

Arvensis vol dir que es fa als conreus.

Antiga planta medicinal emprada contra l'hemoptisi o vòmits de sang.

Veronica verna, és semblant, però té les fulles superiors fortament dentades, partides, mentre que la VERÒNICA ARVENSE les té només dentades; es fa en prats d'annuals, sobre substrat silici al Montseny i als Pirineus.

Veronica acinifolia, que només es fa en pradells humits inundats de la plana de la Selva, és semblant, però a diferència de les espècies anteriors les flors tenen un peduncle de 3-7 mm.

VERÒNICA BEL·LIDIOIDE (*Veronica bellidioides*) – Prats d'alta muntanya, sobretot als gespets, sobre substrat silici (1 900 - 2 800 m). Estiu, c.

Dita així pel nom que havien donat els botànics antics a la planta, potser per que té el port d'una margarida (en llatí *bellis* és una planta de flors blanques que neix en els prats, segurament la margarida).

VERÒNICA DE PONA (*Veronica ponae*) – Herbassars humits prop de fonts i rierols dels Pirineus (1 200 - 2 200 m). Estiu, r.

Dedicada al botànic venecià G. Pona (1565-1630).

Veronica spicata – Prats secs dels Pirineus (1 500 - 2 300 m). Estiu-tardor, rr.

VERÒNICA NUMMULÀRIA (*Veronica nummularia*) – Tarteres, en roques calcàries i esquistos dels Pirineus (2 000 - 2 900 m). Estiu, rr.

Nummulària significa moneda, perquè les fulles s'hi assemblen.

VERÒNICA FRUTICULOSA (*Veronica fruticulosa*, *V. fruticans*) – Prats de pastura, matollars i tarteres al Montseny i als Pirineus (1 300 - 2 800 m). Estiu-tardor, c.

Fruticulosa perquè les tiges són endurides i una mica llenyoses a la base.

Les plantes sense pèls glandulosos a les branques floríferes corresponen a *V. fruticulosa* ssp. *saxatilis* (*V. fruticans* ssp. *fruticans*), mentre que les plantes amb pèls glandulosos corresponen a *V. fruticulosa* ssp. *cantabrica*, (*V. fruticans* ssp. *cantabrica*).

VERÒNICA ALPINA (*Veronica alpina*) – Congesteres a la Cerdanya i al Ripollès (1 900 - 3 000 m). Estiu, r.

VERÒNICA SERPIL·LIFÒLIA, herba del mal d'ulls (*Veronica serpyllifolia*) – Prats i camins un xic humits des de terra baixa als Pirineus (50 - 2 500 m). De la primavera a la tardor, r.

Dita així perquè les tiges són ajagudes (del grec *herpo* i del llatí *serpo*, reptar, arrossegar-se) i perquè les fulles s'assemblen a les del SERPOLL (fam. de les labiades).

Popularment emprada al Ripollès per al mal d'ulls.

CREIXEN DE CAVALL, ulls blaus (*Veronica beccabunga*) – Fonts i prop dels cursos fluvials d'aigües netes, des del litoral als Pirineus (0 - 2 300 m). De la primavera a la tardor, c.

Planta comestible que es pot fer servir com els creixens; és aperitiva, antiescorbútica i diürètica.

HERBA DE FOLLS, anagall d'aigua (*Veronica anagallis-aquatica* [incl. *V. anagalloides* i *V. catenata*]) – Fonts i marges dels cursos fluvials, des del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, c.

Planta comestible que es pot fer servir com els creixens. HERBA DE FOLLS és com se'n diu de la planta a Menorca; ANAGALL era el nom que havien donat els botànics antics a la planta, potser per la semblança amb les plantes del gènere *Anagallis* (fam. de les primulàcies).

Planta molt variable:

- Fruits clarament més llargs que amples *Veronica anagalloides*
- Fruits tan llargs com amples
 - o Corol·la d'un blau clar tacada de blanc i amb venes d'un blau fort; pedicels del fruits drets ...
Veronica anagallis-aquatica subsp. *anagallis-aquatica*

- Corol·la d'un rosa clar amb o sense venes porpres; pedicels del fruits oberts . . .

Veronica anagallis aquatica subsp. *aquatica*, *Veronica catenata*

VERÒNICA AFIL·LA (*Veronica aphylla*) – Indrets un xic humits de relleixos de cingle i congesteres dels Pirineus (1 600 - 2 700 m). Estiu, r.

Afil·la significa que no té fulles a les tiges.

VERÒNICA OFICINAL, te del país, te de muntanya, herba dels leprosos, herba de Santa Caterina (*Veronica officinalis*) – Boscos i landes, sobre substrat silici, des de terra baixa als Pirineus (50 - 2 400 m). Primavera-estiu, cc.

Oficinal vol dir que es feia servir a les oficines de farmàcia.

Antiga planta medicinal a la qual se li havien atribuït moltes virtuts, com ara la curació dels èczemes, d'on provindria el nom d'herba dels leprosos; al C d'Europa es consumien les fulles com a sucedani del te.

VERÒNICA DE MUNTANYA (*Veronica montana*) – Boscos caducifolis humits, als de ribera a terra baixa (80 - 1 200 m). Primavera-estiu, r.

VERÒNICA AUSTRÍACA, angelina (*Veronica austriaca*, *V. tenuifolia*, *V. orsiniana*) – Prats, sobre substrat calcari, des de terra baixa als Pirineus (100 - 2 500 m). Primavera-estiu, c.

Antiga planta medicinal emprada com a purgant i contra les terçanes (febres palúdiques).

Les plantes amb fulles dividides corresponen a *V. austriaca* ssp. *tenuifolia* (*V. tenuifolia*), mentre que les que tenen fulles només dentades a *V. tenuifolia* ssp. *teucrium* (*V. orsiniana*, *V. austriaca* ssp. *vahlitii*).

VERÒNICA CAMEDRIS (*Veronica chamaedrys*) – Marges i clarianes de boscos i de prats humits, des de les Guillerries i l'Albera als Pirineus (300 - 2 100 m). Primavera-estiu, c.

Camedris era el nom que havien donat els botànics antics a la planta, potser per les fulles semblants a les del CAMEDRIS (fam. de les labiades).

VERÒNICA LATIFÒLIA (*Veronica urticifolia*) – Fagedes i llocs frescals de la Garrotxa als Pirineus (350 - 1 800 m). Estiu, .

Dita així per l'antic nom científic de la planta, perquè les fulles són amples, semblants a les de les ORTIGUES.

TREPÓ, tripó, trapó, triput, torpa, herba blenera, herba candelera, herba ploranera, cua de llop (i també flor de Sant Antoni) (*Verbascum*) [dites així per la semblança de la nervació de sota les fulles amb les vísceres d'animals remugants (el que s'anomena planta signífera); els noms de blenera i candelera fan referència a l'ús que es feia (quan no hi havia cotó) del borrisol de les fulles d'algunes espècies com a metxa o ble de candeles, pilositat a la que potser fa referència el nom llatí, de *barba*, -ae, barba; les flors cauen fàcilment, d'aquí la dita de "trepó, trepó, tira ses flors i ses fulles no"; 7 espècies]. Plantes medicinals popularment emprades com a vulneràries per curar llagues i ferides, o per desinflar la panxa.

1. Flors solitàries a l'axil·la de les bràctees. Planta poc pilosa; flor i fruit amb un peduncle de > 10 cm	BLATÀRIA
1. Flors reunides en grups a l'axil·la de les bràctees	
3. Fulles lobades, sinuades i dentades	
4. Planta grisenca, densament tomentosa; fulles amb pecíol curt	TREPÓ PLORANER
4. Fulles d'un verd fosc, poc piloses per sobre i amb pecíol llarg (> 3 cm)	
5. Inflorescència simple no ramificada	TREPÓ MAGENC
5. Inflorescència oberta amb moltes branques	PORPRES
3. Fulles enteres o poc dentades	
6. Planta densament tomentosa amb les flors reunides en una espiga densa i poc ramificada o gens; filaments dels estams amb pèls blancs	TREPÓ JOANAL
(si els filaments dels estams tenen els pèls violacis vegeu el TREPÓ MAGENC)	
6. Flors reunides en una espiga ramificada	
7. Branques de la inflorescència curtes. Flors blanques	TREPÓ CANDELER
7. Branques de la inflorescència llargues. Flors grogues	
8. Fulles cobertes a totes dues cares d'una pilositat blanquinosa; filament dels estams amb pèls blancs	TREPÓ PULVERULENT
(si les fulles no són gaire piloses vegeu el TREPÓ CANDELER)	
8. Fulles verdes i poc piloses per sobre; filament dels estams amb pèls violacis	PORPRES

BLATÀRIA (*Verbascum blattaria*) – Herbassars un xic humits, clarianes i marges de boscos humits, des del litoral al Ripollès (0 - 1 600 m). Estiu-tardor, c.

Blatària vol dir escarabat en llatí i segons Plini la planta els atrauria.

TREPÓ PLORANER, múria (*Verbascum sinuatum*) – Fenassars i altres prats secs de terra baixa (0 - 1 000 m). Estiu-tardor, cc.
Popularment emprada com antidiarreica i cicatritzant.

TREPÓ MAGENC, porpres (*Verbascum boerhavia*) – Marges de camins, vorades de boscos i indrets rocósos a totes les comarques (0 - 2 100 m). Primavera-estiu, cc.

PORPRES (*Verbascum chaixii*) – Matollars, prats i marges assolellats al Montseny, a la Garrotxa i als Pirineus (400 - 1 200 m). Estiu-tardor, r.
Porpres potser pels pèls de color porpra dels estams.

TREPÓ JOANAL, tripó, cua de guilla, blenera (*Verbascum thapsus*) – Clarianes i marges de bosc caducifoli i marges de camins a totes les comarques (rar però a terra baixa) (0 - 2 000 m). Estiu-tardor, c.
Popularment emprada per diverses afeccions: antihemorroidal, antirronyosa i antitussígena.

TREPÓ CANDELER, herba de crocades, croques (*Verbascum lyncitis*) – Prats secs, marges i vores de camins i talussos, sobretot a les comarques de muntanya (200 - 2 200 m). Estiu-tardor, c.
Dita herba de les crocades, perquè s'utilitzava per fer la crocada, la pesca al riu intoxicant els peixos (croca és el fruit de la CROCA DE LLEVANT [*Anamirta cocculus*, fam. de les menispermàcies], la planta més utilitzada per aquest tipus de pesca, una liana tropical que no es fa a casa nostra).

TREPÓ PULVERULENT, cua de llop, cua de guilla, flor de torpa (*Verbascum pulverulentum*) – Herbassars secs, cardassars i erms a totes les comarques (0 - 1 400 m). Estiu-tardor, c.
Pulverulent vol dir que és com empolsat, pel toment blanc que cobreix la planta.
Popularment emprada pels refredats, com a digestiva, pels èczemes de la pell...; també s'havia fet servir per pescar als rius, ja que és tòxica pels peixos.

LINÀRIA (*Linaria*, *Chaenorrhinum*, *Cymbalaria* i *Kickxia*) [del grec *linon* i del llatí *linum*, lli, perquè les fulles de moltes espècies s'assemblen a les del lli, i del llatí *linaria*, el taller on es treballa el lli; 12 espècies]. La corol·la és bilabiada amb el llavi inferior de 3 lòbuls i amb una dilatació o paladar que en tapa la gorja, i es prolonga cap endarrere en un esperó. Alguns autors inclouen actualment aquests gèneres dins la fam. de les antirrinàcies, i d'altres a la fam. de les plantaginàcies.

1. Flors grogues, a vegades amb el paladar o ell llavi superior blanquinós o violaci 2. Fulles ovals, les basals de > 1 cm d'amplada; flors solitàries a l'axil·la de les fulles   3. Fulles ovals i enteres SABATETES DE ROSTOLL (gèn. <i>Kickxia</i>) 3. Fulles hastades, triangulars a la base <i>Kickxia elatine</i> 2. Fulles lanceolades, estretes, sovint de < 1 cm d'amplada; flors disposades en grups terminals   4. Planta erecta de fins 80 cm amb fulles sovint de > 2 cm de llarg; flors en grups de 5-30 PALOMETA 4. Planta més baixa o fins i tot ajaguda amb fulles de < 2 cm de llarg; flors en grups de 2-5 de 13-27 mm LINÀRIA SUPINA
(si és una planta ajaguda d'alta muntanya, vegeu la LINÀRIA ALPINA; si les flors fan < 9 mm, vegeu la LINÀRIA ARVENSE) 1. Flors violàcies, blaves o rosades amb el paladar blanquinós o groc <ol style="list-style-type: none"> 5. Planta sense pèls amb fulles ovals, poc més llargues que amples (> 1 cm d'amplada) i amb 5-9 lòbuls PICARDIA (gèn. <i>Cymbalaria</i>) 5. Planta pilosa o no, amb fulles lanceolades de < 1 cm d'amplada <ol style="list-style-type: none"> 6. Planta sense pèls (lupa!) <ol style="list-style-type: none"> 7. Planta perenne; flors violàcies, sovint amb el paladar groc i l'esperó més curt (3-5 mm) que la resta de la corol·la (8-15 mm) LINÀRIA ESTRIADA 7. Planta anual; flors violetes amb el paladar blanquinós i l'esperó igual o més llarg (7-9 mm) que la resta de la corol·la (12-20 mm) <i>Linaria pelisseriana</i> 6. Planta pilosa, almenys el calze <ol style="list-style-type: none"> 8. Planta ajaguda d'alta muntanya, glauca (d'un verd blavós); corol·la de > 1 cm . LINÀRIA ALPINA 8. Planta erecta; corol·la de < 1 cm <ol style="list-style-type: none"> 9. Fulles peciolades; flors solitàries a l'axil·la de les fulles .. MATA CABRIT (gèn. <i>Chaenorrhinum</i>) 9. Fulles sense peciol; flors reunides en grups terminals LINÀRIA ARVENSE |
|---|

SABATETES DE ROSTOLL, herba berruguera (*Kickxia spuria* subsp. *integrifolia*, *Linaria spuria*) – Rostolls a les comarques de terra baixa (0 - 800 m). Estiu-tardor, c.
Popularment emprada a la Garrotxa per treure les berrugues.

Kicxia elatine (*Linaria elatine*) – Rostolls a les comarques de terra baixa (0 - 400 m). Estiu-tardor, c.

Dita HERBA BORROSA a Breda.

Comprèn dos tàxons poc diferents morfològicament: les plantes amb pedicels florals poc pilosos o gens, i flors de 6-10 mm corresponen a la subsp. *elatine*, mentre que les de pedicels pilosos glandulosos i flors de 10-15 mm a la subsp. *crinita*.

PICARDIA (*Cymbalaria muralis*, *Linaria cymbalaria*) – Murs i parets, sobretot prop de les cases, a totes les comarques (0 - 1 000 m). De la primavera a la tardor, c.

Antiga planta medicinal que es feia servir com a tònica i antiescorbútica.

PALOMETA (*Linaria angustissima*, *L. vulgaris* subsp. *italica*) – Marges, erms i terres remogudes a l'Alt Empordà (0 - 700 m). De la primavera a la tardor, r.

Antiga planta medicinal que es feia servir com a purgant i depurativa.

LINÀRIA SUPINA (*Linaria supina*) – Camps, rostolls, marges secs i indrets pedregosos, a totes les comarques (0 - 2 500 m). De la primavera a la tardor, r.

Supina vol dir ajagut, perquè les branques ho són.

LINÀRIA ESTRIADA (*Linaria repens*) – Marges i talussos de camins i carreteres i indrets rocosos, de l'Alt Empordà als Pirineus (0 - 2 000 m). De la primavera a la tardor, r.

Estriada per l'antic nom científic de la planta, perquè les flors tenen línies violades com estries sobre el fons clar dels pètals.

Linaria pelisseriana – Prats secs d'annuals i camps de cereals, sobre substrat silici, a les comarques de terra baixa (0 - 500 m). Primavera, r.

LINÀRIA ALPINA (*Linaria alpina*) – Indrets rocosos, erms i marges dels Pirineus (1 600 - 2 400 m). De la primavera a la tardor, c.

LINÀRIA ARVENSE (*Linaria arvensis* [incl. *L. simplex* i *L. micrantha*]) – Prats secs i conreus del litoral al Ripollès (0 - 1 100 m). De la primavera a la tardor, c.

Arvensis vol dir que es fa als conreus.

La LINÀRIA ARVENSE comprèn 3 espècies:

- Flors grogues *Linaria arvensis* subsp. *simplex*, *Linaria simplex*
- Flors blaves o violàcies
 - o Esperó d'1,5-3 mm i corbat *Linaria arvensis* subsp. *arvensis*, *L. arvensis*
 - o Esperó de 0,5-1 mm i ± recte *Linaria arvensis* subsp. *micrantha*, *L. micrantha*

MATACABRIT (*Chaenorhinum minus*, *Linaria minus*) – Indrets rocosos o sorrencs, prats secs, rostolls i camins a totes les comarques (0 - 1 900 m). De la primavera a la tardor, c.

Dita matabcabrit perquè a l'igual que d'altres espècies del gènere, és una planta tòxica pel bestiar.

ANARRÍNUM (*Anarrhinum bellidifolium*) [del grec *ana*, per sobre, al capdamunt i *rhinos*, morro, potser perquè la corol·la és planera i no té un paladar sortint, o simplement un nom escollit pel botànic francès R. L. Desfontaines (1750-1833), autor del gènere; 1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les antirrinàcies.

Planta herbàcia, sovint biennial, erecte de fins 80 cm d'alçada i amb una roseta de fulles basals dentades que mesuren 4-8 cm. Flors de 3-5 mm, d'un blau violaci pà·lid; fruit sec de 2-3 mm. Brolles i prats secs, sobre substrat silici, des del litoral al Ripollès (on és molt rara) (0 - 1 300 m). De la primavera a la tardor, r.

ANTIRRÍNUM, GOSSETS, CONILLETES (*Antirrhinum* [incl. *Asarina* i *Misopates*]) [antic nom grec d'aquestes plantes; d'*anti*, semblant, i *rhinos*, morro, per la forma personada de la corol·la, que és bilabiada amb el llavi inferior de 3 lòbuls i amb una dilatació o paladar que en tapa la gorja; 4 espècies]. Alguns autors incloen actualment aquests gèneres dins la fam. de les antirrinàcies, i d'altres a la fam. de les plantaginàcies.

1. Planta que només creix a les esclertes de les roques amb fulles poc més llargues que amples; flors d'un blanc groguenc	ASARINA
1. Fulles clarament més llargues que amples; flors rosades o purpúries (a vegades grogues)	
2. Planta anual amb fulles estretes (< 0,7 cm d'amplada); calze més llarg que el tub de la corol·la, que mesura de 5-15 mm	GOSSETS
2. Planta perenne amb fulles de > 0,7 cm d'amplada; calze més curt que el tub de la corol·la, que mesura de 30-45 mm	CONILLETES

ASARINA (*Antirrhinum asarina*, *Asarina procumbens*) – Esquerdes de les roques silícies, des de terra baixa als Pirineus (15 - 2400 m). De la primavera a la tardor, r.
Asarina perquè les fulles s'assemblen a les de l'ATZARÍ (fam. aristolochiàcies, gèn. *Asarum*), una planta que no es fa a la península Ibèrica.

GOSSETS (*Antirrhinum orontium*, *Misopates orontium*) – Prats secs, marges, camps i guarets, des del litoral al Ripollès (0 - 1200 m). De la primavera a la tardor, c.

CONILLETES, gossos, gossets, llops, gorja de llop, mamaconills (*Antirrhinum majus*) – Parets, teulades, indrets rocosos i marges assolellats, des de terra baixa als Pirineus (0 - 1700 m). Tot l'any, cc.
Al Ripollès i a la Cerdanya s'hi fa la subespècie *latifolium* (*A. latifolium* [incl. *A. majus* ssp. *striatum*?], que té la corol·la totalment o parcialment groga.
Antigament de les flors se n'extreia un colorant groc, i era emprada per curar ferides, però és una planta tòxica per via interna.

Erinus alpinus [1 espècie]. Alguns autors inclouen actualment el gènere dins la fam. de les antirrinàcies, i d'altres a la fam. de les plantaginàcies.
Planta herbàcia perenne de base lignificada, baixa de fins 20 cm d'alçada i amb una roseta de fulles basals que mesuren 5-23 mm. Flors de 6-11 mm, d'un blau rosa purpurescent amb els pètals escotats; fruit sec de 4-6 mm. Roques, sobretot calcàries, de la Garrotxa als Pirineus (250 - 2400 m). Primavera-estiu, c.

DIGITAL GROGA, DIDALERA GROGA, didalera de Sant Jeroni (*Digitalis lutea*) [del llatí *digitus*, dit i didal, potser per la forma de la corol·la dins la qual s'hi pot introduir un dit i té forma de didal; 1 espècie]. Alguns autors inclouen actualment el gènere dins la fam. de les antirrinàcies, i d'altres a la fam. de les plantaginàcies.
Planta herbàcia perenne, sense pèls, erecta de fins 1 m d'alçada amb fulles lluecents, les basals de 7-30 cm. Flors de 15-25 mm, d'un groc pàl·lid i fruit sec de 7-8 mm. Marges i clarianes de boscos caducifolis, des de terra baixa al Ripollès (80 - 1800 m). Estiu, c.
Planta tòxica amb principis actius que actuen sobre la musculatura del cor.

ESCROFULÀRIA, herba dels humors freds, setge (*Scrophularia*) [del llatí *scrophulae*, truja i també escròfula, perquè algunes espècies presenten bonys tuberosos a la base de la tija i per això es creia que servien per guarir les lesions tuberculosos de localització ganglionar (tumors escrofulosos o humors freds), una malaltia que solen agafar els porcs; el nom de setge deriva del llatí *sedere*, perquè antigament amb la planta es feien banys calmants pels hemorroides; la dita popular ja deia que "de la casa que en té el setge se'n pot entornar el metge"; 5 espècies].

1. Fulles dividides en segments estrets de < 1 cm d'amplada ESCROFULÀRIA CANINA
(si els segments són més amples, vegeu l'ESCROFULÀRIA AQUÀTICA)
1. Fulles no dividides (o només les basals i amb segments més amples)
2. Planta anual amb els sèpals acabats en punta i sense un voraviu blanquinós E. PEREGRINA
2. Planta perenne amb els sèpals arrodonits a la punta i amb un marge blanquinós
3. Planta de muntanya pilosa i glandulosa; corol·la de 7-12 mm ESCROFULÀRIA ALPESTRE
3. Planta sense pèls; corol·la de 5-8,5 mm
4. Tija buida per dins (aixafeu-la amb els dits!); algunes fulles dividides amb dos segments basals petits; marge blanquinós del calze de > 0,2 mm E. AQUÀTICA
4. Tija plena; fulles no dividides; marge blanquinós del calze de 0,1-0,2 mm E. NODOSA

ESCROFULÀRIA CANINA, escrofulària de gos, ruda de gos (*Scrophularia canina* [incl. *S. crithmifolia*]) – Lleres fluvials i altres indrets rocosos a totes les comarques (0 - 2000 m). De la primavera a la tardor, c.
Canina en sentit despectiu per la mala olor de la planta; i ruda de gos perquè les fulles s'assemblen a les de les rudes.
L'escrofulària canina comprèn 2 espècies:

- Flors sense estaminodi (l'estam estèril del pètal superior) i fulles 2-3 vegades dividides . . .
Scrophularia canina subsp. *crithmifolia*, *S. crithmifolia* [incl. subsp. *juratensis*]
- Flors amb estaminodi i fulles només dentades o un sol cop dividides . . .
Scrophularia canina subsp. *canina*, *S. canina* [incl. subsp. *pinnatifida*]

ESCROFULÀRIA PEREGRINA (*Scrophularia peregrina*) – Herbassars un xic humits i nitròfils de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.
Peregrina, del llatí viatger, perquè no sol fer estada enlloc.

ESCROFULÀRIA ALPESTRE (*Scrophularia alpestris*) – Vernedes i marges d'altres boscos humits de la Garrotxa als Pirineus (750 - 2100 m). Estiu, c.
Alpestre vol dir que és propi de les muntanyes elevades.

ESCROFULÀRIA AQUÀTICA (*Scrophularia auriculata* [incl. *S. lyrata*]) – Herbassars humits prop de l'aigua i jonqueres de terra baixa (0 - 800 m). De la primavera a la tardor, c.

Dita aquatica perquè creix dins l'aigua i per l'antic nom científic de la planta.

Les plantes amb estaminodi (l'estam estèril del pètal superior) tan llarg o més llarg que ample i amb bràctees florals obtuses corresponen a *S. lyrata*, mentre que les que tenen l'estaminodi més ample que llarg i les bràctees agudes a *S. auriculata*.

ESCROFULÀRIA NODOSA, setge, setgera (*Scrophularia nodosa*) – Boscos de ribera, sobretot vernedes i també als marges d'altres boscos humits, des del litoral als Pirineus (10 - 1 500 m). De la primavera a la tardor, c.

Nodosa perquè el rizoma fa nusos.

Planta medicinal, diürètica, i emprada també en homeopatia contra afeccions oculars, la mastitis i les hemorroides.

Pedicularis [5 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

1. Dents del calze enteres; corol·la groga o d'un groc pàl·lid
2. Inflorescències amb bràctees semblants a les fulles i més llargues que les flors <i>Pedicularis foliosa</i>
2. Inflorescències amb bràctees més curtes que les flors, excepte les de la base <i>Pedicularis comosa</i>
1. Dents del calze dentades; corol·la rosa o purpúria (si les dents del calze són enteres vegeu <i>P. comosa</i>)
3. Flors en una inflorescència poc densa; fruit més curt que el calze, que és pilós <i>P. sylvatica</i>
3. Flors en una inflorescència densa; fruit més llarg que el calze, que no és pilós
i té taques <i>Pedicularis pyrenaica</i>

Pedicularis foliosa – Herbassars i pastures, sobretot en terrenys calcaris, de la Garrotxa als Pirineus (1 000 - 2 100 m). Estiu, c.

Pedicularis comosa – Prats i herbassars, sobre substrat silici, al Montseny, a les Salines, i als Pirineus (800 - 2 500 m). Estiu, c.

A les Salines i a l'Albera hi creix la ssp. *asparagoides*, que fa flors d'un rosa ± intens.

Pedicularis sylvatica – Molleres i jonqueres, sobre substrat silici, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (600 - 2 400 m). Estiu, r.

Pedicularis pyrenaica – Prats, sobre substrat silici, a la Cerdanya i al Ripollès (1 600 - 2 950 m). Estiu, c.

P. verticillata, citat de la Cerdanya, és semblant però el fruit mesura el doble que el calze que és pilós als nervis.

ESQUELLADES, esquellera, esquelles, fonolla, fonoiades (*Rhinanthus*) [dites així perquè els fruits tenen llavors petites i poc nombroses que fan una fressa característica quan el vent els mou; 2 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

1. Calze de 10-19 mm en el fruit; corol·la de 12-15,5 mm amb la gorja ± oberta i les dents del llavi superior de < d'1 mm ESQUELLADA PETITA
1. Calze de 17-23 mm en el fruit; corol·la de 16-20 mm amb la gorja tancada i les dents del llavi superior d'1,5-2,1 mm ESQUELLADA GROSSA

ESQUELLADA PETITA, fonolla petita (*Rhinanthus minor*) – Prats de dall i altres herbassars humits, des de terra baixa (on és molt rara) als Pirineus (100 - 2 100 m). Primavera-estiu, r.

ESQUELLADA GROSSA, esqueiola, sorolla (*Rhinanthus pumilus*, *R. mediterraneus*) – Prats de pastura i de dall, des de terra baixa als Pirineus (300 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.

XUCLADOR, blat de vaques, melampir, brancadella (*Melampyrum pratense*) [nom grec d'una planta, segons Teofrast un jull, una mala herba que es fa entremig dels sembrats, potser d'aquest gènere o bé d'algun altre; també del grec *melos*, negre i *pyros*, blat, perquè les granes d'aquesta planta s'assemblen a les del blat i són negres; actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies 3 espècies].

Planta herbàcia anual, erecte i poc pilosa amb fulles de pecíol curt, de 1,5-10 × 0,1-1 cm. Corol·la tubulosa d'un groc pàl·lid, d'1-2 cm; fruit sec de 0,8-1,2 cm. Boscos humits, tan caducifolis com de coníferes, des del Montseny, les Guilleries i la Garrotxa als Pirineus (600 - 2 200 m). Estiu, r.

Dites xuclador perquè són plantes hemiparàsitiques (parasitisme parcial on la planta també fa fotosíntesi).

M. nemorosum ssp. *catalaunicum* és semblant però el calze és pilós i les bràctees entremig de les flors són tenyides de violeta; es fa en rouredes i castanyedes en substrats silicis al Montseny i a les Guilleries.

HERBA POMA i FONOLLADES (*Odontites* o també *Odontides*) [3 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

1. Flors rosades	FONOLLADA NEGRA
1. Flors grogues	
2. Fulles enteres d'1-4 mm d'amplada; corol·la de 5-8 mm	FONOLLADA GROGA
2. Fulles dentades de > 3 mm d'amplada, les de la inflorescència més llargues que les basals; corol·la de 8-10 mm	<i>Odontites lanceolatus</i>

FONOLLADA NEGRA (*Odontites vernus*) – Prats des dels un xic humits als de dall, a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu-tardor, c.

FONOLLADA GROGA, brancadella (*Odontites luteus*) – Brolles i prats secs del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Estiu-tardor, cc.

L'HERBA POMA (*Odontites viscosus*) és semblant però és una planta enganxosa i fa una olor que recorda al TE DE ROCA (fam. de les compostes); es fa en prats i brolles de l'Empordà, de la Garrotxa i del Ripollès, on és rara.

Odontites lanceolatus ssp. *olotensis* (*O. cebennensis*) – Prats, sobre substrat calcari, a la Garrotxa i als Pirineus (400 - 1 400 m). Estiu-tardor, r.

BÀRTSIA ALPINA (*Bartsia alpina*) [planta dedicada per Linné al seu amic J. Bartsch (1709-1738), botànic i metge prussià que morí molt jove i en correspondència a la tristesa que va tenir li va dedicar aquesta planta de flors fosques i poc vistoses; 1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

Planta herbàcia perenne de fins 30 cm d'alçada, pilosa i glandulosa, amb fulles oposades sense pecíol i dentades d'1-2,5 × 0,6-1,5 cm, les superiors morades. Calze amb 4 dents i corol·la d'un violaci purpuri de 15-20 mm. Molleres i prats humits dels Pirineus (1 450 - 2 500 m). Estiu, c.

Parentucellia [2 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

1. Planta de 10-50 cm d'alçada; fulles de 17-40 mm; corol·la groga de 16-24 mm ...	<i>Parentucellia viscosa</i>
1. Planta baixa de fins 20 cm d'alçada; fulles de 5-15 mm; corol·la purpúria de 8-10 mm	<i>P. latifolia</i>

Parentucellia viscosa – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

Parentucellia latifolia – Prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, r.

Bellardia trixago (*Bartsia trixago*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

Planta herbàcia anual de fins 50 cm d'alçada, pilosa i enganxosa, amb fulles oposades sense pecíol i dentades d'1,5-9 cm. Calze amb 4 dents i corol·la blanca o purpúria de 2-2,5 cm, en forma de cresta de gall. Prats secs de terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.

EUFRÀSIA (*Euphrasia*) [del grec *euphrasic*, alegria, joia, plaer, potser perquè antigament s'atribuïen a aquestes plantes propietats per curar afeccions oculars; plantes que contenen compostos antibacterians eficients per eliminar les inflamacions; 7 espècies]. Les espècies d'eufràsies són plantes anuals de port baix que es fan en prats, i totes s'assemblen morfològicament, per la qual cosa la seva distinció és difícil: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les orobancàcies.

1. Planta de color vermellós amb fruits sense pèls (lupa!)	
2. Corol·la de 5-8 mm, amb l'estil més curt que els pètals amb moment d'obrir-se la flor; fruit sense pèls	<i>Euphrasia salisburgensis</i>
2. Corol·la de 8-14 mm, amb l'estil més llarg que els pètals amb moment d'obrir-se la flor	<i>E. alpina</i>
1. Planta verda o vermellova amb fruits pilosos	
3. Planta verda. Flors generalment blanques; calze amb pèls glandulosos	<i>Euphrasia hirtella</i>
3. Flors sovint de color violeta	
4. Planta sovint vermellova. Corol·la de 6-12 mm	<i>Euphrasia stricta</i>
4. Planta generalment verda. Corol·la de 4-7 mm	<i>Euphrasia minima</i>

Euphrasia hirtella – Prats ± humits des del Montseny, les Guilleries i la Garrotxa, als Pirineus (850 - 1 800 m). Estiu, c.

Euphrasia salisburgensis – Prats, sobre substrat calcari, a Bac Grillera i de la Garrotxa als Pirineus (250 - 2 600 m). Estiu, c.

Euphrasia alpina – Prats, des de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 400 m). Estiu, r.

Euphrasia stricta – Prats, des del Montseny, les Guillerics, Bac Grillera i la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

Euphrasia pectinata (*E. stricta* subsp. *pectinata*) és semblant però és una planta verda, les tiges tenen poques branques i el fruit fan de 5-7 mm (*E. stricta* és una planta vermellova, molt ramificada i el fruit mesura de 4-5,5 mm).

Euphrasia minima – Prats i congesteres a la Cerdanya i al Ripollès (1 600 - 2 700 m). Estiu, c.

FAM. DE LES OROBANCÀCIES [1 gènere]. Plantes herbàcies paràsites, sense clorofil·la i per això de color vermellós, brunenc o groguenc. Flors bilabiades amb 4 estams soldats a la corol·la i ovari súper format de 2 carpels soldats que donen un fruit sec amb moltes granes. Són espècies molt semblants morfològicament: fixeu-vos quina és l'espècie que parasiten i consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació. Plantes medicinals emprades des d'antic per curar diverses malalties i actualment per malalties neurodegeneratives i també en cosmètica; en altres territoris se'ls consideren plantes afrodisíaqes.

FRARE, OROBANQUE (*Orobanchae* [incl. *Phelipanche*, *Phelypaea*]) [dites frare en al·lusió al parasitisme de la planta, per comparació amb els membres d'aquest estament religiós que antigament, pel dir de la gent, no treballava gaire; orobanque era el nom grec i llatí d'aquestes i altres plantes paràsites; del grec *ancho*, apretar, estrangular i *orobos*, una veça, potser perquè són plantes que les parasiten; unes 14 espècies].

1. Tija sovint ramificada; flors a l'axil·la de 3 bràctees; corol·la d'un violaci blavós FRARE BLAU
1. Flors situades a l'axil·la d'una sola bràctea. Corol·la groguenca, blanquinosa o vermellova
2a. Planta que només parasita l'HEURA FRARE DE L'HEURA
2b. Planta que només parasita el GINESTELL (o GÓDUA) (gèn. <i>Sarothamnus</i>) ... FRARE DEL GINESTELL
2c. Planta que només parasita les ESPUNYIDELLES (gèn. <i>Galium</i>) i altres rubiàcies <i>O. caryophyllaceae</i>
2d. Planta que parasita espècies diferents a les opcions 2a, 2b i 2c
3. Estigma amb els lòbuls blancs o grocs
4. Corol·la d'un vermell brillant (lluent) a l'interior i que fa olor de clavell; estams inserits a 2 mm de la base de la corol·la (esquinceu-la!) <i>Orobanchae gracilis</i>
4. Corol·la que no és d'un vermell brillant a l'interior, flairosa i amb els estams inserits de 2-4 mm de la base de la corol·la FRARE DE LES FAVERES
3. Estigma amb els lòbuls purpuris o vermellosos
5. Corol·la de 10-18 mm <i>Orobanchae minor</i>
5. Corol·la de 15-30 mm
6. Planta que parasita els PANICALS i altres espècies; tiges d'un vermell violaci <i>O. amethystea</i>
6. Tiges de color pàl·lid (grisenques, groguenques o blanquinoses) .. FRARE DE LES FAVERES

FRARE BLAU (*Orobanchae ramosa*, *Phelipanche ramosa*, *Phelypaea ramosa*) – Paràsit sobre espècies de diferents famílies, sobretot a terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, r.

Planta potser originària de l'est d'Europa i W de l'Àsia.

A les nostres comarques ha estat citat també *Orobanchae arenaria* (*Phelipanche arenaria*, *Phelypaea arenaria*), que fa tiges simples, mai ramificades, i flors de 20-35 mm, mentre que el FRARE BLAU les té de 10-22 mm; parasita plantes del gènere *Artemisia*.

Orobanchae cernua, que també fa flors d'un blau violaci i que al litoral també parasita plantes del gènere *Artemisia*, es diferencia de les dues espècies anteriors perquè les flors se situen a l'axil·la d'una sola bràctea.

FRARE DE L'HEURA (*Orobanchae hederiae*) – Paràsit sobre l'HEURA, a totes les comarques (0 - 1 200 m). Primavera-estiu, cc.

FRARE DEL GINESTELL (*Orobanchae rapum-ginestae*) – Paràsit sobre el GINESTELL i altres lleguminoses arbustives, des de terra baixa als Pirineus (100 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.
Popularment emprada al Montseny per curar diverses afeccions.

FRARES (*Orobanchae caryophyllaceae*) – Paràsit sobre ESPUNYIDELLES (gèn. *Galium*) i altres rubiàcies, a l'Alt Empordà, a la Garrotxa i als Pirineus (300 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

Orobanchae gracilis – Paràsit sobre lleguminoses, sobretot als terrenys calcaris, des de terra baixa als Pirineus (300 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

FRARE DE LES FAVERES (*Orobanchae crenata*) – Paràsit sobre lleguminoses cultivades, com ara les faveres i les pesoleres, del litoral al Ripollès (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.

Orobanche cernua, és semblant: planta amb la corol·la blava o blavosa a la seva part final i l'estigma blanc o blanquinós; els filaments estaminals són glabrescents i inserits a 4-6 mm de la base de la corol·la; parasita plantes del gèn. *Artemisia*.

Orobanche reticulata, és una planta groguenca amb la corol·la de 15-28 mm d'un groc clar tenyida de bru violaci i l'estigma de roig bru violaci; parasita plantes del gèn. *Carduus*, *Cirsium* i també de la fam. de les dipsacàcies.

FRARES (*Orobanche minor*) – Paràsit sobre lleguminoses i altres plantes com els plantatges, del litoral al Ripollès (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.

FRARES (*Orobanche amethystea*) – Paràsit sobre els panicals (gèn. *Eryngium*) i altres plantes a la Cerdanya i al Ripollès (100 - 1 400 m). Primavera-estiu, rr.

Orobanche alba és semblant: planta rogenca amb la corol·la de blanquinosa a rogenca amb llavi inf corol·la ciliat i estigma roig o porpre; parasita plantes del gèn. *Thymus* i altres labiades.

FAM. DE LES LENTIBULARIÀCIES [2 gèneres].

PINGÜÍCULA, VIOLA D'AIGUA, herba dels talls (*Pinguicula*) [del llatí *pinguiculus*, diminutiu de gras, greixós, per la glandulositat de les fulles; 2 espècies]. Plantes herbàcies perennes que viuen en indrets rocosos humits i que tenen fulles viscoses on hi queden enganxats petits insectes que són digerits externament; les flors s'assemblen a les d'una violeta (pel color, la simetria irregular i l'extensió cap endarrere en un esperó), d'aquí el nom català de VIOLA D'AIGUA. Plantes medicinals que contenen mucíl·lag i s'han fet servir per combatre l'asma bronquial i per cicatritzar ferides (d'aquí que també se les anomeni HERBA DELS TALLS).

1. Fulles d'un verd clar; corol·la de 15-22 mm (inclòs l'esperó que mesura 3-10 mm),
amb els lòbuls inferiors més llargs que amples i que no se superposen <i>Pinguicula vulgaris</i>
1. Fulles groguenques; corol·la de 20-35 mm (inclòs l'esperó que mesura 8-12 mm),
amb els lòbuls inferiors poc més llargs que amples i superposats <i>Pinguicula grandiflora</i>

Pinguicula vulgaris – Molleres i degotalls de roques calcàries dels Pirineus (citada també del Montseny) (800 - 2 400 m). Primavera-estiu, r.

VIOLA D'AIGUA (*Pinguicula grandiflora*) – Degotalls de roques calcàries i molleres de la Garrotxa als Pirineus (780 - 2 400 m). Primavera-estiu, c.

FAM. DE LES ACANTÀCIES [1 gènere].

ACANT (*Acanthus mollis*) [nom grec i llatí de la planta; del grec *akantha*, espina, perquè hi ha una espècie que té les fulles espinoses i perquè amb aquest nom també s'anomenaven lleguminoses llenyoses del gènere *Acacia*; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 70 cm d'alçada, amb totes les fulles a la base, d'un color verd fosc, lluent i profundament dentades. Flors reunides en una inflorescència allargada de > 1 m d'alçada; corol·la blanquinosa de 3-5 cm, només amb el llavi inferior i 4 estams que hi són units; fruit sec. Cultivada com a ornamental i subespontània en marges i prop de les cases a les comarques de terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.

Potser originària de l'est de la Mediterrània.

Planta medicinal que s'havia fet servir com a emol·lient (per tractar les parts inflamades).

FAM. DE LES VERBENÀCIES [3 gèneres]. Actualment l'aloc (gèn. *Vitex*) s'inclou dins la família de les labiades.

1. Arbust o arbret baix amb fulles dividides en 5 folíols ALOC
1. Planta herbàcia amb fulles no dividides
2. Planta ajaguda amb fulles enteres o poc dentades Lippia
2. Planta erecte amb fulles dentades, les inferiors profundament BERBENA

ALOC, ximbla, bardes (*Vitex agnus-castus*) [1 espècie].

Arbust o arbret baix de 2-5 m, molt aromàtic i caducifoli. Fulles dividides palmadament i flors reunides en grups densos amb la corol·la blava (més rarament rosa o blanca), de 8-10 mm i amb 4 estams. Fruit carnós. Torrents, rieres i marges un xic humits de terra baixa on forma el bosquet anomenat alocar o aloquera (0 - 200 m). Estiu, c.

Planta medicinal antigament emprada com a digestiva, antiespasmòdica i antiafrodisíaca i fins i tot per a les berrugues; actualment es fa servir en homeopatia per recuperar el desig sexual i també contra la impotència i les depressions; els brots joves s'havien fet servir per fer cistells.

Lippia canescens (*Phyla canescens*, *Lippia filiformis*) [dedicada al metge i botànic parisenc A. Lippi (1678-1704); *phyla* vol dir cos de tropa, batalló d'infanteria..., ja que de les bràctees basals semblant als sèpals surten moltes flors com un esquadró; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne ajaguda, amb fulles oposades de pecíol curt i limbe de 0,6-4 cm. Flors liloses o rosades de 5 mm, reunides en inflorescències arrodonides i denses. Cultivada com a ornamental pels parterres i gespes urbanes, i subespontània en herbassars un xic humits i trepitjats de terra baixa (0 - 200 m). Estiu-tardor, r.

Planta originària d'Amèrica del sud.

BERBENA (*Verbena officinalis*) [del llatí *verberare*, nom amb el que es coneixien les plantes sagrades, *herba sacra*, que es feien servir en els sacrificis i les cerimònies religioses; etimològicament significa la vara de la primavera, l'herba sagrada de la nit de Sant Joan (*herba veneris*) que en l'obra de Shakesperare "Somni d'una nit d'estiu", els enamorats surten a recol·lectar i se li suposen propietats afrodisíacues; també es diu que la paraula prové del Celta *ferfaen*, pedra, perquè la planta es feia servir per els càlculs; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne, erecte de fins 1 m d'alçada i amb fulles dentades profundament o les inferiors fins i tot partides. Flors liloses de 3-5 mm. Herbassars ruderals, marges i prats a totes les comarques (0 - 1500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal que es fa servir com a diürètica i vulnerària, pels blaus, pel mal d'ulls...

FAM. DE LES AQUIFOLIÀCIES [nom llatí del grèvol; 1 gènere].

GRÈVOL, boix grèvol (*Ilex aquifolium*) [1 espècie].

Arbre dioic i perennifoli, de fulles coriàcies d'un verd fosc i lluent per sobre, i espinoses, sobretot les dels individus joves. Flors blanques tetràmeres de 6-8 mm i fruit carnós vermell de 8-10 mm. Boscos caducifolis des de terra baixa als Pirineus (100 - 1850 m). Primavera-estiu, cc.

Tan les fulles com els fruits són tòxics, tot i que popularment s'ha fet servir com a diürètica; la fusta es fa servir en torneria.

FAM. DE LES CAMPANULÀCIES [del gèn. *Campanula*; 4 gèneres]. Plantes herbàcies, a vegades amb làtex, amb fulles simples i alternes; flors pentàmeres amb les peces soldades, 5 estams soldats a la corol·la i ovari ínfer que dona un fruit sec amb nombroses llavors (càpsula).

1. Planta anual amb l'ovari i el fruit allargat (molt més ample que llarg)	Legousia
1. Generalment plantes perennes amb l'ovari i el fruit ovoïdes o globosos	
2. Flors solitàries o en grups petits, però mai en capítols	CAMPÀNULA
2. Flors de < 2 cm, reunides en glomèruls denses (capítols)	
3. Flors amb una bràctea a la base i sovint amb el tub de la corol·la corbat	FITEUMA
3. Flors sense bràctea a la base i el tub de la corol·la recte	JASÍONE
(si la flor mesura > 2 cm vegeu <i>Campanula glomerata</i>)	

Legousia [3 espècies].

1. Lòbuls de la corol·la de > 5 mm, més llargs que les dents del calze, les quals són ± erectes	Legousia speculum-veneris
1. Lòbuls de la corol·la de < 5 mm, més curts que les dents del calze, les quals són recorbadades	Legousia hybrida

Legousia speculum-veneris – Camps de cereals de terra baixa (0 - 300 m). Primavera-estiu, rr.

Legousia hybrida – Camps de cereals de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, rr.

Legousia falcata [incl. *L. scabra*, *L. falcata* subsp. *castellana*] és semblant, però les flors són solitàries en una espiga de fins 20 cm de llarg, mentre que a *L. hybrida* es troben en petits grups en una espiga curta de < 7 cm; ha estat citada de les Guílleries i del Montseny.

CAMPÀNULA (*Campanula*) [del llatí *campana*, per la forma acampanada de la corol·la; 10 espècies]. Plantes herbàcies amb flors pentàmeres molt característiques en forma de campana, sovint de color blau o lila, i ovari ínfer que dona un fruit sec amb nombroses granes.

1. Planta anual baixa (> 30 cm); flors petites de 3-5 mm amb la corol·la poc més llarga que el calze	<i>Campanula erinus</i>
1. Flors més grosses, sovint de > 1 cm	
2. Calze que entremig dels sèpals té uns apèndixs girats cap avall, de manera que sembla que n'hi hagi 10; corol·la de > 2 cm	CAMPANETA GRAN
2. Calze amb 5 sèpals	
3. Flors sense peduncle o molt curt, les del capdamunt de la tija agrupades en un glomèrul dens	<i>Campanula glomerata</i>
3. Flors clarament pedunculades i disposades en inflorescències allargades	
4. Fulles de > 1 cm d'amplada	
5. Flors girades cap avall, amb el calze poc pilós o gens i els sèpals girats	<i>C. rapunculoides</i>
5. Flors dretes, amb el calze pilós i els sèpals no girats	CAMPANETA DE BOSC
4. Fulles de la tija estretes, de < 1 cm d'amplada (les basals, però, poden ser més amples)	
6. Fulles amb el nervi central gruixut (observeu la fulla per sota!); flors de 2-4 cm	C. BLAVA
6. Flors més petites (sovint de < 2,5 cm)	
7. Planta erecte	
8. Flors reunides en una inflorescència allargada i estreta, amb el pedicel més curt que la flor	RAPUNCLE
8. Flors reunides en una inflorescència oberta, amb el pedicel més llarg que la flor; poncelles dretes abans de la florida	CAMPÀNULA ROTUNDIFÒLIA
7. Planta ± ajagada de llocs rocosos d'alta muntanya, amb les poncelles girades (pèndules) abans de la florida	
9. Fulles basals presents amb moment de la florida, en forma de cullera. Flors en forma d'altaveu de gramòfon	CAMPÀNULA NANA
9. Fulles basals absents al moment de la florida	CAMPÀNULA ALPINA

Campanula erinus – Prats secs, murs i teulats de terra baixa (0 - 1 200 m). De la primavera a la tardor, c.

CAMPANETA GRAN (*Campanula speciosa*) – Llocs rocosos, clapers i relleixos sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (450 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

Campanula glomerata – Prats a la Garrotxa i als Pirineus (340 - 2 200 m). De la primavera a la tardor, c.

CAMPANETA (*Campanula rapunculoides*) – Marges i clarianes de bosc caducifoli de terra baixa als Pirineus (100 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.

CAMPANETA DE BOSC, campaneta d'ortiga, campanetes (*Campanula trachelium*) – Boscos caducifolis humits a totes les comarques (25 - 1 900 m). Primavera-estiu (tardor), c.
Popularment emprada per curar la rampa i per millorar la circulació de la sang.

CAMPANETA BLAVA (*Campanula persicifolia*) – Boscos caducifolis humits des de terra baixa als Pirineus (80 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.

CAMPÀNULA NANA, CAMPANETA (*Campanula cochlearifolia*) – Llocs rocosos al Ripollès (1 100 - 2 750 m). Estiu, rr.

RAPUNCLE, ronyonera, repunxó (*Campanula rapunculus*) – Prats, fenassars i marges de bosc, a totes les comarques (0 - 1 100 m). Primavera-estiu, cc.

Del grec *rapys* i del llatí *rapum*, col-i-nap i *unculus*, sufix diminutiu, perquè la rel d'aquesta planta s'assembla a la del nap i és comestible.

Planta astringent i vulnerària i popularment emprada a la Garrotxa per a malalties dels ronyons; la rel i les fulles tendres són comestibles en amanida, i les flors es fan servir per a elaborar ratafia.

Campanula patula, citada a les comarques de muntanya, és semblant, però la inflorescència és ± ovoide i no pas allargada i el tub de la corol·la és igual d'ample que llarg, mentre que el rapuncle fa una inflorescència allargada i el tub de la corol·la és més llarg que ample.

CAMPÀNULA ROTUNDIFÒLIA, campaneta, campanetes blaves (*Campanula rotundifolia*) – Prats i llocs rocosos, al Montseny i les Guillerries, a l'Albera i de la Garrotxa, als Pirineus (100 - 2 400 m). De la primavera a la tardor, c.

Rotundifòlia vol dir que té les fulles arrodonides.

Anomenada també SALSUFRAGI i SALSUFRÀGIA al Montseny, un nom donat també a d'altres plantes medicinals, que derivaria de saxifraga (del llatí *saxum*, roca i *frango*, trencar, nom d'una planta emprada per dissoldre els càlculs).

La CAMPÀNULA ROTUNDIFÒLIA compren dues subespècies difícils de separar:

- subsp. *rotundifolia*, planta d'alta muntanya, de tiges poc piloses o gens, amb rizoma prim, llarg i ramificat i calze sense glàndules ni pèls entremig de les costelles
-

- subsp. *hispanica* (subsp. *catalanica*), planta que es fa des de l'estatge montà als Pirineus, de tiges sovint piloses, amb el rizoma ± engruixit, i calze amb glàndules o pèls entremig de les costelles (lupa!)

CAMPANETA ALPINA (*Campanula scheuchzeri* [incl. *C. serrata* subsp. *recta*, *C. lanceolata* subsp. *recta* i *C. scheuchzeri* subsp. *ficarioides*]) – Prats de pastura d'alta muntanya (1 400 - 2 800 m). Estiu, c.

FITEUMA (*Phyteuma*) [nom grec i llatí d'una planta, potser els PEBROTS DE RUC, que Linné va fer servir per anomenar aquestes plantes; 5 espècies].

1. Flors agrupades en una inflorescència allargada	FITEUMA PERINENC
1. Flors agrupades en una inflorescència globosa	
2. Fulles basals ovals	FITEUMA ORBICULAR
2. Fulles basals filiformes, molt primes (< 5 mm d'amplada)	
3. Planta baixa de fins 12 cm amb capítols de 2-7 flors	FITEUMA GLOBULARIFOLI
3. Planta més alta amb capítols de 7-15 flors	FITEUMA HEMISFÈRIC

FITEUMA PERINENC (*Phyteuma spicatum*) – Boscos humits i herbassars propers des del Montseny, l'Albera i la Garrotxa, als Pirineus (600 - 1 200 m). Estiu, c.

FITEUMA ORBICULAR (*Phyteuma orbiculare*) – Prats, sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2 200 m). Estiu, r.

Orbicular vol dir circular, perquè la inflorescència ho és.

La FITEUMA DE ROCA (*Phyteuma charmelii*) és semblant, però creix a les fissures de roques calcàries dels Pirineus i té les fulles superiors molt més estretes que les inferiors.

FITEUMA GLOBULARIFOLI (*Phyteuma globulariifolium*) – Pastures d'alta muntanya (2 300 - 2 900 m). Estiu-tardor, r.

Globularifoli per les inflorescències globoses com les de la FOIXARDA i les de la LLUQUETA (gèn. *Globularia*)

FITEUMA HEMISFÈRIC (*Phyteuma hemisphaericum*) – Prats de pastura, sobre substrat silici, dels Pirineus (1 600 - 2 900 m). Estiu, c.

Hemisfèric vol dir hemisfèric, mitja esfera, per la forma de la inflorescència.

JASÍONE (*Jasione*) [nom grec i llatí de diverses CORRETJOLES, que Linné va fer servir per anomenar aquestes plantes; 3 espècies].

1. Planta anual o biennal de rel prima, no rizomatosa ni amb tiges estèrils que es fa a terra baixa	JASÍONE MONTANA
1. Planta perenne ± ajaguda, pròpia de prats i landes de muntanya	
2. Planta amb tiges estèrils que arrenen als nusos; sèpals no pilosos	JASÍONE PERENNE
2. Planta amb tiges estèrils que no arrenen; sèpals pilosos	JASÍONE NANA

JASÍONE MONTANA, herba de l'alegria (*Jasione montana*) – Prats secs d'annuals, sobre substrat silici, a totes les comarques (0 - 2 100 m). De la primavera a la tardor, c.

Montana vol dir que es fa a les muntanyes.

Popularment emprada a la Selva per a les criatures enaigades (les que no mengen i estan tristes).

JASÍONE PERENNE (*Jasione laevis*) – Prats i landes de muntanya, sobre substrat silici, de l'Albera als Pirineus (700 - 2 625 m). Primavera-estiu, r.

JASÍONE NANA (*Jasione crispa*) – Pastures i llocs rocosos, sobre substrat silici, al Montseny, a les Salines, i als Pirineus (1 300 - 2 900 m). Estiu-tardor, c.

FAM. DE LES CAPRIFOLIÀCIES [del llatí popular i medieval *caprifolium*, nom poètic, fulla que s'enfila com una cabra, fulla de cabra; 3 gèneres]. Arbusts i lianes amb fulles oposades, flors regulars o bé bilabiades, pentàmeres i amb els estams soldats a la corol·la; diversos carpels soldats en un ovari infer que dona un fruit sec o carnós. Tret del grup dels xuclamelis i lligabosc, actualment aquestes plantes s'inclouen dins la fam. de les adoxàcies.

1. Fulles dividides que fan una olor forta poc agradable	SAÜCS i ÈVOL
1. Fulles enteres	
2. Flors regulars (corol·la planera, sense tub) de 5-9 mm de Ø,
disposades en grups densos	MARFULL i CARTELLATGE
2. Flors irregulars i/o corol·la tubulosa, allargada i de > de 9 mm	XUCLAMELS i LLIGABOSCS

SAÜCS i ÈVOL (*Sambucus*) [antic nom llatí d'aquestes plantes, potser d'origen siria o derivat d'una paraula egea; 3 espècies]. Aquest gènere de plantes actualment s'inclou dins la fam. de les adoxàcies.

1. Planta amb tiges herbàcies altes que surten d'un rizoma. Flors blanques amb les
anteres dels estams purpúries	ÈVOL
1. Arbust o arbre	
2. Planta que no es fa a terra baixa. Tiges amb medul·la groguenca (és la part central de la tija i
n'heu de trencar una de jove si us cal confirmar aquest caràcter!). Estípules de la base de les fulles
amples i glanduloses. Flors d'un blanc groguenc reunides en una inflorescència
allargada, com un raïm o una panotxa; fruits vermells quan són madurs	SAÜC RACEMÓS
2. Tiges amb medul·la blanca. Estípules estretes i que cauen aviat. Flors blanques
reunides en una inflorescència oberta i fruits negres quan són madurs	SAÜC

ÈVOL, evus, llebus, saüc pudent (*Sambucus ebulus*) – Herbeis ± humits pels marges de camins, clarianes del bosc de ribera i llocs ruderals a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.

Del llatí *ebulus*, antic nom llatí de la planta.

Les flors tenen propietats diürètiques, però els fruits són metzinosos; popularment emprada al Ripollès per a la brucel·losi (febres de Malta).

SAÜC RACEMÓS, saüquer, sabuc, suc (*Sambucus racemosa*) – Clarianes de boscos humits i torrents als cims del Montseny, a les Salines i de la Garrotxa als Pirineus (600 - 2 000 m). Sobretot a la primavera, c.

Racemós per les flors disposades en raïms.

Els fruits només són comestibles cuits i sense les llavors.

SAÜC, saüquer, sabuquer, sabuc, benabre, menabre, flor de manobre (*Sambucus nigra*) – Boscos de ribera i marges humits a totes les comarques (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

Els saücs són plantes medicinals emprades, entre d'altres, en malalties oculars i en refredats; els fruits madurs i cuits són comestibles i se'n fan vins i xarops tinguts com a digestius (crus provoquen nàusees i vòmits); el saüc és la planta de casa nostra que té més usos, d'aquí el nom de benabre, és a dir bon arbre.

MARFULL i CARTELLATGE (*Viburnum*) [2 espècies]. Aquest gènere de plantes actualment s'inclou dins la fam. de les adoxàcies.

1. Planta que no es fa al litoral i és rara a terra baixa. Fulles dentades, rugoses al tacte
i caduques. Flors flairoses que surten a la primavera	CARTELLATGE
1. Planta que no es fa muntanya. Fulles enteres, llises i perennes. Les flors no fan olor
i surten a l'hivern o a començaments de la primavera	MARFULL

CARTELLATGE, tortellatge, cantellatge, cantillatge (*Viburnum lantana*) – Boscos, des de terra baixa als Pirineus (80 - 1 600 m). Primavera-estiu, cc.

La fusta és emprada per fer bastons de diversa mena.

MARFULL (*Viburnum tinus*) – Boscos perennifolis de terra baixa (0 - 900 m). Hivern- primavera, cc.

Antiga planta medicinal; els fruits, però, són metzinosos.

XUCLAMEL i LLIGABOSC (*Lonicera*) [anomenades així perquè les flors contenen molt de nèctar i tenen un gust dolç, i perquè sovint són plantes que s'enfilen entremig dels altres arbusts i arbres del bosc; els fruits són tòxics; 8 espècies].

1. Almenys algunes tiges volubles i enfiladisses; flors de 2-5 cm	
2. Flors reunides en grups de 2 (mai en grups densos); corol·la inicialment blanca
que passa a un groc torrat	LLIGABOSC JAPONÈS
2. Flors reunides en grups de > 3	
3. Planta poc pilosa o gens, amb fulles ± coriàcies, persistents a l'hivern, les superiors
de les branques floríferes soldades, i les de sota les flors fent forma de cassoleta;
fulles amb un voraviu transparent a contrallum	LLIGABOSC MEDITERRANI

3. Planta pilosa amb fulles caduques i fulles sense un voraviu transparent a contrallum	
4. Planta de boscos i marges secs, amb les 2 fulles dels nusos superiors de les branques floríferes soldades, però les de sota les flors planeres; flors molt flairoses	LLIGABOSC ETRUSC
4. Planta de boscos humits amb les fulles superiors no soldades	LLIGABOSC ATLÀNTIC
1. Tiges no volubles ni enfiladisses; flors de 0,6-2 cm, sovint de 2 en 2	
5. Planta sense pèls	
6. Planta de roques; flors portades per un peduncle curt; corol·la amb 5 lòbuls ± iguals; fruit vermell	XUCLAMEL DE ROCA
6. Planta de boscos humits de muntanya; flors portades per un peduncle fins a 4 vegades més llarg que la flor; corol·la bilabiada; fruit negre	XUCLAMEL NEGRE
5. Planta pilosa	
7. Tiges buides per dins (trenqueu-ne una!). Corol·la d'un blanc groguenc; fruit de 5 mm	XUCLAMEL SANTJOANER
7. Tiges plenes. Corol·la d'un rosa brut; fruit de 10-12 mm	XUCLAMEL ALPÍ

LLIGABOSC JAPONÈS (*Lonicera japonica*) – Cultivada com a ornamental i subespontània a terra baixa (0 - 800 m). De la primavera a la tardor, r.
Originària de l'est d'Àsia.

LLIGABOSC MEDITERRANI, xuclamel, pipany (*Lonicera implexa*) – Alzinars, suredes, brolles i garrigues de terra baixa (0 - 800 m). Primavera-estiu, cc.
Popularment emprada a la Selva per curar l'epilèpsia, i a les Gavarres com aperitiva i reforçant.

LLIGABOSC ETRUSC, xuclamel, xuclameldu (*Lonicera etrusca*) – Marges i clarianes de boscos a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.
Etrusc vol dir que és pròpia d'Etrúria (la Toscana).
De la fusta se'n fan els broquets de les pipes de fumar.

LLIGABOSC ATLÀNTIC, xuclamel (*Lonicera perichlymenum*) – Boscos caducifolis del litoral al Ripollès (0 - 1 300 m). Estiu-tardor (primavera), c.
Dit atlàntic perquè és una planta comuna a la costa atlàntica europea.
Popularment emprada com a cardiotònica i antisèptica intestinal.

XUCLAMEL DE ROCA, ribes bordes, cireretes de pastor (*Lonicera pyrenaica*) – Roques calcàries de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 400 m). De la primavera a la tardor, c.

XUCLAMEL NEGRE, gatzerí (*Lonicera nigra*) – Boscos humits, sobre substrat silici, al Montseny i als Pirineus (1 300 - 2 000 m). Primavera-estiu, r.

XUCLAMEL SANTJOANER, boix moll, manetes de la mare de Déu, xuclamel (*Lonicera xylosteum*) – Boscos caducifolis des de terra baixa als Pirineus (60 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.
Dit Santjoaner potser perquè floreix pel juny, i manetes de la mare de Déu perquè les flors són bilabiades, amb 4 lòbuls al llavi superior i el llavi inferior enter, simulant una ma oberta.

FAM. DE LES VALERIANÀCIES [3 gèneres]. Plantes herbàcies de fulles oposades, enteres o dividides, amb flors petites disposades en grups densos; corol·la pentàmera, irregular, amb 1-3 estams i ovari ífer que dona un fruit sec sovint amb un manyoc de pèls al capdamunt; la part subterrània d'aquestes plantes sovint fa una olor forta que recorda a la pudor de peus i que atreu als gats. Actualment els gèneres d'aquesta família són inclosos dins la fam. de les caprifoliàcies.

1. Planta anual de port baix i rel prima que es fa en prats secs, erms o conreus	
2. Fulles de la tija dividides; flors amb 1 estam; fruit amb un manyoc de pèls ..	CENTRANT PEDRÓS
2. Fulles de la tija no dividides (si ho són flors amb 3 estams i fruit sense pèls)	VALERIANEL·LA
1. Planta perenne de port alt, o bé planta que es fa en llocs rocosos	
2. Flors blanquinoses o rosades sense esperó (prolongació cap enrera de la corol·la)	VALERIANA
2. Flors vermelles (a vegades blanques) amb un esperó de > 6 mm	HERBA DE SANT JORDI

CENTRANT (*Centranthus*) [del grec *kentron*, esperó i *anthos*, flor, per la corol·la esperonada d'algunes espècies; 2 espècies].
Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

1. Planta anual de prats secs amb alguna fulla dividida; flors de 2-3 mm	CENTRANT PEDRÓS
1. Planta perenne amb totes les fulles enteres; flors de > 6 mm	HERBA DE SANT JORDI

CENTRANT PEDRÓS, pedrosa (*Centranthus calcitrapae*) – Prats secs i llocs pedregosos a les comarques de terra baixa (0 - 750 m). Primavera-estiu, c.

HERBA DE SANT JORDI, herba de Montserrat (*Centranthus ruber*) – Cultivada com a ornamental i subespontània en marges, murs i llocs rocosos a les comarques de terra baixa, sobretot al litoral (0 - 950 m). De la primavera a la tardor, c.

Anomenada herba de Sant Jordi potser perquè comença a florir a l'abril. Antiga planta medicinal que s'havia utilitzat com la VALERIANA; les fulles són comestibles en amanida, però els fruits són metzinosos i s'havien fet servir per embalsamar.

VALERIANEL·LA (*Valerianella*) [del llatí, diminutiu de valeriana; 7 espècies]. Plantes herbàcies anuals, molt semblants morfològicament, de flors i fruits petits; els fruits són necessaris per a una correcta determinació i cal fer-ne un tall transversal i observar-lo sota la lupa binocular (consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació). Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

1. Fruit amb una corona de dents a la part superior	
2. Fulles amples a la base i amb dents. Flors rosades; fruit amb 1 sola cavitat central (cal fer-ne una secció!) i amb una corona de dents dretes a la part superior, de 0,7-1,2 mm	<i>Valerianella eriocarpa</i>
2. Algunes fulles profundament dentades. Fruit amb 3 cavitats i amb una corona de dents obertes, d'1-3 mm	
3. Fruit ± tan llarg com ample amb 6 dents triangulars que tenen dents laterals	<i>V. discoidea</i>
3. Fruit més llarg que ample amb les dents curtes, poc obert i en forma d'embut	<i>V. coronata</i>
1. Fruit llis a la part superior o amb dents molt curtes	
4. Fruit sense pèls i amb 3 cavitats; flors blanquinoses	<i>Valerianella locusta</i>
4. Fruit pilós, piriforme, amb 1 sola cavitat central; flors rosades	
5. Fruit allargat de 2-2,5 mm	<i>Valerianella dentata</i>
5. Fruit oval d'1,2-1,7 mm	<i>Valerianella microcarpa</i>

Valerianella eriocarpa – Erms i camps (sobretot pels sembrats) de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, r.

Valerianella discoidea – Erms i prats secs de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, r.

Valerianella echinata, que té els fruits amb apèndixs com espines o banyes, creix a la plana de l'Alt Empordà.

Valerianella coronata [incl. *V. pumila*] – Camps de cereals i prats secs de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, r.

CANONGES, margarideta, margaridoia, marieta, dolcetes, enciamets de la Mare de Déu (*Valerianella locusta*) [incl. *V. carinata*] – Erms i camps a totes les comarques (0 - 1 700 m). Primavera-estiu, r.
Planta comestible en amanida.

Valerianella dentata [incl. *V. rimosa*] – Prats secs i camps (sobretot pels sembrats) del litoral als Pirineus (0 - 1 400 m). Primavera-estiu, r.

LLETUGUETA (*Valerianella microcarpa*) – Prats i camps del litoral (0 - 300 m). Primavera-estiu, r.

VALERIANA (*Valeriana*) [potser del llatí *valere*, posar-se bé, en al·lusió a les propietats medicinals de la VALERIANA; 4 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

1. Planta d'herbes ruderals de muntanya, de > 50 cm d'alçada i amb fulles basals grosses (limbe de > 8 cm) i fortament dentades	VALERIANA PIRINENCA
1. Planta diferent	
2. Planta de roques de 20-50 cm amb totes les fulles enteres	VALERIANA MUNTANYENCA
2. Alguna o totes les fulles dividides (observeu també les de la base!)	
3. Planta de > 30 cm que no es fa en llocs rocosos, amb totes les fulles dividides (> 5 folíols)	VALERIANA
3. Planta de roques, baixa (< 25 cm) i amb només les fulles superiors dividides en 1-3 parells de segments laterals obtusos	<i>Valeriana apula</i>
(si les fulles de la tija són tripartides amb els segments aguts, vegeu la VALERIANA MUNTANYENCA)	

VALERIANA PIRINENCA (*Valeriana pyrenaica*) – Herbassars megafòrbics dels Pirineus, pels torrents i llocs ombrívols (600 - 2 000 m). Estiu, r.
Antigament l'arrel es considerava afrodisíaca.

VALERIANA MUNTANYENCA (*Valeriana montana*) – Roques i també en boscos i prats pedregosos, des dels cims del Montseny, de les Salines i de la Garrotxa als Pirineus (400 - 2200 m). Primavera-estiu, c.

La VALERIANA MUNTANYENCA comprèn dos tàxons:

- *Valeriana montana* subsp. *montana* (*Valeriana montana*), amb fulles d'un verd clar i enteres, les basals de 25-60 × 15-40 mm
- *Valeriana montana* subsp. *tripteris* (*Valeriana tripteris*), amb fulles d'un verd fosc o glauques, dentades i les de tija tripartides, les basals de 5-28 × 5-24 mm

VALERIANA VERA, valedriana, vleriana, orelles de llebre (*Valeriana officinalis*) – Prats, herbeis i marges de boscos humits, des de terra baixa als Pirineus (70 - 2200 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal, a la qual se li atribueixen nombroses propietats curatives (com diu el refrany: “si vols tenir dona sana, dona-li valeriana”); la rel conté un oli essencial i àcid valerianic, que la fa antiespasmòdica, sedant i estomacal.

La VALERIANA VERA comprendria 2 tàxons a les nostres comarques: *V. officinalis* subsp. *officinalis*, comuna a la terra baixa humida, amb les fulles inferiors de la tija ± ovals lanceolades amb els segments de 16-60 × 7-20 cm, i *V. officinalis* subsp. *tenuifolia* (*V. officinalis* subsp. *collina*) pròpia de muntanya, amb les fulles inferiors de la tija estretament lanceolades amb els segments de 7-30 × 3-10 cm.

Valeriana apula – Roques calcàries dels Pirineus (1700 - 2800 m). Estiu, c.

Valeriana tuberosa és semblant, però és una planta tuberosa amb una sola tija florífera i el fruit és pilós, mentre que *V. apula* fa diverses tiges i el fruit és glabre; es fa al Montseny, al Montgrí, a la Salut de Terrades, i als Pirineus, en prats rocinosos.

FAM. DE LES DIPSACÀCIES [nom grec i llatí del CARDÓ (gèn. *Dipsacus*), del grec, set, perquè les fulles de la tija de les plantes d'aquest gènere no tenen pecíol i es troben a la base fent un clot on s'hi acumula aigua que es pot veure; 5 gèneres]. Plantes herbàcies sovint amb fulles oposades i flors reunides en capítols (no les confongueu amb plantes de la família de les compostes, ja que les flors de les dipsacàcies tenen sèpals i els estams no tenen les antereres soldades entre si); flors amb 4 o 5 pètals, 4 estams soldats a la corol·la i l'ovari infer que dona un fruit sec. Actualment els gèneres d'aquesta família són inclosos dins la fam. de les caprifoliàcies.

- 1. Flors blanques
- 2. Planta poc pilosa o gens **FALLA**
- 2. Planta pilosa amb pèls rígids ***Dipsacus pilosus***
- 1. Flors rosades o violàcies
- 3. Planta amb pèls rígids, els de la tija fins i tot espinosos **CARDÓ**
- 3. Planta sense pèls o si és pilosa, els pèls no són ni rígids ni espinosos
- 4. Calze amb > 6 dents o pèls (desfeu un capítol de flors ja passades i observeu la part superior del fruit!), i corol·la amb 4 pètals **ESCABIOSA** (gèn. *Knautia*)
- 4. Calze amb < 6 dents o pèls; corol·la amb 4 o 5 pètals
- 5. Fulles no dividides; corol·la amb 4 pètals d'un blau cel **ESCABIOSA MOSSEGADA**
- 5. Fulles dividides; corol·la amb 5 pètals, purpúria o violàcia **ESCABIOSA** (gèn. *Scabiosa*)

FALLA, ATXES (*Cephalaria leucantha*) [2 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies. Planta herbàcia perenne alta de fins 1 m o més, amb fulles dividides. Flors blanques de 10-15 mm, reunides en capítols d'1,5-2,5 cm. Prats i marges secs, brolles i garrigues, a totes les comarques (0 - 1200 m). Primavera-tardor, c.

Dita així, perquè amb les branques seques es poden fer feixos (dits faies o falles) que s'encenen fàcilment com una antorxa (una atxa).

CARDÓ (*Dipsacus*) [2 espècies]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

- 1. Planta amb tiges punxoses i flors violàcies de 9-13 mm, reunides en un capítol ovoide de 9-13 cm que a la base porta bràctees de mida semblant a la seva llargada **CARDÓ**
- 1. Planta pilosa amb tiges poc punxoses o gens i flors blanquinoses de 6-9 mm, reunides en un capítol més petit i amb les bràctees de la base més curtes ***Dipsacus pilosus***

CARDÓ, ESCARDOT, carcs, bescardons, assotacristos, cristos, cardenxa (*Dipsacus fullonum* subsp. *fullonum*) – Herbassars un xic humits a totes les comarques (0 - 1650 m). Estiu (tardor), cc.

El CARDÓ DE PARAIRE, dit també PINTA o ESCARDOT DE RASPALL (*D. fullonum* subsp. *sativus*, *D. sativus*) s'havia cultivat antigament pels capítols que es feien servir per cardar la llana.

Antigues plantes medicinals emprades com a diürètiques i sudorífiques i actualment per elaborar rams secs.

Dipsacus pilosus – Marges i clarianes del bosc de ribera de la Garrotxa als Pirineus (400 - 1200 m). Estiu-tardor, rr.

ESCABIOSA MOSSEGADA, herba de Santa Maria, herba del jueu, herba de l'enaiquament (*Succisa pratensis*) [1 espècie]. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

Planta herbàcia perenne alta de fins 1 m o més, que fa rizomes curts, de forma característica, com mossegats. Fulles lluent i enteres, les basals de 5-30 cm. Flors d'un blau cel de 4-7 mm, reunides en capitols de 2-3 cm. Jonqueres, molles i prats humits a totes les comarques (0 - 2 200 m). Estiu-tardor, c.

El nom català i també el llatí (*succido*), fa referència a la forma del rizoma.

Planta medicinal depurativa; antigament emprada també contra la sarna.

L'eiguament és una tristesa, un migrament, i popularment es diu que aquesta planta va bé per curar-lo.

ESCABIOSA NEGRA i ESCABIOSA BORDA (*Knautia*) [4 espècies] Plantes molt variables: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació; antigues plantes medicinals emprades per curar la sarna i actualment en homeopatia per curar malalties de la pell; popularment també es fan servir per fer baixar la pressió arterial i per al xarampió o pels constipats. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

1. Fulles de la tija dividides; fulles de la base ja seques quan floreix la planta ESCABIOSA BORDA

1. Fulles enteres o dentades, però no dividides; fulles de la base verdes al moment de la floració ESCABIOSA NEGRA

ESCABIOSA BORDA, escobiosa (*Knautia arvensis* [incl. *K. collina* i *K. subscaposa*]) – Prats de dall, pastures i marges, des del litoral als Pirineus (80 - 1 800 m). De la primavera a la tardor, c.

ESCABIOSA NEGRA, escopiosa, escapiosa (*Knautia dipsacifolia*, *K. arvernensis*, *K. nevadensis*) – Prats i marges de bosc de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 000 m). De la primavera a la tardor, c.

Alguns autors hi distingeixen dos tàxons (mentre que d'altres els inclouen tots a *K. nevadensis*):

- *Knautia dipsacifolia* subsp. *catalaunica* (*K. arvernensis* subsp. *catalaunica*, *K. dipsacifolia*), planta de < 50 cm d'alt amb fulles mitjanes de 5-15 cm, enteres, sovint finament pubescents, i amb ramificació monopòdica, o sigui amb les tiges floríferes que neixen laterals, a sota d'una roseta persistent al moment de la florida
- *K. dipsacifolia* subsp. *arvernensis* (*K. arvernensis* subsp. *arvernensis*, *K. arvernensis*), planta robusta, de > 1 m d'alt amb fulles mitjanes d'uns 8-20 cm, en general fortament dentades, poc piloses, i amb una ramificació simpòdica, és a a dir amb les tiges floríferes que neixen al capdamunt d'una roseta de fulles sovint ja seques i desaparegudes a la floració

Knautia godetii (*K. lebrunii*) és semblant però és una planta poc pilosa o gens (base de la tija pilosa a l'ESCABIOSA NEGRA), que només es fa en indrets humits de la vall de Ribes (1 700 - 2 000 m).

Knautia integrifolia, és una planta anual de rel prima (les altres espècies són perennes), pròpia de conreus i marges de camp que ha estat trobada al litoral.

ESCABIOSA, escapiosa, vídues (*Scabiosa* [incl. *Sixalix*]) [del llatí *scabies*, sarna, perquè són plantes que s'havien fet servir per curar aquesta malaltia; 2 espècies]. Plantes medicinals amb les mateixes propietats que les del gènere anterior. Actualment el gènere és inclòs dins la fam. de les caprifoliàcies.

1. Capítol de flors passades (quan ja no hi ha la corol·la) ± allargats, amb les arestes dels calzes de les flors de 5 mm ESCABIOSA MARÍTIMA

1. Capítols arrodonits; calze amb arestes més curtes, i amb una corona escariosa (observeu les flors ja passades!) ESCABIOSA COLUMBÀRIA

ESCABIOSA MARÍTIMA, vídues (*Scabiosa atropurpurea*, *Sixalix atropurpurea*) – Fenassars i altres prats secs, sobretot pels marges, a les comarques de terra baixa (0 - 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Dita marítima per l'antic nom científic de la planta.

És aperitiva, expectorant, astringent, desinfectant i potser es podria fer servir curar malalties neurodegeneratives.

ESCABIOSA COLUMBÀRIA, escapiosa, escaballoso (*Scabiosa columbaria*) – Prats i pastures a totes les comarques (0 - 2 300 m). De la primavera a la tardor, c.

El nom de columbària faria referència a gorja de colom, potser perquè el color dels pètals s'hi assembla.

Planta variable: consulteu alta bibliografia per a una correcta determinació.

FAM. DE LES PITOSPORÀCIES [1 gènere].

PITÒSPOR (*Pittosporum tobira*) [del grec *pitta*, resina, i *spora*, espora, llavor, perquè les granes són envoltades d'una substància enganxosa i resinosa; 1 espècie]

Arbust o arbret perennifoli de 2-4 m d'alçada amb fulles de 4-10 cm. Flors pentàmeres amb pètals blanquinosos i

molt flairoses; fruit sec en càpsula d'1,5-2 cm que conté diverses granes. Plantat com a ornamental i subespontani al litoral, sobretot als penya-segats, platges i zones properes. Hivern-primavera, c.
Planta originària de l'est de la Xina i del sud del Japó.

FAM. DE LES ARALIÀCIES [nom d'un arbust d'aquesta família d'Amèrica del Nord (gèn. *Aralia*); 1 gènere].

HEURA, lleura (*Hedera helix*) [nom llatí de la planta que deriva de la rel indogermànica *ghed-*, abraçar, embolcallar, ja que les tiges de l'heura s'enfilen pels arbres; o potser relacionat amb *haerare*, que s'enganxa, perquè les tiges tenen rels adventícies que els serveixen per enganxar-se als arbres; 1 espècie].

Planta enfiladissa que es pot enganxar als arbres i les pedres. Tiges estèrils (les joves) i fulles joves amb pèls estel·lats i amb un peu (lupa!). Fulles d'un verd fosc a la cara superior de < 8 cm d'amplada, amb lòbuls profunds (enteres, però, les de les branques floríferes), lluints, un xic coriàcies i amb venes pàl·lides marcades a la cara superior. Flors pentàmeres d'un groc verdós. Fruit carnós, negre quan és madur. Totes les comarques (0 - 1 600 m). Tardor, cc.

Tot i que les fulles i els fruits són tòxics, actualment les fulles s'empren per curar refredats i en afeccions bronquials, per a aplicacions dermatològiques...; popularment també s'havien fet servir per al mal de queixal, per fer passar la set...; els fruits de l'heura són tòxics.

Hedera hibernica és semblant i se separa perquè té els pèls de les tiges i fulles joves sèssils (units directament a l'epidermis sense cap peu que els aixequi); les fulles de les branques estèrils tenen venes pàl·lides poc marcades a la cara superior, sovint de > 8 cm d'amplada.

Les heures cultivades solen correspondre a varietats d'*Hedera helix* i també a *Hedera algeriensis* originària d'Àfrica del N o *Hedera colchica* originària d'Orient:

- *Hedera algeriensis*, amb pèls de 10-15 radis clarament soldats a la base (< 9 radis a *H. helix* i a *H. hibernica* i lliures) i fulles de de les branques estèrils ± tant llargues com amples
- *Hedera colchica*, també amb pèls de 10-15 radis soldats a la base, però amb fulles de les branques estèrils més llargues que amples

FAM. DE LES UMBEL·LÍFERES (APIÀCIES) [52 gèneres]. Família de plantes herbàcies que tenen les flors reunides en inflorescències umbel·lifòrmes, sovint en umbel·les compostes. La umbel·la primària pot portar un conjunt de bràctees que formen l'involucre, i la umbel·la secundària un conjunt de bractèoles que formen l'involucl. Flors amb 5 pètals lliures, blancs o grocs, 5 estams i 2 carpels que s'allarguen en un estigma gruixut (l'estilopodi), i que donen un fruit sec tipus esquizocàrpic (un diaquen) que se separa en dues parts quan és madur (els mericarps). Són plantes de difícil determinació, per a la qual calen els fruits ben madurs.

1. Planta amb fulles i/o bràctees de l'involucre (les petites fulles que hi ha prop de les flors) espinoses	
2. Divisions foliars planes; flors reunides en glomèruls densos i fruit amb esquames	PANICALS
2. Divisions foliars linears i gruixudes; flors reunides en umbel·les i fruit llis	EQUINÒFORA
1. Planta no espinosa	
3. Flors grogues o d'un verd groguenc	GRUP A
3. Flors blanques, d'un blanc verdós o rosades	GRUP B

GRUP A, flors grogues

1. Fruit madur clarament alat	
2. Fulles de la tija dividides en segments linears (molt prim); fruit el·líptic amb ales estretes	FONOLL DE PORC
2. Fulles de la tija dividides en segments més amples	
3. Darrer segment foliar de > 2 cm; fruit de 5-7 mm amb 2 ales	XIRIVIA SILVESTRE
3. Darrer segment foliar de < 2 cm; fruit de 9-15 mm amb 4 ales	TÀPSIA
1. Fruit sense ales o només amb costelles prominents o rugós	
4. Fulles no dividides	Bupleurum
4. Fulles dividides	
5. Planta d'olor anisada. Fulles dividides en segments molt fins i estrets	FONOLL
5. Planta que no fa olor anisada. Fulles dividides en segments amples	
6. Planta no aromàtica. Segments foliars d'1-5 cm; fruits de 6-8 mm	ALEIXANDRI
6. Planta aromàtica. Segments foliars de 0,7-2 cm; fruits de 2-3 mm	JULIVERT
(si les fulles són dividides en segments linears molt prim, vegeu FONOLL DE PORC, o bé si els segments foliars són més amples i el full més gran, vegeu la XIRIVIA SILVESTRE)	

GRUP B, flors blanques o rosades

1. Fruit clarament alat o espinós	
2. Fruit cobert d'agullons (petites espines o punxes)	

3. Fulles basals arrodonides i partides en 3-7 segments (un sol cop dividides), d'un verd fosc i lluents; fruit de 3-5 mm **SANÍCULA**
3. Fulles basals diferents, dos o més cops dividides
4. Umbel·les amb les bràctees dividides i amb 8-40 radis **PASTANAGA**
4. Umbel·les amb les bràctees enteres o sense, i amb 2-12 radis
5. Planta fètida. Fruit amb petits agullons i acabat en un bec **CERFULL COSPINENC**
5. Planta que no fa mala olor. Fruit cobert d'agullons llargs i no acabat en bec **TORILIS**
2. Fruit alat
6. Planta robusta amb fulles inferiors molt grans (> 50 cm)
7. Pètals enters acabats en punta; fruit de 3-7 mm, amb les ales més amples que el cos **ANGÈLICA**
7. Pètals escotats; fruit de 6-11 mm, amb les ales més estretes que el fruit **BELLERACA**
6. Planta amb fulles inferiors de < 50 cm
8. Ales del fruit estretes (1 mm)
9. Segments foliars estrets; umbel·la sense o amb 1-4 bràctees **TURBIT DE MUNTANYA**
9. Segments foliars més amples (> 5 mm); umbel·la amb > 4 bràctees **CERVÀRIA**
8. Ales del fruit amples (> 1 mm)
10. Umbel·la sense bràctees o només amb una
11. Segments foliars de > 2 cm d'amplada; umbel·la amb > 9 radis **SALSUFRAGI**
11. Segments foliars estrets; umbel·la amb 3-9 radis **SELÍ PIRINENC**
10. Umbel·la amb bràctees nombroses
12. Fruit amb 2 ales *Peucedanum*
12. Fruit amb 8 ales **LASERPITI**
1. Fruit llis sense ales ni espines (a vegades amb esquames, amb un marge gruixut o amb costelles prominents)
13. Fruit amb un bec llarg de > 2 cm **AGULLES DE PASTOR**
13. Fruit oval o el·líptic sense bec
14. Fulles palmades (amb les divisions disposades com una ma); umbel·la simple amb bràctees que la ultrapassen **ASTRÀNCIA**
14. Fulles diferents; umbel·les compostes amb les bràctees que no les ultrapassen (o sense bràctees)
15. Planta bulbosa (quan s'estira la planta no surten arrels, ja que el bulb resta enterrat); que fa una sola tija. Fulles dividides en segments linears (molt primis); umbel·la sense bràctees .. **ANYOL**
15. Planta que no reuneix les característiques anteriors
16. Fruit > de 3 vegades més llarg que ample
17. Fruit de 2-4 mm, amb dents a la part superior **FELANDRI**
17. Fruit més llarg i sense dents al capdamunt
18. Fruit llis (tupa!) i pètals poc escotats **CERFULL BORD**
18. Fruit amb costes longitudinals i pètals clarament escotats **COMINASSA**
16. Fruit < de 3 vegades més llarg que ample
19. Umbel·la amb bràctees nombroses
20. Bràctees de la umbel·la dividides en segments linears **SISCLA**
20. Bràctees enteres
21. Fruit voltat d'un marge gruixut blanquinós **TORDILI**
21. Fruit sense un marge gruixut
22. Planta molt aromàtica amb fulles grans de > 30 cm **BRÚCOL**
22. Planta poc o gens aromàtica, o fètida i/o amb fulles més petites
23. Fruit clarament comprimit, aixafat *Peucedanum*
(si les fulles són dividides en segments filiformes, vegeu el COMÍ DE PRAT)
23. Fruit de secció arrodonida
24. Planta dels penya-segats litorals. Fulles un xic suculentes; flors d'un blanc verdós i fruits de 5-8 mm **FONOLL MARÍ**
24. Planta que no reuneix les característiques anteriors; fruits < 5 mm
25. Planta fètida. Flors blanques; umbel·les amb 10-20 radis **CICUTA**
25. Planta no fètida. Flors blanq. o rosades; 20-40 radis umbel·lars ... **SÈSELI PIRINENC**
19. Umbel·la sense bràctees o només amb una o dues, o caduques (observeu diverses umbel·les!)
26. Bractèoles més llargues que els radis de la umbel·la secundària; fruit de 3-4 mm amb costelles gruixudes **ETUSA**
26. Bractèoles no tan llargues o absents
27. Fulles inferiors poc dividides (1 sol cop o només partides)
28. Planta que viu dins l'aigua **CREIXEN BORD**
28. Planta que no viu dins l'aigua
29. Fruit de 2-3,5 mm; planta de prats .. **MATAFALUGA DE PRAT** i **JULIVERT DE BOSC**
29. Fruit d'1-2 mm; planta d'herbeis ± humits de terra baixa **SISON**
27. Fulles inferiors 2 o més cops dividides

30. Planta que fa olor d'api. Fulles d'un verd fosc, lluent, amb segments foliars amples **API**
30. Planta que no reuneix aquestes característiques
31. Fruits sovint de > 6 mm; fulles sovint totes a la base
32. Planta molt aromàtica de prats de muntanya. Fulles dividides en segments filiformes i fruit allargat de 7-10 mm **MEUM**
32. Planta de pedrusques dels Pirineus. Fulles dividides en segments estrets però no filiformes, amb el peciòl ample; fruit ovoide de 6-7 mm **JULIVERT D'ISARD**
31. Fruits de < 6 mm
33. Pètals escotats
34. Fruit no comprimit
35. Planta de jonqueres i herbassars humits de terra baixa **FELANDRI**
35. Planta de prats secs i de les pastures de muntanya **SÈSELI**
34. Fruit comprimit (feu-lo rodar amb els dits)
36. Planta aromàtica que es fa en prats de dall. Fruit de 3-6 mm **COMÍ DE PRAT**
36. Planta de sòls pedregosos amb fulles superiors dividides en segments fins i les inferiors ja marcides quan floreix. Fruit de 2-3 mm **PTICOTIS**
33. Pètals enters
37. Planta amb restes de fibres a la base; fulles dividides en segments filiformes, glauques (d'un verd blavós); fruit comprimit, negre, de 2-3 mm **TRÍNIA**
37. Fulles dividides en segments estrets, però no filiformes; fruit poc comprimit
38. Fulles en roseta basal i amb el peciòl (la base de la fulla) molt ample **ENDRÈSSIA**
38. Fulles que no formen una roseta basal i amb peciòl poc ample **SÈSELI**

PANICAL (*Eryngium*) [3 espècies].

1. Involucre amb 8-15 bràctees d'un verd-blavós; planta de prats de muntanya **PANICAL BLAU**
1. Involucre amb 4-6 bràctees de color diferent
2. Planta que es fa als prats secs. Fulles d'un verd grisenc clar. Flors blanques **PANICAL**
2. Planta que viu al sorral marítim. Fulles glauques (d'un verd blavós), coriàcies i amb venes blanques molt visibles. Flors blavoses **PANICAL MARÍ**

PANICAL BLAU, panical de muntanya, espinacal (*Eryngium bourgatii*) – Prats de pastura de la Garrotxa als Pirineus (900 - 2 600 m). Estiu, cc.

Popularment s'empra la rel per netejar la sang i les malalties de la pell, o la tos.

PANICAL, espinacal, espinacau, espinacard, cardot petit (*Eryngium campestre*) – Prats secs i fenassars a totes les comarques (0 - 1 800 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta medicinal emprada com a digestiva, diürètica, antiinflamatòria, com a protector hepàtic..., també comestible com a verdura, i popularment també per combatre els efectes del verins de les serps, i pel mal de genives i el mal de queixal (tal com diu la dita, "si tens mal de queixal, rosega arrel de panical").

PANICAL MARÍ (*Eryngium maritimum*) – Platges sorrenques de l'Empordà. Estiu, r.

EQUINÒFORA (*Echinophora spinosa*) [del grec *echinos*, eriçó, i *phero*, portar, perquè és una planta coberta d'espines com els eriçons; 1 espècie].

Planta herbàcia espinosa de fins 70 cm o més, amb fulles dividides, gruixudes i succulentes. Umbel·les amb bràctees i flors blanques. Platges sorrenques de l'Empordà. Estiu-tardor, r.

XIRIVIA SILVESTRE, **xervia** (*Pastinaca sativa* subsp. *sylvestris*, *P. sativa* subsp. *sativa* var. *sylvestris*) [1 espècie].

Planta herbàcia biennal, erecta d'1,5 m o més, molt aromàtica i un xic pilosa, amb fulles dividides. Umbel·les sovint sense bràctees; pètals grocs i enters, i fruit el·líptic i alat de 4-7 mm. Herbassars ruderals en indrets humits del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). Estiu, c.

La **XIRIVIA VERA** (*Pastinaca sativa* subsp. *sativa*, *P. sativa* subsp. *sativa* var. *sativa*) té la rel napiforme comestible i es cultiva com a verdura.

Les fulles d'aquestes plantes són irritants: el seu contacte amb la pell, seguit d'una exposició al sol, provoca reaccions de fotosensibilització que causen eritemes o fins i tot butllofes.

Opopanax chironium, és semblant, però quan es trenca la planta deixa anar un suc blanc que esdevé groc; molt rara es fa pel Montgrí i la Garrotxa.

TÀPSIA (*Thapsia villosa*) [nom grec i llatí de l'ÈDRIL (*T. garganica*) que no es fa a les nostres comarques; segons Dioscòrides dita així perquè es va trobar per primer cop a l'illa de Thapsos, avui península de Magnisi, prop de Siracusa, Sicília; 1 espècie]. Planta herbàcia, perenne, erecta i pilosa, amb fulles dividides, sovint ja seques al moment de la florida. Umbel·les sense bràctees que adquireixen forma esfèrica; flors grogues i fruits arrodonits de 9-15 mm comprimits i amb 4 ales de 2-3 mm. Brolles i prats secs de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.
Planta medicinal, la rel de la qual conté una resina emprada des d'antic per afeccions respiratòries i pel reuma; també s'havia fet servir per emmetzinar les aigües dels rius i així poder agafar els peixos. Actualment se'n treu la tapsigargina, una molècula que s'utilitza per a estudiar diferents característiques de les neurones, com per exemple el transport d'elements pel seu interior i l'alliberament de neurotransmissors a la sinapsi.

Bupleurum [nom llatí d'una umbel·lífera, potser el MATABOU; del grec *bous*, bou i *pleuron*, costat, pleura, costella, per la nervadura i la vora blanquinosa i d'aspecte cartilaginós que tenen les fulles, i d'aquí derivaria els noms d'unflabou i matabou; els noms de llebrenca i orella de llebre, en canvi, fan referència a la semblança de les fulles d'algunes espècies amb les orelles d'un llebre; 11 espècies].

1. Arbust amb fulles ± d'un verd blavós, coriàcies i sense pecíol; fruit de 5-8 mm	MATABOU
1. Planta herbàcia	
2. Fulles mitjanes i superiors perfoliades (arrodonides i travessades per la tija); umbel·les sense bràctees	GARROVERETA
2. Fulles no perfoliades	
3. Planta perenne amb rebrots estèrils (tiges que no porten flors). Fulles inferiors > 0,5 cm d'amplada	
4. Planta de terra baixa. Fulles ± coriàcies de color grisenc, glauques i amb nervis gruixuts	ORELLA DE LLEBRE
4. Planta de muntanya. Fulles poc coriàcies de color verd i amb nervis poc prominents	LLEBRENCA (falcada)
3. Planta sense rebrots estèrils. Fulles inferiors < 0,5 cm d'amplada	
5. Planta perenne amb les fulles en roseta basal persistents en la floració i tiges floríferes simples; planta de muntanya	LLEBRENCA RANUNCULOIDE
5. Planta anual amb tiges folioses i ramificades (fulles basals sovint seques en la floració)	
6. Bràctees de l'involucre ovals més llargues que el radis umbel·lars; flors i fruits coberts per les bractèoles; fruits d'2-2,5 mm	UNFLABOU OPAC
6. Bràctees de l'involucre linears més curtes que el radis umbel·lars; flors i fruits no coberts per les bractèoles; fruits d'1,5-7 mm	
7. Fruits d'1,5-2,5 mm, arrodonits i amb papil·les	UNFLABOU TENUÍSSIM
7. Fruits de 4 -7 mm, allargats i llisos	UNFLABOU JUNCI

MATABOU (*Bupleurum fruticosum*) – Brolles del litoral de la Selva i del Baix Empordà, i raríssim a l'Alt Empordà (0 - 200 m). Estiu, rr.

GARROVERETA (*Bupleurum lancifolium*) – Camps de cereals de terra baixa (0 - 200 m). Primavera, rr.
L'UNFLABOU ROTUNDFOLI (*B. rotundifolium*) és semblant però les umbel·les tenen 5-10 radis i fa fruits llisos, mentre que la GARROVERETA fa umbel·les amb 2-3 radis i fruits rugosos; unfla vol dir inflar i rotundifoli que té les fulles arrodonides (del llatí *rotundus*, rodó, forma de roda); planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

ORELLA DE LLEBRE, herba del cucut (*Bupleurum rigidum*) – Brolles clares i prats secs de terra baixa, a la plana de la Selva, al Montgrí i a l'Alt Empordà (0 - 450 m). Estiu, c.
Popularment emprada per curar els furúncols.

LLEBRENCA FALCADA (*Bupleurum falcatum*) – Marges i clarianes de bosc, sobretot rouredes, al Ripollès i la Cerdanya (1 000 - 2 000 m). Estiu, r.
Planta comestible com a verdura.

LLEBRENCA RANUNCULOIDE (*Bupleurum ranunculoides*) – Prats secs i matollars des del Montseny i l'Alt Empordà als Pirineus (850 - 2 300 m). Estiu, cc.
Ranunculoide vol dir que s'assembla als RANUNCLES.

UNFLABOU OPAC (*Bupleurum baldense*) – Prats secs, sobretot sobre calcari, des del Gironès i l'Empordà, al Ripollès (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, r.
Opac perquè les bràctees de l'involucre ho són i per l'antic nom específic de la planta.

UNFLABOU TENUÍSSIM (*Bupleurum tenuissimum*) – Jonqueres i herbeis humits de terra baixa (0 - 700 m). Estiu, r.
Tenuíssim vol dir menut, per les branques filiformes.

UNFLABOU JNCI (*Bupleurum praealtum*) – Herbassars i brolles des de terra baixa als Pirineus (0 - 1 300 m). Estiu, r.
Junci vol dir que les branques son com un jonc.

FONOLL, fonei (*Foeniculum vulgare* subsp. *vulgare*) [el nom genèric prové del llatí, treure la gana; 1 espècie].
Planta herbàcia perenne alta (2 m o més) sense pèls i aromàtica (olor anisada); fulles dividides en segments fins i linears. Umbel·les sense bràctees, pètals grocs i fruits arrodonits de 4-5 mm amb costelles. Fenassars i altres prats secs a totes les comarques (0 - 1 200 m). Estiu-tardor, cc.
Planta medicinal, digestiva, expectorant, i emprada també per aromatitzar licors i conserves, pel mal d'ulls i per les dietes de perdre pes; es cultiva la var. *dulce* (*F. vulgare* subsp. *vulgare* var. *dulce*), de fulles basals molt gruixudes que fan una mena de bulb comestible
S'ha citat de les nostres comarques, tot i que és mol rar, la subsp. *piperitum*, una planta d'olor poc anisada i els fruits de sabor inicial cítric i després picant com a gust de pebre.

ALEIXANDRI, api de cavall (*Smyrniolum olusatrum*) [aleixandri podria fer referència a l'emperador macedoni Alexandre el Gran (en castellà s'anomena *perejil macedonio*); 1 espècie].
Planta herbàcia biennal de fins 1 m o més, amb fulles dividides lluints i grosses (les inferiors de 20-50 cm). Umbel·les sovint sense bràctees; pètals verdosos i fruits arrodonits de 5-7 mm, negres quan són madurs. Herbassars ruderals un xic humits del Gironès i de l'Empordà (0-150 m). Hivern-primavera, r.
Antigament consumida com a verdura, i les llavors pels cucs intestinals; anomenada *hipposelinon*, api de cavall, pels grecs, perquè s'hi assembla però té un port més alt; les llavors fan olor de mirra, *smyrna* en grec, d'aquí el nom científic del gènere.

JULIVERT, givert (*Petroselinum crispum*) [1 espècie].
Planta herbàcia anual o biennal erecta (1 m o més), sense pèls i aromàtica, amb fulles verdes, lluints i dividides. Umbel·les sovint sense bràctees; pètals verdosos i fruits arrodonits de 2-3 mm. Cultivada i subespontània a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, c.
Planta medicinal emprada com a condiment, en afeccions de la pell, com aperitiva, estomacal, diürètica...
Hi ha diverses races (subespècies per alguns autors) cultivades, com la subsp. *tuberosum* de rel tuberosa, o la subsp. *crispum* de fulles arrissades.
Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.
El JULIVERT DE SEMBRAT (*Petroselinum segetum*, *Sison segetum*) és semblant però té les fulles 1 sol cop dividides, les flors blanquinoses o rosades i els radis de la umbel·la són de mida diferent; molt rara es fa en herbassars ruderals de la Garrotxa i del Ripollès.

SANÍCULA (*Sanicula europaea*) [del llatí *sanus*, sa, i *sanae*, guarir, perquè és una planta medicinal; 1 espècie].
Planta herbàcia perenne de fins 50 cm, amb fulles lluints d'un verd fosc, arrodonides i dividides en 3-7 segments dentats. Umbel·les amb bràctees; flors blanques o un xic rosades i fruits de 3-5 mm amb agullons corbats a la punta. Boscos caducifolis (de ribera a terra baixa) a totes les comarques (50 - 1 600 m). Primavera-estiu, c.
Planta medicinal emprada per combatre la congestió de les vies respiratòries i com a vulnerària.

PASTANAGUES, carota, carrota (*Daucus*) [del grec *karoton* i del llatí *carota*, la pastanaga; 2 espècies].

1. Planta sovint de < 50 cm que creix als penya-segats del litoral, de vegades amb secrecions gomoses. Fulles lluints i un xic suculentos. Bràctees de la inflorescència dividides en segments lanceolats ovats (poc estrets). Umbel·les relativament petites (3-10 cm) i poc contretes a la fructificació i sovint sense una flor central estèril vermellosa; pètals blancs (± tenyits de porpra)..... PASTANAGA MARINA   1. Planta erecta de port alt (sovint > 50 cm), que no fa secrecions gomoses. Fulles mats. Bràctees de la inflorescència dividides en segments estrets. Umbel·les contretes a la fructificació sovint amb una flor central estèril vermellosa o negra; pètals blancs o rosacis..... PASTANAGA

PASTANAGA MARINA (*Daucus carota* subsp. *hispanicus* *D. gingidium* subsp. *hispanicus*) – Penya-segats del litoral. Estiu, cc.

PASTANAGA BORDA, bufanaga (*Daucus carota*) – Prats, marges de camp i herbassars a totes les comarques (0 - 1 600). Estiu, cc.

Hom diferència diverses subespècies:

- subsp. *carota*, que fa < 80 umbel·les de < 11 cm de Ø
- subsp. *maximus*, una planta més robusta (> 120 cm), sovint amb > 80 umbel·les que mesuren 12-23 cm de Ø
- subsp. *sativus* (PASTANAGA VERA), dita també carota o estafanòria, una planta originària de la zona d'Afganistan que es cultiva per les seves arrels comestibles i que tenen propietats vitamíniques, remineralitzants, oftalmològiques...
- subsp. *maritimus*, planta de dunes costaneres de port baix (< 50 cm), sense pèls, d'un verd brillant fosc i umbel·les petites (< 4 cm de Ø) (alguns autors, però, creuen que tan sols és una varietat de la subsp. *carota*)

Popularment emprades per a la diarrea, les morenes, les malalties del fetge...; la rel és comestible i els fruits es poden fer servir com a condiment.

TORILIS (*Torilis*) [nom creat pel botànic francès M. Adanson el 1763, del grec, potser diminutiu del TORDILI (*Tordylium*), o bé contracció i transformació de *Tordylium* i *Caucalis*; 3 espècies].

1. Umbel·la amb < 5 radis de peduncle curt (< 2 cm), enganxades a la tija; fruit amb espines només al costat exterior	TORILIS NODOSA
1. Umbel·la amb > 5 radis; fruits amb espines a tots dos costats	
2. Involucre sense o amb 1-2 bràctees; espines del fruit rectes	TORILIS ARVENSE
2. Involucre amb 4-8 bràctees; espines del fruit corbades	TORILIS DE MUNTANYA

TORILIS NODOSA, catxurros (*Torilis nodosa*) – Erms, camins i marges de camp des del litoral al Ripollès (0 - 1 175 m). Primavera-estiu, c.

Nodosa perquè la planta és plena de nusos, on hi neixen les umbel·les.

TORILIS ARVENSE (*Torilis arvensis*) – Herbassar de marges de camps i indrets ruderalitzats a totes les comarques (0 - 1 375 m). Primavera-estiu, c.

Arvensis vol dir que es fa als cultius i als sembrats.

El TORILIS ARVENSE comprèn tres tàxons:

- estil molt curt de < 0,4 mm, flors vermelloses (o verdoses) en umbel·les de només 2-4 radis . . .
Torilis arvensis subsp. *purpurea* (*Torilis africana*)
- estil de 0,4-1,5 mm, flors blanquinoses en umbel·les de 3-12 radis
 - o estil de 0,4-0,8 mm; umbel·les 3-7 radis; planta d'1 m d'alçada . . .
Torilis arvensis subsp. *arvensis* [incl. *T. arvensis* subsp. *recta*]
 - o estil de 0,9-1,5 mm; umbel·les de 6-12 radis; planta alta sovint d'1-2 m . . . *Torilis arvensis* subsp. *neglecta*

TORILIS DE MUNTANYA (*Torilis japonica*) – Marges i clarianes de boscos humits des del litoral als Pirineus (0 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.

Semblant als TORILIS és el COSPÍ DE SEMBRAT o CADELLS (*Caucalis platycarpus*), que fa fruits de 8-10 mm, mentre que els dels TORILIS fan 4-7 mm. Molt rar creix en camps i erms de terra baixa.

ANGÈLICA BORDA, greixes (*Angelica sylvestris*) [del grec i del llatí *angelus*, missatger, àngel, en al·lusió a les propietats medicinals de la planta, als seus poders angèlics davant les metzines i malalties greus i al licor que se'n fa; 1 espècie]. Planta herbàcia perenne alta d'1-2 m, amb fulles dividides grosses (de fins 80 cm). Umbel·les sense bràctees; flors blanques o rosades i fruits de 4-7 mm amb ales d'1-3 mm. Boscos de ribera i herbeis en sòls humits des del Gironès i la Selva als Pirineus (80 - 1 900 m). Estiu, c.

BELLERACA, pampes, pàmpola, fals salsufraji (*Heracleum sphondylium* [*H. pyrenaicum*]) [1 espècie].

Planta herbàcia erecta i alta (> 50 cm) un xic pilosa i d'olor forta; fulles dividides, les inferiors grosses d'1 m de llarg o més. Umbel·les sovint sense bràctees; pètals blancs escotats i fruit el·líptic de 6-11 mm amb ales estretes. Prats de dall dels Pirineus (700 - 2 300 m). Estiu, c.

Emprada popularment com a medicinal i com a afrodisíaca. Les fulles són irritants si després del contacte amb la pell hi ha una exposició al sol.

El gènere és dedicat a l'heroi Heracles (o Hèrcules), ja que antigament es creia que la planta tenia un gran poder curatiu, com la força d'aquest heroi.

JULIVERTASSA, TURBIT DE MUNTANYA (*Ligusticum lucidum*, *Coristospermum lucidum*) [turbit provindria del nom sànscrit de la planta medicinal *Operculina turpethum* (fam. convulvulàcies), emprada com a purgant; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne, sense pèls, alta (> 50 cm) i amb fulles dividides i llueus (d'aquí el nom llatí específic). Umbel·les sovint sense bràctees amb els radis de mida diferent; flors blanques i fruit arrodonit de 4-6 mm

estretament alat. Indrets pedregosos, erms i marges de camps i camins de la Garrotxa als Pirineus (700 - 1 800 m). Estiu, r.

CERVÀRIA, FONOLL DE PORC, JULIVERT DE MUNTANYA i SALSUFRAGI (*Peucedanum* [incl. *Cervaria*, *Dichoropetalum*, *Imperatoria*, *Oreoselinum* i *Xanthoselinum*]) [6 espècies]. Plantes medicinals conegudes des d'antic emprades per curar diverses afeccions.

1. Flors grogues; fulles dividides en segments linears, molt estrets	FONOLL DE PORC
1. Flors blanques o rosades; fulles dividides en segments ovats	
2. Umbel·la sense bràctees; fruit alat; planta de muntanya	SALSUFRAGI
2. Umbel·la amb bràctees	
3. Fulles verdes pels dos costats, dividides en segments estrets; fruit ± circular i clarament alat	JULIVERT DE MUNTANYA
3. Fulles d'un verd blavós a la cara inferior dividides en segments de > 5 mm; d'amplada; fruit ± el·líptic i amb una ala estreta	CERVÀRIA

FONOLL DE PORC (*Peucedanum officinale*) – Sòls rocosos, brolles i clarianes de bosc, des del litoral (massís de l'Ardenya) al Ripollès (80 - 1 200 m). Estiu-tardor, r.

Dit fonoll, perquè s'hi assembla; antiga planta medicinal la rel de la qual s'havia fet servir pel catarro i com a diürètica.

Peucedanum schottii (*Dichoropetalum schottii*), que només es fa en llocs rocosos a l'Alta Garrotxa, a la Mare de Déu del Mont, té les flors blanques; és l'única localitat a tota la península Ibèrica.

La CANYAFERLA (*Ferula communis*), que només es fa al massís del Montgrí, és semblant a aquesta espècie, però és una planta més alta (>1,5 m) i amb fruits de 12-15 mm (el FONOLL DE PORC és una planta més baixa amb fruits de 6-11 mm). Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

SALSUFRAGI, salsufràgia, salsufràgia, imperatòria, herba de Santa Caterina (*Peucedanum ostruthium*, *Imperatoria ostruthium*) – Herbassars megafòrbics dels Pirineus (900 - 2 500 m). Estiu, r.

Planta medicinal: les fulles popularment s'empren per diversos usos i la rel es fa servir en homeopatia.

SALSUFRAGI és un nom donat també a d'altres plantes medicinals i derivaria de saxifraga (del llatí *saxum*, roca i *frango*, trencar, nom d'una planta emprada per dissoldre els càlculs). Dita IMPERATÒRIA, rel imperial, perquè és un remei sobirà, d'aquí el nom grec de la planta, *strouthium*, força suprema.

JULIVERT DE MUNTANYA, julivert bord (*Peucedanum oreoselinum*, *Oreoselinum nigrum*) – Clarianes i marges de boscos caducifolis secs i prats secs, des del litoral de la Selva als Pirineus (50 - 1 500 m). Estiu (tardor), c.

Dit julivert, perquè les fulles s'hi assemblen.

CERVÀRIA, julivertassa (*Peucedanum cervaria*, *Cervaria rivini*) – Marges i clarianes de boscos caducifolis, des de terra baixa als Pirineus (50-1 400 m). Estiu (tardor), r.

Cervaria és el nom llatí d'una planta desconeguda; és diu que als cérvols els agraden aquestes plantes, però popularment es creu que té acció abortiva pel bestiar.

El JULIVERT VENECIÀ (*P. alsaticum* subsp. *venetum* [*P. venetum*, *Xanthoselinum alsaticum* subsp. *venetum*] (de la regió del Vèneto)) és semblant, però té la tija fistulosa i les bràctees erectes; es fa a les comarques de terra baixa.

SELÍ PIRINENC (*Selinum pyrenaicum*, *Epikeros pyrenaicus*) [del grec *selinon*, api, perquè és una planta que s'hi assembla; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 40 cm, sense pèls, sovint amb una sola tija erecta no ramificada que porta 1-2 fulles dividides (o sense). Umbel·la solitària sovint sense bràctees; pètals blanc-groguencs (o d'un groc verdós) escotats i fruits arrodonits de 3-5 mm comprimits i alats. Prats humits d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici (1 300 - 2 800 m). Estiu, c.

LASERPICI (*Laserpitium*) [del grec *laser*, goma, *pix*, resina, al·lusió al suc enganxós d'algunes plantes i del llatí *laserpicium*, suc de diverses plantes, que no corresponen pas a les d'aquest gènere; 6 espècies].

1. Divisions foliars estretes (3-10 mm d'amplada); bràctees piloses	LASERPICI GÀL·LIC
1. Divisions foliars més amples (> 6 mm); bràctees de vora sovint no ciliada	
2. Involucre amb 1-5 bràctees persistents, format per 30-50 radis; fruit de 6-8 mm amb ales de 1,5-3 mm	LASERPICI LATIFOLI
2. Involucre de la umbel·la terminal amb 1 bràctea persistent (o cap), format per 8-30 radis (caduques a les altres umbel·les); fruit 7-12 mm, amb ales d'1-2,3 mm	<i>Laserpitium nestleri</i>

LASERPICI GÀL·LIC (*Laserpitium gallicum*) – Zones rocoses, sobretot sobre substrat calcari al Montgrí i de la Garrotxa als Pirineus (50 - 1 800 m). Primavera-estiu, c.
Gàl·lic perquè creix a la Gàl·lia, a França.

LASERPICI LATIFOLI, tuixos de fulla ampla, turbit (*Laserpitium latifolium*) – Prats, clarianes i marges de bosc, al Montseny i a les Guillerries, a Rocacorba i de l'Albera als Pirineus (700 - 2 200 m). Estiu, c.
Latifoli vol dir que té les fulles amples.

Laserpitium nestleri – Peus de cingle i clarianes de bosc caducifoli, sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (800 - 2 200 m). Estiu, r.

AGULLES DE PASTOR, forquilles (*Scandix pecten-veneris*) [1 espècie].
Planta herbàcia anual de fins 40 cm, amb fulles dividides. Umbel·les amb bràctees; flors blanques i fruit llarg de 4-8 cm, semblant a una agulla o a una forquilla. Camps de cereals del litoral a la Garrotxa (0 - 600 m). Primavera (estiu), c.
Planta comestible.

ASTRÀNCIA (*Astrantia*) [del grec *astron* i del llatí *astrum*, estrella, perquè la inflorescència és oberta en estel, o potser del llatí medieval *magistrantia*, nom d'una herba; 2 espècies].

1. Planta alta de 30-100 cm. Fulles inferiors amb 3-5 segments de 2,5-10 × 1-5 cm no completament dividits; bràctees de la umbel·la d'1-3 cm ASTRÀNCIA MAJOR
1. Planta baixa de fins a 35 cm. Fulles inferiors amb 7-9 segments de 3-4 × 0,3-1 cm completament dividits; bràctees de la umbel·la de 0,4-1 cm ASTRÀNCIA MENUDA

ASTRÀNCIA MAJOR (*Astrantia major*) – Prats de dall i clarianes de bosc en indrets humits de la Garrotxa als Pirineus (500 - 2 100 m). Estiu, cc.

ASTRÀNCIA MENUDA (*Astrantia minor*) – Pastures rocoses i relleixos de roques ombrivols silícies dels Pirineus (1 500 - 2 500 m). Estiu, cc.

ANYOL, castanya de terra, catanyoles (*Conopodium majus*) [1 espècie].
Planta herbàcia bulbosa de fins 60 cm, que fa una sola tija i amb fulles dividides, les basals amb segments amples i les superiors en segments estrets. Umbel·les sovint sense bràctees; flors blanques i fruits de 3,5-6,5 mm. Brolles, landes, prats i boscos, des del litoral als Pirineus (25 - 2 600 m). Primavera-estiu, c.
Els bulbs són comestibles.

FELANDRI (*Oenanthe*) [nom grec d'una planta i antic nom específic d'una planta d'aquest gènere; plantes tòxiques; 3 espècies].

1. Planta estolonífera, amb la tija i el pecíol de les fulles buits (aixafeu-lo amb els dits); umbel·les amb 2-4 radis curts i gruixuts FELANDRI FISTULÓS
1. Planta sense estolons i pecíol de les fulles no buit; umbel·la amb > 5 radis
2. Fulles inferiors dividides en segments estrets; pètals blancs i fruits ± ovoides ... FONOLL D'AIGUA
2. Fulles inferiors dividides en segments ovats; pètals d'un blanc groguenc i fruits cilíndrics (allargats) <i>Oenanthe pimpinelloides</i>

FELANDRI FISTULÓS (*Oenanthe fistulosa*) – Vores de basses, estanys i aiguamolls de terra baixa (0 - 200 m). Primavera (estiu), rr.
Fistulós vol dir que la tija i el pecíol són buits per dins.

FONOLL D'AIGUA (*Oenanthe lachenalii*) – Jonqueres, sobretot del litoral i en indrets un xic salins, i també als prats de Sant Sebastià a Caldes de Malavella i estany de Banyoles (0 - 200 m). Estiu, rr.

Oenanthe pimpinelloides – Jonqueres i herbes humits de terra baixa (0 - 200 m). Primavera-estiu, r.

CERFULL, cerpull (*Anthriscus*) [2 espècies].

1. Umbel·les en posició terminal, amb un peduncle de 3-6 cm i amb 7-12 radis.
Fruit llis de 6-10 mm	CERFULL BORD
1. Umbel·les laterals, amb un peduncle curt (< 3 cm) i amb 3-6 radis. Fruit
de 3-5 mm sovint cobert de pèls rígids	CERFULL COSPINENC

CERFULL BORD (*Anthriscus sylvestris*) – Prats dalladors de muntanya i clarianes del bosc de ribera a terra baixa (40 - 2 000 m). Primavera-estiu, c.

CERFULL COSPINENC (*Anthriscus caucalis*) – Jacés, erms i vores de camins freqüentats pel bestiar, sobretot a terra baixa (40 - 400 m). Primavera-estiu, r.
Dit cospinenc perquè s'assembla als cospins (gèn. *Caucalis*), plantes d'aquesta família que també tenen els fruits amb agullons.

El CERFULL VER (*Anthriscus cerefolium*), també amb umbel·les laterals però amb fruits allargats de > 5 mm, és una planta només cultivada, aromàtica, les fulles de la qual s'empren com a condiment; planta originària de l'est d'Europa i W de l'Àsia.

COMINASSA (*Chaerophyllum*) [3 espècies].

1. Planta biennal amb rel fusiforme. Radis de l'umbel·la pilosos. Fruits
de 4-7 mm amb els estils girats cap avall, de 0,5-1 mm, igual de
llargs que l'estilopodi (la base engruixida de l'estil)	COMINASSA TEMULENTA
1. Planta perenne que fa una rabassa ± gruixuda. Radis de la umbel·la sense pèls.
Fruits de 7-15 mm amb els estils d'1-3 mm, més llargs que l'estilopodi	
2. Tija plena amb taques purpúries. Pètals sense pèls, fruit groguenc i
estils girats cap avall	COMINASSA ÀURIA
2. Tija buida, generalment sense taques. Pètals pilosos, fruit verd fosc
i estils drets	COMINASSA HIRSUTA

COMINASSA TEMULENTA (*Chaerophyllum temulum*) – Herbassars ruderals i clarianes de boscos caducifolis humits, al Montseny i a les Guillerries, i de l'Albera als Pirineus (100 - 1 600 m). Primavera-estiu, r.
Temulenta significaria que embriaga, potser perquè és una planta tòxica.

COMINASSA ÀURIA (*Chaerophyllum aureum*) – Prats de dall i herbassars humits, des del Gironès i la Garrotxa als Pirineus (200 - 2 100 m). Estiu, c.
Àuria vol dir daurat, perquè el fruit és groguenc.

COMINASSA HIRSUTA (*Chaerophyllum hirsutum* [incl. *Ch. villarsii*]) – Prats i herbassars megafòrbics des de les Salines i el Puigsacalm als Pirineus (1 000 - 2 300 m). Primavera-estiu, c.

Hirsuta vol dir que és coberta de pèls rígids.

La COMINASSA HIRSUTA comprèn dues espècies:

- *Chaerophyllum hirsutum* subsp. *hirsutum* (*Chaerophyllum hirsutum*), darreres divisions de les fulles amples i poc dividides, solapades; carpòfor (part superior del fruit) només un xic bifid al capdamunt
- *Chaerophyllum hirsutum* subsp. *villarsii* (*Chaerophyllum villarsii*), darreres divisions de les fulles estretes i poc solapades; carpòfor clarament dividit (bifurcat) sovint fins a la base

SISCLA (*Ammi majus*) [2 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 1 m, sense pèls i amb fulles dividides de color verd grisenc. Umbel·les amb bràctees dividides; flors blanques i fruits arrodonits d'1,5-2,7 mm. Conreus de cereals, rostolls i marges de camp del litoral a la Garrotxa (0 - 500 m). Primavera-estiu, c.

Se n'extreu la molècula metoxalè, emprada en el tractament de malalties de la pell.

La VISNAGA o ESCURADENTS (*Ammi visnaga*, *Visnaga daucooides* [de l'àrab *bixnaca*, la XIRIVIA, perquè s'hi assembla]), que només es fa als Aiguamolls de l'Empordà, on viu als mateixos ambients, és semblant però les fulles són dividides en segments molt estrets i els radis de les umbel·les són gruixuts i rígids i s'aglomeren en la fructificació. Planta medicinal broncodilatadora que es fa servir en processos asmàtics; els radis secs de la umbel·la s'utilitzen en alguns llocs per a la higiene dental. Potser originària de l'est de la Mediterrània.

TORDILI (*Tordylium maximum*) [nom grec d'una planta; 1 espècie].

Planta herbàcia anual pilosa i aspra al tacte, erecta de fins 1,3 m i amb fulles dividides. Umbel·les amb bràctees; pètals blancs bilobats i fruit arrodonit de 4-8 mm amb un marge gruixut blanquinós. Indrets ruderals a totes les comarques (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, r.

BRÚCOL, coscoll, api bord, enciam dels catalans (*Molopospermum peloponnesiacum*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne alta d'1-2 m, aromàtica i amb fulles dividides, lluent i grosses de 30-100 cm. Umbel·les amb 20-40 radis i amb bràctees; flors blanques i fruits de 7-10 mm, amb una ala de 0,8-1,3 mm. Indrets rocosos i sòls pedregosos dels Pirineus (1 150 - 2 300 m). Estiu, c.

Planta comestible en amanida, tot i que gran dosis pot tenir efecte narcòtic.

FONOLL MARI, fonell marí (*Crithmum maritimum*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne sense pèls, amb fulles dividides i un xic carnosos. Pètals d'un blanc verdós. Umbel·les amb bràctees i bractèoles nombroses. Fruits arrodonits de 3-6 mm amb costelles visibles. Penya-segats del litoral. De l'estiu a l'hivern, c.

Planta medicinal i que es pot consumir en amanida.

CICUTA, cecuta, sacuta (*Conium maculatum*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual alta (> 1 m) sense pèls i d'olor fètida, amb taques purpúries a la base de la tija i amb fulles grans molt dividides. Umbel·les amb bràctees; pètals blancs i fruits arrodonits de 2,5-3,5 mm amb costelles. Herbeis nitròfils un xic humits del litoral als Pirineus (0 - 1 500 m). Primavera, r.

Tot i que popularment s'havia emprat per combatre diverses afeccions, és una planta molt metzinosa, el consum de 6-8 g de fulles ja pot provocar la mort d'una persona en poques hores.

ETUSA, julivertassa (*Aethusa cynapium* subsp. *cynapium*) [del grec i del llatí, un altre nom de la CICUTA; del grec *aithousa*, *aitho*, cremar, encendre perquè, com la CICUTA, la planta és tòxica; 1 espècie].

Planta herbàcia anual o biennal, de 40-80 cm d'alçada, sense pèls, de color verd fosc lluent i amb fulles dividides. Umbel·les sovint sense bràctees però amb 3-5 bractèoles més llargues que els radis de la umbel·la secundària. Pètals blancs escotats i fruits arrodonits de 3-4 mm amb costelles visibles. Marges i herbassars ruderals de muntanya, des de la Garrotxa als Pirineus (500 - 1 450 m). Estiu, r.

Planta metzinosa.

API i CREIXEN BORD (*Apium* [incl. *Helosciadium*]) [del grec *apion*, nom que es donava a diverses umbel·líferes i del llatí *apium*, l'api; 2 espècies].

1. Planta estolonífera amb tiges que arrenen i que no fa olor d'api CREIXEN BORD

1. Planta que no fa estolons amb tiges que arrenen i que fa olor d'api API

CREIXEN BORD, créixem bord, gréixols, greixos, gréixons, gréixoms (*Apium nodiflorum*, *Helosciadium nodiflorum*) – Marges i lleres fluvials a totes les comarques (0 - 1 400 m). Primavera (estiu), cc.

Planta comestible en amanida; popularment emprada també com antisèptica i antiinflamatori intestinal.

API, àpit (*Apium graveolens*) – Jonqueres i herbeis humits en indrets salabrosos del litoral de l'Empordà. Primavera-estiu, rr.

L'API VER (la var. *dulce*) és una varietat cultivada d'aquesta espècie; planta medicinal diürètica i rica en vitamina C, emprada contra l'ansietat i la insuficiència hepàtico-renal.

JULIVERT DE BOSC i MATAFALUGA DE PRAT (*Pimpinella*) [anomenada julivert per la semblança de les fulles, i matafaluga perquè l'anís o matafaluga (planta cultivada originària de l'est de la Mediterrània) és una espècie d'aquest gènere (*P. anisum*) amb propietats medicinals semblants; 3 espècies].

1. Tija buida per dins i solcada. Foliols de les fulles inferiors de 3-10 cm.

Fruit amb costelles prominents JULIVERT DE BOSC

1. Tija plena i només estriada. Foliols de les fulles inferiors de 0,5-3 cm.

Fruit amb costelles poc visibles MATAFALUGA DE PRAT

JULIVERT DE BOSC (*Pimpinella major*) – Prats dalladors de muntanya de la Garrotxa als Pirineus (350 - 2 000 m). Estiu, c.

MATAFALUGA DE PRAT (*Pimpinella saxifraga*) – Prats secs de terra baixa als Pirineus (absent de la Plana de la Selva) (100 - 2 200 m). Estiu, cc.

Antiga planta medicinal estomacal i diürètica; emprada en homeopatia.

La MATAFALUGA DE ROCA (*Pimpinella tragium*) té l'ovari i els fruits densament pilosos i viu en ambients rocosos sobre substrat calcari del Gironès.

SÍSON (*Sison amomum*) [del grec i del llatí *sison*, nom d'una grana petita que venia de Síria, i que s'assemblava a la de l'api (*selinon* en grec) i que podria correspondre a aquesta planta; 1 espècie].

Planta herbàcia biennial, alta (1,5 m o més), fètida i sense pèls, amb fulles dividides. Umbel·les amb bràctees poc nombroses (1-5); pètals blancs escotats i fruits arrodonits d'1-2 mm. Herbeis humits i clarianes de boscos caducifolis de la Selva i el Baix Empordà a la Garrotxa (50 - 600 m). Estiu, r.

MEU, herba del meu (*Meum athamanticum*) [nom grec i llatí de la planta; del grec *meion* i el llatí *meum*, més petit, pels lòbuls petits de les fulles; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne sense pèls, d'olor forta i amb fulles dividides en segments molt fins, com les del fonoll. Umbel·les sense bràctees (o només 1); pètals blancs i fruits arrodonits de 7-10 mm amb costelles. Prats de pastura dels Pirineus, sobretot sobre substrat silici (1 700 - 2 600 m). Estiu, r.

Planta medicinal la rel de la qual és emprada des d'antic com a pectoral, tònica estomacal i per ajudar al part dels animals; també es fa servir en homeopatia.

JULIVERT D'ISARD (*Xatardia scabra* (o *Xatartia scabra*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne sense pèls i amb fulles dividides fent una roseta basal i amb un pecíol ample que embolcalla la tija. Umbel·les sovint sense bràctees; pètals verdosos i fruits arrodonits de 6-7 mm amb costelles prominents i estils girats cap avall. Tarteres i pedrusqueres d'alta muntanya (1 900 - 2 800 m). Estiu, rr.

Planta endèmica dels Pirineus; dedicada al farmacèutic i botànic de Prats de Molló Bartomeu Pagès-Xatard (1774-1846).

SÈSELI, selí (*Seseli* [incl. *Libanotis*]) [del grec i del llatí, segons Dioscòrides una umbel·lífera; 6 espècies].

1. Umbel·la amb > 5 bràctees (no les confongueu amb les bractèoles!);
planta d'alta muntanya	SÈSELI PIRINENC
1. Umbel·la amb 1-3 bràctees (o cap)	
2. Tija flexuosa (sinuosa) i ramificada; fulles inferiors amples, triangulars
(> 10 cm) i dividides en segments rígids	COMÍ DE MARSELLA
2. Tija recta i poc ramificada; fulles inferiors arrodonides de < 10 cm, amb
segments no rígids	
3. Planta biennial i amb una única tija; umbel·la amb 12-30 radis; estils
d'igual longitud que l'estilopodi (la base engruixida de l'estil)	<i>Seseli annuum</i>
3. Planta perenne que sovint fa diverses tiges; umbel·la amb 5-11 radis;
estils més llargs que l'estilopodi	SÈSELI DE MUNTANYA

SÈSELI PIRINENC (*Seseli libanotis* subsp. *pyrenaicum*, *Libanotis pyrenaica*) – Prats d'alta muntanya en llocs assolellats, a les capçaleres dels rius Freser i Núria (1 700 - 2 150 m). Estiu, r.

Pirinenc per l'antic nom científic de la planta.

COMÍ DE MARSELLA (*Seseli tortuosum*) – Llistonars i fenassars de l'Empordà (0 - 150 m). Estiu-tador, r.

Seseli annuum – Prats secs sobre substrat calcari a l'estatge montà de l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Ripollès (500 - 1 600 m). Estiu, c.

SÈSELI DE MUNTANYA (*Seseli montanum*) – Prats secs des de l'Alt Empordà i la Garrotxa als Pirineus (180 - 1 800 m). Estiu, cc.

El SÈSELI MAJOR (*Seseli elatum* subsp. *elatum*, *Seseli longifolium*), que creix a la part occidental de la Garrotxa, és semblant, però fa umbel·les amb 6-8 radis que no tenen pèls (pilosos en canvi al SÈSELI DE MUNTANYA). Al cap de Creus hi ha la subsp. *farrenyii*, endèmica i amb poquíssimes poblacions, una planta protegida per la legislació.

COMÍ DE PRAT (*Carum carvi*) [2 espècies].

Planta herbàcia biennal aromàtica, sense pèls i amb fulles dividides. Umbel·les sense bràctees; flors blanques o rosades i fruits un xic allargats de 4-6 mm. Prats de dall de muntanya, al Montseny, a la Garrotxa i als Pirineus (500 - 2200 m). Estiu, c.

És una planta medicinal: els fruits són tònic, estomacals i diürètics.

El COMÍ VERTICIL·LAT (*Carum verticillatum* [*Trocdaris verticillatum*]), que només es fa als prats de dall de l'Albera i de la Cerdanya, és semblant però té umbel·les amb nombroses bràctees i bractèoles; dit verticil·lat per la disposició dels segments de les fulles que ho semblen (els segments surten del mateix nivell).

PTICOTIS (*Ptychotis saxifraga*) [del grec *ptychos*, plegat, i *otos*, orella per la forma dels pètals que s'assemblen a una orella; 1 espècie].

Planta herbàcia biennal de fins 80 cm, sense pèls i amb fulles superiors dividides en segments molt estrets. Umbel·les sense bràctees (caduques); pètals blancs i escotats, i fruits arrodonits de 2-3 mm, amb costelles prominents. Indrets pedregosos, sobretot sobre substrat calcari, de terra baixa als Pirineus (0 - 1600 m). Estiu, c.

TRÍNIA (*Trinia glauca*) [dedicada a K.B. Trinius, botànic i metge saxó (1778-1844); 1 espècie].

Planta herbàcia dioica, dreta, de fins 35 cm, sense pèls i glauca (d'un verd blavós apagat); fulles dividides en segments fins. Planta dioica; umbel·les sovint sense bràctees, amb els radis de mida diferent; pètals blancs i fruits arrodonits de 2-3 mm, negres i amb els estils girats cap avall. Prats secs sobre substrat calcari de la Garrotxa als Pirineus (270 - 2300 m). Primavera-estiu, c.

ENDRÈSSIA (*Endressia pyrenaica*) [dedicada al botànic alemany P.A.C. Endress (1806-1831) que va explorar els Pirineus, d'on la planta n'és endèmica; 1 espècie].

Planta herbàcia perenne baixa (10-40 cm), sense pèls i amb les fulles de la base dividides en segments molt estrets, però sense fulles a la tija (o només amb 1-2). Generalment una sola umbel·la sovint sense bràctees, amb els radis de mida diferent; pètals blancs groguencs i fruits arrodonits de 2-4 mm. Prats humits d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici (1150 - 2650 m). Estiu, c.

FAM. DE LES COMPOSTES O ASTERÀCIES [87(91) gèneres] Família de plantes herbàcies que inclou nombrosos gèneres i espècies, sovint de morfologia semblant i difícils de distingir; les flors es reuneixen en una inflorescència tipus capítol (del llatí *capitulum* cap), és a dir en un grup dens, tot formant una estructura que s'assembla a una sola flor; a diferència d'altres famílies que també fan inflorescències en capítol, les flors de les compostes són pentàmeres, no tenen sèpals, o són molt petits (no els confongueu amb les bràctees estèrils de la base del capítol que el protegeixen mentre va madurant!), i les antereres dels estams són soldades entre si, tot fent un tub per on hi passa l'estil; l'ovari és infer i dona un fruit sec amb una sola grana; en aquesta família hi ha 2 tipus de flors, les **ligulades**, on els 5 pètals són soldats fent una corol·la llarga i estreta (com una lígula) i les **tubuloses**, on els 5 pètals se solden fent una corol·la en forma de tub o de campana (dites també **flòsculs**, del llatí, diminutiu de flor); en un capítol hi poden haver només flors ligulades, només flors tubuloses o bé dels 2 tipus. A més, en un capítol hi poden haver unes bràctees linears, les **palletes** (unes esquames), que intervenen en la disseminació dels fruits.

Per a una correcta determinació cal disposar de capítols ben oberts on s'hi observin les flors i de capítols ja passats que continguin els fruits, els quals al capdamunt poden portar un manyoc de pèls o d'espines; cal observar també si entremig de les flors hi ha bràctees o pèls estèrils, per a la qual cosa és millor poder disposar d'una lupa binocular.

1. Planta que no té làtex (tret de la planta cultivada en jardineria <i>Gazania</i>). Capítols amb totes les flors tubuloses o bé amb flors tubuloses al centre i flors ligulades a la perifèria (esquinceu un capítol per assegurar-vos que hi ha flors tubuloses amb 5 pètals soldats!)	
2. Capítols unisexuals poc vistosos i fruits coberts d'espines	GOSSOS
2. Capítols diferents	
3. Planta clarament espinosa, ja siguin les fulles o els capítols; totes les flors tubuloses	GRUP A
3. Planta no espinosa (en el GRAVIT les bràctees del capítol són un xic espinoses, però no pas les fulles)	
4. Capítols amb flors externes ligulades (de vegades les lígules són petites!)	
5. Algunes o totes les fulles oposades (observeu les de la part inferior de la tija!)	GRUP B
5. Fulles alternes o totes a la base	GRUP C
4. Capítols amb totes les flors tubuloses	
6. Algunes o totes les fulles oposades	GRUP D
6. Fulles alternes o totes a la base	GRUP E
1. Planta que en trencar-la deixa anar un suc blanc (làtex). Capítols amb totes les flors ligulades (observeu capítols ben oberts, ja que quan les lígules centrals encara no són madures semblen flors tubuloses)	GRUP F

GRUP A, planta espinosa, totes les flors tubuloses.

1. Capítols blaus o lilosos
2. Planta alta de > 1 m, amb fulles basals grosses (50 cm) i capítols de > 5 cm **HERBA COL**
2. Planta diferent
3. Bràctees del capítol curtes i diferents a les fulles; capítols d'una sola flor
reunits en un glomèrul esfèric dens **CARD D'ERIÇÓ i PANICAL BLAU**
3. Bràctees grosses i semblants a les fulles; capítols amb diverses flors **Carduncellus monspelliensium**
1. Capítols grocs, vermells o rosats
4. Capítols grocs
5. Planta anual de camps i sembrats, baixa, ajaguda (< 30 cm d'alçada); bràctees del capítol acabades en una forta espina la qual té espines laterals més fines **CARD BENEIT**
5. Planta de prats o erms, anual o perenne, erecte (> 30 cm) o bé sense tija i llavors amb totes les fulles a la base; bràctees espinoses però sense espines laterals
6. Fulles no espinoses, només ho són les bràctees del capítols **CENTÀUREA**
6. Fulles espinoses
7. Planta perenne de pastures o fenassars; bràctees externes del capítol lluints i groguenques, semblants a flors ligulades; fruits pilosos i amb els pèls del capdamunt plumosos (ramificats) **CARLINA**
7. Planta anual molt espinosa d'erms i cardassars de terra baixa; fruits no pilosos i amb els pèls del capdamunt no plumosos **CARD FUELL**
4. Capítols vermells o rosats
8. Fulles grans (> 7 cm d'amplada), espinoses i amb taques blanques; bràctees del capítol acabades en una espina llarga i recorbadada **CARD MARIÀ**
8. Planta diferent
9. Fulles no espinoses, només ho són les bràctees del capítol
10. Fulles basals de > 30 cm **REPALASSA**
10. Fulles més petites **CENTÀUREA**
9. Fulles espinoses
11. Pèls del capdamunt del fruit simples (si no observeu aquest caràcter consulteu la clau dels gèneres)
12. Planta molt espinosa amb la tija alada sota el capítol i gruixuda o bé sense tija; capítol gros (> 2,5 cm) sense pèls o esquames entremig de les flors **CARDOT i CARDASSA BLANCA**
12. Tija sense ales a sota el capítol, prima. Capítol amb pèls entremig de les flors **CARD**
11. Pèls del capdamunt del fruit plumosos
13. Fruits pilosos (lupa!) **ATRÀCTILIS**
(els ATRÀCTILIS són plantes anuals amb capítols petits o bé plantes perennes amb capítols de > 2 cm de Ø; si la vostra planta és anual però té capítols grossos vegeu el gèn. CARLINA)
13. Fruits amb pèls al capdamunt, però no pilosos
14. Planta anual; fulles amb taques blanques; capítols amb les flors externes més grans que les internes **CALCIDA BLANCA**
14. Planta perenne; fulles sense taques; totes les flors del capítol de la mateixa mida ... **CIRSI**

GRUP B, planta no espinosa, fulles oposades i capítols amb flors ligulades.

1. Planta de muntanya amb les fulles en roseta a la base i tija amb 1-2 fulles. Capítols grocs de > 5 cm i fruits amb pèls al capdamunt **ÀRNICA**
1. Planta diferent; fruits sense pèls al capdamunt, en tot cas amb dents o espines
2. Planta amb tubercles, de > 1,5 m, amb fulles grans de 5 cm d'amplad, les superiors alternes; capítols grossos (> 3 cm) que surten a la tardor **NYÀMARA**
2. Planta diferent amb capítols més petits; fruits amb dents o espines
3. Fulles enteres
4. Capítols petits (6 mm) amb 5 lígules blanques d'1 mm **Galinsoga**
4. Capítols de > 6 mm amb > 8 lígules blanques de 2 mm **Eclipta prostrata**
3. Algunes o totes les fulles dividides; lígules grogues (o d'un groc verdós o groc pàl·lid)
5. Capítols estrets (2-3 mm); lígules d'un groc verdós **CAMAMILLA AMERICANA**
5. Capítols més amples; lígules grogues o blanc groguenques **BIDENT**

GRUP C, planta no espinosa, fulles alternes o totes a la base i capítols amb flors ligulades.

1. Capítols grocs (a vegades ataronjats); flors centrals i externes del mateix color
2. Fruits sense pèls al capdamunt
3. Fruits recargolats i amb punxes **CALÈNDULA**
3. Fruits rectes
4. Fulles de la tija només dentades (les de la base poden ser dividides). Capítols reunits en grups nombrosos
5. Planta de > 1,5 m, amb fulles grans de 5 cm d'amplada. Floració tardoral **NYÀMARA**

5. Planta més baixa, amb fulles més petites. Floració primaveral o estival ÀGERAT
4. Fulles enteres o dividides. Capítols solitaris o en grups menys nombrosos
6. Planta pilosa i amb fulles enteres; capítols amb esquames entremig de les flors i amb bràctees externes grans i acabades en una espina GRAVIT
6. Planta sense pèls i amb fulles dentades o dividides; capítols sense esquames entremig de les flors i bràctees diferents ULL DE BOU SEGETAL
2. Fruits amb pèls al capdamunt
- 7a. Planta alta (> 2 m) que fa grans tofes amb fulles amples i un xic carneses *Senecio angulatus*
- 7b. Planta que quan floreix no té fulles (surten un cop han passat les flors). Capítol solitari portat per una tija amb esquames POTA DE CAVALL
- 7c. Herba amb fulles al moment de la florida
8. Capítols nombrosos (> 20) reunits en una inflorescència densa i allargada; bràctees del capítol de 6 mm; planta de floració tardoral VARA D'OR
8. Capítols no tan nombrosos i reunits en inflorescències poc denses o solitaris
- 9a. Fulles basals amb peciol de > 2 cm i limbe ovat de 4-15 cm. Capítols de > 3 cm .. DORÒNIC
- 9b. Fulles allargades de < 2 cm d'amplada. Capítols de 3-7 cm; flors ligulades amb una taca fosca a la base *Gazania*
- 9c. Fulles diferents i capítols més petits
10. Bràctees del capítol en una sola fila (n'hi ha algunes de petites a la base) SENECI
10. Bràctees del capítol disposades en diverses files
11. Planta de 10-40 cm, que es fa en llocs que s'embassen amb aigua de pluja (o en roques calcàries); fulles estretes (< 0,6 mm d'amplada) que no abracen a la tija; bràctees del capítol recorbades JASÒNIA
11. Planta que no reuneix aquests caràcters
12. Plantes no enganxoses. Pèls del capdamunt del fruit amb un collaret d'esquames (lupa!) PULICÀRIA
12. Plantes enganxoses o no. Pèls del capdamunt del fruit sense un collaret d'esquames ÍNULA
- (aquests dos gèneres inclouen plantes de morfologia semblant; consulteu les claus dicotòmiques corresponents per a una correcta determinació)
1. Capítols amb les flors tubuloses centrals grogues i les flors ligulades externes blanques o bé rosades o violàcies
13. Fruits amb pèls al capdamunt
14. Lígules petites i poc visibles
15. Planta pilosa; lígules de < 1 mm CONIZA
15. Planta sense pèls; lígules d'1-2 mm ÀSTER
14. Lígules més grans
16. Planta pilosa; capítols solitaris o poc nombrosos de < 2 cm; capítols amb diverses files de lígules ERÍGERON
16. Planta poc pilosa o gens, amb nombrosos capítols (tret de l'ÀSTER ALPÍ, que fa capítols solitaris però de > 2 cm); 1 sola fila de lígules ÀSTER
13. Fruits sense pèls al capdamunt
- 17a. Planta baixa de < 10 cm o bé planta amb totes les fulles a la base; fulles enteres o molt poc dentades MARGARIDOIA
- 17b. Pl. de < 20 cm de prats d'alta muntanya; fulles fortament dentades MARGARIDA ALPINA
- 17c. Planta amb tiges fulloses i que fan > 10 cm
18. Capítols sense esquames entremig de les flors
19. Fulles només dentades, però no dividides MARGARIDA DE PRAT
19. Fulles clarament dividides
20. Planta sense pèls que fa olor de camamilla; capítols buits a l'interior; segments de les fulles estrets (> 1 mm) CAMAMILLA
20. Planta diferent, pilosa o amb els segments de les fulles no tant estrets CRISANTEM CORIMBÓS i SEGURA
- (si les lígules són un xic rosades a la cara inferior vegeu *Leucanthemum monspeliense* a la pàg. 278)
18. Capítols amb esquames entremig de les flors
21. Capítols petits (lígules de 5 mm) reunits en grups densos (flors blanques, tret de l'àgerat que fa capítols grocs) AQUIL·LEA, MILFULLES
21. Capítols grocs, solitaris o reunits en grups poc densos
22. Fruits aixafats i els externs amb 2 ales. Flors del centre irregulars amb dos pètals més llargs que els altres tres (lupa!) PANIGROC
22. Fruits aixafats però no alats; corol·la amb tots els pètals de la mateixa mida
23. Corol·la recta ÀNTEMIS
23. Corol·la gibosa i corbada a la base; planta que només es fa en llocs silicis de terra baixa ÀNTEMIS MIXTA

GRUP D, fulles oposades i capítols amb totes les flors tubuloses.

1. Planta baixa (< 7 cm) pilosa i blanquinosa	FILAGO
1. Planta diferent	
2. Capítols rosats	CANABASSA
2. Capítols grocs	
3. Capítols hermafrodites i fruits acabats en 2-4 pèls rígids	BIDENT
3. Capítols unisexuals i fruits sense pèls ni setes al capdamunt	Ambrosia

GRUP E, fulles alternes o totes a la base i capítols amb totes les flors tubuloses.

1. Totes les fulles a la base, arrodonides (tija sense fulles o bé només amb esquames)	
2. Planta de terra baixa i de floració hivernal; tija amb diversos capítols violaci que fan olor de vainilla	BARRETERA
2. Planta d'alta muntanya; floració esival; tiges amb un sol capítol vermellós	HOMOGINE
1. Planta diferent; tija amb fulles; fulles allargades (tret a l'ADENOSTIL que són arrodonides)	
3. Capítols amb esquames entremig de les flors (si no podeu observar aquest caràcter consulteu el pas 4)	
4a. Mata llenyosa a la base de > 40 cm, grisenca i molt aromàtica; capítols grocs	CARDONET
4b. Planta herbàcia anual de prats secs, molt pilosa i blanquinosa amb fulles enteres; capítols blancs de < 1 cm	FILAGO
(si la planta es fa en llocs humits o lleres fluvials vegeu el GNAFALI)	
4c. Planta herbàcia anual verda amb fulles dividides; capítols grocs	HERBA DE BOLIGS
(si la planta té fulles enteres vegeu l'AGÈRAT)	
3. Capítols sense esquames entremig de les flors	
5. Fruits amb pèls al capdamunt	
6. Planta herbàcia anual	
7. Planta molt aromàtica, glandulosa i enganxosa	OLIVARDÓ (ÍNULA)
7. Planta diferent	
8a. Planta molt pilosa, blanquinosa, de fins 40 cm d'alçada, que es fa en llocs humits i lleres fluvials; capítols blanquinosos	GNAFALI
8b. Planta pilosa però no blanquinosa, alta (sovint > 40 cm), que es fa en erms, camps abandonats i llocs ruderals; capítols blanquinosos	CONIZA
8c. Planta de camps i herbassars ruderals de fins 40 cm d'alçada; capítols grocs	SENECI
(si la vostra planta és pilosa i de prats secs, vegeu gènere <i>Erigeron</i>)	
6. Planta perenne	
9. Capítols rosats, vermellosos o blaus	
10. Planta de jonqueres de > 50 cm d'alçada; fulles amb pèls llargs al marge	CAPFERRAT
10. Planta diferent, pilosa o no, però amb fulles sense pèls llargs al marge	
11. Fulles blanquinoses (pel cap baix a la cara inferior)	
12. Fulles dividides. Capítols de > 2 cm de llarg amb les bràctees que tenen un apèndix superior dentat	PINYA DE SANT JOAN
12. Fulles no dividides. Capítols de < 2 cm de llarg i bràctees sense apèndixs	PINZELL
(si el vostre exemplar no coincideix amb cap d'aquestes plantes, vegeu CENTÀUREA)	
11. Fulles verdes	
13. Bràctees del capítol amb un apèndix dentat o dividit en segments fins (la bràctea té dues parts, la basal i un apèndix superior)	CENTÀUREA
13. Bràctees del capítol sense apèndixs	
14. Pl. d'alta muntanya amb fulles arrodonides i llargament peciolades	ADENOSTIL
14. Fulles allargades i amb peciol curt	
15. Fulles de la tija no dividides, només dentades	HERBA ESCOMBRERA
15. Fulles de la tija dividides	SERRÀTULA
9. Capítols grocs o bé blanquinosos o grisosos	
16. Capítols blanquinosos	
17. Tiges amb 2-6 capítols	ANTENÀRIA
17. Tiges amb capítols més nombrosos	GNAFALI
(si la vostra planta té capítols solitaris vegeu la PINYA DE SANT JOAN)	
16. Capítols grocs	
18. Capítols solitaris o en grups de 2-6, d'un groc pàl·lid	FÀGNALON
18. Capítols en grups de > 6, d'un groc viu	
19. Fulles d'1-2 mm d'amplada, blanquinoses a la cara inferior	MANÇANILLA, SEMPREVIVA
19. Fulles més amples	
20. Capítols de 6-15 mm i poc nombrosos; floració estival-tardoral	ÍNULA
(les fulles d'ÍNULA són dentades i fan > 2 cm d'amplada; si teniu una planta amb fulles més estretes i piloses al marge vegeu gènere <i>Erigeron</i>)	
20. Capítols petits (5-6 mm), nombrosos (> 20) i reunits en una	

	inflorescència densa	
	21. Herba perenne de < 1 m d'alçada; floració tardoral	PALMA D'OR
	21. Planta enfiladissa de > 1 m d'alçada; floració primaveral-estival ..	<i>Delairea odorata</i>
5.	Fruits sense pèls al capdamunt	
22.	Planta baixa (< 20 cm), que creix al mig dels carrers i en prats secs. Capítols de 4-5 mm Ø	<i>Cotula australis</i>
22.	Planta diferent i més alta	
23.	Capítols petits (< 5 mm de Ø) i nombrosos	ARTEMÍSIA
23.	Capítols més grossos	
24.	Flors purpúries o rosades	<i>Centaurea jacea</i>
24.	Flors grogues o verdoses	
25.	Planta de fins 40 cm amb fulles dividides en segments molt estrets; flors verdoses que fan olor de camamilla (no pas les fulles)	<i>Matricaria discoidea</i>
25.	Planta sovint més alta, molt aromàtica i amb fulles dividides, però en segments d'1-2 mm	TANARIDA

GRUP F, flors ligulades

1.	Capítols amb flors blaves	
2.	Bràctees del capítol seques, lluent i argentades, amplament ovades	CERVERINA
2.	Bràctees del capítol diferents	
3.	Planta amb totes les fulles a la base; fruits no comprimits i sense pèls, només amb esquames curtes al capdamunt	XICOIRA
3.	Tiges amb fulles ben desenvolupades; fruits clarament aixafats i amb pèls al capdamunt	
4.	Planta de fins 50 cm; fruits amb bec (amb una part prima al capdamunt)	LLETUGA
4.	Planta d'alta muntanya de > 50 cm; fruits sense bec	LLETUGA DE MUNTANYA
1.	Capítols amb flors vermelles, rosades o grogues	
5.	Capítols amb flors vermelles o rosades	
6.	Capítols grossos (> 2 cm) i amb > de 5 flors; fruits no aixafats	BARBETA, SALSIFÍ
6.	Capítols de < 2 cm i amb 5 flors; fruits comprimits	PRENANTES
5.	Capítols amb flors grogues	
7.	Planta clarament espinosa, amb aspecte de card i amb capítols punxents. Fruits sense pèls al capdamunt i alats	CARD DE MORO
7.	Planta no espinosa (a vegades aspre al tacte, o bé fulles un xic espinoses però no pas els capítols)	
8.	Planta amb totes les fulles a la base (a vegades la tija que porta els capítols té petites esquames)	
9.	Fruits amb els pèls del capdamunt plumosos (observeu un capítol ja passat amb els fruits secs!)	
10.	Capítol amb esquames entremig de les flors (esquinceu-ne un!)	HIPOQUERIS
10.	Capítol sense esquames entremig de les flors	LÈONTODON
9.	Fruits amb els pèls simples	
11.	Tiges que porten 1 sol capítol	
12.	Planta sense pèls; fruits amb bec (el fruit acaba en una punta llarga i prima)	PIXALLITS
12.	Planta pilosa, almenys a la tija sota el capítol; fruits sense bec	
13.	Planta rizomatosa i amb tubercles; pèls del fruit d'un blanc pur	<i>Aetheorhiza bulbosa</i>
13.	Planta que no fa tubercles; pèls del fruit de color blanc brut o brunenc	<i>Pilosella</i>
11.	Tiges que porten > 1 capítol	
14.	Planta que floreix a l'estiu-tardor, molt ramificada i que porta molts capítols; fruits amb bec	MÀSTEC
14.	Planta poc ramificada que porta 2-5 capítols; fruits amb bec o sense	
15.	Fruits aprimats a la part superior, sovint amb bec	CREPIS
15.	Fruits sense bec, cònic (la part superior és planera i no pas aprimada o acabada en punta)	<i>Pilosella</i> (els pèls del capdamunt del fruit d'aquestes plantes són simples; si són plumosos aneu a LÈONTODON)
8.	Tija com a mínim amb una fulla ben desenvolupada, encara que sigui més petita que les basals	
16.	Fruits sense pèls al capdamunt o bé amb 2-5 pèls llargs o només amb esquames	
17.	Fruits sense pèls ni esquames	
18.	Planta baixa (< 40 cm) amb els capítols ja passats oberts en estel; fruits externs > 9 mm	UNGLA DEL DIABLE
18.	Planta alta (> 40 cm) amb els capítols no oberts en estel; fruits < 9 mm	LÀMPSANA
17.	Fruits amb esquames o bé amb 2-5 pèls llargs	
19.	Peduncle del capítol engruixit; fruits ± incurvats amb esquames	<i>Hedypnois rhagadioloides</i>
19.	Peduncle del capítol no engruixit; fruits rectes amb 2-5 pèls llargs	<i>Tolpis barbata</i>
16.	Tots els fruits amb pèls nombrosos	
20.	Fruits sense bec	
21.	Planta no pilosa (a vegades amb un borrisol blanc sota el capítol	

22. Bràctees del capítol ovades o en forma de cor, amb un voraviu blanc; fruits rugosos i no comprimits	COSCONILLA
22. Bràctees del capítol sense un voraviu blanc; fruits aixafats i no rugosos (si és una planta rizomatosa, amb tubercles i amb pèls glandulars sota el capítol, vegeu <i>Aetheorhiza bulbosa</i>)	LLETSÓ
21. Planta sovint pilosa amb els fruits ni rugosos ni aixafats	
23. Fruit aprimat i acabat en punta	CREPIS
23. Fruit cònic (la part superior és planera i no pas apimada o acabada en punta)	
24. Planta molt pilosa, blanquinosa o grisenca de pèls curts; receptacle amb pèls sedosos que igualen o ultrapassen les flors	LLONGERA
24. Planta diferent; receptacle glabre o amb pèls curts (si és una planta aspre al tacte, vegeu ARPELL i PARRACA)	Hieracium
20. Fruits amb bec	
25. Fruits aixafats (observeu fruits ben madurs!)	
26. Fulles amb la divisió final triangular i molt més gran que els altres segments. Capítol amb 5 bràctees i d'altres petites a la base	LLETUGA DE BOSC
26. Fulles diferents. Capítol amb > 5 bràctees	LLETUGA
25. Fruits no comprimits	
27. Fruits amb pèls simples al capdamunt	CREPIS
27. Fruits amb pèls plumosos	
28. Capítol amb 5-8 bràctees disposades en una sola filera	
29. Planta poc pilosa o gens; fulles amb els nervis paral·lels ...	BARBETA, SALSIFÍ
29. Planta pilosa, fulles amb un nervi principal	AMARGOT
28. Capítol amb > 8 bràctees, pluriseriades	
30. Planta pilosa i aspra al tacte	ARPELL i PARRACA
30. Planta poc pilosa o gens, i no aspra al tacte	
31. Tija amb 1-2 fulles que tenen taques negres	HIPOQUERIS MACULADA
31. Tija amb > 2 fulles sense taques negres	BARBALL i ESCURÇONERA

CANABASSA, lladrecà, eupatori, altes i mires (*Eupatorium cannabinum*) [1 espècie] [del grec *eupatori*, nom antic de l'AGRIMÒNIA, transferit a aquest gènere potser perquè també té un gust amargant, tal vegada una deformació d'*hepatorios* (*hepar*, fetge), ja que s'havia fet servir per curar aquest òrgan; correspon a l'eupatori dels àrabs].

Planta herbàcia perenne de fins 2 m d'alçada, amb fulles dividides en 3-5 folíols dentats. Capítols d'un rosa purpuri, de 2-4 mm de Ø, units en grups densos. Jonqueres, llocs humits i marges de cursos fluvials a totes les comarques (0 - 1 600 m). Estiu, cc.

Planta medicinal d'acció antitumoral i també colerètica i antireumàtica, tot i que conté alcaloides que li donen certa toxicitat.

VARA D'OR (*Solidago*) [2 espècies] [del llatí *solidare*, consolidar, perquè la planta serveix per curar les ferides i per cicatritzar].

1. Planta de boscos amb capítols de 5-10 mm de llarg i 10-15 mm de Ø, amb 6-12 lígules de 4-9 mm	VARA D'OR
1. Planta de marges i llocs ± humits amb capítols de 3-8 mm de Ø, i involucre de 2,5-3,2 mm i amb 10-20 lígules d'1-2 mm	PALMA D'OR

VARA D'OR, cercavinya (*Solidago virgaurea*) – Boscos caducifolis, matollars, marges i llocs rocosos, des de terra baixa als Pirineus (80 - 2 800 m). Estiu-tardor, cc.

La VARA D'OR comprèn dues subespècies:

- subsp. *virgaurea*, planta de boscos, matollars i herbassars de terra baixa a la muntanya mitjana, de mes de 20 cm d'alçada, sovint ± pubescent, amb capítols de 4-6,5 mm i bràctees involucrals de 5-7 mm; les fulles caulinars mitjanes són d'ovals a ampleament lanceolades
- subsp. *alpestris* (subsp. *minuta*), planta de prats d'alta muntanya de menys de 30 cm d'alçada, amb capítols de 6-8 mm i bràctees involucrals de 7-10 mm; planta nana, en general, amb la inflorescència simple o poc ramificada; les fulles caulinars mitjanes són estretes

Planta medicinal, diürètica, cicatritzant, antiinflamatòria i que alleuja els blau o morats de la pell (antiequimòtica).

PALMA D'OR, solidago del Canadà (*Solidago canadensis*) – Cultivada com a ornamental i naturalitzada en marges, herbassars ± humits i clarianes del bosc de ribera a totes les comarques (0 - 1 300 m). Tardor (estiu), c.

Planta originària d'Amèrica del Nord.

Als jardins es cultiva també la PALMA D'OR ALTÍSSIMA (*Solidago gigantea* [incl. *S. canadensis* subsp. *altissima* ?]), que a diferència de l'espècie anterior, les tiges i la cara inferior de les fulles no tenen pèls i l'involucre mesura de 3,5-4,3 mm.

MARGARIDOIA, margarita (*Bellis*) [3 espècies].

1. Planta anual de rel prima i fàcil d'arrencar	MARGARIDOIA ANUAL
1. Planta perenne difícil d'arrencar	
2. Planta que sol florir a la primavera i l'estiu; bràctees del capítol de 3-7 mm i peduncle que el porta de 4-20 cm	MARGARIDOIA PERENNE
2. Planta que sol florir de finals d'estiu a l'hivern; bràctees del capítol de 7-12 mm i peduncle que el porta sovint més llarg	MARGARIDOIA SILVESTRE

MARGARIDOIA ANUAL (*Bellis annua*) – Prats secs i llocs sorrencs de terra baixa (0 - 400 m). Hivern-primavera, r.

MARGARIDOIA PERENNE (*Bellis perennis*) – Prats ± humits i gespes a totes les comarques (0 – 2 000 m). Hivern-estiu, cc.
Planta medicinal, que s'ha fet servir per les malalties de la pell i afeccions hepàtiques, pels cops i també com a depurativa.

MARGARIDOIA SILVESTRE (*Bellis sylvestris*) – Prats secs de terra baixa (0 - 900 m). Tardor-hivern, c.

ÀSTER, cel estrellat, setembres (*Aster* [incl. *Galatella*, *Symphotrichum* i *Tripolium*]) [8 espècies] [antic nom grec i llatí d'aquestes plantes, d'astre, estrella, perquè les flors s'hi assemblen; el nom de setembre o també d'octubre, fa referència a l'època de floració d'algunes d'aquestes espècies].

1. Flors ligulades blanques o d'un blanc verdós, petites i poc més llargues que les bràctees del capítol que no arriben a 1 cm	ÀSTER BARCELONÍ
1. Flors ligulades blanques o violàcies, clarament més llargues que les bràctees	
2. Planta de muntanya amb tiges que porten un sol capítol de 2-4,5 cm	ÀSTER ALPÍ
2. Planta diferent amb tiges que porten nombrosos capítols	
3. Planta de llocs salats del litoral amb capítols d'uns 2 cm	CABRIDELLA
3. Planta de prats secs o d'herbassars no salabrosos	
4. Planta d'1 m o més amb flors ligulades blanques (a vegades amb tons violacis) ...	ÀSTER PILÓS
4. Flors ligulades blaves o violàcies	
5. Planta de > 50 cm, amb fulles de 5-10 × 1-2 cm	SETEMBRINA
5. Planta de < 50 cm, amb fulles més petites	
6. Fulles planes i aspres, sovint de ≤ 0,5 mm d'amplada i generalment amb punts translúcids (observeu-les a contrallum!)	INDIANA
6. Fulles piloses però no aspres, algunes de > 0,5 mm d'amplada i sense punts translúcids	ÀSTER DE WILLKOMM

ÀSTER BARCELONÍ, herba de ferro (*Aster squamatus*, *Symphotrichum squamatum*, *S. subulatum*)
Planta originària d'Amèrica del S, que inicialment s'anomenà *Aster barcinonensis*. Coneguda del delta de l'Ebre des de mitjans del s. XIX, on se l'anomenava TRENCADALLES i MATACAVEROS. Dita herba ferro perquè té una tija molt resistent, molt difícil de trencar.

ÀSTER ALPÍ (*Aster alpinus*) – Prats de pastura dels Pirineus (1 300 – 2 800 m). Estiu, c.

CABRIDELLA (*Aster tripolium*, *Tripolium pannonicum*) – Indrets salabrosos del litoral de l'Empordà. De l'estiu a la tardor, r.

ÀSTER PILÓS (*Aster pilosus*, *Symphotrichum pilosum*) – Camps abandonats, marges, fenassars, herbassars ruderals i erms de terra baixa (0 – 500 m). Sobretot a la tardor, cc.
Planta originària de l'est d'Amèrica del Nord.

SETEMBRES, setembrina (*Aster novi-belgii*, *Symphotrichum novi-belgii*) – Cultivada com a ornamental i naturalitzada en herbassars de la Garrotxa (200 - 600 m). De l'estiu a l'hivern, rr.
Planta originària de l'est d'Amèrica del Nord; tal vegada el tàxon de les nostres comarques sigui l'híbrid *S. ×salignum* [*S. lanceolatus* × *S. novi-belgii*].

INDIANA, fadrins i fadrines (*Aster sedifolius*, *Galatella sedifolia*) – Fenassars i prats secs des del litoral a la Garrotxa (0 – 800 m). Tardor, c.
Aster linosyris (*Galatella linosyris*) que es fa en prats secs de l'Alta Garrotxa i de l'Alt Empordà, és semblant però té les fulles molt primes (1-2 mm) i els capítols sense lígules.

ÀSTER DE WILLKOMM (*Aster willkommii* subsp. *catalaunicus*) – Prats secs, sobre substrat calcari, de terra baixa als Pirineus (300 – 1 700 m). Estiu-tardor, c.
Planta dedicada a Maurice Willkomm, botànic saxó del s. XIX (1821-1892) que explorà la península Ibèrica.

ERÍGERON (*Erigeron*) [6 espècies] [antic nom grec dels senecis, de *er*, *eri*, primavera i *geron*, *gerou*, vell potser perquè són plantes que floreixen tardanament, o bé en al·lusió a una florida breu i a l'aparició precoç dels pèls del fruit].

1. Capítols petits amb bràctees de 2-5 mm; fruit d'1 mm, amb pèls de 2-3 mm	ESTENACTIS
1. Capítols més grossos: bràctees de > 5 mm; fruits de 2-3 mm amb pèls de > 3 mm	
2. Tiges clarament ramificades que porten diversos capítols i amb > 10 fulles	<i>Erigeron acer</i>
2. Tiges simples o poc ramificades, sovint amb menys de 10 fulles (no tingueu en compte les de la base!)	
3. Tiges amb 1 sol capítol que té les bràctees molt piloses, llanoses i blanquinoses	E. UNIFLOR
3. Tiges amb 1-3 capítols, amb les bràctees poc piloses o gens	ERÍGERON ALPÍ

ESTENACTIS (*Erigeron annuus*) – Herbassars, clarianes de bosc i camps abandonats, sobretot prop dels cursos fluvials, des de terra baixa al Ripollès (60 – 1 200 m). Estiu-tardor, r.

S'anomena així perquè té les lígules estretes, del grec *stenus*, estret i *aktis*, radi, i per l'antic nom del tàxon. Planta originària d'Amèrica del Nord.

La VITADÍNIA (*E. karvinskianus*, *E. mucronatus*, *E. vitadinia*) és una planta ajaguda i amb fulles dentades que es cultiva com a ornamental i a vegades es naturalitza al litoral; originària d'Amèrica.

Erigeron acer (*E. acris*) – Prats, des de terra baixa als Pirineus (100 – 2 000 m). Estiu-tardor, r.

ERÍGERON UNIFLOR (*Erigeron uniflorus* subsp. *aragonensis*, *Erigeron aragonensis*) – Prats dels Pirineus, sobretot sobre substrat silici (2 000 – 2 900 m). Estiu, cc.

ERÍGERON ALPÍ (*Erigeron alpinus*) – Prats de muntanya al cim del Montseny i als Pirineus (1 550 – 2 300 m). Estiu, cc.

L'ERÍGERON GLABRE (*Erigeron glabratus* subsp. *occidentalis*) és semblant i es fa als mateixos ambients, però al contrari que l'ERÍGERON ALPÍ, és una planta poc pilosa o gens (glabre vol dir que no té pèls), i les flors perifèriques tenen totes lígula, mentre que a l'ERÍGERON ALPÍ les flors perifèriques més internes no en tenen.

CONIZA, cànem bord (*Conyza*) [4 espècies] [nom amb què Dioscòrides anomenava l'OLIVARDA, del grec *konudza*, *konops*, *konis* sarna, puça, en al·lusió a una suposada propietat medicinal que aquestes plantes no tenen pas; plantes originàries d'Amèrica; actualment aquestes plantes s'inclouen dins el gèn. *Erigeron*].

1. Planta d'un verd clar amb capítols petits de 3-5 mm amb flors externes
ligulades blanques d' 1 mm, visibles	CONIZA CANADENCA
1. Planta d'un verd fosc amb capítols de 8-10 mm; lígules de < 0,5 mm, no visibles	
2. Fulles mitjanes de la tija estretes. Inflorescència terminal 1-2 cops ramificada
amb 5-30 capítols depassats per les branques inferiors	CONIZA BONARIENCA
2. Fulles mitjanes de la tija lanceolades. Inflorescència terminal 3-4 cops ramificada
amb > 50 capítols no depassats per branques inferiors	CONIZA SUMATRENCA

CONIZA CANADENCA, (*Conyza canadensis*, *Erigeron canadensis*) – Erms, herbassars i camps abandonats a totes les comarques (0 – 1 700 m). Estiu-tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica del Nord i Central; introduïda a Europa ja pel s. XVIII.

CONIZA BONARIENCA (*Conyza bonariensis*) – Erms, herbassars, gespes i camps abandonats a totes les comarques (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, cc.

Planta originària d'Amèrica tropical; introduïda a Catalunya a mitjans del s. XIX.

Conyza floribunda (*Erigeron floribundus*); es diferencia de les altres espècies perquè té les fulles inferiors dentades o profundament partides i la tija sol ser tacada de porpre a la part inferior; també són originària d'Amèrica.

FILAGO (*Filago* [incl. *Evax*, *Logfia*, *Micropus* i *Bombycilaena*]) [4 espècies] [del llatí *filum*, fil i del sufix *ago*, que indica que tota la planta és coberta de fils; plantes de determinació difícil per la morfologia semblant que tenen: herbes anuals grisenques i molt piloses, amb capítols petits agrupats en glomèruls petits i densos].

1. Planta baixa (< 7 cm); fruit sense manyoc de pèls al capdamunt	ÈVAX PIGMEA
1. Planta més alta; fruit amb pèls al capdamunt	
2. Glomèrul amb > 8 capítols amb les bràctees que no s'obren en estrella
a la maduresa	HERBA DEL BORM
2. Glomèrul amb < 8 capítols amb les bràctees que s'obren en estrella a la maduresa	
3. Fulles de la base dels glomèruls més llargues que els capítols	FILAGO GÀL·LICA
3. Fulles de la base dels glomèruls iguals o més curtes que els capítols	FILAGO MÍNIMA

ÈVAX PIGMAEA (*Filago pygmaea*, *Evax pygmaea*) – Prats secs del litoral de l'Empordà. Primavera-estiu, r.
Evax era un metge naturalista dels temps de Tiberi (metge àrab dels temps de Neró).

Al Montgrí també creix *F. lusitanica* (*Evax lusitanica*), que és semblant però té fruits > 1 mm amb pèls hialins (l'ÈVAX PIGMAEA fa fruits d'1,5 mm i sense pèls).

Micropus erectus (*Bombycilaena erecta*), és una planta semblant, sovint, més alta, que es fa en prats secs de la Garrotxa als Pirineus, però les flors fèrtils són incloses dins bràctees llanoses en forma de caputxa.

HERBA DEL BORM, velluts de plata i or (*Filago pyramidata*, *F. germanica*, *F. lutescens*) – Prats secs a totes les comarques (0 – 1 400 m). Primavera-estiu, c.

Borm fa referència a una malaltia a les vies respiratòries que agafen els èquids i altres animals.

L'HERBA DEL BORM inclou 3 espècies:

- Fulles caulinaras mitjanes i superiors amb l'amplada màxima a la meitat basal, amb els marges enrotllats; glomèruls florals no depassats per fulles subsp. *canescens* (*Filago germanica*, *F. vulgaris*)
- Fulles caulinaras mitjanes i superior amb l'amplada màxima a la meitat terminal, amb els marges poc ondulats
 - o Planta amb un toment groguenc; glomèruls florals no depassat per fulles subsp. *lutescens* (*Filago lutescens*)
 - o Planta amb toment blanquinós o blanc grisenc; glomèruls florals depassats per fulles subsp. *pyramidata* (*Filago pyramidata*, *F. spathulata*)

FILAGO GÀL·LICA (*Filago gallica*, *Logfia gallica*) – Prats secs, sobre substrat silici, del litoral al Ripollès (0 – 1 100 m). Primavera-estiu, c.

FILAGO MÍNIMA (*Filago minima*, *Logfia minima*) – Prats secs, sobre substrat silici, del litoral al Ripollès (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, c.

L'HERBA COTONERA (*F. arvensis*, *Logfia arvensis*) és semblant, però les bràctees del capítol són completament piloses, mentre que a FILAGO MÍNIMA només ho són a la base; es fa en camps de cereals de muntanya.

GNAFALI (*Gnaphalium* [incl. *Filaginella*, *Gamochoaeta*, *Omalotecha*, *Pseudognaphalium* i *Laphangium*]) [7 espècies] [del llatí *gnaphalon*, llana i també nom d'una planta que servia per omplir els matalassos, en al·lusió als revestiments cotonosos d'aquestes plantes].

- 1a.** Planta anual. Capítols reunits en grups pedunculats (observeu exemplars ben desenvolupats!) i sense fulles entremig, amb l'involucre groguenc i sense tons bruns GNAFALI GROGUENC
- 1b.** Planta anual. Capítols amb fulles entremig; bràctees de l'involucre brunenques G. ULIGINÓS
- 1c.** Planta perenne. Capítols reunits en glomèruls no pedunculats i amb fulles a la base; involucre grisós a vegades amb tons bruns
- 2.** Planta de congestes d'alta muntanya GNAFALI NAN
- 2.** Planta de marges i clarianes de bosc de muntanya. Fulles situades sota la inflorescència amb 1 sol nervi. La inflorescència depassa 1/3 o 1/2 de l'alçada total de la planta G. SILVÀTIC

GNAFALI GROGUENC (*Gnaphalium luteo-album*, *Pseudognaphalium luteoalbum*, *Laphangium luteoalbum*) – Herbeis humits i lleres fluvials a les comarques de terra baixa (0 – 1 200 m). Estiu-tardor, c.

GNAFALI ULIGINÓS (*Gnaphalium uliginosum* *Filaginella uliginosa*) – S'ha trobat a totes les comarques però és una planta molt rara d'herbeis humits sobre substrat silici. Estiu-tardor, rr.

Gnaphalium subfalcatum (*Gnaphalium antillanum*, *Gamochoaeta subfalcata*, *G. falcatum*) és una planta d'Amèrica del Sud que recentment s'ha naturalitzat pels conreus i erms a les comarques de terra baixa. Els capítols són en glomèruls no pedunculats, però porten una sola fulla a la base i no pas diverses, com a el GNAFALI ULIGINÓS.

GNAFALI NAN (*Gnaphalium supinum*, *Omalotecha supina*) – Congesteres i prats dels Pirineus (2 000 – 2 900 m). Estiu, c.

Gnaphalium hoppeanum, una planta molt rara que també es fa en congesteres, mesura > 8 cm d'alçada i té > 10 capítols.

GNAFALI SILVÀTIC (*Gnaphalium sylvaticum*, *Omalotecha sylvatica*). Marges i clarianes de bosc a les Guilleries, al Montseny i de la Garrotxa als Pirineus. Estiu-tardor, rr.

El GNAFALI NORUEC (*Gnaphalium norvegicum*, *Omalotecha norvegica*) és semblant, però les fulles situades sota la inflorescència tenen 3 nervis i la inflorescència no depassa 1/4 de l'alçada total de la planta; només es fa en prats i matollars d'alta muntanya (> 1 900 m).

MANÇANILLA, sempre viva borda, sempre viva de camp, camamilla borda, herba de la caps groga (*Helichrysum stoechas*) [2 espècies].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm d'alçada, pilosa i grisenc, amb fulles llargues (1-3 cm) i estretes (uns 2 mm d'amplada). Capítols grocs, de 4-6 mm, reunits en grups poc densos i amb totes les bràctees de mida semblant.

Matollars, brolles i indrets rocosos del litoral al Ripollès (0 - 1 000 m). Estiu (tardor), cc.

Planta medicinal emprada com a laxant, pel dolor, com antisèptic ocular i darrerament també en insuficiències hepàtiques.

La MANÇANILLA DE BOSC (*Helichrysum italicum* subsp. *serotinum*) és semblant, però els capitols són ± allargats i no pas globosos i les bràctees externes són més curtes que les internes; és una planta medicinal emprada en insuficiències hepàtiques, com a digestiva i externament en problemes circulatoris, i també per malalties de la pell; només es fa en llocs àrids de l'Albera.

ANTENÀRIA (*Antennaria*) [2 espècies] [diminutiu del llatí *antenna*, antena, perquè els pèls dels fruits s'assemblen a antenes de papallones].

1. Planta que fa estolons, amb fulles verdes i poc piloses per sobre; fulles de la tija més petites que les basals; bràctees del capítol blanques o de color de rosa	POTA DE GAT
1. Planta que no fa estolons; fulles piloses i blanquinoses a ambdues cares, totes de mida semblant; bràctees del capítol brunenques a la part inferior	ANTENÀRIA CARPÀTICA

POTA DE GAT, flor de sempredura, llunària (*Antennaria dioica*) – Prats de muntanya, sobre substrat silici, des dels cims del Montseny, l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (800 – 2 800 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal que es fa servir com a colerètica i per curar la tos; al Montseny també es feia servir popularment per al mal d'ulls, d'aquí el nom de llunària.

ANTENÀRIA CARPÀTICA (*Antennaria carpatica*) – Prats d'alta muntanya dels Pirineus (2 000 – 2 700 m). Estiu, r.

Carpàtica vol dir que és pròpia de les muntanyes dels Càrpats.

FÀGNALON (*Phagnalon*) [3 espècies] [que s'assembla als GNAFALIS (llatí *gnaphalon*)].

1. Capitols en grups de 2-6 (rarament algun de solitari)	HERBA MORENERA
1. Capitols sempre solitaris	ULLASTRE DE FRARE

HERBA MORENERA (*Phagnalon sordidum*) – Murs i fissures de les roques de terra baixa (0 – 800 m). Primavera-estiu, r.

ULLASTRE DE FRARE (*Phagnalon saxatile*) – Marges secs i llocs rocosos de terra baixa (0 – 700 m). Primavera-estiu, c.

Phagnalon rupestre és semblant però les fulles mesuren de 10-40 × 2-6 mm i té les bràctees involucrals arrodonides a l'extrem, mentre que *Ph. saxatile* té les fulles mes estretes, de 15-40(70) × 1,5-4(7) mm, i les bràctees involucrals són acabades en punta; només es fa en herbassars i brolles seques, com ara al massís del Montgrí i al cap Norfeu.

ÍNULA (*Inula* [incl. *Dittrichia* i *Limbarda*]) [8 espècies] [antic nom llatí d'aquestes plantes, potser deformació de la paraula grega *helenion*].

1. Fulles estretes (< 0,5 cm d'amplada)	
2. Planta perenne no flairosa, que es fa en llocs salins i penya-segats litorals	SALSONA
2. Planta anual molt aromàtica de prats secs i erms de terra baixa	OLIVARDÓ
1. Fulles de > 0,5 cm d'amplada	
3. Planta poc pilosa o gens, amb fulles ± coriàcies; capitols sovint solitaris	ÍNULA SALICINA
3. Planta pilosa i/o enganxosa; tiges amb nombrosos capitols	
4. Planta alta ± llenyosa a la base, aromàtica i amb fulles enganxoses	OLIVARDA
4. Planta no llenyosa a la base, pilosa però no enganxosa	
5. Planta molt pilosa i blanquinosa de < 50 cm d'alçada; flors ligulades de 15-25 mm	ÍNULA HELENIOIDE
5. Planta pilosa però no blanquinosa, sovint de > 50 cm d'alçada; flors ligulades de 7-9 mm	ÍNULA CONIZA

SALSONA (*Inula crithmoides*, *Limbarda crithmoides*) – Sòls salins i també en penya-segats del litoral. Estiu-tardor, r.

OLIVARDÓ, herba pansera (*Inula graveolens*, *Dittrichia graveolens*) – Camins, marges i camps i també a les lleres fluvials de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal que s'havia fet servir com a sudorífica; actualment se'n fa un oli essencial per combatre les congestions i l'asma.

Anomenada herba pansera al Montseny perquè es feia servir per escaldar els raïms i conservar-los em forma de pansa.

ÍNULA SALICINA (*Inula salicina*) – Boscos i prats des de terra baixa als Pirineus (0 – 1 500 m). Estiu, r.

Salicina perquè les fulles s'assemblen a les del SALZES (gènere *Salix*).

OLIVARDA, olivardo, volivarda, alibardo, ribordo matavinyes (*Inula viscosa*, *Dittrichia viscosa*) – Herbassars, marges secs i erms de terra baixa (0 – 700 m). Tardor, cc.

Planta tòxica per via interna, però que es pot fer servir externament com antisèptica i analgèsica i en algunes comarques s'anomena àrnica, en al·lusió a propietats medicinals semblants. També s'ha fet servir per preservar les patates a l'hivern.

Dita olivarda perquè a vegades els capítols són parasitats per un insecte i per comptes de flors sembla que hi hagi un pinyol d'oliva, i matavinyes perquè creix ràpidament en camps abandonats i entremig dels ceps.

ÍNULA HELENIOIDE (*Inula helenioides*) – Fenassars i altres prats secs de l'Empordà (0 – 300 m). Estiu, rr.

Helenioide vol dir que s'assembla a l'HERBA DE L'ALA (*Inula helenium*), una planta medicinal antigament cultivada.

L'ÍNULA DE MUNTANYA (*Inula montana*) és semblant però les tiges solen portar un sol capítol i les fulles superiors són estretes; es fa a l'Alt Empordà i a la Garrotxa, i també en alguns punts del Montseny.

Al Montseny ambdues espècies són anomenades ÀRNICA.

ÍNULA CONIZA (*Inula conyzae*) – Marges i clarianes de bosc a totes les comarques (0 – 1 450 m). Estiu-tardor, c.

Coniza era el nom grec d'una planta (vegeu gènere *Conyza*).

PULICÀRIA (*Pulicaria*) [5 espècies] [del llatí *pulex*, puça, perquè antigament aquestes plantes s'havien fet servir com a insecticides].

1. Planta de boscos i brolles mediterrànies, que quan floreix encara té les fulles basals. Tiges amb pocs capítols	PULICÀRIA D'OLOR
1. Planta de llocs humits, sense fulles basals quan floreix. Tiges amb nombrosos capítols	HERBA DE SANT ROC

PULICÀRIA D'OLOR (*Pulicaria odora*) – Boscos, sobretot suredes, i brolles de terra baixa (0 – 400 m). Primavera-estiu, r.

HERBA DE SANT ROC (*Pulicaria dysenterica*) – Jonqueres i herbassars humits prop de l'aigua a totes les comarques (0 – 1 500 m). Estiu-tardor, c.

Planta medicinal popularment emprada com a antidiarèica i antidisentèrica i que també té acció antihistamínica i cardioestimulant; anomenada àrnica en algunes comarques potser per la semblança de les propietats medicinals d'ambdues plantes.

RABASSETA, herba estranya, herba del mal estrany, jasonia (*Jasonia tuberosa*) [2 espècies] [del grec *iasis*, curació, per les propietats medicinals].

Planta herbàcia perenne rizomatosa de fins 40 cm d'alçada, amb fulles linears (3-6 × 0,2-0,6 cm). Capítols grocs, de 15-20 mm, amb flors perifèriques ligulades. Marges i vores de camins, sobretot als llocs que s'embassen amb l'aigua de pluja, des de terra baixa al Ripollès (rara, però a la Selva) (100 - 1 400 m). Estiu-tardor, c.

Tinguda per tòxica al Ripollès.

El TE DE ROCA (*Jasonia saxatilis* [*J. glutinosa*, *Chiliadenus glutinosus*]) és semblant però als capítols només hi ha flors tubuloses; és fa en llocs rocosos a l'Alta Garrotxa i al Ripollès, on és molt rara. Planta medicinal emprada, entre d'altres usos, com a digestiva i anticatarral.

GRAVIT, mala mare (*Pallenis spinosa*, *Asteriscus spinosus*) [1 espècie].

Planta herbàcia biennal erecte de fins 50 cm d'alçada o més, pilosa, amb fulles de 3-8 cm. Capítols grocs amb flors perifèriques ligulades i amb les bràctees externes llargues, acabades en una espina i obertes com una estrella. Fenassars i altres prats secs des del litoral al Ripollès (0 - 1 300 m). Primavera-estiu, cc.

Anomenada ÀRNICA al Montseny, on popularment és emprada per curar diverses afeccions.

L'ASTERISC DE MARINA (*Pallenis maritima*, *Asteriscus maritimus*) és una planta de tiges ajagudes ± llenyoses i bràctees de l'invòlucres no punxoses; potser originària de l'est de la Mediterrània, cultivada com a ornamental i subspontània al litoral, tant en llocs rocosos com sorrenes.

BIDENT (*Bidens*) [4 espècies] [del llatí 2 dents, perquè el fruit d'algunes espècies tenen 2 arestes al capdamunt; espècies originàries d'Amèrica del N.].

1. Algunes o totes les fulles no dividides. Capítols amb lígules d'1-3 cm. Fruit de 4-7 mm de llarg sovint amb 2 arestes	BIDENT AURI
--	-------------

1. Totes les fulles dividides. Capítols sense lígules (o petites, < 1 mm)	
2. Fruit de 5-8 × 2-3 mm, amb 2 arestes al capdamunt	BIDENT FRONDÓS
2. Fruit de > 8 mm i molt estrets (< 1 mm), amb > 2 arestes al capdamunt	BIDENT DE VINYA

BIDENT AURI (*Bidens aurea*) – Herbassars i marges ± humits de terra baixa (0 – 500 m). Tardor, r.
Amb la planta es pot preparar un té tònic i estomacal.

BIDENT FRONDÓS (*Bidens frondosa*) – Herbassars humits del mig dels cursos fluvials de terra baixa (0 – 600 m). Tardor, c.

El BIDENT TRIPARTIT (*Bidens tripartida*), una espècie autòctona que es fa a la Garrotxa, on és molt rara, és semblant, però els fruits tenen 3-4 arestes al capdamunt.

BIDENT DE VINYA (*Bidens subalternus*) – Marges i camps de terra baixa (0 – 500 m). Tardor, c.
Introduïda a Catalunya a inicis del s. XX.

Ambrosia [2 espècies] [plantes originàries d'Amèrica del N.].

Herbes perennes erectes de fins 1 m o més caracteritzades per tenir capítols unisexuals, els masculins reunits en raïms ± pedunculats al capdamunt de les tiges i els femenins a la base. Es fan en herbassars ruderals ± humits i trepitjats de terra baixa i floreixen a l'estiu-tardor.

A les nostres comarques s'han trobat *Ambrosia coronopifolia* (*A. psilostachya*) (originària d'Amèrica del N), que té les fulles 1 sol cop dividides i *Ambrosia tenuifolia* (originària d'Amèrica del S), amb fulles 2-3 cops dividides en segments molt estrets d'1 mm.

Els grans de pol·len d'aquestes plantes és molt al·lergogen.

NYÀMERA, nyama, nyapes (*Helianthus tuberosus*) [2 espècies] [plantes originàries d'Amèrica del N i C].

Planta herbàcia de rel tuberosa de fins 3 m d'alçada, pilosa, amb fulles aspres al tacte de 8-25 cm. Capítols grocs de 4-10 cm de diàmetre amb flors perifèriques ligulades de 3-4 cm; fruits sense pèls al capdamunt. Herbassars humits prop o al bell mig dels cursos fluvials a totes les comarques (0 - 1 450 m). Tardor, cc.

Antigament cultivada com a ornamental i pels seus rizomes comestibles que no tenen midó i per tant són indicats per a les persones diabètiques.

El GIRA-SOL (*H. annuus*), és una planta anual amb capítols solitaris i molt grossos (10-30 cm) cultivat pels seus fruits, dels quals se n'obté oli; és també una planta medicinal emprada en homeopatia. Algunes vegades es pot observar naturalitzada als marges de camps i camins.

GOSSOS, polls de porc (*Xanthium*) [3 espècies] [plantes amb capítols unisexuals: els superiors masculins, globosos i amb moltes flors, els inferiors femenins amb 2 flors tubuloses envoltades d'un involucre que porta espines recorbades quan són madurs i que s'enganxen al pèl dels animals i a la roba, d'aquí els noms populars amb què es coneixen aquestes espècies; les més comunes són originàries d'Amèrica introduïdes a Catalunya a mitjans del s. XIX].

1. Planta espinosa. Fulles de fins 3 cm d'amplada i amb el pecíol de < 1 cm	ESPINA-XOCA
1. Planta no espinosa. Fulles de > 3 cm d'amplada i amb el pecíol de > 1 cm	GOSSOS

ESPINA-XOCA, xoca, herba dels tres claus, llagastes, gafets, enganxagossos, gossos, herba espitllera, herba de l'hepatitis, herba pollosa, rastellera (*Xanthium spinosum*, *Acanthoxanthium spinosum*) – Herbassars, erms, vores de camins, femers i rostolls, sobretot als que són pasturats, a totes les comarques (0 – 1 300 m). Tardor, c.

Els noms d'espina-xoca, xoca i herba dels tres claus fan al·lusió a que les espines van de 3 en 3, com el trespeus o xoca que es fa servir per mantenir aixecat un carro quan s'engreixen les rodes.

Popularment emprada com a digestiva, per a les malalties del fetge, diürètica..., i també per curar la rastella, la inflamació dels dits per una punxada.

GOSSOS, llapassa borda, llapassera borda, bardana borda, gafets de fulla ample, llufes, escorpins (*Xanthium orientale* subsp. *italicum*, *X. echinatum* subsp. *italicum*) – Herbassars i erms de terra baixa (0 – 500 m). Tardor, c.
Xanthium strumarium, que és una planta tòxica pel bestiar, és semblant però els capítols madurs mesuren de 12-15 × 6-10 mm, i els fruits fan < 2 cm (bec inclòs), mentre que a l'espècie anterior són més grossos (17-30 × 6-20 mm) i els fruits fan > 2 cm.

Galinsoga [gènere de plantes dedicat a M. Martínez de Galinsoga (1766-1797), metge i director del Jardí Botànic de Madrid. 2 espècies]

Galinsoga parviflora – Planta herbàcia anual de fins 50 cm d'alçada, amb fulles oposades de 3-5 cm. Capítols de 0,3-0,6 cm de diàmetre amb flors perifèriques ligulades blanques d'1 mm i flors centrals grogues. Horts, conreus i

marges de camins de terra baixa (0 - 800 m). Estiu-tardor, r.

Galinsoga ciliata (*G. quadriradiata*) és semblant, però té els peduncles dels capitols amb pèls glandulars i les esquames del capdamunt dels fruits acaben en una aresta.

Plantes originàries d'Amèrica del S; *G. parviflora* es va trobar per primer cop el 1969 al Baix Camp, on fou anomenada HERBA DEL MAS DE LA PASTORA.

ECLIPTA (*Eclipta prostrata*) – Planta herbàcia anual semblant al gènere anterior però amb capitols més grossos i amb > de 8 lígules blanques de 2 mm i flors tubuloses també blanques. Marges de cursos fluvials i arrossars. Estiu-tardor, rr.

Eclipta prové del grec *ekleipo*, deficient, ja que no té pèls al capdamunt dels fruits.

Planta originària de territoris tropicals d'Amèrica.

CAMAMILLA AMERICANA, menta d'Amèrica, menta americana, comí d'Amèrica (*Tagetes minuta*) [1 espècie]. Planta herbàcia anual de fins 1 m d'alçada o més, molt aromàtica, amb fulles dividides de 3-25 cm. Capitols allargats d'un groc verdós amb flors perifèriques ligulades d'1-3 mm. Cultivada, i naturalitzada pels marges de terra baixa i arbredes de ribera (0 - 400 m). Estiu-tardor, rr.

Planta medicinal que s'havia fet servir com antisèptica, antifúngica, pels fredats, la diarrea, trastorns hepàtics i com a insecticida; actualment es fa servir per elaborar el licor de la ratafia.

Oiriginària d'Amèrica del S., introduïda a Catalunya a mitjans del s. XIX.

CARDONET, CORDONET, herba cordonera, espernallac, espeternellac, espernellà, camamila de muntanya, camamilla del botó, camamilla de bosc, camamilla de l'Escala, botja, herba cuquera, santolina (*Santolina chamaecyparissus*) [*santolina* és el nom italià de la planta, de *santo*, sant, en al·lusió a les seves virtuts medicinals; 1 espècie].

Mata ± llenyosa a la base, de fins 50 cm d'alçada, molt aromàtica, i amb fulles dividides i grisenques d'1,5-5 cm. Capitols grocs només amb flors centrals tubuloses. Erms, prats secs i llocs rocosos a totes les comarques, tret de la Selva (0 - 1 500 m). Primavera-estiu, cc.

Planta molt variable que comprèn 2 tàxons a les nostres comarques:

- *Santolina chamaecyparissus* subsp. *pecten* (*S. benthamiana*), amb fulles mitjanes de les tiges floríferes amb 6-8 verticils de lòbuls; planta de muntanya, des de la Garrotxa als Pirineus
- *S. chamaecyparissus* subsp. *squarrosa* (*S. villosa*), amb fulles mitjanes de les tiges floríferes amb 8-14 verticils de lòbuls; planta que es fa des de terra baixa (però no a la Selva) a muntanya

Les plantes cultivades correspondrien a la subsp. *chamaecyparissus*, oiriginària de l'est de la Mediterrània

Anomenada camamilla de l'Escala a la vall d'Aro, ja que és una espècie que no es fa a les Gavarres ni a l'Ardenya, i les persones que l'empraven la devien anar a collir a l'Escala, on hi creix als turons calcaris de la rodalia.

Planta medicinal emprada com a estomacal i també com a vermífuga, insecticida i antisèptica ocular.

ÀNTEMIS, camamilla pudent, camamilla borda, cota (*Anthemis* [incl. *Cota*]) [7 espècies] [del grec *anthos*, flor, antic nom grec de la camamilla; *COTA* (del grec) era el nom amb què al s. XVI es coneixien algunes espècies d'Àntemis].

1. Planta anual que fa pudor. Capitols de 12-30 cm, amb lígules de 5-4 mm i palletes del receptacle linears (lupa!) CAMAMILLA PUDENT
1. Planta que no fa pudor. Palletes del receptacle eixamplades a la base (compte que poden ser plegades!)
 2. Planta anual de rel prima (si no us queda clar aquest caràcter consulteu l'hàbitat on viu la planta!)
 3. Planta poc pilosa. Capitols de 2,5-5 cm amb els fruits comprimits lateralment i palletes del receptacle acabades en una aresta tan llarga com ella COTA ALTÍSSIMA
 3. Planta pilosa. Capitols d'1-3 cm amb els fruits arrodonits, no comprimits, i palletes del receptacle acabades en una aresta curta CAMAMILLA BORDA
 2. Planta perenne
 4. Planta poc pilosa que només es fa als sorralts marítims de l'Empordà CAMAMILLA DE MAR
 4. Planta diferent
 5. Planta de llocs rocosos i secs d'alta muntanya, amb la majoria de les fulles a la base; fruits no comprimits i sense corona a la part superior ÀNTEMIS DE MUNTANYA
 5. Planta de marges i clarianes de bosc, amb tiges folioses; fruits comprimits lateralment i amb una corona a la part superior que mesura d'1/4 a 1/2 del fruit COTA DE BOSC

CAMAMILLA PUDENT, camamilla borda (*Anthemis cotula*) – Conreus i herbassars ± ruderals des de terra baixa al Ripollès (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, r.

COTA ALTÍSSIMA (*Anthemis altissima*, *Cota altissima*) – Conreus de seca, sobretot en vinyes i olivets, de l'Empordà (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.

CAMAMILLA BORDA, bullits (*Anthemis arvensis*) – Conreus, prats i herbassars a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, cc.

CAMAMILLA DE MAR (*Anthemis maritima*) – Platges sorrenques de l'Empordà. Primavera-estiu, rr.

ÀNTEMIS DE MUNTANYA (*Anthemis cretica* [incl. *A. carpatica* i *A. saxatilis*]) – Prats i indrets rocosos al Montseny, a l'Albera i a la vall de Ribes (a Núria) (600 – 2 600 m). Primavera-estiu, rr.

Planta molt variable que a les nostres comarques inclouria 2 tàxons:

- subsp. *saxatilis*, planta de llocs rocosos de la muntanya mitjana, llenyosa a la base, amb involucre de 5-6 mm i fruits madurs d'1,3-1,8 mm
- subsp. *carpatica* (o potser subsp. *columnae* [incl. subsp. *cretica* ?]), planta de prats d'alta muntanya (i també al cim del Montseny), poc llenyosa a la base, amb involucre de 6-9 mm i fruits madurs d'1,8-2,5 mm

COTA DE BOSC (*Anthemis triumfetti*, *Cota triumfettii*) – Marges i claranes de bosc, talussos i vores de camins a l'Ardenya, a la plana de la Selva, al Montseny i a les Guilleries i de l'Albera als Pirineus (50 – 1 800 m). Estiu, c.

ÀNTEMIS MIXTA (*Chamaemelum mixtum*, *Cladanthus mixtus*) [2 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm d'alçada, ± pilosa i amb fulles un sol cop dividides. Capítols d'1-2 cm amb flors perifèriques ligulades blanques, grogues a la base; base de la corol·la incurvada i gibosa (lupa!). Conreus, marges i erms, sobretot sobre substrat silici, de terra baixa (0 - 400 m). Primavera-estiu, c.

La CAMAMILLA ROMANA (*Chamaemelum nobile*), és semblant, però és una espècie perenne amb les fulles dues vegades dividides i ligules completament blanques (no confongueu aquestes espècies amb al CAMAMILLA BORDA (*Anthemis arvensis*), que té la corol·la recta).

AQUIL·LEA, milfulles, àgerat (*Achillea*) [5 espècies] [antic nom grec i llatí d'alguna planta relacionada amb l'heroi grec Aquil·les, deixeble de Chiron, el primer metge que l'emprà per curar llagues i ferides].

1. Flors grogues	ÀGERAT
1. Flors blanques o d'un rosa pàl·lid	
2. Fulles no dividides, només dentades	CAMAMILLA DE NÚRIA
2. Fulles clarament dividides	
3. Fulles un sol cop dividides i amb els segments distants entre ells; flors ligulades de 2-3 cm	<i>Achillea chamaemelifolia</i>
3. Fulles 2-3 vegades dividides	
4. Planta ± ajaguda amb fulles de 2-5 × 0,5-1,5 cm; flors ligulades d'1 mm	LLADRACÀ
4. Planta erecte amb fulles de 10-25 × 1,5-3,5 cm; flors ligulades d'1,5-4 mm	MILFULLES

ÀGERAT, alta reina, alè de bou, herba del fàstic, lladracà (*Achillea ageratum*) – Herbassars ± humits de terra baixa, a vegades cultivada (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, rr.

Planta medicinal emprada com a vomitiva; ÀGERAT prové del grec *ageraloe*, que no envelleix, en al·lusió a la llarga durada de les flors.

CAMAMILLA, CAMAMILLA DE NÚRIA, botons d'argents (*Achillea ptarmica* subsp. *pyrenaica*, *A. pyrenaica*) – Prats, herbassars humits i prop de rierols dels Pirineus (1 200 – 2 600 m). Estiu-tardor, c.

Achillea chamaemelifolia – Roques, en substrat silici, dels Pirineus (900 – 2 600 m). Estiu, r.

LLADRACÀ (*Achillea odorata*) – Prats de pastura de la Garrotxa als Pirineus (800 – 2 000 m). Primavera-estiu, r.

MILFULLES, milifulla, herba de les cent fulles, herba de les mill fulles, herba de tall, cent flors, estronca-sangs, herba conillera (*Achillea millefolium* [incl. *A. rosealba* ?]) – Prats i herbassars ± humits, marges i talussos a totes les comarques (0 – 2 400 m). De la primavera a la tardor, cc.

Milfulles per les fulles dividides en segments molt nombrosos.

Planta medicinal que conté l'alcaloide aquileïna, amb moltes propietats: cicatritzant i vulnerària, tònic i estimulant...; és emprada també en cosmètica.

CAMAMILLA (*Matricaria* [incl. *Tripleurospermum*]) [3 espècies] [el nom llatí prové de *matrix*, matriu, perquè eren plantes emprades en els problemes menstruals].

1. Capítols portats per un peduncle curt, sense flors ligulades i flors tubuloses verdoses	<i>M. discoidea</i>
1. Capítols portats per un peduncle llarg, amb flors ligulades blanques i les tubuloses grogues	
2. Planta que fa olor de camamilla. Capítols d'1-2,5 cm, cònics i ± aguts; fruits d'1 mm, pà·l·lids	CAMAMILLA
2. Planta poc flairosa o gens. Capítols d'1,5-4,5 cm, esfèrics; fruits d'1,3-2,2 mm d'un bru fosc	CAMAMILLA INODORA

Matricaria discoidea – Erms i llocs trepitjats de muntanya (accidental a terra baixa) (900 – 2200 m). De la primavera a la tardor, r.
Planta originària d'Àsia del N.

CAMAMILLA VERA, camomilla, mansanilla, mançanilla dels camps (*Matricaria recutita*, *Chamomilla recutita*) – Conreus, marges i vores de camins a totes les comarques (0 – 1300 m). Primavera-estiu, cc.
Planta medicinal amb nombroses propietats (digestiva, cicatritzant, antiinflamatòria, per trastorns menstruals) i que també es fa servir en cosmètica.

CAMAMILLA INODORA (*Matricaria maritima* ssp. *inodora*, *Tripleurospermum inodorum*) – Vores de camins i llocs ruderals de muntanya (accidental a terra baixa) (60 – 2000 m). Primavera-estiu, r.

HERBA DE BOLIGS, panigroc (*Anacyclus*) [2 espècies].

1. Capítols sense flors ligulades	HERBA DE BOLIGS
1. Capítols amb flors ligulades blanques	PANIGROC

HERBA DE BOLIGS, panigroc valencià (*Anacyclus valentinus*) – Vores de camins i herbeis ruderals de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.
Boligs segurament derivat de bolitx.

PANIGROC (*Anacyclus clavatus*) – Vores de camins i herbeis ruderals de terra baixa (puntualment arriba fins a la Garrotxa i al Ripollès) (0 – 500 m). Primavera-estiu, c.

ULL DE BOU SEGETAL, ENGREIXAPORCS, cerdans (*Chrysanthemum segetum*, *Glebionis segetum*) [2 espècies].

Planta herbàcia anual de fins 50 cm d'alçada, sense pèls i amb fulles dividides de 2-3 cm. Capítols grocs; fruits externs amb dues ales. Conreus de secà, sobretot sobre substrat silici, de terra baixa (0 - 500 m). Primavera-estiu (hivern), cc.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

La SORDONÀIA (*Chrysanthemum coronarium*, *Glebionis coronaria*) és una planta més alta (fins 80 cm), amb lígules bicolors, blanques i grogues, i amb una sola ala als fruits externs. A les nostres comarques és cultivada com a ornamental i a vegades es pot trobar subespontània a les comarques litorals; a les illes Medes, però, semblaria espontània.

TANARIDA, CRISANTEM CORIMBÓS i SEGURA (*Tanacetum*) [3 espècies].

1. Capítols sense flors ligulades	TANARIDA
1. Capítols amb flors ligulades	
2. Planta poc aromàtica, amb fulles de la tija sense peciol; lígules de 10-15 mm i fruits de 2-3 mm	CRISANTEM CORIMBÓS
2. Planta aromàtica, amb fulles de la tija clarament peciolades; lígules de 6-8 mm i fruits d'1,2-1,5 mm	SEGURA

TANARIDA, talarida, danarida, herba cuquera, herba del remuc (*Tanacetum vulgare*) – Marges de camins, erms i vores de les cases des de terra baixa als Pirineus (50 – 1600 m). Estiu, r.

Planta medicinal emprada per combatre els cucs intestinals, per a la diarrea i el dolor d'estómac i també pel mal de queixal. El COST o HERBA CUQUERA (*T. balsamita*) (originària d'Àsia), que també té aquesta propietat, és una planta cultivada i rarament espontània que fa fulles enteres.

CRISANTEM CORIMBÓS, margarida (*Tanacetum corymbosum*) – Marges i clarianes de bosc, sobretot als caducifolis, a totes les comarques (50 – 2000 m). Primavera-estiu, c.

Corimbós perquè la inflorescència ho és (a la tija les flors surten de nivells diferents i arriben a la mateixa alçada); crisantem és una paraula que prové del grec *chrysos*, or i *anthesmos*, flors, i era un nom que es donava a diverses plantes de flors grogues.

Antiga planta medicinal que s'havia fet servir per trastorns digestius i menstruals.

SEGURA, camamilla borda, herba del remuc, herba remuera, herba remuguera, botonets (*Tanacetum parthenium*) – Cultivada com a ornamental i també com a medicinal i subespontània des de terra baixa als Pirineus (50 – 1 600 m). Estiu, r.

Emprada per combatre el mal de cap, els trastorns digestius i els menstruals, com antigripal i en els animals per fer tornar el remuc quan es boteix; introduïda de l'est de la Mediterrània.

MARGARIDA ALPINA (*Leucanthemopsis alpina*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne ± ajaguda de fins 20 cm d'alçada, i amb fulles fortament dentades de 2-4 cm. Capítols de 2-4 cm amb flors ligulades blanques o tenyides de rosa. Prats d'alta muntanya i llocs rocosos, sobre substrat silici, dels Pirineus (1 900 - 2 900 m). Estiu, c.

MARGARIDA DE PRAT, margarida de camp (gèn. *Leucanthemum*) [5 espècies]. Plantes herbàcies perennes amb capítols de 2-7 cm amb flors ligulades blanques que es fan en prats i herbassars a totes les comarques i que comprenen diversos tàxons a les nostres comarques de mal separar morfològicament; de terra baixa a alta muntanya. Primavera-estiu, cc. La clau segueix les indicacions de Mercadal (2019).

1. Fulles de les tiges linears, estretes i enteres, les basals de la tija florida ja desaparegudes a la floració (però presents als rebrots estèrils)	<i>L. graminifolium</i>
1. Fulles de les tiges no linears ni enteres, sovint dentades o fins i tot partides	
2. Fulles caulinars mitjanes de limbe dentat o fins i tot dividides, amb segments linears de 3-8 mm	
3. Fulles caulinars inferiors i mitjanes de limbe 1-2 cops partits en segments estrets.....	<i>L. monspeliense</i>
3. Fulles caulinars inferior i mitjanes de limbe dentat profundament en segments amples	<i>L. vulgare</i>
2. Fulles caulinars mitjanes de limbe dentat, amb dents < 3 mm	
4. Bràctees de l'involucre amb el marge escariós blanquinós o bru pàl·lid	<i>L. pallens</i>
4. Bràctees de l'involucre amb el marge escariós que porta una banda bruna o negrosa	
5. Fulles caulinars mitjanes allargades (4-10 cops més llargues que amples); tiges sovint simples	<i>L. catalaunicum</i>
5. Fulles caulinars mitjanes ovals (3-5 cops més llargues que amples); tiges sovint ramificades	<i>L. vulgare</i>

Leucanthemum graminifolium – Citat de prats secs sobre substrat calcari a la Catalunya Nord (800 – 1 300 m). Primavera-estiu.

Leucanthemum monspeliense – Creix en llocs rocosos de l'Albera, i de les Salines al Ripollès (700 – 1 900 m). Primavera-estiu, rr.

Leucanthemum vulgare – Comprèn 3 subespècies:

- *Leucanthemum vulgare* subsp. *vulgare*, correspondrien a les plantes de llocs poc degradats i poc secs, que fan tofes aïllades amb tiges estèrils poc nombroses, i les bràctees de l'involucre tenen un marge brunenc; limbe de les fulles caulinars mitjanes irregularment pinnatilobades (és a dir, fulles dividides més del 30% de la seva amplada vers la part mitjana), amb 3-6 parells de segments ben distintos dels segments basals; de terra baixa a l'alta muntanya (80 – 2 600 m)
- *Leucanthemum vulgare* subsp. *leucolepis* (*L. vulgare* subsp. *pujiulae*, *L. ageratifolium*), serien les plantes de llocs secs i amb bràctees de l'involucre amb un marge clar o blanquinós; de terra baixa a la muntanya mitjana (90 – 1 400 m)
- *Leucanthemum vulgare* subsp. *ircutianum*, correspondrien a les plantes de llocs alterats però poc secs i que fa tofes denses amb rebrots estèrils; les fulles són dentades i les bràctees de l'involucre tenen un marge brunenc; fulles caulinars mitjanes regularment fistonades o feblement pinnatilobades (és a dir, fulles dividides menys del 30% de la seva amplada vers la part mitjana), sovint amb més de 6 parells de dents que es converteixen progressivament amb els segments basals; sobretot a la muntanya mitjana

Leucanthemum pallens (*L. vulgare* subsp. *pallens*) – Prats i pastures des de terra baixa a la muntanya mitjana (100 – 1 200 m). Primavera-estiu, c.

Leucanthemum catalaunicum (*L. vulgare* subsp. *catalaunicum*) – Prats d'alta muntanya (1 600– 2 400 m). Estiu, r.

Cotula australis [1 espècie].

Planta herbàcia anual de port baix (< 20 cm d'alçada), amb fulles dividides d'1-2 cm; capítols de 4-5 mm sense flors

ligulades i fruits perifèrics alats de 10-12 mm. Carrers, llocs trepitjats i prats secs de terra baixa (0 - 400 m). De la primavera a la tardor, r.
Planta originària d' Austràlia i de Nova Zelanda.

ARTEMÍSIA, ALTEMIRA, ARTEMISA, DONZELL (*Artemisia*) [7 espècies] [antic nom grec i llatí d'aquestes plantes; dedicat a Artemis Ilítia, experta en botànica i medicina, i vídua de Mausolus, rei de Cària al segle IV aC, que va erigir en el seu honor una de les set meravelles de l'antiguitat, el Mausoleu d'Halicarnàs; Artemis era també la deessa virginal vigilant de les terres verges, deessa de la castedat, potser perquè eren plantes emprades en ginecologia; plantes medicinals tòxiques a dosis elevades i que també es fan servir en l'elaboració de licors i de cervesa].

1. Planta baixa (20 cm) de llocs rocosos d'alta muntanya, grisenca i blanquinosa, amb els capítols agrupats en una petita umbel·la	<i>A. umbelliformis</i>
1. Planta de > 20 cm d'alçada	
2. Planta grisenca de llocs salats i penya-segats litorals de l'Empordà	DONZELL MARÍ
2. Planta que no es fa en aquests ambients	
3. Fulles dividides en segments molt estrets (< 1 mm)	
4. Planta poc aromàtica amb capítols de 2-2,5 mm	BOTJA LLEMENOSA
4. Planta aromàtica amb capítols de > 3 mm	HERBA TORÇONERA
3. Fulles dividides en segments de > 1 mm	
5. Planta aromàtica amb fulles grisenques a totes dues cares	DONZELL
5. Planta amb fulles verdes per sobre i grisenques per sota	
6. Planta molt rara a terra baixa, no estolonifera, de flaire suau però poc agradable i floració estival. Fulles mitjanes i superiors amb els segments ± amples i dentats; la inflorescència sol ocupar ≥ el terç superior de la tija	ALTAMIRA
6. Planta comuna a terra baixa que fa estolons (si arrenqueu la planta veureu tiges subterrànies allargades), de flaire forta i floració tardoral. Fulles mitjanes i superiors amb els segments estrets, linears i enters; la inflorescència sol ocupar com a màxim el terç superior de la tija	ALTAMIRA BORDA

Artemisia umbelliformis – Llocs rocosos d'alta muntanya (2 100 – 2 900 m). Estiu, r.
Emprada en alguns llocs per elaborar licors.

DONZELL MARÍ (*Artemisia gallica*) – Indrets salabrosos, reradunes sorrenques i penya-segats litorals de l'Empordà. Estiu-tardor, c.
Planta medicinal antigament emprada per combatre els cucs intestinals.

BOTJA LLEMENOSA, herba fetgera (*Artemisia campestris*) – Erms, prats secs i lleres fluvials a totes les comarques (0 – 1 600 m). Estiu-tardor, cc.

En català, botja és el nom genèric d'una mata petita, l'aspecte que té aquesta planta; dita llemenosa al Tarragonès potser perquè s'havia fet servir per combatre les llémenes (els ous dels polls).

Planta medicinal amb moltes propietats: la rel és tònica amargant, serveix per combatre els cucs intestinals i és la base per elaborar el licor del vermut; popularment emprada com a hepatoprotectora.

La botja llemenosa comprèn dues subespècies:

- subsp. *campestris*, planta de muntanya que té fulles joves pubescents poc o gens viscoses (700 – 1 600 m)
- subsp. *glutinosa*, planta de terra baixa amb fulles joves sense pèls i viscoses a la part superior (0 – 1 100 m)

Artemisia annua és semblant però és una planta anual amb les fulles d'un verd clar i capítols girats cap avall; originària de la Xina i Vietnam, accidental a terra baixa.

HERBA TORÇONERA (*Artemisia alba*) – Prats secs de l'Albera als Pirineus (800 – 1 400 m). Estiu-tardor, rr.

Artemisia chamaemelifolia, és semblant però les fulles de la inflorescència no són dividides i a l'HERBA TORÇONERA si; només es fa en zones rocoses dels Pirineus.

DONZELL (MASCLE), absenta (*Artemisia absinthium*) – Marges de camins, herbassars ± nitròfils de muntanya i prop de les cases (400 – 1 900 m). Estiu, r.

Planta medicinal (tòxica a dosis elevades) que conté el glucòsid absintina, amb moltes propietats: tònica amargant, per elaborar licors...; l'essència conté el compost tuiona, que quan és barreja amb alcohol té efectes neurotòxics.

ALTAMIRA (VERA), altimira, altimiri (*Artemisia vulgaris*) – Herbassars nitròfils, marges de camps i prop dels rius, sobretot a muntanya (100 – 1 700 m). Estiu, c.

Planta medicinal emprada per combatre els cucs intestinals, com a estomacal, pel colesterol i pels problemes menstruals.

ALTAMIRA BORDA, herba de riu, herba del Ter (*Artemisia verlotiorum*) – Marges de camps i camins i prop dels rius, sobretot a terra baixa (0 – 900 m). Tardor, cc.

Planta originària de l'Àsia Central. Anomenada herba del riu i herba del Ter perquè, pel dir de la gent, aquesta planta s'hauria fet comuna després d'una forta inundació (probablement les aigües haguessin portat trossos de rizoma que haurien quedat escampats

pels camps propers al riu i així va començar a esdevenir una mala herba).

Popularment emprada a la Selva per al colesterol, i a les Gavarres per combatre els dolors menstruals i per rentar el cabell.

POTA DE CAVALL, peu de mula, tussilag (*Tussilago farfara*) [1 espècie] [del llatí *tussis*, tos i *ago*, connexió, perquè és una planta amb propietats bèquiques (que calma la tos: l'antic nom de la planta en grec era *bechion*, que vol dir tos)].

Planta herbàcia perenne d'uns 20 cm d'alçada, amb fulles dentades i arrodonides de 5-30 cm de diàmetre, totes a la base, molt piloses per sota. Capítols grocs de 2-3 cm que surten quan encara no ho han fet les fulles. Marges de camins, talussos, indrets argilosos humits i tarteres a totes les comarques (50 - 2 000 m). Primavera, c.

Planta medicinal emprada com a antitussígena: és expectorant i suavitzant en afeccions respiratòries i s'utilitza en tisanes pectorals. Les fulles s'havien fet servir com a succedani del tabac, i al Ripollès pels peus cansats de caminar per la muntanya.

BARRETERA (*Petasites pyrenaicus* [*P. fragans*]) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne, a vegades dioica, de fins 40 cm d'alçada, amb totes les fulles disposades a la base, dentades i arrodonides, amb el limbe de 5-20 cm de diàmetre, molt piloses a la cara inferior. Capítols d'1 cm amb flors ligulades d'un blanc violaci. Torrents, talussos i marges un xic humits, sobretot al litoral (0 - 200 m). Hivern-primavera, rr.

Planta originària de la mediterrània occidental.

Les flors fan olor de vainilla i s'havien fet servir per aromatitzar els menjars.

Als pedruscalls calcaris de la serra del Cadí hi creix *P. paradoxus*, que treu les fulles després d'haver sortit les flors.

HOMOGINE (*Homogyne alpina*) [1 espècie] [del grec *homos*, semblant, i *gyne*, femella, perquè als capítols hi ha flors hermafrodites i flors només femenines, les quals tenen estigmes semblants a les primeres].

Planta herbàcia perenne de fins 30 cm d'alçada, amb les fulles a la base dentades i arrodonides de 2-4 cm de diàmetre, molt piloses a la cara inferior; les de la tija més petites. Tiges amb un sol capítol d'1,5-2,5 cm amb flors ligulades vermelloses. Boscors de pi negre i matollars de neret d'alta muntanya (1 700 - 2 300 m). Estiu, c.

ADENOSTIL (*Adenostyles alliariae*) [1 espècie] [del grec *aden*, glàndula, i *stylos*, estil, perquè els estils de les flors tenen papil·les glanduloses].

Planta herbàcia perenne de fins 2 m d'alçada, amb fulles dentades i arrodonides de 15-50 cm de Ø. Capítols petits, amb flors purpúries i disposades en una inflorescència densa. Herbassars megafòrbics, fondals i vores de torrents d'alta muntanya (1 600 - 2 500 m). Estiu, c.

ÀRNICA, tabac de muntanya, esternudera, flor del tabaco (*Arnica montana*) [1 espècie] [nom d'origen desconegut, potser àrab, que apareix per primer cop al s. XIV; potser alteració de *ptarmica*, que fa esternudar, ja que les flors seques són esternutatòries].

Planta herbàcia perenne de fins 60 cm d'alçada, amb fulles enteres, les basals de 5-17 cm. Capítols grocs, amb flors marginals ligulades i les centrals tubuloses; fruits de 6-9 mm. Prats d'alta muntanya, des del Puigsacalm i Montfalgars (ambdós llocs molt rars) fins als Pirineus (1 200 - 2 600 m). Estiu, r.

L'ÀRNICA només es fa a muntanya: les plantes anomenades així a terra baixa corresponen a d'altres espècies. Planta medicinal que conté un oli essencial que és estimulador circulatori, hipertensor i antiinflamatori, i es fa servir pels cops; les fulles i flors seques es fan servir per provocar els esternuts.

DORÒNIC (*Doronicum*) [3 espècies] [del persa i l'àrab *darûnak*, *durnuk*, *daraunak*, nom del rizoma d'una planta oriental que no deu correspondre a cap d'aquest gènere].

1. Fulles basals amb pecíol de 7-15 cm i limbe 8-15 cm; tiges amb diversos capítols;

fruits de les flors ligulades sense pèls al capdamunt D. CORDAT

1. Planta d'alta muntanya; fulles basals amb pecíol de 2-9 cm i limbe 4-8 cm; tiges amb

capítols solitaris (o 1-2 de laterals); tots els fruits amb pèls al capdamunt ... DORÒNIC GRANDIFLOR

DORÒNIC CORDAT, corona de rei (*Doronicum pardalianches*) – Boscors caducifolis humits (als de ribera a terra baixa) a totes les comarques (60 - 1 700 m). Primavera-estiu, c.

DORÒNIC GRANDIFLOR (*Doronicum grandiflorum*) – Tarteres d'alta muntanya (2 300 - 2 700 m). Estiu, c.

El DORÒNIC AUSTRIAC (*D. austriacum*), que també ha estat citat als Pirineus, és semblant, però té les fulles basals ja seques al moment de la florida i les fulles de la tija tenen el pecíol alat i l'abracen; és pròpia d'herbassars megafòrbics.

Gazania sp. pl. [dedicada al botànic grec Th. Gaza (1398-1478) traductor al llatí de les obres de Teofrast].

Plantes herbàcies perennes d'uns 30 cm d'alçada, amb fulles allargades i capítols grans de 2-8 cm, amb les flors ligulades amb una taca fosca a la base. Cultivades com a ornamentals i subespontànies al litoral.

Les espècies més comunes són *G. rigens* (amb tiges ajagudes) i *G. linearis* (que no en té), de les quals es cultiven diversos híbrids. Són plantes originàries d'Àfrica del Sud.

Arctotheca calendula, també originària d'Àfrica del Sud, és semblant; fa capítols amb lígules grogues i flors centrals negreses i el fruit és molt pilós i té esquames curtes al capdamunt. Creix a les platges sorrenques de l'Empordà.

SENECI, CINERÀRIA, XENIXELL i HERBA DE SANT JAUME (*Senecio* [incl. *Delairea* i *Jacobaea*]) [15 espècies] [antic nom llatí d'aquestes plantes i de la del gèn. *Erigeron*, de *sene*, ancià, en al·lusió als pèls blancs dels fruits (*erigérōn*, del grec que envelleix a la primavera); l'involucre dels capítols sol tenir bràctees suplementàries a la base més curtes que les bràctees normals; plantes amb alcaloides, tòxiques tant per l'home com pel bestiar].

1. Fulles no dividides, enteres o només un xic dentades	
2. Planta enfiladissa amb fulles amples	
3. Planta amb fulles triangulars arrodonides ± suculentos amb 3 nervis visibles i 2 ben poc; capítols amb lígules; floreix a la tardor i a l'hivern	ENFILADISSA DE RAMELL GROC
3. Planta amb fulles amples amb 5-7 puntes i poc suculentos amb > 3 nervis visibles; capítols sense lígules; floració primaveral-estival	<i>Delairea odorata</i>
2. Planta no enfiladissa (herba mata o arbust)	
4. Herba, o mata o arbust d'1 m d'alçada o més, amb fulles estretes poc dentades o gens	
5. Fulles verdes a ambdues cares	SENECI DEL CAP
5. Fulles tomentoses blanquinoses a la cara inferior	<i>Senecio pterophorus</i>
4. Herba amb fulles de > 1 cm d'amplada	
6. Planta de jonqueres i llocs humits de l'Empordà; fulles inferiors grans de 10-40 cm; tiges amb nombrosos capítols amb 4-6 lígules	ALLOP
6. Planta d'alta muntanya; tiges amb capítols solitaris (o poc nombrosos) amb 10-20 lígules	
7. Planta de matollars, poc pilosa o gens, i amb les fulles inferiors ja marcides quan floreix; tiges amb diversos capítols	SENECI PIRINENC
7. Planta de prats i pastures, pilosa i amb fulles basals a la floració; capítols sovint solitaris	SENECI DORÒNIC
1. Fulles dividides o dentades profundament	
8. Planta de muntanya amb fulles d'un verd intens dividides en segments estrets (< 1,5 mm)	SENECI ADONIFOLI
8. Fulles dividides en segments més amples o dentades profundament	
9. Planta blanquinosa cendrosa, o amb fulles només tomentoses blanquinoses a la cara inferior	
10. Fulles tomentoses blanquinoses només a la cara inferior	<i>Senecio pterophorus</i>
10. Fulles blanquinoses cendroses a ambdues cares	
11. Planta dels penya-segats i platges sorrenques del litoral	CINERÀRIA
11. Planta de llocs rocosos d'alta muntanya	HERBA BLANCA
9. Planta no blanquinosa	
12. Planta perenne; capítols amb lígules grans	S. ERUCIFOLI i HERBA DE SANT JAUME
12. Planta anual; capítols sense lígules o molt petites i poc visibles	
13. Planta de camps i erms ruderals, no glandulosa ni viscosa; capítols sense lígules i amb 8-10 bràctees suplementàries amb la punta negra a la base del capítol	XENIXELL
13. Planta de brolles i boscos o de llocs rocosos de muntanya; inflorescència glandulosa, o bé tota la planta viscosa; capítols amb lígules petites	
14. Planta de brolles i boscos de terra baixa que fa olor anisada (com el fonoll), no enganxosa (només la inflorescència és glandulosa); fulles dentades (a vegades profundament) ± violàcies a la cara inferior. 14-21 bràctees al capítol i 5-6 de suplementàries; fruits pilosos	SENECI LÍVID
14. Planta de llocs rocosos de muntanya d'olor desagradable i enganxosa; fulles clarament dividides. 21 bràctees al capítol i 3-6 de suplementàries; fruits sense pèls	SENECI VISCÓS

ENFILADISSA DE RAMELL GROC (*Senecio angulatus* [abans també anomenat *Senecio mykanioides*]) – Marges i erms del litoral. Tardor-hivern, r.

Planta originària d'Àfrica del Sud cultivada com a ornamental, com altres espècies d'aquest gènere i que s'han naturalitzat al litoral en aquests darrers anys.

Delairea odorata (abans també anomenat *Senecio mykanioides*) – Plantada i subespontània en boscos de ribera i marges a terra baixa. Primavera-estiu, r.

Planta originària d'Àfrica del Sud cultivada com a ornamental.

SENECI DEL CAP (*Senecio inaequidens*) – Marges de camins i carreteres, camps abandonats, prats i clarianes de bosc a totes les comarques (0 – 1 500 m). De la primavera a la tardor, cc.

Planta originària d'Àfrica del Sud.

Senecio pseudolongifolius, fa fulles molt estretes (< 1,5 mm d'amplada); s'ha citat d'alguns indrets del litoral. També és originària d'Àfrica del Sud.

Senecio pterophorus – Marges de camins i de bosc del litoral a l'estatge montà. Estiu-tardor. r.

Planta originària d'Àfrica del Sud.

ALLOP, dorval (*Senecio doria*, *S. altissimus*) – Jonqueres i recs humits dels aiguamolls de l'Empordà. Estiu, rr.

SENECI PIRINENC (*Senecio pyrenaicus*) – Matollars d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici (1 700 – 1 500 m). Estiu, c.

SENECI DORÒNIC (*Senecio doronicum*) – Prats, pastures i garrigues al Montgrí, al Puigsacalm i als Pirineus (150 – 2 500 m). Primavera-estiu, r.

El SENECI DORÒNIC comprèn tres tàxons:

- subsp. *gerardii* [*S. provincialis*], que té 1(2) capítols amb 16-24(30) bràctees suplementàries que arriben fins a la meitat de l'involucre i lígules d'un groc pàl·lid; es fa en llocs rocosos del massís del Montgrí
- subsp. *doronicum* [*S. doronicum* subsp. *longifolius*], que té 1-3 capítols amb 10-15(18) bràctees suplementàries de longitud ± igual que les de l'involucre i lígules d'un groc viu; és una planta de prats d'alta muntanya
- subsp. *lagascanus* (*S. doronicum* subsp. *lusitanicus*), amb 8-10(15) bràctees suplementàries, de 4,3-9,8 mm, 2-5(9) capítols i flors grogues; s'ha citat de la serralada Transversal

SENECI ADONIDIFOLI (*Senecio adonidifolius*, *Jacobaea adonidifolia*) – Prats i llocs rocosos, sobretots pels balegars, al Montseny i les Guilleries, i de l'Albera als Pirineus (800 – 2 400 m). Estiu, c.

Adonidifolia per les fulles semblants als ADONIS.

CINERÀRIA (*Senecio cineraria*, *S. bicolor* subsp. *cineraria*, *Jacobaea maritima*) – Cultivada i subespontània en penya-segats del litoral. Primavera-estiu, r.

Cinerària perquè la planta presenta un toment blanc com cendra. Planta medicinal, tòxica per via interna, però que es fa servir en problemes oculars.

HERBA BLANCA, seneci blanc (*Senecio leucophyllus*, *Jacobaea leucophylla*) – Tarteres i pedruscalls d'alta muntanya (2 300 – 2 900 m). Estiu, c.

Emprada com purgant i abortiva a la Cerdanya.

SENECI ERUCIFOLI (*Senecio erucifolius*, *Jacobaea erucifolia*) – Herbassars un xic humits sobretot al Pla de l'Estany, l'Alt Empordà i la Garrotxa (170 – 1 200 m). Estiu-tardor, r.

Dita erucifoli per que les fulles s'assemblen a les de la RUCA (*Eruca vesicaria*, fam. de les crucíferes), mala herba dels sembrats molt rara a les nostres comarques, que també es cultiva, ja que les fulles són comestibles en amanida.

Aquesta espècie i la següent són molt semblants: SENECI ERUCIFOLI és una planta perenne que fa estolons curts, té capítols amb 4-8 bràctees involucrals externes suplementàries, els fruits són pilosos i floreix de l'estiu a la tardor. L'HERBA DE SANT JAUME, en canvi, fa una rel napiforme, té capítols amb 1-4 bràctees externes, els fruits externs no són pilosos i floreix a l'estiu.

HERBA DE SANT JAUME, herba de la fita, donzell del Canigó, herba de Santiago (*Senecio jacobaea*, *Jacobaea vulgaris*) – Prats ± humits a totes les comarques (0 – 1 250 m). Estiu, r.

L'HERBA DE SANT JAUME comprèn dues espècies difícils de separar:

- *Senecio jacobaea*, *Jacobaea vulgaris*, la més comuna, que fa fulles caulinars superiors partides, i les branques laterals de la inflorescència no depassen la terminal, de manera que els capítols se situen un al costat dels altres durant la floració; a més, els fruits interns madurs són clarament pubescents, però els externs són glabres (lupa!)
- *Senecio aquaticus*, *Jacobaea aquatica* [incl. *Senecio erraticus*, *Jacobaea erratica*], que només es fa en herbassars humits dels Aiguamolls de l'Empordà, els prats de Sant Sebastià (Caldes de Malavella) i pel Pla de l'Estany, fa fulles caulinars superior només lirades, no pas dividides, i les branques laterals de la inflorescència depassen la terminal i els capítols són distants durant la floració; a més tots els fruits tenen la mateixa mida i pilositat, els madurs glabres

Planta amb les mateixes propietats que la següent.

XENIXELL, xerixell, morruts, morruts de bou (*Senecio vulgaris*) – Camps i herbassars a totes les comarques (0 – 1 900 m). Hivern-primavera, cc.

Planta metzinosa a dosis elevades, però medicinal a dosis baixes i per això és emprada en homeopatia, per les amenorrees i per millorar la circulació venosa; popularment emprada a les Gavarres per treure punxes i guarir pellerons.

SENECI LÍVID (*Senecio lividus*) – Brolles, clarianes de bosc i prats, sobretot sobre substrat silici, de terra baixa (0 – 1 000 m). Estiu, c.

Lívid perquè la cara inferior de la fulla és d'un color vermell fosc.

El SENECI GÀL·LIC (*S. gallicus*) és semblant, però el capítols tenen lígules grosses i visibles. Només es fa en prats secs del Baix

Empordà.

SENECI VISCÓS (*Senecio viscosus*) – Llocs rocosos de muntanya, al Montseny i als Pirineus (500 – 2 200 m). Estiu-tardor, r.

CALÈNDULA, boixac, jaumet, lligamà, groguets (*Calendula*) [2 espècies] [del llatí *calendae*, calendari, una de les plantes calendari de Linné, la flor de les calendes, o sigui de tot el mes, perquè floreixen molt de temps].

1. Capítols gros d'1-2 cm de Ø amb lígules que no solen ser més llargues que el doble de les bràctees	BOIXAC, LLEVAMÀ
1. Capítols de color carbassa (les plantes reguades que creixen en llocs secs i algunes varietats, però, són de color groc), sovint de > 2 cm de Ø, amb lígules que solen ser més llargues que el doble de les bràctees	CALÈNDULA, JAUMET

BOIXAC DE CAMP, goja (o gojac), lligamà, llevamà bord, llevamal, llevagat, groguet bord (*Calendula arvensis*) – Camps i marges de camins del litoral al Ripollès (0 – 1 300 m). Hivern-primavera (estiu), cc.
Planta medicinal d'acció vírica, emmenagoga i també vasodilatadora; popularment emprada també com antisèptic ocular. A l'igual que amb l'espècie següent, cal utilitzar només les lígules acabes de collir i mai les flors tubuloses centrals.

CALÈNDULA, jaumet, llevamal, bojar, bojat, boixac, flor de tot l'any, groguets, groguic (*Calendula officinalis*) – Cultivada com a ornamental i subspontània de terra baixa als Pirineus. Hivern-primavera (estiu), r.
Planta d'oïrgen desconegut emprada com a medicinal amb moltes propietats: internament és astringent, emmenagoga... i externament vulnerària per tractar cremades i ferides.

CARLINA (*Carlina*) [nom vulgar italià d'aquestes plantes, probablement derivat de *cardina* i *cardo*, card; algunes llegendes fan derivar el nom dels emperadors Carlemany o Carles V, als quals els àngels haurien ensenyat com havien d'utilitzar aquestes plantes per guarir els seus exèrcits de la pesta, una propietat que, lògicament, les plantes no tenen; plantes emprades com a símbol solar, i per un ús màgic per evitar l'entrada de llamps i mals esperits; 5 espècies]. Plantes amb les bràctees internes grosses i semblants a lígules, però que tenen capítols només amb flors tubuloses.

1. Planta baixa amb capítols grossos (> 3 cm Ø), solitaris o poc nombrosos	
2. Planta sense tija; capítols amb les bràctees internes liguliformes grogues; pèls del fruit de 17-23 mm	CARLINA (CÍNARA)
2. Planta amb tija curta amb les bràctees internes liguliformes d'un blanc argentat o rosaci; pèls dels fruit de 13-15 mm	CARLINA BORDA
1. Planta amb capítols nombrosos de < 4 cm Ø	
3. Planta biennal, amb les bràctees internes liguliformes del capítol blanquinoses de 0,5-1,5 mm d'amplada	C. PETITA
3. Planta perenne amb les bràctees internes liguliformes del capítol d'un groc viu de 1,5-2,6 mm d'amplada	CARD CIGRELL

CARLINA (CÍNARA), cardina (*Carlina acanthifolia* subsp. *cynara*) – Prats secs, pastures i landes de bruguerola al Montseny, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (800 – 2 100 m). Estiu-tardor, c.
Popularment emprada per a prevenir desgràcies i malalties, i per això es penjava als portals de les cases o es portava l'arrel a la butxaca.

CARLINA BORDA, cardiguera, corones de rei (*Carlina acaulis* subsp. *caulescens*) – Prats secs, pastures i landes de bruguerola al Montseny, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (1 100 – 2 450 m). Estiu-tardor, c.
Planta medicinal estomacal i colàgic, amb la rel de la qual es preparava el vi de carlina.

CARLINA PETITA (*Carlina vulgaris* subsp. *spinosa*) – Prats secs, marges de camins i clarianes de bosc de terra baixa als Pirineus (200 – 1 700 m). Estiu-tardor, r.

CARD CIGRELL, card negre (*Carlina corymbosa* subsp. *hispanica*, *Carlina hispanica*) – Fenassars i altres prats secs i pastures del litoral a la Garrotxa (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, cc.
El CARD DE SANG (*Carlina lanata*), és una planta anual (totes les espècies anteriors són perennes) que té les bràctees involucrals internes liguliformes purpúries; només es fa en prats secs de l'Empordà.

ATRÀCTILIS (*Attractylis*) [2 espècies] [antic nom grec i llatí del CARD FUELL (gèn. *Carthamus*), ja que les tiges servien per fabricar fus de filar (*atraktos* en grec), potser per la pilositat de les plantes].

1. Planta perenne fortament espinosa; capítols d'1,5-2,5 cm de Ø, amb la corol·la de les flors ligulades de 18-27 mm	ATRÀCTILIS HUMIL

1. Planta anual de rel prima, poc espinosa; capítols d'1-1,5 cm de Ø, amb la corol·la de les flors ligulades de 7-13 mm ENREIXADA

ATRÀCTILIS HUMIL (*Atractylis humilis*) – Prats secs i brolles de l'Empordà. Estiu, r.

ENREIXADA (*Atractylis cancellata*) – Prats secs de l'Empordà. Primavera-estiu, r.

CARD D'ERIQÓ i PANICAL BLAU (*Echinops*) [2 espècies]. Els capítols contenen una sola flor tubulosa envoltada d'un involucre de bràctees espinoses i s'agrupen en inflorescències esfèriques característiques formades per la reunió de nombrosos capítols.

1. Planta de muntanya de > 40 cm, amb tiges piloses i glanduloses; inflorescència que conté els capítols de 4-7 cm de Ø; pèls del fruit d'1,2-1,8 mm CARD D'ERIQÓ

1. Planta de terra baixa de fins 40 cm amb tiges piloses però no glanduloses; inflorescència que conté els capítols de 2,5-5 cm de Ø; pèls del fruit de 0,7-1,2 mm PANICAL BLAU

CARD D'ERIQÓ (*Echinops sphaerocephalus*) – Cardassars i marges de camins i carreteres a Rocacorba, l'Albera i les Salines i de la Garrotxa als Pirineus (700 – 1 700 m). Estiu, r.

PANICAL BLAU (*Echinops ritro*) – Fenassars i altres prats secs des del litoral al Ripollès (0 – 1 100 m). Estiu-tardor, c.

REPALASSA, repelasses, repalaca, repelada, gafets vermells, llapassera, llapasses, llapares, llaparassa, enganxavelles, enganxadones, bardana, gossos, gafarró, gafarronera (*Arctium minus*) [2 espècies].

Planta herbàcia biennal de fins 1,5 m d'alçada o més, amb fulles grans, les basals de 20-50 cm, en forma de cor i amb pecíol llarg. Capítols d'1,5-2,5 cm amb les bràctees espinoses acabades en un ganxo. Herbassars de llocs ± humits a totes les comarques (0 - 1 900 m). Estiu, c.

La repalassa és una planta variable; als Pirineus s'ha citat *Arctium nemorosum* (*A. minus* subsp. *nemorosum*), que fa capítols més grossos (involucre de 2,5-4 cm) amb les bràctees mitjaneres de l'involucre de > 1,6 mm d'amplada; la subespècie típica (*A. minus* subsp. *minus*), en canvi, fa capítols més petits (1,2-2,5 cm) i les bràctees mitjaneres de l'involucre mesuren < 1,6 mm d'amplada.

Arctium lappa és semblant però fa capítols més grossos, ± pedunculats i reunits en una inflorescència corimbosa (els capítols surten de diferents llocs de la tija però aproximadament tots assoleixen la mateixa alçada), mentre que a *A. minus* els capítols es troben distribuïts al llarg de la tija florífera.

Plantes medicinals: popularment es fan servir per diverses afeccions i en homeopatia la rel és ara emprada com a diürètica i per afeccions de la pell, com els brians, ja que conté substàncies antibacterianes i antifúngiques; comestible també com a verdura.

PINZELL, farigola borda (*Stachelina dubia*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne o mata baixa de fins 40 cm d'alçada, grisenca, que fa tiges erectes que acaben en un capítol estret amb les bràctees tenyides de porpra i que recorden a un pinzell, (d'aquí el nom popular). Fulles estretes de 2-3 mm d'amplada recargolades al marge. Capítols purpuris de 15-20 × 3-5 mm. Brolles i marges secs del litoral al Ripollès (0 - 900 m). Estiu, c.

CARD (*Carduus*) [7 espècies] [nom llatí de la planta que tindria l'arrel del verb *carere*, cardar les fibres, la llana...].

1. Planta de tarteres i llocs rocosos d'alta muntanya, molt pilosa i blanquinosa CARD CARLINOIDE

1. Planta diferent

2. Capítols ± allargats, de 5-13 mm d'amplada

3. Planta de llocs ± humits de muntanya; capítols acompanyats de petites fulles CARD CRESP

3. Planta de llocs secs de terra baixa

4. Tija amb ales espinoses contínues i ± amples, amb fulles fins a dalt i amb diversos capítols (5-10) de 15-20 × 10-14 mm portats per peduncles curts i per això es disposen junts; nervi mitjà de les bràctees llis; corol·la d'un rosa clar *Carduus tenuiflorus*

4. Tija amb ales espinoses interrompudes i estretes, sense fulles a la part superior amb 1-3 capítols una mica més grossos (20-30 mm), portats per peduncles llargs i per això els capítols no es disposen tan densament; nervi mitjà de les bràctees aspre, corol·la d'un rosa porpra CARDOT GALLOFER

2. Capítols ± ovoides, de > 13 mm d'amplada

5. Almenys alguns capítols de 3-5 cm de Ø i girats cap avall; bràctees del capítol amples a la base (> 2 mm) CARD NUTANT

5. Capítols de < 3 de Ø i generalment erectes, bràctees del capítol de < 2 mm d'amplada
 6. Capítols sense fulles a sota; majoria de les espines de > 5 mm CARD DEFLOMAT
 6. Capítols amb fulles a sota; majoria de les espines de < 5 mm CARD NIGRESCENT

CARD CARLINOIDE (*Carduus carlinoides*) – Tarteres, llocs rocosos i codolars fluvials d'alta muntanya (citats també al cim de les Salines) (1 300 – 2 600 m). Estiu, c.
 Carlinoide, prové de carlina, per alguna semblança amb aquestes plantes.

CARD CRESP (*Carduus crispus* subsp. *occidentalis*, *C. crispus* subsp. *multiflorus*) – Herbassars nitròfils ± humits de muntanya: de les Salines i la Garrotxa als Pirineus (citats també a les Guillerries) (400 – 1 800 m). Estiu, r.
 Cresp significa sinuat i arrugat, perquè les fulles ho són.

Carduus tenuiflorus – Erms i herbassars secs de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, cc.

CARDOT GALLOFER (*Carduus pycnocephalus*) – Erms, marges i herbassars secs de terra baixa (0 – 1 000 m). Primavera-estiu, c.
 Gallofer, nom que rep la planta a Menorca.
 Les dues darreres espècies són molt semblants i costa de diferenciar-les: llegiu atentament la clau dicotòmica.

CARD NUTANT (*Carduus nutans*) – Cardassars, erms, talussos i vores de carreteres del Cap de Creus als Pirineus (citats també al massís del Montgrí) (180 – 1 900 m). Estiu, r.
 Nutant significa inclinar-se, penjar, perquè els capítols són girats cap avall.

CARD DEFLOMAT (*Carduus defloratus* [incl. *C. carlinifolius*]) – Prats secs, pastures i terres remogudes dels Pirineus (citats també al Montseny, a les Guillerries, a les Salines i a la Garrotxa) (1 000 – 2 500 m). Estiu, c.
 Deflorat, vol dir pauciflor, privat de flor, perquè la planta no en té gaires.
 El CARD DEFLOMAT inclou dues subespècies:

- subsp. *defloratus* [incl. subsp. *argemone*] (*C. defloratus* subsp. *medius*), planta de prats i herbassars poc secs, que fa fulles blanques, pàl·lides per sota i les espines més grans del marge mesuren d'1-3 mm, i el capítol terminal amb un peduncle > 10 cm
- subsp. *carlinifolius*, planta d'ambients secs i llocs rocosos, amb les fulles dures, del mateix color a ambdues cares i amb les espines més grans del marge foliar de > 3 mm de llarg, i el capítol terminal amb un peduncle < 5 cm

CARD NIGRESCENT (*Carduus nigrescens*) – Erms i prats secs a totes les comarques (0 – 1 350 m). Estiu, r.
 Planta molt variable: consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

CIRSI (*Cirsium*) [11 espècies] [nom grec d'un card, de *kirsos*, variu, perquè són plantes que les curen; plantes comestibles com a verdura].

- 1a.** Planta baixa (de fins 10 cm d'alçada) amb totes les fulles a la base CALCIDA ACAULE
1b. Planta amb tubercles, amb totes les fulles a la base; tiges altes (> 10 cm)
 amb fulles petites i capítols pedunculats CARDIGASSA TUBEROSA
1c. Planta diferent, amb tija que porta fulles grans
2. Capítols de > 2,5 × 2 cm i amb les bràctees molt espinoses. Fulles amb pèls rígids
 o ± espinosos a la cara superior
3. Tija clarament alada; capítols no envoltats de bràctees LLOBA CARDA
3. Tija no alada; capítols envoltats de bràctees semblants a petites fulles CARDIGASSA VERA
2. Capítols no tan grossos amb les bràctees no espinoses o amb una espina curta i poc punxent. Fulles sense pèls rígids ni espinescents a la cara superior
4. Capítols sovint solitaris i flors groguenques *Cirsium erisithales*
4. Capítols agrupats i amb la corol·la purpúria
5. Planta de llocs humits de muntanya. Tija alada de baix a dalt; capítols agrupats al capdamunt de les tiges CARDIGASSA PALUSTRE
5. Capítols clarament pedunculats
6. Planta poc espinosa de llocs humits CAPFERRAT
6. Planta molt espinosa de camps, horts i herbassars no humits CALCIDA

CALCIDA ACAULE, calcida, calcida de prat (*Cirsium acaule*) – Prats al Montseny, a Rococaroba i de la Garrotxa als Pirineus (400 – 2 400 m). Estiu, c.
 Acaule significa que la planta no té tija (només la que porta els capítols).

CALCIDA TUBEROSA (*Cirsium tuberosum*) – Prats a la Garrotxa i al Ripollès (700 – 1 500 m). Estiu, r.

LLOBA CARDA VULGAR (*Cirsium vulgare*) – Cardassars, herbassars, erms i llocs ruderals a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, cc.

La LLOBA CARDA VULGAR comprèn dues subespècies:

- subsp. *vulgare*, de floració estival i amb pèls caducs a l'involucre amb les bràctees externes girades cap enfora
- subsp. *crinitum*, de floració primaveral i amb pèls persistents a l'involucre que té les bràctees externes plegades

L'ASSOTACRIST (*Cirsium acarna*, *Picnomon acarna*) és una planta de prats secs de l'Empordà, també molt espinosa, però les fulles superiors ultrapassen els capitols i les bràctees de l'involucre són espines ramificades.

CARDIGASSA VERA, lloba, espitllera (*Cirsium eriophorum* [incl. *C. richterianum*]) – Cardassars, jaces, camins i prats molt pasturats des de terra baixa als Pirineus (100 – 2 400 m). Estiu, c.

Popularment emprada com antisèptica; els capitols tendres són comestibles.

La CARDIGASSA VERA comprèn dos tàxons:

- subsp. *eriophorum* (*Cirsium eriophorum*), que té l'involucre ben tomentós i les bràctees mitjanes tenen un eixamplament de 0,9-1,3 mm
- subsp. *richterianum* (*Cirsium richterianum*), que té l'involucre poc tomentós i les bràctees mitjanes tenen un eixamplament de 0,3-0,8 mm

Cirsium erisithales – Marges i clarianes de bosc caducifoli de la Garrotxa i del Ripollès (1 000 – 1 450 m). Estiu, rr.

CARDIGASSA PALUSTRE (*Cirsium palustre*) – Jonqueres i altres llocs humits (sobretot en aigües àcides) al Montseny i a les Guàrdies, i de la Garrotxa als Pirineus (200 – 2 100 m). Estiu, c.

La CARDIGASSA RIVULAR (*Cirsium rivulare*), és semblant però la tija no és alada; només es fa en prats inundats dels Pirineus Rivular, que es fa a les riberes dels cursos fluvials.

CAPFERRAT DE SÈQUIA, card menut, reguer (*Cirsium monspessulanum* [incl. *C. valdespinulosum*]) – Jonqueres i altres llocs humits a totes les comarques (però esdevinguda molt rara o fins i tot absent a la Selva i a les Gavarres (0 – 2 000 m). Estiu, c.

Anomenada REGUER al Ripollès, on popularment és emprada com per les hemorroides i els furúncols.

CALCIDA, calcits (*Cirsium arvense*) – Camps i herbassars a totes les comarques (0 – 1 900 m). Estiu, cc.

Popularment emprada per a curar les ferides i les llagues, com a vasotònica, com a calmant, per als cucs i també per combatre la caspa.

CALCIDA BLANCA (*Galactites tomentosa*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual espinosa, amb fulles dividides, verdes amb venes blanques per sobre i blanquinoses per sota. Capitols d'un rosa violaci (rarament blancs) de 3-6 cm, amb les bràctees espinoses. Prats secs i erms de terra baixa (0 - 600 m). Primavera-estiu, cc.

CARDOT, CARDASSA BLANCA (*Onopordum*) [3 espècies].

1. Planta baixa sense tija o molt curta, amb totes les fulles a la base	CARDASSA BLANCA
1. Planta amb tija ben desenvolupada que porta fulles grans	
2. Fulles inferiors 1,5-2,5 vegades més llargues que amples; bràctees del capítol de 2-3 mm d'amplada; flors de 14-25 mm	CARDOT GROS
2. Fulles inferiors 3-4 vegades més llargues que amples; bràctees del capítol de 3-5 mm d'amplada; flors de 25-30 mm	CARDOT IL·LÍRIC

CARDASSA BLANCA, escardassa blanca (*Onopordum acaule*) – Erms i marges secs dels Pirineus (1 300 – 2 000 m). Estiu, r.

Aquesta espècie, sense tija i amb capítol grossos, s'assembla a les carlines però les fulles són piloses, mentre que a les carlines no.

CARDOT GROS, cardalloba (*Onopordum acanthium*) – Erms, cardassars i terres remogudes a totes les comarques (0 – 1 550 m). Estiu, c.

CARDOT IL·LÍRIC (*Onopordum illyricum*) – Erms i marges secs de l'Empordà (0 – 400 m). Estiu, r.

Il·líric vol dir que és propi de la regió italiana d'Il·líria.

HERBA COL, herba presonera, carxofa presonera, carxofa borda, presó, preó, presora, preonera, card (*Cynara cardunculus* subsp. *flavescens*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne espinosa, de fins 1,5 m d'alçada o més, amb fulles dividides, grans de 50 cm, piloses a la

cara inferior. Capítols blavosos de 4-6 cm, amb les bràctees espinoses. Antigament cultivada i subespontània pels marges i erms de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, rr.

Planta potser originària de l'est de la Mediterrània.

Les fulles tendres són comestibles com a verdura i les flors contenen l'enzim cinerasa que té la propietat de quallar la llet.

La CARXOFERA (CARXOFA) (*Cynara cardunculus* var. *hortensis*, *C. scolymus*), una planta només cultivada, és una varietat de l'herba col, i no és una planta espinosa; planta medicinal de la qual també se n'aprofiten els capítols tendres (les carxofes).

CARD MARIÀ, escardot gros, presor (*Silybum marianum*) [1 espècie] [dit així per les taques blanques de les fulles que la llegenda popular atribueix a gotes de llet de la Verge, o bé perquè era utilitzada per les malalties de les dones].

Planta herbàcia anual, espinosa, alta de fins 2 m d'alçada. Fulles grans de fins 50 cm, lluent i amb taques blanques. Capítols purpurs de 2,5-4 cm, amb les bràctees llargues, recorbadades i molt punxents. Erms i terres remogudes de terra baixa (0 - 1 000 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal els fruits de la qual contenen el flavonoide silimarina, i es fan servir per afeccions del fetge i com a protector hepàtic en intoxicacions per bolets tòxics o ingestió en excès d'alcohol; també és comestible com a verdura.

SERRÀTULA TINTÒRIA (*Serratula tinctoria*) [1 espècie] [antic nom llatí d'una planta, de serrat perquè les fulles i les bràctees del capítol són dentades com una serra].

Planta herbàcia perenne, de fins 1 m d'alçada amb fulles dividides. Capítols purpurs de 15-20 mm de llarg. Boscos caducifolis humits i prats humits a l'Ardenya, a la plana de la Selva, al Montseny, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (80 - 1 500 m). Estiu, rr.

Tintòria perquè era una planta emprada pels tintorers.

PINYA DE SANT JOAN, caps de Sant Joan, perdiueta, cigala, culleretes, herba queixalera (*Leuzea conifera*, *Rhaponticum coniferum*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de tija curta (< 40 cm) amb fulles dividides molt piloses i blanquinoses. Capítol solitari, purpuri o més rarament blanquinos (un cop ja passat queda blanc pels pèls dels fruits), de 3-5 cm, amb les bràctees acabades en una part dentada, i que s'assembla a una pinya (d'aquí el nom de la planta). Prats secs, brolles i garrigues, sobretot sobre substrat calcari, a totes les comarques (rara, però, a la Selva) (0 - 1 300 m). Estiu, c.

Planta medicinal digestiva i també emprada per fer baixar el nivell de sucre a la sang o pel mal de queixal.

HERBA ESCOMBRERA, escombra, baleja, cabeçuda, caps de burro (*Mantisalca salmantica*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne, alta de fins 1,5 m d'alçada. Fulles basals dividides, les superiors només dentades. Capítols purpurs de 10-15 mm, amb les bràctees acabades en una espina curta; fruits rugosos. Herbassars i marges des del litoral al Ripollès (0 - 1 200 m). Estiu, r.

Planta medicinal emprada per fer baixar el nivell de sucre a la sang i per a les berrugues. També s'havia fet servir per escombrar i balejar (escombrar l'era), d'aquí els seus noms populars.

CENTÀUREA (*Centaurea* [incl. *Cyanus* i *Cheirolophus*]) [14 espècies] [del grec *kentaurion*, herba del centaure, referint-se al centaure, meitat home i meitat cavall, el més conegut dels quals era Chiron i el primer que hauria conegut les propietats medicinals d'aquestes plantes; per a la determinació de les espècies d'aquest gènere cal fixar-se en les bràctees del capítol que tenen una part basal i una part superior la qual pot ser espinosa o no, dentada, dividida en pèls o cilis...].

1. Bràctees del capítol clarament espinoses	
2. Flors roses o purpúries	
3. Bràctees del capítol amb una espina final d'1-2 cm i 1-5 espinetes laterals.....	OBRIÜLLS
3. Bràctees del capítol amb 3-5 espines ± iguals, la final de < 4 mm	BRACERA
2. Flors grogues	
4. Capítols d'1,5-3 cm; part superior de les bràctees amb pèls nombrosos (> 8) i ± espinosos	CAPFERRADA GROGA
4. Capítols més petits amb bràctees que tenen < 8 pèls espinosos	
5. Bràctees del capítol acabades en una espina d'1 cm dentada fins a la seva meitat (amb espines laterals)	ORIOLA
5. Bràctees acabades en una espina de > 1 cm que només té espines a la base	BLANQUIELLA
1. Bràctees del capítol no espinoses	
6. Flors blaves	
7. Planta anual de camps i sembrats; fulles superiors de < 5 mm d'amplada; capítols d'1-1,5 cm	BLAUET

7. Pl. perenne de prats; fulles sup. més amples i capítols més grossos	CENTÀUREA MONTANA
6. Flors rosades o purpúries	
8. Part superior de les bràctees del capítol només dentada irregularment	CENTÀUREA JÀCEA
8. Bràctees del capítol acabades en una part dividida en pèls o cilis nombrosos	
9. Bràctees girades cap avall, amb la part superior (la que té els pèls) més llarga que la basal	<i>Centaurea pectinata</i>
9. Bràctees no recargolades: la part superior és igual o més curta que la inferior	
10. Capítols de 7-12 mm	CENTÀUREA PANICULADA
10. Capítols de 20-30 cm	GRATABOUS

OBRIUÏLLS, abriuïlls, floravia (o florivia), cagatrepa, cagatripa, oriola, herba espitllera (*Centaurea calcitrapa*) – Camins, erms i llocs trepitjats del litoral als Pirineus (0 – 1 700 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal tònica amargant, diürètica i emprada també per rebaixar la sang i curar les ferides; dita espitllera perquè popularment es fa servir per curar les espitlles, la inflamació del teixit dels dits.

Els altres noms fan referència a la cura que havien de tenir el segadors quan segaven els camps per no punxar-se els ulls amb aquesta planta.

BRACERA, travalera, manuaga, herba del Terrig, flor del sucre, herba del sucre, herba de la diabetis, caps de burro, tiravaca, tiravaques (*Centaurea aspera*) – Fenassars i altres prats secs de terra baixa (0 – 1 000 m). Tot l'any, cc.

Planta medicinal que fa baixar el nivell de sucre de la sang; emprada també per elaborar ratafia.

Terrig era el nom d'una persona de Sant Feliu de Guíxols que tenia diabetis i va viure molts anys tot prenent regularment aquesta planta, i per això a la zona se la coneix amb aquest nom.

CAPFERRADA GROGA, caps de burro gros, ullals d'ós (*Centaurea collina*) – Fenassars i camps de terra baixa (0 – 500 m). Estiu, r.

Popularment emprada per fer baixar el nivell de sucre de la sang.

ORIOLA (*Centaurea melitensis*) – Erms i prats secs de terra baixa (0 – 600 m). Primavera-estiu, c.

Dita així potser per les espines externes el capítol d'un color groc auri.

BLANQUIELLA (*Centaurea solstitialis*) – Marges de camins i rostolls de terra baixa al Ripollès (0 – 1 000 m).

Estiu, r.

Dita així per la blancor de les fulles i de les tiges.

BLAUET, blavet, bleuet, blaus, cap-blau, angelets, clavell de Sant Jaume, clavell de Sant Isidre, clavells de blat, peu de colom (*Centaurea cyanus*, *Cyanus segetum*) – Camps, sobretot de cereals, i marges a totes les comarques (0 – 1 500 m). Primavera-estiu, rr.

Probablement originària de la mediterrània oriental.

Planta medicinal emprada en la confecció de tisanes, diürètica i per afeccions oculars.

CENTÀUREA MONTANA (*Centaurea montana* subsp. *semidecurrrens*, *Cyanus semidecurrrens*) – Prats i herbassars de muntanya, al Montseny, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (300 – 2 550 m). Primavera-estiu, r.

Montana vol dir que viu a les muntanyes.

Planta medicinal emprada en la confecció de tisanes.

CENTÀUREA JÀCEA, caps de burro (*Centaurea jacea* [incl. *C. dracunculifolia*, *C. nigra* i *C. ×decipiens*]) – Prats humits a totes les comarques (0 – 1 600 m). Estiu-tardor, c.

Jàcea prové del grec *ladzo*, tenyir, pel color de les flors que donen una tintura violeta; jácea també és el nom d'un pensament, la VIOLA TRINITÀRIA.

La CENTÀUREA JÀCEA comprèn diverses subespècies i microespècies a les nostres comarques de mal separar morfològicament (*C. jacea* subsp. *jacea* seria una planta del centre i del nord d'Europa que no es faria a casa nostra). Segons Mercadal (2019), a les nostres comarques hi hauria els tàxons següents:

- 1a. Planta de jonqueres i prats humits del litoral ± salabrosos, amb involucre molt estret de < 7 mm d'amplada; fulles florals linears, de fins a 1 mm d'amplada; fulles mitjanes també linears *Centaurea dracunculifolia*
- 1b. Planta d'ambients no salabrosos
 - 2a. Apèndixs de les bràctees mitjanes triangulars o lanceolats, amb els marges clarament ciliats com les pues d'una pinta
 - 3a. Planta de color verd que es fa a l'estatge montà. Apèndixs de les bràctees molt foscos, de color bru fosc a negre; fruit amb pèls de 0,3-1,6 mm *Centaurea nigra* [incl. *C. debeuxii*]
 - 3b. Planta de color verd a verd grisenc de terra baixa a l'estatge montà. Apèndixs de les bràctees de color clar a bru fosc; fruit sense pèls o amb pèls de 0,5-4 mm *Centaurea ×decipiens*
 - 2b. Apèndixs de les bràctees mitjanes orbiculars, enters, amb els marges només denticulats o amb cilis molt curts
 - 4a. Apèndixs de les bràctees mitjanes enters; fruits sense pèls o amb pèls curts de < 0,3 mm ... *Centaurea jacea* [a casa nostra *Centaurea jacea* inclouria *C. jacea* subsp. *vinyalsii*, i potser també *C. jacea* subsp. *timbalii*]
 - 4b. Apèndixs de les bràctees mitjanes irregularment lacerats amb cilis curts de fins a 1 mm; fruit sense pèls o amb pèls de < 1,2 mm *Centaurea ×decipiens*

[en sentit ampli, a casa nostra, *Centaurea ×decipiens* inclouria els tàxons i sinònims següents:
C. emporitana, *C. ruscinoensis*, *C. jacea* subsp. *grandiflora*, *C. jacea* subsp. *decipiens*,
C. decipiens subsp. *ruscinoensis*, *C. decipiens* subsp. *emporitana*, *C. microptilon*,
C. jacea subsp. *ruscinoensis*, *C. jacea* subsp. *vinyalsii* var. *ruscinoensis*]

Centaurea pectinata – Boscos perennifolis, brolles i landes, sobretot sobre substrat silici, des de terra baixa als Pirineus (0 – 1 600 m). Estiu, cc.

A la Selva és anomenada BARBASSA, HERBA BONA PER AL SUCRE, HERBA DEL SUCRE, HERBA DE L'ÀCID ÚRIC i HERBA TRONQUERA; popularment emprada per a l'àcid úric i per fer baixar el nivell de sucre de la sang.

CENTÀUREA PANICULADA (*Centaurea paniculata* [incl. *C. hanryi*]) – Brolles, pastures i erms a totes les comarques (0 – 1 400 m). Primavera-estiu, c.

La CENTÀUREA PANICULADA comprèn tres tàxons:

- 1a. Apèndix de les bràctees involucrals que acaba en un cili corbat cap a l'exterior, mes llarg que els cilis laterals, d'un bru negrós; involucre de 7-12 × 6-12 mm subsp. *hanryi* (*Centaurea hanryi*)
- 1b. Apèndix de les bràctees involucrals que acaba en un cili curt i aplicat, de mida ± igual que els cilis laterals
- 2a. Involucres petits de 5-8 × 3-5 mm; apèndix de les bràctees amb 3-6 parells de cilis laterals; planta de floració tardana que fa una gran panícula cilíndrica de 3-8 dm d'altura subsp. *paniculata*
- 2b. Involucres grossos de 7-10 × 5-10 mm; apèndix de les bràctees amb 5-7 parells de cilis laterals; planta de floració precoç subsp. *leucophaea*

Paniculada fa referència a la disposició dels capítols en panícula (en grups ± densos).

CENTÀUREA INTIBÀCIA (*C. intybacea*, *Cheirolophus intybaceus*) és una mata llenyosa amb les bràctees involucrals lluent i dures; només es fa en llocs rocósos del litoral del Montgrí; intibàcia vol dir semblant a la XICOIRA, *intybus* en llatí.

GRATABOUS (*Centaurea scabiosa*) – Prats i camps, des del pla de la Selva als Pirineus (90 – 2 100 m). Primavera-estiu, c.

Anomenada LLAPADENEES al Ripollès. Antigament emprada en alguns llocs per les afeccions oculars i per curar la sarna, *scabies* en llatí, d'aquí el nom específic.

La CENTÀUREA NEGRA (*C. nigra*) és semblant però les fulles no són dividides; es fa en landes i prats de l'Alta Garrotxa i del Ripollès.

CARD BENEIT, cardot sant (*Cnicus benedictus*, *Centaurea benedicta*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual, ajaguda i de tija curta, amb fulles dentades profundament i un xic espinoses. Capítols gros de 2-4 cm, amb les bràctees espinoses. Camps, sobretot sembrats, de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.

Planta medicinal emprada en homeopatia, per les inflamacions del fetge i del pàncrees i també com a digestiva, diürètica i amargant.

Anomenada així per les seves nombroses propietats medicinals i, sobretot, perquè a l'edat mitjana es va fer servir per curar la pesta.

CARD FUELL, fuell, assotacrist, herba espíllera, calcida gran (*Carthamus lanatus*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual, de fins 60 cm d'alçada amb les fulles fortament dentades de 2-6 cm. Capítols gros amb bràctees externes grans semblants a les fulles. Erms, prats secs, vores de camins i cardassars de terra baixa (0 – 900 m). Estiu, c.

Probablement originària de la mediterrània oriental.

Les fulles tendres són comestibles i dels fruits se n'obté un oli comestible.

No confongueu aquesta espècie amb el CARD DE MORO (gèn. *Scolymus*): el CARD FUELL no té les tiges alades, totes les flors del capítol són tubuloses, hi ha esquames estretes entremig de les flors i els fruits interns (no pas els externs) porten pèls al capdamunt.

ESCANYABOC (*Carduncellus monspeliensis*, *Carthamus carduncellus*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne i espinosa de fins 40 cm d'alçada, amb tronc simple i fulles un xic coriàcies i blavoses, les superiors dividides. Capítols blaus de 3-5 cm, amb les bràctees semblants a les fulles superiors. Prats secs de muntanya sobre substrat calcari (300 – 1 900 m). Primavera-estiu, c.

Antiga planta medicinal emprada com a purgant i per a les ferides.

CARD DE MORO (*Scolymus hispanicus*) [1 espècie].

Planta herbàcia biennal o perenne i espinosa d'1-1,5 m d'alçada amb les fulles fortament dentades de 4-20 cm. Capítols d'un groc ± ataronjat d'1,5-2 cm amb les bràctees externes semblants a les fulles; fruits amb pèls rígids al capdamunt. Erms i cardassars de terra baixa (0 – 200 m). Estiu, c.

Planta medicinal de rel comestible emprada com a diürètica, pel mal de pedra, i per quallar la llet.

La CATALINOIA (*Scolymus maculatus*) és semblant però és una planta anual, les fulles i les ales de la tija tenen un voraviu blanc,

flors d'un groc llimona i el fruit no té pèls al capdamunt; només es fa en llocs secs del litoral de l'Empordà (catalinoia, nom que rep la planta a Mallorca).

No confongueu aquestes espècies amb el CARD FUELL (gèn. *Carthamus*): el CARD DE MORO té les tiges alades, totes les flors del capítol són ligulades i els fruits no porten pèls al capdamunt.

XICOIRA, xicoina, xicoria amarga, masteguera borda (*Cichorium intybus*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne d'1-1,5 m d'alçada o més, amb les fulles fent una roseta a la base fortament dentades de 7-30 cm, les de la tija més petites i enteres o poc dentades. Capítols blaus d'1-1,5 cm amb 2 fileres de bràctees, les externes girades cap avall. Fruit amb esquames curtes al capdamunt. Prats i herbassars ± humits, vores de camins i carreteres a totes les comarques (0 – 1 300 m). Estiu, cc.

Planta medicinal tònica i estomacal de la qual se n'aprofita la rel i les fulles, i popularment les flors per netejar els ulls; de l'arrel torrada s'extreu el cafè de xicoira.

L'ENDÍVIA (*Cichorium endivia*) és una planta només cultivada d'origen desconegut.

CERVERINA, cervellina (*Catananche caerulea*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne d'1 m d'alçada o més, amb les fulles basals allargades de 5-30 cm, amb 3 nervis i alguna dent petita. Capítols blaus d'1,3-2,5 cm amb les bràctees d'un blanc argentat, translúcides i com de paper. Fruit amb esquames llargues al capdamunt. Prats secs, sobretot sobre calcari, de terra baixa als Pirineus (50 – 1 700 m). Estiu, cc.

Planta cicatritzant, desinfectant i també estimulants; antigament se'n feien porcions d'amor, d'aquí el nom científic, del grec *kata ananke*, forçar la voluntat. Anomenada HERBA ESCORÇONERA al Ripollès on popularment és emprada per la tos. Emprada també en jardineria i per elaborar rams secs, ja que les bràctees papiràcies de l'involucre prenen un tonalitat platejada a l'assecar-se.

Tolpis barbata [incl. *T. umbellata*] [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 50 cm d'alçada, amb les fulles dentades. Capítols grocs de 4-1,2 mm amb les bràctees externes estretes i sortints cap enfora. Fruits externs amb esquames curtes i els interns amb 2-4 esquames més llargues que el cos del fruit. Prats secs d'annuals sobre substrat silici de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, cc. Alguns autors hi diferencien dos tàxons: *T. barbata*, que té les flors externes de 12-19 mm, les anteres dels estams de 2,2-2,7 mm i fa fruits amb 2 setes al capdamunt, i *T. umbellata* amb flors externes més petites (5-7 mm), anteres dels estams de 2,5-3 mm i 4 setes als fruits.

Hedypnois rhagadioloides [incl. *H. cretica*] [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm d'alçada, aspra al tacte, amb les fulles dentades (a vegades profundament) de 4-18 cm. Capítols grocs amb el peduncle engruixit sota el capítol. Fruits externs amb una corona d'esquames curtes i els interns amb 4-5 esquames llargues de 4-6 mm ± incurvats. Prats secs d'annuals de terra baixa (0 – 200 m). Primavera-estiu, c.

Les fulles tendres són comestibles.

UNGLA DEL DIABLE (*Rhagadiolus stellatus*) [1 espècie].

Planta herbàcia anual de fins 40 cm d'alçada, amb les fulles dentades (a vegades profundament) de 3-15 cm. Capítols grocs de 5-8 mm; fruits externs més grossos que els interns i que s'acaben obrint en estel als capítols ja passats, sense pèls ni esquames al capdamunt. Camps i marges de camins de terra baixa (0 – 300 m). Primavera-estiu, r.

AMARGOT (*Urospermum*) [2 espècies].

1. Planta de pilositat suau, com de vellut; pèls del fruits d'un blanc rogenc	AMARGOT
1. Planta aspra al tacte; pèls del fruits blancs	<i>Urospermum picroides</i>

AMARGOT, herba amargant, apagallums gros, llumenetes (*Urospermum dalechampii*) – Fenassars i altres prats secs de terra baixa (0 – 800 m). Primavera-estiu, cc.

Urospermum picroides – Fenassars i altres prats secs de terra baixa, sobretot en ambients ± ruderals (0 – 500 m). Primavera-estiu, r.

Les fulles tendres són comestibles.

HIPOQUERIS (*Hypochoeris* [o *Hypochoeris*]) [3 espècies] [antic nom enprat per Teofrast i Plini d'una planta indeterminada que es consumia com a verdura].

1. Tija amb 1-2 fulles. Fulles d'un color verd clar i tacades de fosc; capítols de 4-6 cm	H. MACULAT
1. Tija sense fulles. Fulles basals d'un color verd fosc i no tacades; capítols més petits	
2. Planta anual de rel prima i fàcil d'arrencar; capítols de 0,5-1,5 cm;
fruits interns de 6-9 mm	HIPOQUERIS GLABRA
2. Planta perenne de rel gruixuda i difícil d'arrencar; capítols de 2-3 cm;
fruits interns de 8-17 mm	PELUDA

HIPOQUERIS MACULAT (*Hypochoeris maculata*, *Trommsdorffia maculata*) – Prats, matollars i boscos humits, sobretot sobre substrat silici, de terra baixa als Pirineus (60 – 2 400 m). Estiu, r.
Maculat vol dir que la planta té taques fosques.

HIPOQUERIS GLABRA (*Hypochoeris glabra*) – Prats secs d'annuals, sobretot sobre substrat silici, de terra baixa (0 – 500 m). Primavera-estiu, c.
Glabra vol dir que la planta no té pèls.

PELUDA, herba plana (*Hypochoeris radicata*) – Prats i herbassars humits i marges de camins a totes les comarques (0 – 2 100 m). Primavera-estiu, cc.
Les fulles tendres són comestibles.

LÈONTODON (*Leontodon* [incl. *Thrinicia*, *Scorzoneroïdes*]) [6 espècies] [del grec *leon*, lleó i *odontos*, dent, dent de lleó, perquè les fulles tenen dents grosses i s'hi assemblen].

1. Capítols amb els fruits interns amb pèls plumosos i els externs amb una corona d'esquames (obriu un capítol ja passat!); plantes comunes a terra baixa	
2. Planta perenne de rel gruixuda tuberosa; floreix sobretot a la tardor i a l'hivern	NUALÓS
2. Planta sovint anual de rel no tuberosa; floreix sobretot a la primavera-estiu	MORRO DE PORCELL
1. Capítols amb tots els fruits amb pèls plumosos; plantes que no es fan a terra baixa	
3. Planta clarament pilosa; tija que porta els capítols sense o amb 1-3 bràctees	L. HÍSPID
3. Planta poc pilosa o gens; tija que porta els capítols amb bràctees nombroses	
4. Planta de molleres d'alta muntanya; fulles totalment verdes; flors del capítol grogues a la cara superior i estriades de color violaci o púrpura a la inferior;
estils grocs	<i>Leontodon duboisii</i>
4. Planta de prats d'alta muntanya; fulles purpurescent a la base; flors del capítol grogues a totes dues cares	LÈONTODON PIRINENC

NUALÓS (*Leontodon tuberosus*) – Prats secs de terra baixa (0 – 500 m). Sobretot a la tardor-hivern, c.

MORRO DE PORCELL (*Leontodon taraxacoides*, *Thrinicia hispida*, *T. saxatilis*) – Prats secs d'annuals de terra baixa als Pirineus (0 – 1 300 m). Sobretot a la primavera-estiu, c.
Planta molt variable: la planta esmentada en el text correspon a la ssp *hispida* (*L. hispidus*, *Thrinicia hispida*); a les nostres comarques també hi creix la ssp. *taraxacoides* (*L. saxatilis*, *Thrinicia saxatilis*) que es fa en jonqueres i prats humits.

LÈONTODON HÍSPID (*Leontodon hispidus* subsp. *hispida*) – Prats humits des del Montseny, l'Albera i la Garrotxa als Pirineus (300 – 2 250 m). Primavera-estiu, c.
Híspid vol dir que la planta és aspra al tacte.

Leontodon duboisii – Molleres d'alta muntanya (1 500 – 2 600 m). estiu, c.
El LÈONTODON AUTUMNAL (*Leontodon autumnalis*, *Scorzoneroïdes autumnalis*) és semblant, però té les fulles dentades profundament, les tiges ramificades i l'estigma de la flor és verdós, mentre que *L. duboisii* té les fulles només dentades, l'estigma groc i la tija simple; es fa en prats humits de la Garrotxa als Pirineus (500-2000 m).

LÈONTODON PIRINENC (*Leontodon pyrenaicus*, *Scorzoneroïdes pyrenaica*) – Prats de pastura als cims del Montseny i als Pirineus (1 200 – 2 900 m). Estiu, r.

ARPELL i **PARRACA** (*Picris*) [2 espècies] [nom d'una planta amargant en els botànics antics, del grec *pikris* amargant].

1. Fulles superiors que abracen la tija, i que tenen pèls rígids ± punxents. Bràctees externes del capítol en forma de cor i fruits amb un bec llarg	ARPELL
1. Fulles superiors que no abracen la tija, aspres però no punxents. Bràctees externes del capítol allargades i fruits amb un bec curt	PARRACA

ARPELL (*Picris echioides*, *Helminthotheca echioides*) – Prats i herbassars humits de terra baixa (0 – 1 000 m). Estiu-tardor, c.
Arpell o arpella, noms que rep la planta a Mallorca.
Les fulles tendres són comestibles.

PARRACA, parraques (*Picris hieracioides*) – Prats i herbassars a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-tardor, cc.

BARBALL i ESCURÇONERA (*Scorzonera*) [3 espècies] [el nom llatí d'aquestes plantes prové del català escurçó, perquè el metge imperial P. Carnicer (s. XVI), natural de Maella (Baix Aragó, Matarranya), ho digué al metge de la reina de Bohèmia el qual, al seu torn, ho envià al botànic italià Matthioli, sempre transcrivint el nom català, i el nom d'escurçonera ja va aparèixer als llibres de botànica del renaixement; al comptat d'Urgell es feia servir l'escurçonera com a remei contra la mossegada d'aquests animals; al seu torn, ESCURÇONERA prové del llatí vulgar *excurtio* i del llatí tardà *curtio*, escurçó, de *curtus* curt, per la mida petita d'aquesta colobra, ja que la rel té forma d'escurçó].

1. Fulles dividides en segments linears (lacínies) i la majoria situades a la base	BARBALL
1. Fulles enteres	ESCURÇONERA

BARBALL, apagallums (*Scorzonera laciniata*, *Podospermum laciniatum*) – Prats secs i camps abandonats a totes les comarques (0 – 1 600 m). Primavera-estiu, r.
Les fulles tendres són comestibles.

ESCURÇONERA (*Scorzonera hispanica*) – Prats secs i brolles, sobre substrat calcari, de l'Empordà (molt rara arriba fins el Ripollès) (0 – 1 700 m). Primavera-estiu, rr.
Planta medicinal la rel de la qual és diürètica i hipertensora. Les fulles tendres són comestibles en amanida. Cultivada (la subsp. *hispanica*) i emprada com el salsefí (vegeu gèn. *Tragopogon*).
Scorzonera humilis també té les fulles enteres, però és una planta de prats de dall, molles i jonqueres; molt rara es fa des de l'Albera als Pirineus. Conté una substància amb propietats antibactericides.

BARBETA, SALSIFÍ (*Tragopogon*) [els capítols d'aquestes plantes s'obren molt aviat, ja de matinada, i abans del migdia ja s'han tancat] [3 espècies].

1. Capítols vermells o violacis, amb un involucre de 8 bràctees	<i>Tragopogon porrifolius</i>
1. Capítols grocs, amb un involucre de 5-13 bràctees	
2. Involucre de 5-7 bràctees	<i>Tragopogon pratensis</i>
2. Involucre de 8-13 bràctees	
3. Bràctees de l'involucre de base fosca; peduncle de 8-10 mm de gruix sota el capítol en la fructificació	<i>Tragopogon lamottei</i>
3. Bràctees de l'involucre verdes; peduncle de 12-20 mm de gruix sota el capítol en la fructificació	<i>Tragopogon dubius</i>

Tragopogon porrifolius (*T. porrifolius* ssp. *australis*) – Fenassars i altres prats secs de terra baixa (0 – 1 400 m). Primavera-estiu, r.

La ssp. *sativus* (ssp. *porrifolius*, *T. eriospermus*), el SALSEFÍ o SALSIFÍ, és una planta cultivada de la qual se n'aprofiten les rels per menjar en amanides o en guisats [tanmateix com a salsefí s'empra el salsifí negre (*Scorzonera hispanica*), més gustós i menys fibrós]; planta diürètica i aperitiva de fulles i capítols comestibles.

Tragopogon dubius – Fenassars i prats ± humits a totes les comarques (0 – 2 100 m). Primavera-estiu, c.

Tragopogon pratensis i *T. lamottei* (*T. pratensis* subsp. *orientalis*) són plantes de prats de dall, de terra baixa als Pirineus.

COSCONILLA, COSCONIA, cuscunies, cuscumia, cascomia (*Reichardia picroides*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 50 cm d'alçada, amb les fulles dentades (a vegades profundament). Capítols grocs d'1-2 cm amb les bràctees envoltades d'un voraviu blanc. Fruits sense bec i amb pèls al capdamunt, els externs rugosos. Fenassars i altres prats secs de terra baixa (0 – 1 000 m). Tot l'any, cc.
Planta comestible en amanides i que també fa baixar el nivell de sucre a la sang.

Aetheorhiza bulbosa, Sonchus bulbosus [1 espècie].

Planta herbàcia perenne amb tiges allargades ajagudes i rels tuberoses, de fins 30 cm d'alçada. Fulles dentades,

gairebé totes situades a la base. Tiges simples que porten un sol capítol groc de 9-16 mm un xic piloses sota el capítol; fruits amb pèls al capdamunt. Platges sorrenques i prats secs del litoral, arribant fins al Montnegre (massís de les Gavarres) i a la rodalia de Girona (0 – 400 m). Tot l'any, r.
Les rels són comestibles.

LLETSÓ, lletissó, llitsó, llecsó, llipsó (*Sonchus*) [anomenats així per la petita quantitat de suc blanc, de "llet", que brolla del punt de tall; 4 espècies].

1. Fulles espinescents, les de la tija arrodonides a la base (la part que abraça la tija); fruits amb ales marginal	<i>Sonchus asper</i>
1. Fulles no espinescents i fruits sense ales marginals	
2. Planta perenne de jonqueres, herbeis humits, i talussos on regalima aigua. Fulles només dentades	<i>Sonchus maritimus</i>
2. Planta anual o perenne de conreus, erms o prats secs. Fulles fortament dentades o fins i tot dividides	
3. Planta anual de conreus i herbassars ruderals; fulles amb el segment final més gran que els laterals	<i>Sonchus oleraceus</i>
3. Planta sovint perenne de parets, rocams i prats secs que es trenca fàcilment; fulles amb el segment final ± igual que els laterals	<i>Sonchus tenerrimus</i>

Sonchus asper – Camps i llocs ruderals a totes les comarques (0 – 1 600 m). Tot l'any, c.

Sonchus maritimus – Jonqueres, prats humits i llocs on regalima aigua, sobretot sobre substrat calcari i llocs salins, del litoral a la Garrotxa (0 – 800 m). Estiu-tardor, c.

Planta que inclou dos tàxons:

- subsp. *maritimus* (*S. maritimus*), planta halòfila de llocs salins del litoral i també a l'estany de Banyoles que fa < 12 capítols de 2-3 cm de Ø (involucre de 1,2-2 cm) i amb les anteres i les branques estilars completament grogues
- subsp. *aquatilis* (*S. aquatilis*), planta d'ambients no salins que fa > 12 capítols d'1,5-2,5 cm de Ø (involucre de 0,9-1,3 cm) i amb les anteres i les branques estilars grogues i grises a l'apex

Sonchus oleraceus – Camps i llocs ruderals a totes les comarques (0 – 1 500 m). Tot l'any, cc.

Les fulles basals són comestibles.

LLETSÓ FI (*Sonchus tenerrimus*) – Prats secs i llocs rocósos de terra baixa (0 – 400 m). Tot l'any, c.

Les fulles basals són comestibles, tot i que no hi ha costum d'emprar-les a les nostres comarques.

LLETUGA (*Lactuca*) [del llatí, de *lac*, llet, perquè quan es trenca la planta surt molt de suc blanc (làtex) que s'assembla a la llet, i també nom llatí de l'ENCIAM (*Lactuca sativa*); 6 espècies].

1. Planta perenne amb flors blaves	
2. Fulles sovint molt estretes acabades en punta a la base (la part que abraça la tija). Capítols d'1,5-2 cm de Ø amb 8-12 bràctees internes; fruit de 7-10 mm amb els pèls groguencs	<i>Lactuca tenerrima</i>
2. Fulles sovint de > 1 cm d'amplada, arrodonides a la base. Capítols de 3-4 cm de Ø amb 6-8 bràctees internes; fruit de 10-14 mm amb els pèls blancs	ENCIAM SILVESTRE
1. Planta amb flors grogues	
3. Planta perenne amb fulles de la tija molt estretes, no dividides i que no abracen la tija (la base de la fulla hi és com enganxada). Capítols amb 4-5 flors. Fruit amb la part inflada (el cos) i la part prima (el bec) del mateix color	<i>Lactuca viminea</i>
3. Planta anual amb les fulles que abracen la tija; fruit amb el cos brunenc o negre i el bec blanquinós	
4. Fulles de la tija estretes (< 0,5 cm)	<i>Lactuca saligna</i>
4. Fulles de la tija més amples	
5. Fulles que s'orienten cap al sol, que solen tenir la base retorçada i amb nervis secundaris visibles; tiges espinescents; fruits grisos	ENCIAM BORD
5. Planta d'olor molt forta. Fulles no retorçades a la base i espinoses a la cara inferior; fruits negres	ENCIAM BOSCA

Lactuca tenerrima – Llocs secs i pedregosos i murs a totes les comarques, sobretot a terra baixa (0 – 1 500 m). Tot l'any, c.

ENCIAM SILVESTRE (*Lactuca perennis*) – Llocs secs i pastures pedregoses de l'Empordà i la Garrotxa als Pirineus, i també a Santa Brígida (Amer) i Argimon (Riudarenes) (0 – 1 800 m). Primavera-estiu, r.

Lactuca viminea – Llocs pedregosos, costers i prats secs a totes les comarques (0 – 1 200 m). Estiu-tardor, r.

Les plantes de les nostres comarques correspondrien a la subespècie *chondrilliflora*.

Lactuca saligna – Marges, camins i prats secs de terra baixa (0 – 400 m). Estiu-tardor, r.

ENCIAM BORD (*Lactuca serriola*, *L. sativa*) – Herbassars, marges i camps abandonats a totes les comarques (0 – 1 200 m). Estiu-tardor, cc.

Les fulles joves són comestibles en amanida.

L'ENCIAM (abans anomenat *L. sativa*), seria una raça cultivada de l'enciam bord.

ENCIAM BOSCA, enciam de bosc (*Lactuca virosa*) – Marges i clarianes de bosc, des de terra baixa als Pirineus (0 – 1 700 m). Estiu, r.

Les dues darreres espècies són plantes medicinals amb propietats sedants i antigament s'empraven per elaborar xarops pectorals; se n'aprofitava el suc blanc, el lacucari, que s'extreia de la planta i es deixava assecar. L'ENCIAM BOSCA és l'espècie que té el lacucari més actiu, també anomenat opi d'enciam, té un olor similar als opiacis i s'havia emprat com l'opi en la medicinal tradicional, ja que té activitat analgèsica, és antitussigen, hipnòtic i sedant i s'empra en homeopatia. Les fulles tendres són comestibles.

LLETUGA DE MUNTANYA (*Cicerbita plumieri*, *Lactuca plumieri*) [2 espècies].

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m d'alçada, amb el tronc buit per dins i les fulles fortament dentades de fins 60 cm. Capítols d'un blau pàl·lid; fruits aixafats, amb bec i pèls al capdamunt. Herbassars megafòrbics dels Pirineus (1 600 – 2 200 m). Estiu, rr.

La LLETUGA ALPINA (*Cicerbita alpina*, *Lactuca alpina*) és semblant i es fa als mateixos indrets, però és pilosa i glandulosa a la part superior i la LLETUGA DE MUNTANYA no.

PRENANTES (*Prenanthes purpurea*) [1 espècie] [del grec *prenes*, penjar, inclinat i *antos*, flor, perquè els capítols pengen].

Planta herbàcia perenne de fins 1,5 m d'alçada, sense pèls i fulles enteres que a la base abracen la tija. Capítols purpuris amb 5 flors ligulades que semblen una única flor de 5 pètals; fruits comprimits, sense bec i amb pèls al capdamunt. Fagedes, avetoses i altres boscos caducifolis humits al Montseny i les Guillerics, a l'Albera i de la Garrotxa als Pirineus (700 – 2 200 m). Estiu, r.

LLETUGA DE BOSC, cicèrbita (*Mycelis muralis*, *Lactuca muralis*, *Cicerbita muralis*) [1 espècie].

Planta herbàcia perenne de fins 1 m d'alçada o més, amb tiges fines, sense pèls i amb fulles fortament dentades o fins i tot partides que a la base abracen la tija (la divisió final és triangular i molt més gran que les altres). Capítols grocs de 7-10 mm; fruits comprimits, amb bec i pèls al capdamunt. Boscos caducifolis humits des de terra baixa als Pirineus (60 – 2 000 m). Estiu, c.

Cicèrbita era el nom llatí d'un lleusó o d'una xicoira.

PIXALLITS, XICOIA i DENT DE LLEÓ (*Taraxacum*) [14 espècies] [anomenades pixallits perquè són plantes diürètiques i dent-de-lleó perquè tenen les fulles retallades com dents; també són plantes depuratives].

Gènere de compostes molt complex dins el qual són freqüents els processos d'hibridació on es formen espècies difícils de separar morfològicament. Segons els darrers estudis del gènere, a les comarques de Girona hi creixerien una vintena d'espècies, per bé que anotem aquí només les més comunes i fàcils de distingir al camp.

1a. Planta d'alta muntanya que fa diverses rosetes foliars amb les restes seques de les fulles de l'any passat XICOIA   1b. Planta de prats secs de terra baixa, sobretot a l'Empordà, i de floració autumnal; lígules d'un groc pàl·lid; fulles fortament dentades <i>Taraxacum megalorrhizon</i>   1c. Planta de prats humits, d'herbassars o vores de camins en indrets ± humits o poc secs   2. Bràctees involucrals, almenys algunes, amb l'àpex corniculat o fortament gibós; fruits vermellosos rogencs <i>Taraxacum</i> sect. <i>Erythrosperma</i> [<i>Taraxacum erythrosperma</i>]   2. Bràctees involucrals no corniculades ni fortament giboses a l'àpex; fruits sense tons vermellosos ni rogencs   3. Bràctees involucrals externes reflexes, girades cal avall <i>Taraxacum</i> sect. <i>Taraxacum</i> [<i>Taraxacum officinale</i>]   3. Bràctees involucrals aplicades; planta que es fa en prats humits o fins i tot embassats <i>Taraxacum</i> sect. <i>palustris</i> [<i>Taraxacum palustre</i>]

XICOIA, xicoira (*Taraxacum pyrenaicum*, *T. dissectum* [Sect. *Alpina*; incl. *Taraxacum andorriense*]) – Pastures i herbassars trepitjats, jaces i cledes dels Pirineus (1 600 – 2 600 m). Estiu, c.

Alguns autors separen *T. andorriense* i *T. pyrenaicum* en seccions diferents, mentre que d'altres consideren sinònims; *T. andorriense* té els pèls del fruit discolors, per la qual cosa es pot incloure dins la secció *Artica*.
Planta comestible en amanida.

Taraxacum megalorrhizon (*T. minimum* ? [Sect. *Scariosa*]) – Prats secs i vores de camins de l'Empordà i a la zona calcària de la rodalia de la ciutat de Girona (0 – 500 m). De finals d'estiu a la tardor, r.

Taraxacum obovatum [Sect. *Obovata*], és semblant, però floreix a la primavera i la planta desapareix a l'estiu, les bràctees interiors són molt corniculades i les fulles no són profundament dentades; només es fa en prats secs de l'Alt Empordà.

PIXALLITS, pixacans, lletsó d'ase, apagallums, angelets, xicoira d'ase, xicoia, dent-de-lleó – Prats humits, camps i herbassars a totes les comarques (0 – 1 900 m). Tot l'any, cc.

Dits lletsó i xicoira d'ase perquè és més aspre que el lletsó i la xicoira veritables.

Planta comestible en amanida; és també una planta medicinal diürètica i per afeccions hepàtiques.

Amb aquests noms populars s'inclouen les seccions i els tàxons següents:

- *Taraxacum* sect. *Erythrosperma*: *Taraxacum erythrospermum* s.l. (*T. laevigatum*) [incl. *T. gasparrinii* i *T. rubicundum*], amb les bràctees externes dels capitols giboses o fins i tot amb petites banyes, rosades o d'un verd pàl·lid; els fruits són vermelloso-violacis
 - o Fulles amb 3-7 lòbuls dentats a la base *T. rubicundum*
 - o Fulles amb nombrosos lòbuls, dividits *T. gasparrinii*
- *Taraxacum* sect. *Erythrocarpa*: *Taraxacum tarraconense* i *Taraxacum vinosum*, amb les bràctees externes dels capitols verdes, a vegades amb tonalitats rosades i generalment sense corns
 - o Pecíols de verd a porpres a la base; anteras dels estams amb pol·len . . . *T. tarraconense*
 - o Pecíols porpres, vermelloso-violacis o vinosos; anteras estèrils, sense pol·len *T. vinosum*
- *Taraxacum* sect. *Ruderalia*: *Taraxacum officinale* s.l. [incl. *T. cordatum*, *T. dentilobum*, *T. elegantius* i *T. polyodon*], amb les bràctees involucrals externes reflexes, no giboses i fruits no vermelloso-violacis
 - o Estigmes d'un violeta fosc o grocs porpres; fulles amb el lòbul terminal sagitat; nervi principal de la fulla i pecíol brunenc o purpuri *T. elegantius*
 - o Estigmes grocs verdosos
 - Fulles sovint partides; bràctees externes de l'involucre uniformement purpúries *T. polyodon*
 - Fulles amb lòbuls laterals dentats però no dividits, i amb lòbul terminal ± triangular; bràctees externes de l'involucre verdes, o purpúries als marges
 - Tija floral de verda a brunenca *T. cordatum*
 - Tija floral purpúria *T. dentilobum*
- *Taraxacum* sect. *palustris*: *Taraxacum ciliare*, *T. palustre* s.l. [incl. *T. braun-blanchetii*], plantes de prats humits o fins i tot embassats, amb les bràctees involucrals aplicades i fruits no vermelloso-violacis

MÀSTEC, masteguera, xicoira dolça (*Chondrilla juncea*) [1 espècie].

Planta herbàcia biennal de fins 1 m d'alçada o més, amb pèls aspres a la part inferior de la tija. Fulles basals de 4-12 cm dentades o partides profundament. Capitols grocs de 8-12 mm; fruits amb bec i pèls al capdamunt. Marges, camps abandonats i erms del litoral als Pirineus (0 – 1 300 m). Estiu-tardor, c.

Planta comestible en amanida; popularment emprada com a vulnerària, depurativa...

LÀMPSANA (*Lapsana communis*) [1 espècie] [del grec *lapazeini* i del llatí *lampsana*, nom d'una planta indeterminada, que significaria purgar, fer evacuar, per les propietats emol·lients i depuratives de la planta].

Planta herbàcia anual de fins 1,5 m d'alçada, amb fulles basals dividides de 7-15 cm. Capitols grocs de 5-8 mm; fruits sense pèls ni esquames al capdamunt. Marges i clarianes de boscos humits i camins a totes les comarques (0 – 1 700 m). Estiu, c.

Antiga planta medicinal emprada com a desinfectant per a les llagues i les ferides; les fulles tendres són comestibles en amanida.

CREPIS (*Crepis*) [6 espècies] [antic nom grec i llatí d'una planta].

1. Tija sense fulles (són totes a la base) o bé amb fulles que no abracen a la tija
 - 2a. Planta de conreus, camins i erms de terra de baixa que floreix a finals d'hivern i de primavera; fruits externs alats *Crepis sancta*
 - 2b. Planta de camins, erms, i gespes de terra baixa, de floració estival-tardoral; fruits amb un bec (la part superior prima) més llarg que el cos (la part basal inflada) *Crepis bursifolia*
 - 2c. Planta de brolles i de llocs rocosos i pedregosos calcaris de muntanya (Garrotxa i Pirineus)
 3. Planta ajaguda de llocs rocosos d'alta muntanya; fulles de la tija amb pecíol llarg . CREPIS NANA
 3. Planta d'un verd clar, grisenca no ajaguda; tija sense fulles o amb fulles

- que no tenen pecíol; bràctees amb un marge membranós blanc CREPIS ÀLBIDA
1. Tija amb fulles que abracen clarament a la tija
4. Fruits sense bec clar (només aprimat cap a l'apex)
- 5a. Planta anual sense pèls o només és pilosa a la part superior. Capítols petits (1 cm de llargada); fruits d'1,4-2,5 mm amb 10 costes (uns nervis) CREPIS CAPIL·LAR
- 5b. Planta anual pilosa a la part mitjana i inferior. Bràctees externes obertes. Fruits de 2,5-3,8 mm amb < 13 costes *Crepis nicaeensis*
- 5c. Planta perenne que es fa als prats de dall dels Pirineus
6. Involucre de 7-11 mm amb pèls glandulars. Fruits < 4,5 mm amb > 13 costes .. CREPIS BLANA
6. Involucre sense pèls glandulars (amb pèls aspres al tacte), de > 1cm. Fruits de 6-8 mm amb 20 costes CREPIS PIRINECA
4. Fruits (almenys els centrals) amb un bec clar (esquinceu un capítol ja passat!)
7. Planta que fa mala olor (olor de iode) CREPIS FÈTIDA
7. Planta que no fa mala olor
8. Planta anual de floració estival amb la part superior de les tiges i les bràctees del capítol amb pèls rígids de 2 mm *Crepis setosa*
8. Planta perenne de floració primaveral; bràctees del capítol sense pèls rígids CAP-ROIG

Crepis sancta – Conreus, marges i prats secs de terra baixa (0 – 500 m). Hivern-primavera, cc.
Planta originària de la mediterrània oriental, potser de Palestina, d'aquí el nom científic.

Crepis bursifolia – Jardins, erms i camins de terra baixa (0 – 1 000 m). Estiu (primavera-tardor), c.
Planta originària de la mediterrània central.

CREPIS NANA (*Crepis pygmaea*) – Tarteres, sobretot en substrat calcari, dels Pirineus (2 000 – 2 800 m). Estiu, r.

CREPIS ÀLBIDA (*Crepis albida*) – Llocs rocosos, sobre substrat calcari, de la Garrotxa als Pirineus (300 – 1 800 m). Primavera-estiu, r.

CREPIS CAPIL·LAR (*Crepis capillaris*) – Herbassars ± humits a totes les comarques (0 – 2 000 m). Estiu (primavera), r.

CREPIS PULCRA (*Crepis pulchra*), que es fa en codolars fluvials, marges i erms al Pla de l'Estany, l'Alt Empordà i la Garrotxa, té la base de la tija i les fulles inferiors piloses glanduloses i els fruits mesuren 4-6 mm.
Pulcra vol dir elegant, bonic, formós, per l'aspecte de la planta.

Crepis nicaeensis – Herbassars i prat humits de l'Albera als Pirineus (400 – 1 200 m). Primavera-estiu.

CREPIS BLANA (*Crepis mollis*) – Prats de dall dels Pirineus (1 000 – 2 000 m). Estiu, r.
El CREPIS GRANDIFLORA (*Crepis conyzifolia*) és semblant però es fa en pastures d'alta muntanya sobre substrat silici, dels Pirineus; l'involucre mesura 1-2 cm i les bràctees internes són piloses a la cara interior, i el fruit fa 9 mm; grandiflora per l'antic nom llatí de la planta.

CREPIS PIRINECA (*Crepis pyrenaica*) – Prats de dall i herbassars dels Pirineus (1 000 – 2 200 m). Estiu, r.

CREPIS FÈTIDA (*Crepis foetida*) – Marges de camins, erms i codolars fluvials a totes les comarques (0 – 1 200 m). De la primavera a la tardor, r.

Crepis setosa – Marges i camps abandonats (0 – 2 800 m). Estiu (primavera), c.

CAP-ROIG (*Crepis vesicaria* ssp. *taraxacifolia*, *C. vesicaria*) – Camps i herbassars a totes les comarques (0 – 1 300 m). Primavera-estiu, cc.
Les fulles tendres són comestibles.

LLONGERA (*Andryala*) [2 espècies].

1. Planta de codolars fluvials, de fins 40 cm, poc ramificada, blanquinosa i sense pèls glandulosos LLONGERA
1. Planta més alta, molt ramificada, grisenca i amb pèls glandulosos al capítol LLONGERA INTEGRIFÒLIA

LLONGERA (*Andryala ragusina*) – Codolars fluvials de terra baixa (0 – 500 m). Estiu, rr.

LLONGERA INTEGRIFÒLIA (*Andryala integrifolia*) – Marges, vores de camins, erms, camps abandonats, matollars i prats secs del litoral al Ripollès (0 – 1 300 m). Estiu, cc.

Integrifòlia vol dir que té les fulles enteres, no dividides, tot i que a vegades sí que ho són. Les fulles tendres són comestibles.

HIERACI, PELOSELLA, HERBA DE L'ESPARVER (*Hieracium* i *Pilosella*) [> 54 espècies] [del grec *hierakion*, nom de diverses compostes que tenen làtex, i de *hierax*, esparver, perquè segons la llegenda popular es creia que aquests ocells utilitzaven el seu suc per aclarir la vista]

Gèneres de compostes molt nombrosos i complexes dins els quals són freqüents els processos d'hibridació, poliploidia (duplicació del nombre de cromosomes) i diversos sistemes de reproducció, la qual cosa comporta que hi hagi una gran semblança morfològica entre les espècies del gènere, i per això s'han descrit un gran nombre d'espècies i subespècies. A les comarques de Girona, pel cap baix, s'han citat una cinquantena d'espècies amb un nombre encara més elevat de subespècies, la separació morfològica de les quals no és possible sense una bona lupa binocular; és per això que en aquesta obra només figuren les més comunes i fàcils de distingir al camp. Consulteu altra bibliografia per a una correcta determinació.

1. Planta sovint estolonífera amb totes les fulles a la base o tiges ajagudes. Fulles enteres o amb dents febles i sense pecíol (o amb pecíol curt). Tija sense fulles o només amb alguna bràctea petita, que porta un sol capítol, o bé 3-4, però que no és clarament ramificada. Fruits d'1-2,5 mm amb apèndix crenulat i sense bec al capdamunt gèn. <i>Pilosella</i>   1. Planta sovint no estolonífera amb fulles basals sovint amb pecíol clar, enteres o dentades. Tiges folioses (a vegades només amb una fulla que és un xic més petita que les basals). Tija ramificada i amb diversos capítols. Fruits de 3-4 mm gèn. <i>Hieracium</i>

PELOSELLA (*Pilosella*) [9 espècies].

1. Cara inferior de la fulla amb pèls estrellats fen un borriçol blanc dens, com a mínim les joves. Plantes amb 1 sol capítol i 0-1 fulla caulinar bracteïforme   2. Estolons curts (< 2,5 cm) i amb fulles semblants a les dels rebrots. Algunes bràctees involucrals de 2-3 cm d'amplada, amb la seva amplada màxima a la base, agudes, acuminades i amb pèls glandulosos poc densos i de color pàl·lid <i>Pilosella peleteriana</i>   2. Estolons d'1-20 cm i poc semblants als rebrots axil·lars, amb fulles petites   3. Peduncle del capítol i involucre molt glandulosos i de color fosc   4. Tija floral i estolons de ≥ 2 mm de Ø. Bràctees de l'involucre d'1,5-2 mm d'amplada <i>Pilosella hypœura</i>   4. Tija floral i estolons de ± 1 mm de Ø. Bràctees de l'involucre de ± 1 mm d'amplada PELOSELLA [incl. <i>Pilosella pseudopilosella</i>, <i>P. tardans</i> i <i>P. saussureoides</i>]   1. Cara inferior de la fulla sense borriçol blanc dens. Diversos capítols i 1-2 fulles caulinars desenvolupades   4. Planta de 15-30 cm amb 1-8 capítols que es fa en prats i pastures a totes les comarques. Tija arquejada a la base, amb estolons llargs de fulles espaiades. Fulles verdes \pm glauques, poc piloses o gens, amb pèls simples només al marge i a la base, i sense pèls estrellats a la cara inferior <i>Pilosella lactucella</i>   4. Fulles grises i molt piloses, amb pèls simples i pèls estrellats   5. Planta de 3-15 cm dels prats d'alta muntanya. Fulles amb pèls estrellats que es disposen com si fessin flocs a ambdues cares, i que donen a la roseta aspecte llanós argentat <i>Pilosella breviscapa</i>   5. Planta alta de > 30 cm amb > 6 capítols que es fa a les brolles litorals de la Selva. Fulles densament floccoses només a la cara inferior <i>Pilosella anchusoides</i>

Pilosella peleteriana, *Hieracium peleterianum* – Prats i matollars, en substrat àcids, des del Montseny i la Garrotxa als Pirineus (500 – 2 300 m). Primavera-estiu, c.

Pilosella hoppeana (*P. billyana*), que es diferencia perquè té les bràctees externes de l'involucre amb pèls glandulosos abundants i de color fosc, amb la seva amplada màxima a la part mitjana (a *P. peleteriana* hi abunden els simples), s'ha citat també de les nostres comarques, però altres autors consideren aquest tàxon com una simple varietat de l'anterior.

Pilosella hypœura – Prats i matollars de la muntanya mitjana a l'alta muntanya; tàxon intermedi entre *P. pilosella* i *P. hoppeana*, no admès per alguns botànics.

PELOSELLA, peludella, herba cançera, orella de rata (*Pilosella officinarum*, *Hieracium pilosella* [incl. *P. pseudopilosella*, *P. saussureoides* i *P. tardans*]) – Prats secs i llocs pedregosos a totes les comarques (0 – 2 000 m). Primavera-estiu, c.

Planta medicinal amb propietats diürètiques i antibiòtiques, sobretot antisèptiques bucals; popularment emprada a les Gavarres per combatre el xarmpió.

Pilosella lactucella, *Hieracium lactucella* – Prats i pastures de terra baixa als Pirineus (400 – 2 600 m). Estiu, c.

Pilosella breviscapa, *Hieracium breviscapum* – Pastures d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici (1 800 – 2 750 m). Estiu, r.

Hieracium piliferum, que es fa en pastures d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici (> 1 900 m), fa tiges amb un sol capítol i s'assembla les espècies del gèn. *Pilosella*, però els fruits més grossos que les espècies anteriors (> 2,5 mm).

Pilosella anchusoides, *Hieracium anchusoides* – Brolles i prats secs del litoral de la Selva (0 – 400 m). Primavera-estiu, r.

HIERACI i HERBA DE L'ESPARVER (*Hieracium*) [> 47 espècies].

1a. Planta que floreix a principis de primavera, al març-abril. Tija sense fulles o amb una de sola. Receptacle glabre sense cilis als alvèols	GRUP 1
1b. Planta que floreix a finals d'estiu i a la tardor, d'agost a octubre; tiges amb nombroses fulles	GRUP 2
1c. Planta que floreix a la primavera i a l'estiu, de maig a setembre	GRUP 3

GRUP 1, plantes de floració primerenca i tiges amb una sola fulla o sense

1. Fulles amb taques de color fosc, glauques o glaucescents	
2. Involucre amb pèls glandulosos poc densos (3-10 per bràctea mitjana), sovint un sol capítol. Fulles amb la cara superior glabre. Planta de llocs rocosos de muntanya	<i>Hieracium planchonianum</i> , <i>H. hypochoeroides</i>
(llocs rocosos, marges de bosc i prats als Pirineus C, 900 – 2 300 m)
2. Inflorescència amb diversos capítols. Involucre amb pèls glandulosos densos (> 20 per bràctea mitjana). Planta de boscos i vorades de bosc	<i>Hieracium glaucinum</i>
(boscos caducifolis i vorades de bosc de terra baixa a l'estatge subalpí, març-abril, 0 – 1 900 m)
1. Fulles no tacades	
3. Planta de llocs rocosos de muntanya. Fulles verdes, les joves amb pèls marginals de < 2 mm. Receptacle ciliat però només esparsament	<i>Hieracium olivaceum</i>
(llocs rocosos i pastures pedregoses, estatge montà i subalpí)
3. Planta de boscos caducifolis i vorades de bosc. Involucre amb pèls glandulosos densos (> 20 per bràctea mitjana)	
4. Planta alta (0,5-1 m). Fulles verdes, glauques o glaucescent, blanques, amb pèls simples suaus; una fulla caulinar de forma semblant a les basals. Inflorescència sovint amb > 8 capítols. Involucre amb pèls glandulosos, algun d'estrellat i sense pèls simples	<i>Hieracium murorum</i>
(HERBA DE L'ESPARVER, boscos caducifolis i vorades de bosc de terra baixa a subalpí, 0 – 2 100 m)
4. Planta més baixa que l'anterior (< 40 cm). Fulles més petites	
5. Fulla caulinar clarament més petita que les basals o absent. Fulles amb majoria de pèls rígids i gruixuts als marges i cara superior. Inflorescència de 3-12 capítols; invol. amb pèls glandulosos i també d'estrellats i de simples	<i>Hieracium schmidtii</i>
(sovint roques silícies, de terra baixa a l'estatge subalpí)
5. Fulles amb la majoria de pèls simples i algun de rígids; invol. amb abundants pèls glandulosos i estrellats i algun de simple	<i>Hieracium glaucinum</i>
(boscos caducifolis i vorades de bosc de terra baixa a subalpí, març-abril, 0 – 1 900 m)

GRUP 2, plantes de floració tardorenca i tiges amb nombroses fulles

1. Planta sense fulles basals al moment de la florida; fulles caulinars no glanduloses, poc diferents entre si, i que es van fent regularment més petites al capdamunt de la tija; inflorescència laxa; capítols amb nombroses bràctees a l'involucre disposades en 3-4 fileres. Planta de tendència silicícola	
2. Fulles caulinars nombroses (7-20) i ± abraçadores, verdes, les inferiors ja seques a la floració (sense roseta basal a la floració). Panícula laxa amb 5-25 capítols petits de poques bràctees disposades en 2 fileres. Lígules ciliades i fruits pàl·lids. Planta de muntanya	<i>Hieracium lanceolatum</i> (<i>H. prenanthoides</i> subsp. <i>lanceolatum</i>)
(formacions megafòrbiques l'estatge montà al subalpí)
2. Fulles caulinars nombroses però sèssils, no abraçadores	
3. Fulles ± glauques a la cara inferior i amb nervis marcats. Fulles mitjanes eixamplades a la part superior. Inflorescència amb pèls glandulosos foscos. Lígules ciliades	<i>H. conicum</i>
(<i>H. crocatum</i> subsp. <i>conicum</i> , marges i boscos clars a l'estatge montà)
3. Fulles verdes a la cara inferior i amb nervis poc marcats. Fulles mitjanes eixamplades	

- a la part mitjana o a la part superior. Lígules sens pèls
4. Últimes ramificacions de la inflorescència disposades de forma umbel·lada.
Bràctees externes del capítol girades cap avall i no piloses *Hieracium umbellatum*
(rouredes i landes sobre substrat silici, des de terra baixa als Pirineus, 200 – 1 100 m)
4. Inflorescència paniculada. Bràctees externes del capítol no girades cap avall, amb pèls estrellats o microglàndules *Hieracium virgultorum* (*H. sabaudum*)
(boscos i landes sobre substrat silici, des del litoral als Pirineus, 0 – 1 500 m)
1. Planta amb fulles basals al moment de la florida
5. 3-6 fulles basals verdes al moment de la florida; fulles caulinars més petites i algunes clarament abraçadores
6. Planta sovint de > 50 cm d'alçada. Involucre amb pèls simples, llargs i pocs de glandulosos *Hieracium nobile*
(marges i clarianes de bosc des de terra baixa als Pirineus, 300 – 1 000 m)
6. Pl. de 20-30 cm. Invol. sense pèls simples, amb pèls glandulosos i estrellats *H. compositum*
(marges i clarianes de bosc, sovint en substrats silicis, des de terra baixa als Pirineus, 300 – 1 000 m)
5. 0-2 fulles basals verdes al moment de la florida; fulles caulinars de mida semblant a les basals i no clarament abraçadores
7. Fulles caulinars mitjanes 3-5 vegades tant llargues com amples, amb dents més grans a la base *Hieracium hecatadenum*
(*H. patens* subsp. *hecatadenum*, *H. rectum* subsp. *hecatadenum*, *H. rectum* subsp. *eynense*;
boscos i llocs rocosos de terra baixa a l'estatge montà)
7. Fulles caulinars mitjanes 1,5-3 vegades tant llargues com amples, amb dents iguals a tot el marge; peduncle amb pocs pèls glandulosos *Hieracium patens*
(*H. rectum* subsp. *patens*; s'ha citat de la Cat N.)

GRUP 3, plantes de floració primaveral-estival

1. Fulles inferiors amb abundants (> 30%) pèls glandulars marginals
2. Planta verda de l'alta muntanya silícia i d'ecologia pionera. Fulles basals rudimentàries, les caulinars glanduloses, estretes, ± abraçadores. Capítols en panícula laxa i lígules pàl·lides; involucre amb pèls glandulosos densos i foscos, de bràctees nombroses, les externes obertes *Hieracium lantoscanum*
(llocs rocosos de l'estatge subalpí)
2. Fulles basals més grans que les de la tija, verdes o ja seques o desaparegudes a la floració. Lígules d'un groc daurat
3. Tija amb < 5 fulles, les de la base verdes a la floració i amb pecíol clar
4. Planta verda; entrenusos de la tija de < 5 cm de llarg. Planta rupícola de muntanya, fil·lòpode (amb roseta de fulles basals). Fulles glanduloses. Capítols grossos glandulosos i pilosos amb el receptacle no ciliat *Hieracium humile*
(roques calcàries a l'estatge subalpí; citat de la Cat N.)
4. Planta glauca; almenys un entrenús de la tija de > 5 cm de llarg
5. Planta rupícola. Involucre amb pèls estrellats poc densos (3-10 per bràctea mitjana) *Hieracium planchonianum*, *H. hypochoeroides*
(llocs rocosos, marges de bosc i prats als Pirineus C, 900 – 2 300 m)
5. Planta de boscos i de marges de bosc. Involucre amb pèls estrellats densos (> 20 per bràctea mitjana)
6. Planta alta (0,5-1 m). Fulla caulinar de forma semblant a les basals, verdes, glauques o glaucescent, blanques, amb pèls simples suaus i no tacades. Involucre verd fosc amb pèls glandulosos, algun d'estrellat i sense pèls simples; bràctees internes de l'involucre amb pèls estrellats més densos als marges que a l'esquena, o només presents als marges *Hieracium murorum*
(HERBA DE L'ESPARVER, boscos caducifolis i vorades de bosc de terra baixa a subalpí, 0 – 2 100 m)
6. Planta més baixa que l'anterior (< 40 cm). Fulles més petites
7. Fulla caulinar clarament més petita que les basals o absent. Fulles amb majoria de pèls rígids i gruixuts als marges i cara superior. Inflorescència de 3-12 capítols; invol. amb pèls glandulosos i també d'estrellats i de simples *Hieracium schmidtii*
(sovint roques silícies, de terra baixa a l'estatge subalpí)
7. Fulles amb la majoria de pèls simples i algun de rígid: invol. amb abundants pèls glandulosos i estrellats i algun de simple *Hieracium glaucinum*
(boscos caducifolis i vorades de bosc de terra baixa a l'estatge subalpí, març-abril, 0 – 1 900 m)
3. Tija amb 8-20 fulles, algunes abraçadores, les de la base ja seques a la floració GRUP 4, sect. *Amplexicaulia*
1. Fulles inferiors sense o amb pocs (< 5%) pèls glandulars marginals
7. > 5 fulles ben desenvolupades a la tija GRUP 2
7. < 5 fulles ben desenvolupades a la tija
8. Alvèols del receptacle cilíats (si no podeu observar aquest caràcter consulteu els dos passos nº 8)

9. Fulles ovals o espatulades, sense pecíol i amb el limbe enter o denticulat amb dents de la mateixa mida GRUP 5, sect. *Cerinthoidea*
9. Fulles ovals, peciolades i amb el limbe denticulat amb dents de mida decreixent de la base a la part superior GRUP 6, sect. *Oleosa*
8. Alvèols del receptacle sense pèls o amb molts pocs
10. Algunes fulles inferiors amb pecíol clar
11. 0-1 fulla caulinar ben desenvolupada. Plantes que es fan a terra baixa GRUP 1
11. Diverses fulles caulinars. Plantes que no es fan a terra baixa
12. Al menys 1 fulla caulinar ± abraçadora. Plantes de muntanya que creixen amb les espècies de la secc. *Prenanthoidea* però que floreixen abans
13. 1-6 fulles caulinars, 0-1 abraçadora, no tacades; involucre amb nombrosos pèls glandulosos i pocs o cap de simples; 3-18 capítols *Hieracium umbrosum* (boscos als estatges montà i subalpi)
13. Almenys algun d'aquests caràcters: > 6 de fulles caulinars desenvolupades, o la majoria abraçadores, enteres o regularment dentades *Hieracium jurassicum* (*H. juranum*; formacions megafòrbiques i pastures a l'estatge subalpi)
12. Totes les fulles de la tija sèssils sense pecíol embeïnador; peduncles amb pèls glandulosos
14. Bràctees internes de l'involucre sense pèls estrellats o amb alguns al marge *Hieracium lachenalii* (boscos, sobretot de caducifolis en substrat silici, als estatges montà i subalpi)
14. Bràctees internes de l'involucre amb una línia marginal de pèls estrellats a l'extrem
15. Limbe foliar amb pèls marginals de < 1,5 mm *Hieracium acuminatum* (*H. lachenalii* subsp. *acuminatum*; ha estat citat dels Pirineus)
15. Limbe foliar amb pèls marginals de > 1,5 mm
16. Fulles verdes o poc glaucescentes, no tacades i dentades o lobades *H. orthoglossum* (*H. onosmoides* subsp. *orthoglossum*, *H. onosmoides*, llocs rocosos als estatges montà i subalpi)
16. Fulles glauques, tacades enteres o amb dents irregulars *Hieracium buglossoides* (*H. onosmoides* subsp. *buglossoides*, llocs rocosos als estatges montà i subalpi)
10. Fulles basals sèssils sense pecíol; involucre sense pèls simples o pocs i curts
17. Plantes d'alta muntanya de prats silicis alpins, sobretot de crestes i sortints amb pilositat simple abundant com a mínim a la inflorescència. Tiges simples o amb 2 branques. Involucre d'1,3-2 cm
18. Fulles toves i flexibles no plegades, ± ovales; peduncles florals amb pèls simples abundants i pocs o cap de glandulós *Hieracium piliferum* (pastures d'alta muntanya, sobretot sobre substrat silici, 1 900 – 2 500 m)
18. Fulles ± coriàcies ± plegades, allargades; peduncles florals amb pèls glandulosos abundants i pocs de simples *Hieracium glanduliferum* (*H. piliferum* subsp. *glanduliferum*, *H. piliferum* subsp. *hololeptum*)
17. Involucre sense pèls simples, o curts i escassos
18. Fulles verdoses a la cara inferior amb nervis poc marcats; fulles mitjanes eixamplades a la part mitjana o la part inferior. Lígules sense pèls GRUP 2
18. Fulles glauques a la cara inferior amb nervis marcats; fulles mitjanes eixamplades a la part superior. Lígules ciliades
19. Algunes fulles de la tija auriculades. Plantes de muntanya amb fulles no glanduloses, les basals ja desaparegudes a la floració i les caulinars nombroses i ± abraçadores; panícula laxa amb capítols petits de poques bràctees disposades en 2 fileres; fruits pàl·lids sect. *Prenanthoidea* (nº 20)
20. Planta afil·lòpode (sense roseta basal a la floració) amb la majoria de fulles caulinars inferiors ja seques a la floració, i 7-20 fulles següents verdes; inflorescència amb 5-25 capítols *Hieracium lanceolatum* (*H. prenanthoides* subsp. *lanceolatum*) (formacions megafòrbiques l'estatge montà al subalpi)
20. Planta hipofil·lòpode (amb roseta basal reduïda a la floració) amb 0-2 fulles caulinars inferiors seques a la floració, i 4-12 fulles següents verdes inflorescència amb 3-12 capítols *Hieracium cantalicum* (boscos i formacions megafòrbiques l'estatge montà al subalpi)
19. Fulles de la tija no auriculades (part lliure de < 2 mm). Plantes de muntanya amb fulles no glanduloses, les basals ja desaparegudes a la floració *Foliosa* (nº 21 i 22)
21. Bràctees involucrals d'1-1,2 mm d'amplada; peduncles amb pèls glandulosos esparsos o nuls; fulles caulinars dentades *Hieracium aurigeranum* (*H. inuloides* subsp. *aurigeranum*; boscos i formacions megafòrbiques l'estatge montà al subalpi)
21. Algunes bràctees involucrals ≥ d'1,5 mm d'amplada
22. Inflorescència amb pèls glandulosos foscos; tija glabra a la meitat superior *Hieracium conicum* (*H. crocatum* subsp. *conicum*) (boscos i formacions megafòrbiques a l'estatge montà)
22. Inflorescència amb pèls glandulosos groguencs i translúcids;

peduncles amb pèls glandulosos esparsos, alguns de > 0,2 mm *Hieracium columnare*
(*H. rapunculoides* subsp. *columnare*, *H. rapunculoides*, boscos i formacions megafòrbiques l'estatge montà al subalpí)

GRUP 4, sect. *Amplexicaulia*: plantes de muntanya sovint rupícoles, densament piloses a la base, amb fulles glanduloses, les basals ovals espatulades i les caulinars ± abraçadores. Inflorescència en corimbe laxa, on a la maduresa els capítols laterals depassen el terminal

1. Fulles de la tija amb l'amplada màxima cap a la base. Lígules d'un groc pàl·lid ... *Hieracium neopicris*
(incl. *H. pallidiflorum*; llocs rocosos de l'estatge subalpí i alpí)
1. Fulles de la tija amb l'amplada màxima a la part mitjana. Lígules d'un groc daurat
2. Fulles inferiors amb molt pèls glandulosos (> 70 %)
 3. 0-2 fulles basals verdes a la floració; > 4 fulles caulinars; receptacle densament ciliat, planta de landes i boscos clars *Hieracium viscosum*
(landes i boscos clars i llocs rocosos a l'estatge montà)
 3. 2-5 fulles basals verdes a la floració; < 7 fulles caulinars; plantes de roquissars calcaris
 4. Fulles basals clarament dentades; 3-5 fulles caulinars ben desenvolupades; planta verda *Hieracium amplexicaule*
(llocs rocosos, sobretot sobre substrat calcari de l'estatge montà al subalpí, 300 – 2 200 m)
 4. Fulles basals enteres; 1-2 fulles caulinars ben desenvolupades; planta glaucescent *Hieracium pseudocerithe*
(llocs rocosos, sobretot sobre substrat calcari, de l'estatge montà a l'alpí)
2. Fulles inferiors amb pocs pèls glandulosos (< 50%)
 5. Fulles basals amb limbe clar i algunes partides *Hieracium pulmonarioides*
(*H. amplexicaule* subsp. *pulmonarioides*; llocs rocosos, sobretot sobre substrat calcari, de l'estatge montà a l'alpí)
 5. Fulles basals sense un limbe clar, decurrent vers el pecíol, només dentades; 2-5 fulles caulinars ben desenvolupades *Hieracium cordatum*
(llocs rocosos, de terra baixa a l'estatge subalpí)

GRUP 5, sect. *Cerinthoidea*: plantes alpines rupícoles, glauques i piloses, amb fulles no glanduloses o només microglanduloses, les caulinars ± abraçadores. Capítols poc nombrosos i portats per un peduncle llarg

1. Base de la planta sense o amb pocs pèls simples, sense aspecte llanós
2. Involucre glandulós però sense pèls simples *Hieracium gymnocerithe*
(*H. cerinthoides* subsp. *gymnocerithe*; llocs rocosos, sobretot sobre substrat calcari de l'estatge montà a l'alpí)
2. Involucre amb pèls simples
 3. Involucre sense pèls glandulosos o molts pocs *Hieracium ramondii*
(potser hi poden correspondre les citacions d'*H. lamprohyllum*)
 3. Involucre amb pèls glandulosos barrejats amb pèls simples
 4. ≤ 3 fulles caulinars ben desenvolupades, planta de ≤ 30 cm *Hieracium cerinthoides*
(llocs rocosos, sobretot sobre substrat silici, de l'estatge montà a l'alpí)
 4. 3-7 fulles caulinars ben desenvolupades, planta de > 30 cm *Hieracium exaltatum*
(*H. alatum* subsp. *exaltatum*; prats i llocs rocosos als estatges montà i subalpí)
1. Base de la planta amb pèls densos que li donen aspecte llanós
 5. Peduncle floral amb < 5 pèls glandulosos al darrer cm, sovint cap
 6. Planta rupícola amb les fulles aplicades al substrat piloses llanoses a la cara superior, peduncle i involucre sense pèls simples *Hieracium candidum*
(llocs rocosos, sobretot sobre substrat calcari de l'estatge montà a l'alpí)
 6. Planta no rupícola amb les fulles dretes poc piloses a la cara superior, peduncle i involucre pilosos *Hieracium hastile*
(*H. phlomoides* subsp. *hastile*, *H. subsericeum* subsp. *adenodontum*; sobretot en substrats calcaris de l'estatge montà a l'alpí)
 5. Peduncle floral amb > 10 pèls glandulosos
 7. 2-6 fulles caulinars ben desenvolupades, planta de > 30 cm amb 3-15 capítols (si en té < 10 llavors tija ramificada només a la part superior)
 8. Peduncle floral amb pèls glandulosos foscos. Fulles toves, glaucescents, 2-3 caulinars i de mida clarament decreixent *Hieracium neocerithe*
(*H. cordifolium* subsp. *cerdanum*, *H. cordifolium* subsp. *neocerithe*, llocs rocosos, als estatges montà i subalpí)
 8. Peduncle floral amb pèls glandulosos d'un groc pàl·lid. Fulles coriàcies, molt glauques, 4-6 caulinars i de mida poc decreixent *Hieracium gouanii*
(*H. cordifolium* subsp. *gouanii*, llocs rocosos, de l'estatge montà i subalpí)
 7. 0-2 fulles caulinars ben desenvolupades, planta de ≤ 30 cm amb 1-5 capítols (si en té > 5 llavors tija ramificada, com si tingués diverses tiges)
 9. Fulles enteres o amb dents molt petites, de marge planer i cara superior pilosa. Involucre sense pèls simples i amb pocs pèls estrellats *Hieracium lawsonii*
(llocs rocosos, sobre substrat calcari de l'estatge montà a l'alpí)
 9. Fulles denticulades, de marge ondulat i cara superior pilosa (glabres quan són velles). Involucre amb o sense pèls simples i amb algun pèl estrellat *Hieracium cryptanthum*

(*H. subsericeum* subsp. *cryptanthum* [incl. *H. briziflorum* i *H. colmeiroanum* subsp. *aemuliforme*])

GRUP 6, sect. *Oleosa*: plantes de la muntanya subatlàntica de morfologia diversa i difícils de determinar; els receptacles són ciliats però només esparsament, tret de *H. alatum*

1. Planta glauca amb fulles joves amb pèls marginals de ≥ 2 mm. 1 fulla
caulinar ben desenvolupada *Hieracium bicolor* (*H. bourgaei* subsp. *bicolor*)
(prats i llocs rocosos de l'estatge montà i subalpí)
1. Fulles joves amb pèls marginals de < 2 mm
2. 2 fulles caulinars desenvolupades, una reduïda
3. Planta verda amb les fulles basals de limbe subtruncat arrodonit a la base *Hieracium alatum*
(llocs rocosos, prats i boscos clars de l'estatge montà i subalpí)
3. Planta glauca o de reflex glauc amb les fulles basals de limbe cuneïforme
o decurrent a la base
4. 2 o més fulles caulinars ben desenvolupades amb el limbe més gran de la
meitat del limbe de les de la base *Hieracium macrorhizum* (*H. alatum* subsp. *macrorhizum*)
(prats rocosos i boscos clars de l'estatge montà i subalpí)
4. 1 o més fulles caulinars de mida gran
5. Fulles basals internes obovals. 1 fulla caulinar \pm amplexicaule
dilatada a la inserció *Hieracium xatardianum* (*H. sonchoides* subsp. *xatardianum*)
(boscos clars de l'estatge montà i subalpí)
5. Fulles basals internes ovals o lanceolades. A vegades 1 fulla caulinar
 \pm amplexicaule però no dilatada a la inserció *Hieracium plumbagineum*
(*H. pinicola* subsp. *plumbagineum*, boscos clars i llocs rocosos l'estatge subalpí, citat de la Cat. N)
2. 1 fulla caulinar desenvolupada. Planta verda amb fulles no tacades *Hieracium olivaceum*
(roques i prats rocosos de l'estatge montà i subalpí)

Glossari

Indiquem aquí els termes cultes i/o botànics que s'han emprat en el text i que poden ser desconeguts pel lector. Tanmateix, recomanem que en la consulta d'una espècie i d'un gènere, es llegeixi també el comentari que hi ha en la descripció inicial de cada família.

Agulló.- Pèl rígid o petita espina que té l'origen en l'epidermis, sovint punxent, que tenen les fulles o les tiges d'algunes plantes.

Agut.- Que acaba en punxa, un òrgan que fa angle agut a l'àpex.

Aigües àcides.- Dit de les aigües que no tenen calç, i per això solen tenir un pH àcid, sense gaire bases.

Ala (de fruits, de les tiges...)- Expansió membranosa planera que presenten alguns òrgans, com les aletes que tenen els peixos. Cadascun dels dos pètals laterals de la flor de la família de les papilionàcies (corol·la papilionàcia perquè la flors s'assembla a una papallona) i també de la família de les poligalàcies.

Alcaloide.- Substància orgànica composta, rica en nitrogen, margant i tòxica pels animals, i que es manté a la planta seca. Són presents a diverses espècies de les famílies de les ranunculàcies, de les papaveràcies, de les solanàcies, de les liliàcies...

Almesc (o mesc).- Olor que tenen algunes plantes i que s'assembla a la secreció de sabor amargant que produeix el mesquer (*Moschus moschiferus*, mamífer remugant artiodàctil), i que es pot emprar en perfumeria.

Alpí-na.- Propi de l'alta muntanya, als Pirineus, on ja no és possible que hi creixi el bosc i hi ha una vegetació dominada per matollars i per prats; dit així per la semblança amb les muntanyes dels Alps.

Alta muntanya.- Cims enlairats, sovint per sobre dels 1 600 m que trobem a l'alt Montseny i als Pirineus, on hi viuen plantes pròpies d'ambients humits i freds; correspondria als estatges altitudinals subalpí, alpí i subnival.

Alzinar.- Bosc perennifoli d'alzines propi de terra baixa, espès quan és ben constituït, ja que els estrats arbore i arbustiu són densos, i hi creixen diverses plantes enfiladisses. Als alzinars s'hi fan un conjunt d'espècies característiques que hi tenen el seu òptim de creixement. A vegades els alzinars són ± humits i entremig de les alzines també hi creixen roures i d'altres arbres i arbusts caducifolis. El bosc d'alzinar pot arribar fins a 1 200 m, en la variant coneguda com alzinar muntanyenc, tot i que ja no hi creixen les plantes termòfiles de terra baixa.

Angiosperma.- Planta amb flors típiques que té els òvuls (o primordis seminals) tancats en un pistil (pistil que pot ser format per un o diversos carpels, lliures entre si o soldats formant una única peça).

Antiasmàtic.- Que cura o alleuja l'asma, malaltia respiratòria deguda a la contracció espasmòdica dels músculs dels bronquis.

Antibacterià.- Que cura les malalties infeccioses causades pels bacteris o n'impedeix el seu creixement.

Antibiòtic.- Substància que produeixen algunes plantes, i també fongs, que mata o inhibeix el creixement de microorganismes patògens, sobretot els bacteris.

Anticatarral.- Planta que ajuda a curar el refredat i el catarro (la malaltia infecciosa caracteritzada per una tos convulsiva).

Antidiarreica.- Planta que ajuda a curar les diarrees.

Antidisentèrica.- Planta que ajuda a curar la disenteria, malaltia que es manifesta per l'expulsió de nombroses deposicions amb sang i moc.

Antiescorbútica.- Planta que evita o ajuda a curar l'escorbut, malaltia produïda per la falta de vitamina C.

Antifúngica.- Planta que ajuda a curar les malalties produïdes pels fongs.

Antihistamínica.- Planta que ajuda a curar els efectes produïts per l'excés d'histamina (substància que dilata els vasos sanguinis i que provoca la contracció de la musculatura llisa), o sigui que és protectora contra el xoc anafilàctic (l'al·lèrgia a una substància estranya). Són plantes indicades en l'al·lèrgia, el mareig, la grip, i també pel Pàrkinson.

Antitiàsica biliar.- Planta que ajuda a curar els càlculs (les pedres) de la vesícula biliar.

Antisèptica.- Planta que evita les infeccions (el creixement de gèrmens) i/o ajuda a curar les ferides i els cops.

Antitussígena.- Planta que alleuja o ajuda a curar la tos.

Antivaricós.- Que ajuda a curar les varices.

Antocians.- Compostos que donen la coloració a les antocianines, pigments hidrosolubles i nitrogenats que donen el color blau, violeta o roig púrpura a moltes flors i fruits, així com els d'algunes fulles caduques a la tardor, quan s'ha degradat la clorofil·la.

Anual.- Dit de la plana que viu menys de 12 mesos, ja sigui que germina a la tardor i mor a finals de primavera, o bé que germina a finals de primavera i mor a l'entrada de l'hivern; cal tenir en compte que hi ha plantes anuals molt altes (> 2 m d'alçada).

Àpex.- Extrem superior d'un òrgan, de la fulla, de la tija, de la inflorescència...

Aqueni.- Fruit sec que conté una única llavor, com ara el fruit de moltes espècies de la família de les ranunculàcies, de les ciperàcies...

Aresta.- Apèndix llarg (\pm rígid i prim) que tenen alguns òrgans, com ara les bràctees de les flors de la família de les gramínies, les glumes i les glumel·les. A vegades també són aristats els peduncles que porten flors, que tenen una prolongació per sobre de la inserció de la flor.

Aristat.- Dit de l'òrgan que té aresta.

Astringent.- Planta que restreny.

Bacteris fixadors de nitrogen.- Bacteris (organismes unicel·lulars procariotes, és a dir sense un nucli ben format dins la cèl·lula) del gènere *Rhizobium* que viuen en simbiosi a les rels de les plantes de la família de les lleguminoses, en les quals es formen uns nòduls blanquinosos característics. Fixen nitrogen atmosfèric en grans quantitats que acaba passant al sòl, una de les formes d'enriquiment de la terra d'aquest nutrient.

Baia.- Fruit carnós sense pinyol, ja que la part interna del fruit, l'endocarpi, també és carnosa, com ara el raïm o la tomata.

Bàlsam.- Substància viscosa (una oleoresina) que conté diversos principis actius que presenten algunes plantes. Medicament o una substància aromàtica que serveix per curar nafres i ferides, i que també és emprat en perfumeria; per extensió hom anomena amb aquest nom algunes plantes suculentes que tenen aquesta substància.

Bardissa.- Comunitat vegetal espinosa amb aspecte de bosquina o matollar on dominen espècies de la família de les rosàcies, com els esbarzers (gèn. *Rubus*), els rosers (gèn. *Rosa*), l'ARANYONER, l'ARÇ BLANC, i també la VIDALBA (fam. de les ranunculàcies) i el ROLDOR (fam. de les coriariàcies).

Basal.- Part inferior d'un òrgan, a l'extrem de la part superior o àpex.

Boscós alpins.- Boscós d'alta muntanya dels Pirineus per damunt de 1 600 m, on dominen les coníferes.

Boscós caducifolis humits.- Boscós que només creixen en indrets humits tot l'any, fins i tot a l'estiu, com ara els boscós de ribera, les freixenedes de freixe de fulla gran, les fagedes, la roureda de roure pènel o la roureda de roure de fulla gran.

Boscós de ribera.- Boscós que creixen als cursos fluvials, rius, rieres o torrents, o bé a la riba de basses i estanys.

Boscós humits.- Vegeu boscós caducifolis humits.

Boscós montans.- Boscós de muntanya, els que es fan a l'estatge montà, el territori comprès entre la terra baixa (la terra dels alzinars i les pinedes) i l'alta muntanya (on hi creixen els boscós alpins); es tracta sovint de boscós caducifolis, però també de pinedes de pi roig.

Bràctea.- Fulla modificada, més petita que les normals, que creix entremig de les flors. A les compostes hom parla de bràctees involucrals per anomenar les bràctees externes del capítol, les que engloben i protegeixen el conjunt de flors; alguns gèneres de compostes també tenen petites bràctees entremig de les flors.

En algunes monocotiledònies, per exemple a les famílies de les ciperàcies i de les gramínies, on les flors no tenen sèpals ni pètals, hom parla de bràctees per anomenar les peces que porten i protegeixen estams i carpels.

Bractèola.- Bràctea petita. Són presents a les inflorescències en umbel·la de les umbel·líferes, a les inflorescències de les labiades...

Brolla calcícola.- Matollar, sovint d'uns 2-3 m d'alçada, dominat per arbustos i per mates llenyoses que creix sobre substrats calcaris, sobretot margues de terra baixa; a les nostres comarques hi són abundants l'ESTEPA BLANCA, el ROMANÍ, el BRUC D'HIVERN...

Brolla silicícola.- Matollar, sovint d'uns 2-3 m d'alçada, dominat per arbustos i per mates llenyoses que creix sobre substrats sense o amb poca calç, com ara els granits, els esquists o les pissarres (el llécol) de terra baixa; a les nostres comarques hi són abundants el BRUC BOAL, el BRUC D'ESCOMBRES, l'ESTEPA BORRERA, la GATOSA, el TOMANÍ...

Bulb.- Òrgan subterrani, popularment anomenat ceba o *cabessa*, que correspon a un tija especialitzada, curta i gruixuda, recoberta de fulles carnosos no fotosintètiques, amb rels a la part inferior i que anualment emet tiges aèries amb fulles verdes i flors.

Algunes plantes a vegades també tenen bulbs a la base de la tija.

Bulbil.- Bulb petit que neix al costat d'un bulb.

Dit també de bulb petit que neix a la part aèria de la planta, per comptes de les flors, format per una gemma envoltada de fulles gruixudes que contenen substàncies de reserva i que en caure dóna lloc a un nou individu.

Calcari-ària.- Dit de la roca, del tipus de substrat, del tipus de sòl que conté carbonat de calci (calç).

Calcícola.- Dit de les plantes (o de les comunitats vegetals) que viuen damunt roca calcària.

Calicle.- Conjunt de peces estèrils de la flor que se situen per sota del calze, sovint amb la mateixa forma i color, per la qual cosa semblen sèpals; tanmateix es tracta de bràctees o estípules, o sigui fulles modificades.

Canyar.- Comunitat vegetal on domina la CANYA (*Arundo donax*), comuna als marges de camps i de camins i vores de cursos fluvials, sobretot a terra baixa.

Canyissar.- Comunitat vegetal on domina la CANYÍS (*Phragmites australis*), pròpia d'estanys, basses, canals de reg i vores de cursos fluvials.

Capítol.- Inflorescència amb les flors molt juntes disposades en un glomèrul dens. Les flors se situen damunt el receptacle i són envoltades per bràctees (l'involucre), amb aspecte de calze, que les protegeix abans que s'obrin. És el tipus d'inflorescència pròpia de la família de les compostes i també la presenten diversos gèneres de les famílies globulàries, dipsacàcies i campanulàcies. En el cas de les compostes, un capítol pot portar dos tipus diferents de flors: flors ligulades i flors tubuloses.

Cardioestimulant.- Substància que excita l'activitat del múscul cardíac.

Cardiotònic.- Substància que reforça l'activitat del cor, que tonifica (dóna vigor, tensió i fortifica) l'activitat del múscul cardíac (que normalitza la freqüència cardíaca alterada).

Carena.- A les flors papilionades de la família de les papilionàcies, els dos pètals inferiors un xic soldats, ja que tenen la forma de la biga llarga que va d'un cap a l'altre de la teulada i serveix de llom per a sostenir les altres bigues, anomenada també carena o quilla.

Carminativa.- Dita de la planta que ajuda a extreure el vent dels conductes intestinals, les flatulències gàstriques.

Cespitosa.- Planta que creix com una gespa perquè fa rebrots abundants que creixen junts formant una massa densa.

Circell.- Òrgan filiforme que tenen algunes fulles o tiges que quan toca un suport s'hi cargola i permet a la planta d'enfilar-s'hi.

Claper.- Lloc cobert de rocs, sovint als indrets amb poc pendent o ja coberts per la vegetació.

Codina.- Lloc rocós gairebé planer.

Codolar fluvial.- Riba o meandre fluvial on hi ha còdols (rocs grossos allisats i arrodonits per l'acció de l'aigua); els codolars fluvials només són presents als trams mitjans i baixos dels rius de major cabal (Fluvià, Muga, Ter i Tordera), i presenten una flora ben singular.

Colagoga.- Dit de la planta que ajuda a l'evacuació de la bilis des de la vesícula al duodè.

Colerètica.- Planta que estimula la formació de la bilis pel fetge.

Congesta.- Lloc on s'acumula la neu, on s'acongesta, i on s'hi pot mantenir fins a l'estiu, la qual cosa fa que hi creixin un grup de plantes particular adaptades a viure en aquest ambient.

Coriaci-àcia.- Fulla que té la consistència del cuir.

Corol·la bilabiada.- Dit de la corol·la irregular on els pètals soldats tenen forma i mida diferent i es disposen fent com dos llavis, com ara a les espècies de la família de les labiades.

Creixenar.- Comunitat vegetal on predominen els créixens (gèn. *Rorippa*, *Cardamine* i *Veronica*), que creix a al riba dels cursos fluvials i en basses i estanys de poca fondària.

Cumarina.- Substància d'olor fragant emprada com a producte auxiliar de farmàcia.

Dermatosis.- Dita de les malalties de la pell.

Dioic -a.- Dit de les plantes on hi ha individus que només fan flors masculines (amb estams que produeixen pol·len), i individus que només fan flors femenines (amb carpels que porten els primordis seminals o òvuls), és a dir que les plantes tenen sexes separats; són doncs plantes amb flors unisexuals, mentre que les flors típiques amb estams i carpels junts s'anomenen flors hermafrodites.

Dioscòrides.- Dioscòrides d'Anazarba, metge grec de l'exèrcit romà del s. I que va escriure el llibre *De Materia Medica*, on es recopilen remeis i usos de 600 plantes; els noms científics d'algunes plantes tenen el seu origen en aquesta obra.

Disenteria.- Malaltia que es manifesta per l'expulsió de nombroses deposicions, amb sang i moc, acompanyada de febre, malestar i desgana.

Drupa.- Fruit carnós amb pinyol, dins el qual hi ha la llavor, com ara la cirera o l'oliva.

Emètic -a.- Planta que provoca el vòmit.

Emmenagoga.- Planta que provoca o afavoreix l'aparició de la menstruació.

Emol·lient.- Planta que té la virtut de relaxar i d'estovar les parts inflamades ja que reté la humitat.

Enzim.- Proteïna que intervé en el metabolisme dels éssers vius. En les plantes insectívores els enzims són substàncies que ajuden a la digestió externa de l'insecte que ha quedat atrapat a les fulles.

Erm.- Lloc inculte no conreat, a vegades amb abocaments de deixalles, de runams...

Esclerènquima.- Teixit vegetal format per cèl·lules de paret engruixida i amb lignina que té funció mecànica de sosteniment.

Escotat.- Dit del pètal o de la fulla que té una escotadura, que és esmotxat, amb una incisió a l'extrem.

Espasmolítica.- Planta que té la propietat de relaxar la musculatura llisa, que suprimeix els espasmes.

Espècie.- Conjunt d'individus que s'assemblen entre si i que són potencialment fèrtils, o sigui que estan aïllats genèticament d'altres espècies, i són designats pel mateix nom. En l'estudi dels éssers vius és la unitat taxonòmica fonamental i la base de llur classificació. Diverses espècies amb caràcters morfològics comuns s'agrupen en un gènere, i al seu torn, diversos gèneres semblants s'agrupen en una família. D'altra banda quan una espècie és molt diversa s'hi acaben reconeixent subespècies (abreviat com **subsp.**).

Cada espècie té un nom científic, el qual és format per dues paraules llatines, d'acord amb la nomenclatura binària proposada per Linné: el primer nom s'escriu en majúscula i correspon al gènere al qual pertany l'espècie, mentre que el segon és el nom específic; tan el nom genèric com l'específic s'han d'escriure en un tipus de lletra diferent de la resta del text on apareixen (pex. l'alzina rep el nom científic de *Quercus ilex*).

Esperó.- Protuberància o bossa d'un sèpal o d'un pètal que es prolonga cap endarrere del punt d'unió amb el pedicel floral, i que sol contenir el nèctar, fent així més difícil l'accés de l'insecte que el cerca.

Espiga.- Inflorescència (un conjunt de flors) on les flors no tenen pedicel i es disposen al llarg d'un eix molt juntes unes de les altres, com ara les espigues de les gramínies.

Espigueta.- Inflorescència (un conjunt de flors) de les gramínies que consta d'unes quantes flors (o d'una sola), dita també espícula; a la base d'una espigueta hi ha dues bràctees anomenades glumes. Diverses espiguetes solen créixer plegades i formen una inflorescència més complexa i grossa, una espiga, una panícula...

Espina.- Apèndix rígid i molt punxent. En botànica hom diferencia les espines pròpiament dites que es poden lignificar i portar fulles i flors, o sigui que de fet són tiges, dels agullons, les espines d'origen epidèrmic, menys rígides i que mai porten fulles ni flors, això si, també molt punxoses.

Espinescent.- Planta i tiges que tenen espines.

Esquama.- Apèndix o òrgan més o menys rígid en forma d'escata de peix, com ara les fulles petites i endurides del xiprer.

Esquamiforme.- Fulla que té forma d'esquama.

Estípula.- Apèndix semblant a una petita fulla (a vegades una espina) que hi ha a banda i banda de la base d'una fulla, al seu punt d'inserció.

Estoló.- Tija llarga sense flors que creix horitzontalment i ran de terra (ajaguda), que arrela als nusos i pot donar lloc a plantes filles.

Expectorant.- Planta que facilita l'expectoració, és a dir ajuda a l'expulsió de les secrecions bronquials dipositades a les vies respiratòries.

Família.- Categoria taxonòmica que inclou un conjunt de gèneres (a vegades només un) que tenen diversos caràcters morfològics i/o bioquímics comuns, és a dir que són emparentats, que tenen un origen comú en un avantpassat llunyà que es va anar diversificant al llarg del temps. En aquest llibre sovint ho abreviem com **fam.**

Fenassar.- Prat sec dominat pel FENÀS DE MARGE (*Brachypodium phoenicoides*), herba perenne que fa tofes denses i ocupa grans extensions als marges dels camps, camps abandonats i erms; també hi són comunes el FONOLL, l'HERBA DE SANT JOAN, l'ESCABIOSA...

Fistulós -a.- Dit de la tija que és buida per dins.

Fitoteràpia.- Branca de la medicina que fa servir les plantes per guarir determinades afeccions.

Flavonoide.- Substància química (un compost fenòlic) que produeixen diverses plantes.

Flocós.- Que és cobert de pèls curts i embullats.

Flor estèril.- Dit de la flor que no té les peces fèrtils (ni estams ni carpels) o bé no són viables (el pol·len i els òvuls no acaben madurant).

Flor femenina.- Flor que només té carpels, que no produeix pol·len (ja sigui perquè no té estams o bé perquè el pol·len no és fèril).

Flor ligulada.- A les plantes de la família de les compostes, flor allargada que té una corol·la en forma de llengüeta formada per 5 pètals soldats. Aquesta família fa flors agrupades en una inflorescència densa tipus capítol, on totes les flors poden ser ligulades, o bé les lígules es poden situar a la perifèria (cas de la margarida).

Flor masculina.- Flor que només té estams, que no produeix òvuls (ja sigui perquè no té carpels o bé perquè els òvuls no maduren).

Flor tubulosa.- A les plantes de la família de les compostes, flor que té una corol·la en forma de tub o de campana formada per 5 pètals soldats. Aquesta família fa flors agrupades en una inflorescència densa tipus capítol, on totes les flors poden ser tubuloses (cas dels cards), o bé les flors tubuloses se situen al centre i a la perifèria hi ha flors ligulades (cas de la margarida).

Fol·licle.- Fruit sec amb diverses granes que prové d'un sol carpel i que quan és madur s'obre per una sola línia de sutura.

Folíol.- En una fulla composta cadascuna de les divisions independents. A les fulles veritables hi observareu que tenen el pedicel engruixit, i que entre el pedicel i la tija hi

ha una gemma que correspon al nou brot que sortirà; els folíols en canvi no ho tenen pas.

Fruit carnós.- Dit del fruit que té les cobertes carneses quan és madur. Típicament és un fruit indehiscent, és a dir que no s'obre per deixar anar les llavors, sinó que són menjats pels animals, els quals n'aprofiten la coberta i les granes surten amb els seus excrements; d'alguns fruits carnosos, però, no s'aprofita pas la coberta carnosa sinó la llavors, com és el cas de la nou o de l'ametlla.

Fruit sec.- Dit del fruit que no és verd ni carnós quan és madur, sinó sec. Típicament és un fruit dehiscent, és a dir que s'obre per deixar anar les llavors.

Fulla alterna.- Es diu de les fulles esparses que es disposen una després de l'altra, sense que estiguin de costat, o sigui que fan entre elles un angle de 180° aproximadament.

Fulla dividida.- Fulla formada per divisions independents, els folíols.

Fulla oposada.- Es diu de les fulles que es disposen en parells, com enfrontades, o sigui que n'hi dues en un mateix nivell.

Garriga.- Comunitat vegetal arbustiva, un matollar, de poca alçada (fins a 1,5 m) on domina el GARRIC (*Quercus coccifera*), el qual sol fer recobriments densos i pot anar acompanyat de PI BLANC (*Pinus halepensis*); només es fa als substrats calcaris.

Gemma.- Òrgan petit i arrodonit que origina un nou brot (una nova tija), o una flor; les gemmes sovint són protegides per esquames i així no sofreixen danys als períodes desfavorables hivernals o estivals.

Gènere.- Conjunt d'espècies (a vegades només una) que s'assemblen entre si perquè tenen diversos caràcters morfològics i/o bioquímics comuns, és a dir que són emparentades, que tenen un origen comú en un avantpassat llunyà que es va anar diversificant al llarg del temps. Diversos gèneres amb caràcters morfològics comuns s'agrupen en la família. En aquest llibre sovint ho abreviem com **gèn**.

Gespet.- Prat de gesp; comunitat vegetal d'alta muntanya dominada pel GESP (*Festuca eskia*), gramínia de fulles rígides i punxents que creix als vessants solells de fort pendent i no sempre coberts de neu durant l'hivern.

Gibós.- Dit del calze o de la corol·la que presenta un gep, una bossa a la base que el fa boterut.

Glàndula.- Cèl·lules que poden tenir les fulles, el sèpals, els pètals..., que produeixen líquids i que són excretats cap a l'exterior.

Glandulós -osa.- Pèl, fulla, sèpal, pètal... que conté glàndules, sovint humit, enganxós...

Glomèrul.- Inflorescència, o sigui grup de flors, que creixen molt juntes, fent un conjunt globós.

Glucòsids.- Molècula que conté un sucre (una glucosa), unida a un alcohol, present en diverses plantes i que és responsable de les seves propietats medicinals i/o tòxiques.

Herbassar.- Lloc on dominen les herbes, ja siguin anuals o perennes, però sovint altes i esponeroses. En el llibre indica diversos ambients dominats per herbes, ja sigui pels marges de camins o de camps, indrets incultes, erms, marges i clarianes de bosc...

Herbassar megafòrbic.- Herbassar d'herbes altes i frondoses que es fan a l'estatge subalpí.

Herbassar nitròfil.- Lloc on dominen les herbes nitròfiles, les amants d'ambients rics en substàncies nitrogenades; són els indrets amb deixalles orgàniques d'animals o de persones.

Hermafrodita.- Dit de la flor que té estams i carpels, o sigui que tan produeix pol·len com primordis seminals (els òvuls).

Híbrid.- Planta originada per l'encreuament d'individus d'espècies distintes, i que al contrari del que passa en els animals, pot ser fèrtil.

Hipotensora.- Planta que té la propietat de disminuir la pressió arterial.

Homeopatia.- Sistema curatiu que tracta les malalties administrant els medicaments a dosis mínimes (administrats a dosis més grans, aquests medicaments produirien en una persona sana símptomes iguals als de la malaltia que es tracta de combatre).

Imparipinnat -da.- Dit de la fulla dividida en folíols (fulla composta) que en té un nombre senar, és a dir que termina en un sol folíol (les fulles paripinnades, en canvi, tenen un parell de folíols terminals).

Inflorescència.- Conjunt de flors que se solen trobar més o menys agrupades en una tija.

Inflorescència racemosa.- Tipus d'inflorescència on les flors es troben agrupades en una tija allargada i densa, com un brot de raïm.

Involucre.- Conjunt de bràctees (fulles modificades i petites) que envolten les flors i les poden protegir abans d'obrir-se, tal com passa a les famílies de les umbel·líferes i a les de les compostes.

Jonquera.- Comunitat vegetal herbàcia dominada pels joncs, ja sigui el JONC BOVAL (fam. de les ciperàcies) o diverses espècies del gèn. *Juncus* (fam. de les juncàcies), i que es fa en indrets humits bona part de l'any, tot i que poden assecar-se a l'estiu.

Label.- Pètal inferior de la flor de les orquídiades, que té una forma i un color peculiar per a cada espècie.

Landa.- Matollar on dominen les plantes ginestoides (ginestells, gatoses...) i/o ericoides (brucs, bruguerola...), propi de la muntanya mitjana de clima plujós i sovint sobre substrats que no tenen calç.

Làtex.- Suc lletós, blanc o groguenc, que flueix quan es fa una ferida o es trenca un tros d'alguna planta.

Lignificat -da.- Dit de l'herba perenne o mata que és llenyosa a la base.

Lígula.- Corol·la allargada en forma de llengüeta que tenen les flors de la família de les compostes (en una margarida, per exemple, són les flors externes). Apèndix membranós que presenten a la base les fulles de la família de les gramínies, just en el punt d'inserció amb la tija.

Limbe.- Part ampla d'una fulla, a la base de la qual hi ha el pecíol estret que la uneix a la tija (les fulles que no tenen pecíol s'anomenen sèssils). En algunes monocotiledònies, com la família de les gramínies, el pecíol s'eixampla i envolta la tija fent una beina foliar.

Linear.- Fulla, folíol, estípula, sèpal..., llarga i estreta, amb els marges paral·lels.

Linné.- Carl von Linné (*Linnaeus*, 1707-1778), botànic nascut Stenbrohult, província de Småland (al sud de Suècia), considerat el pare de la taxonomia moderna. Linné culmina el període dels sistemes artificials de classificació amb el seu sistema sexual, basat en el nombre i la posició dels estams de les flors.

D'altra banda, Linné estableix el sistema binomial de designació de les espècies, segons el qual cada espècie ha de tenir un nom únic binari i la seva descripció ha d'anar associada a un plec d'herbari; el primer és un nom singular, el genèric, i correspon al gènere al que s'assigna la planta, mentre que el segon és l'epítet específic i pot ser un adjectiu, un nom o un possessiu.

Finalment, Linné és també el pare del llatí botànic, ja que la descripció d'una nova espècie de planta s'ha de fer en llatí i en base a un plec d'herbari.

Litoral.- En aquesta obra fa referència a les terres properes al mar, és a dir les que són influenciades per un clima marítim que tempera les temperatures a l'hivern, que en ser poc fredes permeten el creixement de les espècies dites termòfiles, aquelles que no toleren les gelades hivernals que es donen a les terres interiors.

Marga-gues.- Tipus de roca sedimentària composta d'argila i carbonat calci, o sigui que dona un substrat calcari, sovint sec a l'estiu, on hi creixen plantes calcícoles.

Marge i clariana de bosc.- En aquesta obra s'indica els indrets sense o amb poc arbres, és a dir llocs amb poca ombra on hi creixen plantes heliòfiles, les amants de la llum.

Matollar.- Lloc cobert de mates i també d'arbusts, sense o amb poc arbres.

Mericarp.- Fragment d'un fruit que sol contenir una sola llavor, tal com passa als fruits secs de la família de les malvàcies i als de les umbel·líferes.

Mollal.- Lloc on s'embassa l'aigua, un aiguamoll.

Mollera.- Lloc on s'embassa l'aigua, un aiguamoll on s'acaba acumulant les restes de les plantes que no es descomponen, una torbera baixa que no es pot elevar per damunt el nivell d'aigua del sòl.

Monoic -a.- Dit de la planta que en un mateix individu fa unes flors només masculines (amb estams que produeixen pol·len) i d'altres flors només femenines (amb carpels que porten els primordis seminals o òvuls); en aquest cas es diu que la planta fa flors unisexuals, mentre que les flors típiques amb estams i carpels junts s'anomenen flors hermafrodites.

Mucílag.- Substància gelatinosa de composició química semblant a les gomes, que tenen algunes plantes.

Mulladiu.- Lloc molt humit, tot i que es pot arribar a assecar a l'estiu, sobretot a terra baixa.

Muntanya mitjana.- Les terres compreses entre la terra baixa i l'alta muntanya, amb un clima humit, plujós fins i tot a l'estiu, amb glaçades hivernals, però sense temperatures extremes. Hi abunden els boscos caducifolis i les espècies dites montanes, o les eurosiberianes, les que són pròpies de les terres centreeuropees.

Nèctar.- Líquid dolç que hi ha a moltes flors que atreu als insectes (o d'altres animals als tròpics), els quals se'n nodreixen i són responsables de llur pol·linització.

Nectari.- Òrgan que produeix nèctar i que són situats entremig de la flor o a la seva base.

Neuràlgia.- Dolor al llarg d'un nervi i de les seves ramificacions.

Oli essencial.- Dit de l'oli que conté essències, substàncies volàtils oloroses, les quals es poden extreure d'una planta per destil·lació o mitjançant una infusió.

Palletes (del receptacle).- Bràctea o esquama que acompanya les flors en un capítol d'una composta, i intervenen en la disseminació dels fruits.

Palmaticomposta.- Fulla dividida (composta), els folíols de la qual neixen tots en un mateix punt, i per això té una forma palmada, com la palma de la ma.

Palmatisecta.- Fulla no completament dividida on els segments prenen una forma palmada, com la palma de la ma.

Panícula.- Inflorescència (conjunt de flors) composta, molt ramificada, o sigui que és formada de nombroses flors.

Paràsit -a.- Planta que viu a expenses d'una altra planta, ja que emet una arrel especial, l'haustori, que xucla la saba de la planta hoste. Hi ha plantes paràsites que ja no tenen clorofil·la i per això no són verdes, sinó que tenen una coloració vermellosa o groguenca, mentre que d'altres sí que són verdes i també fan fotosíntesi.

Paripinnat -da.- Dit de la fulla dividida en folíols (fulla composta) que té un parell de folíols terminals (les fulles imparipinnades, en canvi, en tenen un de sol).

Pastura acidòfila.- Prat pasturat que creix damunt un substrat que no té calç.

Pecíol.- Cua de la fulla que uneix el limbe foliar a la tija; les fulles que no en tenen s'anomenen sèssils.

Peciolat -ada.- Dit de la fulla que té pecíol.

Peduncle.- Cua o peu d'una flor, d'un fruit o d'un altre òrgan; els òrgans que no en tenen s'anomenen sèssils.

Pèls glandulosos.- Pèl que acaba en una glàndula, sovint arrodonida, i que emet una substància que sovint és enganxosa.

Pentàmer -a.- Dit de la flor que té 5 peces per verticils: 5 pètals, 5 sèpals...

Perenne.- Dit de la planta que viu diversos anys. Ho són les plantes llenyoses, però també les herbes vivaces, ja que encara que a l'hivern se'ls morin les fulles resten parts vives (bulbs, rizomes o gemmes) preparades per la primavera següent; cal tenir en compte que hi ha plantes herbàcies perennes de mida ben petita (> 10 cm d'alçada).

Periant.- Conjunt de peces estèrils de la flor, el sèpals i els pètals, que envolten els estams i/o els carpels. Quan hi ha calze i corol·la es diu que el periant és doble, mentre que si només hi ha sèpals es parla de periant senzill.

Pilós.- Dit de l'òrgan que és pelut, que té pèls.

Pinnat-da.- Dit de la fulla dividida on els segments es disposen a banda i banda de l'eix central, el nervi principal.

Pinnatífida.- Dit de la fulla partida on les divisions no arriben a l'eix central, el nervi principal.

Pinya.- Òrgan fructífer dels pins i d'altres coníferes que conté les llavors, els pinyons. Es tracta d'una branca de creixement limitat (curt), fèrtil, on les fulles de la branca corresponen a les bràctees de la pinya, a la base de les quals hi ha els primordis seminals o òvuls que un cop fecundats donaran els pinyons (les llavors).

Planta herbàcia.- Planta anual, biennal o perenne que no es lignifica ni a la base.

Plini.- Gai Plini el Vell (Coma, 24 – Stabia [avui dita Castellammare di Stabia], 79, Campània), naturalista, escriptor i militar que va escriure *Historia Naturalis*, on parla de l'ús de nombroses plantes medicinals.

Plumós -osa (i també **plomós**).- Pèls que tenen ramificacions semblants a les barbes d'una ploma, com ara els pèls plumosos dels fruits d'algunes compostes.

Prat.- Lloc cobert d'herbes, sovint dominat per les plantes graminoides, les de les famílies de les gramínies i de les ciperàcies.

Prat d' anuals.- Prat on dominen les espècies anuals, les que completen el seu cicle amb només dues o tres estacions de l'any. Sovint es tracta de prats secs de terra baixa.

Prat de dall.- Prat que es dalla, que es sega a finals de la primavera o a començaments d'estiu, quan l'herba és alta, la qual es deixa assecar i s'aprofita com a farratge a l'hivern. A terra baixa els prats de dall només es fan a les àrees que s'inunden temporalment.

Prat humit.- Herbassar que creix als indrets on s'embassa l'aigua, a vegades només uns mesos l'any.

Prat salat.- Prat que creix als llocs on el sòl té concentracions elevades de sal.

Prat sec.- Prat on dominen les plantes (anuals o perennes) que resisteixen diversos mesos de sequera, com ara els llistonars, els fenassars...

Prat acidòfil.- Prat que creix damunt substrat que no tenen calç.

Prat alpi.- Prat d'alta muntanya que es fa a l'estatge alpi.

Pubescent.- Que és cobert de pèl curt i fi, i per això la fulla, la tija..., és suau al tacte.

Purgant.- Dit de la planta que purga, que ajuda a evacuar els fluids.

Raïm.- Tipus d'inflorescència (grup de flors) densa ja que té les branques molt ramificades, com un brot de raïm.

Rebrot estèril.- Tija que sol sortir a la base de les plantes herbàcies que no porta flors, la qual cosa ens indica que és una espècie perenne. No ho tenen les herbes anuals, la qual cosa permet saber si una planta és vivaç o de temporada.

Rizoma.- Tija subterrània (però sovint superficial o fins i tot visible), allargada i de creixement horitzontal. Tot i l'aspecte d'arrel, és una tija que cada any emet noves tiges aèries i també rels subterrànies.

Rizomatosà.- Planta que té rizomes.

Roseta (de fulles).- Grup de fulles aglomerades radialment, com una rosa. En algunes plantes les fulles només es troben a la base, aglomerades en roseta.

Roureda.- Bosc on dominen els roures. En aquesta obra, si no es diu el contrari, fa referència a la roureda de ROURE MARTINENC.

Rubefaent.- Planta que produeix rubefacció, és a dir que en contacte amb la pell provoca vermellor i/o irritació.

Ruderal.- Dit de la planta que creix en llocs alterats per l'activitat humana o pels animals domèstics (del llatí *rudus-eris*, ruïnes, enderrocs, ambient viari).

Rupícola.- Planta que viu a les roques.

Salzeda.- Bosc de salzes, sobretot de SALZE BLANC (*Salix alba*).

Saponòsid (o saponina).- Substància que contenen algunes plantes (un glucòsid esteroide) que té la propietat de formar solucions col·loïdals amb l'aigua, i que també altera la permeabilitat de les membranes cel·lulars, la qual cosa fa que la majoria siguin tòxiques.

Sèssil.- Que és desproveït de pecíol o de peduncle.

Silici.- Dit del terreny que conté sílice, sovint sense carbonat càlcic. Les plantes que viuen en aquests indrets s'anomenen plantes silicícoles.

Sòl àcid.- Dit del sòl que té sílice i poca quantitat de carbonat càlcic i que sol tenir un pH < 6,6.

Subespècie.- Categoria taxonòmica inferior a l'espècie. Quan una espècie és molt diversa, les diferents varietats o races reben un nom subespecífic, si bé no sempre són fàcils de distingir i sovint hi ha formes intermèdies entre una subespècie i una altra.

En aquesta obra només s'han tingut en compte les subespècies fàcils de separar al camp i s'indica al lector quan ha de consultar bibliografia especialitzada cas de voler ampliar la informació (abreviat com **subsp.**).

Substrat calcari.- Terreny o lloc que té carbonat càlcic, on hi solen créixer les plantes dites calcícoles.

Substrat silici.- Terreny o lloc que té poc o gens de carbonat càlcic, on hi solen créixer les plantes dites silicícoles.

Sureda.- Bosc de SUROS (*Quercus suber*), tot i que a vegades creixin barrejats amb pins, alzines o roures.

Taní.- Substància àcida i astringent que tenen algunes plantes i també les gales que s'hi poden formar, que es pot fer servir per usos medicinals o bé per adobar la pell, ja que els tanins tenen la propietat de precipitar les proteïnes, i ajuden a netejar la pell de les restes de carn.

Tartera.- Lloc cobert de pedres, sovint en el flanc d'una muntanya, on els rocs s'han després dels cims.

Teofrast.- Teofrast d'Eresios (Eresos a l'illa de Lesbos, 371-286 aC), filòsof grec considerat el pare de la botànica, conegut al seu temps com *Euphrastos* (el que parla bé), ja que era un gran orador. Es conserven 15 llibres on parla de morfologia i de la classificació de les plantes, del seu creixement, de la seva reproducció..., els noms grecs de les quals van ser utilitzats per Linné per donar el nom científic d'algunes espècies.

Tèpal.- Cadascuna de les peces d'un periant quan és indiferenciat, és a dir que els sèpals i els pètals tenen la mateixa mida i el mateix color, com ara els diferents tipus de lliris de la fam. de les liliàcies.

Terra baixa.- En aquesta obra indica el territori litoral i el situat per sota de l'estatge montà (la muntanya mitjana), per sota dels 400 o 500 m d'altitud, tot i que puntualment pot ascendir més amunt.

Tetràmer -a.- Dit de la flor que té 4 peces per verticils: 4 pètals, 4 sèpals...

Tònica.- Dit de la planta que tonifica, que augmenta el to muscular o nerviós, que és reconstituent (ja que restableix el to normal de l'organisme).

Trifoliolada.- Fulla composta (dividida) que té 3 folíols, com ara la dels trèvols.

Truncat -da.- Fulla o un altre òrgans que sembla escapçat, que acaba en una mena de secció transversal recta.

Tub (de la corol·la).- Part inferior més estreta de les corol·les allargades de pètals soldats.

Tubercle.- Tija subterrània i engruixida on s'acumulen substàncies de reserva.

Umbel·la.- Inflorescència (conjunt de flors) en què tots els peduncles de les flors arrenquen d'un mateix punt. A la fam. de les umbel·líferes, les flors sovint es reuneixen en umbel·les compostes, és a dir les flors són en una umbel·la secundària o umbèl·lula, la qual neix d'un radi principal.

Unisexual.- Planta les flors de la qual només tenen o bé estams que produeixen pol·len, o bé carpels que porten els primordis seminals o òvuls. Quan els dos tipus de flors es troben en un mateix individu hom parla de **planta unisexual monoica**, mentre que quan hi ha individus que només fan flors amb estams, i d'altres que només en fan amb carpels, diem que és una **planta unisexual dioica**.

Valva (d'un fruit).- Cadascuna de les parts en què s'obre un fruit.

Vasotònic.- Substància que tonifica els vasos sanguinis.

Vermífug.- Substància que mata els cucs intestinals.

Verneda.- Bosc caducifoli de VERNS (*Alnus glutinosa*) que creix als cursos fluvials que porten aigua tot l'any, o bé a la riba de basses i estanys, des del litoral a la muntanya.

Vesicant.- Planta que provoca l'aparició de butllofes a la pell quan es toca.

Voluble.- Dit de la planta o de la tija enfiladissa que s'enrotlla en hèlix sobre un suport.

Vulnerari -ària.- Planta o substància que guareix les nafres i les ferides.

Situació i abast que es dóna en el text als topònims geogràfics

Aiguamolls de l'Empordà.- Anomenem així les zones humides de l'Alt i el Baix Empordà, amb una flora hidrofítica (la d'aigua dolça) i halòfita (la d'ambients salats) ben particular.

Albera.- Serra pirinenca que separa les comarques de l'Alt Empordà i del Rosselló, des del Pertús fins a Portbou.

Alta Garrotxa.- Inclou el territori muntanyós al nord del riu Fluvià fins al Vallespir, i des de Rocabruna fins Albanyà (comarques del Ripollès, de la Garrotxa i de l'Alt Empordà).

Ardenya, massís de l'.- Dit també massís de les Cadiretes, la serra litoral compresa des de Lloret de Mar fins a Sant Feliu de Guíxols, i de Sant Cristina d'Aro a Vidreres.

Argimon.- Santuari de la Mare de Déu d'Argimon (477 m), a Riudarenes (la Selva).

Bac Grillera.- Serra de Bac Grillera (castell de Grillera, 1 056 m), entre Maçanet de Cabrenys i Albanyà, al límit entre l'Alta Garrotxa i les Salines.

Bassegoda.- Puig de Bassegoda (1 373,5 m), a llevant de l'Alta Garrotxa i municipi d'Albanyà.

Begur.- Massís litoral que conforma el cap de Begur i la seva rodalia, al Baix Empordà.

Beuda.- Municipi de la Garrotxa, entre la vall del Fluvià i l'Alta Garrotxa.

Cabrerès.- Comarca natural també anomenada Collsacabra, situada entre Osona, la Garrotxa (la vall d'en Bas i les planes d'Hostoles) i la Selva (a les Guillerries), muntanyosa i humida, ja que és situada a l'estatge montà.

Cap de Creus.- Península de cap de Creus situada a l'extrem oriental del Pirineus.

El Far.- Cingle del Far on hi ha la Mare de Déu del Far (1 111,3 m), al Cabrerès, entre la Selva, la Garrotxa i Osona.

El Mont.- Cim de l'Alta Garrotxa (1 124 m) on hi ha la Mare de Déu del Mont.

Estany de Banyoles.- Zona lacustre del Pla de l'Estany que inclou l'estany pròpiament dit i la resta d'estanyols i surgències de la rodalia.

Fageda d'en Jordà.- Fageda situada només a 400 m, a Santa Pau (la Garrotxa).

Gavarres.- Massís de terra baixa entre el Gironès i el Baix Empordà, on predominen els boscos mediterranis.

Guilleries.- Massís que separa la Selva i Osona, des del Montseny al Collsacabra, entre la terra baixa i la muntanya mitjana.

Massís del Montgrí.- Massís àrid i desforestat que separa les comarques de l'Alt i del Baix Empordà.

Montseny.- Massís prelitoral, al límit amb les Guilleries, situat entre les comarques de la Selva, del Vallès Oriental i d'Osona.

Norfeu, cap de.- Cap situat al sud del cap de Creus, on predominen els substrats calcaris, al contrari que la resta de la península de cap de Creus.

Pirineus.- Serralada que limita la part septentrional de la península Ibèrica; en aquesta obra indica el territori d'alta muntanya de les nostres comarques (la Cerdanya i el Ripollès).

Plana de la Selva.- Plana sedimentària, dita també depressió de la Selva, situada entre Maçanet de la Selva i la ciutat de Girona, i les Gavarres i les Guilleries; la plana es caracteritza pel clima amb inversió tèrmica hivernal, els sòls profunds i la presència de zones inundables.

Puigsacalm.- Cim de la Garrotxa, al límit amb el Cabrerès (1 515 m).

Rocacorba.- Muntanya situada entre el Gironès i el Pla de l'Estany (Puigsou, 991,8 m).

Salines.- Massís que separa l'Alt Empordà i el Vallespir (el Moixer 1 442 m).

Salut de Terrades.- Santuari de la Mare de Déu de la Salut, a la serra de Santa Magdalena (Santa Magdalena, 518,7 m).

Santa Brígida.- Cingle al nord del municipi d'Amer, entre la Selva i la Garrotxa (471 m).

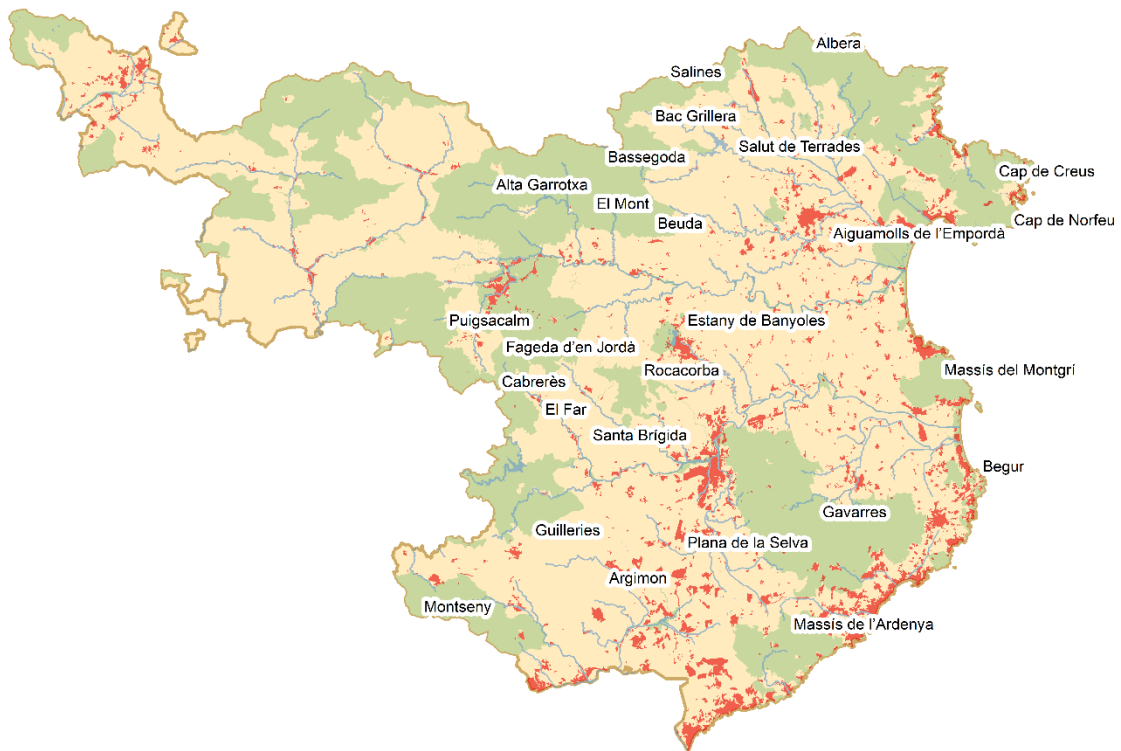

Figura 18. Mapa de les comarques de Girona amb els topònims emprats en el text.

Índexs

Índex de taules

Taula 1. Nombre aproximat de famílies, gèneres i espècies de plantes amb llavors que creixen espontàniament a les comarques de Girona; les xifres són orientatives ja que depenen de la classificació emprada algunes famílies antigues com les escrofulariàcies o les liliàcies, ara s'han separat en diverses famílies. I també ho és el nombre d'espècies, ja que la taxonomia actual separa tàxons propers en espècies diferents, però que en aquesta obra es reuneixen en una sola espècie.....3

Taula 2. Ambients i zones de vegetació de les Comarques de Girona.....21

Índex de figures

Figura 1. Exemple per les rosàcies de la taxonomia emprada en aquesta obra: les famílies inclouen un o més gèneres i els gèneres inclouen una o més espècies.....1

Figura 2. Esquema d'una fulla entera, dentada i partida (en aquest darrer cas encara no completament dividida).6

Figura 3. Esquema de fulles dividides.....7

Figura 4. Esquema de la disposició de les fulles a les tiges.7

Figura 5. Estructures reproductores de gimnospermes. A dalt a l'esquerra estròbil masculí, a la dreta estròbil femení de primer any i a baix del tercer any.8

Figura 6. Flor de la pomera (*Pyrus malus*), esquerra, i de la rosella hispida (*Papaver hybridum*), dreta, ambdues de periant doble, amb sèpals i pètals, lliures entre si; les peces de cada verticil són totes de la mateixa mida, color i forma i per això es parla d'una flor amb simetria regular.9

Figura 7. A la esquerra flor de tulipa (*Tulipa sylvestris*) de periant simple, amb tèpals, lliures entre si, 6 estams i 3 carpels soldats, ja que hi ha 3 estigmes blanquinosos al capdamunt de l'ovari; també és una flor de simetria regular. A la dreta flor de romani (*Rosmarinus officinalis*), de periant doble, però amb els sèpals i pètals soldats; els pètals, a més, són de mida i forma diferent, la qual cosa dóna una flor de simetria irregular. Font: <http://www.floracatalana.cat>. 10

Figura 8. Exemples de flors amb periant simple (A i B) i sense periant (C). A: pimpinella (*Sanguisorba minor*); B: *Ludwigia palustris*; C: freixe (*Fraxinus angustifolia*). Font: <http://www.floracatalana.cat>. 10

Figura 9. Flora irregular de la violeta, on els pètals no tenen la mateixa forma ni la mateixa mida, i per això és una flor bilateral amb un sol pla de simetria. Font: <http://www.floracatalana.cat>. A la dreta flor regular de l'estepa negra (*Cistus monspeliensis*), on les peces de cada verticil floral són de la mateixa forma i mida i la flor té diversos plans de simetria. 10

Figura 10. A baix a l'esquerra flor ja passada del ranuncle on han caigut els sèpals, els pètals i els estams i només queden els carpels, en aquest cas de disposició lliure i cadascun es desprèn independentment quan són madurs. A dalt a flor de la rèvola (*Stellaria holostea*) on s'han tret els pètals i es poden veure els estams amb les anteres grogues al capdamunt, i l'ovari amb 3 estigmes, la qual cosa indica que l'ovari és format per 3 carpels soldats; observeu que als estigmes hi ha grans de pol·len, segurament provinents d'una altra flor i que han estat portats per un insecte pol·linitzador. Font: <http://www.floracatalana.cat>. 11

Figura 11. Flor de la rèvola (*Stellaria holostea*) ja passada i per això ja han caigut els pètals i els estams; l'ovari s'ha transformat en el fruit i els òvuls fecundats donen les llavors. Font: <http://www.floracatalana.cat>. 12

Figura 12. Exemples de flors amb ovari súper i amb ovari ífer. A baix, flor de l'asarina (*Antirrhinum asarina*, *Asarina procumbens* amb ovari súper, per sobre de la resta de peces florals, i per això no visible, ja que és dins a la base de la corol·la. Al dalt a l'esquerre, flor de la tulipa (*Tulipa sylvestris*), on de baix a dalt primer trobem els tèpals

i els estams i l'ovari és la peca floral més interna. Font: <http://www.floracatalana.cat>. A la dreta ovari ífer al lliri de neu (*Galanthus nivalis*), on de baix a dalt del peduncle floral primer hi ha l'ovari i la resta de peces florals se situen per sobre. 13

Figura 13. El melandri blanc (*Silene latifolia*) és un exemple de planta dioica: hi ha individus les flors dels quals només fan estams (esquerra) i d'altres idèntics en mida i forma que només fan flors amb carpels (dreta, on s'observa l'ovari formats per 5 carpels soldats, ja que al capdamunt porta 5 estigmes). Font: <http://www.floracatalana.cat>..... 14

Figura 14. Les gimnospermes són un grup de plantes unisexuals. A l'esquerra branca de pi roig (*Pinus sylvestris*), planta unisexual monoica amb pinyes masculines a dalt i femenines portadores de pinyons a baix; i a la dreta el càdec (*Juniperus oxycedrus*), planta unisexual dioica, on un individu només fa o estructures portadores de pol·len (imatge del centre) o portadores de llavors (imatge de la dreta). Font: <http://www.floracatalana.cat>..... 14

Figura 15. En els esquemes d'inflorescències, s'assenyala la flor amb un cercle, la fulla propera a la flor, dita bràctea (que de vegades falta) i el peduncle floral. A la figura s'indica el **raïm**, on les flors se situen una sobre l'altre, **l'espiga** amb flors sense peduncle, i **l'ament**, com una espiga penjant i pròpia dels arbres que fan flors sense pètals i es pol·linitzen pel vent. 15

Figura 16. Esquema de les inflorescències tipus **panícula**, un raïm de raïms, **corimbe**, on les flors arriben a una mateixa alçada tot i que els peduncles neixen a nivells diferents i **umbel·la**, on els peduncles de totes les flors neixen al mateix nivell..... 16

Figura 17. Esquema de les inflorescències tipus **umbel·la composta**, on les flors neixen damunt d'una umbel·la secundària, i del **capítol**, on les flors es disposen al mateix nivell damunt d'un receptacle que sol ser gruixut. 16

Figura 18. Mapa de les comarques de Girona amb els topònims emprats en el text. 327

Índex de famílies

Acantàcies	241
Aceràcies	155
Agavàcies	39
Aizoàcies	193
Alismatàcies	27
Amarantàcies	192
Amaril·lidàcies	39
Anacardiàcies	154
Apiàcies	250
Apocinàcies	205
Aquifoliàcies.....	242
Aràcies.....	26
Araliàcies.....	250
Aristolòquiàcies.....	86
Asclepiadàcies	206
Asteràcies	261
Balsaminàcies	195
Betulàcies	138

Boraginàcies	207
Buddleiàcies	217
Buxàcies	96
Cactàcies.....	194
Cal·litricàcies.....	217
Campanulàcies.....	242
Cannabàcies.....	135
Cannàcies.....	50
Caprifoliàcies.....	244
Cariofil·làcies	179
Celastràcies.....	140
Ceratofil·làcies	87
Cesalpinàcies	104
Ciperàcies	54
Cistàcies.....	159
Commelinàcies	49
Compostes	261
Convolvulàcies	211
Coriariàcies.....	139

Cornàcies	194
Crassulàcies	99
Crucíferes	162
Cupressàcies	23
Dioscoreàcies.....	29
Dipsacàcies	248
Droseràcies	178
Efedràcies	24
Ericàcies	198
Escrofulariàcies	231
Esmilacàcies	29
Esparganiàcies	50
Euforbiàcies.....	141
Fagàcies	137
Fitolacàcies	193
Frankeniàcies	174
Gencianàcies.....	203
Geraniàcies	149
Gesneriàcies.....	216

Globulariàcies.....	217
Gramínies	60
Haloragàcies	102
Hipericàcies	148
Iridàcies	40
Juglandàcies.....	138
Juncàcies.....	51
Juncaginàcies	27
Labiades.....	220
Làcies.....	195
Lauràcies.....	86
Lemnàcies.....	26
Lentibulariàcies	241
Liliàcies	30
Linàcies.....	147
Litràcies	152
Lleguminoses.....	103
Malvàcies.....	157
Mimosàcies.....	103

Mirtàcies	154
Moràcies	136
Naiadàcies.....	27
Nictaginàcies	195
Nimfeàcies.....	86
Oleàcies	215
Onagràcies	152
Orobancàcies	240
Orquidàcies.....	42
Oxalidàcies	140
Palmes.....	49
Papaveràcies	87
Papilionàcies.....	104
Peoniàcies	96
Pinàcies.....	24
Pirolàcies	200
Pitosporàcies.....	249
Plantaginàcies	218
Platanàcies	96

Plumbaginàcies.....	174
Poàcies.....	60
Poligalàcies.....	122
Poligonàcies.....	175
Portulacàcies.....	195
Posidoniàcies.....	28
Potamogetonàcies.....	28
Primulàcies.....	195
Punicàcies.....	151
Quenopodiàcies.....	189
Rafflesiaàcies.....	157
Ramnàcies.....	134
Ranunculàcies.....	89
Resedàcies.....	161
Rosàcies.....	123
Rubiàcies.....	200
Rupiàcies.....	29
Rutàcies.....	156
Salicàcies.....	144

Santalàcies	173
Saxifragàcies.....	97
Simarubàcies.....	155
Solanàcies	213
Tamaricàcies.....	173
Taxàcies	25
Tifàcies	50
Tiliàcies	158
Timeleàcies.....	133
Tropeolàcies	161
Ulmàcies	135
Umbel·líferes	250
Urticàcies.....	136
Valerianàcies	246
Verbenàcies	241
Violàcies	146
Viscàcies.....	173
Vitàcies	102
Zanniquel·liàcies	28

Zigofil·làcies.....	103
Zosteràcies.....	28

Bibliografia recomanada

BOLÒS, O., VIGO, J., MASALLES, R. M. & NINOT, J. M. 1993. Flora manual dels Països Catalans. Editorial Pòrtic, Barcelona. 1247 p.

BOLÒS, O. 2001. La vegetació dels Països Catalans. Editorial Aster, Terrassa. 228 p.

BOIX, E., GASSIOT, M., PEDROLA, C. 2014. Les plantes medicinals de la ratafia: del laboratori a la cuina. Editorial Base. 192 p.

BONET, M.A. 2006. Plantes, remeis i cultura popular del Montseny. Editorial Museu de Ciències Naturals de Granollers, Granollers. 776 p.

FONT, J. 2001. Estudis botànics de la Serra de l'Albera: catàleg florístic general i poblament vegetal de les Basses de l'Albera. Tesi Doctoral, Universitat de Girona. 380 p. Disponible en: https://ccuc.csuc.cat/record=b2884021~S23*cat.

GAUSACHS, R. 2007-8. Les herbes remeieres. De la cultura popular al fàrmac. Una aproximació etnobotànica. 2 vols. Editorial Rafael Dalmau. 392 p.

GESTI, J. 2006. El poblament vegetal dels Aiguamolls de l'Empordà. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. 862 p.

GRÀCIA, E. & SANZ, M. 1989. Guia de les molses i les falgueres dels Països Catalans. Editorial Pòrtic, Barcelona. 189 p.

PALLÍ, L. & ROQUÉ, C. 2009. El patrimoni geològic de les terres gironines. Universitat de Girona. 425 p.

SAURA, S. 2009. Usos i cultura popular de les plantes a les Gavarres. Consorci de les Gavarres, Monells. 218 p.

SCHAUENBERG, P. & PARIS, F. 1980. Guía de las plantas medicinales. Omega, Barcelona. 420 p.

VIGO, J. 2008. L'alta muntanya catalana, Flora i Vegetació. Centre Excursionista de Catalunya. 443 p.

VIGO, J., CARRERAS, J. & FERRÉ, A. (eds.) 2005. Manual del Hàbitats de Catalunya. 8 volums. Departament de Medi Ambient i Habitatge. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

VIGO, J. 1996. El poblament vegetal de la Vall de Ribes. Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona. 468 p.

VILAR, L. 1987. Flora i vegetació de la selva. Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. 254 p. Disponible en: <https://www.tdx.cat/handle/10803/3703#page=1>.

VILAR, L. & QUINTANA, X. (eds.) 2014. El poblament vegetal i els hàbitats del massís del Montgrí, les Illes Medes i la Plana del baix Ter. Recerca i Territori, 6. Càtedra d'ecosistemes Litorals Mediterranis. 252 p.

VIÑAS, X. 1993. Flora i vegetació a l'Alta Garrotxa. Tesi doctoral, Universitat de Girona. 672 p. Disponible en: <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/10838>.

Banc de Dades de Biodiversitat de Catalunya. Disponible en:
<http://biodiver.bio.ub.es/biocat/index.jsp>.

Claus dicotòmiques per a la identificació dels pteridòfits de Catalunya. Disponible en: <http://www.floracatalana.cat/drupal843/eines/claus>.

Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana. Disponible en:
<https://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/191>.

